DJÅWÅ

TIJDSCHRIFT VAN HET JAVA-INSTITUUT

ONDER REDACTIE VAN:

Prof. Dr. R. ARIO HOESEIN DJAJADININGRAT,

J. KATS, S. KOPERBERG EN M. SOERIADIRADJA

VIJFDE JAARGANG – 1925

SECRETARIAAT VAN HET JAVA-INSTITUUT – WELTEVREDEN

(LAAN WIECHERT 13)

INHOUDSOPGAVE VAN DJÅWÅ

JAARGANG V, 1925

P. A. A. Mangkoenegoro VI.

P. A. A. MANGKOENAGORO VI.

Ter gelegenheid van den zeventigsten verjaardag van den PangeranAdipati Hario Mangkoe Nagoro de zesde, Ridder in de orde van Oranje-Nassau, Commandeur in de orde van de Kroon van Siam, Kolonel bij den Generalen Staf van het Ned. Indische Leger buiten bezwaar van den Lande, ex-Hoofd van het Mangkoenagorosche Huis, zij hier de beteekenis van deze persoonlijkheid kortelings geschetst.

Goesti Bandoro Raden Mas Soejitno, zoo is de kindernaam van Kandjeng Goesti P. A. A. MangkoeNagoro de zesde, werd geboren op den 17den Redjab, Wawoe 1785 of volgens de europeesche jaartelling op den 13den Maart 1857. Hij is de 3de zoon van Pangeran Adipati Hario MangkoeNagoro de IVde, en wel uit diens huwelijk met de oudste dochter van MangkoeNagoro de 3de, en een jongere broeder van MangkoeNagoro de Vde, den vader van MangkoeNagoro de VIIde, het tegenwoordig hoofd van het MangkoeNagoro'sche Huis.

Kandjeng Goesti (zou is de gebruikelijke javaansche betiteling, wier officieele tekst P. A. is) kreeg evenals zijn broers van af zijn 8ste jaar een zuiver javaansche opvoeding. Ook het hem gegeven onderwijs was zuiver javaansch. Op 10-jarigen leeftijd werd hij wel door zijn vader, MangkoeNagoro de IVde, naar een europeesche Lagere School gezonden, doch lang mocht de P. A. dit onderwijs niet volgen, omdat MangkoeNagoro de IVde meende, hem zuiver javaansch te moeten groot brengen. Tot op zijn 16de jaar kreeg de P. A. lessen in de javaansche taal en in het kawi. Ook de dichtkunst werd trouw beoefend, zoomede dans en zang; tevens werd de P. A. in dien tijd zoo zoetjes aan ingeleid in de werkzaamheden aan het hof. Vanaf zijn 16de jaar begon zijn militaire loopbaan, aanvankelijk als gewoon fuselier bij het legioen van MangkoeNagoro, iets wat met zijn andere broers niet 't geval was, daar deze direkt officier werden. Een paar maanden later werd hem de rang van onderofficier volentair toegekend, om na ruim een jaar in deze betrekking te hebben gediend tot 2de luitenant te worden benoemd. Een paar maanden ruim bleef hij in dezen rang in dienst; daarna werd hij op nonactiviteit en ter beschikking gesteld van het kantoor voor ,,Privé'' aangelegenheden van den Vorst'' (Afdeeling Mondrogini). Hier heeft hij meer dan anderhalf jaar gewerkt. In aktieven dienst bij het legioen teruggekeerd werd hij kort daarop tot 1ste luitenant der infanterie bevorderd en nog dien zelfden dag ook tot Pangeran verheven. Voortaan noemde hij zich ,,Pangeran Hario Dajadiningrat''.

Om zijn gezichtskring te verruimen, ondernam hij op 20-jarigen leeftijd met zijn ouderen broer Pangeran Hario Gondosiwojo een maandenlange reis naar West-Java, die in dien tijd geheel per postwagen moest geschieden, want de treinverbinding tusschen West- en Oost-Java bestond toen nog niet. Haast alle steden van West-Java had hij bezocht en het sprak wel van zelf, dat hij, in Buitenzorg aangekomen, zijn opwachting maakte bij Z. Ex. den Gouverneur-Generaal.

Na ruim 2 jaar als 1ste luitenant bij het legioen van Mangkoe Nagoro gediend te hebben, werd hij tot kapitein bevorderd en ingedeeld als commandant van de 3de compagnie. Deze funktie bekleedde hij ongeveer 4 jaar; toen werd hij benoemd tot kapitein-adjudant van het toenmalige Hoofd van het Mangkoe-Nagoro'sche Huis P. A. H. Praboe Prangwadono de vijfde, die intusschen zijn vader wijlen Mangkoe Nagoro de IVde als luitenant-kolonel, Commandant van het Legioen, opvolgde. De bevordering tot majoor-adjudant volgde een jaar daarna; nu werd hij toegevoegd aan de verschillende rijkskantoorafdeelingen (o.a. Rijksbedrijven, Rijkskas, Burgelijke Openbare Werken).

Op 33-jarigen leeftijd werd hij benoemd

tot majoor bij de indendance en in dat zelfde jaar kreeg hij voor zijn 15-jarigen officiersdienst een eereteeken van langdurigen trouwen dienst. Behalve dat hij zijn vorigen dienst waarnam, werd hij tevens belast met het toezicht op de hofhuishouding, op alle hof-paarden en -rijtuigen, rijkssieraden enz. Hij was toen een soort hofintendance.

Was het te verwonderen, nu zoo'n mooie staat van dienst getoond kon worden, dat de keuze direkt op hem viel, om als Hoofd van het Huis van MangkoeNagoro op te treden en het Rijk te besturen, toen zijn oudere broeder, de P. A. A. Mangkoe Nagoro de vijfde, in het jaar 1896 op 43-jarigen leeftijd zonder troonopvolger stierf?

De bekrachtiging door de Ned.-Indische Regeering van zijn verheffing tot Pangeran Adipati Hario MangkoeNagoro de zesde geschiedde op den 15den Djoemadilakir-Djimakir 1826 (europeesche jaartelling 21 November 1896); tevens werd hij op dien zelfden datum tot kolonel-commandant van het legioen benoemd.

Ter viering van het kroningsfeest van H.M. de Koningin begaf hij zich, zooals de Vorst van Pakoe Alam en andere vorsten der buitengewesten, naar Weltevreden en Buitenzorg. Bij deze gelegenheid benoemde de Koningin hem tot ridder in de orde van den Ned.-Leeuw. Tijdens het bezoek van den Koning van Siam aan de hoven van Soerakarta verwierf hij de Commandeur der Kroon van Siam. Als groot blijk van vertrouwen in zijn bestuursbeleid schonk de Ned.-Indische Regeering hem kort daarop de bevoegdheid, om de rijksgelden zelf, zonder direkt toezicht van de nederl.-indische regeering, te beheeren; een bevoegdheid die aan zijn voorganger tijdens de laatste jaren zijner regeering ontnomen werd, en wel op grond hiervan dat de rijksuitgaven de inkomsten steeds ver overtroffen. Deze ongezonde toestand der rijksfinanciën was voornamelijk toe te schrijven aan de sterke daling der koffie- en suikerprijzen, waardoor de inkomsten van het rijk, die voornamelijk uit die bedrijven vloeiden, aanmerkelijk verminderden. Men was tijdens de regeering van MangkoeNagoro den vijfde min of meer overrompeld door deze katastrofe, zoodat de tijd ontbrak om de uitgaven te beperken en zich aan te passen aan de veranderde omstandigheden.

't Was dan ook de groote verdienste van MangkoeNagoro den zesde, die van huis uit reeds bekend stond als een goed financier, het begrootingsevenwicht tijdig te kunnen herstellen, zonder daarbij de vitale belangen van het rijk te schaden, waardoor de financiëele ondergang van het rijk voorkomen werd. Niet alleen de uitgaven moesten met de inkomsten kloppen, maar ook moesten er maatregelen getroffen worden om de rijksschulden te kunnen aflossen.

Binnen een paar jaren waren de rijksuitgaven zoo ingekrompen, dat de inkomsten niet alleen de uitgaven dekten, maar dat ook het rijk elk jaar een batig saldo kon boeken. Heel zijn streven was er dan ook in de eerste plaats op gericht, om het MangkoeNagoro'sche rijk ekonomisch zoo sterk mogelijk te maken. Ten gevolge van den slechten toestand der rijksfinancien ontving MangkoeNagoro de zesde als zijn privé inkomen in het begin van zijn regeeringsjaren slechts een paar duizend gulden in de maand. Toen het rijk ekonomisch er beter voor stond, werd dit inkomen met duizend gulden verhoogd. Terzelfder tijd heeft hij ook het soldij der rijksgrooten en ambtenaren beduidend verbeterd, doch toen in 1913 de Resident hem voorstelde op grond van zijn overtuiging, dat het Rijk van MangkoeNagoro nu reeds tot een der rijkste vazalstaten van Ned.-Indië behoorde, om zijn privé inkomen te brengen op f 4.000.— in de maand, heeft hij voor deze gunst bedankt, omdat naar zijn meening deze verhooging niet gepaard kon gaan met gelijke inkomsten-vermeerdering zijner rijksgrooten en ambtenaren. Gedurende 2 jaar werd op de begrooting voor Mangkoe Nagoro den zesde maandelijks f 1.000.— meer uitgetrokken, doch dit bedrag stortte hij in de rijkskas terug met de bestemming om het weer ten algemeene nutte te besteden.

Het streven van MangkoeNagoro den zesde, om het begrootingsevenwicht te verkrijgen en om de staatsschulden te delgen, was schitterend geslaagd niet alleen, maar ook behoorde (z. a. boven reeds is medegedeeld) de Mangkoe-Nagaran weldra tot een rijkste vazalstaten van Ned.-Indië. Het rijk bezat reserve-fondsen, die ettelijke miljoenen beliepen. Op advies van den superintendent van de zaken van MangkoeNagoro eerst van wijlen den heer de Kock van Leeuwen en later van wijlen den heer W. F. H. Haag, werden de reservefondsen belegd in obligatiën en andere solide fondsen en de baten daarvan werden, ter vermeerdering van rijksinkomsten, in de rijkskas gestort. [1]) De fabrieken van MangkoeNagoro en andere bedrijven konden van af dien tijd reeds zonder bankvoorschot werken, ze hadden zelf genoeg reserve werkkapitaal.

Als blijk van waardeering voor zijn regeeringsbeleid werd hij in 1913 door H. M. de Koningin voor de tweede maal gedecoreerd. Nu werd hij begiftigd met den rang van Commandeur in de orde van Oranje Nassau.

MangkoeNagoro de zesde was een man uit één stuk. In zijn jeugd gewend aan een eenvoudige levenswijze, is hij deze ook steeds trouw gebleven. De hofhouding heeft hij zeer belangrijk vereenvoudigd. Zelden vierde hij feest, hij hield volstrekt niet van eerbetoon en was ook niet eerzuchtig.

Zijn eerste en voornaamste taak bij het aanvaarden van zijn hoog ambt was, het rijk te redden van een financieële débacle. Daardoor besteedde hij ook in de eerste jaren van zijn regeering weinig aan niet direkt produktieve werken. Pas later, vooral kort voor zijn aftreden, bevorderde en steunde hij meer onderwijs en kunst.

In aanmerking genomen zijn specifiek javaansche opvoeding volgens den ouden klassieken stijl, zou men verwachten, dat hij moeilijk den nieuwen tijd begrijpen zou. Niets is minder waar dan dit. Mangkoe Nagoro de zesde behoorde zelfs tot een der eersten, die moderne ideeën en begrippen in zijn rijk in toepassing heeft gebracht. 't Radikaal afschaffen van javaansche slaafsche eerbewijzen legt getuigenis af van zijn vrijzinnigen zin, verder 't aan zijn hof ingang vinden van het dragen van westersch-tropische kleeding, 't dragen van kort haar, het toekennen van het recht om op stoelen te zitten wanneer ambtenaren ten hove verschijnen, het verbieden van hurken aan menschen die hem ontmoetten enz. Voor het legioen voelde hij, zooals te verwachten is, enorm veel. Hij is trouwens nog altijd echt officier. Nog veel meer zou hij in het belang van zijn land en volk hebben kunnen doen, indien hij door goede adviseurs en vrienden ter zijde was gestaan.

Helaas, dit voorrecht heeft hij niet gehad. Bitter klaagde hij nu en dan, dat zijn streven slechts door zeer weinigen werd gewaardeerd en begrepen. Zijn plan om de tramweg van Solo tot Kakap door het rijk zelf te laten aanleggen en exploiteeren, waardoor duizenden Javanen werk zouden vinden, kon niet ten uitvoer worden gebracht, omdat hij toen geheel alleen met dat plan stond.

Door verschillende omstandigheden, doch niet minder door familie-aangelegenheden, koesterde MangkoeNagoro de zesde reeds lang plannen om binnen afzienbaren tijd te abdiceeren.

Ondanks de bezwaren van de zijde der rijksgrooten en van eenige familieleden heeft MangkoeNagoro de zesde in 1914 den Gouverneur Generaal toch schriftelijk verzocht, bekrachtiging te mogen verleenen aan zijn voornemen om van de regeering afstand te doen. In verband met de toen heerschende Europeesche Oorlog kon de Gouverneur Generaal Idenburg dat verzoek niet onmiddellijk inwilligen. De Gouverneur Generaal stemde echter toe, dat hij in het begin van Januari 1916 zijn waardigheid officieel zou neerleggen. Een paar dagen na zijn aftreding vertrok hij in alle stilte

1) Als gevolg van den oorlog moest helaas ongeveer 1½ millioen op de effekten worden afgeschreven.

naar Oost-Java en vestigde hij zich te Soerabaja.

MangkoeNagoro de zesde heeft dus ruim 19 jaar over het MangkoeNagoro'sche Rijk geregeerd.

Als blijk van de waardeering van de zijde der Regeering heeft de toenmalige Gouverneur Generaal hem na zijn aftreding als hoofd van het MangkoeNagoro'sche Huis benoemd tot kolonel bij den generalen staf van het Nederlandsch-Indische leger (11-1-'16). Dit jaar is het precies 52 jaar geleden, dat hij tot 2den luitenant werd benoemd. Met aftrek van zijn nonaktiviteit heeft hij gedurende 50 jaar de militaire loopbaan gevolgd.

Hieronder volgt een kort overzicht van de belangrijkste regeeringsdaden van Mangkoe Nagoro den zesde:

't Gezond maken van de rijksfinanciën.

Het verbeteren der positie van de rijksgrooten, ambtenaren en familieleden.

Het toekennen van een toelage aan vrouwelijke familieleden.

Het invoeren van een groot aantal pranatans (ordonantiën), die in het belang van rijk en volk werden in het leven geroepen.

Het verbouwen en modernizeeren van de astana en de hofparken.

Het toekennen van pensioen aan ambtenaren en het verleenen van gratifikatiën aan oud-gedienden.

't Modernizeeren van de hofhouding, 't afschaffen van slaafsche eerbetoogingen tegenover meerderen en vereenvoudigen van alle eerbewijzen en ceremonieën.

Het tegengaan van onnoodige uitgaven.

't Vormen van een studiefonds.

't Oprichten van een javaansche meisjes school.

't Modernizeeren van Jav. Scholen voor jongens.

En als resultaat van dit streven: het Mangkoe Nagoro'sche Rijk behoort nu tot een der rijkste vazalstaten in Ned.-Indië; een rijk dat bij de aanvaarding van zijn vorstelijk ambt een leege kas en schulden bezat.

WESTERSCHE EN JAVAANSCHE KUNST.

DOOR

H. 's JACOB.

In no. 3 van den vierden jaargang van dit tijdschrift komt van de hand van O.H. een beschouwing voor over de voorstellende kunst van den Javaan, waarvoor de vraag: ,,Zou de Javaan in zijn voorstellende kunst ook anders zien?'' tot uitgangspunt gediend heeft. De schrijver eindigt deze beschouwing met tot de Javanen onder zijn lezers eenige vragen te richten, van welker beantwoording hij een oplossing dier fundamenteele vraag verwacht. Ofschoon ik niet behoor tot de kategorie van lezers van Djawa, tot wie de schrijver zich gewend heeft, meen ik toch een poging te mogen wagen om een verklaring te geven van het door den schrijver aan de orde gestelde verschijnsel. Dit staat m.i. niet enkel in verband met de ,,voorstellende kunst'' van den Javaan, maar met het karakter der oostersche kunst in het algemeen.

Dit karakter hangt zamen met de rol, die de geestelijke werkzaamheid, welke wij onder kunst verstaan, oorspronkelijk in de menschelijke samenleving vervulde. Nog voordat deze schriftteekens kende, in den tijd der holbewoners, beschikte zij reeds over het vermogen om gedachten in bepaalde vormen vast te leggen. De mammouths, bisons, paarden enz., die daarin uitgedrukt zijn, kunnen wij herkennen, maar de gedachte, die daarin besloten ligt, kunnen wij niet vertolken. Wel kunnen wij bevroeden, dat deze beelden in hun naturalistischen vorm een symbolische beteekenis verborgen. Toen deze symbolische taak van de beeldende kunst door het schrift werd overgenomen, bleef de figuurlijke voorstelling van de gedachte zich daarnaast handhaven. De egyptische en assyrische godenfiguren en de babylonische, assyrische en kretensische zegelstempelfiguren zijn alleen te begrijpen, wanneer men die plaatst in het kader van een tijd, welke aan de uitbeelding niet de taak stelde van een natuurgetrouwe nabootsing, doch die om in een symbolische taal te spreken. Dit dualisme van nabootsing en zinnebeeld deed de kunst in verloop van tijd uiteengaan langs twee wegen, dien van het naturalisme, in hoofdzaak betreden door de Grieken, en dien van het symbool, waaraan het Oosten de voorkeur gaf. De eerste verplaatste den beschouwer in de wereld der verschijnselen, voornamelijk de menschenwereld, de andere in de wereld der begrippen. Het verschil tusschen beiden is analoog aan dat tusschen twee letterkundige richtingen.

De eerste is verhalend, zij stelt episoden voor, en werkt met beelden, die de beschouwer in hun natuurlijke omgeving herkent. De laatste is suggestief en werkt, met overgeleverde vormen, waarvoor de stof door de konventioneele begrippenwereld geleverd is. De suggessieve kracht van deze kunst is verschillend naar gelang van haar symbolischen inhoud. Op vaatwerk en op weefsels ontwikkelt zij zich tot louter versiersel. In de oud-christelijke kunst wordt zij tot een hartsterking met haar beeldspraak van het kruis, het lam, de duif, de visch, het brood enz. Zij heeft daarmede lang via Byzantium het Westen overheerscht, maar dit heeft zich in den tijd der italiaansche renaissance van haar losgemaakt, om terug te keeren tot den door de Grieken aangewezen weg. In het Oosten heeft evenwel de kunst, nadat de zuurdeesem van het Hellenisme daar had uitgewerkt, haar karakter van symbool staande gehouden, zij het ook dat dit karakter onder den invloed van den Islam op groote schaal tot dat van ornament herleid werd.

In den Indischen Archipel nemen wij de kunst waar op weefsel, hout- en metaalwerk en in de bouw- en beeldhouwkunde. Zij vertoont daar in hoofdzaak een ornamenteel en symbolisch karakter in batikpatronen, ranken, arabesken, monsterkoppen, makara's, spuiers, leeuwen, veelarmige godenbeelden met hun attributen. Merkwaardig steekt daarbij op de Boroboedoer en de Prambanan het naturalisme van de menschelijke, dierlijke en boom-figuren af. Merkwaardig, omdat in de latere oost-javaansche bouwkunst deze dosis naturalisme vermindert en de dosis symbolisme in analoge voorstellingen toeneemt. De wolken en menschen gaan er in symbolische vormen over. In een later stadium van ontwikkeling der kunst wordt het menschenbeeld geheel gesymbolizeerd in de wajangfiguur.

Men mag daarom, geloof ik, wel aannemen, dat de doorsneê-Javaan beeldende kunst niet begrijpt als nabootsing van de natuur, maar veeleer als een taal, die tot hem spreekt in zinnebeelden. Men zal er zich dan, meen ik, minder over behoeven te verwonderen, dat hij bij de beschouwing van natuurgetrouwe afbeeldingen deze in zijn gedachten niët dadelijk associëert met het model uit de natuur, maar met een begripswezen, waarvan zij symbolen moeten voorstellen.

INLEIDING TOT DE HINDOE-JAVAANSCHE SAGEN

DOOR

BOEDIHARDJA.

Met den naam ,,Hindoe-Javaansche Sagen'' betitelen wij de hier op Java heerschende mythisch-legendarische verhalen van hindoeschen oorsprong, inzonderheid die over de Pandawa's, hun voorouders, hun strijd tegen de Korawa's.

Deze verhalen zijn identiek aan het hindoesch epos, het Mahabharata. Dit heldendicht is het langste gedicht ter wereld en is verdeeld in boeken, ,,parwa's'' geheeten, welke achttien in getal zijn, namelijk: 1) het Adi-, 2) het Sabha-, 3) het Aranyaka-, 4) het Wirata-, 5) het Udyoga-, 6) het Bhisma-, 7) het Drona-, 8) het Karna-, 9) het Salya-, 10) het Sauptika-, 11) het Striwilapa-, 12) het Santi-, 13) het Anusasana-, 14) het Aswamedha-, 15) het Asramawasa-, 16) het Mausala-, 37) het Prasthanika- en 18) het Swargarohana-parwa.

Mahabharata beteekent letterlijk ,,groot Bharata'' of vrijer opgevat ,,groot verhaal van de Bharata's'' of ,,groot verhaal van de nakomelingen van koning Bharata''.

Bharata was een koning uit het geslacht Tjandra, regeerende over een rijk gelegen in Madyadesa, een streek ten Zuiden van het Himalaja-gebergte. De nakomelingen van dezen Bharata splitsten zich in twee takken, namelijk: de Pandawa's en de Korawa's.

Het Mahabharata loopt in hoofdzaak over het wedervaren van de Pandawa's en hun strijd tegen de Korawa's om het bezit van het rijk (inmiddels betiteld met den naam Hastinapoera), doch handelt buitendien ook over sagen van goden, helden en heiligen en over heelalwording, wetgeving, wijsbegeerte. godsdienstige en zedelijke plichten, welke stukken gedurig het hoofdverhaal onderbreken.

In den tijd, toen de hindoesche beschaving op Java algemeene waardeering genoot en de javaansche literatuur een hooge vlucht nam, vond het Mahabharata in al zijn onderdeelen op Java geleidelijk bewerkingen.

In de javaansche bewerkingen — of liever gezegd ,,oud-javaansche'', daar de gebezigde taal is het Oud-Javaansch (ook wel Kawi genoemd) — zijn enkele namen der parwa's afwijkend. Zoo heet het tiende parwa daar wel het Gada-parwa, waarop als elfde het Sauptika-parwa en als twaalfde het Stripralapa-parwa volgt, terwijl het aantal van 18 niet steeds volledig is.

Naast het Mahabharata waren ook het hindoesche Ramajana en het Hariwangsa den Oud-Javanen bekend en deze helden dichten hebben eveneens het aanzijn geschonken aan oud-javaansche bewerkingen. Het Ramajana handelt over de lotgevallen van Rama, een prins van Ayodya, en diens strijd tegen Rawana, een demonenvorst van het rijk Langkapoera. Het Hariwangsa loopt in hoofdzaak over de wederwaardigheden van den bekenden Krsna, den leeraar en bondgenoot van de Pandawa's. Het Hariwangsa kan daarom min of meer beschouwd worden als een supplement van het Mahabharata.

Toen later na den val van het rijk Madjapait (naar de javaansche overlevering omstreeks 1478) op Java een tijd van woeligen aanbrak, waarin tevens de nieuwe godsdienst, de Islam, krachtdadig werd gepropageerd, toen moest de javaansche letterkunde wel ten doode gedoemd worden.

De eerste bekeerlingen van den nieuwen godsdienst toch koesterden minachting voor al wat uit den Hindoe-tijd, ,,de Kafir-periode'', afkomstig was of daaraan herinnerde; en de voorkeur werd gegeven aan moslimsche boeken, profetengeschiedenissen e.d.

Als nu later, na een tijdsverloop van twee eeuwen, de schoone letteren weer beoefenaars vonden, waren de meeste boeken uit den bloeitijd der javaansche letterkunde reeds verloren gegaan. (Men leze hierover: Oud en nieuw uit de javaansche letterkunde, door Prof. Dr. G. A. J. Hazeu).

Zoo was het ook met de oud-javaansche parwa's. Dank zij de bemoeienissen van europeesche geleerden zijn manuscripten van verscheidene parwa's terecht gekomen en voor verder teloorgaan gevrijwaard geworden.

Van deze parwa's zijn tot nu toe een vijftal in druk verschenen en wel in latijnsche karakters getranscribeerd, n.l. het Adi-, het Wirata-, het Asrama-, het Mausala- en het Prastanika-parwa. (Allen uitgegeven door Dr. H. H. Juynboll).

Was de letterkunde in den tijd der woelingen onder den geheimzinnigen sluier van den Islam verwaarloosd, ja gestikt, niet alzoo was het geval met de verhalen, die het onderwerp der schoone letteren uitmaakten, n.l. de mythen uit de parwa's. Wel moesten in de eerste jaren na de invoering van den Islam die verhalen in populariteit afnemen, wel moesten in die tijden van godsdienst-ijver nieuwe bestaansvoorwaarden voor die heidensche sagen geschapen worden, maar zij konden den eersten schok weerstaan.

De hindoesche sagen waren toen zoo diep ingeworteld in de ziel van den Javaan, dat zelfs dweepzucht niet krachtig genoeg was om ze uit de gemoederen van verreweg het grootste gedeelte van het volk te verbannen. De kern dier verhalen vormde een te hecht geheel met de levensopvattingen, het denken, het doen en laten van het volk. Zij is in den loop der tijden blijven leven in den volksmond; zij is blijven gedijen in het geheugen van den Javaan, overgeleverd van geslacht tot geslacht; zij is de voornaamste rol blijven vervullen in het wajangspel, tientallen na tientallen van jaren. En dat alles is zij tot op den huidigen dag nog.

Toen na twee eeuwen van insluimering de javaansche letterkunde weer begon op te leven, terwijl waarschijnlijk mede door verflauwing van de godsdienstdrift in de heidensche afkomst geen beletsel meer werd gezien om de mythen uit de parwa's op schrift te stellen, toen leverden in de eerste plaats die oud-javaansche sagen stof voor poëzie en proza.

Gedicht na gedicht werd vervaardigd, lakon na lakon samengesteld en gecodificeerd tot de zoogenaamde „pakem's"; en nog vormen die sagen een geliefd onderwerp voor schrijvers van den tegenwoordigen tijd. Doch deze letterkundige produkten bevatten niet meer die mythisch-legendarische sagen van weleer. De hoofdtrekken van de oud-javaansche parwa's vindt men in de nieuwe werken terug, niet alzoo echter de mystische tint, terwijl die werken voorts in details op verscheidene punten zeer veel van het oorspronkelijke verschillen.

Dit verschijnsel moet zijn verklaring vinden hierin, dat eensdeels vele woorden, termen en uitdrukkingen, die in de overlevering zijn bewaard gebleken, door de nieuwe schrijvers hetzij niet hetzij niet goed meer werden verstaan; anderdeels daarin, dat de nieuwe schrijvers de verhalen in overeenstemming trachtten te brengen met de nieuwere begrippen en ze deden aanpassen aan de jongste maatschappelijke toestanden, terwijl voorts de plaats der handeling liefst nog werd overgebracht naar Java. En waar bij de bewerkingen de oud-javaansche tekst heeft dienst gedaan, zal deze wellicht niet in haar geheel door den bewerker verstaan zijn, terwijl de fantazie te hulp moest worden geroepen om de leemten aan te vullen.

Bovendien nog worden vaak de helden uit het Ramajana verward met die uit het Mahabharata; en niet zelden ook wordt een stuk, aan het Mahabharata ontleend, samengevoegd met een stuk uit het Hariwangsa tot één verhaal gekombineerd. [1]). Deze fout is uiteraard voor de nieuwe schrijvers schier onvermijdelijk, daar — zoowals wij boven reeds opmerkten — het Hari-

1) Zie o. a. de aanteekeningen van Dr. Hazeu op de lakon Arimba.

wangsa min of meer een supplement is van het Mahabharata, zoodat vele helden uit het eene gedicht ook in het andere terug te vinden zijn.

Uit het vorenstaande zien wij, dat wij tegenwoordig de hindoe-javaansche sagen vervat vinden in:

1e. Oud-javaansche geschriften, waarin de parwa's de eerste plaats innemen;

2e. Tal van nieuw-javaansche werken, bijna uitsluitend in dichtvorm (tembang), die een geliefde lektuur voor den Javaan vormen;

3e. De zoogenaamde ,,pakem's'', d.i. samenvattingen van lakon's (wajangverhalen, wajangtooneelstukken). De pakem's zijn in het bizonder het boek voor den dalang.

Het zal ons te ver voeren, na te gaan in hoeverre de drie bovengenoemde kategorieën van elkaar verschillen. Genoeg zij het er op te wijzen, dat er in de bijzonderheden vele verschilpunten te konstateeren zijn, en aan te geven waarin de aanleiding tot die verschillen gezocht moet worden. In ons onderwerp hebben wij slechts rekening te houden met de oud-javaansche bronnen en in het bizonder met het Adiparwa, het belangrijkste parwa uit het Mahabharata.

Zooals wij boven gezien hebben, is het Adiparwa het eerste boek van de parwareeks. Indien een oningewijde het Adiparwa leest — gesteld dat hij het oud-javaansch verstaat —, zal hij vele moeilijkheden ondervinden om het verhaal te begrijpen.

Vooreerst zal den lezer door de vele onderbrekingen van het hoofdverhaal het verband van het geheel ontsnappen. Dan nog zal hij verward geraken in den chaos van vreemde eigennamen, terwijl verder verschillende eigenaardige begrippen en gebruiken, ontsproten uit de in denHindoe tijd heerschende levensopvattingen en maatschappelijke toestanden, niet in het minst een struikelblok voor den lezer vormen.

De trant, waarin het Adiparwa geredigeerd is, kan men eenigszins vergelijken met dien van de Duizend-en-een-Nacht, de Decamerone, dan wel de Heptamerone.

Als de auteur van het werk (of liever gezegd van het heele Mahabharata) wordt genoemd Bhagawan Byasa, die het heilige verhaal aan zijn leerlingen onderwees, en de laatsten op hun beurt gaven het weer over aan hun leerlingen.

Tot een der leerlingen van Byasa behoorde een zekere Oegrasrawa. In het Adiparwa treedt deze Oegrasrawa op als de verteller, die een verhaal doet aan zijn gastheer Bhagawan Sonaka.

Het verhaal loopt over het gesprek van koning Djanamedjaya met zijn hofgeestelijke Bhagawan Waisampayana, waarin de laatste een omstandig verslag geeft van het wedervaren van de voorouders des konings, namelijk de Pandawa's en de Korawa's. Dit gesprek heet gevoerd te zijn tijdens een slangenoffer, dat koning Djanamedjaya aanrichtte om den dood van zijn vader door den naga Taksaka te wreken. Koning Pariksit, Djanamedjaya's vader, was een kleinzoon van Ardjoena (zooals wij weten een der vijf Pandawa's).

Tot recht begrip volge hieronder een kort overzicht van het groote verhaal.

Boven zagen wij, dat Bharata afstamde van de Tjandra-dynastie. Een van zijn voorouders heette Poeroe, waarom hij dan ook een vorst uit het geslacht Poeroe werd geheeten. Als kind heette hij Sarwadamana; hij zag het eerste levenslicht op de kluizenarij van zijn grootvader, Bhagawan Kanwa. Nadat hij op godsbevel door zijn vader, koning Doeswanta, als diens zoon en troonsopvolger werd erkend, kreeg hij den naam ,,Bharata''.

Een der nakomelingen van Bharata heette Hasti; en naar dezen vorst werd de residentiestad van het rijk ,,Hastinapoera'', d.i. ,,stad van Hasti'' genoemd. Een der nakomelingen van dezen vorst heette Koeroe, waarom de verdere nakomelingen van Bharata iook wel worden betiteld met den naam ,,Koeroewangsa'', d.i. geslacht van Koeroe.

Naar onze begrippen moest de laatste koning uit het geslacht van Koeroe koning Santanoe zijn. Deze vorst had drie zonen,

genaamd Dewabrata, Tjitranggada en Tjitrawirya.

De eerste zoon, meer bekend onder den naam Bhisma, geboren uit Santanoe's eerste huwelijk, bleef ongehuwd. Tjitranggada en Tjitrawirya, uit Santanoe's tweede huwelijk gesproten, stierven kinderloos.

Voor haar huwelijk met koning Santanoe had Satayodjanagandhi, de moeder van Tjitranggada en Tjitrawirya, in zgn. voorhuwelijk geleefd met Bhagawan Parasara, van wien zij een zoon had, Byasa genaamd. Deze Byasa was dus een stiefzoon van Santanoe.

Toen nu Tjitranggada en Tjitrawirya kinderloos stierven, stond Satayodjanagandhi voor een moeilijk geval. Dewabrata nl. had ter wille van zijn stiefmoeder, Satayodjanagandhi, van een troonsbestijging afgezien en de gelofte afgelegd een ,,bhrahmatjari-leven'', d. i. een leven zonder eenigen omgang met de vrouw, te zullen leiden.

Volgens de ,,dharma'' (godsdienstige wetten) rustte de plicht op iederen man, de weduwe van een afgestorven broer te huwen. Dewabrata had dus met de gemalinnen van de overleden broers, Ambika en Ambalika geheeten, moeten trouwen.

Niettegenstaande Satayodjanagandhi er herhaaldelijk op aandrong, weigerde Dewabrata de weduwen te huwen. Eindelijk werd er besloten de hulp van Byasa in te roepen, om kinderen bij Ambika en Ambalika te verwekken, om het geslacht van Koeroe tegen uitsterving te behoeden.

Byasa verwekte bij Ambika een zoon, Drstharastra geheeten, en bij Ambalika eveneens een zoon, die den naam Pandoe kreeg. Deze werd later vader van vijf zoons, de Pandawa's, terwijl Drstharastra honderd zonen kreeg, die gezamenlijk met den naam Korawa's worden betiteld.

Drstharastra en Pandoe werden ieder door Bhisma (Dewabrata) tot koning verheven, elk van hen kreeg de helft van het rijk.

Koning Pandoe stierf vroeg, en de Pandawa's, kinderen nog, genoten onder voogdij van hun oudoom Bhisma een gezamenlijke opvoeding met hun neven de Korawa's, terwijl het rijk dat hun rechtens toekwam mede geregeerd werd door hun oom Drstharastra.

In alle opzichten waren de Pandawa's de Korawa's voor, waarom deze laatsten hen uit naijver haatten en al het mogelijke deden om hen ten val te brengen, en hun het rechtmatig aandeel van het rijk te onthouden. Deze vijandschap tusschen de Pandawa's en de Korawa's, nog tijdens hun jeugd ontstaan, gaf aanleiding tot het uitbreken van den grooten oorlog, bekend onder den naam van ,,Bharatayoeda'', d.i. ,,de strijd der Bharata's''.

Inmiddels echter was Yoedistira, de oudste der Pandawa's, koning van het rijk Indraprasta geworden.

Nagenoeg alle Korawa's sneuvelden in den Bharatayoeda. Na den oorlog werd Yoedistira koning van Hastinapoera. Eenige jaren daarna gingen de Pandawa's het kluizenaarsleven leiden, en Pariksit, hun eenige nakomeling, werd koning van Hastinapoera.

Pariksit was de zoon van Abhimanyoe (een zoon van Ardjoena, den middelste der Pandawa's) en Oetari, een prinses van Wirata. Toen Abhimanyoe in den Bharatayoeda sneuvelde, liet hij een kind achter, dat Oetari nog in haar schoot droeg; dit kind was Pariksit. Als de eenigste nakoling der Pandawa's kwam de troon hem dus rechtens toe, toen Yoedistira afstand deed van de regeering.

Door de beet van de slang ,,Naga Taksaka'' vond Pariksit den dood. Hij werd opgevolgd door zijn zoon Djanamedjaya.

Op zekeren dag, toen koning Djanamedjaya met zijn mantri's op het voorplein zitting hield, kwam tot hem Bhagawan Oettangka, die uit wrok jegens Naga Taksaka den koning vertelde, op welk een verraderlijke wijze koning Pariksit om het leven was gekomen. (Bij den dood van zijn vader was Djanamedjaya n.l. nog een kind). Tevens raadde Bhagawan Oettangka den koning aan, een sarpayajnja (slan-

genoffer) aan te richten, d.i. alle slangen te verdelgen, ten einde den dood van koning Pariksit te wreken.

Het verhaal van Oettangka over den treurigen dood van koning Pariksit werd door 's konings mantri's bevestigd, en koning Djanamedjaya ging tot het slangenoffer over. Duizenden slangen vonden in het offervuur den dood. Doch Taksaka kreeg de hulp van god Indra, die hem een schuilplaats bood in den hemel.

Inmiddels kwam een brahmaan, Astika genaamd, tot koning Djanamedjaya en verzocht dezen om een gunst. Nu verbood de ,,dharma'' een brahmaan een gunst af te wijzen; en na de toezegging van den koning bekomen te hebben, verzocht Astika den koning het slangenoffer te staken.

Zoo eindigde het slangenoffer, zonder dat Naga Taksaka er den dood vond. Dit stelde begrijpelijkerwijs koning Djanamedjaya zeer te leur; en om hem te troosten werd hem de geschiedenis van zijn voorvaderen door Bhagawan Waisampayana verteld.

Ziet daar, in zeer groote trekken, een overzicht van het Mahabharata.

Van het Adiparwa zijn nog slechts enkele fragmenten vertaald of toegelicht; n.l.:

1e. De inhoudsopgave van het Mahabharata in het Kawi, met toelichting uitgegeven door Prof. Kern in Bijdr. Kon. Instituut 3e volgreeks VI pag. 92 — 95.

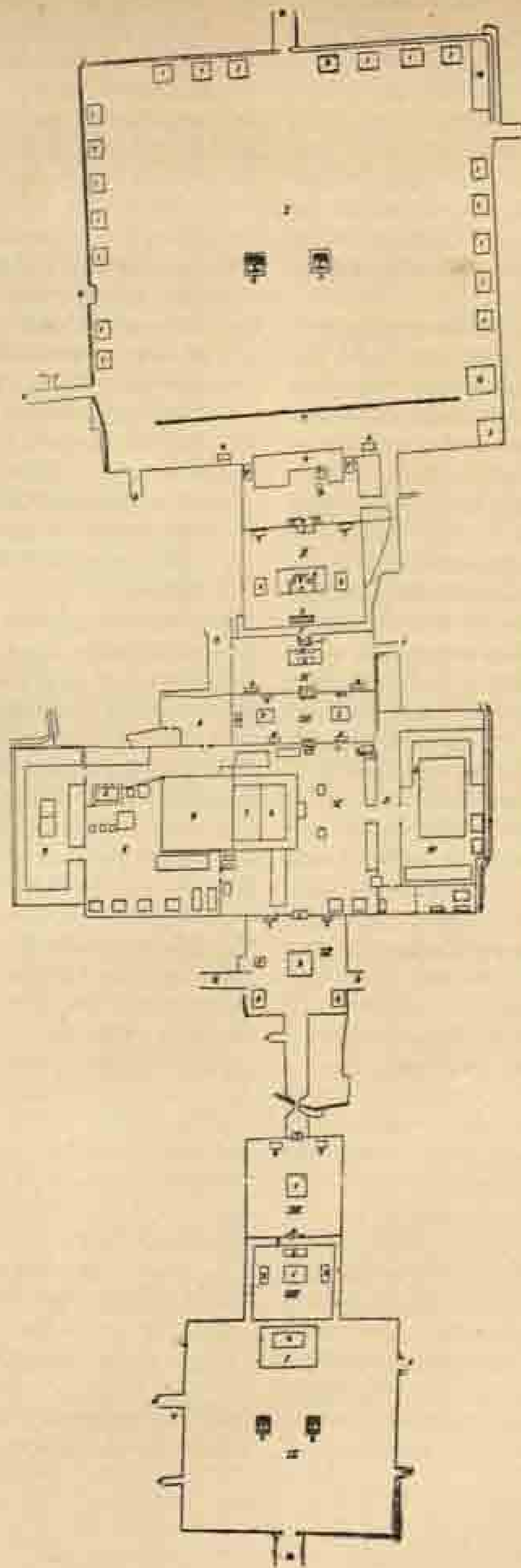
2e. Het Pausya-tjarita, in tekst en vertaling medegedeeld door Prof. Kern in Verh. Kon. Akad. v. Wetensch. 1877 onder den titel ,,Over de oud-javaansche vertaling van het Mahabharata''.

3e. De episode van het karnen van den oceaan, uitgegeven door dr. Brandes in Not. Bat. Gen. XXXI (1893) pag. 114 vv. en vermeerderd en vertaald door Dr. H. H. Juynboll in Bijdr. Kon. Inst. 6e volgreeks I (1895) pag. 79 vv.

4e. De episode van Pariksit's dood, uitgegeven en vertaald door Dr. Hazeu in Bijdr. Kon. Inst. 6e volgreeks V (1898) pag. 187 en vlg.

5e. Het Garoeda-verhaal, vertaald door D. van Hinloopen Labberton in Tijdschr. Bat. Gen. deel LI p. 183 vv. en aangevuld door P. V. van Stein Callenfels in Oudh. Versl. Bat. Gen. 1921 p. 23 vv.

Als een bizonderheid dient eindelijk vermeld te worden, dat in het oud-javaansche Adiparwa het getal achttien een overwegende plaats inneemt. Daar toch wordt vermeld, dat het verhaal, door Bhagawan Waisampayana aan koning Djanamedjaya verteld (d.i. het Mahabharata), door Bhagawan Oegrasrawa ,,Astadasaparwa'' (d.i de achttien parwa's) werd genoemd. De strijd tusschen de Korawa's en de Pandawa's duurde achttien dagen; en het gezamenlijke leger der Pandawa's en Korawa's bedroeg achttien aksohini's.

Plattegrond van de Kraton te Jocjakarta.

TOELICHTING BIJ DEN PLATTEGROND VAN DE KRATON TE JOGJAKARTA

DOOR

P. A SOERJADININGRAT

(Gepubliceerd met welwillende toestemming van Z. H. den Sultan).

I. NOORDELIJKE ALOEN-ALOEN.

a. Pangoerakan. Volgens de overlevering strekte deze zich eertijds uit tot den viersprong bij de tegenwoordige Societeit. Verbannen sultans-dienaren werden door hun bewakers tot dezen viersprong geleid.

b. Joedonegaran-weg.

c. Kaoeman-weg.

d. Ngratowidjajan-weg.

e. Grootemoskee (mesdjid ageng).

1. Pakapalan (paardenstal). Volgens de overlevering werden hier vroeger de paarden gestald van hen, die deelnamen aan de toernooien met de lans op Zaterdag. Tegenwoordig verblijven hier de sultans-dienaren (patih, boepatih-najoko en boepatih-politie) bij een huwelijks- of een besnijdenisfeest van den vorst of den kroonprins.
2. Grija Monggang. Gebouw waar de gamelan Monggang elken Zaterdagmiddag van 5-6 uur bespeeld wordt.
3. Krangkeng sima (tijgerhokken). Worden niet meer gebruikt.
4. Bangsal Pemandengan. Plaats van de pangerans tijdens een huwelijks- of een besnijdenisfeest van den vorst of den kroonprins.
5. Ringin koeroeng: Kjai Déwadaroe.
6. Ringin koeroeng: Kjai Djajadaroe.
7. Bakoeng. Volgens de overlevering de plaats, waar de paarden werden opgesteld van hen, die aan de zaterdagsche toernooien met de lans deelnamen.
8. Tratag Pagelaran. Behalve als plaats, waar de rijksbestuurder zijn opwachting maakt, diende deze tratag volgens de overlevering ook als de plaats, waar de gelederen („gelar") van het uittrekkende leger werden gevormd.
9. Bangsal Paséwakan. Volgens de overlevering de plaats, waar de ten strijde trekkende leger-aanvoerders („sénapatih") hun opwachting maakten. Tegenwoordig de plaats, waar de „boepatih anèm" de wacht betrekken.
10. Pantjaniti of Bangsal Pengrawit. Volgens de overlevering de plaats, vanwaar de vorst zijn leger ten strijde zag uittrekken. Tegenwoordig de plaats, waar de rijksbestuurder tot zijn betrekking wordt verheven.
11. Patjikeran. Volgens de overlevering de plaats, waar veroordeelden de handen werden afgekapt („tjiker"). Vandaar dat nog heden de beide daar gelegen gebouwtjes dienen tot wachthuis van het corps „Singa negara" (scherprechters) en „Mertaloeloet".
12. Bioskoop-gebouw.

II. SITINGGIL.

1. Taroeb of Tratag agoeng.
2. Tratag sitinggil.
3. Bangsal Witana.
4. Mangoentoer Tangkil.
5. Bangsal Balébang. Volgens de overlevering gebruikt als bewaarplaats van den strijd-gamelan. Ook nu nog wordt er een gamelan bewaard.
6. Balé Angoen-angoen. Bewaar-

plaats van de gamelan's sekati, monggang en kodok ngorèk.

7. **Bangsal patjaosan abdidalem gandèk.** Plaats voor de „gandèk's" (een corps-beambten, o.a. belast met het overbrengen van brieven en boodschappen van den vorst).
8. **Batoerana.** Volgens de overlevering bestemd voor lieden, die tegen den vorst opstonden.
9. **Pamengkang.** Volgens de overlevering bestemd voor het in het geheim opgestelde corps pradjoerit's Soeranata tijdens de vorstelijke audientie's.

III. MANDOENGAN.

a. **Tandjoeng-boomen.**
b. **Kemit-boemen-weg.**
1. **Régol Bradjanala** (poort). Hier worden de uren geslagen.
2. **Bangsal Mandoengan.** Volgens de overlevering de audientie-plaats bij het berechten van de zaak van hen, die de doodstraf hebben verdiend. Tegenwoordig de plaats, waar de rijksbestuurder en de regenten wachten, voor ze ter audientie den kraton in gaan.
3. **Batoerana.** Volgens de overlevering bestemd voor de berechting van hen, die ter dood werden veroordeeld.
4. **Bangsal patjaosan Djeksalan Pradjoerit.** Plaats, waar de djaksa en de pradjoerit's wacht houden.

IV. SRIPENGANTI.

1. **Régol Sripenganti** (poort).
2. **Bangsal Sripenganti.** Volgens de overlevering de audientie-plaats van 's vorsten familie-leden en beambten en de plaats, waar de gamelan Sekati werd geslagen bij feesten en op den 1sten van de maand Moeloed. Verder audientie-plaats bij de ontvangst van vreemde gasten.
3. **Bangsal Tradjoemas.** Plaats, waar de gamelan Sekati wordt geslagen als tegenhanger van de westelijke Bangsal.
4. **Bangsal petjaosan pradjoerit** (wachtplaats voor de pradjoerit's).
5. **Bangsal petjaosan Soemapoetra toewin penéwoe mantri.**

V. KADATON.

1. **Régol Danapertapa.**
2. **Bangsal Kentjana.**
3. **Tratag Prabajeksa.**
4. **Prabajeksa.**
5. **Mesdjid Panepèn** (moskee voor „afzondering"). Tegenwoordig gebruikt bij het huwelijk van 's vorsten kinderen en kleinkinderen.
6. **Kapoetrèn.**
7. **Karaton kilèn.**
8. **Tamanan.**
9. **Gedogan.**
10. **Pringgadani.**

VI. MAGANGAN.

a. **Gentan-weg.**
b. **Sokolanggèn-weg.**
c. **Panggoeng-weg.**
1. **Régol Magangan.** Volgens de overlevering zaten hier in vroeger tijd de prinsessen bij de keus van de pradjoerit's, die een proef met de behandeling van de lans moesten afleggen.
2. **Bangsal petjaosan pradjoerit toewin mantri panèwoe.** (Wachtplaats voor pradjoerit's en mantri-panèwoe's).
3. **Bangsal magangan.** Tegenwoordig (wellicht ook vroeger) de plaats, waar de gamelan Kjai Goentoersari werd geslagen bij feesten in den kraton. Verder gebruikt als wachtplaats voor boepatih-anèm, pradjoerit's en mantri-pa'newoes.

4. Huis, bestemd voor de opstelling van „goenoengan's" bij de grebeg.
5. Badkamer.

VII. MANDOENGAN.

1. Bangsal Mandoengan. Tegenwoordig gebruikt als bewaarplaats van draagstoelen e.d.
2. en 3. Régal Mandoengan.
4. Bangsal petjaosan panéwoemantri.

VIII. SITINGGIL.

1. Bangsal Sitinggil. Volgens de overlevering de plaats, vanwaar de prinsessen naar de tijgergevechten keken.

2 en 3. Badkamers.
4. Batoerana.
5. Pamengkang.

IX. ZUIDELIJKE ALOEN-ALOEN.

1. Tratag. Tegenwoordig — wellicht ook vroeger — gebruikt bij de „groote repetitie" van de wapenschouwing der pradjoerit's.
2. Gilang. Volgens de overlevering gebruikt als plaats voor den vorst bij de tijgergevechten.
3. Ringin Koeroeng.

a. Gading-weg.
b. Siliran-weg.
c. Langenastran-weg.
d. Gadjahan-weg.
e. Patejan-weg.
f. Olifanten-stal.

OUDE KLANKEN.

DOOR

J. S. EN BRANDTS BUYS- VAN ZIJP

Onder de geluidsemanaties, onder de tonen en klanken van dit land, die, versponnen en verweven, zijn aparte klanksfeer, geluidscocon zijner volksziel vormen, hebben de tonen, door geslagen hout voortgebracht, ons altijd mee van de beminlijkste geleken.

Een hoeveel schooner gebruik heeft het Oosten, heeft althans Java van die klanken gemaakt, dan de Westersche muziek.

In het Westen nauwelijks iets dan de schril armelijke xylophoon, een hongerige karakterclown, die bij Saint-Saëns, („Danse macabre"), het droog-rammelende klikklakken van de geraamten naäapt, — bij Zweers, („Ode aan de Schoonheid"), uiterst ongepast lacht als een gek, — en nu, de laatste jaren aan den drank geraakt, in het Jazzorchest beland is en daar geheel gedépraveerd. Of zou zijn ontmoeting met Stravinsky, (in een van diens nieuwste baletten), maken dat hij zich toch nog rangeert?

Dan, tegenover dit twijfelachtige karakter de Javaansche xylophoon, de houten gambang. (Want de Achter-Indische verwanten met hun bam boetoetsen zullen harder van gemoed zijn dan zij is. Geslagen bamboe geeft een starren, harden, brozen klank, brengt een glasachtige klankmaterie voort).

Sachs noemt den klank van de Javaansche gambang kajoe kort en droog, (M.I. Ind. u. Indon.). Doch dat lijkt maar oppervlakkig zoo.

Goed gambangspel kan herinneren aan een zachten vollen wind, woelende door het loover van struikgewas, dat tikkelend druipt. En het timbre op zichzelf, de donkere helderheid van den houten gambangtoon, doet denken aan den druppel, korrel eener edele harssoort, van buiten verhard, maar in het binnenste nog week, geurig en honigzoet van kleur. In het psychische echter verbeeldt dit klanktimbre den moeilijken, niet-soepelen mensch met het milde hart; naar ons gevoel althans.

Men zou zoo zeggen, als dat dan allemaal waar is, mochten de Westersche componisten weleens op hun xylophoon de proef nemen met de Javaansche slagstokken, de taboehs van de houten gambang. Want dat is het groote technische, materieele verschil tusschen de twee. Wie weet, of niet bij zulk een zachtzinniger, streelender behandeling het Westersche instrument nog onvermoede psychische gevoeligheden toonen zou.

J. en C. J. A. Kunst hebben op Java ook gambangs met bamboezen inplaats van houten klanklatten aangetoond, (Djawa, jg. II, 135 v.), en wel in Kediri en de Preanger. Wij hoorden er een in het Cheribonsche. De klank was duidelijk minder edel, scherper en korter dan bij goede houten toetsen; maar niet leelijk. Er schijnen als materiaal onderscheiden forsche soorten van bamboe voor te worden gebruikt; in ons geval volgens opgave „awi soera".

Van den heel eigenaardigen, aparten bamboeklank geven een goed voorbeeld de signalen die men hier in Sala en vermoedelijk ook wel elders, — (maar zulke dingen zijn soms nogal locaal, — zoo hoorden we in Bandoeng wel, maar hier niet de ééntonige bamboetrompet der Chineesche varkensslagers, eenvoudige open buis van circa een voet lang, zonder speciaal mondstuk), — doch om tot den geslagen bamboeklank weer te keeren, hier kondigen de Chineesche verkoopers van sommige kostjes zich aan door simpel rhythmische figuren geslagen uit twee korte bamboelatten.

Dat geluid is van een zoete, zachte schrilheid. Een kinderlijk vogelgeluid. Of mis-

Madoereesche spleettrommen.

Randa nenoen.

Wajangan.

schien lijkt het nog meer op sommige insectenstemmen.

Wat we nog van de houten gambang wilden zeggen, onder de technische hulpmiddelen, die ze haar speler heeft te bieden, is ook een voortreffelijk fraai glissando. Het schijnt echter zelden te worden gebezigd. Hier in de Javaansche contreien hoorden we het nooit, en in de Soendasche alleen van een blinden, solospelenden straatmuzikant, uitstekend musicus overigens.

Zonder dezen laatste zouden we aan een bepaald verbod aller zulke snel van den eenen op den anderen toon verglijdende geluidreeksen gedacht hebben. Bij een Soendasche vrouw-uit-het-volk immers observeerden we heftige en verontwaardigde schrikreacties vanwege onze roekeloosheid, toen we toevallig dwars over de snaren van een katjapi gegrist hadden. En precies zoo, toen we een snelle toonreeks uit een pansfluit bliezen: „Pas op toch! Je roept den tijger!!" Maar het gambangglissando is misschien niet huilend genoeg om die sympathetische associatie te verwekken.

Overigens hoorden we hier in het Javaansche den tjelempoengspeler weleens van die „schroem"-bewegingen risqueeren over vijf zes of (?) successieve snaren bij de begeleiding eener schimmen-wajangvertooning. Maar dat was misschien meer bijwijze van individueele vrijheid of grap. En men zegt ons, dat als zóódanig het gambangglissando hier ook wel voorkomt. Doch in streng spel zou het als een stijlfout beschouwd worden.

Van de wajang gesproken, men kent de droge, knakkende of knappende, weergalmlooze, eigenaardig gerhythmeerde, houten klanken, het getimmer van hout op hout, waarmee de dalang bij het menschentooneel, (wajang wong), en de leider bij de Javaansche dansen, (wireng e.d.), de figuren en bewegingen regelt.

Bij de schimmenwajang heeten deze slagen de aanwijzingen van den dalang aan de gamelan over te brengen.

In ieder geval geven ze vaak méér dan de seinen, die voor de practische leiders van de gamelan, den rebab- en den kendhangspeler van nut kunnen zijn. De slagen maken dan den indruk van (buitendien) een zelfstandige waarde als expressiemiddel te hebben, een middel dat behoort tot dezelfde categorie als de geluiden die de dalang voortbrengt met zijn rammelaar, stel metalen rinkelplaten.

Zoo hebben we door Javanen een dalang wel hooren prijzen om het gehalte van zijn gerinkel en van zijn gehamer, of liever geklop, — want de houten, (of ook hoornen), tjempala, waarmede hij tegen den zijwand van zijn open kothaq, (wajangkist), slaat, is eigenlijk geen hamer.

Zijn vorm is eerder die van een onregelmatig rolronde knots. Maar men prees de manier van slaan dan als sterk en opwindend. Inderdaad schijnt hij er ook de gamelanmuziek door mee te sleepen.

De rammelplaatjes, kepjaq, of, (volgens onzen Javaanschen zegsman minder goed) ketjrèq, schijnen ook voor te komen van hout. Doch over dat houten timbre kunnen we u niets vertellen; we hebben ze nooit gehoord. De houten exemplaren moeten meer iets zijn uit de désa. Een specialen naam wist men er ons niet voor te noemen. (Ketjrèq zou eigenlijk een, rinkelende, handboei wezen).

Westerlingen plegen nogal eens bezwaar te voelen tegen al die klop- en rammelgeluiden, vinden ze hinderlijk, storend voor de eigenlijke muziek. Immers de rhythmiek, of liever agogiek, — want de rhythmische figuraties hebben in deze geluidenreeksen een secundaire beteekenis, hoofdzakelijk versnellen en vertragen ze, — de gang van dit geklop houdt geen direct in het oor vallend verband met de beweging van de gamelan. Soms maakt het den indruk, dat de dalang daar (instinctief?) een, (vermoedelijk vrij gecompliceerde) metrische correlatie mee bewaart, — soms, dat hij de muziek vooruitloopt, — doch in hoofdzaak, dat zijn kloppen op-zich-zelf het gevoel der situatie uitdrukt.

De Javaan reageert op zulke dingen blijk-

baar anders dan de Westerling. Er zijn meer van die verschijnselen, gevallen dat aan het gamelanspel expressieve, maar niet werkelijk muzikale geluiden worden toegevoegd, klanke die zich van den gang der muziek betrekkelijk hebben geëmancipeerd, of liever, daar vermoedelijk nooit geheel in zijn opgenomen geweest.

We denken nu niet aan het eenvoudige in hun handen of op hun dijen klappen door de toeschouwers bij een tajoebpartij, dans van een talèdhêq met mannen die elkander afwisselen. Dit geklap immers is gehéél gestyleerd, begeleidt op weinig gecompliceerde manier de beweging van muziek en dans. (Vaak markeert een deel van het publiek de volle maatdeelen, en de anderen de lichte achtsten daartusschen). Noch aan hun losse, de maatdeelen accentueerende, kreten.

Maar we herinneren ons een verfijnden Salaschen serimpidans, en daarbij zaten in de gamelan een viertal lieden met statiemutsen, (koeloeq's), van dubbele hoogte op. Vermoedelijk waren het dus potsenmakers-van-professie, hofnarren. Dezen nu accompagneerden eveneens den dans niet met handgeklap alleen, doch buitendien ook nog met flauw-rhythmische, (telkens uit twee jambisch-verbonden kwarten bestaande, kreten, die echter blijkbaar woord- en zin-loos waren. In melodischen zin, naar toonhoogte en intervallen, schenen die kreten onbepaald, maar daarentegen waren ze vol, ja gespannen, van een heftig declamatorische expressiviteit.

De Westersche toehoorder wist er niet veel mee te beginnen. De expressie leek hem, indien iets, dan vooral ophitsend. Daar nu ophitsing bij het dansen eener talèdhêq niet ongepast scheen, maar de hiëratisch strakke serimpidansstijl, naar het hem voorkwam, de uiterste zelfbeheersching en zelfcontrole eischt, vooral geen opwinding of vurigheid, begreep hij ook het praktische nu tniet. Daarbij leek er een innerlijke strijdigheid te bestaan tusschen den effenen, stil straffen maatgang van het gamelanspel, waarnaar die kreten zich metrisch voegen, en de ongebreidelde naturalistische expansiviteit van hun toonval.

Het conflict klonk haast ironisch. In dit verband mag nog genoteerd worden, dat Javaansche schoolkinderen ditzelfde handklappen-in-de-maat gaarne gebruiken om een makkertje, dat een domheid begaat, te hoonen met quasi-aanmoediging.

Ook moge gememoreerd worden het eigenaardige, metrische blaas-sissen, stoomen, dat zich de gamelanspelers soms veroorlooven, en dat men op de meest verschillende wijzen kan verklaard krijgen: Ze doen dat om den klank voller te maken, — om den maat beter te doen uitkomen, — voor de aardigheid.

Bij sommige andere dansvertooningen, (we meenen bedaja, maar dat staat ons niet precies meer voor den geest), hoorden we hier in Sala, (zoowel in de Kraton als in de Mangkoenegaran), losse, woordelooze, vaag-gearticuleerde exclamaties in koor. Bij den aanhef van iederen kreet is de hoogte wellicht bepaald, naar verliest zich daarna spoedig. Niet rhythmisch verzelfstandigd, maar vaak ver of vrij ver uiteenliggend, kunnen ze klinken, alsof ze met de gamelanmuziek in het geheel niets te maken hadden. Zoodat een Westersch musicus, dien we er op attent maakten, verwonderd zei: „Doet dat het koor? Ik dacht, dat dat menschen buiten waren''.

Soms, in hun sleependen val en wegsterving, krijgen die uitroepen een melancholiek tragische expressie, die overigens niet in de bedoeling schijnt te liggen; althans niet in de bewuste bedoeling. Ook blijkt er niet van eenig verband met den tekst van den inleidenden koorzang, noch met iets anders.

Zulke kreten breken veelal uit, kort voor een overgang in de muziek, momenten dat er, om iets te noemen, een zachter gedeelte volgt na luid druk spel. Zoo pleegt men dan, bij navragen, blijkbaar-achterafsche, en als het ware omgekeerde, verklaringen van het verschijnsel te krijgen. B.v., dat die kreten dienen om

de spelers te waarschuwen, het piano alvast aan te kondigen.

Maar dat kan nauwelijks hun ware reden van ontstaan zijn. Immers is het niet in te zien, waarom het koor beter het tijdstip van dien overgang zou beseffen, dan het orchest. De doseering van het hulpmiddel ware ook geheel ongeëvenredigd aan het practische effect, dat men wenscht. (Normaliter worden veranderingen in de muziek door vrij subtiele signalen van de kendhang aangekondigd). En dan is het ook niet zeer waarschijnlijk, dat klanken, kreten, zoo expressief om te hooren, zouden ontstaan zijn geheel zonder de bedoeling, of liever, zonder den drang tot het uiten van een gevoel.

Sommigen willen deze kreten in verband brengen met het „koembangan'', het woordlooze, quasi-hommelgonzende vocaliseeren van den dalang, dat echter op een vastblijvenden (?) en ondersteunden toon geschiedt.

In al de gevallen van aan de normale Javaansche muziek toegevoegde ongewone, vreemde, klanken, hetzij ze gerinkeld, gekreten of gehamerd worden, is er één stilisatiemoment onvolkomen gefixeerd, betrekkelijk onbepaald gebleven, (gelijk het melodische bij die kreten), ofwel op eigen gelegenheid, relatief vrij van het overige ontwikkeld, (zooals het agogische bij het kloppen of rinkelen).

Dit maakt, dat ze met de normaal-muzikale rest niet versmelten doch quasi-zelfstandig blijven, een collaterale bijstrooming naast den hoofdstroom, naast de gamelanmuziek vormen. Daar niemand die bijkomstige geluidenreeksen onexpressief kan vinden, — zij het ook, dat voor menigen Westerling hun expressie uiterst onaangenaam, zeer storend schijnt—, is het duidelijk, dat ze den indruk moeten geven min-of-meer-zelfstandige belichamingen te zijn van bijkomstige, verholen, wellicht onbewuste gevoelsstroomingen, van onderstroomen die in de eigenlijke gamelanmuziek en het normale reciet niet, of niet duidelijk waren geuit. (Vgl. nog de kamanak's. Volgens Groneman met slechts-aanvankelijk-vaststaanden, maar later omhoogzwevenden toon. Volgens J. en C. J. A. Kunst, „Djawa'', II, blz. 141 gemeenlijk met tonen, buiten de toonsoort van het stuk).

De meeste Westerlingen zullen geneigd zijn bij geluiden, gelijk die „rare'' kreten, aan corruptie, verbastering, te denken, — welke een later ontstaan of binnendringen dier elementen zou impliceeren. Doch het komt ons integendeel aannemelijker voor, dat ze oud, maar betrekkelijk rudimentair zijn, vroeger méér moeten zijn voorgekomen, door de traditie slechts ten deele bewaard, thans als expressief of aesthetisch element gewaardeerd worden, maar niet altijd meer in hun oorspronkelijke beteekenis begrepen.

De Westerling heeft, vooral zoo hij tot muzikaal-classicisme neigt, met zulk soort dingen nogal wat te stellen, voelt er zich door teruggestooten. Dit komt, de tradities der Westersche muziek doen hem homophoon, of harmonisch-polyphoon denken. Maar de stijl der Javaansche muziek is vanouds in niet geringe mate heterophoon. Dit maakt voor den Javaan het aanvaarden en waardeeren van zulke uiteen- of tegenstrevende combinaties gemakkelijker dan het voor den gemiddelden Westerling is.

Zoo schijnt voor Javaansche ooren ook het door-elkander-spelen van twee of meer muzieken, orchesten, gamelans, niet, of minder de expressie van cruë ruwheid en dwaasheid te hebben, die Westerlingen er veelal bij gewaarworden.

Trouwens, hier blijkt nog van andere verschillen tusschen de oude-Javaansche, en de huidige-Westersche voel- en denkgewoonten, dan van louter technisch-muzikale. Hadden wij Westerlingen een danskunst met zoo vrome vergeestelijktheid der bewegingen, als de serimpidansen vertoonen, we zouden daar stellig geen elementen aan toevoegen, noch ze ernaast dulden, zoo ruw als de aanmoediging dier potsenmakers.

Dat wil zeggen, wanneer het zoo valt, ontziet het Westen zich niet om in zijn kunst

gebruik te maken van de botsing der heterogeenste, felst-tegen-elkander-vloekende elementen. Berlioz contrapuncteert het Dies Irae, (het kerklied van den Jongsten Dag), met diabolische schunnigheden. Maar hij bedoelt dan ook een vloek, een romantisch-aesthetische blasphémie. Naievelijk echter, ingénuweg, combineeren we zulke contraire elementen niet meer; in onze kunst noch overigens.

Maar hier op Java, (althans te Djokdja), kan men, krachtens oude traditie, lieden van niet-wel-aanteduiden functie zien meeloopen in Vorstelijke bruiloftstoeten, en volstrekt geen poging doen om hun bedenkelijk karakter te verbergen. (Bij een andere gelegenheid marcheerde er in een hoogadellijke bruidsstoet een afgrijselijk Europeesch blaasorchestje mee, vlak achter de jonggehuwden, en verkondigde luidmuils, dat ,,ons Jaapje nu getrouwd was, en in de misère zat''. Maar dat zullen we voor een speling van het toeval houden).

Is het de Westersche kunst er om te doen, zoowel den wereldlingen als den vromen te behagen, andersgezegd: wil ze een fictieve bevrediging voorspiegelen aan de polaire tegenstellingen, aan de beide uitersten der menschelijke driften, aan de erotische begeerte, en aan den drang naar heiliging, dan pleegt ze een beroemd oud recept te volgen, en schildert de wellust, maar schildert den straffenden Duivel er naast. Ofwel, ze vervangt, (nog schijnheiliger!), den Booze door den Engel der bekeering, en laat den losbol zijn leven berouwvol eindigen in het Trappistenklooster.

Maar bij de Javanen gaat dat alles anders toe. Hun nationale held, Ardjoena, belichaamt op manifeste wijze beide uitersten. Hij is een even groot minnaar, (welk een Minnaar!), als asceet, (wel een Asceet!). Wij mogen niet zeggen, dat hij al te menschelijk is. Maar gehéél menschelijk is hij zeker. Beurtelings komen die twee verlangens in hem boven. Het eene kan het andere verdringen, tijdelijk onderdrukken, maar nooit het dooden. Hij blijft die hij was: Minnaar-en-Heilige, Heilige-en-Minnaar. Op áárde is daar de onaantastbaarheid van zijn kluizenaarschap. Maar in den hémel het vlééschelijke huwelijk met de zeven nymphen.

Niet wij, die dit naieve en eerlijke, van alle preutschheden vrije, aanvaarden zulker tegenstellingen zullen wraken. Maar we willen nu, die onbevangenheid in het Javaansche geestesleven, in de kunst en in de zeden geconstateerd hebbende, ons bezighouden met enkelvoudigere verschijnselen.

Dat is te zeggen, de heer Van der Wolk heeft in het rijstblokstampen uitingen gevonden van verholen erotische begeerten. Zoodat dit muzikale volksspel juist minder eenvoudig, en minder schuldeloos zijn zou, dan men allicht meent.

Dat kan voor bepaalde gevallen of vormen zeer wel waar zijn. De plastische symboliek van stamper en blok is te duidelijk dan dat ze onbenut had kunnen blijven. Maar vermoedelijk verschilt het stampspel sterk, al naar de streek, waar men het waarneemt. Wijzelf hebben het tenminste aangetroffen in een vorm, waarbij ieder détail zich zonder moeite verklaren liet als résultaat van zuiver muzikale, althans aesthetische, beweegkrachten. Erotische motieven speelden in dit geval niet mee.

Maar de verdere behandeling van de rijstblokmuziek willen we nog even uitstellen, en eerst wat zeggen over de ,,thon(g)-thong's'' of ,,kenthongan's,'' zooals het Javaansch de houten of bamboezen spleettrommen noemt. Het Soendaasch spreekt van ,,kokhol'' en verbeeldt het geluid, dat die maakt door het klankwoord ,,tongtrong''. Sachs vindt het verkeerd deze instrumenten als ,,trom'' aan te duiden, gelijk geschiedt, wanneer men ze ,,spleettrom'' of ,,Holztrommel'' noemt. ,,Trom'' is de legitieme naam voor instrumenten, voorzien van een trommelvel, m. a. w. voor de membranophonen. De thongthong en verwanten echter zijn naar hun aard eer houten gongs dan trommen. (Zie M. I. I. u. I. En verder de noot op een der volgende pagina's van ons artikel).

De gedachte schijnt ons verleidelijk, een

nader verband te construeeren tusschen thongthong en rijstblok, door in het seinblok een specialisatie van het langwerpige houten stampmortier te zien. Immers kan men het rijstblok even goed bezigen tot het slaan van alarm, (wapene, onraad), als de thongthong zelf; en men doet dat ook.

Maar er zijn allerlei bezwaren. Zoo komen de spleettrommen in streken van den Archipel voor, waar de bevolking geen rijst verbouwt, noch verbruikt, en er dus ook moeilijk rijst kan gestampt worden, al kan men er wellicht andere substanties stampen in mortieren, die op rijstblokken lijken. Ook vertoonen sommige spleettrommen vormen, die in het geheel niet aan het gewone langwerpige rijstblok, met zijn model van een voertrog, doen denken, en ook niet aan de ronde, meer vijzelvormige. Al dadelijk de bamboekenthongan, stengellid, onder en boven gesloten door een nodium, en met een lange spleet in den zijwand, lijkt op geen van beide.

Dus zal de identificatie van stamp- en sein-blok wel niet gelukken. Wellicht, dat ze nieteens behooren tot een zelfde laag der cultureele verschijnselen, van welke lagen er, naar men weet, in den Archipel verscheidene over elkander geschoven liggen.

We schrijven de laatste alinea's zoomaar vaagweg. Toch ware het wenschelijk tot eenige nadere bepaling van de wederzijdsche, bestaande of ontbrekende, relatie dier twee werktuigen te komen en ook van hun tijdsorde. De signalen en rhythmen, die op het eene en op het andere geslagen worden, kunnen heel oude relikten bevatten, hoewel dat natuurlijk allerminst zeker is.

Sachs, (M. I. I. u. I.), nonchaleert eenigszins de spleettrommen van den Indonesischen archipel. Overigens moet men den reden billijken, dien hij opgeeft. Ze nemen in dat gebied volstrekt niet de domineerende positie in, welke ze in de Zuidzee hebben, (alsook in Amerika en in Afrika; — men vgl. hierachter de noot).

Verder zijn de vormen, die Java van dit instrument te zien geeft, maar weinig gevarieerd, ze wijken onderling niet zeer uiteen. En hun aesthethische, plastische of ornamentale, waarde is ook al niet bizonder groot. Prachtige dingen, als het exemplaar, dat Sachs afbeeldt van Nieuw-Guinea, moet men onder de Javaansche spleettrommen niet zoeken. (Men zie zijn Lexikon s.v. Holztrommel).

Dat de spleettrom in de gedaante van een uitgeholden boomstam hier ,,minder'' voorkomt, (M. I. I. u. I.) , is naar men weet alleen waar, zoo men haar frequentie met die der bamboezen exemplaren vergelijkt. Deze immers kan men zien hangen aan ieder huis in de désa, — maar ook van de groote houten exemplaren heeft het kleinste gehucht er altijd nog wel een of enkele. En in de steden zijn die nog pas in de laatste decenniën, bij gelegenheid van de moderniseering der politie, in onbruik en dan ook vaak zoek geraakt.

Den gewonen vorm kent men: een ronde balk, ruwbehakte boomstam van omtrent 1.5 meter lang, met bovenaan een soort van uitsteeksel, houvast of hengsel. (Dit logische, eenvoudige model komt ook in Afrika voor. Men vergelijke onze noot). Is dat handvat, wat Sachs een ,,neus'' noemt? Men pleegt er op Java een touw om te binden of door te steken, en daarna den thongthong op te hangen. De spleet overlangs is breed, en ondergraven, zoodat het binnenste ruim is uitgehold.

Een Javaansche variant loopt aan zijn boveneind niet uit in een handvat, doch in een gebeeldhouwden menschenkop, wordt opgehangen met een touw om de hals daarvan.

Men zou zoo zeggen, dit gegeven is waarlijk inspiratief genoeg. Die kop zou het gelaat kunnen geven van de stem, die nooit anders dan onheilen uitroept. Maar tot onze verwondering hebben we aan thongthongs tot nu toe alleen maar slap en plomp gesneden koppen gezien.

In de Soendalanden kan men soms exemplaren vinden, waarbij het hengsel is omgezet, niet in een kop, maar in vrij uitvoerig loofwerk. Die ornamentiek doet denken aan het krulwerk, dat een tara-

wangsa, zoo'n Soendasche viool, bekroont meestal.

Hier in Sala komt nog tamelijk veel voor een klein houten model, min-of-meer rolrond, doch niet eenvoudig cylindrisch maar sterk gekromd, met holle lenden, (de gespleten kant als voorkant gerekend).

Een ietwat afwijkend model hebben ook de houten spleettrommen, die men soms bij (hof)gamelans kan zien opgesteld. Zoo'n instrument schijnt bij sommige dansen de eenvoudige (wajang)kist te vervangen, inplaats van de kottaq gebruikt te worden om er de signalen voor de dansers op te slaan. Volgens opgave van een Salaschen nijaga speciaal, of alleen, bij den Djocdjaschen bedajadans; zelf hebben we dit nog niet voldoende nagegaan.

De vorm is meestal die van een houten-cylinder, maar nu horizontaal en met een voet eronder. Dan wel het horizontale klanklichaam is begrensd door platte vlakken, neemt den vorm aan van eenhooge, smalle, dikwandige, open doos, boven nauwer dan onder, want de wanden hellen naar binnen, naar de opening toe.

Op Madoera, midden en Oostelijke helft, is het hangende, cylindrische model van alarm-spleettrom vervangen door een ståånd met de langste richting horizontaal. De vorm is die van een hooge schuit, of, misschien beter gezegd, van een ouderwetsche turf- of houtbak, maar van boven natuurlijk niet wijd open doch als het ware toegekrompen. (Dit model heeft, heel in het ruwe, een flauwe gelijkenis met zekere geraffineerde Afrikaansche spleettrommen. (Men vergelijke onze noot). Trouwens ook het laatstbeschrevene der twee vormen van dans-signaalkenthongans lijkt wat op dat Afrikaansche instrument).

Wie zal zeggen, welke vormvarianten er hier nog meer voorkomen, hetzij op Java, hetzij elders in den Archipel? — Wij niet.

Het geluid van een groote thongthong is heel eigenaardig. Geslagen met een geduchten houten knuppel, baart de dikke houtmassa van zoo'n klanklichaam volstrekt niet zulk een kort, droog, mager geluid als anders verwekt wordt door hout uit hout. Het heeft een galm in zich, die er ronding aan geeft. En op eenigen afstand wordt de klank wonderlijk helder. Zoo als ook het geluid kan klinken van een grooten hond, bassende verweg in de nacht.

Als toonshoogte noteerden we bij onderscheiden exemplaren bijvoorbeeld klein as, en bes, en eensgestreept des, en es.

Denkende aan vroeger, toen ook in Batavia 's nachts overal nog de uren op een thongthong werden geslagen, of aan binnenplaatsen als Djombang, waar dat tot den huidigen dag gebeurt, zouden we het bepaald jammer vinden, zoo dit nachtelijke geluid geheel mocht uitsterven.

Het was aardig, in een wakker moment tusschen slapen en droomen door, wel tien thongthongs het uur te hooren overnemen van elkaar, dat donker zoete geluid den heelen horizont te hooren langs gaan.

Stellig even aardig als de carillons van een oude Hollandsche stad, wanneer men er in een stillen nacht en bij gunstigen wind twee, drie hun lied hoort aanheffen en den tijd wegzingen.

De signalen, waarschuwingsseinen op de thongthong's zijn, voor zoover ons bekend, simplistisch.

Of ze nog naar de streek varieeren, weten we niet. De volgende opgaven heeft ons verschaft een tani uit een désa bij Bajalali, hier in de residentie. Naar we hopen, zullen we ons bij het weergeven van zijn maarmatig-duidelijke meedeelingen niet al te zeer hebben vergist.

Een snelle, driftige, voortdurende reeks van gelijke slagen beduidt „titir" (hgjv.: „gentangan"), dat is „alarm". Wordt geslagen bij groote of kleinere roofpartijen met-inbraak-en-geweld, („kètjoe" of „kampaq"). — Het woord „gojang", eigenlijk geschommel, gewibbel, gelui, schijnt bijwijze van technischen term een der seinen van de thongthong te beduiden. Mogelijk het alarmsein? Of dat voor brand?

Een langzame reeks van gelijke slagen(?); men zou ook kunnen zeggen: afwisselend een slag en een rust; beduidt „bandjir" (overstrooming), of „ladhoe" (vulkanische moddervloed, lahar).

Twee slagen, rust; twee slagen, rust; etc.; (de rusten ongeveer ter lengte van een weggevallen slag, (of iets langer)? Dit beduidt ,,maling'' (diefstal).

Drie slagen, rust; etc.; dit beduidt ,,kobong'' (brand).

Vier slagen, rust; etc.; dit beduidt ,,bégal'' (straatroof).

Vijf slagen, rust; dit beduidt ,,maling radja kaja'' (veediefstal). Overigens meenen we van anderen gehoord te hebben, dat dit sein in het algemeen bij vermissing van een stuk vee wordt gebruikt, en dan op dezelfde wijze beantwoord, door wie het dier mocht gevonden hebben.

Dan bezigde men nog, (speciaal daar in die kampoeng?), drie slagen zonder herhaling om den kebajan (dorpsbode) van het veld of elders naar huis te roepen.

Eindelijk werd op de thongthong ook nog de toonreeks geslagen, die men anders te hooren krijgt van de gebedstrom der moskeeën, (bedoeg), maar die in het wereldsche, op ondernemingen, aan de koelies het begin en eind der werk- en schafttijden pleegt aan te kondigen. Ongerekend de toevoeging van roffels, herhalingen etc., dus in zijn eenvoudigsten vorm, is dit een langdurig, uit vele noten bestaand, accelerando. Goed geslagen, als-het-ware eenparig-versneld, kan dit enorm meesleepend klinkend en wordt aan het eind door een geweldig stremmend ritenuto in weinige noten tot stilstand gebracht, achteraf ongedaan gemaakt.

Men ziet, dit sein heeft een heel ander karakter dan de overige; het kan zeer wel ook een anderen afkomst hebben; (een Islamitische)?

Die (afgesproken?) oproep voor een bepaald persoon herinnert aan streken met een zeer ontwikkelde spleettrommeltaal. We bezitten het desbetreffende artikel, dat ons vaag tebinnen komt, niet. Zelfs titel en tijdschrift schijnen we niet te hebben aangeteekend. (Wellicht staat het in ,,Man'').

Maar we meenen, het betrof Nieuw-Guinea, (of een Melanesisch eiland?), en iedereen had in de bewuste dorpen zijn eigen, hem aanduidende sein. Zoo was hij of zij, op het veld werkend of waar ook, steeds bereikbaar voor getrommelde berichten; de tijdingen konden behoorlijk worden geadresseerd. (Zie ook de noot).

Bij dat stadium vergeleken, hebben we het hier met die accoustische telegraphie niet ver gebracht. Of moeten we zeggen: er is niet veel van over?

Ook zal de noodzakelijke talrijkheid, veelvormigheid der seinen in dat Nieuw-Guineesche geval allicht geleid hebben tot het vermengen van langere en kortere noten, rhythmische differentiatie. Aan het hooger opgesomde stel Javaansche signalen ontbreekt dat element juist op zoo curieuze wijze.

Maar van de boerelieden, die, voorzien van kleine bamboezen spleettrommels, 's nachts als désapolitie de ronde doen, kan men aardige dingen te hooren krijgen. Ze plegen zich er van verre mee aan te kondigen, evenals de gemoedelijke oude nachtwachts, klapperlieden in Europa gewoon waren te doen met hun klap. (Waarschijnlijk was, zoo hier als ginds, hun eigenlijke beweegreden de hoop, dat de misdadigers maar liever verschrikt en bijtijds uit den weg zouden gaan). Speciaal in het Soendasche land kunnen de boeren op hun kokhols waarlijk geestig fantaseeren en dialogiseeren.

Een bizonder gebruik van spleettrommen hier te lande moge nog besproken worden. Onlangs troffen we in een leestrommel, rijke mijn voor ethnographische curiositeiten, maar waarvan het erts niet gemakkelijk te verwerken is, (want bij aardige afbeeldingen ontbreken meestal de onontbeerlijke inlichtingen en omschrijvingen, of wel er zijn totaal onjuiste bijgevoegd), maar we troffen dan een foto aan naar ,,een orchest, bestaande uit niets dan trommen, groote en kleine: Inlandsch muziekcorps op de Admiraliteitseilanden ten N. O. van Nieuw-Guinea''. Inderdaad vertoonde het prentje een aantal — zes voor zoover het (afgesneden) tafereel ze zien liet, — spleettrommen met hun spelers. De trommen

cylindrisch, boomstammodel, met aan één uiteinde een uitsteeksel, handvat, (neus). De trommelaars zijn gewapend met ieder twee, niet dikke of zware, koplooze slagstokken; de trommen liggen horizontaal op den grond en de spelers zitten daar achter, behalve de man van het grootste exemplaar, want die schijnt door de afmeting van zijn instrument, door de dikte, gedwongen er bij te stâân.

Blijkbaar zijn hier dus een aantal spleettrommen vereenigd, of liever verzameld, met de bedoeling van melodisch musiceeren, functionneeren ze op het afgebeelde moment niet meer als (ééntonig) solorumoerinstrument. Trouwens ook de lichte slagstokken bewijzen, dat de spelers hier niet meer op geraas-, geweld-maken uit zijn.

Sachs vermeldt dit melodische gebruik niet in de verschillende artikeltjes die men s. v. „Holztrommel'' bij hem kan opgesomd vinden (Lex.). Toch zou het geval hem vermoedelijk wel geïnteresseerd hebben, — in verband met zijn theorie, dat de geschiedenis der muziekinstrumenten veelal den volgenden ontwikkelingsgang te zien geeft: I, Klanklichaam van een bepaalde soort, alleen en op-zich-zelf gebruikt, (dus onmelodisch); — II, een aantal spelers musiceeren melodisch, ieder voorzien van zulk een klanklichaam, doch in verschillende formaten, toonshoogten; — III, die toonlichamen worden vereenigd tot een reeks, tot een gecompliceerd instrument, behandeld door een enkelen speler. Dus mag men wel aannemen, dat het bewuste plaatje, (uit de Ill. Ld. N. van 12. IV. 24), een nog niet lang bekend feit afbeeldde. *)

Nu waren we in het bezit van een photo, die nagenoeg hetzelfde verschijnsel laat zien, maar ditmaal op Indonesisch terrein. We doen haar bij dit artikel afdrukken. Ze vertoont een vijftal Madoereezen, eveneens vereenigd tot een spleettromorchestje. De instrumenten hebben ook hier weer den vorm van een, gladgewerkt en door den spleet heen uitgehold stuk boomstam, maar ze zijn in dit geval zeer veel lichter en kleiner, worden op één hand gedragen; ook vertoonen ze géén einduitsteeksel.

*) In andere gevallen heeft de evolutie niet het samengestelde instrument tot eindpunt, doch een meertonig maar enkelvoudig. (Voorbeeld: fluit met vingergaten.) Zulk een instrument kan ook direct uit het eentonige ontstaan. Een eindstadium, als hierbedoeld, komt onder de Indonesische houten-gongs, spleettrommen, waarschijnlijk niet voor.

Anders ligt de kwestie in het geval van zekere hoog-ontwikkelde houten-gongs elders.

Uitsluitend gebruikt voor het geven van signalen, klankseinen, maar volgens seinenstelsels van buitengewone samengesteldheid en capaciteit, hebben ze bizondere inrichtingen, geschikt om, bij betrekkelijk lichte slagen bepaalde deelen van den wand apart te doen klinken, en zoo een verscheidenheid van tonen uit een enkel seinblok te slaan. De spleet kan daartoe b.v. uitbochtingen of zijtakken, dwarsspleten, vertoonen, zoodat er randlappen, of -tongen ontstaan. Of, de wand is in verschillende gedeelten zeer ongelijk van dikte, en groote deelen om-zoo-te-zeggen bladdun.

Fraaie voorbeelden vindt men op de prenten bij een, (ditmaal wel degelijk deskundig), artikeltje in de Ill. Lond. News, van 14, VI, '24. Ze betreffen alle Afrika. (Het onderschrift der afbeelding 2, waar een veltrom „gong'' genoemd wordt, zal niet zijn van de hand van E. Torday, den auteur zelf).

De tekst is in zijn kortheid helaas onvolledig. Maar de instrumenten blijken duidelijk geraffineerder, naarmate de bewuste volken beroemdere seiners heeten. Zekere stam moet 6 verschillende geluiden uit zijn eigenaardige, platte, hooge spleettrom slaan, en deze klanken, met een of twee tegelijk, rangschikken volgens verschillende rhythmen en ze voorzien van onderscheiden accenten. Zoo brengen ze daar een syllabisch alphabet voort, dat volledige berichtgeving vergunt in een tempo van langzaam spreken.

Daar de schrijver den klank, geslagen uit den rand, en dien, voortgebracht door slagen dichtbij de basis, elkanders octaven noemt, mag men den toon, welks plaats daar tusschenin ligt, misschien op de kwart of de kwint midden in dat octaaf schatten. En daar bij de drie tonen, geslagen op de andere flank, wang der „gong'', van de eerste drie verschillend acht, maar de plaatsen van aanslag slechts weinig verschoven teekent, zou men tusschen linker en rechter slagen verschillen willen gissen van, b. v., halve-, of heele-tonen.

Dit geheele klankensamenstel zal dus wel leiden tot een melodische opvatting der onderscheiden lettergreepseinen. De mogelijkheid van melodische geluidsproductie uit een enkel houten blok, (houten-gong), is dus naar het ons voorkomt, wel bewezen. Maar voor de weinig-geraffineerde Indonesische thongthongs, en vooral voor de rijstblokken met hun hoofdzakelijk gestampte, gedaverde klanken, lijkt de waarschijnlijkheid ons, ook na het lezen van het bedoelde artikeltje, niet groot. Men zie voor de kwestie van het melodische element in die rijstblokstukken, verderop onzen tekst).

Slagstokken ieder maar één, doch weer licht en zonder kop.

Verder weten we er niet zoo heel veel van af. De lezer is allicht beter van de zaak op de hoogte dan wij. Tenminste als hij weleens een Madoereesche karapan, stierenwedloop, gezien heeft; want wij waren totnu-toe zoo fortuinlijk niet. Zijn onze, wel wat vage, inlichtingen juist, dan moet het gewone orchestje, dat den triomfeerenden stier bejubelt, (en den strijdenden aanvuurt?), uit zulk een stel spleettrommen bestaan, echter vermeerderd met één blaasinstrument, een soort van schalmei. Deze laatste zou veel op de Soendasche tarompèt lijken, dus allicht ook het voornaamste kenmerk daarvan vertoonen, de halvemaan-en-beugelvormige steunplaat voor mond en bolgeblazen wangen (?). Die eigenaardige inrichting, waarvan tot nu toe niet bekend is, dat ze buiten Indonesië, (Java plus Madoera ?), voorkomt, staat, meenen we, voor de Soendalanden al aangeduid in de Leidsche volkenkundige catalogus. Maar bedoelde beschrijving schijnt niet voldoende te zijn opgemerkt, misschien is ze ook niet bovenmate duidelijk. Tenminste, waar Sachs bespreekt, hoe bij onderscheiden volken schalmeien voorzien zijn van een windkamer, die een continuë luchttoevoer moet waarborgen, en welks eenvoudigste vorm de mondholte zelf is, gecombineerd met neusademhaling, dus naar glasblazersmanier gebruikt, vermeldt hij niet dit eigenaardige Indonesische hulpmiddel. (M. I. I. u. I.). Men kan instrument en speler afgebeeld vinden bij J. Kunst en R. T. A. Wiranatakoesoema, (Djawa, Jg. 1, 235). Dat een dergelijk instrument, behalve in West-Java, ook voorkomt in Oost-Java, zooniet op Madoera, bewijst een boekje, allerminst geschreven om muzikale inlichtingen te verstrekken: We bedoelen de „Korte handleiding voor de groententeelt'', door J. J. Ochse, (uitgave van Volkslectuur). Twee prenten van groententransport per pakpaard in den Tengger vertoonen als toevallige bijkomstigheid een speler met bedoeld instrument, duidelijk gekenmerkt door de wangensteunplaat. Het ondereind der schalmei heeft niet het wijd-trechtervormige, quasi-trompetachtige verloop van het Soendasche instrument, doch verbeeldt een drakenmuil en heeft nog meer ornament, (een naga, die er langs kruipt).

Het bedoelde instrument kan overigens in het Tenggergebergte ook wel geimporteerd zijn door daar werkende Madoereezen. In Midden-Java schijnt het niet voor te komen; het is daar tenminste nog niet gesignaleerd, wordt door minder originеele schalmeivormen vervangen, (somprèt).

Maar om weer tot het Madoereesche spleettromensemble te komen, hoewel er anders dus misschien geregeld een melodieblazend instrument aan wordt toegevoegd, klonk de aardige muziek der vijf houten-trommen zóó al melodieus genoeg. Een curieus pikant gespikkel.

De melodische toonreeksen werden op een dergelijke manier verkregen als bij de angkloengs, dat wil zeggen: opgebouwd uit een toon nu van dezen, dan weer een van gindschen of een derden speler. Toch verschilt de indruk, dien men krijgt in het eene geval en in het andere, aanmerkelijk.

Bij de angkloengs krijgt men niet de gewaarwording, dat wat ieder speler voor zich uit zijn éёne instrument haalt een eigen rhythmischen zin heeft. De totale melodie vertoont een rhythmische structuur, laat afwisselende kwarten en halven, gepunteerde kwarten e.d. hooren. Maar die melodie wordt in op-zich-zelf zinlooze stukjes gebroken om haar tusschen de spelers te verdeelen. Voor een zelfstandige rhythmiek der afzonderlijke stemmen is overigens ook het verplichte vibrato der angkloengs niet zeer gunstig.

Nu, bij dit houten-gong-orchestje echter, klonk het, alsof ieder voor zich uit zijn houten trom een eenvoudig maar zinrijk rhythme sloeg, en alsof daar dan, secundair bijwijze van een verrassing, die gezamenlijke melodie uit ontstond.

Méér weten we er niet over te vertellen. We deden geen poging tot noteeren, toonbepalen of anderszins, daar we geen meet-

instrumenten bij ons, en momenteel ook geen tijd beschikbaar hadden. Bovendien waren we van plan, binnen enkele dagen terug te komen; maar dat scheen toen niet te mogen. Zoo ontbreekt ons zelfs de specifiek Madoereesche naam dezer instrumenten.

We dienen nog te vermelden, dat de photo genomen is in een dorp nabij Pamekassan. Voorts, dat het kleinste instrument niet enkelvoudig was. Het bestond uit twee evenwijdig naast elkander liggende trommetjes. (Misschien kan men op de photo iets zien van een latje, dat hun eindvlakken koppelt. Aan beide uiteinden is er één zoo). Bij de andere trommen scheen de klank nog eenigszins variabel naarmate er op de eene of de andere rand van den spleet werd geslagen, en iets verder van deze af, of dichter er naartoe. Nabij de spleet bleef men trouwens steeds. (Vgl., eerder, de noot).

Tusschen de beenen der spelers door, links, kan men nog net iets gewaarworden van dat eigenaardige, Madoereesche alarm-thongthong-model, dat men hiervoren heeft zien beschrijven. (We hadden geen plaat meer voor een aparte photo.).

Wat we nog vergaten te zeggen, met velen tegelijk op één enkele groote thongthong slaan, hebben we hier in Sala gehoord, bij een zonsverduistering.

En nu het rijstblokstampen.

Men ontmoet dezen vorm van musiceeren, het stampen of slaan op het rijstblok, telkens in de litteratuur en zelfs in de journalistiek, voorzoover die raken aan de Indonesische volkenkunde.

We kunnen er niet aan denken een overzicht der hier-en-daar verspreide gegevens te gaan samenstellen, hebben daar de boeken niet voor en nu ook geen tijd. En slechts met een bepaalde bedoeling is het, dat we eenige grepen doen naar wat voor onze hand ligt.

Joh. F. S(nelleman) noemt in zijn samenvattend artikel over „Muz. en Muz. instr.", (2de uitgave Enc. v. N. I.) het Atjehsche „tob alèë eumpiëng", samenkomst van groote meisjes of jonge vrouwen bij volle maan, die, elk voorzien van een arènbladsteel, aan het rijstblok rhythmische klanken ontlokken. — Voorts vermeldt hij uit Midden-Sumatra: de rijstblokken-muziek, die teweeg gebracht wordt door den zwaren stamper te doen neervallen in het ledige houten of steenen blok, het invallen zoo geregeld, dat een eenvoudige melodie van 3 of 4 tonen ontstaat. — En dan nogmaals afzonderlijk, (óók uit M. S.) : geluidgevende (pootstokken en) rijststampers.

Een artikeltje in „Panorama", (28 XI '23), beeldt stampers af van de Kajan's, of inieder-geval van een West-Borneoschen stam. Uiterst sierlijke, ornamentale, slanke werktuigen voor het feestelijke fijnstooten van vischbedwelmende gifwortels. Hun opperhelft vertoont bovenelkaar twee maal een opengewerkt gedeelte, een langwerpig kooitje, waar een uitgespaard (?) stuk hout in is opgesloten. Deze klossen moeten bij de stampbeweging op en neer vliegen in hun kooi. Zoo zal er dus aan het (bonkende?) stampgeluid een lichter gekletter (?) worden toegevoegd. De onderscheiden stampers, (op één prentje meenen we er zes te tellen), zouden misschien kunnen gestemd zijn in verschillende tonen. (Vergelijk hiervoor de gestemde stellen van Borneosche plantstokken bij Sachs, (Lex. s. v. „gulung-gulung"). Dus is het voor dit geval inderdaad niet onmogelijk, dat „door op een bizondere cadans te stampen, men aldus een melodie, bizonder aardig om te hooren" verkrijgt.

Dit wortelstampen blijkt mannenwerk te zijn. Ook mag men uit de beschrijving opmaken, dat het praktische gebruik van het stampmortier ditmaal samenvalt met zijn bijkomstige als muziekinstrument. Overigens, elders, zijn die twee functies vaak gescheiden.

Wel kan men, net als bij het dorschen-met-den-vlegel, vaak hooren, hoeveel stampsters doende zijn met het werkelijke stampen van rijst. Dat blijkt dan uit het metrum. Worden er voor eenig bedrijf meerdere blokken gebruikt, dan geschiedt het stampen stellig niet ordeloos. Van een

10tal baststampsters op een kinaland is ons het stereotype rhythme ,,één —, twéé-je —, drie —, vier —,'' bijgebleven.

P. C. v. d. Wolk, (,,Over het Animisme'' Ind. G., 1. VIII. 23), schrijft: ,,De nachten van Midden-Java zijn vol van de tonen dezer verlangens'', (tonen n.l., die uiting geven aan het verholen vader-dochter-complex). ,,In de heerlijke stilte der velden klink(t) hier en daar uit de désa's het melodieuze tonenspel der z.g. rijst-stampsters. — De rijst wordt gestampt in diepe uithollingen van eenige meters lange houtblokken; in ieder houtblok bevinden zich van twee tot vijf van zulke 'n 3 d. M. diepe holten. Het blok is niet overal even dik, de holten niet even diep, en daarom veroorzaakt het stooten der houten stampers op den bodem der verschillende gaten een verschillenden toon. — Welnu, daar waar huwbare dochters in huis zijn, verzamelen zich, om beurten, de trouwlustige meisjes en stooten met de stampers in de leege holten, (de naam ,,rijststampsters'' is dus een camouflage), en wel volgens bepaalde rhythmen die op velerlei wijze worden gevarieerd—; zij geven de Indische nachten een bizondere bekoring. En wat voor soort liedjes wordt er in sommige streken door die meisjes bij gezongen? Een soort van eenvoudige monotone beurtzang, dat hierop neerkomt: ,,Een verliefde jongeling komt op het getokkel af, en lanceert zijn eerste schuchtere avances; doch het plaagzieke meisje vraagt hem wat hij zich wel vermeet! Niet voor hem bespeelt zij het rijstblok, maar voor haren vader die ginds in de desa werkt, en die zij waarschuwt dat 't tijd wordt om huiswaarts te keeren en dat zij het eten voor hem reeds heeft klaargezet!''......

Volgt een betoog, dat bij deze even eigenaardige als lieflijk-klinkende gewoonte der trouwlustige meisjes de ,,détails, het stooten van den stamper in de holte, ... (en) de aard van het liedje'', geen toevalligheden, doch integendeel dingen zijn, die het spel kenmerken als een erotisch, en wel bepaaldelijk een vaderincest-ceremoniëel. (,,Er zijn veel melodieuzer en minder vermoeiende wijzen om lokklanken voort te brengen'', merkt de auteur nog op).

We willen hier geen discussies beginnen over des schrijvers hypothese; ze lijkt ons verdedigbaar, maar ook betwistbaar, aanvechtbaar, en tenminste nog niet afdoend bewezen. Enkele aanmerkingen moge de heer v. d. W. ons ten goede houden. Hij is, terecht!, sterk gecharmeerd door die rijstblokmuziek, prijst haar lieflijkheid van klank, haar melodieusheid. Wij deelen zijn smaak. Maar dan schijnt het van geen groot belang, dat er (nog) ,,veel melodieuzere .. wijzen (denkbaar) zijn om lokklanken voort te brengen''. Ook bestaat de heele situatie van het liedje alleen maar in de verbeelding. De vaders zijn om dien tijd vermoedelijk allang thuis; ze zitten misschien wel bij dat meisjesspel te kijken en rooken. Er is dus geen plaats voor de overweging, hoe ze in werkelijkheid op de minst-vermoeiende, (melodieuste), manier zouden kunnen worden geroepen.

Dan lijkt ons de opmerking onhoudbaar, dat de term ,,rijststampen'' een camouflage beduidt. Deze term, waarvoor ,,rijstblokstampen'' inderdaad juister ware, wordt door de Westerlingen gebruikt, vanwege de kortheid, maar grootendeels omdat ze eenvoudig niet beter zullen weten, of het volk is daar 's nachts in die Javaansche dorpen werkelijk, practisch, aan het rijststampen. Maar de Inlandsche woorden, die we voor het spel kennen, zijn, meenen we alle specifiek, beduiden speciààl het musiceeren op een rijstblok, zonder het werkelijke uit den bolster stampen van de rijst mee te beteekenen. Behalve waar spel en arbeid gepaard gaan, (en zelfs dan worden de namen voor de twee aspecten van het stampen mééstal nòg uit elkander gehouden. Soendalanden. Zie later).

In hoeverre onze eigen observaties overigens nog verschillen van het door den heer Van der Wolk waargenomene, zal men verderop zien.

B. ter Haar Bz., die in ,,Djawa'' (Jg. II, 33), een beschrijving geeft van ,,Twee bezweringsfeesten te Jogjakarta'' voegt daar-

aan inlichtingen toe over de plechtigheden bij het opzetten der vrouwelijke goenoengan, (spijsbergen), gelijk de Vorst ze ter gelegenheid van de Gerebeg Moeloed aan zijn ambtenaren schenkt. (De mannelijke goenoengan van andere gelegenheden ontbreken bij deze uitdeeling). Niet zoodra wordt er een aanvang gemaakt met het formeeren dier goenoengan of er ,,beginnen twee mannen met den rijststamper in een gereedstaand rijstblok rythmisch te stampen, op een bepaalden deun, de gending gebjog. Dit stampen, kédjog genaamd, mag niet ophouden voordat de eerste werkzaamheden ......, voltooid zijn.

(P. en P. A. Jansz, Wb., hebben op ,,gobjog": nggobjog d.i. ,,driftig slaanop een muziekinstrument"; en op ,,(e)djog": ,,geluid van een stap"; maar misschien heeft dat laatste hier niet mee te maken. Overigens lijkt de geheele situatie, dit rijstblokstampen, anders in verreweg de meeste gevallen, en onder verscheiden vormen, vrouwenwerk, maar juist voor deze gelegenheid, het opzetten dier vrouwelijke goenoengan, door mannen verricht, — deze heele situatie lijkt voor een met psychoanalytische methoden opereerend ethnoloog, wel iets om nog nader te bepeinzen. Of dit gebruik hier te Sala óók voorkomt, en de andere gerebegs eveneens een dergelijk ceremoniëel te observeeren geven, we hopen dat nader te controleeren.

Wat de Soendalanden betreft, de populariteit, welbekendheid van het rijstblokspel spreekt al dadelijk uit de sisindirans. Zoo kan men in de collectie van Taylor Weber en Lezer, (,,De Soend. Volksz."), het volgende vinden:

> ,,Tjaäng boelan toetoenggoelan,
> Nja kerak tjampoer djeung bèjo,
> Aja landjang koekoempoelan
> Teu èra kawas noe gèlo".

Dat is ongeveer:

> Heldere maan, gestamp in het rijstblok,
> De spreeuw komt samen met de bejo,
> Er is een bijeenkomst van jonge meisjes,
> Ze geneeren zich evenmin als een gek.

Maar ook een schrijver als de heer Hardjabrata, wedana van Tjiwedej, die in de ,,Obor", (15, XI, 21), een, als we het wel begrijpen, aan godsdienst en zedeleer gewijd, stuk bijdraagt, (,,Dogdog pangrewong ka ki Obor"), begint met het accoustische beeld van het rijstblokstampen op te roepen:

> ,,Tingtoeng toetoenggoelan gondang
> di kawihan sedjak Djampang ...."

En later in den loop van het gedicht nog eens:

> ,,Tingtoeng toetoenggoelan haroes".

J. Kunst en R. T. A. Wiranatakoesoema, (Djawa, jg. I, 250), schrijven: ,,Het werkwoord gondang geeft aan: het zingen, op het rythme v. h. rijststampen, door weduwen. Gegeven het feit, dat gondang eigenlijk uitnoodigen beteekent en dat de gezongen liederen minneliederen zijn, is de bedoeling van der weduwen muzikale activiteit licht te bevroeden".

S. Coolsma, Wb., heeft voor ,,gondang": ,,zingen en dat gezang begeleiden door op het rijstblok te slaan, (noetoe bari ngawih)". Verder ,,lagoe gondang", naam van de daarbij gebruikelijke zangwijs; ,,ngagondang", het genoemde nadoen of spelenderwijs doen, (,,noetoetan gondang").

Wat de andere, zooëven gebruikte technische termen betreft, voor ,,toetoenggoelan" geeft hij: wat op een toenggoel, (tronk) gelijkt, dus overdrachtelijk voor lisoeng, rijstblok. Voorts (op gezag van Pleyte): ,,het stampen van de vrouwen op de rijstblokken, inzonderheid ter opening van een feest, meest te zamen met andere geraasmakende middelen". — ,,Tingtoeng" is, meenen we, een nabootsing van den klank van het stampspel.

We gelooven, de tot-hier-toe gegeven

exempels kunnen volstaan om te bewijzen, wat we bedoelden: De rijstblokmuziek is allerminst een simpel en zich overal gelijkblijvend verschijnsel. Integendeel! Naar vorm en bijomstandigheden schijnt ze te wisselen van streek tot streek.

Zoo ware een en ander te verzamelen voor Java alleen, ongerekend dus nog de buitengewesten, alreeds een lief werkje. Met het inzamelen van schriftelijke berichten lijkt voor dit genre niet veel te bereiken. Dilettanten inzake muzikale ethnographie zullen wel steeds blijven terugschrikken voor het vastleggen, noteeren der rhythmen. (En dat niet geheel ten onrechte). Ook schijnt het rijstbloktimbre voor phonographische fixatie al bijster ongeschikt.

Zoo zullen we voor een definitieve bewerking dezer materie dienen te wachten op een musicoloog-millionnair, die er een kleine onderzoekingsreis aan wijden kan. Inmiddels echter geven we alvast maar, wat we oprapen mochten te hooi en te gras, (of hoe moet men dat hier in dit land noemen?).

Onlangs verblijvende in het Soendasche hadden we met het chapitor van het rijstblokstampen niet veel geluk. Het ware ons lief geweest, de trouwlustige weduwen, door de heeren Kunst en Wiranatakoesoema gesignaleerd, te ontmoeten, en haar stamprhythmen te noteeren. Weliswaar hielden we rekening met het feit, dat genoemde onderzoekers indertijd die notatie zelf hadden nagelaten. Dit kon allicht beduiden, dat de weduwen, haar liedjes en rhythmiek hun minder interessant geleken hadden, dan het overige materiaal van Soendasche volksmuziek, gelijk het zich aan hen voordeed.

Ook had een en ander ons zelf, toen bij die demonstratie op het congres te Bandoeng van 1921, niet bizonder of opmerkelijk geschenen; we herinnerden er ons niets van. Toch, vanwege de vergelijking met Javaansch materiaal, wilden we dit Soendasche nu toch gaarne op schrift zien.

Maar, met vacantie op een kinaland Zuid van Bandoeng, in de hoogvlakte van Pèngalèngan, en dus ver boven den grens van den rijstbouw, hadden we geen bizonder goeden kans; dat konden we vooruit weten. Inderdaad bleek ons, dat daar ter plaatse van rijstblokspel practisch niets te bekennen was. Daar kwam echter iets bij.

Het werkvolk, mandoers en andere opgezetenen van het land, waren grootendeels afkomstig uit de Oost-Preanger, dat is te zeggen uit het Garoetsche (of nog Zuidelijker), en voor het overige uit het Pèngalènganscho zelf, (of uit het Bandjaransche, dat wat Noordelijker en lager ligt).

We lieten er verscheidene ondervragen, maar ze wilden die weduwlijke, en nauwelijks-ernstig-te-nemen vorm van het rijstblokspel volstrekt niet kennen. Eén ontkende er voorts nadrukkelijk, dat de naam „gondang'' iets te maken zou hebben met het woord „ondang'', nooden. Het rijstblokspel had altijd, van-ouds, gondang geheeten. Hij moest om het verondersteIde verband lachen.

Dit bewijst op zichzelf nog niets. Lachen doen ze b.v. geregeld ook om een afwijkenden variant, een hun onbekenden vorm van een kinderversje, uit een andere streek afkomstig. Ze vinden die altijd corrupt en gek. Maar zou het woord, indien afgeleid van ondang, niet ook „ngondang'' moeten heeten?

Aan het stampspel, zooals zij het kennen, doen een tiental, (ook wel 8 of 12), vrouwen mee; — jonge meisjes, getrouwde vrouwen, weduwen, gescheiden vrouwen, dat is onverschillig. Hun gestamp dient als begeleiding van het gezang der doekoen bij gelegenheid van het binnenhalen der rijstmoeder. (Een ander zegt algemeener: bij een feest, kort voor, gedurende of vlak na de oogst gevierd).

Of, andere lezing, het gestamp beantwoordt het gezang, dient als tusschenspel. (Dit alternatief: begeleiding of interludium werd niet opgelost). Een der stampsters zou ageeren als leidster, (goeroe noetoe), een andere, (de rest?), beantwoordt haar, (volgt haar voorbeeld (?)). Bij het zingen gaat er een vrouw voor, (die doekoen ?),

ɥet koor antwoordt. De tekst betreft gemeenlijk Nji Sri.

Dit feest zou evengoed in het Garoetsche als in, (d.w.z. beneden?) het Pèngalèngansche gevierd worden. De melodieën zouden dezelfde zijn als die de tarawangsa speelt. (De spreker verduidelijkte nog nader: tarawangsa, dat is katjapi, rebab plus soeling. — Maar blijkt hier geen misverstand?,—de heeren K. en W. vermelden niet, dat zulk een orchestje gebruikt wordt als begeleiding van Heidensch-gewijde teksten. Daarentegen meenen we, dat de Soendasche bard, pantoenzanger, zijn reciet over dergelijke onderwerpen alléén met zijn katjapi begeleidt. — Misschien echter is de opmerking ten deele juist, namelijk voor wat betreft de sisindiranwijzen. Zie later).

Men zal het beamen: de inlichtingen, die we opdeden, waren niet geheel enkelzinnig. (Mogelijk doordat ze de varianten van het gebruik op onderscheiden plaatsen vermengden). Ook schenen ze nauwelijks schiftbaar, zonder dat we zelf oorgetuigen van het bewuste oogstfeest werden. Maar dat wilde ons niet gelukken.

Het is waar, men had op een onderneming, even hoog gelegen als die, waar wij verbleven, weleens ten pleiziere van het werkvolk het bedoelde ceremoniëel laten voltrekken, maar met van elders aangevoerde krachten; (Bandjaransche dus, vermoedelijk). In ieder geval, wij konden geen goede stampsters machtig worden, en vooral geen leidster voor het rituëel.

Hoe dit nu zij, duidelijk is, dat hier, tegenover de subburleske vorm van het rijstblokstampen, door bedoelde schrijvers vermeld, een andere, ernstige en eerwaarde gesteld werd, eveneens thuishoorend in de Pasoendan.

Alleen had het haast den schijn, dat de beide vormen niet op één en dezelfde plaats voorkwamen. Wáár de weduwen, in het opstel van de heeren Kunst en Wiranatakoesoema vermeld, precies thuishooren, het is ons niet bekend. Doch terwijl onze zegslieden haar bestaan volstrekt wenschten te negeeren, zouden omgekeerd de voltreksters van het oude religieuze oogstceremonieel buiten den gezichtskring van den heer Wiranatakoesoema moeten zijn gebleven.

Komt het bedoelde feest misschien niet voor in de meer centraal gelegen deelen van zijn huidige regentschap Bandoeng, en evenmin indie van zijn vroeger regentschap Tjiandjoer? (Bandjaran en Pèngalèngan liggen overigens in de afdeeling Bandoeng).

Indien wel, dan had de heer W., vanwege het verband, toch allicht met een enkel woord dit oogstfeest kunnen vermelden. Misschien echter heeft hij het feest in muzikalen zin niet belangrijk geacht.

Wat we nog willen aanteekenen: de vaak genoemde weduwen lieten toen in Bandoeng, behalve haar demonstraties van amoureuze lyriek, óók wel iets hooren van het feestelijke stampen, zooals dat eerder vermeld werd op gezag van Pleyte. Maar in dit geval niet ter opening van een feest, doch ten besluite van den avond waarop de heer Kunst zijn lezing met demonstraties hield. Inderdaad vermengde hun stampage zich met geluid van velerlei andere geraasmakende middelen. We kregen den indruk, dat alle aanwezige orchesten tegelijkertijd speelden, en volstrekt niet allemaal hetzelfde stuk. Kortom, het was het geliefde vacarme, dat men kan beschreven vinden voor de hoogtepunten van velerlei Soendasche volksfeesten. In dat rumoer vormde het stevige stamp-stomp-stamp-stomp der weduwen, — als we ons wel herinneren, (men ziet, we hebben toch één indruk van haar verrichtingen vastgehouden), waren het eenvoudige kwarten, beurtelings gestampt door de helft van het aantal speelsters, die vóór, en die achter het blok, en steeds gestooten scheef-neer-tegen de binnenoverkant (?) van het blok aan, — die stampage was nogwel een appreciabel klankskelet in het rumoer.

Weer terug te Sala, mochten we een drietal nummers ontvangen van „Poesaka-Soenda", (S., O., N., 1923), met een belangrijk stuk van den heer A. Ganda Prawira, getiteld „Gondang". (De schrij-

ver is woonachtig te Pameungpeuk, in het uiterste Zuiden van het regentschap Garoet). Het bevat een beschrijving van het bedoelde rijstfeest, het daarbij gebruikelijke rituë enel den gezongen tekst. Voorts ook eenige inlichtingen omtrent het eigenlijke stampen. Zoover dat mogelijk is zonder de rhythmen te noteeren in noten.

Het fixeeren der melodieën mocht van den schrijver natuurlijk in geen geval worden geëischt.

Ook de Westersche ethnologen zijn overigens volstrekt nog niet allen tot het besef geraakt, dat men, van een gezongen lied alleen den tekst, maar niet tevens de melodie fixeerend, even onvolledig werk levert, als men doen zou, zoo men alleen de melodie vastlegde, en zich niet bekommerde om den tekst.

Niet onvermeld mag blijven, dat, blijkens de inleidende opmerkingen en het slot van zijn stuk, de auteur, buiten bedoeld ritueel feest van heidenschen aard, (het zij dan naar gewoonte oppervlakkig geïslamiseerd), nog een anderen, geheel wereldschen variant of nuance van het feestelijke stampen kent.

Begrijpen we wel, wat hij schrijft, dan bestaat in 't Zuiden, (van 't Garoetsche?), een oude gewoonte; bij feestelijke gelegenheden doet men het stampen van de rijst voor het feestmaal, (natoena pakèëun hadjat), gepaard gaan met gondang, (makè gondang). Dat is zooveel als: gelijk op stampen onder gezang, (noetoe rèmpoegah bari ngawih). Ook naar aanleiding van de rijstoogst wordt er gezamenlijk gondang gespeeld, (ngagarondang). Vooral vrouwen uit den gezeten, eigengeërfden, boerenstand, (? awèwè-awèwè oerang lemboer), scheppen daar behagen in.

Er zijn twee vormen van ngagondang. Ten eerste de gewone gondang, (g. biasa); en ten tweede de gondang Asmaragama. Bij de eerstgenoemde komen geen bezweringen of andere bizondere handelingen te pas, als er maar gestampt kan worden onder gezang. De gondang Asmaragama, (het oogstfeest), kent allerlei (offer)voorschriften n eettelijke bezweringen.

Van deze gondang Asmaragama, van het daarbij gebruikelijke ceremonieel of ritueel, zouden we wel gaarne een ontledende verklaring lezen, door bevoegde hand opgesteld. Onze schamele kennis van het Soendaasch, en misschien toch ook wel zekere onordelijkheden in den uitleg door onzen auteur, maken, dat er ons ongetwijfeld veel van is voorbijgegaan.

We kunnen dus slechts het voornaamste, dat, wat met ons onderwerp een nader verband houdt, aanstippen, — voor zoover we een en ander dan hebben begrepen.

Het begin van de plechtigheid schijnt binnenshuis plaats te vinden, bij de provisiebergplaats, (gowah), naast den haard. Daar is de voorraad rijst neergelegd, zooveel men verlangt te stampen, (parè toetoeëun sakoemaha karep). Men tuigt het symbool van de godin, de rijstmoeder, (iboe), op; de offergaven worden gereedgemaakt, en op een draagmand, (antjak), gelegd.

Terloops vermelden we, dat volgens Borst en Lezer, (Pract. Leercursus Soend. Tl.), de rijst twintig dagen in de rijstschuur (leuit), moet gelegen hebben, eer ze mag worden gestampt, (en gekookt).

Het feest zou dus altijd tenminste zóó lang nà de oogst moeten vallen.

Is alles klaargelegd, dan komt de dalang, voorgangster bij het stampen, (dalang, loeloegoe ngagondang; — elders sprak men, zooals vermeld, van doekoen), gaat binnen en begeeft zich naar de provisiebergplaats. Ze is ouderwetsch gekleed, in een korten rokdoek, (apok), de borsten opgebonden met een slèndang, (Soend. karèmbong). Ze gaat nu wierook branden onder aanroeping van Nji Dèwi Sri. Daarna wordt de rijstmoeder, liggende op een wan, (njiroe), door haar opgenomen en naar het rijstblok gebracht. De andere vrouwen volgen haar met de rijst en de verdere benoodigdheden.

Alle rijst wordt vervolgens in het blok gedaan om te kunnen beginnen met stampen, (kana panggoegoeran, — het schijnt, als we Coolsma goed verstaan, dat nagoeran eigenlijk een bewerking beduidt, aan

het stampen voorafgaande, en wel het, met de hand, of met de voeten losmaken der rijstkorrels van den stengel, zoodat de parè bangsal wordt). Het rijstblok heeft intusschen ook een halssieraad krijgen hangen om zijn hoofdeinde, (hoeloe); dit sieraad bestaat uit een dubbelgevouwen sirihblad, (tèktèk), gelijk dat voor het pruimen wordt gebezigd, maar nu bevestigd aan een draad garen. Weer wierookt de dalang, de godin (Nji Pohatji) en de goden van hemel en onderwereld aanroepende om bescherming tegen booze geesten. De mond van het blok, („liang''), en de stampers worden overvloediglijk bestreken met cocosolie. Uit een kalebas wordt water geplengd langs de zijden van het blok. De vrouwen grijpen nu de stampers aan en stellen zich op rondom het blok. Vrouwe Dalang aan het hoofdeinde. De bussels rijst worden losgemaakt. De dalang prevelt in zichzelve bezweringsformulieren; ze begint als volgt te zingen: „Riring-riring riringrirang'', en allen laten gezamenlijk hun stamper in de uitholling neerploffen, (ngagetroekkeup), zoodat het klinkt: „toek-toek-breg''.

De dalang gaat voort: „Pohatji Sangiang Sri!'', en allen laten weer samen hun stampers neerploffen: toek-toek-breg.

Daarop wordt de dalang bij het zingen afgelost, (ditèmpas), door den volgenden uitroep, (njaoeran), van het koor, (vrouwen die allen tezamen zingen):

„Toe kom, toe kom toch,
Pohatji Sangiang Sri''. — En het stampen klinkt: breg-doeg-breg.

Na dezen aanroep van de rijstgodheid ontwikkelt zich het verreweg merkwaardigste deel van het ritueel en vermoedelijk ook wel het oudste. Namelijk een samenspraak tusschen dalang en koor, (die beurt om beurt twee versregels zingen). In dezen dialoog komt de heele loopbaan van de rijst tersprake, zooals ze de deur (van de rijstschuur?) uitgaat, den ladder afkomt, op de draagmand gelegd wordt, naar het rijstblok gebracht, zooals ze onder den stamper raakt, gewand en van de zemelen gezuiverd wordt, ... enzoovoort, ... enzooverder; ......, tot tenslotte de toebereiding is afgeloopen, en ze tot spijs strekt.

In de nadere beteekenis van deze litanie mogen we ons niet verdiepen. Trouwens het zou ons al bijster slecht afgaan, want zelfs de identiteit der twee sprekende personen is ons niet duidelijk. De eene: „Anaking Nji Wadon doenja'', schijnt alle dingen, die bij het stampen en koken der rijst te pas komen met gewijde (?) namen te benoemen. Evenmin mogen we ons ophouden bij de beteekenis van het onmiddellijk erop volgende tekstdeel, dat ook nog tot het eigenlijke ritueel schijnt te hooren. Eén der sprekenden in de dialoog kan allicht geidentificeerd worden met Nji Sri. Maar welke? De zin van den naam „Nji Embok Asmaragama'' is nogal raadselachtig. Men zegt ons, dat asmara beduidt: lust of liefde, en agama: regel, dienst, godsdienst. Het geheel zou ongeveer kunnen beduiden: liefdedienst, waarbij men volstrekt niet aan de Charitas gelieve te denken. De naam is hier vermoedelijk verdwaald.

Daarna echter gaat de wisselzang tusschen dalang en koor over in een aaneenrijging van vier- of zes-regelige sisindirans die het gewone type toonen, en waarvan de dalang telkens de eerste, plastische, zinnelijk-beeldende, helft zingt, en het koor de tweede helft. Deze is hier geregeld abstract van karakter, houdt een zedeles in.

Alleen de eerste de beste doet veel minder plechtstatig. Immers daar klinkt het uit de mond van het koor:

„De schoone jongeling zit op de rustbank;
Kom je wordt naar het rijstblok geroepen''.

En in verband daarmee, en hetgeen de heer Gandaprawira verderop vermeldt, is het wel curieus in een der latere sisindirans te lezen:

„De salasihplanten, (basilicumkruid?), op den heuvel

klimmen in de kadaka, (zekere orchidee?!),
hangen neer bij de tjampaka, —
Wat schaadt het, niet te huwen op aarde als men maar hiernamaals gehuwd is, iets hebbe om zich aan vast te klampen (tot redding) in de hel''.

Het verband tusschen de onderscheiden sisindirans is gering. Dat blijkt uit de mededeeling van onzen auteur, dat men de door hem opgeschreven exempels zoo veel mag vermeerderen als men maar wil, er andere van het zelfde, (dus moraliseerende?), karakter aan toe, of er tusschen mag voegen, zoolang de vrouwen lust hebben om te stampen. Want men pleegt niet op te houden voor dat het gondangstampen haar begint te vervelen of vermoeien, hetgeen niet gauw geschiedt. Ze weten soms van geen ophouden, het kan wel duren tot 9 of 10 uur 's avonds. (Wanneer, op wat voor tijd van den dag zijn ze eigenlijk begonnen? En hoe, als de klaargelegde voorraad rijst op is?).

We citeerden zooëven de invite, gericht tot den schoonen vriend, en voorts die geresigneerde, (of schijnheilige?!), philosophie over het huwelijk, niet zonder reden. Ze schenen ons interessant, om reden we in het verdere verloop der mededeelingen van den heer Gandaprawira waarlijk toch weer die weduwen uit het opstel der heeren Kunst en Wiranatakoesoema zagen opdoemen. Al schijnt er buiten die invite niets minzieks gezongen te worden.

Het zijn namelijk speciaal de weduwen en gescheiden vrouwen, die zich bij gelegenheid van de gondang Asmaragama kleeden op haar lebaranbest. De jongemeisjes lijken dat meestal niet te doen. Daar nu bij dit rijststampen het manvolk zittend en rookend pleegt toe te zien, en daaronder vanzelf wel weduwnaars of anderen, die om een vrouw verlegen zijn, raken er op dit feest inderdaad nogal eens weduwen aan den man. De mededeelingen van onzena auteur over het verdere verloop van zaken nadat het stampen, en het bijbehoorende onthaal zijn geëindigd, verdienen de aandacht. Hij schijnt er op te duiden, dat de bedoelde vrouwen, voorzoover ze resultaat hadden, nog in dien eigen nacht haar weduwstaat feitelijk plegen te beëindigen. In deze zede uit zich blijkbaar een, vermoedelijk oud, erotisch element, bijmengsel van dit feest. Dit zal bij een oogst- (en dus allicht ook vruchtbaarheids) feest niemand bizonder verrassen. Maar curieus genoeg, vertoonen de tekstwoorden dan nagenoeg niets meer van dat erotische motief. Daarentegen zullen sommige détails van het ritueel, speciaal de behandeling van lisoeng en haloe, allicht een verklaring als erotische symboliek toelaten. (Ongetwijfeld ook een kracht van symbolische magie, heeft het door Coolsma s.v. ,,sarang'', d.i.: inzuigen, vermelde gebruik, waarvan ons de zin echter ontgaat: Om droog weer te krijgen zet men de rijststampers rechtop en omwindt ze met het een of ander). Dat het woord ,,Asmaragama'' een erotisch aspect vertoont, zagen we reeds. Er moet zelfs een oud geschrift met amoureuzen (?) inhoud bestaan onder dien titel. Toch is de coïncidentie vermoedelijk toevallig, zal die naam hier wellicht verkeerd zijn begrepen, vanwege dat ,,agama'' verstaan zijn als religieus.

De heer Gandaprawira besluit met nog enkele gegevens, betreffende het gewone, niet-ritueele gondangspel. Het bonzen, (gedoer), en stampen, (noetoe), in het rijstblok verschilt daarbij niet van dat bij de gondang Asmaragama.

De sisindirans, die weer helft-om-helft gezongen worden door een voorzangster en het koor, zijn nu geheel van het gewone type, moraliseeren ganschelijk niet en verhelen geenszins hun veelal amoureuze gezindheid. De auteur laat ook hier de voorgangster dalang noemen, hoewel daar met het wegvallen van de bezwerings- en offerhandelingen, dus van alle priesterlijke functies, nauwelijks meer goede reden toe is. Overigens blijkt dit gewone gondangspelen niet werkelijk het privilegie te zijn van hen die een feestmaal willen geven; iedereen mag die wil; de tijd ervoor is een willekeurige nacht, (avond).

De lezer heeft hierboven gezien, dat, afwijkend van hetgeen door ons en door den heer Van der Wolk in verscheidene Javaansche streken werd waargenomen, het Soendasche boerenvolk, daar in de Preanger tenminste, zijn speelsche rijstblokstampen niet van het practische rijstontbolsteren geëmancipeerd heeft. Niet bij ieder ontbolsteren van rijst musiceeren deze Soendasche boerinnen. Maar wel wordt daar bij alle muziekmaken op het rijstblok tevens practisch parè tot bèjas gestampt.

Een oppervlakkige kleine enquête, door ons ondernomen in het Koeninganasche, (Oostelijk eind van het Soendaland, — residentie Cheribon), scheen uit te wijzen, dat men er het stampen als spel of als muziek, in het geheel niet kende. Van andere plaatsen en streken verwachten we nog bericht.

Djampang, de uiterst-Zuidwestelijke Preanger, zag men vermeld bij den heer Hardjabrata, in het versje, waar er gestampt en gezongen werd op Djampangsche wijze.

De combinatie van spel en arbeid, zal er in het algemeen wel toe leiden, dat de muzikale elemente ondergeschikt blijven aan de practische. (Overigens is dit géén axiomatische regel zonder uitzondering. Een ooggetuige vertelde ons: hij had op een West-Indisch eiland negersjouwers zware balken zien transporteeren onder gezang. Kwam het nu in het rhythme te-pas, dan bleef zulk een clubje, dat samen een stam droeg, — we meenen, op hun hoofden, hun armen voornamelijk gebruikend om kantelen te voorkomen, — zonder voort te gaan, op de plààts, staan trappeldansen. Tot ze weer een eind dóórliepen, om dan wèèr te gaan staan trappelen, en zoo, alterneerend, verder!!).

De heer Gandaprawira noteert de stampgeluiden, gelijk hij die waarnam, in de klankverbeeldende woorden: „toek-toek-breg", of „breg-doeg-breg".

Volgens Coolsma hebben woorden als „breg" en „doeg" nog nadere beteekenissen, (resp.: „plotseling hard neervallen", en: „gaan liggen"). Maar hier zal men ze wel zuiver als klankbeeldingen hebben te verstaan. Niet gezegd is ook, dat ieder der drie opgegeven syllaben werkelijk een duidelijk verschillend geluid, en nog minder, dat ze elk een onderscheiden slagwijze willen beduiden. (Men vgl. het „stamp-stomp", door onszelf geïmproviseerd, zonder dat we juist verschillen van klank bedoelden).

Denkelijk zijn het allemààl stampen omlààg, op de parè in de holling van het blok. — Voorts lijkt het niet zeer plausibel, dat de mededeeling: „ze laten allen gezamelijk hun stampers in de uitholling neerploffen", (bareng ngagetroekkeun haloe kana liangan), in strikten zin moet worden verstaan. Vermoedelijk zijn de speelsters toch wel, gelijk bij haast alle praktische stampen, in groepen verdeeld, die om-en-om toestooten.

Hiervoren respecteerden we zooveel mogelijk het verband der beschrijving, gelijk dat door den heer Gondaprawira gelegd was. De manier waarop de bewuste klankgroepen daar zijn ingeschakeld, doet de vraag rijzen, of niet wellicht toch zang en stampen alterneeren. Na elke repliek van de dalang of het koor zou dan zoo'n korte stampage komen. Voorts heeft het den schijn, dat deze steeds uit drie noten bestaan, zeg: uit drie kwarten.

Maar dit zijn maar veronderstellingen. Er liggen hier meer twijfelpunten, dan wij in het voorbijgaan konden uit den weg ruimen.

We komen thans tot de waarnemingen, door ons niet lang geleden gedaan in Javaansche contreien. In een kampoeng namelijk onder Bajalali, de bekende afdeelingshoofdplaats, ruim 25 K.M. West van Sala.

Het rijstblokspel, „kothèqan", zooals men het hier kan hooren, is zuiver vrouwenwerk. Maar, gelijk we al vermeldden van dat ritueele rijstblokstampfeest in het Soendaland, er wordt geen bepaalde kategorie van vrouwen voor uitverkoren. Onder ons troepje waren weduwen van grootmoedersleeftijd, volwassen en volbloeide gehuwden, en jonge, halfwassen dingen.

Wat den naam van het spel betreft, Jansz,

Wb., heeft kothèq, slag of geklop op de maat tegen 't rijstblok; kothèqan, met zijn velen op de maat in het rijstblok slaan.

Hier ter plaatse moge nog worden opgeteekend, dat in sommige Javaansche streken aan het geluid te hooren moet wezen, of de stampsters jonge-meisjes of getrouwde-vrouwen zijn. (Deze mededeeling van derden heeft vermoedelijk ook eerder betrekking op het spelende rijstblokstampen, dan op het werkelijke stampen van rijst. Overigens is er wel een vorm denkbaar, waarbij het praktische element minder domineert, dan bij het Soendasche gondang, en de muzikale componenten minder overheerschen dan bij het Javaansche kothèqan. Een deel der speelsters zou bijvoorbeeld werkelijk rijst kunnen ontbolsteren, maar de anderen aan dat zware gestampte geluid speelsche, getikkelde stemmen kunnen toevoegen.)

Uit de Soendasche versjes, die een verband suggereeren tusschen rijstblokstampen en heldere maan, heeft men gezien, dat dit spel in het algemeen nachtwerk is. Naar we vermoeden, geldt het zelfs voor verboden, althans voor geen goede zede, er zich overdag mee af te geven. Er waren, voorzoover we konden nagaan, gèèn practische bezwaren, (het werk op het veld stond toen, in de volle Oostmoesson, vrijwel stil, en de naburige landbouwonderneming was toevallig ook juist stop gezet), maar toch kregen we het niet gedaan overdag te laten stampen. (Kinderen hoorden we toch wel eens even probeeren). Het opgegeven bezwaar: de veldpolitie zou bij stampen-overdag denken dat er onraad was, leek ons een voorwendsel.

(Omgekeerd zeide men ons daar in het Pèngalèngansche, er mocht na zonsondergang niet gewoon rijst gestampt worden. Zelfs zouden er daar hooggelegen streken zijn, waar het uit-den-bolster-stampen geheelenal verboden was. — We konden een-en-ander niet verder nagaan).

Wat het maanlicht betreft, dat bleek geen strikt vereischte. Wel hoorden we het vaakst stampspelen op lichte, windstille avonden. Maar ten onzen behoeve wilde het clubje, waarmee wij experimenteerden, toch ook wel stampen bij donkere maan en winderig-koud weer, (Bajalali ligt al vrij hoog), zoodat we allen verheugd waren om het vriendelijke bamboevuurtje.

Gezongen werd er daar bij het rijstblokstampen niet. Ze wisten er ook niet van af. Ze deden het ook niet buiten onze presentie; dat was de kwestie niet; dan hadden we het stellig wel gehoord op onze avondwandelingen langs vreemde erven, of in naburige kampoengs.

Er werd gespeeld op het leege blok.

De rijstblokken, „lesoeng'', die we zagen gebruiken, waren van het model, dat vermoedelijk wel het algemeenst voorkomende is. Ongeveer zóó als men het kan afgebeeld vinden bij Mayer, (Jav. Volksleven I,43). Men zie voorts onze foto's.

Zulk een blok is gewerkt uit een enkel massief stuk hout, en heeft één langwerpige uitholling, min of meer in den vorm van een trog of voederbak, en, — dichtbij het breede eind van het blok, — nog één ronde holte. Deze laatste heet „loempang''. Men weet, dat die ook voorkomt als afzonderelijk werktuig, in een vierkant blokje. Voor de eerste hadden onze zegslieden geen specifieken naam; dat was de lesoeng par excellence. (Het Soendaasch blijkt naar men zag, eenvoudig van „lijang'', opening, te spreken. — Bij het gondangspelen kwamen er ook geen méérdere uithollingen ter sprake).

Vaak ontbrak ook nog aan het blok die loempang. Daar echter, ook al was ze aanwezig, die kleine holte bij het stampspel nóóit gebruik werd, maakte dat voor ons niet veel verschil.

Den rand of wand rond de groote uitholling noemden onze Javanen „pinggiran'', (géén specifieke benaming).

Aan het breede eind van het blok zat geregeld een handvat, „gotjèqan'' (evenmin een specifiek woord).

Het andere was soms recht afgesneden, bot, maar kon óók, mééstal, gerekt zijn tot een punt, die dan „boentoet'', (staart), heette. (Uit Mayer's schetsje krijgt men den indruk, dat niet die boentoet, maar

wel de gotjèqan ontbreekt; of wel deze laatste aan het verkeerde eind zit. Misschien hebben we hier te maken met een gewestelijken variant, misschien ook eenvoudig met een vergissing, gevolg van teekenen niet naar de waarneming, doch uit het geheugen. — Terloops gezegd, we meenen goede gronden te hebben om Mayer daarvan te verdenken, vooral ook bij zijn schetsjes van muziekinstrumenten).

Wat het praktische stampen betreft, we verzuimden te Bajalali naar de termen daarvoor te vragen. Dus vermelden we die hier volgens Mayer, (II,487). De rijst wordt in de groote holte grof gestampt, („dibebeg"). De loempang dient voor het fijne stampen, het wit-stampen; Javaansche term „njosoh", (van sosoh). — Jansz Wb. vermeldt op „(m)bebek" niet de beteekenis van ontbolsteren, doch vertaalt het met: tot pulver stampen. Voor het ruwe ontbolsteren geeft hij „noetoe", (hg. j. „gentang"). Indien zijn, meer listige dan duidelijke, opgave, dat „noetoe" beteekent: „rijststampen", èn: „de rijst stampen, door stampen ontbolsteren", successievelijk op het stampspel, en op het stampen-in-ernst mocht duiden, dan zouden we hier althans een term met de twéé beteekenissen hebben.

Dit bewijst o.i. echter nog volstrekt niet een dubbelzinnigheid, camouflage. Het woord kan immers ongedifferentiëerd aanduiden het „stooten in het blok", met welke bedoeling dit dan ook geschiedt. (Zie verder het op een vorige pagina gegeven uittreksel uit een stuk van Van der Wolk.) Daar komt bij, voor het speelsche stampen hebben we het woord nooit hooren gebruiken; dàn zeide men kothèqan. Javanen, wien we er naar vragen, willen ook den term „noetoe" niet accepteeren voor het stampen. (Vergelijk echter het Soendasche gebruik van het woord „noetoe").

Jansz geeft voor de lesoeng zelf ook nog den naam „panoetoen". — En voor „het gezamelijk naar maatslag stampen in het rijstblok" den term: „bèndrong". (Lagoe bèndrong is ook de naam van een Soendaasch muziekstuk; we kennen het alleen in den vorm eener improvisatie voor soeling. Eenig verband met het rijststampen bespeurden we niet).

De stamper, stampstok, heet „aloe". Het is een stevig cylindrisch eind hout, (stammetje?), meestal getailleerd in het midden, om zoo gemakkelijker-omvatbaar te zijn voor een vrouwenhand. Recht-opgehouden, blijkt zoo'n aloe wat minder dan vrouwshoog.

Eindelijk geeft Jansz nog den term „lendjing": dat is een stomp van een rijststamper, ook: korte stamper; daarvan afgeleid is „nglendjing"; dat beduidt: met zulk een ding stampen, slaan of knuppelen. Zoo'n werktuig hoorden we wel gebruiken, maar het woord toevallig niet.

Op de voorgaande bladzijden heeft men in verschillende der citaten en extracten passages kunnen vinden, die beduidden, dat de Westersche waarnemers de rijstblokmuziek melodisch hadden opgevat.

We hebben reeds de mogelijkheid betoogd, dat wellicht hier of daar gestemde stampers worden gebruikt. Daarop schijnt echter alleen in de Buitengewesten kans te zijn. Een enkel der citaten zou misschien ook interpretatie toelaten in den zin van méér dere blokken tezamen gebruikt, en dan vermoedelijk onderling niet gelijk van toonshoogte.

Maar over het algemeen schijnt ons de waarschijnlijkheid niet groot, dat de rijstblokmuziek inderdaad melodisch is bedoeld. Bij blokken, zooals de heer Van der Wolk ze geobserveerd heeft, met meerdere uithollingen, ja zelfs tot vijf toe, zullen de onderdeelen allicht méér verschillen van klank vertoonen, dan bij de gewone. Maar ook die meergatige blokken moeten allereerst volgens praktische bedoelingen geformeerd zijn. Dus lijkt het niet zeer waarschijnlijk, dat de verschillende uithollingen opzettelijk zijn gestemd. Ook is het nog een vraag, inhoeverre dit mogelijk ware. Bij een zwaren slag zal het blok altijd wel trillen als geheél. De totale grondtoon moet dan sterk gaan meespreken. Dus denken we niet, dat de ruimte der melodische mo-

gelijkheden bij het eene of het andere soort van rijstblok veel varieert. (Zie de noot over de spleettrommen).

De verschillen tusschen de onderscheiden geluiden, zooals men die bij het stampspel te hooren krijgt, en die door de spelers zeer zeker doelbewust worden toegepast, en aesthetisch worden gewaardeerd, zullen niet als veranderingen van toonshoogte moeten opgevat worden.

Het zijn eer schakeeringen van het klanktimbre. Het geheel heeft niet een melodische beteekenis, doch een zin van muzikale kleurkunst. — Zoo blijken immers ook de raffinementen der Javaansche tromstemmen niet slechts van rhythmischen, doch ook van coloristisch-nuanceerenden aard, maar de toonshoogte als zoodanig blijft onbepaald.

Dit wil niet zeggen, dat al die verschillende geluiden, resultaat van onderscheiden slagwijzen, qua toonshoogte indifferent zijn. Het erin-overheerschen van lagere of hoogere tonen is wel degelijk méé de voornaamste oorzaak van de variabiliteit der klanktinten. (Ook de „onbepaalde" toon van een Javaansche kendhang, of een Europeesche trom, heeft natuurlijk in een gegeven geval een duidelijke en vaste toonshoogte).

Maar dit verhindert niet, dat bij het stampspel, al thans voorzoover onze waarneming reikt, de melodische bedoeling, en dus de melodie als zoodanig, ontbreekt. (Zie de noot).

Opzettelijke observatie van de klanken van een bepaald blok, in zijn verschillende onderdeelen, of op verschillende manieren geraakt, (gestampt of geslagen), geeft weinig resultaat. Van dichtbij hoort men zeer samengestelde geluiden. Meestal domineert géén der samenstellende tonen voldoende om zonder welbewuste willekeur een eigenlijken toon te kunnen uitkiezen.

Op een afstand wordt het geval anders. Dan gaat één toon overheerschen. Het geluid wordt helder. Maar dan domineert die ééne toon, (de grondtoon van het heele blok?), ook in alle slagen. Men hoort uit de verte het heele stampstuk b.v. als klein-fis, en naast dien toon nog enkele, practisch toonlooze, lichte tikkelingen.

De hoofdtoon van een lesoeng ligt, globaal gesproken, lager dan die van een thongthong; zijn houten corpus heeft grootere afmetingen.

We vonden verdere détailonderzoekingen in deze richting vrij vruchteloos. We vermelden alleen nog enkele benaderend-geschatte klanken van bepaalde blokken.

Bij het ééne gaven lichte slagen tegen den wand op sommige plaatsen ongeveer klein-g, op andere klein-a. Werkelijk stampen, dat wil zeggen: stooten toegebracht met het einde van een aloe ongeveer loodrecht gericht op het hout van het blok, klinkt veel dreunender en dieper: In het klankcomplex gaan diepere tonen overheerschen. Bij een stoot tegen den binnenkant van den zijwand, hooren we ook nog die a, maar er is nu een f onder gekomen. Bij een stoot op den bodem van de groote holte is de hoogste toon die zelfde kleine-g, maar daaronder ligt een sterkere d. — Dit alles was, als gezegd, niet dan uiterst vaag te bepalen. De brommigheid van het geluid, gehoord van dichtbij, maakt het waarschijnlijk, dat er ook nòg diepere tonen, (octaven?), meeresonneeren. Maar bovendien moeten de hoofd- en de voornaamste bij-tonen op een betrekkelijk klein bestek zijn samengedrongen; ze kunnen niet accoordisch liggen uitgespreid.

Een ander blok had, gestampt, als hoofdtoon een klein-cis; bij slaan of tikken tegen den wand was een klein-a vrij duidelijk.

Vanwege het verband met de zooeven besproken détails: de klankkleuren en toonshoogten, gelijk die door verschillende soorten van aanslag of aanstoot uit een en hetzelfde blok gehaald kunnen worden, zullen we nu eerst die onderscheiden slagwijzen opsommen. Het blijken er niet weinige.

1. Stoot loodrecht néér op den bodem der groote holte. Dit is de normaalste wijze van aanslag; tevens de zwaarste van klank, die het meeste dreunt en davert. De Javanen schijnen dit geluid weer te geven met de onomatopée „broeng".

2. Stoot als de vorige, doch nu neerkomend niet op den bodem, doch op de massieve staart; of, zoo ze ontbreekt, op den rand van het blok, daar waar de staart zou moeten zitten, en de rand breed en dik pleegt te zijn. De klank is maar weinig minder zwaar dan de vorige; misschien ietwat droger, wat minder galmend. Ook valt zoo'n stoot wel op het handvat.

3. Stoot met den, min-of-meer horizontaal gehouden, stamper, die, onder een nagenoeg rechten hoek, den binnenkant van den wand raakt tegenover de plaats waar de stampster knielt. De klank is gedecideerd zachter dan de beide vorige. De speelster kan niet zooveel kracht zetten; het eigen gewicht van den stamper helpt nu niet meer mee.

3a. De zooeven genoemde stoot wordt soms, zonder dat men duidelijk een terugtrekken of nieuwen impuls ziet, gevolgd door nog een in de zelfde richting. Hierbij zal dus de speelster profiteeren van het automatisch terugspringen, dat de stamper na iederen stoot doet. De hier bedoelde nastoot valt lichter dan zijn voorganger.

4. Dit is eigenlijk eer een slag dan een stoot. De verticaal gehouden stamper wordt door de speelster met méér kracht naar zich toe gehaald, dan naar benêe bewogen. Dus raakt zijn zijkant den binnenwand van de holte, daar waar zij staat. De klank is droger en korter dan bij een echten stoot, davert niet. Maar de aloe springt vaak terug van den weeromstuit; dan breekt de toon en trilt.

4a. Alsvoren, doch nu beweegt de speelster den verticaal-gehouden stamper in horizontalen zin van zich âf, raakt dus den binnenwand tegenover haar standplaats.

4b. Alsvoren, doch nu is de horizontale bewegingscomponent zijdelings gericht en wordt de korte binnenkant van het blok geraakt, waar de stampster dicht bij staat.

5. Stoot met den stamper verticaal néér in het midden van de uitholling, maar onmiddellijk daarbij aansluitend, wordt zijn uiteinde over den bodem naar de speelster toe getrokken of gesleept. De klank verloopt dus in een vreemd glissando, alleen hoorbaar voor wie dichtbij staat. Op een afstand hoort men zulke finesses niet, en vooral de uitvoersters zelf hebben er het pleizier van.

Deze curieuze slagwijze heeft, zoolals men nog zien zal, ook een bedoeling van v i s u e e l e schildering.

6. De stamper wordt met twee handen vastgehouden in horizontale positie binnen de ruimte van de groote uitholling, evenwijdig met de lengteas daarvan. De speelster slaat hem, hetzij naar beneden, hetzij, 6a), naar zich toe, dus tegen den bodem of den voor-binnenwand van het blok. De klank is niet sterk en vrij dof. De bedoeling van visueele uitbeelding overweegt hier, méér dan in het vorige geval. (Zie later).

7. Slagen, tikken met een tamelijk kort en licht stuk hout tegen een langen binnenwand van het blok. Ze klinken vrij zacht, betrekkelijk hoog, zonder galm. Toch ontbreekt er in dit geluid niet een zekere ronding. Het klinkt eenigszins als druppelen, spikkelen.

7a. Alsvoren; maar nu het tikken tegen de korte binnenbocht van den wand. Het timbre verandert daar niet merkbaar door.

8. Twee stukken hout, gelijk bedoeld onder 7), raken elkander in de lucht. Dit geeft een droog tikje. Er bestaat weer een duidelijke bedoeling van uitbeelding voor het oog. Men zie later. —

Om onze opmerkingen over het coloristische, (of quasi-melodische), element bij het rijstblokstampen te besluiten, willen we nog vermelden, dat volgens een mededeeling van Javaansche zijde, een bekend, adellijk muziekliefhebber hier te Sala, vroeger een „gamelan lesoeng'' zou bezeten hebben, samengesteld uit een aantal, (gestemde?), blokken. Het spelen daarop zou heeten „kethopraq''. Deze mededeeling berust echter niet op directe ooggetuigenis; dus is misverstand bij onzen zegsman niet buitengesloten.

Jansz verstaat onder „kethopraq'' het getrappel of gedreun van galoppeerende paarden.

Men vergelijke voorts nog diens opgave, dat „gamelan gopraq (of kopraq)'', be-

duidt: muziek, nagebootst door handgeklap of door ergens op te slaan.

Is echter hoogerbedoelde inlichting juist, dan zou voor het ietwat wonderlijke, buitenmodelsche muziekinstrument, dat het rijstblok is, dus óók, zij het dan misschien slechts in een op-zich-zelf-staand geval, de overgang gemaakt zijn van het eerste naar het tweede stadium der technische evolutie gelijk Sachs die voor onderscheiden groepen van muziekinstrumenten heeft vastgesteld. (Zie eerder).

Gaan we nu na, welk aesthetisch gebruik de rijstblokspelers, hier in het Midden-Javaansche, of zeggen we, voorzichtiger, daar te Bajalali, plegen te maken van de klanken, waarover dat oude instrument hun de beschikking geeft. Dit kan het beste geschieden, door de constructie, bouw der stukken te ontleden. Men vindt ze bij dit artikel alle gereproduceerd.

Welke stemmen, partijen, treffen we er nu gemeenlijk in aan?

In het meerendeel komt een stem voor, aangeduid met den term:

(A). Gawéan.

Ziet men de stukken door, dan zal men bevinden, dat de bedoelde partij, zoo vaak men haar aantreft, een, meer of min ontwikkeld, thema is. Het speelt den titelrol, verbeeldt door rhythmische en klankschilderende, soms ook door visueele détails en procédé's, de in den naam van het stuk aangekondigde verschijnsels, den buffel, die zich laat neervallen, (I), de weduwe, die weeft, (II); enzoovoort. Ofwel, de titel beeldt door een onomatopée den gang van het thema uit: ,,thong-thong-set'', (VII, drienootsthema); ,,o-nang-a-ning'', (X, viernootsthema).

In de stukken, waarbij we den term, ,,gawéan'' niet gebruikt hebben, omdat we hem niet hóórden gebruiken, (O, V, VI, IX, XI, XII), is er geen eigenlijk thema; of wel, het blijkt niet duidelijk, welke stem het meeste recht heeft als zoodanig te worden opgevat, of eindelijk is het thema onbeduidend en wordt op een min normale wijze voortgebracht.

Het normaalst is in de thema's de slagwijze No. 1, (gestampt in het blok; zie hooger), maar vermengd met andere stooten of slagen.

,,Gawé'' beduidt: te verrichten werk, taak. Daarvan ,,gawéan'': maaksel (Jansz Wb.). Verbonden met den naam van een stuk, dus. b.v. als,, gawéan kebo'' (andjloq) kan het gemakkelijk gaan beteekenen: het maken, voorstellen van den (vallenden) buffel; (om nu geen ,,dáárstellen'' te schrijven).

Terloops gezegd, kan het ook lijken, of onze spelers het woord gebruikten in den zin van: inleiding.

Dat er een ,,boeka'', praeludium aan hun stukken zou zijn, gelijk bij de gendhings van de gamelan, ontkenden ze, en terecht. Maar de stemmen plegen niet alle tegelijk in te zetten, er begint er één, en de andere vallen in naar het hun past. Zoo duurt het eenigen tijd, eer alles aan den gang is, klinkt de aanhef dunner dan het volle spel, en ontstaat er onwillekeurig toch een inleidingseffect. Daar bovendien, als het stuk een eigenlijk thema heeft, de speelster dáárvan begint, opdat de anderen haar tempo kunnen overnemen, moet men, vragende hoe die aanhef heet, natuurlijk weer ten antwoord krijgen, dat het bijvoorbeeld de gawéan koethoet (manggoeng) is, want die wordt in het begin werkelijk, voor den eersten keer, afgebeeld, néérgezet.

Een geregeld slot hebben de stukken evenmin. Op een gegeven moment wordt één van de speelsters moe en houdt ze op, waarna men ook de anderen successievelijk hoort wegvallen.

(B). Toendhoeng.

Dit is een uiterst gewichtige partij. Ze ontbreekt in geen enkel stuk. Maar vooral, zij is het, die aan het stampspel zijn eigenaardig karakter geeft van rhythmische polyphonie. Men kan haar het best karakteriseeren als: rhythmisch contrapunct. Coloristisch genuanceerd is ze niet, of maar zeer weinig, daar ze altijd dezelfde stootwijze gebruikt. (No. 3. Zie eerder). Haar eigen klankkleur heeft ze overigens wel, daar die aanslag door geen der overige speelsters gebruikt wordt. Tegenover het

forte van de gawéan moet men haar sterktegraad mezzoforte noemen.

Wat den naam betreft, Jansz geeft bij thoendhoeng den vorm „noendhoeng" voor wegsturen, verstooten e.d.. Mag men dit van-zich-stooten, van zich áf stooten, direct zintuigelijk opvatten, dan zou het woord niet onpassend zijn voor een speelwijze, waarbij de stampster inderdaad voortdurend van-zich-af-stoot. (In de tweede beteekenis, die J. voor thoendhoeng geeft,: zooveel als lokvogel, lokhert. zit o.i. niets, dat als overgang naar den besproken term kan dienen. Lokkend klinkt deze stem stellig niet).

De toengdoengstem bij een zelfde stuk, op verschillende tijdstippen gespeeld, valt volstrekt niet altijd hetzelfde uit.

Dus is het duidelijk, dat in het algemeen dit rhythmische contrapunct geïmproviseerd wordt. Toch kunnen bij bepaalde stukken bepaalde tegenstemmen wel traditioneel zijn geworden. De vrijheid der speelsters is ook in andere gevallen natuurlijk niet onbeperkt. We vonden wel geen „regels", maar aard en techniek van het curieuze genre van muziek, dat het rijstblokstampen is, binden haar vanzelf. Naar de andere zijde is het gehalte harer contrapuncten ongetwijfeld afhankelijk van haar fantasie en persoonlijkheid. Men mag wel zeggen van haar talent. Dat onzer Bajalalische toendhoengspeelster schatten we niet laag. Vergelijkingen konden we echter niet maken. Want juist voor deze partij meldde zich nooit een vervangster aan. Het lijkt dan ook de moeilijkste van alle.

We zouden niets anders weten aan te merken op ons toendhoeng-oudje, dan dat ze een neiging had tot zekere stereotypieën, dingen die ze speelde, wanneer haar blijkbaar niets anders inviel. Dat overkwam haar, als ze moe, of koud was; in het kort, het niet naar haar zin had. We hopen bij gelegenheid nog ander vergelijkend materiaal te verzamelen. Wellicht ware een andere speelster onder dezelfde omstandigheden aan andere phrases blijven hangen.

(C). Kendhoeng.

Deze partij is veel minder interessant dan de vorige, maar toch nauwelijks minder gewichtig. In de normale gevallen bestaat ze uit een reeks stooten, op onderling gelijke, vrij-groote, (of werkelijk groote), afstanden liggend. Typische stampwijze blijkt No. 2. (De uitzondering, No. 1 in stuk 0, is waarschijnlijk maar toeval). Coloristische nuanceering wordt aan deze stem terecht niet besteed. Men zal onwillekeurig geneigd zijn, bij deze geregeld weerkeerende stooten te denken aan de gongslagen van de gamelanstukken. De speelsters op het rijstblok gebruikten die vergelijking echter niet zelf. Er tegen valt te zeggen, dat de kendhoeng-stooten duidelijke, of zelfs sterke, dynamische accenten zetten. En dat de gongslagen wel de indeeling merken, maar nauwelijks als accenten, en in ieder geval niet als dynamische accenten kunnen worden opgevat. Ook staan de kendhoengstooten niet altijd op plaatsen, die wij, (Westerlingen), geneigd zijn aan te merken als van nature zwaar. Maar dit laatste is ook voor de gongslagen misschien niet steeds het geval.

Wat de stukken betreft, (IX, en XII), waarin een normale kendhoeng-stem van de hier bedoelde constructie ontbreekt, en een partij met heel andere eigenschappen zoo genoemd wordt, zijn we geneigd aan een vergissing bij het geven dier benaming te denken, (hoewel ook dan nog het ontbreken van die geregelde accenten een afwijking statueert). In stuk I ligt de kwestie blijkbaar anders. Daar hebben we vermoedelijk te doen met een vergissing bij het stóóten zelf.

De letterlijke zin van het woord „kendhoeng" schijnt: versierd, of versiering. Overigens draagt juist deze partij veel minder een sierend of sierlijk karakter, dan b.v. de toendhoeng. Zelfs schijnt die letterlijke beteekenis nog beter te passen op de quaestieuze „kendhoeng"-partijen in stuk IX en XII, dan op de verondersteld-typische kendhoeng's der overige stukken.

(D). Sent(h)oel.

(D'). Bendhé.

Deze twee partijen, die in geen geval beide

in één stuk voorkomen, elkander dus afwisselen, en waarvan het ook niet zeker is, of ze wel rationeel onderscheiden, uit elkaar worden gehouden, hebben het karakter van versterkings-of verdubbelings-stem. Dus kunnen ze ook heel goed ontbreken. (O,V, IX, XI). Zelfs liep ons eens de bendhéspeelster weg, zeggende: ik ben moe, en ik doe toch maar hetzelfde! — Den naam ,,bendhé'' gebruikten ze vaak, dien van ,,sentoel'' zelden. Eigenlijk alleen bij stuk I, en bij stuk II; maar bij het laatstgenoemde toch ook nog wel bendhé.

Als we een logisch verschil moesten construeeren, zou dit zijn: Bendhé versterkt begeleidingsnoten, (n.l. van de kempjangan, zie later). Sentoel geeft een versterking van sommige themanoten. En dan zou juist de stem in stuk II de eenige goede sentoelpartij zijn. Ook de beste speelster van ons troepje, (onze contrapunctiste), wilde een dergelijk verschil maken, naar het scheen. Tenminste, desgevraagd definiëerde ze het onderscheid alsvolgt: Sentoel slaat aldoor; bendhé geeft telkens drie slagen na elkaar. Vermoedelijk draaide ze de zaak op dat moment precies om. Want voor de vraag gesteld: En wat is het dan nu in dit stuk, (II) ?, — zei ze: een sentoel. — Maar dat stuk heeft juist precies zulke drienootsgroepen, met daarna een rust, op die wijze de zwaartepunten van het thema versterkend!

Wat de namen der bewuste stemmen betreft, ,,bendhé'' is in het gewone doen de benaming van het omroepers - en vendutiebekken. Men weet, dat daar heel geregeld, aldoor, zonder de-reeks-brekende extrarusten, op geslagen wordt. Ook dat lijkt eer vóór onze opvatting van de kenmerken eener ,,bendhé''-partij te proeveeren.

Met den term ,,sentoel'' weten we niets aan te vangen. Het woord schijnt overigens nog een vruchtboom te beteekenen, dezelfde als de katjapi (Soend.), dus Sandoricum; maar dat brengt ons niet verder. We hebben ook gedacht aan een verwisseling met ,,senthoeq'', dat volgens Jansz, althans verdubbeld, (s-s), beteekent: hokken, stootend geluid geven van een muziekinstrument, — hetgeen voor het karakter van die partij in stuk II niet slecht scheen te passen. Maar onze speelsters wilden haar 1 niet laten vallen.

Wat de aanslagen betreft, die geschiedden zoo goed als steeds volgens No. 2, en dan wel bijna altijd op het handvat. In stuk I, (waar, vermoedelijk ten onrechte, bij werd gesproken van sentoel), en in stuk II, (met de echte sentoel?), vielen ze soms in de holte. (No. 1).

(E). N g l e b e t i (hgjv.) of N g l e b o n i (lgjv.). Ook wel D j o e m p o e t i .

Een gestampte vulstem voor de gevallen, dat er geen eigenlijk gestampt thema is, de titelrol op andere wijze wordt uitgebeeld. (Gewoonlijk zijn er dan ook twéé spelers voor de kampjanganpartij, — ,,kempjang loro''; zie hierna). Voorbeelden: Stuk V en stuk XI. — In stuk IX en stuk XII noemde de speelster van de éénige gestampte partij, (buiten het contrapunct), zich hardnekkig ,,kendhoeng'', hoewel wat ze speelde daar het karakter niet van had, (zie hiervoren onder C.). Wanneer de bewuste partij in stuk IX niet als titelrol mag worden opgevat, dan lijkt ze het meest op zoo'n vulstem als we hier bedoelen. Ook in stuk XII vult de bewuste stem aan. — Stuk VI heeft geen ordentelijk thema, maar óók géén vulstem.

De bedoelde werd soms gestampt in de holte, — stuk V, (slagwijzen No. 1 en 4). Soms op den rand, — stuk IX, (slagwijze No. 2). Idem idem in stuk XII. (Bij stuk XI verzuimden we de aanteekening).

Wat de technische namen voor deze partij betreft, zelijken vrij raadselachtig en dus ongeschikt om de muzikale beteekenis dier stem nader toe te lichten. De twee eerstgegeven vormen moeten afkomen van ,,lebet'', of (laag) ,,leboe'', dat is: binnenkomst, intocht, intrede. Van de andere naam: ,,djoempoeti'', (of ,,djoempoetan''?), moet de grondvorm volgens Jansz beduiden: greepje met de vingertoppen; ook klein tangetje om te grijpen. Maar noch met greepje of snufje, noch met intocht of inval, lijkt ons het karakter

van deze partijen op begrijpelijke wijze omschreven.

(F). Niet-gestampte, simplistische titelpartijen.

Zie VI en V.

(G). Kempjangan.

Een tegen den wand geslagen of getikte begeleidingspartij. (Dus slagwijze No. 7). Ze ontbreekt bij geen enkel stuk. D.w.z., bij stuk V is ze door een geringe verandering van slagwijze (No. 7a) omgezet in een titelpartij.

Ze tikt op alle tellen, of ook wel twéé malen per tel. (Het is natuurlijk vrij willekeurig, dat we hier den Hollandschen, onjavaanschen term „tel'' introduceeren. Ze correspondeert echter tamelijk goed met het door de Javaansche musici wel gebezigde woord „keteg'', letterlijk hartklop, pols. Overigens kan men Javaansche musici soms het aantal ketegs van een rust factisch hooren uittellen). Zeggen we dus, ze valt op alle kwarten, of achtsten. (Bij noteering in groote waarden: op alle halven, of op alle kwarten). Bij het drukste mouvement, (kempjang loro), zijn er òf twee spelers, die om-en-om slaan, òf één speler slaat heen-en-weer, raakt den rand beurtelings op twee, een zekeren afstand van elkander liggende plaatsen, (hetgeen meestal wel een, miniem, klankverschil oplevert). Soms, bij enkelvoudige kempjangan, heeft het eenigszins den schijn dat de slagen een weinig syncopisch liggen. (Zie b.v. stuk II).

De naam van deze partij vertoont overeenstemming met dien van een gamelaninstrument, kempjang, volgens Jansz ook „kempjoeng''. Volgens denzelfde beduidt het hiervan afgeleide „kempjoengi'': twistenden of ontevredenen aanzetten, door met hen in te stemmen. Dus ongeveer: het rumoer gaande houden. Dit is meteen geen slechte omschrijving van het karakter dezer partij.

Wat klankkracht betreft, kan men de partij, vergeleken bij de gestampte, niet meer dan mezzopiano noemen; maar het timbre is helder.

(H). Titir.

Een begeleidingsstem gelijk de zooeven genoemde, (slaat óók volgens No. 7), maar ze markeert lichtere onderdeelen dan zij. Bij dubbele-kempjangan, om-en-om een kempjang- en een titir-slag, markeeren ze dus samen, om zoo te zeggen, alle zestienden. als (Zie als voorbeeld stuk O). Bij ènkele kempjangan vallen er tusschen twee kempjangslagen telkens twéé titirslagen. (Voorbeeld stuk VI). Dan kan men de op-éénvolging der getikte begeleidingsslagen verbeelden door k.t.r.t.k.t.r.t. waarbij r een rust verbeeldt. Klankkracht als van de kempjangan. De naam der partij is, zooals men zal bemerkt hebben, gelijk aan dien van het, eveneens vlug, regelmatig en voortdurend slaande alarmsein. Het gezamenlijk resultaat, samenweefsel van de begeleidingspartijen G. en H., hoorden we door een Javaan reproduceeren als „Ko-thè-Ko-thè-Ko-thè-Kothè''. (Vgl. den naam „kothèqan'' voor het heele stampspel).

We willen nu achtereenvolgens de verschillende stukken bespreken, zooals ze ons successievelijk werden voorgespeeld.

(O). (Improvisatie).

Dit is eigenlijk geen behoorlijk stuk. Wat men hier genoteerd ziet, kwam alsvolgt tot stand: Den avond, dat we zouden gaan noteeren, waren we vlak bij het blok gaan zitten. Toen nu het gecompliceerde en donderende geweld op ons neerstortte, voelden we ons de eerste oogenblikken werkelijk ietwat beduusd; om zoo te zeggen overd......averd.

We vroegen dus, of ze niet met minder menschen toe konden? Dat bleek achteraf feitelijk niet te kunnen, maar ze deden het toch: Gevieren speelden ze maar wat. Gevraagd, hoe dat en heette?, zeiden ze eerlijk: het had geen naam; en dat zal wel waar wezen ook, want een thema, titelpartij, ontbrak.

Van de 4 speelsters sloeg één 'n dubbele kempjangan, één de onontbeerlijke titir, één stootte de kendhoeng, en de laatste improviseerde een contrapunct, dat bij gebrek aan subject, zelf thema scheen.

Over het algemeen hebben we de stukken genoteerd in het stadium dat alles goed-en-wel op gang is, het successieve inzetten, om de notaties niet noodeloos uitgebreid te maken, verwaarloozend, of het alleen maar opgevend in den tekst. Hier echter is die inzet volledig opgeschreven. De indruk in de andere gevallen verschilde niet veel van hetgeen men hier gefixeerd ziet.

De maatstrepen, die we gestippeld hebben aangebracht, zijn in hoofdzaak bedoeld als hulpmiddel bij het lezen. We willen niet beweren, dat een andere plaatsing minder goed te verdedigen ware. Ook de rusten zijn vaak vrij willekeurig gebruikt voor het scheiden der motieven. Al te lange noten schrijven leek niet wel te verdedigen, waar de klank van iederen stoot of slag afzonderlijk snel verflauwt, en tamelijk vlug weg is. Men zal dus weleens een rust genoteerd vinden, waarvan de duur voor het nagaan van de rhythmische proporties bij de vorige noot is aangerekend.

Geslagen noten zijn met de stelen naar boven, gestampte, of althans met den stamper gespeelde, met de stelen naar beneden geschreven. Op onderscheiden hoogte hebben we de noten van een partij genoteerd, als ze op verschillende plaatsen, of met verschillenden aanslag gespeeld werden, — algemeener: als ze coloristische nuanceering vertoonden.

Wat het geïmproviseerde stuk zelf betreft, men zal in datcontrapunct, na de vaak herhaalde twee maten met de anapaestische drienootsfiguur, een groep vinden die van-tijd-tot-tijd kwam opduiken. Deze vertoont rhythmische groepeeringen van een type, dat, zelfs in zóó eenvoudigen vorm als dit bepaalde voorbeeld te zien geeft, (kort gezegd: 8 onderdeelen, maar gegroepeerd als 3 plus 3 plus 2), vanouds in de Westersche muziek niet gangbaar was. Dit type van groepeering zullen we in de meeste stampstukken aantreffen, (de uitzonderingen zijn stuk I en II); en wel, soms in het thema, (stuk IV, stuk IX?), vaak in het contrapunct.

Onder het stuk zal men nog genoteerd vinden, teneerste: een variant, versnelden vorm van die afwijkend geconstrueerde rhythmische phrase. Ten tweede, en ten derde: voorbeelden van gangbare bonangrhythmiek, ontleend successievelijk aan een partituur van de heeren Lebda Pradongga en Djatiswara, en aan eene van de heeren Soetasoekarja-Mlajadimedja. Bij de prijsvraag voor muziekschrift werden beide partituren onlangs bekroond. De voorbeelden kunnen dienen als vergelijkingsobject. Tenslotte nog de aanhef van de gendhing „Kombhang mara'', (Naderende Hommel), eveneens in notatie Soetasoekarja-Mlajadimedja, (de maatstrepen zijn door ons verschoven).

Over het bewuste type van rhythmische groepeering zal later nog het een-en-ander moeten worden gezegd.

(I). KEBO ANDLJOG.

De naam, titel van het stuk beduidt, (gelijk we reeds even aanstipten): De karbouw, die van boven neerspringt, of neervalt. In dit geval is het misschien juister, te schrijven: die zich lààt vallen.

Het thema met zijn drie noten verbeeldt dit spectakel voortreffelijk, — voor ons gevoel tenminste. We stellen ons den buffel voor aan een lagen rivieroever waaronder een slijkbank, en hij laat zich lui, in drie tempo's, ééne poot, nog een poot, en nu de rest, — klets, klats, klodder, — in de modder vallen.

Van de drie themanoten volgen de eerste twee de speelwijze No. 1; voor de derde wordt No. 4 gebezigd, en wel met duidelijke trilling; (de noot breekt ongeveer in drieën, andersgezegd: er zijn twee korte voornoten). Van de eerste twee kwarten wordt de allereerste het verst van de speelster af in de uitholling gestampt, de tweede in het midden van de breedte; zoodat de speelster over het heele phrasetje den stamper en zich zelf wat achteruit beweegt.

De „sentoel'' versterkt in dit stuk (alle) slagen van de kempjangan, en deze laatste is enkel.

De kendhoeng(?), zooals we die genoteerd hebben, vertoont een eigenaardig-

heid. Het is nl. de eenige partij van dien naam, waarbij de tonen niet alle op onderling gelijke afstanden liggen. We kozen deze ligging, omdat we haar onder de gehoorde de pikantste vonden. Maar den eersten avond, dat het stuk gespeeld werd, vielen de bewuste stooten in beide maten een kwart na de derde themanoot, — zeg dus op den vierden tel. Den tweeden avond eerst óók weer. Daarna echter, na een verwisseling van speelster, valt het ons in het oor, dat de nieuwe aldoor, in beide maten op de lâätste themanoot stampt, — zeg dus op den derden tel.

Ingevolge onze opmerking, dat de kendhoeng zooëven toch anders sloeg, wordt opnieuw de speelster vervangen; maar de laatste speelster stoot nu geregeld beurtelings op den derden en op den vierden tel. Gelijk onze notatie dat aangeeft. Feitelijk zal hier dus wel een abnormaliteit gefixeerd zijn.

Wat de lezingen van de toendhoeng betreft, die geven de contrapuncten van twee verschillende dagen weer. Op den eersten dag speelde het contrapunctwijfje feitelijk niets anders dan haar gewoonste stereotypie: drie noten, waartusschen tweemaal eenzelfden afstand, tijdsverloop, en daarna een langere rust. Maar door de consequent syncopische ligging deed dit motief zich op zijn gunstigst voor.

Den tweeden dag is die syncopischheid gebleven, maar overigens de stem nu meer ontwikkeld.

Soms blijft van het motief alleen de middelste noot bewaard, (vorm a); soms is het heele motief een kwart noot verschoven, zet een tel later in. Bovendien is zijn éérste kwart nu in twee achtsten ontbonden, naar niet zeer scherp, — want van die twee achtsten krijgt de laatste geen eigen impuls. (Zie aanslag No. 3a).

De laatstbeschreven vervorming van het motief, (vorm b), wisselt of geregeld met vorm a af, of er wordt een tijdlang achter elkaar niet anders dan vorm b herhaald.

Op te merken valt, dat de minstgevarieerde vorm van de toendhoengpartij, (die van den eersten avond), toch stellig geen afkeuring verdient. Daar ook het thema van het stuk dien drienootsvorm heeft, leverden contrapunct en thema samen een nogal amusante imitatie op. We zullen van imitaties nog wel een enkel voorbeeld meer vinden in deze stampstukken.

Wat den aanhef betreft, die kan ongeveer benaderd worden als volgt, (niet alle keeren zal zoo'n begin het zelfde uitvallen): Eerst de gawéan, daarna, met de tweede maat, de kempjangan; in de tweede maat de titir; eind tweede maat de kendhoeng; met derde maat de sentoel; eind derde maat de toendhoeng.

(II). REJOGAN.

De naam van dit stuk komt blijkbaar van réjog, houdt verband met den eigenaardigen ouden vorm van potsenmakerij, die nog zoowel in het Soendasche als in het Javaansche vrij veel voorkomt, en, (blijkens de litteratuur), ook op Bali moet zijn aangetroffen. Volgens Jansz is réjog speciaal het hansworstepaard van vlechtwerk, (Soendaasch, meenen we, gewoonlijk van leer), zooals er een aantal in de bewuste optochten of spelen van grappemakers pleegt te worden bereden. Het thema heet dus: gawéan réjog, het voorstellen van den réjog. Wat we ons zelf herinneren, en ook volgens een Javaansch oordeel, lijkt het bewuste stampstuk niet bizonder op de muziek, die men bij zulke réjogvertooningen pleegt te hooren spelen.

Maar misschien ligt het in de bedoeling, die réjog's, hansworsten-te-paard, onmiddellijk uit te beelden, en niet dat te doen via de muziek, die hen gemeenlijk begeleidt.

Het woord „réjog" beduidt volgens Jansz ook nog: waggelend gaan, en we zijn niet bevoegd om uit te maken, of die wijze van voortbeweging naar de potsige paardjes heet, dan wel omgekeerd. Echter zou het thema, — 3 maal 2 noten, en daarbij telkens van elk paar de lâätste noot zwaar geaccentueerd door de andere partijen, zeer wel een afschildering van paardensprongen kunnen voorstellen; en de tweede helft, waar de contrapunctnoten tusschen die van het thema komen vallen,

kan speciaal een herhaald paardengetrappel beduiden.

De noten van het contrapunct waar een sterretje onder staat, werden onduidelijk gespeeld alsof ze niets te beteekenen hadden. Muzikaal is dit ook wel zoo; misschien stootte de speelster ze alleen maar aan, als technisch hulpmiddel, om niet haar kluts of liever, haar stoot kwijt te raken; (maar ze maakte over het algemeen niet den indruk, veel moeite met het plaatsen van haar tegenstem te hebben). De eene, tusschen haakjes geplaatste noot, werd soms wèl gespeeld, soms niet; muzikaal heeft ze een goeden zin.

Van het thema kregen de twee noten in een groepje steeds verschillenden aanslag. De eerste den aanslag No. 4a, de tweede den aanslag No. 1. Of wel omgekeerd. De manier, waarbij de zwaarste stoot, (No. 1), op het te accentueeren moment, (dus achteraan), valt, lijkt het recommandabelst.

De kwestie sentoel of bendhé is al besproken. Ook is al gezegd, dat de bewuste stem hier in-iedergeval den zin heeft van themaversterking, intensifiëering, verzwaring van de accenten daarin.

Het stuk als geheel klinkt werkelijk alleraardigst. Die enorm zware accenten aan het eind der twee frazetjes, — vier (of drie) gestooten tonen tegelijk! — slaan de processie der muziek daar op een vreemde manier dood. Ondanks het doorgaan der begeleiding, (kempjangan plus titir), hokt de heele beweging daar allergekst. Buitendien is van een voortreffelijk effect de tegenstelling tusschen de twee helften van het stuk, gelijk die geschapen wordt door het contrapunct. In de eerste helft verloopt alles (zwaar maar) glad: stamp-s t o m p-stamp-s t o m p-stamp-s t o m p !!!

Maar in de tweede helft maken de syncopes van de toendhoeng-partij alles aan het dwarrelen: stampe s t o m p, stampe-s t o m p, stampe s t o m p.

We vergaten nog de volgorde van de successieve inzetten: Thema, sentoel, kempjangan, titir, kendhoeng, toendhoeng.

Als IIa), „REJOGAN (?)", zal men een variant van het zooeven beschreven stuk vinden. De verschillen zijn de volgende: Allereerst heeft de toendhoeng de tweede, syncopische, helft van haar partij laten varen, en daarmee de hiervoren gekenmerkte grappige tegenstelling tusschen de twee helften van het stuk in hun geheel. Dan heeft de themaspeelster aan het slot van haar phrase een zevende noot toegevoegd, en zoo-doende de inwendige geleding van het thema verflauwd, — die 3 sprongen(?) —. De toendhoeng speelt nu ook constant zeven noten, maar de extranoot staat vooraan. Zoodoende kan dat contrapunct nu worden opgevat als een anticipeerende imitatie van het thema. De begeleiding, (kempjangan plus titir), beweegt dubbel zoo vlug als vroeger.

Oorspronkelijk, den eersten keer, werd deze lezing ons voorgespeeld, alsof het een nieuw stuk was, en wel onder den naam „Djaran negar". We vertrouwden dit niet best, het verschil met het eerder gehoorde „Réjogan" leek ons te gering. Enkele dagen later de zaak nog eens controleerend, en wéér om „Réjogan" vragend, kregen we een lezing te hooren, in de meeste opzichten met de laatstgegevene identiek, — mèt die extra themanoot, mèt die snellere begeleiding; maar wat de hoofdzaak betreft, den vorm van het contrapunct, deze was weer in groote trekken aan de éérste lezing gelijk geworden, bestond uit twee onderscheiden helften, waarvan de tweede helft syncopisch; zoodat ook het heele stuk weer de aardige halveering in twee deelen van verschillend karakter vertoonde. Daarna vragend om nu te spelen „Djaran negar", kregen we onder dien titel een heel ander stuk te noteeren, dat wel werkelijk het op dien naam rechthebbende zal zijn. Zie IX. Aanleiding tot bedoelde verwisseling moet de verwantschap der verschijnselen hebben gegeven, die in beide gevallen wilden worden afgebeeld. In het éëne de kunstpaardjes, in het andere een werkelijk paard. De corruptie, of in ieder geval versimpelde lezing van dat kunstpaardjesspel zal allicht zijn veroorzaakt door tijdelijke indispositie van het contrapunctwijfje.

(III). RANDA NENOEN.

Randa is volgens Jansz een weduwe, die kinderen heeft, of gehad heeft; ook wel: onbestorven weduwe, (dus gescheiden vrouw). Nenoen, (van tenoen), is: weven. Het geheel beduidt dus: De wevende weduwe.

Het thema werd door een ander oud wijfje gespeeld, dan het ouwetje dat gewoonlijk de thema's stampte. Dit stuk hier leek dus een specialité van dat tweede ouwetje. De eigenaardige slagwijze hebben we al beschreven. (Zie slagwijze No. 6. De noten met slagwijze 6a hebben we hooger geschreven).

Het is duidelijk, dat de horizontaal gehouden stamper, en het gebaar van de speelster, op visueele wijze den weefboom, en het weven van de weduwe moet uitbeelden. De rhythmiek van het thema zal dit stellig wel accoustisch willen doen. De juistheid dier reproducties kunnen we niet beoordeelen; want daartoe kennen we het Javaansche weven veel te slecht. Overigens werd daar in dat dorp het weven factisch niet meer beoefend.

Muzikaal is van het thema het aardigste, dat de tweede helft ligt zòòals ze ligt, en niet een tel naar voren geschoven, (éérder beginnend). Nu komt n.l. die door een punt verlengde thema-noot te zweven. Men voelt dit vanzelf wel, maar kan het gemakkelijk zien, wanneer men de maatstrepen twee tellen verschoven denkt,(en dus de kendhoengslagen als werkelijke metrische zwaartepunten beschouwt). De bewuste noot komt dan enjambeerend te rijden op de maatstreep. — (De noot tusschen haakjes wordt niet altijd gespeeld).

Van de toendhoengpartij geven we verschillende varianten, op onderscheiden dagen of tijdstippen genoteerd. Twee ervan vertoonen die on-Westersche synthetische metriek, waar we al iets over gezegd hebben. (Zie bij stuk 0). De twee overige hebben geen anderen inhoud, dan de reeds enkele malen gesignaleerde drienootsstereotypie. In het eene geval goed, d.w.z. syncopisch gelegen; in het andere slecht, met alle stooten op zware maatdeelen. Dit overkwam het toendhoengwijfje alleen als ze het minst geconcentreerd, minst gespannen van aandacht was.

Het bleek overigens, dat deze speelster zonder bewust overleg speelt en varieert. Nadat ze lang haar 2e lezing, (1en variant), gespeeld had, wilden we haar, om zekere détails te kunnen controleeren, samen laten spelen met het thema alleen, onderweglating van de rest. Dat lukte haar niet, ze raakte er uit.

Maar nu was ze ook meteen voorgoed dien aardigen variant kwijt, sloeg vanstonde-af-aan niets meer dan dien simpelen éérsten vorm. Op onze aanmerking, dat ze nu anders speelde dan tevoren, reageerde ze met niet-weten: Spéél ik dan anders? Een Javaansch toehoorder: Misschien speel je dan nu verkeerd, niet volgens den gang. Dus had deze de situatie: bij die contrapuncten vrijheid van improviseeren, en daardoor verschillende, maar alle veróórloofde, lezingen, blijkbaar even min duidelijk in de gaten als zij zelf.

Een onzer plaatjes bedoelt het stel speelsters van dit stuk af te beelden, maar doet dat niet feilloos. Immers, ten-1e, bij dag! Ten-2e: met allen achter het blok, inplaats van deels ervóór, (ze wilden natuurlijk haar gezicht op de photo!). Ten derde: men ziet van links af: Kempjang, (dit moest zijn een bendhé, met stamper!), kempjang, toendhoeng, Weduwe, titir, kendhoeng.

Als apart, nieuw stuk speelden ze ons op een gegeven moment nog voor de tweede helft van het zooeven besprokene, waarbij dus alleen de laatste twee maten van het thema der weduwe werden gespeeld en herhaald. De toendhoeng gaf constant de beste, syncopische, vorm van haar drienootspartij. Ook voor de rest geen enkel verschil. We zullen het dus niet als zelfstandig stuk accepteeren. De naam, dien men er aan wilde geven, was: „GEDHOEG",—volgens Jansz (de klanknabootsing van een) „bons" (of stoot); ook: bizondere wijze van de kendhang slaan.

Het eenige eigene van dit stuk was, dat het thema niet met den horizontalen stam-

per werd geslagen, doch gewoon gestampt, (aanslag No. 1). Dit gaf aan het geheel natuurlijk wel een anderen klank.

Ook zal de afstand tusschen twee kendhoengslagen maar half zoo groot zijn geweest.

(IV). KOETOET NANGGOENG.

Koetoet is de naam van het bekende Javaansche lachduifje; voluit: perkoetoet; (geopelia spec.). Wat het tweede woord betreft, een Javaan vertaalt het ons met: zingend. Maar dat kunnen we er niet in vinden. Als het komt van anggoeng, zou het iets kunnen beduiden als: bestendig, of, op een en dezelfde plaats blijvend; — komt het van panggoeng, dan: in de hoogte blijvende zitten. Hoe dat zij, of er beweerd wordt, dat het diertje maar aldoor koppig aan den gang blijft, of, dat het daarboven zit en zingt, duidelijk is, dat het thema de stem ervan weergeeft, zoodat we inderdaad den titel wel kunnen reproduceeren met: zingende perkoetoet. Een andere Javaan, gevraagd hoe het geluid heet, dat een perkoetoet maakt, zegt ook dadelijk: manggoeng. Zoodat het toch wel de gewone term schijnt te zijn, en misschien alleen maar toevallig in het woordenboek ontbreekt. Overigens is ,,zingen'' het juiste woord niet. Koeren of kirren doet het dier stellig óók niet, — we gelooven dat men het woord niet beter kan vertalen dan met ,,slaan''. Dat zal niet strijdig zijn met het Inlandsche klankgevoel; want tenminste in het Soendaasch wordt de perkoetoet ook wel ,,titiran'' genoemd; — volgens Coolsma ,,omdat het aanhoudend, (zie hierboven!), geluid geeft''. Het doet hen dus óók denken aan den houten, ééntonigen slag van een seinblok. Nu laten de verschillende individuën der soort allerlei variatie van slag hooren; men weet, dat hun minder of meerder vermogen van geluk aan te brengen op minutieuze wijze daarnaar wordt afgemeten. Maar, globaal gehoord, hebben we het slaan altijd of tenminste vaak, bizonder veel vinden lijken, op een vereenvoudigde editie van die typische slagenreeks der gebedstrommen. Men heeft die hier besproken gezien naar aanleiding van de signalen der thonthongs, (laatste der opgegeven manieren van die te slaan). Het versnelde gedeelte van dien duivenslag heeft betrekkelijk niet veel tonen; het vertraagde zeer weinig, b.v. maar twee.

Kan men nu bij zoo 'n thonthongtoonreeks beweren, dat ze het rhythmische karakter van den perkoetoetslag vrijwel naturalistisch weergeeft, daar het vloeiende, geleidelijke accelerando en ritenuto er als zoodanig in voorkomen, het thema van dit stampstuk reproduceert dien slag gestyleerd. Het beeldt, terwijl de maatgang van het stampen onbeweeglijk streng doorgaat, het vernellen van den duivenslag af door het progressieve, maar precies afgepaste verkorten van de waarde der themanoten. —Men zie de cijferreeks: 4 plus 4 plus 4 plus 3 plus 3 plus 3 plus 3 plus 2 plus 2 plus 4. Die eene lange slotnoot kan dan als de summierste aanduiding van het ritenuto gelden.

Was het stuk goed op gang, dan werd het steeds gespeeld ter lengte van zes maten, gelijk in de notatie, en zoo herhaald. Echter plachten die eerste twee voorafgaande maten van het thema bij den aanhef op zich zelf herhaald te worden, circa drie keer, eer dat het thema zich verder afwikkelde. Na dien thema-inzet volgen successievelijk: kempjangan, titir, kendhoeng, bendhé; na den tweeden kendhoengstoot pas, zette de toendhoeng in.

Het contrapunctiemenschje had bij dit stuk bepaaldelijk ook haar goeden dag. Men zie het aardige syncopische vooruitloopen in de eerste drie maten, en het zuiver canonische anticipeeren in de laatste drie.

Het thema is eigenlijk meer genuanceerd van coloriet, dan de slag van het duifje zelf. Er worden nog twee verschillende slagwijzen in toegepast, (No. 4b, hoogste noten, No. 1 laagste), en toevallig was van dichtbij gehoord, op dit moment en op dit blok, het toonshoogteverschil tusschen den nogal licht genomen zij-stampslag en den zeer sterken, venijnig gestampten bodemstoot, duidelijk en groot, (ongeveer als

klein-a en klein-cis). Van het duifje is juist zoo curieus, dat het zijn levendige rhythmiek aldoor op die eene onbeweeglijke, toonshoogte houdt. Dan is daar het onderscheid tusschen het zacht-nadrukkelijke, stomp-doordringende kleine vogelgeluid, en het rondborstige gebulder van het blok, — van-dichtbij voelt men zichzelf meeresonneeren; eenigszins als bij leeuwengebrul.

Neen, naturalistisch is deze schilderende muziek toch niet bepaald, hoe aardig ze ook haar onderwerpen treft.

Tot ons genoegen, werd dit uitmuntende, maar ongemakkelijke thema niet alleen door het gewone, bedaagde, themavrouwtje goed gespeeld, maar ook door een halfwas. (Die links op de photo's). We waren al bang geweest, dat de waargenomen toestand: moeilijke stemmen alléén door vrij-oude vrouwen gespeeld, op een aanstaand wegsterven van het stamp-spelen duidde.

De opvatting, en het spelen of tikken, van het thema, wordt vergemakkelijkt wanneer men de laatste noot ervan als zwaartepunt, en dus alle maten de helft verschoven opvat. Maar het zoo hooren liggen doen we feitelijk niet.

(V). KELEQAN.

Ook deze naam leverde ons moeilijkheden op. Maar misschien noteerden we niet zuiver, moet het b.v. „keliq'' zijn, en niet kelèq. Er zit in dat keliq n.l. wel muziek. Tenminste, het is volgens Jansz het gepiep van een gemaq, (vechtkwartel), met afgeleide beteekenissen als: luid zingend, hoog van toon. — Of zou het mogelijk „kèlèq'' moeten zijn? De twee speelsters n.l. die samen den titelrol speelden, de twee „kèlèq'' 's dus (?), bezigden den aanslag No. 7a, d.w.z. ze sloegen elk in een korte binnenbocht aan het eind van de uitholling. Accoustisch levert dat géén waarneembaar verschil met den gewonen kempjangan, — muzikaal vervangen ze samen de kempjang (loro). Maar die holle binnenbochten zouden weleens „oksel'', (kèlèq) kunnen heeten. (We hebben hier niet naar kunnen vragen; de mogelijkheid valt ons nu pas in). Het afwisselen der slagen van de 2 speelsters is door de richting der vlagjes aangeduid.

Het belangwekkende in muzikalen zin, zit hier stellig niet in de titelpartijen. Het moet komen van de drie overige partijen in hun onderling verband. En dan natuurlijk allereerst van de voortreffelijke toendhoenganpartij. Men zie op welk een curieuze manier ze haar tijdsruimte vult. We wilden niet zeggen: „verdeelt'', daar ze blijkbaar juist niet deelende, niet analytisch doch summeerend, synthetisch, te werk gaat.

We hebben wat onze oude toendhoengvriendin in dit geval op haar gemoed had, genoteerd in een vorm, omvang , van totaal 40 zestienden. Omdat die vorm, van per saldo 5 maal 8 onderdeelen, ons pikanter leek, dan de meer regelmatige, ter lengte van 4 maal 8, dus 32. We waren tot die keuze gerechtigd; want weliswaar begon ze met dien korten vorm, — het verschil is dat dan één zoo'n drienootsgroep van 2 pl. 2 pl. 2 (pl. 2) wegblijft —, maar nadat we toevallig het spel een keer onderbroken hadden, schoof ze er een tweede groep van dat type bij in, en hield die nieuwe lezing consequent vol. De kortere vorm heeft echter ook wel wat voor. Men kan in dit contrapunctthema namelijk twee tendenties opmerken en onderscheiden: Ten-eerste, tot het gradueel verkorten van de waarde der themanoten. En wel hier alsvolgt, (de cijfers tusschen haakjes zijn rusten):

4, 4, — 3,3, — 2, 2, 2, (2), — 2, 2, 2, (2), — 2, 2, 2, 2, (2).
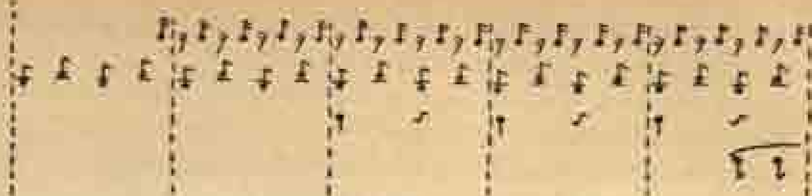
Zonder de verdubbeling van die bewuste groep, verloopt dit procès sneller en treffender, wordt dat lange blijven hangen op het eindpunt, op die kortste waarde van 2, vermeden.
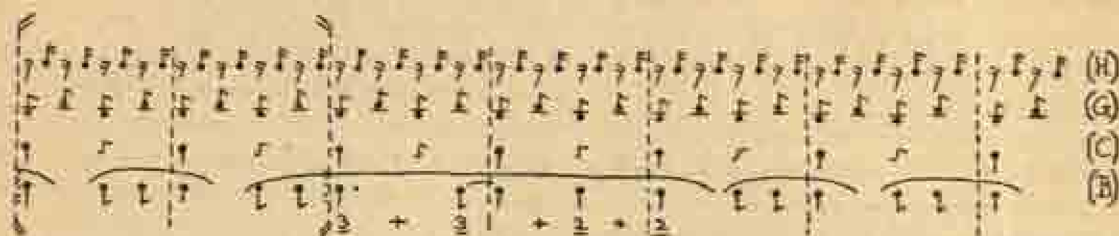
Ten-tweede, tot het geleidelijk vermeerderen van het aantal noten per groep, (vgl. hiervoor ook stuk XI), en wel in dit geval als volgt:
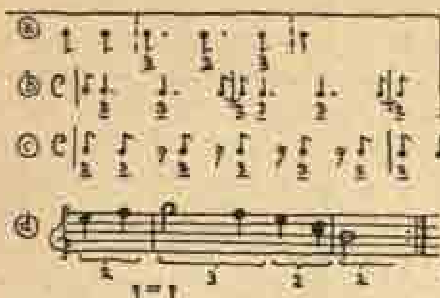
2n, — 2n, —3n, — ((3n)) — 4n —.

Ook dit verloopt knaphandiger zonder die ingeschoven groep. Daarentegen klinkt het misschien evenwichtiger, zoo die twee
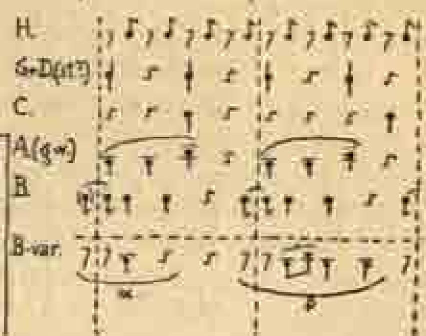
[O] H.(tt.)
Improvisatie. G.(kpj.)
C.(kd.)
B.(td.)
♪ = ± 144.
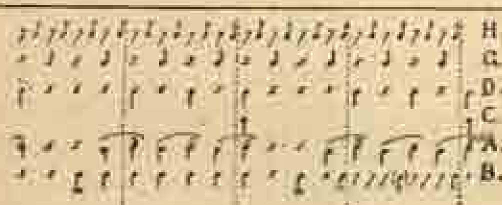

[I] ♩ = ± 144.
Kebo Andjlog.
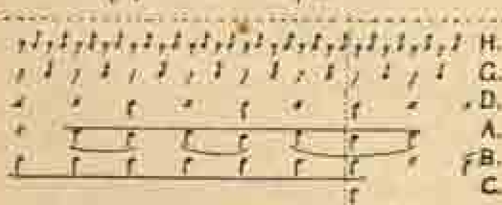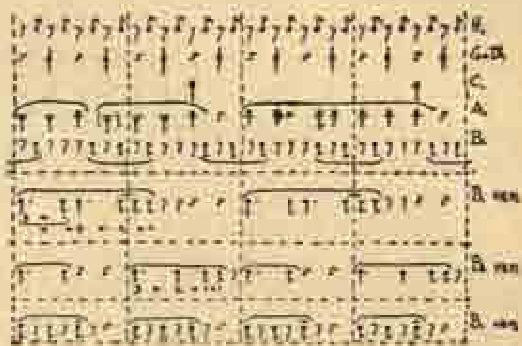

LESOENG.
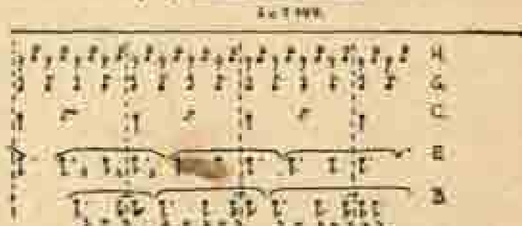

[II] RÉJOGAN. ♩=72.

[II A] REJOGAN(?) ♩=72.

[III] Rândâ nenoen.

[XI] Wajangan.

H.
G.
C.
A.
B.

3 + 3 + 3 + 3 + 2+2+4

[IV] Koetoet manggoeng. ♩= 80 (84).

H.
F! thema, 2kelèq!
C.
E.
A.

4 + 4 3 + 3 2+2+2(+2) 2+2+2(+2) 2+2+2+2(+2)

♩= ±156 [V] Kelèqan. (E)

H.
G.+D.
C.
B.

F.(thema) Koepoe taroeng. ♩= 84. (VI)

A.(gender) Tong tong at ♩= 84. [VII]

A. Njambal djagoeng. ♩= 92. (VIII)

A. Chang-aulag. ♩= 84. [X]

H. Djaman ngger [IX]
G. (kp.3)
CTTE!
B.

(B.+E! samengrat)

H. Gending lime. [XI]
G.
D.
CTTE!
B.

groepen van 2 noten gecontrabalanceerd worden door óók twéé van 3.

Die vulstem, (nglebeti, zie eerder), is op zichzelf onnoozel eenvoudig, doet niet anders dan aaneengeschakelde tweenootsgroepen slaan, met beurtelings aanslag No. 4 en No. 1. Alleen toen de speelster vooraf haar partij demonstreerde, schakelde ze na een, oneven, aantal noten een rust in. (Men zie de toevoegsels (a) en (b) tot de noteering van het stuk). Maar ze verlevendigt het geheel aanmerkelijk, doordat ze aldoor op zeer zwakke tijdstippen valt, immers altijd samen met een simpelen titirslag, en dus géén rationeelen maatstaaf geeft om er de vrije, organische en niet mechanische, beweging van het contrapunctthema mee na te meten. De kendhoeng helpt harerzijds de irrationeele, voortdurend eigenlijk syncopische, ligging van de vulstem constateeren, maar valt zelf niet vaak, en niet consequent genoeg met het c.p. samen, om dat na te rekenen. De intricate relatie dier drie luide, gestampte, stemmen maakt hun mengeling van een curieus effect.

Volgorde van intreden: Een kèlèq. De andere. De titir. De kendhoeng. De nglebeti. De toendhoeng.

(VI). KOEPOE TAROENG.

Men vertaalde ons dezen titel met „de vechtende vlinders''. En daar koepoe inderdaad: kapel, en taroeng: op elkander stooten, slaags raken beteekent, zal dat wel juist zijn. (Jansz heeft nog als speciale beteekenis van de heele uitdrukking: dubbel, tegen elkander slaande, van deuren of luiken).

De titelrol wordt vervuld door twee speelsters, ieder met zoo'n slagstok, of door één met een stok in iedere hand. Daarmee wordt er getikt, beurtelings volgens slagwijze No. 7, maar dubbel, met beide stokken, en volgens No. 8, dus de beide tegen elkaar. Men zal dat in de notatie uitgedrukt vinden.

Het is duidelijk, dat die, elkander in de lucht aanrakende, stokken de vlinders moeten verbeelden voor het oog, en niet voor het óór. Daar er maar enkele kempjangan is, laten de begeleidingsstemmen, (zooals men eerder opgemerkt heeft gevonden), in elke groep van 4 zestienden een plaats open, (de 3de). En juist op die open plekken valt telkens zoo'n themanoot, zoodoende tevens alterneerend met de accenten van de bendhé. Terloops gezegd, de titir werd een keer, vermoedelijk omdat ze zoo gauw geen geschikt slaghout meer bij de hand hadden, (er zijn hier feitelijk 4 noodig en anders nooit meer dan 3), getikt met een rechtop gehouden stamper. Dit moet nogal ongemakkelijk zijn, en kan geen opzettelijke bedoeling gehad hebben, niet een aparte slagnuance hebben willen scheppen.

Waarom het thema niet op zijn normale, (d.w.z., overigens door ons daarvoor bestemde), plaats is genoteerd doch geheel onderaan, zal men bij de beschouwing der volgende stukken gewaarworden.

Het contrapunctje is niet slecht, maar ook niet zeer opmerkelijk. Het ligt nogal sterk syncopisch. De symmetrie van zijn bouw hebben we waarschijnlijk geflatteerd of overdreven, door, geheel willekeurig, aan te nemen, dat de rust aan zijn eind 3 zestienden duurt, en niet 2. Trouwens, waarschijnlijk moet zulk een scheidingsrust heelemaal buiten de rekening gelaten worden.

(VII). THONG THONG SET.

Als gezegd, houden we dezen naam voor een woordnabeelding van het, uit drienootsgroepen bestaande, thema. De twee helften, groepen, van het thema waren nog iets gevarieerd door toepassing van verschillende slagwijzen, gelijk men ze zal aangeduid vinden. (Boven de lijn No. 4, op de lijn No. 4b, eronder No. 1). Niet slechts titir, kempjangan, bendhé en kendhoeng, maar ook de toendhoeng, (c.p.), waren geheel gelijk aan de overeenkomstige stemmen van stuk VI. Hetzelfde verschijnsel viel ook nog op te merken bij stuk VIII en stuk X. Dus hebben we de notatie van deze vier, op het thema na identieke, stukken, samengevat. Men zal zonder moeite de respectievelijke thema's kunnen combineeren met die vijf zich-gelijkblijvende partijen, die bovenaan staan geno-

eerd. Daar we dachten, dat het c. p. wijfje den eersten avond, toen al die stukken gespeeld werden, misschien eenvoudig slecht geinspireerd was, d'r draai, of liever, d'r stoot niet had kunnen vinden, probeerden we het later nogeens. Maar ze speelde weer precies het zelfde. Alleen dat ze bij een van de vier stukken, — welk, verzuimden we te noteeren, — nu die nog minder bizondere, die simplistische stellen van drie gelijke stooten ging spelen. (Zie de eerste stukken).

(VIII). NJAMBEL DJAGOENG.

Dit beduidt: sambel, (de bekende gepeperde toespijs), maken met (jonge) mais (erdoor). De aparte beweging van de aloe, eerder beschreven als slagwijze No. 5, moet het dooreenwrijven van de ingrediënten verbeelden, — zeg met een lepel; en dit weer hoofdzakelijk, zoo niet uitsluitend, voor het oog. Het gesleepte glissando, dat ongeveer een zestiende duren zal, klinkt curieus; de stoot, die er het begin van is, voor een gestampten toon bizonder licht. De andere toon heeft aanslag No. 4.

Zie voor de rest hierboven stuk VII.

(IX). DJARAN NEGAR.

Dat beteekent: Paard (dat) draaft — (van tegar). Het partituurtje zooals wij het genoteerd hebben, maakt den indruk, dat er een partij ontbreekt, die anders nooit afwezig is: een normale kendhoeng.

Toch hebben we die niet vergeten. Maar een andere partij, ons bedunkens, (gelijk reeds gezegd), een vulstem, nglebeti (?), noemde zich hardnekkig kendhoeng. Dat die quaestieuze partij niet eenvoudig gawéan (djaran) heet, is misschien wel te begrijpen. Immers op zichzelf geeft ze geen illusie van paardengetrappel. Pas samen met de toendhoeng doet ze dat; van welke combinatie we de resulteerende opeenvolging van tonen, ter verdediging van onze opvatting, onder het stuk geschreven hebben. Welk der gangen van een paard dit precies verbeeldt, — we zijn te weinig ruiter om dat te decideeren.

Alle (?) tonen van die vulstem, of halve themastem, volgen slagwijze No. 1.

Er is dubbele kempjangan, naar men ziet.

Voor twijfelachtig ander stuk van denzelfden naam zie men het opgemerkte onder IIa.

(X). ONANG-ANING.

Eerder zag men, dat wij dezen titel voor een klanknabootsing houden. Buitendien kan het woord nog, althans in het Soendaasch beteekenen: kleinigheden, allerhande, (Coolsma).

Slagwijzen voor het thema: No's 4, 4a en 1, successievelijk genoteerd boven, op, en onder de lijn.

Voor het overige zie men bij stuk VII.

(XI). WAJANGAN.

Naar men weet, zooveel als een schimmen- of poppenspel. Een eigenlijke themastem, titelpartij is er niet. Daarentegen wel een vulstem, (nglebeti), en een goed contrapunct. De directe, nadere toepasselijkheid van den naam ontging ons. Het gelukte ons niet, door navragen bij de spelers, of bij Javaansche toehoorders, uit te vinden, aan precies wàt van de wajang ze bij dit stuk dachten. De synthet sche rhythmiek, gelijk het contrapunct die weer vertoont, ware stellig niet ongeschikt, om b.v. het zich-versnellende geklop van den dalang af te beelden. Maar zooals die toendoengpartij daar ligt, schijnt ze dat niet te doen. Ook niet in combinatie met de vulstem, die zelf een primitief specimen is van zulke synthetische rhythmiek, — volgens de formule 3, 2, 3. Wat de constructie betreft van die toendhoengstem, deze geeft een goed voorbeeld van de neiging tot het laten groeien, langer-worden van een motief. In dit geval neemt zoowel het aantal noten toe: 2 — 3 — 4 —, als het aantal zestienden dat ze gezamelijk beslaan: 6 — 8 — 10. Ze speelden haar bijna steeds precies zoo, als we het u daarnet hebben voorgerekend, dus haar heele partij 24 zestienden lang. Maar op een avond verdubbelde ze die drienootsgroep, zoodat haar partij in totaal 32 zestienden lang werd.

Een der prentjes met de stampsters kan deze Wajangan verbeelden. Men ziet daarop van links naar rechts dus: 1e kempjang,

2e kempjang, toendhoeng, (let op haar schrandere facie), nglebeti, kendhoeng.

(XII). GENDHING LIMA.

De naam is duidelijk, maar waaròm het stuk de gendhing Vijf wordt genoemd, blijkt niet, ook niet bij navrage. Dat er geen partij speciaal als themapartij, als gawé-an van het stuk wordt aangeduid, schijnt redelijk.

Want die eene twijfelachtige partij, nglebeti (?) of kendhoeng (??), heeft niet minder of meer themafunctie dan de thoendhoengpartij. Ze vertoonen beide de formule 3, 2, 2, 3. De een zet steeds ééne zestiende in, na het vallen van den laatsten stoot der andere; men kan ook zeggen: één zestiende voor de andere geheel is afgeloopen. Zoo maken ze sterk den indruk, elkander te imiteeren, daarbij elkander nog net even rakende, attrappeerende. Vgl. voor andere imitaties, — niet met een grooten afstand tusschen de successieve inzetten als hier, (twee kwarten), doch onmiddellijk, of zelfs op de voet, — stuk IIa, (afstand een kwart), en stuk IV, (afstand een achtste).

Hiermede zijn we gekomen aan het eind van onze gegevens, rakende de Midden-Javaansche rijstblokmuziek. Onze Bajalalische stampsters kenden niet méér stukken. Trouwens zal men het quantum niet gering achten, overwegende, dat het representeert het desbetreffende geestelijke bezit van één désa, juister van een bepaald groepje vrouwen, (want als we daar in de kampoeng ook nog door andere clubjes hadden kunnen laten stampen, zouden we waarschijnlijk nog wel enkele andere stukken, en in ieder geval nog nieuwe varianten hebben te hooren gekregen). Wat de contrapuncten aangaat, die zijn, — de lezer weet het, — zelfs afkomstig van één enkele oude-vrouw.

Zoo zal het dus noodig zijn, hier in de Vorstenlanden, maar vooral, indien mogelijk, ook verderaf in andere Javaansche streken, méérder materiaal te verzamelen, voor-en-aleer uit een-en-ander conclusies van algemeenen aard mogen getrokken worden. Tot dan willen we ons dus van zulke gevolgtrekkingen onthouden, en alleen enkele voorloopige opmerkingen maken.

Naar we vermoeden, is de lezer even goed als wij verrast geweest, door de sterk descriptieve of schilderende elementen dezer muziek. In niet-weinig gevallen zou men bijna van programmamuziek willen spreken. Het ziet er dan uit, alsof de maker, éérste speler van een stuk, zich als vooropgezette taak, als programma gesteld had, het accoustische, en optische verschijnsel, door den titel genoemd, bijmiddel van zoo'n rijstblok weer te geven.

Bij de klankbeeldende titels zal men eer een omgekeerd verloopend procédé moeten aannemen.

Weliswaar zijn ook overigens de klankschilderende effecten niet onbekend in de sfeer der Javaansche verbeelding en der Javaansche muziek. Men zal zich uit de wajang b.v. de rhythmen herinneren, waarmee de kendhang het galoppeeren van een paard begeleidt en afbeeldt. Of de grappen der narren, waarbij alweer de tromspeler van de gamelan voor een vervaarlijken oplawaai zorgt, stipt op het moment, dat Semar verkiest een kanonschot te doen afvuren. Of de trom geeft dan juist maar een onnoozelen slag; — „het kanon is stuk", zegt de nar. Een anderen keer is het een danseres in een komisch tafereel, die al de pointes van haar grappen aanscherpt door met een spitse vinger nonchalant venijnig naar de gamelan te prikken, en telkens valt dan weer een losse tromslag.

Maar dat alles is incidenteel en zeer fragmentarisch. Wat we niet gewend zijn: dat in de gamelanmuziek de opzettelijke détailleerende klankschildering het domineerend element, de psychische motiveering der stukken levert. De gendhings zijn en blijven m.a.w. wat men pleegt te noemen absolute muziek.

Met deze stelling is natuurlijk niet in strijd, dat Javaansche orcheststukken — evenals Westersche absolute muziek — een gemoedsaandoening naar haar algemeene aspect voortreffelijk kunnen weergeven. Zooals b.v. blijkt bij de stukken,

die de gevechtsscènes der wajangvertooningen plegen te begeleiden. En dit maakt dan, dat we b.v. een gendhing, genaamd „Bhima's toorn", niet alleen schoon, maar ook juist van expressie vinden. Maar wanneer in een titel die algemeen affectieve component ontbreekt, dan pleegt ons Westerlingen de toepasselijkheid van een bepaalden titel op een bepaalde gendhing gemeenlijk te ontgaan, schrijnen de namen ons vaag-poëtisch en vrij willekeurig.

Dus is het concieze verband met den titel, en de precieze afbeelding, zooals we ze bij die rijstblokstukken opmerkten, wel iets onverwachts. —

De eigenaardige rhythmische contrapunctiek, en de aanloopen tot imiteerende constructies, in de rijstblokstukken veel meer ontwikkeld dan in de gendhings, hebben we voldoende bekeken.

Dan hebben we gesproken van de rhythmisch-metrische eigenaardigheden. Met name van de synthetische rhythmiek, die zich in de besproken rijstblokstukken op een, eveneens niet verwacht aantal plaatsen vertoont. Hoe het momenteel, dat wil zeggen, sinds vijf jaar, met de schittering der muzikale intelligentiën in het Westen staat, weten we niet nauwkeurig; ook niet, wat bijvoorbeeld in dit opzicht de mérites zijn van Stravinsky's muziek. Maar kortgeleden was daar in ieder geval het synthetische rhythme zóó weinig gangbaar, dat, gelijk we reeds opmerkten, rhythmen van de formule 3, 3, 2, of 2, 3, 3, of 3, 2, 3, — toch allemaal nogal simpele geledingen eener groep van 8 gelijke notenwaarden, — practisch-gesproken niet voorkwamen.

Synthetisch noemen we ze, omdat men ze alleen kan verstaan als samen-stelling van (ongelijke) groepjes; en niet als verdeeling in (gelijke) porties. En vermoedelijk zal de lezer aan zich zelf wel gewaarworden, wanneer hij een willekeurig loopje van 8 achtste-noten neemt, en die in een vlot tempo tracht te accentueeren volgens de drie verschillende zooeven opgesomde mogelijkheden, — het onsterfelijke Jan-daar-leit-een-kip-in 't-water is een heel geschikt object voor zulke kinderlijke spelen, en zelfs Debussy achtte dit thema niet beneden zijn waardigheid, — maar men kan dan gewaarworden, dat die rhythmische variaties nog niet zoo gemakkelijk zijn, als ze wel lijken. Bij combinaties van 2 kwarten met een stip, en 1 gewone kwart zal men overigens in zichzelven de neiging bespeuren, deze samenstellingen toch weer analytisch te verstaan, als 3 maal 3 dus maar met ergens een klein mankement.

Fox Strangways heeft in zijn bekende boek over de muziek van Voor-Indië uitvoerig de tegenstelling tusschen de twee rhythmische principes gedemonstreerd, en betoogd, hoezeer het synthetische in Voor-Indië thuis is. Wat het beduidt, dat zulke synthetisch-rhythmische elementen in de eigenaardige volksmuziek, die het Javaansche rijstblokstampen is, méér voorkomen, dan in de Javaansche kunstmuziek, we zouden dit in het huidige stadium van de kennis der muziek van den Indonesischen Archipel niet gaarne definitief willen moeten verklaren. In ieder geval lijken ze een element, dat altijd nog eerder aan verbanden met Voor- dan met Achter-Indië kan doen denken, en dus, wat dat betreft, in een eigenaardige tegenstelling tot verschillende andere componenten der Javaansche muziek staat.

Tenminste, in de weinig-talrijke voorbeelden van Kambodjasche of Siamsche (resp. Birmasche), muziekstukken, totnutoe gepubliceerd, — trouwens beschikken we niet eens over alle desbetreffende publicaties, — zijn dergelijke elementen bij ons weten niet aan te treffen. Integendeel domineert daarin een strenge quadratuur. Ook in de Chineesche muziek schijnen de synthetische elementen vooral van geen grooter belang, dan in de Westersche. (Hiermee wil niet gezegd zijn, dat in de Achter-Aziatische muzieken aan-het-Westen-vreemde rhythmisch-metrische eigenaardigheden geheel zouden ontbreken).

Behalve in de Indische rhythmiek domineert dat synthetische principe ook in de Arabische. (Men vgl. hiervoor o.a. het

studieuze artikel van dr. Robert Lachmann over ,,die Musik in den tunesischen Städten''; Arch. f. Musikwissensch. jg. V. 2; — 1923).

Prof. E. von Hornbostel, ,,Ueber die Musik der Kubu'', in Dr. B. Hagen, ,,Die Orang Kubu auf Sumatra'', 1908), heeft bij een als primitief te boek staand volk op Sumatra het overheerschen van rhythmen, tot het door ons bedoelde type behoorend aangetoond, voornamelijk in de tromstemmen. Deze hebben bijna zonder uitzondering groepen van 8 slagen, geleed als 3 plus 3 plus 2. In één geval ook als 3 plus 2 plus 2 plus 1. Bij dit laatste wijst v. H. uitdrukkelijk op het (gradueel) kleiner worden der groepen. Men zie de verwante gevallen in onze stampstukken. Met die getrommelde groepen van 8 achtsten combineert de zangstem dan b.v. een eigen metamerie, ontstaan door telkens 7 van zulke achtsten te groepeeren. Zoodat ook bij de Koeboes rhythmische polyphonie geenszins ontbreekt.

Juist deze ,,höchst komplizierte mit dem Melodie-Rhythmus inkongruente Rhythmik der Schlaginstrumente'' is één der voornaamste redenen, waarom v. H. (de muziek van) dit volk acht te behooren tot den ,,malayischen Kulturkreis''. Daarbij vindt hij, dat een direkte invloed van de naburige Javanen niet twijfelachtig is, en veronderstelt, dat wellicht langs dien weg o.a. ook ,,Elemente indischen und mohammedanischen Ursprungs, ... wie sie die Kultur der Nachbarinsel durchsetzen, mitübernommen'' zijn. Met name noemt hij, (onder meer), de ,,Trommeltechnik''.

Waar hij die rhythmische polyphonieën eer autochtoon Maleisch bleek te achten, zal hij onder die trommeltechniek vermoedelijk de eigenaardig gedifferentieerde en genuanceerde handslagen begrijpen.

Overigens weet men, dat ook in de Voor-Indische en Mohammedaansche muziek zelf, die rhythmisch-polyphone incongruënties tusschen zangstem en trommelbegeleiding allerminst ontbreken. (Men zie vooral bij Lachmann). Zoo onze voorloopige indruk juist is, dat naar verhouding het rhythmisch-polyphone, en speciaal ook het synthetisch-rhythmische element, in de Javaansche en de daarmee verwante Achter-Indische muzieken aanmerkelijk minder is ontwikkeld, dan in de Voorindisch-Arabische, en ook de eigenlijk autochtoon Maleisch-Polynesische groep, kan de verklaring van dit verschijnsel zijn, dat voor de meertonige, veelklankige, hetero-polyphone orchestmuziek van de eerstbedoelde groep niet geldt, wat voor principieel eenstemmig-melodische muzieken opgaat, waarbij de rhythmische polyphonie, of polyrhytmiek de relatieve ééntonigheid verbreekt en vergoedt.

Aan voorbeelden, dat werkelijk synthetische rhythmenconstructies in Javaansche kunstmuziek domineeren, den indruk van een stuk of tenminste van een bepaalde passage beheerschen, herinneren we ons eigenlijk alleen zekere bedoeg- (dus groote-trom)- partijen, bij sommige krijgshaftige gendhings, gehoord in de Djokdjasche Kraton. Helaas hebben we ze indertijd niet genoteerd, en staan ze ons nu ook niet zuiver meer voor den geest, maar de enorme expressieve kracht, waarmee ze zich afteekenden tegen de rest van de gamelan, die in zijn, als gewoonlijk analytische, rhythmiek rustig voortging, is niet wel te verklaren uit iets anders dan een synthetisch-gegroeide rhythmische beweging.

De bonangpartijen, die in het algemeen gaarne zich in, (ongeaccentueerde), syncopischheden bewegen, krijgen door zulke dingen, als waarvan we er enkele ter vergelijking genoteerd hebben, te meer hun eigenaardige, half-zwevende, half-manke karakter van beweging, maar hun vrijheden beheerschen nooit den indruk van het geheel. Wat den, ook geciteerden, aanhef eener gendhinginleiding betreft, hoewel elke 5/4 maat iets synthetisch heeft, is de rhythmiek dier phrase toch vermoedelijk beter te verklaren, als ontstaan door rekking van haar hoogtepunt. (Die halve noot is gewoon 2 kwarten; — géén triool lezen, s.v.p.!).

We mogen hier nog even aanstippen, dat we ook in een anderen vorm van populaire muziek dan die rijstblokstukken onlangs sporen, zij het ook kleine, gevonden hebben van synthetisch construeeren, en wel in de Soendasche karindingstukken, die we binnenkort publiceeren. Wáár er, wellicht, nog méér van zit, en of we hier met geïmporteerde, of juist met autochtone bestanddeelen der Indonesische muziek te maken hebben, daarover valt, als gezegd nu nog niet te beslissen.

(Men zie ook nog een binnenlandsch-timoreesch stuk medegedeeld door den heer J. Kunst in „Notulen Batav. Gen.", en een Balisch bij J. en C. J. A. Kunst, in „Djawa" II, „Over Balische muziek", tabel VI.)

Te rechtertijd komt overigens een modern componist, Richard Strauss, ons herinneren, dat de synthetische, summeerende en niet divideerende, elementen, aan de muziek van het Westen toch volstrekt niet gehéél ontbreken. Maar men moet, ondanks incidenten als de vijfkwartsmaten van Tschaikowsky en fijnere détails bij Mahler, niet zoeken in de kunstmuziek, (behalve dan misschien in de allernieuwste?), doch in oude volksliederen en dansen. Men kan daar principieel-synthetische metriek vinden. De „Tanz der kleinen Pralinees" in het ballet „Schlagobers" verwerkt volgens Strauss' opgave „alte Oberpfälzer Bauerntänze";— en we houden die mededeeling voor heel aannemelijk; o.a. omdat die gekke reminiscentie aan de 8ste symphonie van Beethoven, welke dat stuk bevat, alleen vergeeflijk is, als ze al toevallig in een van de bedoelde voorbeelden stond; anders ware ze een extreem monster van smakeloosheid.

Die dansen nu blijken aldoor te krioelen van ongelijkwaardige groepen in allerlei amusante succèssies; soms zijn ze bont door-elkaar geworpen, soms overzichtelijk samengevat. Het aardigste is die danswijs in As, geregeld volgende de formule: 6 plus 6 plus 4 plus 4.

Het gewone geval onzer rijstblokstukken, dat de summeerende reeksen secundair (?) gevangen zijn in quadratische kaders, komt bij die Duitsche dansen niet voor.

We willen eindigen, maar niet zonder onzen dank uitgesproken te hebben aan den heer R. (Soemartaja) Atmadilaga, hoofd van de Ardjoenaschool te Sala, zelf een vurig en bekwaam liefhebber en beoefenaar der Javaansche muziek, voor de uitmuntende wijze, waarop hij ons contact met die boerenmenschen te Bajalali mogelijk, en hen toegankelijk gemaakt heeft voor ons onderzoek.

En er is nog een ding, dat we niet wilden vergeten — en wel: een vriendelijk verzoek aan eventueele operacomponisten van het Westen, die op het idee mochten komen, de door ons genoteerde rijstblokstampstukken in een op Java spelende opera tepas te brengen, ter versterking van de lokale kleur; het verzoek n.l., weer haastig van dat, lichtelijk onzalige, denkbeeld af te stappen.

Weliswaar accepteeren we volstrekt niet de opvatting, dat men met het accoustische phenomeen dezer houten, en oude klanken op, of over de grens der muziek zou zijn; — sommige der stukken achten we zelfs voortreffelijke muziek, — maar in ieder geval is het zoodanige, als in een Westerschen schouwburg niet thuis hoort. Ze is te goed om er mee te sollen.

Daar de bedoelde heeren dat vermoedelijk niet zullen vermogen in te zien, willen we een subsidaire petitie richten tot de directeuren van ethnographische musea. Laten die tenminste wijzer zijn, en geen rijstblokken of stampers uitleenen voor het aangeduide, bedenkelijke, doel.

Sala, 1923 — 1924.

BOEKBESPREKING

ROBERT HEINE-GELDERN. Altjavanische Bronzen. In Artis Thesaurus. Band. I. C. W. Stern. Wien-Leipzig 1925.

Toen wij in den aanvang van 1923 de ethnographische afdeeling van het „Naturhistorisch Museum'' te Weenen bezochten en daar tot onze verwondering een tamelijk omvangrijke collectie oudjavaansche bronzen en enkele sculpturen aantroffen, spraken wij de hoop uit dat een uitgave daarvan niet ver meer in het verschiet zou liggen. Weinig konden wij echter, bij de toenmalige economische inzinking van Centraal-Europa vermoeden, dat reeds twee jaar later een publicatie, zij het dan ook een gedeeltelijke, op onze tafel zou liggen. En de samensteller van bovengenoemd boekje vermoedde dat toenmaals evenmin. Des te welkomer is ons zijn 27 pagina's groote studie, die met een twee en dertigtal goede platen den belangstellenden in oudjavaansche en hindoejavaansche bronzen wordt aangeboden. Zou onze keuze misschien hier en daar anders zijn uitgevallen, over het algemeen kunnen wij er ons mede vereenigen; te meer, daar naar volledigheid getracht werd van althans de hoofdfiguren uit het Hindoe-pantheon op Java.

Voorop gaat een korte schets van het beloop der feiten op het gebied van Hindoekolonisatie en de daarmede gepaard gaande verspreiding der groote godsdiensten uit Indië over den Archipel. Dan hetzelfde over het beloop den kunstontwikkeling en der stijlgeschiedenis. Volgen eenige pagina's over bronsplastiek, techniek en dateering daarvan, waarna zeer in het kort de religieuse basis der hindoejavaansche cultuur wordt geschetst.

Tenslotte bieden pag. 18—27 de noodige beschrijvingen en de determinatie der bronzen: godenfiguren, offergereedschap en dergelijke. Met groote nauwkeurigheid is dit laatste deel van het smakelijke boekje samengesteld, doch ook de inleidende hoofdstukken getuigen van ernstige studie van de beschikbare literatuur, die helaas nog niet al te omvangrijk is. En dat de in de literatuurlijst opgesomde hollandsche werken ook bestudeerd en gebruikt zijn, blijkt uit den tekst; iets dat helaas niet bij alle publicaties over hindoejavaansche onderwerpen het geval is.

Intusschen zijn er natuurlijk enkele dingen op te merken die wij gaarne anders zagen. Zoo vindt men in de „Aussprache der fremdsprachigen Wörter'' vermeld dat de javaansche tj en dj klinken als de duitsche tsch en engelsche j. Dat is niet geheel juist. De javaansche tj klinkt niet anders dan zij geschreven wordt en evenzeer de dj (dus als Sanskrit t—y en d—y). Wij zouden dit niet zoo uitvoerig neerschrijven als wij niet wisten dat bij hen, die geen indonesische klanken gewend zijn, de neiging bestaat zich voor de uitspraak naar het Sanskrit te richten; iets, waarmee zij zich op een dwaalweg begeven.

De opmerkingen op pag. 5 aangaande de wisseling van wisnoeitische en ciwaitische godsdiensten in den oudsten Hindoetijd, zullen met voorzichtigheid moeten aanvaard worden. De aanduidingen dat de oudste oorkonden wisnoeitisch zijn berusten slechts op een vergelijking van 's konings voetsporen met die van Wisnoe. Wij verwijzen bij voorbaat den schrijver naar een eerlang in de serie „Publicaties van den Oudheidkundigen Dienst in Nederlandsch Indië'' te verschijnen artikel van Prof. Dr. J. Ph. Vogel over deze oorkonden. Omtrent hetgeen Dr. Heine Geldern op pag. 6 opmerkt over de verhouding tusschen Java en Criwijaya, weten wij daarentegen weer meer. Een in Nalanda opgegraven oorkonde vermeldt de vorstenhuizen van Criwijaya en Java en vertelt daar tevens bij dat zij verwant waren. (Ann. Progr. Rep. Arch. Survey, Central Circle 1920). Ook over het verband tusschen Voor-Indië en Java is wel meer bekend; de feiten wijzen minder naar Zuid-Indië dan naar andere deelen van het schiereiland, althans voor zoover het boeddhistische bouwwerken van Midden-Java en de in stijl daarmede samenhangende betreft.

Een kleine onjuistheid op pag. 9 is gemakkelijk te verbeteren: tjandi beteekent niet „Tempel überhaupt'' doch monument. Bij „tempel'' denken wij ons immers onwillekeurig een bouwwerk waarin men binnen kan gaan.

Of het Ciwaisme een volksgodsdienst kan genoemd worden (pag. 14) betwijfelen wij. De volksgodsdienst was en bleef een primitiever cultus.

Wat de determinatie der godenfiguren betreft zoo kunnen wij ons over het algemeen daarmede vereenigen. Slechts enkele doen twijfel opkomen; doch dit zijn dan steeds degenen, die door den schrijver reeds van een vraagteeken zijn voorzien. Bij No. 8 willen wij slechts opmerken dat de pose en hoofdtooi ervoor pleiten het bronsje voor zeer oud te verklaren. Of daarentegen No. 3 zulk een hooge ouderdom kan toegekend worden, als Dr. Heine Geldern doet, meenen wij echter te moeten betwijfelen. De mudra van No. 4 lijkt ook ons de mudra te zijn die men dwaja, of bodhyagra noemt, eens variant van de dharmacakra van Vairocana en gewoonlijk aangeduid als de mudra der vijf elementen. Datde schrijver gelijk heeft als hij in het motief van No. 18 meer wil zien den een fantasie van den maker alleen, wordt zeker meer waarschijnlijk door het voorkomen van een dergelijk motief in Cambodja. (Elliot Smith, Elephants and Ethnologists, plaat 30). Het zijn waarschijnlijk steeds episoden uit geliefde verhalen die het motief voor zulke versieringen vormen. In de collectie van het Bataviaasch Museum zijn er verscheidene waarvan dit bekend is en ook enkele waarvan de motieven in de nog niet verklaarde verhalende reliefs der tjandi's voorkomen.

Interessant is het zoogenaamde eenoogmotief dat op No. 24 te zien is en dat on-

getwijfeld aanleiding kan geven tot nadere dateering. Het is een motief dat op Midden-Java niet voorkomt, op Oost-Java echter aan enkele tjandi's gevonden wordt. Ook de op plaat 21 afgebeelde vaas, waarvan het bovenstuk met tuitvormigen top verdwenen is en waarin wel, naar analogie van dergelijke vazen uit Tibet, pauweveeren zullen zijn gestoken geweest, vinden wij op tjandi-reliefs terug, waar de vorm nadere gegevens ter dateering kan verschaffen. Zoo op Baraboedoer. (Zie Monografie, Platendeel I, Plaat XLI: 366, waar Dr. Krom een utpala meent te zien.) Over het algemeen echter is de kans groot dat dergelijk offerritueel tamelijk jong is en afkomstig uit de Tenggerstreek; daar toch doen nog heden ten dage enkele dienst. Zoo vindt men in de meeste der onbeïnvloede Tenggerdesa's een prasen, zodiakbeker, die, naar de heer Blijdenstein ons mededeelde, als het ware de desa-poesaka uitmaakt. Over de daarop voorkomende teekens kunnen belangstellenden allerlei wetenswaardigs lezen in het pas verschenen artikel over „Sternkunde und Sterndeuterei im Malaischen Archipel'' van Prof. Dr. A. Maass in T.B.G. 1924. Wij willen hier slechts wijzen op een enkele merkwaardigheid, die op te merken valt bij het teeken voor aquarius (kumbha-waterkruik) en de daarboven staande figuur, volgens Scholten (Handelingen Congres Solo 1919) voorstellende Prajapati en afgebeeld met een ploeg. Kan dit samenhangen met de legende dat Janaka bij het ploegen van een offervore (Prajapati=heer v/h offer) een kruik (kumbha) vond, waaruit Sita te voorschijn kwam? Waar het duidelijk is dat in het Ramaverhaal, naast zoovele andere beteekenissen, ook die van een astraalmythe schuilt meenen wij hierin een niet te veronachtzamen gegeven te moeten zien.

Het figuurtje van No. 30 zal wel een panakawan zijn, misschien Togog, naar de vooruitstekende snuit te oordeelen. Doch laten wij het hierbij. Dergelijke opmerkingen zullen nog wel langeren tijd te maken zijn, zoolang de bronzen van Java nog niet systematisch zijn behandeld en vergeleken met materiaal uit Indië, Tibet en elders. Publicaties als deze uit het weensche museum zullen er ongetwijfeld het hunne toe bijdragen dat het eenmaal zoo ver zal komen. En daarvoor zijn wij Dr. Heine Geldern in hooge mate erkentelijk. Met de publicatie van de collectie van Dresden, vormt zij hopelijk een aanleiding voor de conservatoren der collecties in Berlijn, Parijs en London om ook hunne schatten aan het licht te brengen. Moge zijn voorbeeld dan ook spoedig door anderen gevolgd worden.

Weltevreden, Jan. 1925

Dr. W. F. Stutterheim.

AESTHETIEK EN OORSPRONG DER HINDOE-KUNST OP JAVA. Door C. P. Wolff Schoemaker. Bij G. C. T. van Dorp & Co., Semarang—Soerabaia—Bandoeng 1924.

Het heeft er veel van alsof de reactie, die op politiek-economisch gebied een zwenking naar links en de tijdelijke consequentie daarvan volgde, zich ook op wetenschappelijk gebied gaat doen gelden. Wel kan men in zaken van wetenschap eigenlijk slecht van een „links'' spreken, doch de doelbewuste pogingen, door verschillende geleerden in het werk gesteld om de cultureele waarde van sommige, nog niet geheel onder de moderne opgenomen, volkeren tot haar recht te laten komen, verschaffen toch min of meer een parallel van den strijd om zelfbeschikkingsrecht en erkenning, die voor en door die volkeren wordt gestreden. Voorzoover deze pogingen zich uitstrekken over het gebied der taal en dat van de gedachte, blijft de belangstelling daarvoor binnen bepaalde kringen.

Strekken zij zich uit tot over de beeldende kunsten, waarvan nu eenmaal een grooter publiek meent de taal te verstaan, dan worden zij geplaatst in het centrum der publieke belangstelling, met de aangename, doch meer nog, de onaangename consequenties daarvan. En deze publieke belangstelling neemt zelfs een werkzaam aandeel in de oplossing der problemen die ermede verbonden zijn, ja, ziet in geheel andersgeaarde studies eveneens zulke pogingen en behandelt deze als ware er geen verschil.

Zoo verging het de studie van Dr. F. D. K. Bosch „Een hypothese omtrent den oorsprong der Hindoe-Javaansche kunst''. Uitsluitend opgezet om te dienen als werkhypothese, ten einde de kloof die gaapte tusschen den stijl der zgn. Hindoe-monumenten op Java en dien der ons bekende oudere bouwwerken der Hindoes in Indië, te overbruggen, werd zij uitgelegd als een poging om den Javaan van een cultureel document te voorzien, dat hem als aanbevelingsbrief moest dienen in de huidige concurrentie der volkeren. De steller der hypothese ziet een overbrugging van die kloof in de çilpaçastra's, handleidingen, die in hunne toepassing door de bij uitstek voor sierkunst gevoelige Indonesiërs leidden tot de juist om hunne sierkunst merkwaardige monumenten van het oude Java. Op dergelijke wijze kunnen andere, niet voor de kunst geldende çastra's dan weer andere gehindoeïseerde cultureele uitingen hebben beheerscht en zoo zouden de Javanen zich hunne oudere indonesische cultuur door toepassing der çastra's hebben omgevormd tot datgene, wat wij nu de hindoe-javaansche cultuur plegen te noemen. Daardoor ook zou deze in wezen javaansch, slechts in min of meer uiterlijke vorming hindoesch zijn. Doch tevens zou daardoor de rol, door Javanen in dit proces gespeeld, veel grooter en onafhankelijker moeten worden gedacht, dan volgens de meening van hen die de hindoeïsatie der Javanen door Hindoes en niet door Javanen zelf met behulp van Hindoe-çastra's tot stand achten gekomen.

Hieruit zijn dan weer allerlei conclusies te trekken ten opzichte van de verschillende mogelijkheden die het moderne Westen en Oosten bij de Javanen wil of niet wil veronderstellen en zoodoende ware het mogelijk politieke munt uit deze werkhypothese te slaan, die niets anders bedoelde te zijn dan dat. Voor zoover wij weten is dit echter nog nergens, althans niet coram populo gedaan. Niettemin ware het misschien voorzichtiger geweest deze hypothese niet in een dergelijken smakelijken vorm aan het grootere publiek voor te leggen.

Echter, wij vinden bij Dr. Krom „Het oude Java en zijn Kunst'' p. 52, de verzuchting dat het politieke element zoo spoedig mogelijk uit het wetenschappelijke onderzoek moge verdwijnen, welke verzuchting werd geslaakt naar aanleiding van de bespreking van de werkhypothese van Dr. Bosch. Dr. Schrieke gaf in zijn behandeling van Kroms boekje in Djawa zijn verbazing over deze passage te kennen en wilde denken aan een misverstand.

Wat echter de oorzaak van deze misleidende interpretatie der beweegredenen van Dr. Bosch ook moge wezen, een feit is, dat zij onjuist is en in een populair en voor de groote massa bestemd boekje als het „Oude Java en zijn Kunst'' veel kwaad kan stichten.

Een dergelijke weerstand tegen pogingen om het probleem van den oorsprong der Hindoe-Javaansche kunst op te lossen op een wijze, die tot noodwendig, doch niet opzettelijk gevolg heeft dat ook aan de Javanen een kans gelaten wordt, vinden wij hier in het te bespreken boekje van Prof. Schoemaker. Minder onaangenaam voor Dr. Bosch gesteld dan de zinsnede van Dr. Krom, vertoont de structuur van Schoemakers oprecht militant betoog toch voor den aandachtigen lezer min of meer vijandig geharnaste en zwaargewapende eigenschappen en klinkt uit het geheel een toon, die af en toe veel van een krijgskreet of wapenkletter heeft. 1)

Vanwaar die vloed van verzekeringen zonder nader bewijs, vanwaar het direct aankoppelen van Dr. Bosch's hypothese aan de inleidende beschouwingen over een zeker soort bewonderaars van den Javaan en zijn kunst, waaraan Prof. Schoemaker op grond van hun absolute onkunde en verdwazing alle autoriteit ontzegt? Zeker niet uit een gevoel van overgroote zekerheid tengevolge van niet te loochenen bewijsmateriaal.

Want tenslotte is ook Prof. Schoemaker's betoog een hypothese, al of niet aannemelijker dan die van Dr. Bosch, doch minder wetenschappelijk voorgedragen.

In het bijzonder richt Prof. Schoemaker zich tegen de veronderstelling dat de niet-gehindoeïseerde Javanen, wat voor hem beteekent de Javanen zonder bijmenging

---

1) De taal is niet voor critiek onaantastbaar. Wat zegt men van Charivarianismen als: zelfzekere vormgeving, voorschriftmatigheid, natuurnoodwendig, een voorliggend onderwerp, meest belangwekkende hypothese, zelfdoel, vroegtijd enz. enz.

van hindoesch bloed, in staat zouden geweest zijn tot het toepassen van in genoemde çastra's gelegen regels en wel zoo, dat de resultaten, welke door de eigenlijke opstellers dier regels waren bereikt, verre overtroffen. Hij kan er daarbij niet genoeg den nadruk op leggen dat hij in dien Javaan ziet een absoluut minderwaardig ras, van een „infantiele onmacht", slechts bruikbaar als „arbeids-dommekracht" en geeft hieromtrent de meest exclamatorische en stellige verzekeringen, helaas zeer vaak zonder nadere adstruxie. „Het denkbeeld" zegt hij „dat een totaal ander ras" (i. c. het javaansche) „nog wel op lageren trap van menschelijke (ik zeg opzettelijk niet „kultureele") ontwikkeling staande, zich een gelijksoortigen stijl zou kunnen eigen maken, vind ik eenvoudig – vergeef mij het woord – absurd." En elders zegt hij „Het zou mij aangenamer zijn om in den geest des tijds blijvend, de gevoelens der Javanen in deze beschouwing te ontzien, maar dat gaat nu eenmaal niet.!!

Nu lijkt mij deze laatste tirade overbodig. Want, moeten wij Prof. Schoemaker in dezen gelooven, dan is juist in de bijmenging van hindoesch zoowel als van ander (chineesch, arabisch) bloed telkens de mogelijkheid gelegen tot grootere en kleinere cultuur-uitingen op Java die voor den oer-Javaan onwaarschijnlijk mochten lijken. Waar de schrijver echter uitdrukkelijk beweert den echten Javaan op het oog te hebben, door hem nader gespecificeerd als zonder hindoebloedmenging, behoeven de meer ontwikkelden onder de huidige Javanen zich van zijn betoog al even weing aan te trekken, als de moderne Hollanders van een opstel, waarin betoogd wordt dat de kolenbranders der middeleeuwsche wouden niet in staat zouden zijn geweest een gothische kathedraal te bouwen.

De militante krachtsontplooiing van Prof. Schoemaker richt zich dus eenerzijds tegen den echten Javaan, d.w.z. dien zonder eenige vreemde bloedmenging, wat in de praktijk neerkomt op den gewonen dess-Javaan, anderzijds tegen Dr. Bosch. Ik vermoed dat beiden even onverschillig zullen blijven ten dien opzichte, de eerste uit benijdenswaardige onwetendheid tenopzichte van de woorden van den schrijver, de andere uit overtuigingszekerheid. Terwijl de Javaan met Lindoe-bloedmenging zich hoogstens gevleid zal kunnen gevoelen door zijn betoog, zooals een Westerling, die plotseling de kans krijgt zijn stamboom tot in de Romeinsche legioenen op te voeren.

Doch, eerlijkheidshalve moeten wij dit vermelden, beide krijgen een klein compliment als vergoeding voor de onpleizierige behandeling; Dr. Bosch voor de documentatie van zijn hypothese (aan welke documentatie zich overigens Prof. Shoemaker een voorbeeld had kunnen nemen) en de Javaan als nijverheidskunstenaar.

Intusschen blijft het een betreurenswaardig feit, dat een probleem van verder strekkende beteekenis dan de schrijver misschien wel heeft vermoed, een probleem, waarvan de oplossing nog bij lange na niet in het verschiet ligt, doch eerst na zeer ijverige studie door verschillende vakgeleerden, ieder voor hun vak, kan worden naderbij gebracht, hier op dergelijke wijze wordt aangevat. En te meer betreuren wij dat hier de schrijver zich niet den tijd heeft gegund en de wetenschappelijke beheersching heeft opgelegd, die in de plaats der zoo vaak storende en niets zeggende, want niet gedocumenteerde subjectieve meeningsuitingen een gezonde reeks bewijzen had kunnen aanvoeren, aangezien naar onze persoonlijke opvattingen de intuitie van den schrijver den goeden kant uitzoekt. Want Prof. Schoemaker houde het ons ten goede, dat niet voor iedereen het autos ephè ten opzichte van hem hier gezaghebbend is, temeer waar zich de schrijver menige excursie op andermans terrein veroorlooft. Daarenboven geeft hij te vaak een onjuiste condensatie van het betoog van Dr. Bosch.

En dan komen bij ons enkele vragen op.

Wat bedoelt de schrijver met een voor Zuidelijk Indië traditioneele vereering voor (sic) bepaalde geanthropomorphiseerde geesten, die op Java, volgens de archaeologische gegevens, zou bestaan hebben? (p. 2) Maar vóór alles, hoe durft Prof. Schoemaker zijn „l e e k e n o o r d e e l" (p. 7) in taalaangelegenheden als b e w ij s aanvoeren om aan te toonen dat Dr. Bosch ter plaatse foutief concludeert, als deze zegt dat het niet-voorkomen van prakrit-ontleeningen wijst op uiterst geringe kolonisatie? Had hij de behandeling van dit gedeelte overgelaten aan iemand die geen leek was, dan zou deze hem hebben kunnen wijzen op het feit dat het alleen-voorkomen van Sanskritwoorden als leentermen in het Oud-Javaansch aannemelijk maken kan, dat slechts die klassen emigreerden welke deze taal machtig waren en spraken: de vorst en zijne priesters: een wijze van immigratie die wij voor de Hindoe's ook in andere landen, met name Siam, kennen. Zoo zou het vraagstuk meer gebaat zijn dan door een leekenuitspraak. En in dat verband worden de „krachtige Indische volksplantingen" zeer bedenkelijk. Daarenboven, wat heeft de massa van het volk te maken met tempelbouw, anders dan dat het er het geld voor zou opbrengen? Strijdt dit niet tegen ongeveer alles wat wij van analoge gevallen in Tibet en Achter-Indie weten?

Dan een vraag naar aanleiding van hetgeen op pag. 17 wordt opgemerkt over het plotseling ontstaan van verscheidene bouwstijlen: kent de heer Schoemaker de werken van Strzygowski?

Voorts (p. 19), waarop berust het eigenaardig verschijnsel dat, volgens Prof. Schoemaker, de Hindoe's in het eigen land niet, op Java wel onder den indruk kwamen van „machtige berggevaarten". Of zijn in Noord-Indie, waarheen immers de schrijver telkens het oog wendt, de bergen minder machtig dan op Java? Wij meenden dat daar zoo ongeveer de machtigste berggevaarten van de wereld werden gevonden.

Wij zouden hieraan nog een en ander toe kunnen voegen, doch willen dat nalaten, daar het bovenstaande voldoende aantoont op welke wijze Prof. Schoemaker zich een studie van het ingewikkeldste en zeker moeilijkste probleem denkt, dat het Oude Java ons stelt. Wat het anthropologische gedeelte betreft, daarvan kunnen wij slechts verklaren dat bij vakgeleerden de niet immer juist gestelde praemissen en daaruit getrokken conclusies verbazing wekten: wij laten hen gaarne

de bestrijding daarvan over. Doch voegen daaraan toe, dat ook over de linguistische opmerkingen nog menig woord te zeggen zou zijn, dat de zaak in een ander daglicht kan stellen. Het zou ons niet verwonderen als de schrijver ook hier de bekende fout had gemaakt van iets te bewijzen met een onbewezen, slechts op intuitie en overtuiging berustende uitspraak. Deze fout, herhaaldelijk in het betoog ingeslopen, misschien tengevolge van schrijver's begrijpelijk enthousiasme voor een restitutio in integrum van een op den achtergrond gerakend blanke ras tegenover den ,,gepousseerden'' Indonesier, maakt het lezen lastig door de noodzakelijk geworden controle en voor hen, die erover heen lezen, misleidend.

Doch nu moeten wij tevens wijzen op het goede, dat in het betoog te vinden is en dat juist de wijze waarop het wordt aangeboden zoo sterk doet betreuren. Het mag niet ontkend worden dat het wijzen op alles wat een gevolg kan zijn van een nauwer contact tusschen Hindoe's en Javanen, tengevolge van bloedmenging, voor het voortgezette archaeologisch onderzoek inzake het onderhavige probleem, van veel gewicht kan zijn. Voorts bevat het opgemerkte over een stijlcritisch onderzoek veel waars en veel dat al te zeer werd veronachtzaamd tot nu toe. Ja, in het algemeen zouden wij willen zeggen dat menige redeneering van de voorstanders der çastra-hypothese door Prof. Schoemaker ontzenuwd werd.

Daarenboven gelooven wij persoonlijk dat de schrijver op den goeden weg is als hij voor de afkomst der Hindoekunst op Java naar Noord-Indië en niet naar Zuid-Indië ziet; wij schrikken helaas als wij zien op welke wijze hij van deze intuitie nu en dan gebruik maakt.

Laten wij daarom hopen dat de schrijver dit boekske, waarvan de titel ,,Aesthetiek en Oorsprong der Hindoe-kunst op Java'' even veelbelovend is, als de inhoud weinig zekers gevend, beschouwen zal als een minder geslaagde poging het probleem waarom het hier gaat, te overzien. Mocht hij zich geroepen gevoelen zijn verdere krachten ook aan een oplossing ervan te wijden, dan raden wij hem in gemoede aan ten eerste zich danig te beperken en ten tweede een zoodanige voorstudie te maken, dat nauwkeurige gegevens uit Voor-Indië hem niet langer onbekend blijven. Zijn hulp zal ons dan welkom zijn.

Weltevreden, 3.12'24.

Dr. W. F. S.

In het vorige nummer van **D j a w a** leze men de namen der schrijvers van het artikel ,,Oude Klanken'' als volgt:

J. S. en A. BRANDTS BUYS—VAN ZIJP.

DJÅWÅ

TIJDSCHRIFT VAN HET JAVA-INSTITUUT

ONDER REDACTIE VAN:

PROFESSOR Dr. RADEN ARIO HOESEIN DJAJADININGRAT,
J. KATS, S. KOPERBERG EN M. SOERIADIRADJA

Aflevering 2 — 5e Jaargang

INHOUD:

LIJST VAN PLATEN:

UITGEGEVEN DOOR HET JAVA-INSTITUUT TE WELTEVREDEN
BIJ G. KOLFF & Co., BATAVIA

JAVA IN DE MALEISCHE LITERATUUR

DOOR

H. O.

Het is altijd interessant, over een volk niet alleen zijn eigen meening te hooren, zooals deze blijkt uit zijn eigen geschiedboeken en literatuur, maar ook de meening zijner buren, die zich weerspiegelt in datgene, wat deze in hun geschiedboeken en literatuur over het naburig land weten te vertellen. In het bizonder zal dit geldig zijn voor volken in een tijdperk, waarin geschiedkunde nog niet tot een zuiver objektieve wetenschap gevorderd was, maar het schrijven van kronieken meer het werk was van den hofdichter, die uit de historische feiten een panegyriek op zijn heer en meester moest verzinnen, diens macht vergrooten, hem en zijn rijk als het centrum der wereld moest voorstellen, en dus alles, wat buiten de grenzen lag, met souvereine minachting moest beschouwen. Dan werken de geschiedboeken van de naburige volken — op hun beurt natuurlijk ook weer vanuit juist zoo een egocentrisch gezichtspunt geschreven —, indien zij van het burenvolk berichten, dikwijls ophelderend of aanvullend, of zij werpen zijlichten op de een of andere gebeurtenis; in ieder geval zal haast alles, wat zij vermelden, van groot belang zijn voor dengene, die zich met de geschiedenis van het andere volk bezig houdt.

Javanen en Maleiers waren buren; de zee, die tusschen hen lag, vormde meer een verkeersweg dan een afscheiding. Haast in dezelfde eeuwen valt de bloeitijd van de twee machtige rijken, Madjapahit en Malakka. Uit dezen tijd vertellen ons, om maar de meer bekende werken te noemen, van Madjapahit het „Pararaton" en het „Negarakertagama", en van Malakka het „Sĕdjarah Mĕlajoe", de Maleische Kroniek, en de geschiedkundige roman „Hikajat Hang Toewah".

Javanen en Maleiers waren mededingers om de hegemonie in het zuidelijkste gedeelte van Azië, waarbij echter de Maleiers dikwijls het onderspit dolven. Verschillende keeren moesten zij vluchten voor de Javanen; hun naam „Mĕlajoe" wordt wel eens uit dit feit afgeleid. Er bestond dus in Malakka niet veel liefde voor de Javanen van Madjapahit, integendeel een zekere haat, geboren misschien uit afgunst, die als een roode draad in het bizonder door het maleisch-nationalistische „Hikajat Hang Toewah" trekt, maar ook duidelijk te bespeuren valt in het „Sĕdjarah Mĕlajoe", ofschoon deze voor een oostersche kroniek betrekkelijk objektief is geschreven; uit de laatste hoofdstukken — waarschijnlijk van lateren datum —, waarin de schrijver het verval van het eens zoo bloeiende rijk schildert, spreekt een stemming als die in de Annalen van Tacitus. Aan den anderen kant weer is, als wij tusschen de regels lezen, een zekere, onwillige, eerbied te bespeuren voor de grootheid van Madjapahit en de macht van zijn Batara, die zich uit in het streven, de eigenschappen, waarin de Maleiers volgens hun eigen meening uitmunten, nl. moed gepaard met slimheid, erkend te zien door de Javanen en hun vorst, en ook in Madjapahit de grootheid en macht van Malakka geëerbiedigd te vinden.

Hieronder vindt men uittreksels uit het „Sĕdjarah Mĕlajoe" van alles, wat deze kroniek over de betrekkingen tusschen Malakka en Madjapahit, en van dit laatstgenoemde rijk zelf, weet te vertellen. Hoeveel daarvan op waarheid berust? W'Allâhoe a'lam bissawâb, „en God is met de juistheid bekend", zegt de kro-

niek schrijver voorzichtig aan het eind van ieder hoofdstuk.

Deze verkorte vertaling volgt den maleischen tekst, uitgegeven door W. G. Shellabear in de Malay Literature Series (2de druk, Singapore 1910). Vertalingen van een anderen tekst in het Engelsch en Fransch zijn te vinden in de bibliotheek van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, konden echter voor dit opstel niet meer ter vergelijking gebruikt worden. De weinige jaartallen zijn genomen uit: J. J. de Hollander, Handleiding tot de kennis der Maleische Taal en Letterkunde, Breda 1845; een vergelijking met andere werken over de geschiedenis der Maleiers zou hier te ver voeren. Enkele passages uit het ,,Sĕdjarah Mĕlajoe'' zijn ook aaagehaald door Dr. Brandes in zijn uitgave van het Pararaton.

***

Hoofdstuk 2 van het ,,Sĕdjarah Mĕlajoe'' bericht, dat Sang Si Pĕrba, de oudste van de drie zoons van Radja Soeran, die op Boekit Sigoentang in Palembang uit het rijk in de zee aan de oppervlakte der aarde waren gekomen, de dochter huwde van Dĕmang Lĕbar Daoen, den vorst van Palembang. Uit dezen echt had hij twee dochters, prinses Sĕri Dewi en prinses Tjĕndĕra Dewi. Prinses Sĕri Dewi werd de gemalin van den heerscher van China, die haar door een gezantschap van Palembang liet halen, en om de hand van prinses Tjĕndĕra Dewi dong de Batara van Madjapahit [1]), die persoonlijk naar Tandjong Poera kwam, waar Sang Si Pĕrba zich toen ophield. ,,In dezen tijd was de vorst van Madjapahit een machtige heerscher, en uit een zeer voornaam geslacht; een kroniek beweert, dat hij een nakomeling was van prins Asmara Ningĕrat. Toen hij naar Tandjong Poera kwam, bewees Sang Si Pĕrba hem zeer groote eer: hij nam hem tot schoonzoon aan en huwde hem aan prinses Tjĕndĕra Dewi, de jongere zuster van de prinses, die naar China was gegaan. Toen zij getrouwd waren, bracht Z. M. haar terug naar Madjapahit, en hun nakomelingen waren de vorsten van Madjapahit.''

Een zoon van Sang Si Pĕrba, Sang Nila Oetama, stichtte het rijk van Singapore (Tĕmasek), dat onder hem en zijn zoon, Padoeka Sĕri Pikrama Wira, groot, machtig en beroemd werd in de geheele wereld.

Hoofdstuk 5 bericht, dat de Batara van Madjapahit in zijn huwelijk met de prinses van Boekit Sigoentang twee zoons had, Raden Inoe Merta Wangsa, en Raden Mas Pamari, die beiden het rijk van Madjapahit bestuurden, dat hier groot genoeg voor was. Na den dood van den ouden vorst werd zijn oudste zoon de Batara van Madjapahit en de machtigste vorst, aan wien alle vorsten van Djawa en de helft der vorsten van Noesa Tamara onderworpen waren.

Toen deze Batara vernam, dat Singapore een groot rijk was geworden, beheerscht door een neef (saoedara sa-poepoe) van hem, die hem echter niet als opperheerscher beschouwde (tiada mĕnjĕmbah pada baginda), stuurde hij een gezantschap naar Singapore, dat als geschenk overbracht een schaafkrul, zeven vadem lang, met een dissel geschaafd zonder te breken, dun als papier, en opgerold als een oorsierraad (soebang). De gezant werd met groote eer ontvangen en bracht het geschenk over met een brief, luidende: ,,Zie, Majesteit mijn jongere broer, de handigheid van de javaansche timmerlieden. Hebt u in Singapore ook handwerkslieden die zoo bekwaam zijn?'' De vorst van Singapore glimlachte, want hij begreep de zinspeling van den Batara, en zei tegen den gezant: ,,Acht de Batara van Madjapahit onze manhaftigheid dan niets, dat hij ons een soebang zendt?'' De gezant antwoordde: ,,Dat was niet de bedoeling van Z. M. uw ouderen broer, maar heeft Uwe Majesteit een handwerksman die ook zoo handig

1) In het S. M. altijd Mendjapahit.

is?" Z. M. antwoordde: „Ik heb nog veel bekwamere werklieden", en liet een handwerksman roepen, Pawang Bĕntang genaamd. Hem beval de vorst, voor den gezant van Madjapahit een jongen het hoofdhaar met een dissel af te scheren; de jongen huilde en schudde met zijn hoofd heen en weer, maar in een oogenblik had de handwerksman hem het hoofdhaar afgedisseld, zoodat de kop van den jongen geheel kaal was. De javaansche gezant was verbaasd, en de vorst zei: „Zie de handigheid van onze menschen; wie zoo het hoofd van dien jongen kan bewerken, wat zal voor hem het afwerken van zoo'n schaafkrul beteekenen? Breng den dissel naar Madjapahit als geschenk aan onzen broer!"

De gezant keerde terug, bracht brief en geschenk over en berichtte, wat hij gezien en gehoord had. Woedend riep de Batara uit: „De vorst van Singapoera wenscht de zinspeling te maken: als wij er komen, zullen onze hoofden met den dissel worden bewerkt zooals het hoofd van den jongen!" Hij liet een vloot uitrusten, om Singapore aan te vallen, bestaande uit honderd jonken (jong) en ontelbare andere vaartuigen (mĕlangbing, kaloeloes, djongkong, tjĕroetjoeh, tongkang) onder bevel van een zijner eerste krijgslieden, Dĕmang Wiradja. De Javanen zeilden naar Singapore en kwamen ook aan den wal, moesten echter na verwoede gevechten met zware verliezen voor beide partijen weer aftrekken.

Wij hooren dan eerst weer in Hoofdstuk 10 van Madjapahit. Onder Padoeka Sĕri Maharadja (1236—1249) werd Singapore aangevallen door zwaardvisschen (ikan todak); op raad van een kleinen jongen liet de vorst een omheining maken van pisang-stammen, en de zwaardvisschen verdwenen, nadat een groot gedeelte van hen bij de aanvallen met het zwaard in de pisang-stammen was blijven zitten en door de bevolking was gedood. Op raad van de rijksgrooten liet de vorst den knaap ombrengen, omdat hij, die nu reeds zoo slim was, later gevaarlijk zou kunnen worden. Daarmee was echter het noodlot van Singapore beslecht, want de vorst had gezondigd tegen wat ik in een vroeger opstel [1]) heb genoemd het Maleisch Verbond, het „wadat" gesloten tusschen Sang Si Pĕrba en Dĕmang Lĕbar Daoen.

De zoon van Padoeka Sĕri Maharadja, Radja Iskandar Shah (1249-1276), had als bijzit de dochter van een ingezetene van Singapore, die met den titel Sang Radjoena Tapa schatmeester (bĕndahari) aan het hof was. De vorst beminde het meisje zeer, maar toen zij door de andere harem-vrouwen belasterd werd, liet hij haar in een opwelling van toorn op een hoek van de markt spietsen (soelakan). Sang Radjoena Tapa werd diep gekrenkt door die openbare schande en meende: „Indien mijn dochter werkelijk kwaad had gedaan, had hij haar eenvoudig moeten laten dooden; waarom wordt ons deze schimp aangedaan?" (Het bovengenoemd wadat bepaalt, dat een maleisch vorst zijn onderdanen, indien zij des doods schuldig zijn, wel mag laten dooden, maar zonder onteerende omstandigheden). Sang Radjoena Tapa zond daarop een brief naar Madjapahit: „Indien de Batara van Madjapahit Singapore wil aanvallen, moet hij spoedig komen, want ik zal verraad plegen van uit de stad". De Batara zond daarop 300 jonken en ontelbare andere vaartuigen met 200000 man naar Singapore, en de stad werd belegerd. Toen Radja Iskandar Shah na eenigen tijd rijst als rantsoen wilde laten uitdeelen, zeide Sang Radjoena Tapa: „Er is geen rijst meer, Majesteit"; want hij wilde verraad plegen. In den nacht opende hij de poorten van Singapore, de Javanen drongen binnen en vielen de inwoners verwoed aan. Het bloed stroomde als water door de geheele stad, en de sporen ervan zijn nog te zien op de padang van Singapore.

---

1) „Petroek als Vorst", Djawa II. 4.

De inwoners van Singapore moesten den strijd opgeven, en Radja Iskandar Shah vluchtte over Sëlitar naar Moear. ,,Naar Gods raadsbesluit stortte het huis van Sang Radjoena in, zijn rijstschuur viel omver, de rijst werd in aarde veranderd, en Sang Radjoena Tapa en zijn vrouw werden veranderd in steenen, die nu nog in de gracht van Singapore te zien zijn''. De Javanen keerden na de verovering van Singapore terug naar Madjapahit (1253).

Hoofdstuk 14 verteld, dat de Batara van Madjapahit overleden was zonder mannelijke nakomelingen, en dat de rijksbestierder, Patih Aria Gadja Mada, [1]) de dochter van den Batara, prinses Radin Galoh Wi Këscema, tot heerscheres had gemaakt.

Eens vond een palmen-tapper (pënjadap) aan de kust een knaap, op een plank in de golven drijvende. Hij redde hem, en de knaap vertelde, dat hij Radin Kiran Langoe was, zoon van den vorst van Tandjong Poera uit het geslacht der vorsten van Boekit Sigoentang. [2]) Op een tocht tusschen de eilanden met zijn ouders hadden zij schipbreuk geleden, en zeven dagen en nachten had hij op de plank rond gedreven. Hij verzocht den palmen-tapper, hem naar Tandjong Poera terug te brengen, maar daartoe had deze geen macht. Hij adopteerde den knaap, noemde hem Këmas Djiwa, en zei dikwijls schertsend tot hem: ,,Je wordt nog vorst van Madjapahit en trouwt met prinses Wi Këscema, maar als je Batara wordt, moet je mij tot Patih Aria Gadjah Mada maken.'' — Këmas Djiwa beloofde dat ook.

Sedert prinses Wi Këscema den troon had bestegen, had Patih Aria Gadjah Mada voor haar de regeering gevoerd, en iedereen dacht, dat hij haar zou huwen. Eens mengde zich de minister in schamele kleeding onder de kraton-bedienden. Hij werd niet herkend en hoorde uit hun gesprekken, dat zij allen van meening waren, dat hij de prinses wilde dwingen, met hem te trouwen, om zoo de heerschappij te bemachtigen. Bedroefd dacht de Patih: ,,Dan zijn mijn getrouwe diensten dien tijd ijdel geweest.'' Den volgenden dag stelde hij aan de prinses voor, dat zij moest trouwen, daar het haar aanzien zou schaden, indien zij langer ongetrouwd bleef. De prinses verzocht hem, alle mannen van Madjapahit bij elkaar te roepen, en diegene, die haar beviel, zou haar echtgenoot worden. ,,Goed, Majesteit'', antwoordde de Patih, ,,ik zal ze bij elkaar roepen, en wie Uwe Majesteit aanstaat, zij hij ook half mensch en half hond, dien zal ik mijn heer noemen.''

Met gongslag liet de Patih bekend maken, dat de prinses haar echtgenoot zelf wilde kiezen uit de mannen van Madjapahit en omstreken, en op den bepaalden dag stroomden zij bij elkaar' vorsten en volk, oud en jong, schoon en leelijk, gaaf en mank. Een voor een moesten zij bij de prinses, die in een tuinhuisje zat, voorbijgaan, maar geen mocht de prinses bevallen, tot op het laatst Këmas Djiwa kwam, prachtig uitgedost, schoon en bevallig, vlug en vaardig, en er was zijn gelijke niet in dien tijd. Hij beviel aan de prinses; de Patih liet hem in zijn huis brengen en begon dadelijk met de huwelijksfeestelijkheden. Na afloop daarvan werd Këmas Djiwa in processie om de stad gedragen en gehuwd aan prinses Wi Këscema. Aldus werd de pleegzoon van den palmen-tapper de Batara van Madjapahit onder den naam Sang Adji Djaja Ningërat.

Na eenigen tijd kwam de palmen-tapper en herinnerde zijn pleegzoon aan de vroegere belofte. De Batara wist niet, wat hij doen moest; hij kon Patih Aria Gadjah Mada niet van zijn ambt ontheffen, want deze had altijd het vorstenhuis trouwe diensten bewezen en was de steunpilaar van het rijk, maar hij wilde zich ook niet aan zijn belofte onttrekken. Hij

1) Wordt in het S. M. steeds als titel gebruikt.

2) Volgens het S. M. trouwde een zoon van Sang Si Përba, Sang Maniaka, met de prinses van Tandjong Poera en werd hij vorst van het rijk.

verzocht zijn pleegvader om eenig geduld, kon echter geen uitweg vinden en verscheen eenige dagen niet in de audiëntiehal. Patih Aria Gadjah Mada zocht hem op en vroeg, wat hem drukte; de Batara gaf hem na eenige uitvluchten te kennen, dat hij niet de zoon van den palmen-tapper was, maar de prins van Tandjong Poera uit het geslacht der vorsten van Boekit Sigoentang. Hij vertelde verder, hoe de palmen-tapper hem het leven had gered en nu vervulling vroeg van de vroegere belofte. De Patih was zeer verheugd, dat de Batara uit een voornaam vorsten-geslacht was; hij had reeds vernomen, dat de prins van Tandjong Poera bij een schipbreuk verdwenen was. Hij bood aan, zijn ambt neer te leggen, maar daarvan wilde de Batara niets hooren, en zij kwamen overeen, den pleegvader van den Batara voor te stellen, daar de plichten van een Patih Aria Gadjah Mada te zwaar voor hem zouden zijn, hem tot opperhoofd van alle palmen-tappers van Java te maken, met een rang gelijk aan dien van den Patih. Dat geschiedde. De oude man nam het voorstel aan en kreeg den titel Patih Aria Di Kara; in de audiëntie-hal had hij denzelfden rang als Patih Aria Gadjah Mada.

De vorst van Tandjong Poera had intusschen gehoord, dat zijn zoon nog in leven en Batara van Madjapahit geworden was. Hij zond eerst een dienaar, die zich van de indentiteit moest overtuigen, en dan een gezantschap. Daardoor werd het overal bekend, dat de nieuwe Batara een prins van Tandjong Poera was, en van alle landen kwamen de vorsten, om hem geschenken aan te bieden en hem te huldigen.

Den Batara werd uit prinses Wi Kĕsoema een dochter geboren, die Radin Galoh Tjindĕra Kirana genoemd werd. Het gerucht van haar schoonheid verspreidde zich over alle landen, en vele prinsen kwamen, om naar de hand van de prinses te dingen, maar de Batara wees hen af. Ook Sultan Mansoer Shah van Malakka (1374 — 1447) hoorde de schoonheid der prinses beschrijven; hij werd verliefd op haar en besloot, zelf naar Madjapahit te gaan en naar heur hand te dingen. De Bĕndahara (Rijksbestierder) Padoeka Radja rustte een vloot uit van 500 groote en ontelbare kleinere vaartuigen; hij zelf en de andere oudere ministers bleven achter, om over het rijk te waken. Op de reis vergezelden den vorst veertig zoons van edellieden en veertig jonge krijgslieden uit voorname geslachten; hun leidsman was Toen Bidja Soera. Onder hen bevonden zich ook Hang Toewah en zijn acht vrienden, jongelingen, die hun gelijken niet hadden in de wereld van dien tijd. Hang Toewah was de schranderste, moedigste en dapperste van hen; reeds als jongen had hij den bijnaam Laksamana gekregen, omdat hij dikwijls placht te zeggen: ,,Bah, alleen Laksamana is een tegenstander voor mij!'' [1])

Gevolgd van de vorsten van Indragiri, Palembang, Djambi, Lingga en Toengkal, die hij voor deze vaart had opgeroepen, zeilde Sultan Mansoer Shah naar Madjapahit, waar ook de vorsten van Daha en Tandjong Poera op bezoek waren. De Batara liet hem met groot eerbetoon ontvangen en schonk hem een kostbare kris (kĕris gandja kĕrawang), waarbij nog veertig bijkrissen behoorden; bij allen was echter de schee stuk. Oorspronkelijk had de Batara deze krissen aan den vorst van Daha geschonken onder de voorwaarde, dat hij er nieuwe scheeden voor moest laten maken; hij had ze echter weer laten stelen en zoo allen terugbekomen. Toen had hij de krissen aan den vorst van Tandjong Poera geschonken, had ze echter ook van hem weer laten stelen. Sultan Mansoer Shah gaf de krissen aan Toen Bidja Soera, en deze verdeelde ze onder de veertig edellieden, die daarmee naar de ambachtslieden moesten gaan en bij hen

1) Laksamana, de broer van Rama in het maleische Ramayana, Hikajat Seri Rama. De naam werd later de titel van den vlootvoogd van Malakka.

wachten, totdat de nieuwe scheeden klaar waren. Op deze manier werd het den dieven (pĕrlĕnte) van den Batara onmogelijk gemaakt, een enkele kris te stelen, en de Batara dacht: „De vorst van Malakka is toch verstandiger dan de andere vorsten."

In de audiëntie-zaal stond de troon van den Batara op een estrade van drie treden; de andere vorsten zaten dus lager. Op deze verhoogde plaats werd een hond vast gebonden met een gouden keten, zoodat de hond juist tegenover den vorst van Malakka en de andere vorsten zat. Als Toen Bidja Soera dit zag, begon hij te zingen en een krijgsdans te dansen, daarbij met een met belletjes behangen schild zwaaiende. De Batara beval hem, naar boven te komen; Toen Bidja Soera gehoorzaamde, en met het schild zwaaiende gaf hij den hond een paar stooten, zoodat deze de keten verbrak en wegliep. Er werd nooit weer een hond op deze plaats vast gebonden.

Dicht bij de audiëntie-hal stond een verboden paviljoen (balai larangan, d.i. gereserveerd voor den vorst), waar niemand anders dan de vorst mocht zitten; iedereen, die poogde naar boven te gaan, werd zonder meer door de wakers met hellebaarden neergestooten. Hang Djĕbat zei eens tegen Hang Kastoeri (beiden makkers van Hang Toewah): „Kom, laat ons eens probeeren, in het verboden paviljoen te gaan, om te zien of zij ook ons naar beneden krijgen." Hang Kastoeri vond het goed, en toen de Batara weer eens audiëntie verleende in de groote hal, en alle vorsten, rijksgrooten en een groote volksmenigte daar verzameld waren, klommen de twee naar het verboden paviljoen. Van alle kanten drongen de Javanen met hun hellebaarden op hen in, maar de twee hadden hun langkrissen (kĕris pandjang, een lange, rechte dolk) getrokken en sloegen daarmee de spitsen van de hellebaarden zoo vlug af, dat zij ongedeerd bleven; de afgeslagen spitsen werden later in zakken weggedragen. Het volk kwam in opschudding, en de Batara vroeg, wat er gebeurde. Patih Aria Gadjah Mada antwoordde: „Hang Djĕbat en Hang Kastoeri zitten in het verboden paviljoen en worden met hellebaarden aangevallen." De Batara beval: „Laat ze maar op de verboden plaats zitten en weerhoud ze niet." De Patih gelastte aan de Javanen, met den aanval op te houden, en iederen dag, wanneer de Batara audiëntie verleende, zaten Hang Djĕbat en Hang Kastoeri in het verboden paviljoen.

Het meeste opzien baarde echter de Laksamana Hang Toewah; waar hij ook ging, kwamen de menschen aangeloopen, om hem gade te slaan; alle vrouwen en meisjes waren dol verliefd op hem, en er werd het volgende pantoen op gemaakt: [1])

„Awan soerah tanggapan pĕnglipoer saban dina katan paran dina doena goeki", waarvan als maleische vertaling wordt gegeven: „Ini sireh samboet olehmoe akan pĕnghiboer rasa bĕrahi; sa-hari-hari dilihat, soenggoh dĕmikian poon rindoe djoega". („Neem deze betel als troost in de verliefdheid, die je voelt. Iederen dag zie ik je, maar ofschoon het zoo is, blijf ik toch altijd verliefd").

„Ebar sang ra'oeh kabeh dina laksamana lĕmakoe pĕndjoerit ratoe Mĕlajoe". Maleisch: Saboer sĕgala anak daradara mĕlihat laksamana bĕrdjalan, hoeloebalang radja Mĕlajoe. (Door elkaar wemelen de meisjes om den Laksamana te zien voorbijgaan, den officier van den vorst van Malakka).

De Laksamana had echter ook in dien tijd zijns gelijke niet, en de eenige, die zich misschien nog eenigzins met hem kon meten, was een officier van den vorst van Daha, Sangka Ningĕrat genaamd. Van dezen werd ook gezongen:

„Ki gadong panggong dina Sangka Ningĕrat tĕka, Sangka Ningĕrat tĕka, pĕndjoerit ratoe eng Daha", waarvan als maleische vertaling wordt gegeven: Gĕmper orang di atas panggongan, sĕbab mĕlihat Sangka Ningĕrat datang

1) De tekst geeft de javaansche woorden met maleische vertaling.

itoe, hoeloebalang ratoe Daha. (d.i. In opschudding komen de menschen op den wachttoren, omdat ze Sangka Ningĕrat zien komen, den officier van de vorst van Daha.) —

Toen de Batara zag, dat Sultan Mansoer Shah zeer verstandig was, schoon van uiterlijk en in zijn gedrag uitmuntte boven alle andere vorsten, terwijl hij uitstekende, schrandere en geestige dienaren had, besloot hij, aan hem de hand van zijn dochter te geven, en beval hij aan Patih Aria Gadja Mada, met de feestelijkheden te beginnen, die veertig dagen en veertig nachten zouden duren. Overal speelde de muziek, en er waren volksvermakelijkheden van de meest verschillende soorten, die een groote volksmenigte aanlokten.

De Batara zag, dat de Maleiers niet deel namen aan de vermakelijkheden, en vroeg Sultan Mansoer Shah, zijn gevolg te gelasten, ook feest te vieren, wat hij gaarne zou zien. De Sultan zei tegen Toen Bidja Soera: ,,De Batara van Madjapahit beveelt, dat de menschen van Malakka feest vieren.'' Toen Bidja Soera dacht bij zichzelf: ,,Dan zullen wij 'sapoe-sapoe ringin'[1]) spelen, opdat wij met uitgestrekte beenen voor al de officieren van den Batara mogen zitten.'' [2]) Hij zei tegen den Sultan: ,,Majesteit, welk ander spel hebben wij Maleiers behalve sapoe-sapoe ringin?'' De Batara beval, hem dit spel te laten zien; Toen Bidja Soera koos vier of vijf jonge edellieden uit en ging met hen voor den Batara zitten, de beenen uitgestrekt en de sarongs opgeschort tot aan de knieën. Toen de javaansche hoflieden dit zagen, riepen zij: ,,Slaat ze en trapt ze voor hun onbeschoft gedrag, met uitgestrekte beenen voor den Batara van Madjapahit te zitten!'' — Toen Bidja Soera antwoordde: ,,De Batara heeft ons bevolen, te spelen; hoe zouden wij zonder bevel het aangedurfd hebben? Als jullie het ons wilt beletten, houden wij op!'' — Hij hield op met zijn spel, maar de Batara beval: ,,Laat hen spelen en hindert hen niet!'' Zij zetten hun spel voort, en na afloop liet de Batara hun geschenken brengen, terwijl hij dacht: ,,De menschen van Malakka zijn slimmer dan die van alle andere landen; in ieder spel leggen de andere menschen het af tegen de menschen van Malakka.''

De Batara liet daarna een van zijn handigste en slimste politie-mannen (kĕpĕtangan) roepen en beval hem, de kris van Toen Bidja Soera te stelen. De kĕpĕtangan achtte dit onmogelijk, omdat de Maleiers de kris voor in den gordel dragen, en op den volgenden dag in de audiëntie liet de Batara javaansche kleeren brengen en beval Toen Bidja Soera, zich op javaansche manier te kleeden. Deze gehoorzaamde en kwam terug in javaansche dracht, de kris achter in den gordel. De vorsten begaven zich met hun gevolg naar de plaats voor hanengevechten, waar een groote volksmenigte verzameld was. In het gedrang lukte het den kĕpĕtangan, de kris van Toen Bidja Soera uit de schee te trekken; hij bracht haar aan den Batara. Na korten tijd merkte Toen Bidja Soera echter, dat hem zijn kris ontstolen was; hij sloop achter den pagen, die de betelkom van den Batara droeg, trok diens kris uit de schee en stak haar in de leege schee, die hem gebleven was.

Na afloop van de hanengevechten keerden de vorsten terug naar de audiëntie-hal, waar de Batara op den troon plaats nam; de kris van Toen Bidja Soera hield hij onder zijn dij verborgen. Hij liet Toen Bidja Soera roepen, die voor hem neerzat, en zei: ,,Toen Bidja Soera, wij hebben juist nu een prachtige kris gekregen; heeft Toen Bidja Soera reeds een kris als deze gezien?'' Toen Bidja Soera herkende de kris, die hem ontstolen was, trok echter de kris, die hij nu in den gordel droeg, uit de schee en zei: ,,Majesteit, welkeis de mooiste, de uwe of de mijne?'' De Batara herkende de kris ook,

---

1) Een jongensspel, zie Wilkinson, Malay life and customs, III, pag. 77.

2) Wat in het algemeen voor zeer onbeschoft geldt.

want de pagen, die de sirihdoos en de betelkom van de javaansche vorsten dragen, dragen ook kostbare krissen, die bij het ambt behooren. Hij vroeg den betelkom-drager: „Waar is je kris?", en deze zag, dat zijn kris er niet meer was en hij alleen nog de leege schee in zijn gordel droeg. De Batara glimlachte en zei: „De Maleiers zijn ons te slim, wij kunnen ze niet verschalken." Hij gaf aan Toen Bidja Soera de gestolen kris terug en nog zijn eigen kris als geschenk.

Na afloop van het feest van veertig dagen en veertig nachten werd Sultan Mansoer Shah op een gunstig oogenblik door den Batara met prinses Raden Galoh Tjĕndĕra Kirana in den echt verbonden. De sultan en de prinses kregen elkaar zeer lief, en de Batara hield zoo veel van den sultan, dat hij hem altijd bij de audiëntie naast zich liet zitten en ook samen met hem het maal gebruikte. Eindelijk vroeg de sultan om verlof, naar Malakka terug te keeren, en hij kreeg ook de toestemming van den Batara, de Raden Galoh mee te nemen.[1]) Hij gelastte Toen Bidja Soera, den Batara om Indragiri te vragen, en deze ging naar den Batara en zei: „Majesteit, Z. H. uw zoon vraagt om Indragiri; als het hem gegeven wordt, is het goed, anders neemt hij het." — De Batara zei tegen zijn rijksgrooten: „Wat dunkt u, onze zoon vraagt om Indragiri, zullen wij het hem geven of niet?" Patih Aria Gadja Mada meende: „Het zal goed zijn, Majesteit, het hem te geven, opdat er geen verwijdering ontstaat tusschen ons en hem." — De Batara zei daarop tegen Toen Bidja Soera: „Goed, wij geven Indragiri als geschenk aan onzen zoon, want aan wien anders behoort het geheele rijk van Java dan aan onzen zoon, den vorst van Malakka?"

Sultan Mansoer Shah was zeer verheugd, en zond den Laksamana Hang Toewah, om ook nog om Siantan te vragen. Deze ging naar den Batara en zei: „Majesteit, Uw dienaar (koela) komt, om Siantan te vragen. Indien het gegeven wordt, is het goed; anders wordt het genomen." De Batara antwoordde: „Goed, niet alleen Siantan, maar ook Palembang zouden wij gegeven hebben, als de Laksamana daarom gevraagd had." — Dat is ook de reden, dat niemand anders het bestuur over Siantan heeft dan de nakomelingen van den Laksamana Hang Toewah. — Sultan Mansoer Shah keerde dan terug naar Malakka. Van Raden Galoh had hij een zoon, die Raden Klang genoemd werd.

1) Wat anders niet altijd werd toegestaan; zie beneden.

Hoofdstuk 21 weet te berichten:

Naast het paleis van den vorst van Tjĕmpa stond een betelpalm. Uit den stam kwam een gesloten bloemtros (majang), die altijd grooter werd zonder zich te openen. De vorst liet eens door een zijner pagen den palm beklimmen en de majang naar beneden halen; hij zelf opende de majang en vond erin een schoonen knaap; het hulsel van de majang veranderde in een gong, die Djĕbang genoemd werd, en de rand van het hulsel in een zwaard, dat nu nog het rijkszwaard van de vorsten van Tjĕmpa is. Den knaap noemde de vorst Radja Pau Gĕlang; deze wilde echter niet aan de borst en werd gevoed met de melk van een bonte koe van den vorst. Sedert dien tijd slachten de menschen van Tjĕmpa geen runderen meer en eten zij ook hun vleesch niet.

Later huwde Radja Pau Gĕlang met Pau Biang, de dochter van den vorst, en hij volgde dezen na zijn dood op. Hij stichtte een zeer groote stad, Bal genoemd; volgens een andere kroniek is echter Bal de stad, die Mĕtakat genoemd wordt, en haar vorst is Radja Soebal, de zoon van Radja Kadla'il. De zoon en opvolger van Radja Pau Gĕlang was Radja Pau Tĕri, die gehuwd was met Bia Soeri, de dochter van den vorst van Koetji. Hun zoon was Pau Gama, die zijn vader op den troon opvolgde.

Pau Gama reisde naar Madjapahit, waar de Batara hem met groote eer ontving en hem huwde aan zijn dochter, Radin

Galoh Adjang. Toen Pau Gama na eenigen tijd naar Tjĕmpa wilde terugkeeren, zei de Batara: ,,Goed, maar mijn kind laat ik (hamba) niet meegaan." — Pau Gama antwoordde: ,,Aan uw bevel zal ik (patek) gehoorzamen, en als ik niet sterf, zal ik spoedig terugkeeren om u, den Batara, (sampejan andeka Batara) mijn opwachting te maken." — Hij nam afscheid van zijn echtgenoote, die hem moest beloven, het kind, dat zij verwachtte, indien het een zoon zou zijn, Radja Jaknaka te noemen. Pau Gama keerde dus naar Tjĕmpa terug; Raden Galoh Adjang bracht een zoon ter wereld, die Radja Jaknaka genoemd werd. Toen hij volwassen was, vertrok hij met toestemming van den Batara naar Tjĕmpa, waar hij later zijn vader op den troon opvolgde.—

(Dit moet vóór den tijd van Sultan Mansoer Shah geweest zijn, want het S. M. bericht verder, dat de zoon Radja Jaknaka in een oorlog met den vorst van Koetji werd verwikkeld, dat hij bij de bestorming van de stad Bal sneuvelde, en dat van zijn twee zoons de eene, Shah Pau Ling, het vorstenhuis van Atjeh stichtte, terwijl de andere, Shah Indĕra Bĕrma, met zijn gemalin Kĕni Mĕrnam naar het hof van Sultan Mansoer Shah vluchtte, tot den Islam overtrad en Mĕntĕri aan het hof werd. Hij werd de stamvader van de Tjĕmpaneezen-kolonie te Malakka.)

Hoofdstuk 27 van het S. M. weet eindelijk nog iets te vertellen van een vorst (pangeran) van Soerabaja, Patih Adam genaamd. Deze kwam naar Malakka, om Sultan Mahmoed Shah (1477 — ?) zijn opwachting te maken, en werd met groote onderscheiding behandeld. Eens bezocht Patih Adam den Sĕri Nara Diradja [1]); in in de hal speelde Toen Manda, het dochtertje van den Sĕri Nara Wangsa [1]), den broer van den Bĕndahara; het meisje was door de Sĕri Nara Diradja als kind aangenomen, en begon toen pas te loopen. Zij liep naar den Sĕri Nara Diradja toe, en deze zei schertsend: ,,Hoort u, Patih Adam, wat mijn dochtertje zegt? Zij wil met u trouwen." Patih Adam glimlachte en antwoordde: ,,Inggih". Toen hij na eenigen tijd naar Soerabaja terugkeerde, kocht hij een klein slavenmeisje, juist zoo oud en zoo groot als Toen Manda, en liet haar in zijn huis opbrengen. Toen dit meisje den huwbaren leeftijd bereikt had, reisde Patih Adam weer naar Malakka, vergezeld van veertig jonge edellieden en groot gevolg.

In Malakka aangekomen herinnerde hij den Sĕri Nara Diradja aan zijn belofte; deze was alles vergeten, en toen Patih Adam zijn vroegere woorden herhaalde, meende hij, dat het wel waar was, echter alleen in scherts gezegd. Toornig keerde Patih Adam naar zijn verblijfplaats terug en maakte plannen, om Toen Manda met geweld te schaken. Toen Manda had, sedert zij volwassen was, een eigen huisje (in de kampong van den Sĕri Nara Diradja). Patih Adam kocht de deurwachters om en drong op een avond in het huis van Toen Manda binnen, vergezeld van de veertig edellieden.

Toen Manda wilde vluchten, maar Patih Adam hield haar vast. De Sĕri Nara Diradja werd van het gebeurde in kennis gesteld, en in groote woede liet hij zijn mannen zich wapenen en het huis van Toen Manda omsingelen en aanvallen. Beneden hielden de veertig edellieden de wacht; boven zat Patih Adam naast Toen Manda, zijn dij over de hare gelegd, zijn gordel om haar en zich zelf gewonden, de kris uit de schee getrokken. Van de jonge edellieden sneuvelde de een na den andere trots dapperen weerstand; wanneer den Patih gemeld werd: ,,Pangeran, si-anoe sampoen pĕdjah" [2]) (Vorst, die en die is gesneuveld), dan antwoordde hij: ,,Dimadimani", d.i. bijarkan-lah (het zij zoo). Toen eindelijk allen gesneuveld waren, werd dit den Patih bericht: ,,Kabeh sampoen pĕdjah"; hij antwoordde: ,,Dimani kang sampoen pĕdjah

1) Titels van voorname hoflieden.

2) De tekst geeft de javaansche woorden, gedeeltelijk met maleische vertaling.

kabeh insoen poetra dalam iki bala nanging poewanara", d.i. Bijar-nja-lah habis mati sĕmoewanja, akan akoe anak orang ini poen pada-lah. (Het doet er niet toe, dat zij allen dood zijn, ik heb aan dit meisje hier genoeg.)

De aanvallers drongen in het huis en vonden Patih Adam naast Toen Manda zitten; hij riep hun toe: ,,Als jullie mij wilt dooden, dood ik dit meisje hier."

Uit angst, dat hij deze bedreiging waar zou maken, gaf de Sĕri Nara Diradja toe, en huwde Toen Manda aan Patih Adam. De Patih nam haar mee naar Soerabaja en had van haar een zoon, die Patih Hoessain genoemd werd. Dat was de grootvader (mojang) van den Pangeran van Soerabaja, die door een amoklooper gedood werd (jang kĕna amok.)

(Dit moet gebeurd zijn vóór den oorlog tusschen Malakka en Siam, waarvoor De Hollander het jaartal 1509 opgeeft).

Dit is alles, wat het ,,Sĕdjarah Mĕlajoe" over Java weet te berichten; w'Allâhoe a' lam bissawâb.

EEN FUSELIER UIT DE VORIGE EEUW ALS OUDHEIDKUNDIGE

DOOR

Dr. W. F. STUTTERHEIM.

De voorzijde van de militaire medaille moge den rust en goede nabuurschap lievenden Hollander vrees inboezemen door emblemen van dood en geweld, de keerzijde ervan bestaat evenzeer en is hier, in tegenstelling tot wat gewoonlijk met voor- en keerzijde van medailles het geval is, vaak zachtzinniger en vredelievender dan men verwachten zou. Toen de stukken geschut van het westfront in den grooten oorlog huis na huis, dorp na dorp verbrokkelden en uiteensloegen, toen de oude kerkvensters in gruis vielen en de vlammen het houtsnijwerk wegvraten, toen gingen verzoeken van datzelfde front naar het hoofdkwartier om deskundigen te zenden, die de kunstschatten zouden moeten bergen. Maar meer nog deden militairen buiten Europa, in Syrië, Palestina, West-Arabië, Mesopotamië tot in Afghanistan. Daar, waar de kanonnen niet aan één stuk door hun vernielingswerk behoefden te verrichten, bleef ruimte voor kleinere en grootere oudheidkundige ,,expedities'' en menig gunstig rezultaat werd op deze wijze bereikt. Dat alles was noodzaak en het ware een onverantwoordelijkheid geweest, de schoone gelegenheid niet te benutten, die door de aanwezigheid der troepen tusschen de oudheden van Azië werd geboden. Opmerkelijk echter is, dat ook in vredestijd militairen veelal pionnierswerk verricht hebben door, moge het dan ook zijn curiositatis causa, de beelden en reliëfs, die zij in oerwoud en jungle der kolonies vonden, voor een ondergang te bewaren. In de achttiende eeuw groeven italiaansche en andere officieren in Britsch-Indië naar oudheden, officieren, die in dienst waren van den Radja der Sikhs. En in de negentiende eeuw versierden die van het regiment der Guides in Mardan hun officieren-societeit met reliëfs van oude boeddhistische s'toepa's: Boeddha en zijn gevolg dienden als haardfries. Wel was hieraan een schaduwzijde, daar men niet al te nauwkeurig te werk ging en nauwelijks de moeite nam van na te gaan, waar men de stukken vandaan haalde, zoodoende het ,,oudheidkundig onderzoek'' veel op een plundering deed gelijken, doch er was een begin gemaakt met verzamelen en de aandacht viel op iets wat anders zeker verborgen was gebleven. Trouwens, na deze amateurs trad een ander militair op het archaeologisch tooneel, generaal Cunningham, een man, aan wien de oudheidkunde van Britsch-Indië oneindig veel te danken heeft, wiens militaire speurzin de oudheden, als ware het de vijand, wist op te sporen en wiens berekeningen zelden faalden.

Zoo in Britsch-Indië, zoo elders en vooral in onze Oost. Een luitenant-ingenieur, een vaandrig en een cadet, ziedaar een drietal militairen, dat op Java tot de eersten behoorde, die in de rarekiek der hindoe-oudheden iets ernstigs zagen. Hun gezamenlijk werk, de opname van een der beroemdste tempels, volbracht in 1807, was een ,,gentle hint'' voor den engelschen Luitenant-Gouverneur, die kort daarna het bewind over Java overnam, om het gegeven voorbeeld te willen volgen; wat met groote voortvarendheid gedaan werd. En het zijn de eenige militairen niet gebleven, zoodat nog in het begin van deze eeuw de genie-officier Van Erp met een zoo groot en verantwoordelijk werk als de restauratie van Baraboedoer werd belast.

Intusschen, wat door militairen wordt gedaan en niet onmiddellijk verband houdt met de krijgskunde, moet meestal of moest althans meestal op een koopje geschieden. Van bizondere uitgaven kon zoo geen

sprake zijn en het was al mooi, als een bizonder geschikt persoon voor eenigen tijd aan den dienst onttrokken werd, om vanwege het Binnenlandsch Bestuur belast te worden met de uitvoering van een of andere opdracht. Helaas was van deze zijde ook al geen groote scheutigheid te verwachten. In 1887 tenminste werden vanuit Holland pogingen gedaan, om een geregeld oudheidkundig onderzoek op Java ingesteld te krijgen; vergeefsch enthousiasme, want zulk een instelling zou de somma van twaalf duizend guldens verslinden, en dat wel jaarlijks! Twaalf duizend guldens voor oudheden op Java: dat was toch te veel gevergd.

Zoo was en bleef het dan meestal sukkelen en dat er met dat al nog zooveel goeds tot stand gebracht is in de jaren, vóórdat men er schoorvoetend toe overging ... het buitenland na te volgen, en dat er niet nog méér sommen zijn weggegooid geworden aan waardelooze publicaties van archaeologische eendagsvliegen, die de Regeering ,,op een koopje'' ving, is werkelijk een wonder en te danken aan enkelen, die letterlijk alles voor hun vak over hadden, wien ontberingen nooit te veel waren.

Zulk een man was Friederich, die in Berlijn en Bonn in de oostersche talen studeerde en zich naar Holland begaf in de hoop, vanwege de regeering uitgestuurd te worden ter bestudeering van hindoe oudheden en literatuur op Java. Doch hierin vergiste hij zich; van een uitzending kon geen sprake zijn. Ontmoedigd was Friederich echter geenszins en in 1844 vertrok hij als koloniaal van Hellevoetsluis, om op deze wijze het land van belofte te kunnen bereiken. Het plan gelukte. In Indië aangekomen verkreeg hij een betrekking bij het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, die hem in staat stelde zijn studiën voort te zetten.

Intusschen had Friederich in de kazerne vriendschap gesloten met een anderen, meer echten koloniaal, den korporaal-ziekenvader Hoepermans. Een soldatenvriendschap ontstond tusschen deze mannen van geheel verschillende ontwikkeling, die heel wat langer duurde dan zulk een vriendschap meestal beklijft. Want toen Friederich voor het Genootschap reizen ging ondernemen om oudheden op te sporen en inscripties op te nemen, werden hem drie militairen toegevoegd, waaronder ook Hoepermans zich bevond. Door protectie? Maar dan een protectie, die het voordeel zou blijken te hebben dat wij nu betrouwbare gegevens in Hoepermans' rapporten bezitten. En in een driekwart eeuw kunnen op Java geheele tempels van den aardbodem verdwijnen.

Het is ons onbekend of onze korporaal reeds eerder belangstelling in oudheden gehad had, doch men mag veronderstellen, dat Friederich zijn kameraad onder het genot van een pait of een cognacje wel eens zal hebben verteld van de geheimzinnige letterteekens op de oude steenen, van de gruwelijke monsters, die hindoegoden zouden voorstellen, en dat zulke verhalen op het eenvoudig brein van den koloniaal indruk maakten, zullen wij zien, wanneer hij in zijn rapport van de reizen, die hij door Java op zoek naar oudheden maakte, tracht aan zijn volgeschoten gemoed lucht te geven. Want die rapporten zijn kostelijk.

Rapporten lezen, zelfs reisrapporten lezen, is een werk dat een mensch slechts door zeer langdurige oefening, gevolgd door volledige berusting en overgave, zonder schade voor geest en lichaam kan leeren verrichten. Erger wordt het, wanneer zulke rapporten bestaan uit katalogi; dan zijn twee weeën in één vereenigd en wordt een ijzersterk gestel vereischt om de daaraan verbonden kwellingen te doorstaan. Nu zijn rapporten over oudheidkundige ondernemingen, van welken aard ook, bijna steeds een combinatie van bovengenoemde twee helsche soorten. Heeft de steller van deze doodelijke lektuur een aangenamen en vlotten stijl, dan vergeet men veel. Is dat niet het geval (en wat kan men in dit opzicht van een korporaal-ziekenoppas-

ser verwachten?), dan . . . nu ja, dan vergeet men soms zichzelf.

Hier echter niets van dat alles. Een lust is het de woorden te lezen, die uit Hoepermans' stugge pen zijn gevloeid, door de looze opmerkingen, die hij er zoo nu en dan aan toevoegde en die gevoelens van zeer verscheiden aard moesten vertolken.

Zooals gezegd, Hoepermans' rapporten zijn reisrapporten. De brave fuselier beschreef wat hij aan oudheden zag, schreef op wat hij er over hoorde, beginnende bij Buitenzorg en zoo Java over tot in het Kĕdirische. Verder kwam hij niet en in dit opzicht maakt hij geen uitzondering op den toenmaligen regel. Langen tijd heeft men het ongewenscht geacht zijn rapporten te publiceeren, en wel voornamelijk om den slechten stijl, die werkelijk formidabel is. Doch eindelijk bleek overtuigend, dat zij hun waarde hadden en een publicatie, zij het dan ook uitsluitend voor vakgenooten, evenzeer.

Het spreekt van zelf dat wij den lezer het zakelijke deel zullen sparen, want hoe vermakelijk het moge zijn de onbeholpen, soms platte beschrijving te lezen van de beelden, die hij vond, zulks zou spoedig vervelen. Wat wij echter wel wilden doen, is hier en daar een passage uit het rapport lichten, waarin Hoepermans iets van zichzelf geeft.

De eerste keer dat onze korporaal in vervoering geraakt en aan zijn overkropt gemoed lucht geeft met primitieve abruptheid en zonder eenige voorbereiding van den argeloozen, door den rapportstijl reeds half versuften lezer, is bij Baraboedoer. Hoort, hoe hij begint:

,,De hier bestaande tempel, dat prachti-
,,ge kunststuk van oude Javaansche groot-
,,heid staat in zijne grijze ouderdom, be-
,,zaaid met beelden en lofwerk en opge-
,,trokken in vijf galerijen of étages geheel
,,het leven doen en laten van Boedha in
,,basreliëf beeldwerk voorstellende; dat
,,prachtige, die diepe kunstzin, dat genie,
,,dat idee, kan men zich niet voorstellen,
,,wat in en aan deze tempel heeft gezeten,
,,van daar dan ook zijne wereld beroemd-
,,heid, van daar zijne veele bezoekers die
,,hem komen aanschouwen, en hij die een
,,kenner van kunst en wetenschap is, zal
,,zich hier kunnen verzadigen, door de
,,oude Godsdienstleer, die zoo zinnelijk en
,,onder veele formules wordt voorgesteld,
,,te bestuderen, — de kenner van kunsten
,,zal moeten uitroepen:

,,Javanen der voor eeuwen, wat had gij
,,het verre, ja zeer verre gebragt; en tevens
,,erkennen, dat de kunst die hier is uit-
,,gedrukt verre boven de kunst van de
,,19e Eeuw, in dat vak, boven Europa
,,gaat.''

Maar dan verloopt zijn enthousiasme:

,,Zoo het geheel daar ligt, waant men
,,in de verte eenen steenklomp te zien,
,,doch hoe wordt dit vergoed, wanneer men
,,nader komt — jammer dat hij op alle
,,punten door den tand des tijds, door min
,,toezicht, door vernielings zucht van Ja-
,,vanen en Europeanen zoo beschadigd is;
,,ook verzakkingen hebben ruim hun deel
,,hieraan, zoomede de opstand van 1825-
,,1830.''

Intusschen, raak is het! Let wel, men schreef 1867 toen Hoepermans zijn reizen beëindigde, dus nog dertien jaren voordat een engelsch kenner van kunstnijverheid, een man van geheel andere vorming dan onze fuselier, Sir George Birdwood over een javaanschen Boeddha, zooals er aan Baraboedoer zoovele voorkwamen, oordeelde: ,,A boiled suet pudding would serve ,,equally well as a symbol of passionate ,,purity and serenity of soul.!''— Men leefde in de jaren dat de stijlloosheid eerst recht in Europa inburgerde, dat men zich knus en behagelijk ging voelen bij mahonietafeltjes met gedraaide pootjes en stoelen met peluche, bij vergulde stoeltjes, bij totaal onbruikbare stoeltjes; den tijd, dat men sliep, ja reeds snorkte. En in dezen tijd zat een eenvoudig fuselier op Baraboedoer en velde een vernietigend oordeel over zijn tijd, in zijn eigen onbeholpen woorden. Een oordeel, dat men eerst een

halve eeuw later opnieuw, en luider, hooren kon en met de eer waarvan anderen strijken gingen. Of zijn de woorden door Friederich geïnspireerd? En had de korporaal zich de gedachten van zijn geleerden kameraad zoo eigen gemaakt, dat hij ze voor de zijne hield? Wij zouden het willen gelooven, vooral in verband met de plotselinge uitbarsting van ergernis, die Hoepermans op deze poëtische tirade laat volgen en waarin hij van leer trekt tegen een der dominee-archaeologen, die onze goede vorige eeuw ook al kende.

Deze kleine kanonnade geldt den bovensten dagob van Baraboedoer, altijd aangezien voor de eigenlijke bewaarplaats der relieken en dus (want dat interesseerde de schatgravers-archaeologen meer) van misschien een gouden reliekschrijn en andere kostbaarheden. Nu vond men later dezen dagob opengebroken en bevattende een onafgewerkt boeddhabeeld; reden genoeg tot het opstellen van theorieën over de beteekenis daarvan. Ook Buddingh, schrijver van een „Reize over Java" had daaraan meegedaan en zegt: „Het beeld „in den koepel is opzettelijk niet voltooid. „Dit is namentlijk het beeld van Boedha „zelven, die naar de meening der Hindoes „zoo volmaakt was, dat menschenhanden „zelfs zijne beeldtenis niet konden vol- „tooijen."

Maar nu barst Hoepermans los:

„Dit op den voorgrond, Buddingh's „reizen zijn de grootste prullen die ooit „van de pers zijn gekomen. Hoe is het „mogelijk dat iemand zoo iets durft „neder te schrijven, (men moet begrijpen „de man was Domine en Nota bene Ridder „van de Ned. Leeuw) of is het dat die „man dit schreef, om de eer van zeker „resident optehouden.

„Wist Domine Buddingh dat niet (hij „vermeende alles te weten en wist eigenlijk „niets) dat oude menschen in 1864 nog op „Boeroboedor aanwezig waren, die deze „tempel met hebben opgedolven, en dat „Sri kantjing Padoeka Resident, toen „zelf iets onder den koepel weghaalde, „omwoelde met een zakdoek en in het „rijtuig op zijn knie hield. Wat was dat „Domine?

„Men zegt het was een zwaar gouden „boedhabeeld, — en om alle oogen afte „leiden, gaf Rhaden Adipatti van Maga- „lang den last om het eerste beste boedha, „bij honderden hier aanwezig, er onder „te plaatsen.

„Over de bovenstaande woorden, vooral „opzettelijk niet voltooid" zal ik zwijgen."

Is de rechtmatige toorn van den korporaal niet kostelijk? En zijn eerbied voor het predikantenambt en het ridderschap niet roerend? Men begrijpt hoe de zeer deftige Heeren van het Bataviaasch Genootschap moeten geschrokken zijn van zulke kazerner-reminiscensen in een wetenschappelijk rapport — zoo zij dit al gelezen hebben en niet voor de speciale liefhebbers hebben terzijde gelegd.

Want de beschuldiging die hier tegen den resident, C. L. Hartmann, wordt geuit, is niet malsch: roof van een massief gouden boeddhabeeld; en de rol van behulpzame, aan den regent toegedacht, al even weinig oprecht. Echter, zoo het al eenigen schijn van waarheid mocht hebben, begrijpelijk was het nochthans. Want sleepte niet Engelhard, Gouverneur van Java's Noord-Oostkust in het begin der eeuw, beelden van overal naar zijn tuin, met een zeer toepasselijken naam „De Vrijheid" geheeten? Daar wist Hoepermans van mede te praten, ook van het gebruiken der oudheden als vindplaatsen van bouw-materiaal. „Wat zijn in den regel die oudheden" roept hij ironisch uit „en vooral de bovengenoemde: „Ruines, steenhoopen zonder smaak of „vorm, waar met de beste wil niets is „uittedenken hoe of zij vroeger hebben „gelegen of gestaan; vooral Soekoeh en „Tjetto, waarvan alles is vernield door „ver- en opgraving, door het maken van „pak- en woonhuizen op koffij etablis- „sementen. Voor het daarstellen van „bruggehoofden en waterleidingen, voor „wegen en passangrahans, voor het lust- „slot of uitspanningsoord op Karang Pan-

„dang enz. en de beelden nu ja, die eenig-„zins draagbaar zijn, stuiven links en „regts." Dan grijpt hij de gelegenheid aan om Dr. Van der Vlis, die deze oudheden beschreef en van de daarop voorkomende inscripties een lezing aan de hand deed, een veeg uit de pan te geven. „De Heer „van der Vlis zijne teekeningen zijn fraai, „was die Heer, niet zoo kies geweest zij „waren nog fraaijer en zeer zeker de origi-„nelen na bij — wat zijne inscriptien „echter aangaat die zijn slecht en rooijen „kant noch wal (misschien ook de schuld „van den lithograaf) hierin te zoeken, „dat de steenen niet schoon zijn ge-„maakt, men het te haastig doet, en in „den regel de letter op een te kleine „schaal teekent.

„Enfin „Soeda itoe toewan soeda matti" „maar ik zie die man (alle respect voor „den overledene zijn taalkennis) juist zoo „min voor de bevoegde oordeelaar van „Soekoeh en Tjetto als mij zelven, dit wil „ik noch nederschrijven:

„De tijden om iemand uit Sanscrit of „Kawi iets voorteliegen zijn voorbij."

Is dit laatste de profetie van Friederich's talenkennis, die werkelijk zeer gunstig moet afgestoken hebben tegen de onkunde der Hollanders in Indië en hun befaamde onverschilligheid ten opzichte van alles wat niet op de markt kwam? Zou Hoepermans dit wel gezegd hebben zonder een rugge-steuntje van zijn geleerden kameraad? Vermakelijk blijft het klinken uit den mond van den korporaal-ziekenoppasser.

Een ander maal ergert hij zich aan het optreden van iemand, voor wien hij als compagniesdienaar met geen mogelijkheid veel respect hebben kan, een Javaan. De lezer zal zich herinneren, hoe de javaan-sche schilder Raden Saleh indertijd grooten opgang maakte met zijn schilde-rijen, bloederige tafereelen van strijd tus-schen banteng en tijger en meer zulke onderwerpen.

In Europa bewonderde men; in Indië echter dacht men daar anders over. Daar kon men van een Javaan nog niet zoo heel erg veel hebben en Hoepermans wijdt een fraze aan de „oudheidkundige werkzaam-heid" van den javaanschen schilder aan Tjandi Soember Djati.

„De ellendige toestand is te wijten aan „eene geheimzinnige uitgraving gedaan op „last van Rhaden Saleh in April 1866. Wie „geeft den Javaan Rhaden Saleh het regt „om oudheden in zoodanige toestand te „brengen? Het is de eerste tempel niet die „op deze wijze door dat Heer is geschon-„den."

Let op het „den Javaan" en proef de verachting!

Hoepermans' tochten waren vele en zeer vermoeiend. Zoo nu en dan vindt hij het dan ook niet meer dan billijk, dat daar de aandacht op gevestigd wordt. In de des-sa Melati Daret gekomen, vernam hij van een nabij deze dessa liggend heilig vuur, doch hij besloot er niet heen te gaan. „Om dat ik zoo veel zie," verantwoordt hij zich, „was ik onverschillig er een reis om-„temaken; men neme in aanmerking ik „altijd te paard zit. Voor plaizier zoo iets „te zien is wezenlijk voor een altijd rei-„zende geene uitspanning; daar komt noch „bij, dat men zoo veel bezoekt en achterop „beschouwd, zonder doel.

„Ik kom er rond voor uit, oude Chinese „graven; fondamenten van oude gesloopte „indigo fabrieken, Javaansche Missighie-„ten en ik weet wat al niet meer heb ik „dagen om te paard gezeten en groote „vermoeijenissen uitgestaan; maar zoo „doende heb ik ook immer een overtui-„ging voor de waarheid gekregen."

De tijgers waren voor Hoepermans daar-enboven een voortdurende zorg. Op den Oengaran beleefde hij zijn eersten tegen-slag van dien aard en moest de militair, die blijkbaar van nature gewend was te „avanceeren" terugkeeren en een omweg maken. Hoort hoe hij dien mislukten tocht beschrijft: „Van Oenarang het gebergte „door naar de dessa Kali-Sidi. Van hier „nam ik informatien om naar de middel-„ste top van de 5000 voet hooge Oenarang „te komen (eene weg linia recta in het

,,gebergte te maken gelukt dikwijls, maar ,,hier gelukte het niet; was ik over kali ,,woengoe en Bodja gegaan zeer zeker ,,hadt ik beter gedaan, maar ondervin- ,,ding leert, dat het zoeken naar korte ,,wegen dikwijls de langste worden) en ,,voornamelijk naar tjandi Pingalon; de ,,reis gaat door koffijtuinen op de dessa ,,Toetjo mané,— ruim twee paal achter ,,deze dessa, wordt het bergpad zeer steil, ,,wat is overtekomen, maar de wegen zoo ,,ongebaand en de bosschen zoo verdacht, ,,dat wou ik mij niet in noodeloos gevaar ,,brengen het raadzaam was terug te ,,keeren. Ook de mij vergezellende gids, ,,dreigde terug te keeren. Dit terug keeren ,,verstond ik niet en ik heb te lang in ge- ,,bergten gereisd, dat ik mij door een slecht ,,pad of voetspoor van een of ander zou ,,laten afschrikken; ik avanceerde steeds ,,voor, welligt wierd het beter en dan zou ,,ik spoedig tot mijn doel gekomen zijn. ,,Het behoefde echter niet, en ben terug- ,,gekeerd waarom: omdat ik het half ,,ontvleesde en half stinkende in staat ,,van ontbinding verkeerende ligchaam ,,van eene inlandsche vrouw vond, zijnde ,,een koffijplukster en eenige dagen ,,bevorens door een tijger overvallen en ,,weggehaald uit een koffijtuin, waar ,,minstens twintig vrouwen en kinderen ,,aanwezig waren. Deze ontmoeting heeft ,,tot op den huidigen dag zeer onaan- ,,genaam op mij gewerkt.''

Waarvan wij het bewijs vinden als hij ,,iets verder zegt: ,,Eenige dagen van ,,ongesteldheid, ontstaan door impressie ,,van het vinden van een verscheurd lijk ,,op weg naar Tjandi Pingalon, deed ,,de ambtenaar voor wetenschappelijke ,,nasporingen besluiten, die alleen optene- ,,men.'' Friederich neemt dus hier de taak ,,van zijn kameraad waar.

Over het algemeen schijnt Hoepermans niet tegen ,,impressies'' gekund te hebben, want ook zijn reukorgaan bleek niet tegen alles bestand. In ,,Gedong Lowa'', een spelonk, huisden volgens onzen rapporteur ,,trillioenen'' van vleermuizen en hij vergelijkt de spelonk met een korf honigbijen ,,die op het punt van ,,uitvliegen staat.'' ,,Ik heb er aan- ,,teekening van genomen wijl mijne weg ,,er langs liep. Ik raad een ieder af voor ,,plaisier of uit nieuwsgierigheid Gedong ,,Lowo te bezoeken; op een paal afstand ,,ruikt men hem reeds, en meer nabij ,,komende is men geneigd tot braken, in ,,een woord men wordt zeer onaange- ,,naam.''

Elders kent zijn bewondering echter geen grenzen. ,,Prachtige cultuur. Europeesch klimaat, laat ik zwijgen, en mijn terrein verder opgaan.'' Het wordt hem te machtig. Heimwee?

Ten slotte nog een verzuchting en een stukje korporaalsphilosophie:

,, ...terreinen als het onderwerpelijke ,,geven gewoonlijk aan de gids en aan de ,,opnemer eene waarschuwing op hunne ,,hoede te wezen; men reist als arme ge- ,,emploijeerde bij de Wetenschappelijke ,,nasporingen niet als Resident, Inspecteur, ,,Controleur of inlandsch hoofd, met eene ,,bedekking van volk, die nimmer eenige ,,vrees doet opkomen of wordt het ook wat ,,laat op den avond.''— en:

,,In het begin van mijne beschrijving ,,maakte ik melding van eene diepe ravijn, ,,die thans de grensscheiding van Kedoe en ,,Samarang daarsteld; geeft die ravijn geen ,,stof tot nadenken! Dat het ééne Secte ,,of liever ééne geloofsleer was is zeker'' (gezegd van de tempels aan weerskanten van het ravijn) ,,maar waren het geene ,,twee afzonderlijke corpuratiën.

,,De ravijn konde men niet doorgaan ,,(misschien met moeite en hoogst gevaar- ,,lijk) of eene Eruptie moet later een ter- ,,reins-verandering daargesteld hebben. ,,Hoe het is, een en ander geeft ons (ik ,,zeg het nogmaals) diep stof tot nadenken ,,en leert ons dat veel van het verledene in ,,het verledene ligt en nimmer uit zijn ,,verleden zal terug keeren.''

Gelukkig voor het oudheidkundig onderzoek op Java, dat niet alle onderzoekers zulk ,,diep stof tot nadenken'' in hun

rapporten verzamelden als onze brave Hoepermans, en ook mogen wij inderdaad blij zijn, dat ,,veel van het verledene in het verledene ligt en nimmer uit zijn verleden zal terug keeren.'' Want, hoe voortreffelijk zijn rapporten overigens ook mogen zijn, zij blijven die van een eenvoudig man van geen of bijna geen ontwikkeling en toonen evenveel feilen als goede kwaliteiten.

Maar: ,,Soeda itoe toewan soeda matti.''!

Noordwijk a/Zee, 1924.

HINDOE-JAVAANSCHE SAGEN

DOOR

BOEDIHARDJA.

Onder het hoofd „Hindoe-Javaansche Sagen" stelt schrijver dezes zich voor, een populaire bewerking te geven van enkele fragmenten uit het oud-javaansche Adiparwa.

Het doel, dat schrijver dezes zich voor oogen stelt, is tweeërlei. In de eerste plaats hoopt hij, aan de niet-javaansche lezers op ethnologisch gebied eenige voorlichting te geven. Immers, verscheidene karaktertrekken, in het Adiparwa beschreven, zijn ook den Javaan van heden eigen. Bij menige trek in de levensbeschouwing, welke de moeder is van zoovele als typisch Javaansch aangemerkte karaktereigenschappen, is de verklaring van den oorsprong te putten uit de hindoe-javaansche sagen.

Zoo zal men o.m. zien, dat de slaafsche onderworpenheid van den Javaan jegens zijn meerdere, zijn meester, zijn groote eerbied jegens ouders en oudere bloedverwanten, zijn groote gastvrijheid etc. tot oorsprong hebben de diep ingewortelde traditie, de „Hindoesche Heilige Wet der Overlevering".

Den javaanschen lezers daarentegen moge mijn streven zijn een aansporing tot meerdere waardeering van eigen, i.e. oud-javaansche cultuur.

Ik heb me voorgenomen te trachten, het Kawi-origineel zoo getrouw mogelijk weer te geven: geen droge letterlijke vertaling, doch wel een bewerking met getrouwe vertolking van geest, gevoel en smaak, maar desniettemin leesbaar voor den leek.

Zinnen en uitdrukkingen uit het origineel, waaruit juist de oud-javaansche smaak spreekt, schroom ik niet letterlijk te vertalen. Verder wordt, om het verhaal de oud-javaansche tint niet te doen verliezen, de verhaaltrant van het Kawi-origineel gevolgd.

Uitdrukkelijk dient hierbij vermeld te worden, dat ik tot dusverre geen ernstige studie van het oud-Javaansch heb gemaakt. Een minder gelukkige woordenkeus is in schrijvers pogingen, menige passage zoo getrouw mogelijk te vertolken, niet uitgesloten. Dit euvel zij hem niet te zwaar aangerekend.

Gaarne zou ik dit werk hebben overgelaten aan meer bevoegden; doch deskundigen vinden op het gebied van het Javanisme andere meer vruchtbare arbeidsvelden, en begrijpelijkerwijs bezit het populariseeren van Kawi-stukken voorshands niet hun aandacht.

Wij zullen beginnen met de geschiedenis van Sakoentala, de moeder van Bharata, den grondvester van het geslacht van Bharata. Dit verhaal is van groot belang, niet alleen omdat het ons bekend maakt met de geboorte en de jeugd van den stamvader der Pandawa's en Korawa's, maar ook omdat het door latere bewerkingen, voornamelijk door Kalidasa's drama, zeer vermaard is geworden.

Kalidasa's Sakoentala is door Prof. Kern in het Nederlandsch vertaald en uitgegeven. Een nieuw-javaansche bewerking vormt Raden Martahardjana's „Pepakem Sepanti Sakoentala". Een nederlandsche vertaling hiervan gevoegd bij een vertaling van het Sanskrit-origineel van de hand des heeren D. van Hinloopen Labberton is uitgegeven door Widya-Poestaka, terwijl Raden Sasrasoeganda een nieuw-javaansche bewerking van laatstgenoemde vertaling heeft geleverd.

I.
SAKOENTALA.

Er was eens een koning, Doeswanta genaamd. Hij regeerde over een rijk, begrensd door vier zeeën. Gedurende zijn

regeering was misdaad in het gansche rijk onbekend. Enkel de „dharma" (godsdienstige plichten, rechtgeaardheid) beoefende iedereen, de rechtgeaardheid van den koning steeds tot voorbeeld nemend.

Eens ging de koning op de jacht in een woud, aan den voet van den Himawan-berg. Daar vond hij een kluizenarij, liefelijk vanwege de bloemen en vruchtboomen, die er waren, terwijl de vredige stemming van de omgeving nog werd verhoogd door een badplaats met kristalhelder water.

Zelfs de herten leefden daar in vrede met de leeuwen en de tijgers; het was alsof de wilde dieren daar onder den invloed van de heilige kluizenarij geraakten. Al wat woest was, was niet bij machte zijn woestheid te toonen.

Lustig zongen de vogels er. De apen stoeiden in de boomen; het geluid, dat zij maakten, deed denken aan gereciteerde spreuken uit de Weda's (Heilige Boeken der Overlevering).

Door het gekwinkeleer der zingende vogels geraakte de koning in een vroolijke stemming. Hij betrad de kluizenarij en wenschte kennis te maken met den daar wonenden kluizenaar. Hij gelastte zijn gevolg ver achter te blijven, om de heilige stilte van de kluizenarij niet te verstoren.

Toen de koning het kluizenaarsverblijf bereikte, vond hij daar niemand. Hij ging in het huis zitten en zijn blikken naar het binnenvertrek werpend zag de koning een schoon meisje, liefelijk als een „widyadhari" (hemelnimf), dat naar hem toeging, hem voetwasch-water aanbood en vroeg, wat hij verlangde. De koning sprak:

„Mag ik vragen, lieve kluizenares, hoe de kluizenaar heet die hier verblijft, en waar hij naar toe is gegaan, dat de kluizenarij er zoo verlaten uitziet?"

Het meisje antwoordde: „Met uw verlof, Koning! Het is Bhagawan Kanwa, die hier tapa verricht. Hij is uitgegaan om benoodigdheden voor het offer te zoeken. Binnen een moehoerta (een tijdvak van 48 minuten) zal hij weer terug zijn. Wacht dus, groote Koning".

Zoo sprak de maagd. Door het aanschouwen van het schoone meisje geraakte de koning op haar verliefd; het was alsof zijn hart in stukken werd gesneden; en weer sprak hij:

„Neem mij niet kwalijk, liefelijke! Voor zoover ik hoor, onthoudt Bhagawan Kanwa zich van den omgang met de vrouw. Hoe is het te verklaren, dat gij bij hem woont; wat zijt gij van hem? Wees zoo goed het mij te zeggen".

Zoo sprak de vorst en het meisje antwoordde:

„Met uw verlof, Koning. Hij is mijn vader. Hoe hij een vader van mij kan zijn? Wij hebben hier een anderen kluizenaar tot gast. Wenscht gij mijn afkomst te weten, vraag het dan aan hem".

Koning Doeswanta wendde zich toen tot den brahmana-gast en de heilige man vertelde:

„Er was eens een vorst, koning Wiswamitra genaamd. Hij deed afstand van de regeering, daar hij even heilig wilde wezen als Bhagawan Wasistha. Hij verrichtte tapa op een plaats een weinig oostelijk van hier gelegen. Hij oefende een zeer gestrenge zelfdwang, onthield zich van eten en drinken om zijn lichaam en ziel te harden. Geruimen tijd reeds verrichtte hij die tapa en reeds begon god Indra vrees te voelen, dat Wiswamitra hem weldra in macht zou overtreffen.

„Er was een „widyadhari", Menaka genaamd, het juweel der hemelnimfen. God Indra sprak tot haar: „Wees mij genegen, mijn dochter Menaka! Er is een kluizenaar, die tapa verricht., Wiswamitra genaamd. Tracht hem in verleiding te brengen, opdat zijn tapa ijdel zal zijn!"

„De wydyadhari antwoordde: „Met Uw verlof, mijn God! Ik weet, hoe heilig de kluizenaar is, die tapa verricht. Zijn woede moet heel verschrikkelijk zijn, en in staat de drie werelden te vernielen; daarom vrees ik, dat zijn vloek mij zou treffen. Als Gij echter een plan weet uit te vinden, op welke wijze ik het moet aanleggen hem zonder gevaar in verleiding te brengen,

zeg het mij dan, opdat ik het ten uitvoer zal brengen".

,,God Indra sprak: ,,Vrees niet, Menaka! God Bajoe (de Windgod) zal u behulpzaam zijn, en de geur van uw kleed voeren tot Wiswamitra. God Kama (de god der Liefde) zal den tapa-doener met zijn pijl treffen, opdat hij op u verliefd zal zijn; en zijn tapa zal door u verijdeld worden".

,,Zoo sprak god Indra. Menaka vertrok. Bij de kluizenarij gekomen, vermaakte zij zich met het plukken van de jonge bladeren der nagapoespa (een plant, ook wel nagasari genoemd). Een zachte zefier lichtte eensklaps haar kleed omhoog. Wiswamitra zag dat, en zijn hart klopte van minneleed, want god Kama trof hem met zijn liefdepijl. Wismawitra kon de drang niet weerstaan, hij bezweek onder de verleiding en vergreep zich aan Menaka.

,,Menaka werd zwanger. Toen bedacht zij, dat haar taak, de tapa van Wiswamitra te verijdelen, volbracht was, en zij besloot naar den hemel terug te keeren.

,,Er is een rivier, Malini genaamd, die op den Himawan-berg ontspringt. Menaka volgde die rivier stroomopwaarts. Aan den oever van die rivier baarde zij een kind, een meisje. Zij liet haar kind aan den oever liggen en vloog naar den hemel terug; want van nature kende zij geen liefde.

,,Het kind bleef alleen achter en werd liefderijk verzorgd door vogels. Wat Bhagawan Wiswamitra betreft, hij verliet zijn kluizenarij. Op zekeren dag ging Bhagawan Kanwa langs de Malini bloemen zoeken. Hij vond het kind, juist toen het verzorgd werd door sakoeni-vogels. Hij nam het meisje tot zich en noemde haar Sakoentala, omdat sakoeni-vogels haar verzorgd hadden.

,,Zoo is het te verklaren, waarom deze boedjangga (geleerde) een kind heeft. En die Soekantala is het meisje, dat Zijne Majesteit begroet heeft", besloot de brahmana-gast zijn vertelling aan koning Doeswanta.

Zoo vertelde de brahmana-gast aan den koning. Het minnevuur verteerde het hart van koning Doeswanta. ,,Zij is van hoogen afkomst, de dochter van een widyadhari en een heilige. Het is goed, indien ik haar tot gemalin neem", dacht koning Doeswanta bij zich zelf.

Hij vroeg Sakoentala ten huwelijk; zij maakte er echter bezwaren tegen, en meende, dat haar pleegvader vooraf daarin gekend diende te worden. Maar omdat de koning er op bleef aandringen, sprak eindelijk Sakoentala:

,,Met uw verlof, Sire! Ik wil uw gemalin zijn, onder voorwaarde, dat een zoon uit ons huwelijk geboren u zal opvolgen in de regeering, dus recht zal hebben op uw troon".

Toen antwoordde de koning: ,,Twijfel niet aan mijn goede bedoeling: uw zoon zal mij opvolgen in de regeering".

Zoo sprak de koning. Toen sloten zij een gandarwa-huwelijk (d.i. een geheim huwelijk, op de wijze der gandarwa's)[1].

Nadat zij elkander omarmd hadden, nam de koning afscheid van haar om naar zijn paleis terug te keeren, met de belofte dat hij Sakoentala spoedig zou laten halen.

Niet lang was de koning vertrokken, of Bhagawan Kanwa keerde uit het bosch terug met bloemen en andere benoodigdheden voor het offer. Uit schaamte, een misstap begaan te hebben, durfde Sakoentala hem niet tegemoet te gaan. Door de kracht van zijn heiligheid wist Kanwa echter wat er was voorgevallen, en hij sprak:

,,Mijn kind Sakoentala! Vrees niet, een verkeerde daad verricht te hebben! Gij zult een zoon krijgen, die een wereldheescher zal zijn. Ik weet, hoe gij uit eerbied voor mij eerst op mijn komst wildet wachten. Het was op aandringen van koning Doeswanta, dat gij eindelijk uw ja-woord gaaft, waarna tusschen u beiden een gandarwahuwelijk werd gesloten. Gij hebt geen misstap begaan, mijn kind!"

1) Men kende acht soorten van huwelijken: 1. die der Brahmanen; 2. die der Dewa's; 3. die der Rsi's; 4. die der Pradjapati's; 5. die der Asoera's; 6. die der Gandarwa's; 7. die der Raksasa's; 8. die der Pisatja's. De zes eerste soorten zijn den Kastriya geoorloofd.

Zoo sprak Bhagawan Kanwa. Sakoentala maakte een sembah en wiesch de voeten van den heilige. Zij werd zwanger en beviel van een zoon, volmaakt in schoonheid. Het kind werd door den heilige gezegend en verzorgd op een wijze, zooals het een ksatriya-zoon betaamt, en weldra groeide het op tot een flinken knaap. Hij bezat een groote lichaamskracht en was in staat, om geheel alleen de wilde dieren van het bosch te dooden, zooals leeuwen, tijgers en olifanten. Omdat hij wilde dieren verdelgde, werd hij Sarwadamana (d.i. Allesbedwinger) geheeten.

Toen de jongen den leeftijd van zes jaren bereikt had, kwamen zijn schoone lichaamsvormen des te beter uit. De kenteekenen wezen aan, dat hij eenmaal een wereldheerscher zou zijn.

Er werd gewacht en gewacht, maar nog kwam er geen bode van koning Doeswanta om Sakoentala te halen. Dit bedroefde Sakoentala zeer, en zij weende om haar zoon. Bhagawan Kanwa wist, wat haar hinderde. Hij gelastte een van zijn leerlingen Soekantala te begeleiden, om haar zoon voor den koning te brengen. Zij begaven zich op weg. Toen zij op Hastinapoera aankwamen, verleende koning Doeswanta juist audiëntie. Sakoentala sprak:

„Met uw verlof, Koning! Indertijd deed ik u het verzoek, dat, mocht ik een zoon van u ontvangen, die zoon uw troonsopvolger zou zijn. Die voorwaarde stelde ik u en gij naamt die aan, o Koning! Dat was de reden dat ik mij aan uw omarming overgaf. Dit kind, Sarwadamana genaamd, heb ik u gebaard. Erken hem daarom als uw zoon en troonsopvolger!"

Zoo sprak Sakoentala. Koning Doeswanta antwoordde: „Wie heeft u tot gemalin, leugenachtige kluizenares? Houdt gij mij voor uw echtgenoot? Wat is uw taal onbeschaamd! Hoe kan een machtige koning een nederige kluizenares tot gemalin hebben? Is er in mijn rijk geen andere vrouw, waardiger mijn gemalin te zijn dan gij? Ga uws weegs en verwijder u spoedig van hier! Wie toch verlangt niet de gemalin van een machtigen koning te zijn?"

Zoo sprak koning Doeswanta. Sakoentala gevoelde zich diep beleedigd en weenende sprak zij:

„Hoe kunt gij u zoo vernederen door een leugen, o Koning! Luister eens naar mijn woorden: Zulk een taal past een gewoon mensch wel, niet in het minst echter een koning, zooals gij zijt. Gij denkt zeker: „Ik alleen weet, wat er tusschen mij en Sakoentala is voorgevallen. Wie anders kent mijn handeling?" Denk niet aldus, o Koning! Gij vergeet Hyang Atma (de Alziel), die in uw hart woont! Hij kent alle deugden en zonden van den mensch. Den goden kunt gij niets geheim houden. Aditya, de god van de Zon, Tjandra, de god van de Maan, voorts de god van den Wind, de god van het Vuur, verder de Lucht, het Water, dan nog Atma (de Alziel), god Yama, de Dag en de Nacht, god Dharma: al die goden zijn getuigen van wat de menschen dagelijks verrichten. Waarom ontkent gij, dat ik uw gemalin ben; is het op grond van mijn lage afkomst? Welnu, erken dan tenminste uw zoon. De Agama (heilige wet der overlevering) zegt: „De zoon is het grootste geluk van den vader". Een vader zal zijn zoon omhelzen en op de armen dragen, als deze naar hem toe loopt, hoe stoffig hij ook wezen moge door het spelen met de aarde; want voor een vader is niets zaliger dan het omhelzen van zijn zoon. Het genot, dat een man smaakt bij de omarming van zijn geliefde vrouw, is niets vergeleken bij het geluk, dat een vader ten deel valt door het kussen van zijn zoon. Maakt de vaderliefde zich niet van u meester, Koning, nu gij uw zoon, Sarwadamana, aanschouwt? Hij is volmaakt in schoonheid, uw evenbeeld, Koning! Ach, Koning, wat is uw hart slecht!"

Koning Doeswanta antwoordde: „Staak die leugentaal, Sakoentala! Gij zegt dat een zoon het geluk van den vader is. Zeker, als Sarwadamana zijn zoon was, waarom zou ik hem niet omhelsd hebben? Die jongen kan geen zoon van mij zijn: Kijk, hoe

groot en forsch hij is! Hoe kan ik zoo'n kind hebben? Enkel gij-alleen kunt zoo onbeschaamd zijn, dien jongen mijn zoon te noemen. Ga uws weegs, en noem mij niet uw echtgenoot!''

Zoo sprak koning Doeswanta. Eensklaps echter klonk er een stem uit den hemel, gehoord door den koning en al zijn ministers. De woorden Gods luidden:

,,Hoor, koning Doeswanta! Aarzel niet dat kind tot u te nemen! hij is uw zoon. Sakoentala heeft waarheid gesproken. Dat kind is haar zoon, uit haar huwelijk met u!''

Toen koning Doeswanta die woorden uit den hemel vernam, daalde hij van zijn troon af, en sloot Sarwadamana in zijn armen. Weenende sprak hij tot Sakoentala:

,,Vrouwe Sakoentala! In den beginne verlangde ik sterk naar uw komst. Regeeringsbezigheden verhinderden mij een bode tot u te zenden. Gaarne zou ik u en uw zoon bij uw komst omhelsd hebben, maar mijn koninklijke waardigheid weerhield mij: ik was bevreesd voor een verdachtmaking bij het volk. Nu de woorden uit den hemel, verklarende dat Sarwadamana in waarheid mijn zoon is, door iedereen zijn gehoord, bestaat er voor mij geen beletsel meer hem te erkennen als mijn zoon en wettigen troonsopvolger. En hierbij houdt hij op Sarwadamana te heeten, doch hij heet voortaan Bharata; want op Gods bevel heb ik hem tot mij genomen.''

Zoo sprak koning Doeswanta, waarna hij Sakoentala in haar eer herstelde en haar aan de rijksambtenaren bekend maakte als zijn wettige gemalin.

Toen de daartoe gunstige tijd aanbrak, werd Bharata als koning ingehuldigd.

Andere koningen betuigden hem hun onderwerping, want zij waren allen bevreesd voor zijn groote macht.

Hij werd een wereldheerscher en beijverde zich in het bevorderen van het geluk der wereld door het aanrichten van offers, terwijl Bhagawan Kanwa zijn ,,poerohita'' (hofpriester) werd. Deze Bharata was de grondvester van het geslacht van Bharata.

***

Aldus luidt de geschiedenis van Sakoentala volgens het oud-javaansche Adiparwa. Het is een verhaal, dat uitmunt door zijn eenvoud, en dat m.i. den lezer aangrijpt. En het is voorwaar geen slechte keus van Kalidasa, dat hij Sakoentala's geschiedenis tot onderwerp van zijn drama heeft gekozen.

Zij, die Kalidasa's drama kennen, zullen echter opmerken, dat er nog al geen geringe afwijkingen voorkomen in het beloop van het verhaal. Dit is evenwel te begrijpen, daar Kalidasa's Sakoentala voor het tooneel is geschreven.

Opmerking verdient, dat ook verschilpunten bestaan tusschen de indische en oud-javaansche lezing, voornamelijk hierin bestaande, dat volgens eerstgenoemde lezing aan koning Doeswanta het verhaal over Sakoentala's afkomst door Sakoentala zelf werd gedaan, terwijl zij het vooraf haar pleegvader aan een brahmana-gast had hooren vertellen. Verder had het dispuut, dat zich tusschen Sakoentala en koning Doeswanta ontspon, volgens de indische lezing een veel grooteren omvang.

Wat echter bevreemding wekt, is het feit, dat de legende van Sakoentala bij den Javaan zoo goed als onbekend is.

Daar toch de wajang-lakon's ontsproten zijn uit de mythen der Mahabharata, mag voorzeker verwacht worden, dat de belangrijkste episoden uit het indische epos, zooals de Sakoentala-legende er een is, den dalang bekend moeten zijn, zoo niet beter dan toch ten minste even goed als de andere episoden. Het tegendeel is echter waar.

Zelfs de naam Bharata is aan menig dalang onbekend, terwijl de belangrijke plaats, die Bharata in het epos inneemt, toch zoo overwegend is, dat het groote heldendicht er zijn naam aan ontleent. Immers, zooals reeds eerder opgemerkt werd, beteekent Mahabharata: ,,groot ver-

haal over de nakomelingen van Bharata'', terwijl de strijd tusschen de Pandawa's en de Korawa's genoemd wordt: ,,Bharatayoedha'', d.i. ,,de strijd tusschen de nakomelingen van Bharata''.

Andere veel voorkomende samenstellingen zijn: Bharata-koela, Bharata-wangsa, en Bharata-warsa, welke woorden resp. beteekenen: het geslacht van Bharata, de telg van Bharata, en het rijk der Bharata's.

DE PSYCHE VAN DEN JAVAAN

DOOR
PAUL VAN SCHILFGAARDE.

I.

Alle menschen op aarde, alle volkeren hebben elkaar noodig. Het denkbeeld, dat een enkeling uit eigen kracht zou kunnen leven; dat een enkel volk in heer-lijke grootheid aan zichzelf genoeg zou kunnen hebben: het is een ijdele waan van hooghartige bekrompenheid. Het leven, van planten, dieren, menschen, ligt in samenhang besloten; het volk is een gemeenschap van gelijksoortig sprekenden; en in de ongedwongen samenwerking van vrije volkeren vindt het menschelijk of zedelijk leven rondom de aarde zijn doel en voltooiing.

Doch in de praktijk des huidigen levens kraaien misverstand, verguizing, heerschzucht en misbruik van macht victorie; en de edelste houding, die men zich schijnt te kunnen geven, is het minzaam gebaar van welwillende bevoogding, even pijnlijk voor de pupillen als hoovaardig van den voogd.

De ware houding is die van den eerlijken mensch, die zijn medemensch in diens waren aard wil leeren kennen om hem te kunnen liefhebben; van den vrijen mensch, die geen andere dan vrije menschen naast zich duldt. Wanneer de naar de Tropen getogen Noorderling zich deze levenshouding wist eigen te maken, hoeveel leed zou niet gelenigd, hoeveel vreugde en arbeidslust niet gewonnen zijn!

In stee daarvan komt de Hollander met hoogen borst en breedsprakige verwaandheid vertellen, wat hij wel van den „Inlander" denkt. De een verwijlt in romantische ontboezemingen; de ander haalt zijn hart op aan hatelijke geringschatting. [1]) Doch hoe zelden vindt men bij den Europeaan het eerlijke pogen: de inheemsche volksgroepen te leeren kennen om den wille van de waarheid, en om den wille van de gemeenschap der volkeren.

Er zijn, met name voor het westersch denken, twee groote groepen van moeilijkheden, om den aard der indonesische bevolkingen te leeren kennen.

Ten eerste vertoonen de inheemsche volkeren van Insulinde in ontwikkeling, levensopvatting en idealen onderling veel grooter verschillen, dan de bevolkingen van West-Europa. Over de Javanen alleen al schrijft Noto Soeroto [2]): „Het verschil tusschen de diverse standen, in geestelijk opzicht, (is) bij de Javanen veel grooter dan men in Europa bespeurt. Slechts de hoogere standen zijn die eigenaardige beschaving deelachtig, welke men in navolging van eenige schrijvers wel het Javanisme zou kunnen noemen. Onder de lagere standen vindt men allerlei gradaties van ontwikkeling, waarvan de laagste misschien met die van de melanesische volken is gelijk te stellen. Bij de bestudeering van het javaansche volk alleen zou men wellicht de opeenvolgende ontwikkelingsfazen der menschheid aan kunnen toonen."—Deze verhouding wordt nog ingewikkelder door de immigratie van niet-inheemsche Oosterlingen, voornamelijk Chineezen, Arabieren, Japanners, die als aparte groepen met een eigen aard in de indische maatschappij blijven staan.

Ten tweede wijken het karakter en de aard der inlandsche volkeren, van elke groep op zichzelf, en van het totaal als saamhoorigheid beschouwd, sterk af van onzen noordelijken volksaard.

Hoeveel misvattingen, hoeveel vermom-

[1]) Een interessant overzicht uit den ouderen tijd geeft P. J. Veth, Java I (1875) p. 292—306.

[2]) De volken van Nederlandsch-Indië, in monographieën uitgeg. onder leiding van J. C. van Eerde. A'dam 1920-'21. II 272. (voortaan kortweg aangeduid als: Van Eerde).

de wrok, hoeveel vergeefsche moeite en teleurstelling door verkeerd begrip van aard en aanleg! Dit geldt voor alle verhoudingen tusschen menschen, steeds en overal; te scherper in den omgang tusschen Europeaan en Inlander, wier levensinzicht en levensdoel zoo weinig gemeen hebben.

Mismoedig door deze verwardheid vragen sommigen zich af, of per slot een wetenschappelijke karakterkennis van een volk wel mogelijk is. Een volk toch bestaat uit talrijke individuen, ieder met zijn eigen geaardheid. En is reeds een enkel mensch niet een mengeling en wisseling van ontroeringen en begeerten zoo vreemd en ongewis, dat elke greep van het begrip te eng, dat elk gebouw van woorden hol en kleurloos schijnt? Geen schot is raak, vergeefsch de jacht, een Proteus de psyche: ze lacht u uit in den rug als ge voor uw oogen zoekt!

Bezin u toch, teleurgestelde jager. Niet met één slag wordt de ziel gevangen. Doch de mensch is een eenheid. Hoe zou hij door het leven kunnen gaan met zijn geheugen en zijn wil, met zijn doel en zijn liefde, als de krachten van zijn geest niet bestendig waren en eigen-aardig, en dus kenbaar. ,,Totop zekere hoogte'', werpt gij tegen. O zeker, totop zekere hoogte. Ook zon en maan en zee en wat niet al zijn slechts kenbaar ,,totop zekere hoogte''. Een eeuwig voortschrijdende is onze kennis; voor haar geen eindpunt waar zij rusten kan en vergaan. ,,Totop zekere hoogte'': maar elke hoogte is welkom en treeplank voor den verderen tocht.

Trouwens: wie loochent het bestaan van menschenkennis? En zou de populaire menschenkennis niet vatbaar zijn voor wetenschappelijke zuivering? Goed. Maar volkenkennis? Kan men eenheid verwachten onder duizenderlei karakters? Welken redelijken zin kan men nu hechten aan uitdrukkingen als ,,de'' Franschman, ,,de'' Hollander, ,,de'' Javaan! Beduiden ,,karakter'', ,,persoonlijkheid'', ,,aard'' niet juist het bizondere, het individueele, aan een bepaald mensch eigene?

Toch heeft ook ieder volk zijn eigen aard. Het begrip ,,volk'' beteekent een eenheid, een psychische eenheid, zoo goed als het begrip ,,mensch''. Eenheid van taal, van leefwijze, van gebruiken en opvattingen, van gedrag en levensbedoeling. Iedere staatsman, iedere diplomaat moet hiermee rekening houden. Er bestaat ook een populaire, ook een intuïtieve volkenkennis, en deze kan evengoed als de menschenkennis wetenschappelijk gelouterd worden en verdiept.

Men stelle zich bij uitdrukkingen als ,,volksziel'', ,,volkskarakter'', ,,volksaard'' niet een soort kollektieve psyche voor, niet die groepen van eigenschappen en eigenaardige gedragingen, welke door het samenzijn van kleinere of grootere menigten ontstaan; doch een soort gemiddelde. ,,De'' Engelschman, dat is de doorsnee-Engelschman. Noemt men hem ,,a bad starter, but a good finisher'', dan beteekent dit dat een aantal Britten, groot genoeg om een stempel te drukken op het geheele volk en zijn optreden naar buiten, moeilijk in beweging te brengen is, maar eenmaal aan den slag, als de bulhond niet loslaat vóór de overwinning.

Van groote volksgroepen geldt hetzelfde. De Europeaan, de Arabier, de Neger, de Chinees: zij onderscheiden zich duidelijk van elkaar. De hooghartige Arabier, tegelijk zoo neerbuigend vriendelijk in zijn optreden; de nijvere, buigzame Chinees; de organizeerende en alles naar eigen zin stellende West-Europeaan: welke verschillen! Noemen wij den Semiet een handelaar, dan kan de Arabier er deel aan hebben, doch het beduidt niet, dat àlle semitische stammen, laat staan de individuen, zonder onderscheid of uitzondering zich door handelsgeest zouden onderscheiden. Spreken we van de indolentie der indische volkeren, dan kunnen wij alleen bedoelen, dat van Insulinde niet die expansieve energie uitgaat of uit is gegaan, waardoor de West-Europeanen

zich kenmerken: niet, dat alle Inlanders onverschillig of traag zouden zijn.

Uit den aard der zaak moeten karakteristieken van groote volksgroepen algemeen en eenigszins vaag blijven. Hoe omvangrijker de gemeenschap, d. w. z. hoe talrijker haar diverse elementen, des te minder apart is zij. Deze algemeene karakteristieken lijden ook dikwijls aan voorbarige generalizatie's. Schijnbaar worden zij gemakkelijk gewonnen; in waarheid vereischen ze dubbele studie en bezinning. Hun belang ligt hierin, dat zij de eigenschappen der afzonderlijke, saamstellende volkeren in duidelijker samenhang doen begrijpen. Voor de praktijk zijn ze van weinig nut. Want in den praktischen omgang vallen de groote volksgroepen uiteen, slechts de volkeren treden als eenheid op, en worden als eenheid, in wetgeving en rechtspraak, behandeld.

Wij zullen in dit opstel ons dan ook niet dan terloops verdiepen in het karakter van den Oosterling, doch ons beperken tot den aard van den Javaan. De Javanen toch vormen in den Archipel de grootste groep—een kleine dertig millioen zielen—, en de meest treffende eenheid. Daarenboven hebben zij een geschiedenis: het stempel der eeuwen heeft hun eigenschappen als het ware geijkt: zij hebben hun burgerrecht in de rij der volken met een uitgesproken eigen karakter verworven.

II.

,,Omtrent het karakter en den aanleg der Javanen is het oordeel dat men bij verschillende, zoo oude als nieuwe schrijvers aantreft, zoo verbazend uiteenloopend, dat men schier zou wanhopen ooit tot een gevestigde meening te kunnen geraken.''.[1])

Inderdaad: het is reeds niet ieders werk, den aard van een mensch te kenschetsen. En dan dien van een vreemd volk! Toevallige kennissen, vluchtige waarneming, overhaast generalizeeren; beperkt begrip door het overwicht van eigen aard en waardeering en door het overdragen van eigen emoties aan de omgeving; invloed van toevallige persoonlijke ervaringen veelal geheel buiten het vraagstuk om: al deze eenzijdigheden stempelen velerlei berichtgeving tot even onbetrouwbare als vage beweringen. En toch is de menschenkennis de grondslag voor de ethologie, de wetenschappelijke karakterkennis. Het wetenschappelijk onderzoek toetst, schift, omlijnt, ordent, en zoekt naar samenhang en wezen: de menschenkennis van den leek verschaft het materiaal en de beginselen. Laten wij derhalve aanvangen met na te gaan, hoe een meer bezonken en bezonnen oordeel den javaanschen volksaard beziet.

Wij zullen daarbij in de eerste plaats denken niet aan den javaanschen adel noch aan den intellektueelen stedeling, maar aan den kleinen man. De groote meerderheid van het javaansche volk bestaat uit de armoedige, onontwikkelde landbouwers en daglooners.

De javaansche kleine man vertoont als regel een geringe energie. De landbouwer bewerkt zijn akker oppervlakkig, de daglooner arbeidt zeer ongelijkmatig, en nooit meer dan strikt noodzakelijk is om in z'n eerste, karige levensonderhoud te voorzien. ,,Lui is de Javaan niet,'' meent de Encyclopaedie [2]). ,,Wanneer hij arbeiden moet om den kost te verdienen, werkt hij hard. Het gemis echter van de begeerte om door meerdere inspanning het tot hoogeren maatschappelijken welstand te brengen en andere omstandigheden van dien aard weerhouden hem veelal van verderen arbeid.''

,,Het is uiterst moeilijk,'' schrijft H. E. B. Schmalhausen [3]) over dit punt, ,,in de ziel van den Oosterling te lezen

1) Veth I.l. p. 291.

2) Encyclopaedie van Nederl.-Indië, 2e druk, dl. II (1918), s.v. Javanen, p. 216.

3) Over Java en de Javanen (1909), p. 48/49. Wanneer deze schrijver de benaming ,,Inlander'' gebruikt, bedoelt hij den javaanschen kleinen man.

en de drijfveeren van zijn handelingen te begrijpen. Ziet men een Javaan tegen een schrale betaling met zware lichamelijke inspanning de tallooze plantgeulen in de suikerrietvelden graven bij een temperatuur, die steeds over de tachtig graden is, dan is men geneigd hem met een nijvere bij te vergelijken. Dienzelfden indruk krijgen wij in nog hoogere mate, wanneer wij Inlanders voor een klein geldelijk voordeel groote tochten zien volbrengen. Zien wij daarentegen, hoe een Inlander, wanneer hij eens bij uitzondering geen geldgebrek heeft, en dus de onmiddellijke dwang tot werken ontbreekt, met blijkbaar welbehagen dagen en dagen achtereen kan luieren, en den geheelen tijd in half wakenden, half droomenden toestand kan doorbrengen, zonder den minsten aandrang te gevoelen om zelfs maar de lichtste bezigheid ter hand te nemen, dan vinden wij hem uit den grond van ons hart een lui schepsel.

,,De Javaan mist de innerlijke aandrift tot geregeld werken, die de noord-europeesche volken over het algemeen toonen. Maar zijn levensomstandigheden beletten hem meestal zijn neiging bot te vieren; vandaar de zonderlinge afwisseling tusschen zware inspanning en groote vadsigheid.

,,Thans laat ieder werkgever, de inlandsche niet uitgezonderd, zooveel mogelijk op taak werken. Doet hij dit niet, dan moet er onophoudelijk toezicht worden gehouden, want uit plichtsgevoel alleen zal de Inlander zich niet inspannen.

,,Dikwijls heb ik echter bij mijzelf gedacht, dat ik onder gelijke omstandigheden, bij zoo groote hitte, slechte voeding, schrale betaling en volslagen gemis aan rechtszekerheid, niet ijveriger zou zijn. Het is volstrekt niet zeker, dat de volksaard geen wijziging ten goede zou kunnen ondergaan, wanneer de ekonomische toestanden op Java verbeterden.''

Met opzet haal ik ook de laatste alinea aan. Hieruit blijkt, hoe men, zoodra men op een lastige of onaangename eigenschap stuit, naar uitkomst zoekt. Zou het niet anders mogelijk zijn? Ligt de oorzaak niet in droevige omstandigheden, in plaats van in het karakter? Menschelijk en beminnelijk pogen, een kwaad te verontschuldigen. Doch door de verontschuldiging wordt het feit niet opgeheven. En ten anderen vergete men niet, dat genoemde ,,omstandigheden'' althans voor een deel door het volk zelf zijn voortgebracht, psychische uitingen van het volk zijn. Wij mogen thans evenwel niet nader ingaan op de principieele vraag, in hoever bepaalde gedragingen een duurzame uiting van het karakter, en in hoever zij meer toevallig en tijdelijk zijn.—

De traditie, de adat, heeft in het javaansche leven een groote macht. Als iedere boer is de Javaan honkvast en zeer gehecht aan zijn geboortegrond, en staat hij argwanend tegenover het nieuwe. In kleeding, omgangsvormen, taal houdt hij zich stipt aan de gebruiken. De traditioneele en godsdienstige feesten maken de gewichtigste momenten van zijn leven uit; de graven zijner voorouders verzorgt hij met een eerbiedigen schroom. Tegenover het nieuwe mist hij ook zelfvertrouwen. Het ,,dat kan ik niet'' ligt hem voor op de tong. Vriendelijke aanmoediging, belooning, vooral belangstelling moeten zijn aarzeling overwinnen. Hij blijft vasthouden aan voorvaderlijke zeden en instellingen, ,,totdat hij goed overtuigd is van het meer praktische en betere van het nieuwe; tot die overtuiging moet hij echter zelf komen; zij moet hem niet worden opgedrongen, want dan klampt hij zich zooveel te meer aan het oude vast. Lucifers en petroleum wonnen het zonder slag of stoot tot in de diepste binnenlanden van de van oudsher gebruikte ,,tali api'' (,,vuurtouwtjes'') en de klapperolie en djarak-olie; tegen verbeteringen van ,,hoogerhand'' ingevoerd bleef de Javaan zich echter dikwerf zoolang mogelijk verzetten.'' [1]). ,,Zoodra hem de gelegenheid geboden wordt,'' meent ook J. Th.

1) Encycl. p. 215.

Petrus Blumberger [1]), ,,en hij geen ekonomische benadeeling ducht, doet de Vorstenlander, ondanks de tradities in deze autoriteiten-maatschappij, gemakkelijk afstand van oude gebruiken, om nieuwe gewoonten aan en over te nemen.''

Doch er schijnt veel toe noodig, om een Javaan in beweging te brengen. De berusting in het noodlot [2]) ligt hem vaak nader dan de eigen inspanning, zoodat men hem dikwerf van onverschilligheid beticht.

Initiatief en organisatie-vermogen, wilskracht en volharding schieten te kort.

,,Een zekere indolentie is zichtbaar in de javaansche volkspyche, die bij de geringste moeilijkheid in en bepaalde onderneming zich direkt openbaart door deze op te geven.'' [3]) De Javaan ziet verbazend tegen beslommeringen op, en heeft in 't algemeen weinig zelfvertrouwen. Zijn levens-energie schijnt betrekkelijk gering; ,,het aantal zelfmoorden is hoogstwaarschijnlijk grooter dan bij europeesche volkeren.'' [4]) ,,Vóór alles moet de Inlander merken, dat hij met een onverzettelijken wil te doen heeft, die niet rust, voordat het doel bereikt is. Men moet die lieden als het ware wakker schudden.'' [5])

Onbekomerd om de toekomst, los van geld of althans zonder begrip van financieele verhoudingen, denkt de dorpeling niet aan sparen. ,,Gewoonlijk danst het geld hem tusschen de vingers. Zoodra het een eenigszins belangrijke som betreft, schiet zijn voorstellingsvermogen te kort.'' [6]) Wel loopen de gesprekken meestal over geld: doch het gaat dan om zeer kleine, overzichtelijke en dien dag zelf verrekende bedragen. De stedelijke bevolking houdt iets meer rekening met de wisselvalligheid der fortuin: zij belegt veelal in de vette maanden haar geld in goederen — gouden en zilveren ringen, batikwerk, e. a. —, om in magere tijden hierop geld in het pandhuis te kunnen leenen.

De Javanen hebben weinig zin voor orde, netheid en zindelijkheid. ,,Meestal dragen zij hun kleeren zoolang, tot ze bijna in stukjes en lapjes van het lijf vallen. In den regel dragen zij dag en nacht dezelfde kleeren. Van behoorlijke zorg voor hun goed hebben zij geen begrip, zij sparen het bv. niet door bij de tropische stortbuien of bij zwaar werk, waarbij het veel te lijden heeft, oude kleedingstukken te dragen. Zij wasschen hun goed zeer dikwijls, zonder het echter grondig te reinigen, want zeep is een groote weelde in een javaansch huishouden. Herstellen doen zij weinig en slecht, maar zij zijn verzot op nieuwe en mooie kleeren.'' [6])

Uitgelachen, verlegen gemaakt te worden, vindt de Javaan verschrikkelijk. Schroomvallig, schuchter en bedeesd, verstaat hij voortreffelijk de kunst zijn gevoelens en zijn oordeel te vermommen. Hij is wantrouwend. Nooit zal hij tegenspreken: zijn woorden zullen het hartgrondig met u eens zijn, maar in stilte zal hij ,,praat maar toe'' denken. Vaak maakt zijn gedrag den indruk van een taktiek van lijdelijk verzet, soms ook van verraderlijkheid.

Niettemin is hij gedwee, plooibaar en volgzaam tot kruiperige slaafschheid toe. Buitengemeen hecht hij aan betooning van eerbied. Het gezag weegt bij hem zeer zwaar. ,,U, die onze maatschappij kent'', schrijft Kartini den tienden Augustus 1902 aan Van Kol, ,,weet wat dàt (macht en aanzien) in onze inlandsche wereld beteekent: waar macht en aanzien alles is, glans en glorie als 't toppunt van geluk worden beschouwd.'' De bekleeding van baantjes in het dorpsbestuur, de bedevaart naar Mekka, de kennis van het Nederlandsch: zaken die hem boven z'n genooten verheffen, zijn hem meer waard dan mate-

1) Van Eerde II p. 231.
2) Verg. Kartini's brief van 27 Okt. 1902 (vierde druk. p. 305).
3) Wediodipoero (Dr. Radjiman), Praeadvies v/h Congres v/h Comité voor de javaansche cultuurontwkkeling in Juli 1918 te Soerakarta. p. 3.
4) Travaglino in P.E.B. 1920 p. 357. Verg. beneden p. 92 en 96 de daar aangehaalde uitingen van Kartini.
5) Schmalhausen p. 45.
6) Idem p. 53.

rieele welstand. Eeuwenlange onderdrukking zou den Javaan zoo hebben gemaakt.

Zachtmoedig is hij. ,,Bij de Javanen geldt zachtheid als de voornaamste deugd.''[1]) ,,Zacht, bescheiden van aard, eenvoudig en nederig!''[2]) Hij is ook zeer gevoelig voor hartelijkheid. [2]) In zijn goedhartigheid en goedgeefschheid deelt hij aan de armsten van zijn dorpsgenooten van zijn schralen leeftocht mee. ,,Wat een namelooze ellende zou er geleden, worden wanneer de Javanen niet bijna zonder uitzondering bereid werden gevonden om zieke familieleden te huisvesten, weezen aan te nemen en ouden van dagen kost en inwoning te verschaffen.''[3]) Gul en gastvrij is de Javaan; ,,wie thuis niet meer te eten heeft, tracht bij een bloedverwant een onderkomen te vinden; omgekeerd neemt hij den bloedverwant bij zich, wanneer het fortuin hem eens toegelachen heeft.'' [4]) De ontaarding van deze vriendelijke eigenschap is een bij den Javaan niet zeldzaam parasitisme.

De levenskunst verstaat hij beter dan de Westerling. Zelden gaat hij zich te buiten, baldadigheid is onbekend. ,,Gebrekkigen of mismaakten, op Java niet zooveel voorkomend als in westersche landen, zal men nooit door de dorpsjeugd hooren uitjouwen.'' [5]) Hij is machtig op feestjes gesteld, maar toont zich een kalmen feestvierder, bedrinkt zich niet, en beheerscht zijn begeerten. ,,Bij feesten in de dessa ziet men nooit stuitende tooneelen; ieder neemt de plaats in die hem toekomt, en ieder wacht zijn beurt af bij het bedienen, waarbij de ouderen van dagen voorgaan.'' [6])

Een groote hoffelijkheid kenmerkt ook den gemeenen man, een hoffelijkheid intusschen die veelal tot doode vormelijkheid is verstard. ,,Hoffelijkheid en zin voor decorum vormen ongetwijfeld een kostbaar bezit voor een volk, voor zooverre daarin tot uiting komt de zedelijke verplichting tot inperking van hartstochten en begeerten — een noodzakelijke voorwaarde voor de ordelijkheid en geregeldheid in de maatschappelijke aanrakingen. Evenals bij de individuen, zoo ook heeft een volk met beschaafde en aangename omgangsmanieren meer aanspraak op égards in den volkerenkring en daardoor ook meer kans van medezeggingschap. Indien echter het zedelijk motief dier wellevendheid niet meer bewust leeft en de hoffelijkheid een bloote formaliteit wordt, dan zal de nauwkeurige inachtneming van het uiterlijk decorum dikwerf de betrokkenen eer schaden dan goed doen. De Javaan nu leeft over het algemeen in vormelijke tradities, althans in de laatste periode van zijn historie; hij geeft zich weinig rekenschap van zijn doen en laten, leeft m.a.w. zijn leven onbewust. Met betrekking tot zijn gekultiveerde hoffelijkheid volgt uit het boven betoogde, dat die beminnelijke karaktertrek zich al te veel richt naar konventioneele korrektheid en niet naar een dieperen zin der voorgeschreven vormen. Zoo vermijdt de Javaan een openhartige en ruiterlijke diskussie ter opheldering van een misverstand of vermeende onvriendschappelijke daad, uit vrees elkander te kwetsen, maar het gevolg is een voortbouwen op verkeerde praenissen, een zich verwarren in eigen valsche redeneeringen, een mokken, en eindelijk een uitbarsting van opgekropt gevoel, waardoor bv. vaak aan een goede verstandhouding op schijnbaar onverklaarbare wijze plotseling een einde komt.'' [7])

De Javaan leeft ingetogen en zeer sober. Over 't algemeen weet hij zijn drift en hartstochten veel beter te beheerschen dan de Europeaan. Drift heeft ook geen vat op hem: tegenover driftige uitvallen raakt de Javaan de kluts kwijt. Toorn en haat onderdrukt hij, hetzij dan, zooals

1) Noto Soeroto l.l. p. 272.
2) Verg. Kartini, Door duisternis tot licht, p. 247, 252, 303, 309. Geciteerd wordt naar den vierden druk (1923).
3) Schmaulhausen p. 42.
4) idem p. 40.
5) idem p. 42.
6) idem p. 39.

7) Noto Soeroto l.l. p. 276.

Noto Soeroto wil, door verstarde vormelijkheid, hetzij dan als uiting van een meer oorspronkelijke karaktertrek; jaren lang kan hij in stilte wrokken, en zijn wraakzucht koelt hij soms op slinksche wijze, door vergiftiging of sluipmoord. Na een langdurige, naar binnen gekeerde koncentratie van emoties, veelal mede onder den invloed van opium, kan een blinde razernij bij hem uitbarsten.

Behalve de bedwelming door opium, en in de laatste jaren onder den invloed der handelaren het gebruik van sterken drank [1]), zijn dobbelen en wedden zijn hartstocht. Ook schept hij groot vermaak in hanengevechten.

Doch hij is vreedzaam, stil in zijn optreden, naar binnen gekeerd, en hij uit zich moeilijk. Geen luidruchtigheid, geen uiterlijke teekenen van opwinding. Nooit hoort men hem langs den weg fluiten of zingen. Het is, of een zekere droefgeestigheid drukt op het javaansche volk. „Wij zijn nu ook bezig zangen te leeren," schrijft Kartini op 15 Augustus 1902 [2]): „geen jubelzangen; heb je die wel ooit gehoord van ons volk? De gamelan jubelt nooit; zelfs bij de dolste feesten klinkt er weemoed in haar zang, misschien wel dáárom. Weemoed is het leven, géén jubelzang!"— „O dood!" roept zij elders [3]) uit: „waarom wordt gij toch een verschrikking genoemd, gij die den mensch uit 't wreede leven verlost!"

Toch bezit de Javaan ook blijmoedigheid, die hem zijn zorgelijk bestaan lichter maakt. Hij heeft zin voor humor, en voor geestigheid. „Zoo kun je ze met een kwinkslag die hen hartelijk lachen doet, een zware karwei vroolijk doen verrichten." [4]) „Humor tintelt in vele gezegden en verhalen en het klassieke voorbeeld is wel het boek van den Kantjil of het dwerghert [5]), waarin de lotgevallen, snakerijen en benarde posities van dat diertje op levendige en fijne wijze worden verhaald." [6]) — „Verbaasd staan wij, eigen kinderen van het land, dikwijls over de snedigheid onzer landslieden. Je kunt je niets bedenken, of zij kunnen daarvan wat maken. Noem maar iets op, in den blinde, wijs een voorwerp aan, en een geestige Javaan, die je vooral veel vindt onder het eigenlijke volk, weet daarop onmiddellijk een rijm te maken, dat verbaast door snedigheid en geestigheid. Het is aan oostersche volken eigen, denk ik." [7])

De voorstellingen van goed en kwaad (iets anders dan een goed of slecht leven!) zijn bij den Javaan nevelig. Kartini beschrijft eens [8]) een feest, waarop zij „voor 't eerst leerde beseffen, welk een bewonderingswaardige hoogte het komediespelen in de europeesche wereld, buiten het tooneel, heeft bereikt." Zij is ruw ontgoocheld, ook door andere ervaringen, en gaat dan voort: „ „De Javaan is een geboren leugenaar, is volstrekt onbetrouwbaar." Wij laten die beschuldiging daar; wij vragen slechts: als een kind zondigt uit onwetendheid, en een volwassen, denkend persoon begaat diezelfde zonde met overleg, uit berekening: wie van beiden is het meest schuldig? Wij vragen ons soms wel eens af: wat is dan beschaving? Is het.....is het meesterlijkheid in het..... huichelen?"—„Er is zoo heel veel moois in de javaansche zedeleer," heet het in denzelfden brief. „'t Is alleen maar jammer, dat niet iedereen symboliek verstaat."

„In hun onderling verkeer zullen de Javanen zelden een gegeven woord breken of een belofte niet nakomen. Dit is des te merkwaardiger, omdat allerlei overeen-

1) Verg. o.a. Kartini's brief van 25 Mei 1899 (p. 5—6).
2) p. 255.
3) in den langen brief over zichzelf van Aug. 1900 (p. 62—63).
4) Kartini in haar brief van 21 Nov. 1902 (p. 309).
5) de javaansche Reinaerd.
6) Noto Soeroto l.l. p. 276—7.
7) Kartini in haar brief van 17 Aug. 1902 (p. 258).
8) in haar brief van 27 Okt. 1902 (p. 301—302).

komsten gewoonlijk op goed vertrouwen aangegaan worden en van weerszijden meestal geen zweem van wettig bewijs voorhanden is."[1]) ,,Er is bij ons Javanen een geloof, dat wie zijn belofte niet nakomt, bezocht zal worden door een vergiftige slang." [2]) — ,,Crawfurd aarzelt niet de Javanen, op grond zijner ondervinding, het oprechtste en waarheidlievendste te noemen van alle aziatische volken die hij had leeren kennen. [3])

,,Ofschoon de Javaan zelden een bepaalde belofte zal breken, kan hij voor het overige liegen, alsof het gedrukt staat. Wat men hem niet al te kwalijk moet nemen, want de man kan met ,,waarheid" in de dessa heelemaal niet terecht. Zelfs een valsch getuigenis of een meineed zal hem geen slapeloozen nacht kosten. Wordt hij tot gevangenisstraf veroordeeld, dan vat hij dat meer op als een ongelukkig toeval dan als iets onteerends, terwijl ook zijn dessagenooten het niet als een schande beschouwen." [4])

Aan den anderen kant heeft hij wel schuldbewustzijn en gevoel voor rechtvaardigheid. ,,Over het algemeen zal hij zich zelden beklagen over een harde onaangename bejegening, ja zelfs over handtastelijkheden, wanneer hij weet, dat hij schuld heeft." [5]) ,,Het is mij gebleken, dat in de groote meerderheid der gevallen aan de houding van den delinkwent te zien is, of werkelijk van schuld sprake is. Wanneer zij zelf overtuigd zijn, dat ze verkeerd gehandeld hebben, dan zie ik ze bleek worden, wat met hun getingeerde huid vaal geel wordt. Daarna krijgen ze een kleur, waardoor zij een koperkleurig of bronsachtig aanzien krijgen. Hun houding is aarzelend, en ik gooi dan dikwijls een potlood tegen den grond, dat ik hen laat oprapen en mij aangeven. Zij vertoonen dan hierbij een duidelijk beven." [6])

1) Schmalhausen p. 39.
2) Kartini in haar brief van 20 Nov. 1901 (p. 154), zie aldaar.
3) Veth p. 302.
4) Schmalhausen p. 52.
5) Schmalhausen p. 40.

Het huwelijk wordt als een natuurlijke vanzelfsprekendheid beschouwd, waaraan niemand zich onttrekt. ,,Niet trouwen is volgens javaansche begrippen onnatuurlijk. Javaansche bachelors bestaan niet; ook kan men zonder overdrijving zeggen, dat alle javaansche vrouwen in haar leven eens zijn gehuwd geweest." [7]) ,,Gij hebt waarschijnlijk wel gehoord," schrijft Kartini in haar langen brief van 21 Maart 1902 [8]) over het huwelijk van haar zusje, ,,dat er voor den Javaan geen grooter levensmislukking bestaat dan een ongetrouwd gebleven vrouw, wat meteen een schande is."

Over het huwelijks- en gezinsleven van den Javaan is men het overigens niet eens. In de Encyclopaedie heet het [9]): ,,Liefde en toegenegenheid van ouders voor hun kinderen en omgekeerd, niet alleen met het hart maar ook met de daad, nl. het voorzien in hun levensonderhoud, worden door de Javanen bijna zonder uitzondering betracht." — Een zachtmoedig en fijnzinning beoordeelaar als Schmalhausen meent [10]): ,,Liefde in de meer edele beteekenis van het woord kent de Javaan niet. De beroemde idylle van Saïdjah en Adinda uit den Max Havelaar is een juweeltje van poëzie, maar de daarin beschreven gevoelens en gewaarwordingen zijn den Javaan vreemd."—,,Een gezinsleven mist hij: hij vormt zich geen home en geen huiselijke gezelligheid. Opvoedkundige ideeën ontbreken hem ten eenenmale en de meeste kinderen groeien vrijwel in het wilde op" [11]) — ,,Vrij verlangde ik te zijn," roept Kartini in haar eersten brief uit [12]), ,,om

6) Travaglino in P. E. B. 1920 p. 346.
7) Schmalhausen p. 55.
8) p. 193.
9) p. 215.
10) p. 55.
11) Travaglino in P. E. B. 1920 p. 358.
12) 25 Mei 1899(p 5); de laatste zinsnede is uit een brief van 6 Nov. 1899 (p 15).Verg. de brieven van Aug. 1900 (p. 51 vv), 23 Aug. 1900, Aug. 1901 (p. 127 vv) 29 Nov. 1901, 31 Dec. 1901, 27 Maart 1902. Zie ook het opstel van Sriati Mangoenkoesoemo, ,,De javaansche vrouw", in het Gedenkboek van Boedi-Oetomo, 1918.

me zelfstandig te mogen, te kunnen maken, om van niemand afhankelijk behoeven te zijn, om.....om nooit te moeten trouwen. Maar trouwen moeten we, moèt, moèt. Niet trouwen is de grootste zonde, die een mohammedaansche kan begaan, is de grootste schande die voor een inlandsch meisje en haar familie bestaat. En het huwelijk hier, o, ellendig is hier een nog te zachte uiting voor! Hoe kan het ook anders zijn, als de wetten zijn gemaakt alles voor den man en niets voor de vrouw? als wet en leer beide zijn vóór den man — als hem àlles, àlles is geoorloofd? Liefde, wat weten wij hier van liefde? Liefde is een sprookje in onze javaansche wereld.''

De mohammedaansche veelwijverij staat zeker een sublimatie van het huwelijksleven in den weg. Evenwel schijnt deze vrijwel beperkt te zijn tot de weinig talrijke gegoede en hoogere standen, waartoe ook Kartini behoorde. ,,Veelwijverij komt bij de Javanen, ofschoon zij met uitzondering van enkele Christenen en Heidenen, Islamieten zijn, betrekkelijk weinig voor, ook al omdat de ekonomische toestanden dit meestal niet gedoogen. Wel ziet men, dat sommige Inlanders achtereenvolgens verscheiden vrouwen huwen, maar dit is toch meer uitzondering dan regel, vooral bij den gezeten landbouwersstand. Bedienden en de vlottende bevolking zijn op dit punt minder streng van zeden. Bij hen komt scheiden en hertrouwen dikwijls voor. De gezeten dessaman, die in den regel steeds met een en dezelfde vrouw getrouwd blijft, zal, wanneer die vrouw oud is geworden, slechts uiterst zelden er toe overgaan een tweede jongere vrouw er op na te houden, wanneer hij er niet voor kan zorgen, dat zij een afzonderlijk huis of erf ter bewoning krijgt; hij zal dan liever zijn fortuin buitenaf zoeken.'' [1])

Van groot belang schijnt intusschen de waardeering, die de man voor de vrouw bezit. ,,Van kindsaf aan werd den man geleerd'', schrijft Kartini, een getuige van de hoogere standen, in Augustus 1900 [2]), ,,het meisje, de vrouw te beschouwen als een wezen van lager orde dan hij. Hoorde ik niet mijn moeder, mijn tantes, mijn vrouwelijke kennissen o zoo dikwijls op smalenden, minachtenden toon zeggen: ,,een meisje, 't is maar een meisje!'' 't Is de vrouw zelf dus, die den man leert, de vrouw te verachten''.

Hoe bij den adel de omgang tusschen broers en zusters vergiftigd wordt door de étiquette, heeft Kartini treffend beschreven [3]). En over de verhouding tusschen ouders en kinderen heet het [4]): ,,De inlandsche gewoonten brengen mee, dat een zekere afstand bewaard blijft tusschen ouders en kinderen. Zeker kunnen ze vertrouwelijk zijn met elkaar, maar tot zulk een innige vertrouwelijkheid, zooals bij vele europeesche ouders en kinderen 't geval is, kan 't nooit komen''.

Het wils- en gevoelsleven van den Javaan hebben wij hiermee geschetst. Op religieus gebied kenmerkt hij zich door groote verdraagzaamheid: het fanatisme van den Islam ligt niet in zijn aard. Trouwens: de mohammedaansche leer is op vele plaatsen in 't geheel niet doorgedrongen. De oude traditie leeft voort in de godsdienstige feesten en gebruiken.

Ons rest nog de kenschetsing der aesthetische en intellektueele vermogens.

Over zijn aesthetischen zin zijn zelfs de meer wetenschappelijke berichten uit den laatsten tijd met elkaar in tegenspraak.

---

1) Schmalhausen p. 55.

2) p. 61/62.

3) in den brief van 18 Aug. 1899 (p. 12/13). Over meisjesopvoeding bij den adel: „Een juweel van een javaansch meisje is: stil, onbewegelijk als een houten pop; spreken alleen, wanneer 't hoognoodig is, met een fluisterstemmetje, zelfs voor mieren onverstaanbaar; loopen, voetje voor voetje, als een slak; lachen, geluidloos zonder de lippen te openen: 't staat zoo leelijk wanneer de tanden zichtbaar zijn: je lijkt dan wel een wilde kat''. (brief van Aug. 1900, p. 57). — „Jongeren zijn gehoorzaamheid aan ouderen verschuldigd'', werd mij steeds voorgepredikt, en ,,vooral moeten meisjes haar oudere broers gehoorzamen''.'' (idem p. 60). — Verg. nog den brief van 17 Mei 1902 (p. 210/11).

4) brief van Aug. 1900 (p. 63).

Na den Javaan een gretig afnemer van goedkoope, europeesche fabrikaten genoemd te hebben, gaat Schmalhausen voort [1]: „Opzichtige voorwerpen zijn zeer gezocht. Bij den aankoop daarvan zondigt de Inlander meestal op grove wijze tegen den goeden smaak en geeft hij de voorkeur aan de schreeuwendste kleuren. Wanneer het echter zijn eigen kunstvormen geldt, heeft hij een zeer gekuischten smaak. Bij het batikken bv. zijn de kleuren meestal gedempt, maar toch zeer fraai en in volkomen harmonie".

„De oorspronkelijke kleederdracht van den Javaan", getuigt Noto Soeroto [2], „wordt geadeld door kunst. Zijn kleeding is van batikan, uit de hand beschilderd door een zeer bewerkelijk procédé van teekenen met was. Dan droeg elke Javaan eertijds een wapen van kunstsmeedwerk, de kris, welke evenals al het echte javaansche werk met de uiterste zorg bewerkt is".

„De wajang", zoo meent dezelfde [3], „is van een kunstverfijning als nergens ter aarde. Zij is de meest geliefde volkskunst. Deze marionnettenvertooning met haar prachtig versierde poppen en een repertoire van stukken, welke op de schoonste poëzie der menschheid teruggaan, is een wezenlijke volkskunst in die mate, dat zich daarmede niets ergens ter wereld vergelijken laat. Een volk moet wel zeer een kunstenaarsaanleg bezitten, om zoo in zijn geheel door een dergelijke kunstuitvoering voortdurend geboeid te worden.

„Ook de andere vermaken van de javaansche volksklasse staan veel hooger in kunstwaarde, dan de volksvermaken in Europa. De javaansche danskunst, welke ook al een echte volkskunst is, slaat heden ten dage zelfs in verfijnde europeesche kringen lang geen slecht figuur. De javaansche danskunst wordt zoowel door mannen als door vrouwen beoefend. De geoefende danser of danseres heeft jaren noodig, om de kunst in perfektie te kennen; er wordt veel zelfbeheersching vereischt, daar men tegelijk op algemeene lichaamshouding, stand van armen en beenen heeft te letten. Men onderscheidt verschillende stijlen van danskunst, welke weer in fijnere nuanceeringen worden onderverdeeld. Het hoogst staat de danskunst der jonge adellijke personen, prinsen en prinsessen aan de hoven. Bij den deftigen adelstand behoort het dansen tot de opvoeding, daar men daardoor leert zich hoofsch en gracielijk te bewegen. Van veel minder kunstwaarde en niet in zoo hoog aanzien is het profane dansen der beroepsdanseressen".

„Wat hebben wij genoten van den mooien dans van de wajangs", schrijft Kartini den zevenden Juni 1903 [4]. „Een was er, van wie we de oogen niet konden afwenden. Hij danste éénig en was mooi. Het was een vrouw, maar moest een man voorstellen. Heerlijk was het, wat zij ons te aanschouwen gaf! Een uiting van fiere kracht, en toch o zoo gracieus en fijn. Dàt is 't mooie, 't sublieme in onze kunst: de voorname, zachte gratie in iedere lijn, in iedere beweging!"

Het is ook niet te verwonderen, meent Noto Soeroto [5], „dat alle kunst op Java veel meer gemeen goed van het volk is, dan in Europa. Want, behalve dat de oude beschavingen van Azië overal tot zelfs in het kleinste dorpje doorgedrongen zijn, vinden wij overal in de javaansche landen ruïnen van prachtige tempels van hooge kunstwaarde. Aan deze gebouwen en de beelden, die ze tooien, komt de liefde van den Javaan voor de natuur aan den dag. [6]. Het is waar, de eerste aandrift tot bouwen kwam voort uit navolging der Hindoe's. Maar er ontwikkelde zich op Java een eigen

1) p. 54.
2) Van Eerde p. 286.
3) Van Eerde p. 287, 277/78, 288.

4) p. 343/44; verg. p. 312 (brief van 12 Dec. 1902).
5) Van Eerde p. 278.
6) Noto Soeroto noemt herhaaldelijk deze liefde van den Javaan voor de natuur. Verg. ook Kartini, o.a. brief van Aug. 1901 (p. 131/32), en passim.

bouwstijl, die nevens de indische bouwstijlen van het vasteland als een gelijkwaardige tot bloei kwam. Vooral in het meest nationale tijdperk der oud-javaansche bouwkunst vinden we dikwijls planten, bloemen in beeld weergegeven zóó fijn, dat ze de beste voortbrengselen der chineesche en japansche schilderkunst evenaren".

Deze schoonheid is een stem uit een verleden. In het levend heden en onder het volk brengt ons Kartini.

,,Bij jullie worden wijzen en dichters aangetroffen", schrijft zij aan haar hollandsche vriendin [1]), ,,en wordt beschaving gevonden bij zekere klassen; de groote meerderheid, dat is het volk, is, — mag ik het zeggen?—ruw. Maar ga jij eens met me ronddwalen in kampong en dessa, laten wij de schamele hutten der armen binnengaan, hoor hun spreken, hun gedachten ,........ 't Zijn menschen, allemaal, die geen school hebben bezocht, maar wat woordmuziek kan er uit vele monden ruischen, wat een zielemooi ligt daarin uitgedrukt. Dichters en artisten vind je er zoo veel onder hen, en wanneer een volk gevoel heeft voor poëzie, het schoonste en lieflijkste in 't leven, kan het niet laag staan in innerlijke beschaving. Al wat hoog en mooi is in 't leven, is poëzie. Liefde, toewijding, trouw, geloof, kunst, alles wat verheft, veredelt en vermooit, is poëzie. En 't javaansche volk en poëzie zijn zoo innig samengeweven. De minste, allerminste Javaan is poëtisch". Kartini en haar zusje zijn nl. bezig, op verzoek van Nellie van Kol, sprookjes te verzamelen. ,,Er is zooveel moois in 't javaansche volk! Het verzamelen van sprookjes brengt ons in aanraking met velerlei menschen, en 't is voor ons zoo'n groot genot om hun gedachten te hooren. In eenvoudige, maar o zoo gracieuze taal worden de mooiste gedachten gezegd, die ontroeren door de treffende waarheid en wijsheid er in. Wat zou ik u graag eenige mooie gedachten in die gracieuze en melodieuze taal willen zenden: vertaald zijn ze niet meer, wat ze zijn" [2]).

Poëzie gaat samen met zang. ,,Nu zijn we bezig een mooi gedicht te lezen, wijze lessen in bloementaal", schrijft Kartini in denzelfden brief. [3]). ,,Het woord ,,gedicht" is er in onze taal niet: wij zeggen ,,bloementaal"; en is 't niet juist? Herinnert u zich de koele, heldere, tropische avonden, als alles in rust is, en stilte door niets verbroken dan door windgeruisch in de klapperkronen, de frissche avondwind op zijn adem u toevoert zachte, zoete geuren van kemoening, tjampaka en melati? Was niet wel eens een droomerige zang tot u doorgedrongen? De zang van een Javaan, die zijn gezin en buren voorzingt van liefde, heldenfeiten, schitterende pracht, mooie, wijze, alvermogende mannen en vrouwen, prinsen en prinsessen uit het làng, làng verleden? — Al onze boeken zijn in dichtmaat geschreven en worden gelezen op zang. 't Is het liefelijkste uur, als de Javaan, moe van de volbrachte dagtaak, verpoozing zoekt in zang, alle zorgen van zich wegdroomend, geheel opgaande in het schitterend ver verleden, waarvan hij zingt en waar zijn zang zijn ziele henen voert".

De javaansche muziek, die der gamelan, vergelijkt Noto Soeroto [4]) met de europeesche. ,,De europeesche muziek is vooral subjektief: ze wil aan de gemoedsbeweging uitdrukking geven. De javaansche is objektief: ze wenscht, dat de gansche natuur in muziek tot haar spreekt, en tracht de muziek der atmosfeer weer te geven. Het verschil is als dat tusschen een fel-zonnigen dag en een maanlichten nacht: bij de eene meer kleur, meer bewogenheid en hartstocht, bij de andere meer ingetogenheid zelfs in haar vreugden, meer kalmte en meer stemming".

Kartini zit te schrijven, en ginds, in de pendoppo, speelt ,,de glazen gamelan ,,Gi-

1) 15 Aug. 1902 (p. 252).

2) Brief aan Nellie van Kol van 20 Aug. 1902 (p. 271); verg. in denzelfden brief p. 266, en den tweeden brief van 15 Aug. 1902 (p. 254/55).

3) p. 270/71.

4) Van Eerde p. 293.

nondjing", ons lievelingslied. Het is geen lied, geen melodie eigenlijk, enkel klanken en tonen, zoo week en zoo zacht, grillig, onbestemd dooreen trillend, warrelend, maar hoe aangrijpend, hoe roerend mooi is het! Neen, neen, 't zijn geen klanken van glas, van koper, van hout, die daar opstijgen: 't zijn stemmen uit menschenzielen, die tot ons spreken, nu eens klagend, dan weenend, en een enkelen keer eens blij lachend. En mijn ziele zweeft mee met die murmelende, reine zilveren tonen, omhoog, in de ijle, blauwe lucht, naar de donzige wolken, naar de schitterende starren. Diepe basgeluiden stijgen op, en de klanken voeren mij mee door donkere dalen, diepe ravijnen, door sombere wouden, ondoordringbare wildernissen! En mijn ziele beeft en krimpt ineen van angst en pijn en smart!" [1]).

„Er is iets, waarin ik geheel opga, weg raak, zoo dikwijls ik daarin leef: mooie muziek. Men kan alles van ons gedaan krijgen, als wij bedwelmd zijn door muziek. En als wij eens iets moesten doen, waar heel, heel wat moed toe noodig is, dan zouden wij ons eerst willen bedwelmen door heerlijke muziek. Zoo'n invloed heeft muziek op ons". [2]).

Zoo'n invloed heeft de gamelan op het javaansche volk.

De Encyclopaedie daarentegen uit een ander oordeel [3]). „Kunst komt bij de Javanen slechts bij uitzondering voor. Getuigen de bouwvallen van tempels en bidplaatsen van hoogen kunstzin ten tijde der overheersching van het Hindoeïsme, thans is die in ernstige mate uitgedoofd. De muziek staat op een vrij lagen trap van ontwikkeling en verdient den naam van toonkunst slechts gedeeltelijk. Het dansen bestaat voornamelijk in kunstmatige verdraaiïngen van het lichaam en van de ledematen, terwijl de voeten er weinig deel aan nemen. De tooneelvertooningen bestaan òf uit een vertooning met schaduwbeelden, òf uit een met houten poppen; de poppen worden ook wel vervangen door menschen, die zich dan echter als het ware als poppen bewegen. Alleen taal en literatuur toonen bij de Javanen groote ontwikkeling". Over de batikkunst en de smeedkunst wordt in dit verband gezwegen.

Men vraagt zich af, of de schrijver van dit artikel in de Encyclopaedie zelf wel veel kunstzinnigheid bezit; zijn opmerkingen schijnen nogal bot. Niet zoozeer van belang is ook de vraag, of het javaansche volk heden ten dage op belangrijke nieuwe kunstscheppingen kan wijzen, dan wel zijn aesthetische gevoeligheid. In deze controverse overigens slechts een enkele opmerking over Noto Soeroto's beschouwing der javaansche danskunst. Dat deze „zelfs in verfijnde europeesche kringen" wordt gewaardeerd, schijnt ons al een heel zwak argument. Oostersche gratie die den „verfijnden" Westerling boeit, is toch geen toets voor javaansche kunstzinnigheid. En is deze in Den Haag bewonderde danskunst de hofkunst, of de „profane danskunst?" En is deze hofkunst een „echte volkskunst"?

Dat de verstandelijke aanleg en ontwikkeling van den Javaan op een vrij hoogen trap staan, getuigen, meent men, de struktuur van zijn taal en zijn vermogen, om zich, hoewel hij geen onderwijs genoten heeft, vlot en zonder flaters in de verschillende taalsoorten uit te drukken. „Er bestaan daarvan wel een achttal nuanceeringen, waarvan de gewone taal en de hooge taal de meest typische zijn. Daarnevens heeft men nog bizondere woorden, welke gebezigd worden als er van den vorst sprake is, en een hoftaal. Het juiste gebruik van deze taalsoorten stelt hooge eischen aan zelfbeheersching en onderscheidingsvermogen". [4]).

Gemeengoed van het volk zijn voorts de

---

1) Brief van 12 Jan. 1900 (p. 27/28), zie aldaar.
2) Kartini in haar brief van 12 Dec. 1902 (p. 311).
3) p. 219.

4) Noto Soeroto l.l. p. 277.

zangwijzen, waarop de gedichten der oude literatuur worden gereciteerd.

De praktische kennis der natuur is bij het javaansche volk vrij groot. De Javaan kent over 't algemeen de nuttige en schadelijke eigenschappen der in 't wild groeiende gewassen, en weet een zeer handig gebruik te maken van de materialen die de natuur hem levert. Maar verder dan de meest eenvoudige praktische bruikbaarheid, door de eischen van een sober leven gesteld, gaat hij niet. Aan duurzaamheid, afwisseling, uitbreiding, versiering wordt niet gedacht.

De kennis van zijn omgeving strekt zich vrij ver uit. Het oriënteeringsvermogen van den Javaan is, zooals van ieder in en met de natuur levend volk, groot. „Met veelal treffende juistheid zal hij u zeggen, hoe verschillende dorpen, gehuchten, rivieren en bergen ten opzichte van elkaar gelegen zijn. Hij bedient zich daarbij steeds van de benamingen der vier hemelstreken, praat niet van links en rechts, maar van Noord, Zuid, Oost en West". [1]).

„Bij behoorlijk onderwijs leeren de kinderen in een korten tijd lezen en schrijven, het laatste bijna zonder uitzondering met een fraaie, duidelijke hand; voor kaartteekenen toonen zij een bepaald talent te zitten, terwijl eenvoudig landmeten spoedig door hen wordt begrepen. Ook andere vakken weten zij zich spoedig eigen te maken; inlandsche kinderen, die de europeesche scholen bezoeken, doen dan ook veelal niet voor europeesche onder. In de laatste jaren bestaat bij de Javanen in verschillende kringen een groote drang naar ontwikkeling en naar schoolonderwijs, ook bij de vrouwen". [1]).

Op intellektueel overwicht vergeleken met sommige andere inlandsche volken wijzen ook de javaansche invloeden, die men alom in den Archipel aantreft. [2]). Ook Schmalhausen getuigt: „De ondervinding heeft mij geleerd, dat vele Javanen vlug van begrip zijn en vatbaar om met betrekkelijk weinig moeite tot een hoogeren trap van ontwikkeling gebracht te worden. Wij begaan een grove onrechtvaardigheid, wanneer wij Inlanders toetsen aan ons zelven, en de Javanen beoordeelen naar den maatstaf van den beschaafden Europeaan, die van zijn jeugd af goed en geregeld onderwijs heeft genoten". [3]). Het volk is volgens Schmalhausen niet dom, maar wel zeer onontwikkeld en onwetend. Aan den anderen kant waarschuwt deze schrijver tegen idealistische opvattingen omtrent de kapaciteit der Javanen. „Naar mijn meening zouden zij zeer goed te vormen zijn tot goede handwerkslieden, maar meer zou ik voorloopig niet van hen durven verwachten. Het is echter volstrekt niet onmogelijk, dat de javaansche kleine boer gemiddeld niet dommer zou blijken te zijn dan zijn hollandsche kollega, wanneer de levensomstandigheden van beiden gelijk waren. Toch bestaat er naar mijn meening een principiëel onderscheid. Neem tienduizend hollandsche boeren, dan zal men daaronder een groot percentage vinden met middelmatige vermogens, een klein percentage van zeer achterlijken, maar ook, en daarop komt het vooral aan, enkelen, die ver boven het gros uitsteken en geschikt zijn om baanbrekers te worden. Het komt mij voor, dat de laatste kategorie bij het javaansche volk voor-alsnog ontbreekt". [4]).

Laten wij ons overzicht eindigen met een laatste aanhaling uit de Encyclopaedie [5]):

„In de laatste jaren ondergaat de javaansche maatschappij groote veranderingen. De Javaan is nl., evenals de meeste rassen in Azië, bezig uit zijn slaap van eeuwen te ontwaken; hij begint neiging te vertoonen, zich aan ook in zijn oog slaafsche en vernederende vormen te onttrekken; hij schept zich nieuwe behoeften en zal daartoe zijn bestaansmiddelen moeten verbeteren. Het is daarom niet onmogelijk, dat, wat hierboven als het typeerende javaansche ka-

1) Encycl. p. 215.
2) Verg. Noto Soeroto p.270.
3) p. 42.

4) p. 48.
5) p. 216.

rakter geschetst is, na betrekkelijk weinige jaren niet geheel juist meer zal zijn''.

III.

In den jongsten tijd hebben een tweetal [1]) vakgeleerden zich met het vraagstuk van de Inlandsche psyche bezig gehouden, te weten P. H. M. Travaglino [2]) uit Lawang, die reeds eenige malen werd geciteerd, en C. F. Engelhard [3]) uit Soerakarta. Beiden zijn psychiater. Nu moet de psychiater zeker allereerst den gezonden geest verstaan, om den zieken te kunnen helpen [4]); omgekeerd werpen vaak de afwijkingen, door hun anders-zijn, een treffend licht op het normale psychische leven. Bleuler heeft deze laatste waarheid toegespitst door te beweren, dat de kennis der normale psyche slechts te bereiken is via de zieke psyche [5]). Toch is deze bewering in haar algemeenheid stellig onjuist. Pathologie en therapie zijn nu eenmaal iets anders dan psychologie. Bovendien is de aandacht van den psychiater noodgedwongen in hoofdzaak op andere verschijnselen gericht, dan die van den psycholoog; zijn methoden zijn minder algemeen; en de inperking van bewustzijn, waaraan de zielszieken zonder uitzondering lijden [6]), perkt ook het gezichtsveld in van hun geneesheer.

De psychiater kan dus wel niet als de meest geëigende persoon voor algemeen karakteronderzoek worden beschouwd. Doch ter zake: wij moeten dankbaar zijn, dat wetenschappelijke belangstelling zich de psychologie van den Javaan heeft aangetrokken.

Beginnen wij met de bespreking van Engelhard's psychologisch onderzoek met behulp van platen.

In het algemeen kan een psychologisch onderzoek volgens twee methoden worden ingesteld: een beschouwende, en een experimenteele. De beschouwende weg gaat rechtstreeks uit van de innerlijke ervaring. De proefondervindelijke konkludeert uit het gedrag (in den ruimsten zin) der onderzochte personen tegenover opzettelijke prikkels tot hun geestelijken inhoud. Doch ook hier is en blijft de innerlijke ervaring grondslag en uitgangspunt; alleen de innerlijke ervaring maakt begrijpen en verklaren mogelijk.

Met name tegenover psychische afwijkingen, en bij kinderen, is het experiment gerechtigd, zelfs onontbeerlijk, en ,,het laten noemen van prentjes geldt algemeen als een van de dankbaarste onderzoekingsmethoden, omdat men daarbij gelegenheid heeft zich over tal van psychische funkties een oordeel te vormen''. [7]). Uit de houding immers, die iemand aanneemt als hij plaatjes bekijkt, benoemt, uitlegt of beoordeelt, uit zijn gebaren en gelaatsuitdrukking, kan een en ander blijken omtrent zijn gemoedsgesteldheid, zijn belangstelling, zijn aandacht. Natuurlijk kan men altijd uit iemands gedragingen leering trekken over diens inborst, maar het is niet altijd even gemakkelijk een onopzettelijke situatie te vinden. De wijze voorts, waarop de patiënt de taak volvoert, kan aan den eenen kant een inzicht

---

1) De lezing van Dr. F. H. van Loon, die mij bekend werd toen dit artikel reeds geschreven was, verschilt principieel niet van Travaglino's opstellen en kan buiten beschouwing blijven.

2) ,,Het karakter van den Inlander.'' P.E.B. I (1920-'21) p. 343-347, 357-360. — ,,Politiek en psychologie.'' P.E.B. V (1924) p. 86-93.

3) ,,Het onderzoek naar de geestesgesteldheid met behulp van platen, toegepast bij den Javaan.'' (Mededeeling uit het doorgangshuis voor inlandsche krankzinnigen te Soerakarta). Proefschrift Utrecht 1923. 197 p. met 12 bijlagen.

4) ,,Wat zich (bij mijn werkkring als leider van het doorgangshuis) al aanstonds deed gevoelen, was het volledig gebrek aan onderzoekingen bij normalen, waaraan de rezultaten bij zieken zouden kunnen worden getoetst.'' Engelhard p. V; verg. p. 5: ,,Betrouwbare rezultaten krijgt men dan ook alleen, als men gebruik maakt van platen, die eerst aan normale personen uit hetzelfde milieu behoorlijk zijn getoetst''; en stelling I: ,,Oriënteerende onderzoekingen bij normalen zijn, meer nog dan in Europa, voor de psychiatrische kliniek op Java onontbeerlijk.''

5) Volgens Travaglino in P.E.B. 1924 p. 89.

6) Verg. Engelhard p. 7: ,,De verhoudingen zijn hier (nl. bij normalen) nog veel samengestelder dan bij het psychiatrisch onderzoek, omdat het thans gaat om dikwijls slechts fijne schakeeringen in aanleg en eigenschappen, van een geheel ander kaliber dan de grovere stoornissen en defekten van de pathologie.''

7) Engelhard p. 1.

geven in zijn intellektueele vermogens, en aan den anderen kant velerlei aan 't licht brengen van zijn algemeenen aard. Immers hoe wordt, zoo kan men zich ten eerste afvragen, de voorstelling door hem intellektueel verwerkt? beperkt hij zich tot opsomming, beschrijft hij handelingen en eigenschappen, geeft hij verklaringen? welke vormen toont hij van aandacht en waarneming? hoe kombineert hij? hoe staat het met zijn vermogen, zich in woorden uit te drukken? En ten tweede: welke opvatting heeft de patiënt van zijn taak? op welke manier voert hij haar uit? geeft hij slechts een zakelijk relaas, of verwijlt hij bij bespiegelingen? Zijn snelheid van reageeren, bedaardheid, nuchterheid, haastigheid, subjektiviteit, en zooveel meer, alles gevolg van de verhoudingen tusschen verstand, gevoel en wil, verraden zich. Woordenkeus en zinsbouw onthullen belangstelling, ontroeringen en fantazie. Ten slotte kan men de proef ook zoo inrichten, dat geheugen, vatbaarheid voor suggestie, betrouwbaarheid van getuigenis worden onderzocht.

,,Men ziet dat inderdaad bij het bekijken van een prentje, hoe eenvoudig dat ook schijnt, aldadelijk de geheele psychische persoonlijkheid in het spel komt''.[1]). Daarenboven heeft het gebruik van platen nog dit voordeel, dat de kennis van lezen of schrijven niet wordt vereischt.

Doch vooral, wij zinspeelden er reeds op, is deze methode van belang bij het onderzoek van zieken en van kinderen. Zieken reageeren althans voor 'n deel met vrij konstante fouten, en bij hen zijn de verhoudingen betrekkelijk eenvoudiger. Voor kinderen is het platen-kijken een bizonder genoegen; hun aandacht wordt spontaan gewekt; door hun geringe levens-ervaring zijn storende invloeden zeldzamer. Met name hun intellektueel niveau kan men door proeven met platen vaststellen. Achterlijke kinderen (en volwassenen) worden door dit experiment vrij betrouwbaar herkend. Het kind schrijdt nl. voort van opsomming (herkenning) door beschrijving naar verklaring. Doch een eerste vereischte voor welslagen der proef is de ijking der platen. Eerst wanneer men weet, welke platen door normale kinderen op een bepaalden leeftijd duidelijk op een der genoemde wijzen worden beoordeeld, kan men gevolgtrekkingen maken uit de opvatting van andere kinderen van denzelfden leeftijd. Ook met het milieu moet men rekening houden. Willekeurige platen zijn onbruikbaar. Zoowel de techniek der platen als hun voorstelling immers kunnen allerlei storenden en vertroebelenden invloed doen gelden.

Bij normale volwassenen liggen de verhoudingen anders. Hebben zij, zooals in West-Europa meestal, de school bezocht, dan zal de techniek der prenten in engeren zin, het herkennen dus, geen bezwaar meer opleveren. Daar voorts ieder normaal kind van vijftien jaar het laatste der drie genoemde verstandelijke stadia, dat der ,,verklaring'', heeft bereikt, kan de proef (tenzij er van achterlijkheid sprake is) eigenlijk ook geen dienst meer doen ter vaststelling van den verstandelijken aanleg (in engeren zin). De praktische toepasselijkheid der methode blijkt ingeperkt. Daarbij komt, dat een drietal bezwaren ervan nu zwaarder gaan wegen. De proef is zeer eenzijdig: het eenige medium is de gezichtsgewaarwording. Tegenover kinderen geldt dit bezwaar minder door hun groote spontane belangstelling voor prenten, en door de konkrete beteekenis van hun uiting: opsomming, beschrijving, of verklaring. Ten tweede ontvangen volwassenen van een plaat, doordat zij haar in zekeren zin meester zijn, zeer uiteenloopende indrukken. Hun aandacht kan open zijn voor tal van bizonderheden, die het kind nog niet interesseeren. De inhoud der voorstelling: de vraag of deze een reeds tot gewoonte geworden belangstelling of zedelijk oordeel al of niet beaamt; de techniek van de plaat in ruimeren zin: de vraag of zij in den smaak valt, aesthetisch aantrekt: deze faktoren hebben meer invloed bij den volwassene dan bij het kind. Ten derde speelt nu, o.a.

1) Engelhard p. 2.

door het minder spontaan zijn der uiting, het kontakt tusschen onderzoeker en onderzochte een grootere rol. Seksueele verhoudingen bv. kunnen de wijze van uiting sterk beïnvloeden.

Wel kan ook bij volwassenen de proef met platen een zekere nuttigheid hebben, en zelfs belangrijke psychische faktoren aan het licht brengen. Ook hier blijven natuurlijk de drie genoemde elementen: het gedrag van de onderzochte personen, de wijze waarop zij de plaat intellektueel verwerken, en hun opvatting van de taak —: ook bij volwassenen blijven deze elementen van kracht. Met name is de proef, mits met groote omzichtigheid gebruikt, dienstig voor een beperkt onderzoek naar de algemeene houding van een mensch tegenover de wereld. In de opvatting n.l., die men van het benoemen en verklaren van platen blijkt te bezitten, vertoont zich de kijk dien men in 't algemeen op de buitenwereld heeft, de specifieke wijze waarop men tegenover zijn levenstaak staat: passief, objektief, subjektief, en hun onderafdeelingen. Ook overigens zullen volwassenen ongetwijfeld bij het zien van prenten trekjes openbaren van hun aard. Engelhard geeft [1]) een paar aardige voorbeelden, hoe zelfs bij het benoemen van de meest eenvoudige prentjes (of is het juist door die eenvoudigheid?) de aard van een mensch om den hoek komt. Het is echter de vraag, of hier nieuws gevonden, niet slechts het reeds bekende bevestigd werd; en vooral, of niet andere proeven vlugger en zekerder tot een doel geraken.

Engelhard onderzocht volwassenen. Doch hier waren twee bizondere omstandigheden. Ten eerste: deze volwassenen behoorden tot een ander ras, spraken een andere taal, dan de onderzoeker, en stonden tegenover hem in de eigenaardige, eenigszins neerdrukkende verhouding van de inheemsche bevolking eener kolonie tegenover den blanken gezaghebber. Ten tweede: zij waren analfabeet, en in het platen-zien volmaakt ongeoefend.

De eerste omstandigheid schept allerhande komplikaties. De tweede maakt het onderzoek tot een van een andere orde.

Laten wij echter eerst nagaan, hoe de proeven werden ingericht.

De onderzochten, landbouwers uit de buurt van Solo, waren niet ter schole gegaan en hadden ook nog nooit de bioskoop bezocht. ,,Wel togen de meesten een keer of wat per maand naar de stad ter passar, maar gewoonlijk keerden zij dan toch altijd tegen den avond weer huiswaarts''. [2]) De etiketten op lucifersdoosjes waren vermoedelijk de eenige afbeeldingen, die men in dat milieu ooit had gezien. Ten einde hierin zekerheid te erlangen, heeft Engelhard ook eenige hunner woningen bezocht. ,,Hier heerschte bij de onbemiddelden, waaruit ik mijn proefpersonen koos, nog overal de grootst mogelijke eenvoud. Van portretten, platen of prenten van welken aard ook — zooals men die bij de meer gegoeden, en in de stad bv. in de kamertjes van zijn bedienden nog wel eens aantreft — geen spoor. Huishoudelijke artikelen, landbouwwerktuigen, alles zonder eenige versiering; ja zelfs de kleeren, zooals dat in de Vorstenlanden gebruikelijk is, slechts effen donker blauw en zonder de kleurrijke dekoratieve bloemen- en vogelmotieven van elders. Zoo ook van kinderspeelgoed niet anders dan hier en daar een enkel wajangpoppetje van gekleurd bordpapier of hout, afkomstig van de laatste jaarmarkt''. [3])

Aan totaal honderd personen uit dit milieu nu, voor de helft mannen en voor de helft vrouwen, worden vijf series prentjes van min of meer opklimmende moeilijkheid voorgelegd. Elke serie werd met twintig nieuwe menschen behandeld. ,,Want dat ik met dezelfde groep in een reeks van zittingen achtereenvolgens al die series zou kunnen doorgaan, stuitte reeds aanstonds daarop af, dat zij zich zeker niet allen daartoe beschikbaar zouden hebben gesteld.

1) Engelhard p. 161-167.

2) p. 15.
3) p. 15/16.

Bovendien scheen het echter ook in beginsel beter, iederen keer weer een nieuw stel proefpersonen te laten komen, omdat anders het gevaar dreigde, dat de rezultaten bij de latere series, door de gaandeweg verkregen oefening, aan betrouwbaarheid zouden inboeten. Het was ditmaal immers te doen om den nuchteren kijk van menschen, die zoo iets werkelijk nog nooit eerder gezien hadden, en wij zullen later merken, hoe zelfs binnen de grenzen van een en dezelfde serie door sommigen werd blijk gegeven, dat zij, wat eerst vreemd en onoplosbaar scheen, langzamerhand reeds beter begonnen te leeren". [1]).

Het onderzoek had plaats in de pendoppo van het distriktshoofd, en op iedere persoon werd ten hoogste een half uur beslag gelegd. Onderlinge gedachtenwisseling was niet mogelijk. Een hollandsch sprekende javaansche klerk diende als tolk. Na een verkeerd of onvolledig antwoord trachtte men door uitvragen te weten te komen, hoe de fout was ontstaan, en of een uitvoeriger antwoord mogelijk was. ,,Overbodig te zeggen, dat wij steeds, ook bij de dwaasste antwoorden, den noodigen ernst bewaarden, hoewel het nu en dan ook best eens een grapje kon lijden, en wij hun een goedkeurende opmerking, aanmoediging of berisping, waar dit wenschelijk scheen, natuurlijk ook niet onthielden". [2]).

Dat uitvragen bleek noodzakelijk door de aarzelende zwijgzaamheid der Javanen. Het zet echter de deur open—terloops zij het opgemerkt—voor allerlei suggestie. De schrijver ziet dit wel in [3]), en tracht het bezwaar te ondervangen door zijn vragen zorgvuldig te overwegen en het suggestieve element zooveel mogelijk uit te schakelen. Voorts deelt hij vragen en antwoorden zeer omstandig mede, zoodat de lezer zich een oordeel vormen kan.

Elke serie prentjes bevatte tien à twintig nummers. De eerste twee series bestonden uit gekleurde en ongekleurde afbeeldingen van dieren (een bij, een mier, een paard, een hond, e.a.) en voorwerpen (tafel, bord, bijl, zaag, juk, e.d.), waarmee de javaansche dorpeling dagelijks in aanraking komt. Voor zoover dit noodig was, werden van de voorgestelde dieren en dingen eksemplaren ter vergelijking meegenomen, en wel van de dieren doode eksemplaren. Een paard, een haan, een tafel en derg. waren bij de hand. Werd de afbeelding niet herkend, dan liet men het eksemplaar zien en onderzocht men, of een identifikatie tusschen prent en ding plaats vond. ,,Werd dit (het eksemplaar) wèl goed genoemd, dan vroeg ik verder, of er tusschen dit en het prentje ook gelijkenis bestond. Dat in deze laatste vraag een zekere suggestie ligt opgesloten, laat zich niet ontkennen. Hieraan werd tegemoet gekomen door er uitdrukkelijk op te wijzen, dat zij, als zij geen gelijkenis zagen, gerust ,,neen" konden zeggen. Bovendien werd met een eenvoudig ,,ja" geen genoegen genomen. Ik liet in zoo'n geval altijd zooveel mogelijk de onderdeelen op de plaat aanwijzen, en leende deze zich daarvoor niet, dan werd — als men zich eerst had vergist — daar nog eens in het bizonder aldus de aandacht op gevestigd: ,,straks zei je het toch anders; hoe is het nu, wat stelt de plaat voor? is het een ......, of een ......?" Brachten zij van dat aanwijzen van onderdeelen niets terecht, of kwamen zij — wat zich ook voordeed — bij dat verder doorvragen weer op hun eerste verklaring terug, dan was daarmee bewezen, dat de identifikatie toch niet erg van harte was gegaan. Herhaaldelijk kwam het trouwens ook voor, dat men van meet af aan de gelijkenis verwierp, hetgeen dan natuurlijk aanleiding gaf te vragen, waarin het verschil dan wel bestond". [4]).

De derde serie bevatte grootendeels soortgelijke voorstellingen, doch nu op een andere wijze afgebeeld, nl. als omtrekfiguren. Enkele gevulde (afgewerkte) prentjes van hetzelfde voorwerp werden ter vergelijking erbij gevoegd.

1) p. 17.
2) p. 20.
3) p. 19/20, 45.
4) p. 19.

De vierde en de vijfde serie stelden tafereelen voor.

De keuze der platen werd ten deele bepaald door theoretische overwegingen, ten deele door ervaring opgedaan tijdens eenige voorloopige proeven. Engelhard geeft zelf toe, dat de keuze niet altijd gelukkig was, een enkele maal zelfs bepaald een mislukking bleek. ,,Met name liet de keuze der plaatjes in serie I achteraf nogal wat te wenschen over. Ik handhaafde haar evenwel zooals zij nu eenmaal was, omdat ik aan den anderen kant juist daardoor op een eigenaardigheid in de wijze van waarnemen een onverwachten, merkwaardigen kijk had gekregen''.[1]). Op deze laatste opmerking komen wij nader terug. Nu eens lag de fout van het prentje in de gedaante van het afgebeelde voorwerp: een stoel en een hamer [2]) bv. in een vorm, die aan de menschen onbekend was. Een andermaal aan de wijze van afbeelding: een veenmol met overdreven lange achtersprieten; een bij met ,,uitgespreide vleugels, zooals men die bij het dier hetzij dood of levend feitelijk nooit waarneemt'' [3]), zoodat men het dier voor een vlinder aanzag; een spin zonder web. Dan weer aan de teekentechniek: de donkere partijen op den ronden buik van een trekpot[4]), de schaduwing van een glas [5]) bleken voor menigeen een struikelblok.

,,Het laat zich niet ontkennen, dat de kleuren, de schakeering van licht en donker, in 't algemeen: de afwerking van de prentjes, de menschen vaak in de war bracht en dat er een sterke neiging bestond de afbeeldingen slechts te beoordeelen naar de omtrekfiguur, d.i. naar hun vorm''.). Vandaar de proef met parallel-afbeeldingen van omtrekfiguren en afgewerkte prenten, waarbij de omtrekfiguren het echter verloren.

1) p. 18.
2) p. 18, 21.
3) p. 27.
4) p. 29.
5) p. 44.
6) p. 50.

Het rezultaat was bedroevend. Van het totaal aantal mogelijke herkenningen bleek slechts 56% juist te zijn. De meeste fouten werden veroorzaakt door een oppervlakkige gelijkenis. Bij het bekijken van de tafereelen der vierde en vijfde serie bepaalde men zich in hoofdzaak tot het noemen van een enkel detail. Het eerste plaatje bv. van serie IV stelt een man voor die een paard leidt, en op de vraag: ,,wat stelt dat voor?'' luidden 18 van de 20 antwoorden: ,,een paard !''[7]) De volgende staat geeft een overzicht van het aantal herkenningen, die hetzij spontaan, hetzij na verdere aansporingen, per slot tot stand kwamen.

Serie	Aantal antwoorden	Waarvan goed			In percenten		
		mannen	vrouwen	samen	mannen	vrouwen	samen
I	300	123	83	206	82	56	69
II	200	41	38	79	41	38	39½
III	420	141	99	240	67	47	57
IV	240	62	62	124	52	52	52
V	120	44	28	72	73	47	60
Totaal	1280	411	310	721	64	48	56

Rekent men bij de twee laatste series niet slechts het benoemen van een ding, doch ook het in groote trekken begrijpen van het tafereel, dan worden de cijfers nog veel ongunstiger. Van de vierde en de vijfde serie samen gaven de mannen 35, en de vrouwen 23 goede antwoorden, totaal 16%.

Welke zijn de oorzaken van deze poovere uitkomst?

Voor een deel wellicht moet men de remming verantwoordelijk stellen, die de lieden ondervonden ten gevolge van de beide hierboven gereleveerde bizondere omstandigheden: hun vreemdheid en hun onderdanigheid, en de ontstentenis van algemeene ontwikkeling. Engelhard verdoezelt

7) p. 69.

de hieruit voortvloeiende moeilijkheden niet. Hij noemt ze uitvoerig en herhaaldelijk. Wantrouwen van den javaanschen boer tegenover den Europeaan [1]); onverschilligheid of onwilligheid door het niet begrijpen waar het om gaat [2]); een verlegen stilzwijgen uit gebrek aan zelfvertrouwen, of door het werkelijk niet opgewassen zijn tegen de gestelde taak: deze bezwaren worden erkend, ,,als men dan echter tevens maar bedenken wil, dat al die verschillende wijzen van stelling-nemen daarnaast toch mede hun oorzaak vinden in bepaalde eigenaardigheden van de geestelijke konstitutie. Het besef b.v., de een of andere taak niet aan te kunnen, behoeft zich niet altijd juist in verlegenheid te uiten; en omgekeerd kan verlegenheid een zoo kenmerkende eigenschap zijn van het karakter, dat zij ook daar, waar de omstandigheden het geenszins uitlokken, voor den dag komt''. [3])

,,Ik heb (in de verschillende series) menschen gezien, die zonder blikken of blozen den grootst mogelijken onzin zaten te verkondigen, en anderen die ondanks al hun verontschuldigingen en nederig getuigen van eigen domheid, bij het opmaken van de balans ten slotte toch met een heel aardig rezultaat voor den dag kwamen. Het vrij groot individueel verschil in het aantal plus-reakties is dan ook in geen geval eenvoudig te verklaren uit een verschil in de gemoedsgesteldheid dezer menschen''. [4]).

Daarenboven heeft Engelhard getracht, de genoemde bezwaren zooveel mogelijk te verhelpen, door de menschen gemoedelijk op hun gemak te zetten, aan te sporen en te prijzen; door de opgaven zeer eenvoudig te maken; en door het toekennen van een belooning van twintig cent voor de moeite en den verloren tijd.

Met dat al bestaan er evenwel nu eenmaal verhoudingen, die door geen maatregel op te heffen zijn, en die voor proeven van deze soort bedenkelijke hindernissen blijven. ,,De afstand tusschen ons en den dessaman'', waarschuwt reeds Schmalhausen [5]), ,,is veel grooter dan die tusschen de hoogere klasse der europeesche samenleving en den europeeschen werkmansstand.''

,,Aan goeden wil ontbrak het gewoonlijk niet''. [6]). Doch de storende invloed der bewuste omstandigheden deed zich om den haverklap gelden. ,,Het rezultaat bleek in hooge mate afhankelijk van den gemoedstoestand'', verklaart Engelhard zelf [7]), ,,waarin het onderzoek den proefpersoon bracht''.

Nu is het op zichzelf wel juist, dat ook deze ontvankelijkheid voor sentimenten een uiting van den aard is. Doch het onderzoek hiervan was niet het doel der proefneming, en tot een klaar inzicht in het javaansche gemoedsleven heeft zij niet geleid en kon zij niet leiden, daar veeleer vertroebeling troef was.

Op drie groepen van verschijnselen of uitingen wezen wij, die bij het benoemen van platen als beeld van den individueelen aard onderscheiden kunnen worden: het gedrag, de opvatting van de taak, en het begrip van de afbeelding. De twee eerstgenoemde groepen hangen nauw samen: zij zijn een algemeene uitdrukking, ieder op haar wijze, van het temperament. Gaan wij nu eerst na, wat de platenproef ons geleerd heeft van het javaansche temperament.

,,De houding kenmerkte zich in hoofdzaak en vrijwel algemeen door een groote mate van bescheidenheid en gebrek aan zelfvertrouwen. Vooral onder de vrouwen waren er verscheidene, die vóór dat het nog goed en wel begonnen was al dadelijk verklaarden, dat zij maar domme dessamenschen waren, die nog nooit zoo iets gezien hadden. Sommigen herhaalden dat telkens bij ieder prentje nog eens weer opnieuw, of begonnen altijd eerst stelselmatig met

1) Verg. p. 160/61.
2) Verg. p. 65.
3) p. 9.
4) p. 33.

5) l. l. p. 56.
6) Engelhard p. 32.
7) p. 20.

een „ik begrijp het niet", wat bij verder doorvragen dan echter gewoonlijk nogal mee viel. Typisch waren ook reakties als: „hier in de dessa hebben wij die dingen niet", hetgeen er op wijst, hoe de gezichtskring van deze eenvoudige lieden zich inderdaad nog vrijwel beperkt tot de dessa waarin zij geboren zijn. En het sternt lichtelijk komisch, als men volwassen menschen bij een oogenschijnlijk toch zoo gemakkelijk te herkennen plaatje als bv. het zevende van de eerste serie, nog heel schuchterkens, zich als het ware bij voorbaat reeds verontschuldigend, hoort verklaren, dat men dat in hun dessa een paard pleegt te noemen. Niet zelden week die beschroomdheid nog tijdens het onderzoek; sommigen kregen er zelfs plezier in, en lachten om hun eigen vergissingen. Maar tot kritische beschouwingen, bv. over de uitvoering van de plaatjes om zoodoende hun onkunde te verontschuldigen, of zelfs maar tot een spontaan toelichten van hun verkeerde opvatting, kwam het toch zoo goed als nooit. Dat deze gemoedsgesteldheid in meer of mindere mate invloed heeft gehad op de rezultaten, en wel in ongunstigen zin, lijdt geen twijfel. Omgekeerd werkt verkeerd antwoorden uiteraard gewoonlijk ook al weer niet bevorderend op het zelfvertrouwen". [1]).

Een enkele opmerking. Een uitdrukking als: „dat pleegt men bij ons in de dessa een paard te noemen", zal men toch wel het best verklaren uit een gevoel van vreemdheid tegenover de opgegeven taak. De onderzochte Javanen voelden zich stellig vaak voor een onoplosbaar raadsel gesteld. Het komt mij voor dat de schrijver, al erkent hij deze mogelijkheid [2]), en al heeft hij in den regel gezocht naar een meer natuurlijke en begrijpelijke oorzaak der fouten, toch in zijn beoordeeling der antwoorden er onvoldoende rekening mee houdt. Het zou mij niet verwonderen, als menigeen slechts een antwoord had gegeven om den blanken heer een genoegen te doen, en daarbij (zonder zich om de prent veel te bekommeren) naar dat antwoord had gezocht, waarvan hij zich, om welke redenen dan ook, verbeeldde dat het in den smaak zou vallen.

Engelhard releveert zelf [3]), hoe men meermalen „met namen voor den dag kwam van dieren, die men in werkelijkheid nog nooit gezien had, zooals de ree, het hert en de tijger". Als er dan toch een antwoord moet zijn, laat het dan passend zijn en verheven: het alledaagsche zou niet overeenstemmen met de situatie! „Vooral de olifant en de tijger namen in de verbeelding van deze menschen blijkbaar een belangrijke plaats in, vermoedelijk onder invloed van de wajang, want in het wild komen deze dieren in het Solosche niet meer voor". [4]). Menigeen zag ook een figuurtje voor een spook aan of een geest. Vermoedelijk komt hierin tevens tot uiting, zij het onbewust, de primitieve verwarring van plaat en ding, en de opvatting dat een teekening een magische kracht bezit.

Kenteekenend in dit verband is ook het volgende. „Eén vrouw scheen zoodanig verstard, dat zij na eenige vergeefsche pogingen (waarbij alleen het paard en dan nog slechts aarzelend werd herkend) zich verder tot de stereotype reaktie bepaalde: dat d i t (het voorwerp in natura) gemaakt werd „door de menschen hier in de dessa", en d a t (het prentje) „door het gouvernement", en dat ze daarom van het eerste wèl kon zeggen wat het was, maar van het tweede niet". [5]).

Later zijn eenige prenten o.a. ook aan schoolkinderen voorgelegd. Deze uitten zich heel wat vrijmoediger. „Zelfs tot in de laagste klasse viel het mij op, hoe aardig en onbevangen de kleintjes er bij zaten en hoe vlot zij de vragen beantwoordden". [6]).

---

1) p. 32/33.
2) Verg. o.a. p. 45: „Vele reakties hadden voor de menschen slechts de waarde van een vergelijking, die zij bereid waren bij de minste tegenwerping mijnerzijds weer terug te nemen. Dat uitte zich ook in de wijze, waarop zij hun meening te kennen gaven".
3) p. 93.
4) p. 94.
5) p. 32.
6) p. 155.

Naar aanleiding van het bekijken der tafereelen, waarbij de meesten zich bepaalden tot het noemen van enkele details, schrijft Engelhard [1]): „Soms leek het wel, of dat blijven hangen aan details slechts het gevolg was van een of ander remmend affekt: onverschilligheid, verlegenheid, onwilligheid, vrees het verkeerd te zullen doen, enz. De provoceerende vragen werkten in zoo'n geval meer als aansporing dan als hulpmiddel. Een ander maal ging het herkennen dier details echter zichtbaar met zooveel moeilijkheden gepaard, dat men alleen daardoor aan een spontaan kombineeren ervan al heelemaal niet meer toekwam. Weer een anderen keer volgde echter eenerzijds het antwoord op de provoceerende vragen zóó vlot, en was er anderzijds zóó weinig te bemerken van storende affekten, dat de detailbenaming dáár wel niet anders kon zijn dan een uiting van een primair ontbreken van de neiging, om tot het wezen van de zaak door te dringen".

Welk een doolhof van invloeden! Verlegenheid; onbekwaamheid; passieve aanleg. Maar hoe dient men deze elementen te waardeeren, welke spelen de hoofdrol? Juist op dit punt had het onderzoek ons moeten inlichten!

Bij alle proefnemingen openbaarde zich in de uitingen der Javanen een groote karigheid. „De menschen kenmerkten zich niet door groote breedsprakigheid. Ging het goed, dan gaven zij antwoord op de vraag, maar meer ook niet. Op toelichtende beschouwingen, een hardop zich rekenschap geven en een in gepast zelfvertrouwen spontaan verdedigen van eigen meening, waaruit zich eventueel al vanzelf het een en ander zou kunnen laten afleiden, viel niet te rekenen. Ik moest de menschen met recht uitvragen". [2]) — Later heeft de schrijver een reeks van negen prenten, uit de vijf series gekozen, o.a. laten zien aan zeven javaansche artsen. Ook hier was een sobere, objektieve wijze van uiten karakteristiek.

Hiermee is dan opgesomd, wat de proefnemingen indirekt van de javaansche geestesgesteldheid aan het licht hebben gebracht. Groot is de oogst niet; allerlei uitleg blijft mogelijk; de verwardheid der verhoudingen belemmert het vormen van een scherp beeld.

Ons rest het laatste punt: het begrip der prenten. Dit te onderzoeken was feitelijk het opzet der proefnemingen. Hoe slecht men de platen over 't algemeen begreep, is uit de tabel gebleken. En geen wonder!

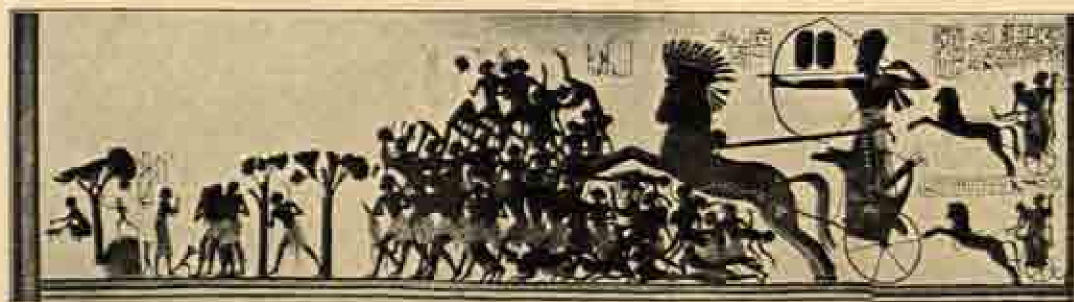
Want platen-kijken is allereerst een vraagstuk van oefening. En nu wordt aan een groep onontwikkelde lieden, die nog nooit platen hebben gezien, een reeks vrij willekeurige afbeeldingen voorgelegd.

Zeker kan juist de ongeoefendheid der menschen de proef buitengemeen belangwekkend maken. Doch men vrage zich dan wel af, w a t men onderzoeken wil: de psychologie van het waarnemen en herkennen, of de individualiteit der menschen. Wil men het eerste, dan dient men de prenten veel methodischer te rangschikken volgens hun technische eigenaardigheden, en ook een veel uitgebreider materiaal te gebruiken, dan Engelhard gedaan heeft. Wil men het laatste (en dit was bij Engelhard het geval), dan is onvoorwaardelijk noodig een ijking der platen.

Dit heeft Engelhard verzuimd. Want de voorloopige proeven, waarmee daarenboven slechts gedeeltelijk rekening is gehouden, komen in dit opzicht niet in aanmerking. Engelhard heeft zich van te voren wel niet voldoende rekenschap gegeven van de bizondere moeilijkheden, die afbeeldingen voor totaal ongeoefenden opleveren.

Het bleek reeds, dat de platen niet altijd aan de mentaliteit waren aangepast. Nog een tweetal voorbeelden.

1) p. 92/93.
2) p. 20.

Ranses II verslaat de Nubiërs. (Muurschildering). De farao, herkenbaar aan zijn afmetingen, springt met zijn strijdwagen in de vluchtende schare der vijanden. Twee zonen volgen hem. Links ter vulling, een paar tafereelen uit het dagelijksch leven

Ranses II bestormt de hethitische vesting Dapoeroe. (Reliëf). De teugels van zijn paard zijn om zijn lichaam gewikkeld, vóór hem, te voet, twee van zijn zonen met het zwaard; de vijandelijke strijdwagens vluchten. Achter groote schilden vallen vier prinsen aan; twee andere beklimmen de stormladder. Men lette vooral op de verhoudingen van grootte, en afstand.

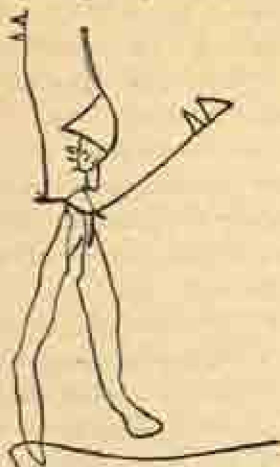
(Ontleend aan: Hunger en Lamer, Altorientalische Kultur im Bilde. 1912, afb. 31 en 33.)

afb. 1.

Spelende kinderen.
(Plaat 10 van serie III uit Engelhard's werk).

afb. 2.
(Ontleend aan: Theodor Elsenhans, Lehrbuch der Psychologie, 1912, p. 391).

Vaandrig. Teekening van een jongen van vier jaar.
De armen ontbreken vrijwel.

Kinderen plegen schematisch te teekenen. Voor den onontwikkelden geest blijkt vaak het schema, de vorm, het voornaamste kenmerk van een ding. Op grond hiervan werd o.a. een schematische teekening van spelende kinderen getoond. Maar niet de in deze teekening (afb. 1) gebruikte techniek is de kindertechniek. Zoekt men een wijze van voorstellen, waarvan men kan vermoeden dat zij den onontwikkelden javaanschen geest nader staat, omdat kinderen haar spontaan gebruiken, dan blijve men ook zuiverder in de kinderlijke manier (afb. 2). Toen ik mijn kokki, een analfabeet van Madoera die sinds een jaar of zes in de stad werkzaam is, de beide hier weergegeven prentjes liet zien, benoemde zij de kinderteekening terstond als „pop", en toen ik haar vertelde dat de andere plaat ook menschen voorstelde, riep zij verontwaardigd uit: „Maar die hebben alleen beenderen, geen vleesch!" Ze vond de kinderteekening beslist „mooier".

Een tweede voorbeeld verschaffen de tafereelen. Voornamelijk zijn gebruikt plaatjes uit het schoolboek „Croes". Deze plaatjes nu zijn meestal mislukt: misteekend, onduidelijk, onkinderlijk, karakterloos. Wanneer men dan toch tafereelen wil gebruiken, waarom dan niet een keuze gedaan bv. uit de zooveel vriendelijker, aantrekkelijker, eenvoudiger illustraties van de leesboekjes van Ligthart en Scheepstra?

Engelhard heeft met opzet, gelijk we zagen, prenten die hij ongeschikt had bevonden gehandhaafd, omdat daardoor een eigenaardigheid in de wijze van waarnemen aan het licht kwam. Juist: eigenaardigheden in de wijze van waarneming worden onderzocht, en daar is het doel, een onderzoek naar de geestesgesteldheid, aan opgeofferd.

Op dit punt: de psychologie van waarnemen en herkennen, is het boek leerzaam. Of deze voor den Javaan een andere is dan voor den West-Europeaan bv., zou een nieuw en meer methodisch onderzoek moeten uitmaken.

De twee grootste moeilijkheden voor het herkennen van afbeeldingen zijn de techniek van de teekening, met name schaduwing en perspektief, en de houding, toestand, en omgeving, waarin men het voorgestelde heeft afgebeeld.

Een prent immers beeldt, min of meer nauwkeurig, een gezichtsindruk af, doch verstard: vorm en kleur. Zien wij ter vereenvoudiging af van de kleur. In de wijze nu, waarop de vorm van een ding wordt uitgedrukt, in de techniek dus, ligt een groote konventie [1]), en het herkennen van de bedoeling der technische vormen is uitsluitend een vraagstuk van gewoonte, van oefening. Men denke bv. aan de geheel andere opvatting van perspektief en het weergeven van diepte door de oude Egyptenaren (zie de plaat) en door de Chineezen en de

1) Verg. Engelhard p. 44.

Japanners. De manier, waarop een perspektief wordt afgebeeld, ,,blijft een systeem van beperkte strekking, dat de werkelijkheid slechts uit een zeer bepaalden hoek weergeeft''. [1]). ,,Een plaat levert uiteraard nooit meer dan een projektie van de werkelijkheid, gezien uit een bepaalde richting''. [2]).

Daarenboven wordt de vorm van een ding volstrekt niet alleen bepaald door het gezicht. De tast en de beweging nl. spelen hierbij een groote rol. Van het meeste belang voor de herkenning van een plaat is veelal de vorm niet zooals wij dien in een bepaalde ligging zien, doch zooals wij dien op grond van allerlei ervaringen weten [3]). Vandaar, dat er Javanen waren die de afbeelding van een tafel onjuist noemden, omdat zij niet recht maar scheef, van een bord, omdat het ovaal en niet rond was. Voorts is de vorm, zooals wij dien zien, en zooals in de gewone westersche techniek een afbeelding hem geeft, niet onveranderlijk. De stand van het ding, de zijde vanwaar het gezien wordt (van voren, ter zijde of van achteren), het perspektief oefenen grooten invloed uit [4]). In onze voorstelling treden, ten slotte, ook vaak àndere elementen van den vorm op den voorgrond — de slurf van een olifant bv. —, dan op een afbeelding: wij herkennen de dingen vaak aan min of meer bijkomstige details [5]).

Is dus de technische weergave van een gezichtsindruk al zeer eenzijdig; spreekt voorts de vorm, zooals die in onze voorstelling leeft, vaak sterker dan de vorm, zooals wij dien zien; ook is voor ons niet altijd juist deze vorm het meest karakteristieke van een ding. ,,Voor de mier is dat naast een vagen algemeenen indruk van den vorm veeleer haar eigenaardige wijze van voortbeweging; voor de mug het gonzend geluid in de avonduren; voor de bij het zoemend rondzweven boven een bloem; voor de spin het web waarin zij zich verschuilt in een donkeren hoek van het vertrek. Het wezenlijk kenmerkende valt dus niet alleen soms buiten de optische sfeer, maar ligt bovendien soms meer in bijomstandigheden van tijd en ruimte, in de geheele entourage, dan in het voorwerp zelf''. [6])

De mensch neemt samengesteldheden waar. Eerst door veel oefening worden de samenstellende deelen gescheiden en afzonderlijk gekend, en in dit opzicht blijven ook bij de meest ontwikkelden opmerkelijke leemten bestaan. Men denke er slechts aan, hoeveel gemakkelijker het is een boom of een bloeiende plant in het veld te herkennen, dan aan een enkel blad. Ook bij het lezen, vooral van geschreven schrift, of van een lettertype dat ons niet heel vertrouwd is, herkennen wij de samenstelling, niet de samenstellende deelen.

Het gevolg is dat velerlei, uit zijn natuurlijk verband of zijn karakteristieke omgeving losgemaakt, niet zoo gemakkelijk meer wordt herkend. ,,Als het leven en de beweging en de gewone omgeving ontbreken, als de andere zintuigen zwijgen en men alleen is aangewezen op de optische verschijning, en dan nog op verkleinde schaal en slechts in een zeer bepaalden stand, hoe ,,natuurlijk'' de teekenaar dien ook gekozen meent te hebben, dan wordt de herkenning der dingen voor ongeoefenden zeer moeilijk.'' [7])

Dit alles wordt door Engelhard uitvoerig aangetoond. En hierin ligt de voornaamste oorzaak van het geringe percentage goede antwoorden, die hij verkreeg, en van de schrale leering omtrent de geestelijke vermogens van den Javaan.

Oefening ontbrak.

De proeven zijn voortgezet met 150 personen in de stad, nl. 20 huisbedienden, 10 militairen, 100 leerlingen van een tweede klasse Inlandsche School [8]), 10 javaansche

1) p. 39.
2) p. 100.
3) Verg. p. 30, 184/85.
4) Verg. p. 36/38.
5) Verg. p. 61.

6) p. 23/24.
7) p. 38.
8) nl. tien jongens en tien meisjes uit elk der vijf klassen. ,,Deze tweede-klas-school is in Indië de lagere volksschool. Zij bestaat

klerken van het Residentie-kantoor, en 10 leerlingen uit de hoogste klas van een Inlandsche Normaalschool. Tot dit doel werden negen prenten uit de vijf series gekozen. De uitkomst was, zooals men verwachten kon, zeer veel gunstiger. „Het feit dat wij nu met stedelingen te maken hadden, bracht inderdaad een zeer belangrijke verbetering van de uitkomsten met zich". [1]). Het aantal goede antwoorden der huisbedienden is, vergeleken met de landbouwers, meer dan verdubbeld. Ongeveer dezelfde rezultaten leverden de militairen. Bij de leerlingen der inlandsche school werd de uitkomst van klas tot klas beter, en reeds in de tweede klas bereikte men het peil van huisbedienden en militairen [2]). De klerken en de leerlingen der normaalschool stonden op dezelfde hoogte als de jongens [3]) uit de vierde en vijfde klasse der Lagere School.

Oefening ontbrak. Met opzet koos Engelhard voor zijn proeven personen, die nog nooit platen hadden gezien en bij wie dus een geheel oorspronkelijke reaktie te verwachten was. Loffelijk pogen. Doch hij vergat, dat hierdoor aan het onderzoek principieel andere eischen werden gesteld. Men dient nu nl. de technische bezwaren die een prent voor ongeoefenden meebrengt uit te schakelen. Want van een „onderzoek naar de geestesgesteldheid met behulp van platen" kan slechts sprake zijn, wanneer het herkennen technisch geen moeilijkheden meer oplevert.

Alleen een grondig experimenteel onderzoek naar het tot stand komen der herkenning en toepassing van het gevondene kunnen in staat stellen, een reeks prenten te konstrueeren, waarbij aan de moeilijkheden van de herkentechniek voldoende wordt tegemoet gekomen.

Thans is Engelhard onwillekeurig in het andere probleem verzeild geraakt: de psychologie van het herkennen. Dit acht ik het belangrijkste deel van zijn werk. Doch als onderzoek naar den javaanschen aard moet men het mislukt noemen. Had de schrijver het gevondene toegepast op een nieuwe serie prenten, wellicht ware het rezultaat ook bruikbaarder geworden voor zijn speciale doel, na te gaan „welke reakties men in de kliniek nog als normaal zal hebben te beschouwen". [4]).

***

Travaglino wijst voornamelijk op drie groepen eigenschappen, welke hij karakteristiek acht voor den javaanschen aard: groote, ongeremde emotionaliteit; sterke fantazie; en een overdreven tenaciteit van de aandacht gepaard met een geringe vigiliteit. Deze eigenschappen noemt hij dan kenmerken voor den kinderlijken geest. De inheemsche bevolking op Java zou zich derhalve in haar ontwikkeling nog op een jeugd-stadium bevinden. Deze meening wordt gestaafd door erop te wijzen, hoe primaire instinkten den boventoon voeren: met name sterke vitale funkties—zucht naar genot en invloed der sexualiteit—, en het op den voorgrond stellen van het ik, zonder rekening te houden met medemenschen en buitenwereld.

Vooreerst moet mij nu dit van het hart: hoe jammer is het, dat Travaglino vage termen gebruikt als: het karakter van den Inlander", of de „inlandsche" psyche, en verwanten. Dit is toch wel een zeer onwetenschappelijke generalizatie! Zelfs Travaglino's klaarblijkelijke bedoeling (een aanzienlijke inperking van zijn woorden): de inheemsche bevolking van midden-

uit vier of vijf jaarklassen. Het onderwijs wordt gegeven door inlandsche onderwijzers en omvat, behalve lezen, schrijven en rekenen, het Javaansch, het Maleisch, geschiedenis, aardrijkskunde ne teekenen. De toeloop naar deze scholen is zeer groot. Velen volgen de lessen echter slechts kort, en gaan er dan weer af. Zij, die tot het eind toe blijven, vinden gewoonlijk een plaats onder het lage schrijvers-personeel ergens op een of ander kantoor, of gaan over naar een ambachtschool, landbouwschool of normaalschool". (p. 130).

1) p. 137, 140.
2) p. 155.
3) de meisjes stonden achter bij de jongens.

4) p. 46.

en oost-Java [1]), is een onbruikbare algemeenheid. En deze methodische fout wreekt zich terstond. Bij de bespreking der kinderlijke uitingen van emotionaliteit wordt de Madoerees als voorbeeld aangevoerd. „Ook het kind danst en springt, wanneer het prettig gestemd is, zooals de overwinnende Madoerees tandakt voor zijn winnend span (na een sappi-wedren nl.) en zijn lof erop bezingt in een spontanen woordenreeks''. [2]). Geldt dit ook voor den Javaan? De Madoerees toch schijnt minder geremd, veel uitbundiger en spontaner, dan de Javaan.

Travaglino's opstellen zijn niet vrij te pleiten van een zekere vluchtigheid en slordigheid. Over de fantazie heet het: „Elken Zondag wordt op het gesticht de gamelan gespeeld en het is interessant om te zien, hoe de toehoorders nu en dan opstaan en geheel spontaan ieder op zijn eigen wijze op het rythme der muziek zijn fantazieën in dansbewegingen uitbeeldt''.[3]) Zijn deze toehoorders Javanen? Kan het meegedeelde doorgaan voor een algemeen kenmerk van den Javaan? Is er ook een onderscheid merkbaar tusschen het gedrag der Javanen en dat der Madoereezen? — „Beschouwen we het publiek bij een wajangvoorstelling'', zoo luidt een ander voorbeeld [4]), „dan zien we hoe het geheel meeleeft met de voorstelling, en ik heb van meer dan één zijde hooren beweren, hoe de koeda-kèpang-spelers zich zoo in hun rol inleven, dat er zijn, die na afloop van het spel als heusche paarden zich aan gabah te goed doen''. Wordt hier niet te haastig geoordeeld en te vlug een bizonder geval tot regel verheven? — Voorts wil Travaglino ons de sterke fantazie aannemelijk maken door te wijzen op het verschil tusschen oostersche en westersche sagen. [5]) Maar het gaat toch niet aan, een algemeene eigenaardigheid van het Oosten, sinds jaar en dag bekend en door den Westerling met ontstelde verbazing en heimelijk heimwee aangegaapt: die matelooze opeenstapeling van wonderen en fabelen: om deze eigenaardigheid als bizonder kenmerk van de huidige javaansche bevolking aan te halen. Zijn de sagen, waar Travaglino op zinspeelt, van uitheemschen of van javaanschen oorsprong? en betreft het hier ook niet veeleer een bepaalden v o r m van fantazie?

Travaglino meent, uit het veelvuldig voorkomen van psychosen ten gevolge van een emotioneele gebeurtenis en met heftige emotioneele uitingen, veel vaker dan in Holland, tot de groote emotionaliteit van, laten wij zeggen, den Javaan te kunnen besluiten. [6]) Engelhard ontkent dit [7]). Het cijfermateriaal van Travaglino lijkt wel wat te beperkt. Kunnen er ook niet bepaalde oorzaken zijn, waardoor op Java meer dan in Holland dergelijke lijders aanemotioneele psychosen in het krankzinnigengesticht worden aangetroffen? En zou niet van elke tijdelijke psychische stoornis de oorzaak in een emotioneel konflikt liggen?

„Hoe sterk emoties op hen inwerken zien wij in het feit, dat de meeste Inlanders bij het betrappen van hun vrouw op ontrouw overgaan tot het vermoorden van vrouw en huisvriend''. [8]) Maar de Zuid-Italiaan doet hetzelfde. [9]) Deze trek (zoo hij al ook op den Javaan van toepassing

---

1) „Wanneer ik hier spreek over den Inlander, dan meen ik daarmede den bewoner van midden- en oost-Java, omdat mijn ervaring zich meer over hen uitstrekt''. (P. E. B. 1920 p. 343.) In het tweede art. ontbreekt zelfs deze beperking.

2) P. E. B. 1924 p. 89.

3) P. E. B. 1920 p. 346. Verg. overigens Kartini's brief van 12 Dec. 1902, p. 312: „Toen wij nauwelijks loopen konden, begonnen wij onze armen, handjes en lijf te bewegen op de tonen van de gamelan''.

4) l.c. — „gabah'': ongebolsterde rijst; „koeda kepang'': paard van vlechtwerk. Een spel, waarbij de spelers in een paard van vlechtwerk kruipen. — Hetzelfde wordt P.E.B. 1924 p. 89 in minder voorzichtige bewoordigen herhaald. — In het oorspronkelijke is door een zetfout een regel uitgevallen, dien ik naar mijn beste weten heb aangevuld.

5) P.E.B. 1920 p. 346; 1924 p. 89.

6) P.E.B. 1920 p. 345/46; 1924 p. 89.

7) Stelling XII.

8) P.E.B. 1920 p. 346.

9) Zie o.a. Hans Martin's verhaal „La sfregiata'' in „Dwaze en ernstige invallen''. 1919.

is) zal dieper ontleed en met andere kenmerken, met het huwelijksleven en met de opvatting van den dood, in verband gebracht moeten worden.

Het is zeer wel mogelijk, dat de door Travaglino als fundamenteel beschouwde eigenschappen inderdaad karakteristiek zijn voor den Javaan. Doch des schrijvers gronden overtuigen niet, en zijn gevolgtrekkingen schijnen op zijn minst voorbarig. Het vraagstuk van den „kinderlijken geest" evenwel, waar Travaglino's opvatting op uitloopt, vereischt een afzonderlijke bespreking.

IV.

Uit het overwicht van emotionaliteit, fantazie en tenaciteit der aandacht besluit Travaglino, dat de Javaan een kinderlijken geest bezit, en zich bevindt op een vroeger stadium van ontwikkeling dan de Europeaan. „De Inlander staat op een kinderlijk niveau, op een vroeg stadium der evolutionnaire ontwikkeling, en de levensomstandigheden hebben de verdere natuurlijke ontwikkeling der hoogere en evolutionnair jongere instinkten in hooge mate belemmerd". [1])

Deze konkluzie omvat drie stellingen. Ten eerste: de aard van den Javaan is naar zijn hoofdtrekken te vergelijken met dien van een kind. Ten tweede: dezen staat kan men beschouwen als een achterstand in ontwikkeling, een „langzamer voortschrijden in het evolutionnair proces". [2]) Ten derde: de voornaamste oorzaak van dezen toestand moet gezocht worden in de levensomstandigheden.

De eerste gedachte: de Javaan een kind, is niet nieuw. „De oude en algemeene zegswijze", schreef Schmalhausen [3]) twintig jaar geleden, „dat de Inlander een kind is, heeft, waar het geldzaken betreft, nog niets van haar kracht verloren. Zoodra het een eenigszins belangrijke som betreft, schiet zijn voorstellingsvermogen te kort. Met honderd gulden meent hij ongeveer de geheele wereld leeg te kunnen koopen. De inkomens van welgestelde Europeanen lijken hem onuitputtelijke goudmijnen toe. Inlandsche bedienden kunnen niet begrijpen, dat hun meesters zich in hun uitgaven moeten beperken. Evenals een kind wordt de Inlander onweerstaanbaar aangetrokken door alles wat blinkt, flikkert en glinstert".

En Kartini getuigt [4]): „De Javanen zijn groote kinderen". En elders: „Een kinderhand is gauw gevuld; zoo ook de hand van een kinder-volk". Maar bij Travaglino verschijnt dit oordeel voor het eerst in een wetenschappelijk kleed. Laten wij trachten, die opvatting te ontleden en te toetsen.

Wat heeft men te verstaan onder een infantielen aard? Welke zijn de psychische kenmerken van het kind?

Het kind onderscheidt zich door een zwakkeren en ongestadiger wil, een oppervlakkiger waarneming en een grooteren invloed der ontroeringen. Zijn zielekrachten werken nog min of meer afzonderlijk, losbandig. De seksueele instinkten zijn verward en veelhoofdig; de aanpassing aan de buitenwereld gebrekkig. De opvatting, die het kind van de buitenwereld bezit, wordt meer bepaald door fantazie en begeerten, dan door de werkelijkheid. Om de toekomst bekommert het zich niet. Eerst langzamerhand leert het door ervaring de eischen van het praktische leven kennen, en er rekening mee houden.

Het kind leeft in droomen. Met droomoogen gaat het de wereld door. Niet dat zijn fantazie grooter of sterker is dan van

1) P.E.B. 1920 p. 359.
2) P.E.B. 1924 p. 93. Travaglino's apotheoze t.a.p. is overigens eenigszins verward en met zichzelf in tegenspraak. De uitdrukkingen „vroeger en verder evolutie-stadium" en hun equivalenten, door Travaglino om den haverklap gebruikt, bevatten ongetwijfeld wèl een waardeering. Doch welk bezwaar is hiertegen? Wel zijn er bezwaren tegen het wegmoffelen dezer waardeering met niet toepasselijke argumenten en vergelijkingen.
3) l.l. p. 53/54.

4) Brieven van 12 Jan. 1900 (p. 34, verg. p. 31) en 21 Nov. 1902 (p. 309); verg. de brieven van 27 Okt. 1902 (p. 302, boven aangehaald) en 1 Aug. 1903 (p. 360).

den volwassene; integendeel, zij is zwakker, bezit minder samenhang; zijn verbeelding is nog onontwikkeld; doch zij is teugelloos en beheerscht daardoor in sterker mate zijn denken en voelen. Van zijn aandoeningen kan hetzelfde worden gezegd: zijn emoties zijn niet intenser, maar uiten zich vrijer en ongedwongener en kennen nog niet den toom van wil en verstand. Zijn ontroeringen wisselen vaak, verduren evenmin een aanhoudende spanning als zijn wil.

Door den onbeperkten invloed der emotie en de vluchtigheid der waarneming is het getuigenis van kinderen weinig betrouwbaar. Men verwarre dit niet met leugenachtigheid: kinderen verhalen eer hun innerlijke voorstellingen, gemoedsbewegingen en konstrukties, in stee van de feiten der werkelijkheid. Zij zijn ook zeer suggestibel: hun vluchtige waarneming en hun geringe zelfstandigheid maken het gemakkelijk, hen te overtuigen.

Groote behoefte heeft het kind aan hartelijkheid, aan teederheid, gevolg van zijn afhankelijken en onzelfstandigen staat.

Kinderen bekreunen zich weinig om andermans wenschen en voorkeur: zij zijn „egocentrisch''.[1]) In hun optreden schijnen zij vaak wreed. Zij geven zich nl. geen of onvoldoende rekenschap van hetgeen de ander denkt en voelt: hun eigen levensenergie vervult hen geheel. [2]) Ook hun zedelijk oordeel en hun plichtsgevoel zijn nog zwak ontwikkeld. Wel hebben zij een diep schuldbesef, kennen zij hevig berouw.[3]) Zij gloeien voor heldhaftigheid en walgen van lafheid en verraad. Doch dit zijn heftige ontroeringen en wilde idealen. Voor anderen, die een fout hebben begaan, voelen zij eer medelijden om de straf dan zedelijke verontwaardiging. In de eerste plaats trachten zij, hun eigen genot te bevredigen. Het kind is gulzig. Maar ook goedgeefsch. Door de wrijving in den omgang leert het zichzelf inperken en maat houden.

Het vermogen, het waarlijk waardevolle en schoone van prullige kleurigheid te onderscheiden, ontbreekt nog. [4]) Ook in verstandelijk vermogen staat het kind ten achter bij den volwassene. Het scheidt nog niet of onvoldoende de dingen van de eigenschappen, het aanschouwelijke van het abstrakte. Zijn geheugen kan minder omvatten, voornamelijk doordat zijn geest de saamhoorigheden en het verband nog niet begrijpt, ook door gebrek aan oefening. Zijn voorstellingen van tijd, ruimte en getal, zijn inzicht in verhoudingen zijn nevelig. Bij zijn teekenen wordt de ruimte veronachtzaamd. Zijn teekeningen zijn aanvankelijk schematisch: niet de voorwerpen zelf worden afgebeeld, maar datgene wat het kind zoo ongeveer van de dingen heeft waargenomen en ervan weet.

De karakteristieke levens-uiting van het kind, d.w.z. de vorm van waarin zijn geest zich ontwikkelt, is het spel. Het kind kan in zijn spel geheel verdiept zijn: de stuitende werkelijkheid en haar harde eischen, die door het kind nog niet worden aanvaard omdat het er machteloos tegenover staat, zijn weggevallen: ontroering en fantazie kunnen ongestoord hun luchtkasteelen bouwen. Maar niet zonder inspanning is het kinderspel. Wil, zelfbeheersching, volharding worden gestaald. [5]).—Met dit geheel opgaan der kinderen in hun spel is te vergelijken de afsluiting van den geleerde, de gespannen koncentratie van den kunstenaar, de verzonkenheid van den ziener. In al deze gevallen geldt het, aan den geest zijn vorm te geven. Vandaar de groote ernst van het kinderspel.

Het volwassen worden nu bestaat voornamelijk in een groei van de samenhang en de samenwerking der afzonderlijke psychische vermogens. Eerst hierdoor erlangen deze vermogens hun volle kracht: zij ont-

---

1) Verg. Jan Ligthart, Jeugdherinneringen, 1913, p. 88/89. (geciteerd wordt de vierde druk, 1916).
2) Verg. Ligthart 1.1. p. 45/48.
3) Verg. idem p. 34/35
4) Verg. idem p. 17/19.
5) Verg. idem p. 40/42, 126/28, e.s.

wikkelen zich niet zelfstandig, maar door elkaar. De seksueele instinkten worden in één bedding geleid. De ervaringen leggen begeerte, fantazie en ontroering aan banden. De wil erlangt een vast en bereikbaar doel; de aandacht wikkelt zich los uit haar lijdelijkheid en schift en groepeert de verwarring der gewaarwordingen; wat spel was, wordt levensdoel. Grootere samenhangen kunnen worden omvat. Ook ,,de ander'' wordt door het ik allengs meer erkend. Een persoonlijkheid is ontstaan: eenheid van krachten, volheid van vermogens, zichzelf deel en eigenheid wetend tegelijk.

Toetsen wij nu Travaglino's eigenschappen.

Geeft het javaansche volk op een kinderlijke wijze, d.i. ongeremd en bij voorkeur in bewegingen, uiting aan zijn emotie? Travaglino heeft ons hier niet van kunnen overtuigen; onze andere berichtgevers spraken veeleer van ingetogenheid.

Laat het javaansche volk zich op fantazieën wiegen, leeft het in droomen over onvervulbare wenschen? Travaglino's voorbeelden zijn te weinig in aantal en te speciaal; de andere berichtgevers zwijgen over dit punt.

Ten derde: de aandacht. Hier moeten wij iets meer uitwijden.

De aandacht is een moment van den wil, en een der meest fundamenteele en richting-gevende vermogens van den geest. Grooten invloed op de aandacht hebben belangstelling en vermoeidheid. Een algemeene vermoeidheid verlamt allereerst de aandacht. De belangstelling behoort tot het gevoelsleven en heeft een blijvenden invloed op de aandacht [1]).

Alle aandacht zondert een zeker aantal waarnemingen, voorstellingen, plichten of idealen af, fikseert deze, en bekleedt ze met bizondere waardeering; het bewustzijn beperkt zich zooveel mogelijk tot den inhoud van de aandacht, en veronachtzaamt alle andere indrukken of wenschen. De aandacht beduidt dus een inperking, een vernauwing, en tegelijk (daardoor) een verscherping van het bewustzijn, en stelt de psyche in staat tot ekonomische, doelmatige en uitmuntende werkzaamheid.

De aandacht kan intusschen lijdelijk en aktief zijn. Passief of onwillekeurig is zij, wanneer zij uitsluitend door innerlijke of uitwendige prikkels wordt gewekt; aktief, wanneer zij zich uit eigen beweging richt op gewaarwordingen, waarnemingen, ideeën. [2]). De onwillekeurige aandacht wordt als het ware door de prikkel vastgehouden: men voelt zich ,,geboeid'' [3]); de willekeurige of vrijwillige aandacht is als een jager die het wild weet en niet rust voor hij het ziet en onder schot heeft.

Al naar gelang men den duur van de aandacht beschouwt, of het aantal door de aandacht omspannen indrukken, spreekt men van de koncentratie, tenaciteit of vasthoudendheid; of van den omvang, de waakzaamheid of vigiliteit der aandacht. Bij den een treedt de waakzaamheid, bij den ander de koncentratie meer op den voorgrond. Zoo kan men, naar den vorm der aandacht, verschillende typen onderscheiden: vasthoudende typen, die hun aandacht moeilijk verplaatsen, en typen die hun opmerkzaamheid gaarne laten dwalen en springen, doch liever niet op één punt gevestigd houden. Onder de die-

1) Belangrijke faktoren die de belangstelling verhoogen en dus de opmerkzaamheid aanzetten zijn het bekend-zijn en het raadselachtig-zijn.

2) Travaglino verstaat onder ,,aktieve aandacht'' ,,onze aandachtsreaktie op gebeurtenissen in de buitenwereld''; ,,de passieve aandacht wordt opgewekt door voorstellingen, die in ons zelf opkomen''. (P.E.B. 1924 p. 90). Deze opvatting komt mij minder juist voor; het onderscheid is hier tusschen ,,zintuiglijke'' en ,,geestelijke'' opmerkzaamheid. Overigens schijnen de uitdrukkingen ,,passief'' en ,,aktief'' met betrekking tot de aandacht weinig gelukkig, daar elke vorm van aandacht ,,aktief'' is.

3) Ook ten opzichte van de willekeurige aandacht kan men zich ,,geboeid'' voelen, doch op een andere wijze, nl. vrijwillig. Overigens zijn er overgangen; ook maakt de invloed der emotie en beoordeeling vaak zeer moeilijk.

ren is een voorbeeld van het tweede type de geit, van het eerste de kat. De goede eigenschappen der waakzame soort zijn lenigheid en veelzijdigheid: de chauffeur, de vliegenier, de staatsman, de veldheer, de onderwijzer moeten over deze levendige opmerkzaamheid beschikken. Door overdrijving echter ontstaan vluchtigheid en oppervlakkigheid. Het vasthoudende type is grondig en diepzinnig; ontbreekt de vigiliteit al te zeer, dan ontstaan eenzijdigheid, afgeslotenheid en geestelijke armoede. De „verstrooide professor" is een algemeen bekend voorbeeld van het vasthoudende type. Een paar historische voorbeelden zijn Sokrates en Archimedes. Van Sokrates wordt verhaald, dat hij soms uren lang onbeweeglijk kon blijven staan, verzonken in gedachten en doof voor al wat er rondom hem rumoerde. En ieder herinnert zich uit zijn schooljaren, hoe Archimedes zich zelfs door krijgskabaal niet liet aftrekken van zijn wiskunstige figuren.

Nu onderscheidt het kind zich van den volwassene niet door het op den voorgrond treden der koncentratie. Zoowel den vasthoudenden als den waakzamen vorm vindt men bij kinderen, den laatsten vermoedelijk zelfs meer. Kinderen „merken alles op". Recente onderzoekingen hebben aangetoond [1]), dat de koncentratie der aandacht tot het negentiende jaar toeneemt, terwijl de ontwikkeling der vigiliteit reeds op het veertiende jaar praktisch afgesloten is.

Voorbeelden van beide typen vinden we in het dagelijksch leven in overvloed. Zie dezen jongen, die zoo verdiept is in zijn boek, dat hij niets bemerkt van wat er om hem heen gebeurt. En een ander springt steeds van de hak op den tak, haakt naar afwisseling en blijft met zijn handen nergens af.

Het verschil tusschen kind en volwassene ligt in het vrij zijn van de aandacht. Bij de kinderen is de onwillekeurige aandacht overheerschend. Hun aandacht moet g e t r o k k e n worden; eerst allengs leeren zij haar r i c h t e n. Hun aandacht is gebonden, onvrij. Het kind neemt oppervlakkig waar: de willekeurige waakzaamheid van zijn aandacht schiet te kort, de vigiliteit is ongeremd en het bewustzijn is vervlakt.

De infantiele eigenschap nu, die Travaglino bedoelt, is de onwillekeurige tenaciteit. Infantiel is deze vorm van aandacht niet om de tenaciteit, doch om het onwillekeurig zijn. Is deze aandacht typisch voor den volwassen Javaan?

Travaglino geeft drie voorbeelden.

Hij wijst op de houding der javaansche handwerkers op de Jaarbeurs te Soerabaja. „Hoeveel publiek er ook om hen heen stond, over het algemeen bleef hun aandacht op hun werk gericht, en vroeg men hun iets, dan moest men hen twee, driemaal aanspreken alvorens men dien wal van aandacht had doorbroken." [2]) Is hier sprake van onwillekeurige of van willekeurige aandacht? Toch zeker eer van de laatste. En zou ook de javaansche bleuheid niet een woordje hebben meegesproken?

Gebonden aandacht spreekt wel uit het volgende. „Rijdt men op een weg, waar vele Inlanders verzameld zijn, die kijken naar een optocht, zooals men die zoo vaak op onze wegen ziet, dan kost het een geweldige moeite om hun aandacht daarvan af te trekken en te vestigen op de auto, waarin men zit, en op het gevaar, dat er voor hen in gelegen is om daarmee in botsing te komen. Op jacht is het mij meerdere malen overkomen, dat de weg leidde over een erf, waar een wajangvoorstelling werd gehouden. Ons heele gezelschap, dat zich werkelijk niet geluidloos voortbewoog, begeleid door ettelijke snauwende en elkaar bevechtende honden, was niet in staat om de aandacht van het publiek van de voorstelling af te trekken en op ons te doen vestigen". [3]) Doch is hiermee niet teverge-

1) H. J. F. W. Brugmans, W. F. Jonkman & Jac. J. Woldendorp. Een onderzoek betreffende de opmerkzaamheid in verband met het schooloordeel. Paedagogische Studien IV (1923) p. 145/68. (Ook afz. verschenen in de Mededeelingen v.d. Dr. Bos-Stichting.)

2) P.E.B. 1924 p. 91. Men vergelijke hiermee de houding van het javaansche schoolkind (beneden p. 125).
3) P.E.B. 1924 p. 90.

lijken, voor zoover het de aandacht betreft, het gedrag van het hollandsch publiek bij een voetbalwedstrijd? of bij een tooneelvoorstelling van een stuk als „de Jantjes" [1])?

Uit het derde voorbeeld spreekt inderdaad een overdreven passieve vasthoudendheid van de aandacht. Er is hier blijkbaar sprake van een paniek-stemming: „Toen enkele weken geleden door een ongeluk het heele gesticht zonder drinkwater zat en eveneens van waschwater beroofd was, vroeg het hoofd van het zusterhuis aan de baboe's, die daar werkten, toen er 's avonds een tropisch buitje was losgebarsten, of ze alle vaatwerk hadden buiten gezet om het water op te vangen, opdat men ten minste den volgenden dag wat waschwater zou hebben. Toen werd er geantwoord: „Neen, morgen is er misschien nog water". Dit gebeurde, terwijl deze baboe's alle aanwezige kranen afliepen en overal probeerden water te krijgen. Hun aandacht was zóó gericht op het feit van het watergebrek, dat zij niet in staat waren deze in zoodanige richting te wijzigen, dat daaruit ontstaan kon een zorgen voor de toekomst". [2])

Wij komen nu tot de volgende uitkomst:

1. Infantiele (onwillekeurige) aandacht:

a. tenaciteit:
   - kinderen in hun spel, of lezend;
   - de verdwaasde baboe's in Travaglino's gesticht;
   - de Javaan bij een wajang-voorstelling;
   - Europeanen (Hollanders) bij een voetbalwedstrijd, of bij de voorstelling van een „draak". Doch er is verschil: de Europeaan schreeuwt en gestikuleert, huilt en lacht; de Javaan blijft stil en uiterlijk bedaard.
   - Kartini onder den invloed van de gamelan.

b. vigiliteit:
   - het kind dat „alles opmerkt", afwisseling zoekt, in de klas telkens afdwaalt, kortom zijn aandacht voortdurend verplaatst.

2. Volwassen (willekeurige) aandacht:

a. tenaciteit:
   - de javaansche handwerkers op de Jaarbeurs;
   - Sokrates; Archimedes;
   - de „verstrooide professor".

b. vigiliteit:
   - de chauffeur, de vliegenier, de veldheer.

Mogen we nu al aannemen, dat de aandacht van den Javaan in de eerste plaats vasthoudend is; deze vorm past bij zijn behoudzuchtigen aard; mogen we zelfs al vermoeden, dat deze tenaciteit overwegend passief is, niet zoozeer op grond van Travaglino's betoog, dan wel wegens de reeds vroeger gekonstateerde ontstentenis van wilskracht; dan blijft het toch voorbarig, hieruit tot infantiliteit te besluiten. Men vergete nl. niet, dat door den Javaan sinds eeuw en jaar de bespiegelende koncentratie als een hooger goed werd gekultiveerd, dan de expansieve opmerkzaamheid. „Gaan we eens na", schrijft Satiman Wirijosandjojo [3]), „hoe de oostersche machten verkregen worden: door overgave van lichaam en geest aan het doel, liefst in eenzaamheid met onthouding van spijzen en genot; de gedachte gekoncentreerd op het doel, zich hoegenaamd niet laten storen in zijn overpeinzingen. Alzoo het leven van de helden uit de wajang. Geen mierenbeet mag gevoeld worden, geen geluid tot het gehoor doordringen, geen lichtflikkering doen opschrikken: de dood in dit leven".

Moeten wij dan de opvatting, dat een kinderlijke geest kenmerkend is voor den Javaan, als onjuist beschouwen en prijsgeven? Geenszins: hoe menig trekje niet vonden wij overgeleverd, dat aan het kind doet denken! Als het kind, dat den strijd

1) Dit stuk maakte in den winter van 1920/21 in Amsterdam grooten opgang.
2) P.E.B. 1924 p. 91.
3) Praeadvies v.h. Congres v.h. Comité voor de Javaansche Cultuurontwikkeling in Juli 1918 te Soerakarta, p. 4/5. —Verg. Kartini's brief van 15 Aug. 1902 (p. 256).

om het bestaan nog niet kent, zijn tafel gedekt en zijn bedje gespreid vindt, is hij zorgeloos voor de toekomst. Ongestadig is zijn wil. Hij voelt zich afhankelijk. Zoo gevoelig is hij voor hartelijkheid, en zoo goedgeefsch. Naar felle kleuren en waardelooze snuisterijen gaan zijn verbazing en zijn blijdschap uit. Het zedelijk oordeel is weinig ontwikkeld. Travaglino geeft nog eenige aanvullingen, die de overdenking waard zijn:

,,Nooit hebben wij bij den Inlander een droom gevonden van het ingewikkeld symbolische type, dat we bij den volwassen Europeaan aantreffen. Het droomtype van den volwassen Inlander is gelijk aan dat van het europeesche kind''. [1])

,,Bij den Inlander treffen wij een overdreven zucht naar genot aan, uitgedrukt in hun lust tot snoepen en in het groote bioskoopbezoek. Tevens zien we op den voorgrond staan een bijna ziekelijk egoïsme, dat zich uit in een bijna algeheele afwezigheid van medelijden voor eenig levend objekt, uitgezonderd voor zichzelf. Verder valt ons op bij den Inlander een groote ijdelheid en lust tot opschik [2]), en daarnaast een al te groote invloed van de sexualiteit op zijn leven. Hun geestigheden zijn bijna allemaal sexueel, en wanneer men langs groepen Inlanders loopt of rijdt, is het voor onze europeesche vrouwen aangenamer geen Javaansch of Madoereesch te kennen dan wel. Ieder kent wel de inlandsche troubadours, die vooral tijdens den maaltijd op suikerfabrieken in de vrije uren de fabrieken bezoeken, om door muziek en liederen voor enkele centen hun landgenooten te amuzeeren. Welnu: hun zoo getapte geestigheden zijn altijd sexueele aardigheden, meest slaande op de luisteraars, geuit in geïmprovizeerde liederen. [3]) Voor veel voorwerpen van dagelijksch gebruik, vooral voor de machinerieën van suikerfabrieken, heeft de Inlander een netten naam en een voor onderling gebruik, die altijd dezelfde is als voor het manlijk of vrouwelijk geslachtsapparaat. Rondloopend op de patiënten-afdeelingen van het gesticht hoort men overwegend sexueele uitdrukkingen, en ziet men herhaaldelijk obscène gebaren, vooral op de vrouwenafdeelingen'' [4])

Naar aanleiding van Engelhard's onderzoek schrijft Travaglino o. a.: ,,Enkelen noemden een trekpot een olifant, van wege de tuit die op een slurf leek; een bijl een vlag; en een veenmol werd een enkel maal voor een hert aangezien (om de, overdreven geteekende, achtersprieten). Dit nu zijn reakties, zooals Van Waayenburg ze beschreven heeft bij zijn psychologisch onderzoek van hollandsche kinderen. Een zeer goed teekenaar had voor hem gemaakt teekeningen van gekompliceerde diervormen, die niet bij elkaar hoorden, bv. een paard met een olifantskop, een hond met een fraai gekrulde varkensstaart. Het blijkt nu, dat kinderen van een bepaalden leeftijd hun aandacht alleen vastkleven op den kop van het geteekende dier; wat ouderen meer op den romp, of op het achtergedeelte, den staart. Nog ouderen zijn verbaasd en weten er geen raad mee, terwijl de alleroudsten, ongeveer tien à elf jaar, ten slotte het geheele beeld omvatten en het goed definieerden als een paard met een olifantskop of een hond met een varkensstaart''. [5])

Ten slotte wordt door Travaglino nog gewezen op den ,,lust tot confabuleeren'' der Inlanders, en op hun sterke suggestibiliteit. [6])

---

1) P.E.B. 1920 p. 346.

2) Verg. Schmalhausen p. 54: ,,Spiegeltjes vooral zijn gewilde artikelen, en dit niet alleen bij de schoone sexe: zelfs de leelijkste, vuilste dwangarbeider houdt er dikwijls naast zijn sigarettenkoker een spiegeltje op na''. — Kartini, brief van begin 1900 (p. 46): ,,Een der ondeugden, die bij den Javaan zoo noodig den kop moeten worden ingedrukt, is ijdelheid''. — Zie ook de uitlating van Gondo Winoto, aangehaald op p. 38.

3) Dat de javaansche geestigheid toch ook wel andere kanten kent, blijkt uit de boven aangehaalde brieven van Kartini. Men vergelijke overigens de komedie der oude Hellenen.

4) P.E.B. 1920 p. 357/58.

5) P.E.B. 1924 p. 91.

6) P.E.B. 1924 p. 91/92.

Er moet waarheid liggen in de bewering, dat de Javaan een kind is. ,,Zij leven met de natuur mee, naar wisselende seizoenen en tijden van zaaien en plukken", zoo schrijft Augusta de Wit [1]); ,,het gevoel dat hem de elementen als goddelijke machten doet eeren en verwant leven vinden in dieren, in boomen en in gesternte zelfs; zijn gemeenschapszin waardoor het dorp een enkel huis wordt en het land het eeuwenoude erfdeel van een gezin; de onwetendheid, de zorgeloosheid en de spilzucht die hem het hebben en het houden beletten, zoodat hij karigjes moet leven van den afval van zijn eigen overrijk land, onzeker, vandaag in de vroolijkheid en morgen in nood, aan elken sterkere en slimmere weerloos overgeleverd, en even lijdelijk onder maatschappelijke gebeurtenissen als een plant onder regen en zonneschijn; zijn kinderlijke verhouding tot de wereld in één woord," treft wel ieder Europeaan, zouden wij kunnen aanvullen, die eenigen tijd op Java vertoeft.

Zeker, er moet waarheid liggen in deze opmerking, doch ook eenzijdigheid. En, wat zwaarder weegt: met de erkenning van zijn kinderlijkheid hebben wij nog niet het bizondere van den javaanschen volksaard leeren kennen.

Laat ik ter verduidelijking wijzen op een paar groepen van volkeren, die vele kinderlijke eigenschappen heeten te bezitten: de Russen, en de noordamerikaansche Negers; terloops zijn enkele toespellingen op de Indianen ingelascht. Dat de Negers op een beginstadium van ontwikkeling staan, wordt door niemand ontkend. En karakter, ontwikkeling, beoordeeling der Russen vertoonen treffende analogieën met die der Javanen. Een tweetal dezer gelijkenissen wil ik even noemen.

,,Die treibende Kraft [2]) lag nie im Volke selbst", schrijft Moeller van den Bruck [3]), ,,sondern stets bei seinen fremdblutigen Fürsten und Heerführern". Op soortgelijke wijze spreekt men veelal over de rol der Hindoes op Java.

,,De oud-javaansche kultuur is gebazeerd op een religieuze sociologie", luidt de eerste stelling van Dr. Radjiman voor het Congres van het Comité voor de Javaansche Cultuurontwikkeling, in 1918 te Soerakarta gehouden. ,,Moge in Europa de idee opkomen", zoo meent Dostojewskij [4]), ,,dat bloed en ijzer de wereld regeeren of dat een reorganizatie van de ekonomisch-sociale fundamenten der maatschappij het eerste noodige is, om de menscheid gelukkig te maken, Rusland weet, dat de christelijke liefde de eenige ware grondwet kan zijn voor een draaglijke samenleving". En K. Aksakow ,,heeft willen aantoonen, dat de russische kommunistische boerengemeente, gebazeerd op het principe van christelijke broederschap, een typisch slavisch en een in de slavische wereld oeroud verschijnsel is". [5]).

De Russen en de Negers schijnen dus geschikt, om ter vergelijking met de Javanen te worden aangevoerd.

Travaglino's drie infantiele eigenschappen nu: emotionaliteit, fantazie, en vasthoudendheid der aandacht, worden ook aan de Russen toegekend. Men wijst op het buitengewoon impulsieve van hun aard, het plotseling uitbreken van een mateloze onberedeneerde hartstocht die alle banden verbreekt. Zij hullen zich in droomen, en willen de werkelijkheid niet erkennen. [6]) Een theorie weten zij met ongeëvenaarde hardnekkigheid tot haar uiterste konsekwentie door te voeren. [7]) Op de volgende wijze beschrijft Dostojewskij een russischen nihilist: ,,Hij was een dezer idealistische wezens, zooals er velen in Rusland zijn, die plotseling overheerscht worden door

1) De godin die wacht, 1903, II 135 (2e dr. p. 182).
2) tot energetische expansie en initiatief
3) Inleiding tot de duitsche vertaling van Dostojewskij, Rodion Raskoljnikow, p. IX.
4) N. van Wijk, Hoofdmomenten der russische letterkunde, 1919, p. 134.
5) Van Wijk p. 151.
6) Verg. Van Wijk p. 147/48.
7) Verg. de figuren Raskoljnikow in ,,Schuld en boete" (of ,,Misdaad en straf"); Kirillow in ,,De booze geesten" (of ,,De duivels"); Smerdjakow in ,,De broeders Karamazow", romans van Dostojewskij.

een bepaalde idee, die hen als het ware ineens schijnt te overweldigen en soms voor altijd. Zij zijn nooit in staat haar te bestrijden, doch stellen er een hartstochtelijk vertrouwen in, en hun geheel later leven gaat voorbij als in doodsstrijd onder het gewicht van den steen, die op hen gevallen is en hen half verpletterd heeft". — „Het nihilisme is een typisch russisch verschijnsel", schrijft Van Wijk. [1]) „Wanneer de russische natuur [2]) deze hoofdeigenschap heeft, dat zij de grenzen niet erkent, gesteld door de ervaring van het verleden en voorzichtigheid tegenover de toekomst, wat is zij eigenlijk anders dan een nihilistische natuur? Peter de Groote, die één ideaal klaar vóór zich ziet: dat Rusland een venster moet uithouwen naar Europa, en die, de blik gericht op dat ideaal, met een onweerstaanbaar temperament alles opruimt wat hem in den weg staat; — een overtuigd boljshewik, die in de bourgeois-maatschappij één monsterachtig onding ziet, en voortschrijdend langs een rechte lijn, zonder op zij te zien, niet rust, voordat het verleden één puinhoop is" —: spreekt zich hierin niet uit een overdreven vasthoudendheid der aandacht?

Ook andere eigenschappen, die we als kenmerkend voor de Javanen genoemd zagen, worden aan de Russen toegedacht. Daar is met name hun passiviteit, hun traagheid in het handelen. „Es ist etwas Tatloses, etwas Unternehmendes von Anfang an in ihnen, etwas Passives, Konzentriertes, Konservatives." [3]) En met eenige verwondering vestigt men in het Westen de aandacht op hun simpathie voor misdaad en misdadigers. [4])

1) 11. p. 153; verg. p. 137/39, 152/56.
2) In den tekst staat „de russische „breede" natuur." Daar echter ter verduidelijking van de bedoeling dezer uitdrukking een vrij uitvoerige uiteenzetting noodig zou zijn, heb ik het woordje „breed" weggelaten.
3) Moeller van den Bruck l.c.p. VII/VIII.
4) Voor het bovenstaande over de Russen is, behalve van de geciteerde literatuur, gebruik gemaakt van Wetenschappelijke Bladen Okt. 1919 p. 35/36. Verg. ook: J.J. Thomson, De russische ziel en de westersche cultuur, 1917.

En nu de Negers in de Vereenigde Staten. Aan de hand van James Bryce [5]) geef ik de volgende karakteristiek:

De Neger vertoont de kinderlijkheid en het gemis aan zelfbeheersching, die eigen zijn aan de primitieve volkeren. Zijn zwakke punten zijn de sferen van den wil en van het handelen. „Having neither foresight nor „round sight", he is heedless and unthrifty, easily elated and depressed, with little tenacity of purpose, and but a feeble wish to better his condition". Vadzigheid of luiheid kan men hem niet verwijten. Hoewel niet zulk een gestadig werker als de blanke, bezorgt hij minder last aan zijn werkgevers, doordat hij niet zoo spoedig overgaat tot staken. Hij is gedwee, onderdanig en aanhankelijk, en in dit opzicht geheel anders dan de Roodhuid, die zich kenmerkt door trots en een zekere norsche koppigheid. Wraakzuchtig of wreed is hij zelden (wat de Indiaan vaak wèl is), en evenmin is hij geneigd tot gewelddadigheden, tenzij dan uit wellust of in dronkenschap. Van nature is hij in hooge mate ontvankelijk, emotioneel en onbestendig. Deze aard past bij zijn welbehagen in muziek, terwijl hij overigens voor kunst niet den minsten smaak of zin heeft.

Zijn verstand is meer vlug dan degelijk. [6]) Hij is niet van schranderheid ontbloot, mist het vermogen abstrakt te denken. Zijn talenten liggen op het gebied van het spreken; vreemde talen leert hij gemakkelijk en spreekt hij vlot. —

Tot zoover, in 't kort, een kundig Amerikaan over den amerikaanschen Neger. Ten slotte een kranteberichten: [7])

„Via New-York wordt het volgende uit den zuidelijken amerikaanschen staat Louisiana gemeld:

„Voor het burgemeesterschap van Palmetto (in dien staat gelegen) waren twee ernstige kandidaten: mevrouw Clark, en

5) The american commonwealth, new edition, 1914, dl. II p. 517/18.
6) dus meer een vigile dan een gekoncentreerde aandacht.
7) Soerabaiasch-Handelsblad van 13 Maart 1924, eerste blad.

de vijftigjarige heer Loup Meyers. Laatstgenoemde won den strijd, doch dit was volgens de verslagen kandidaat te wijten aan het feit, dat hij zijn broeder had laten overkomen uit Port Arthur (Texas), en dat diens stem haar de nederlaag had gebracht. De strijd was dus wel heel scherp geweest. De na-oorlog werd nog scherper. Lasterpraatjes en beschuldigingen in het openbaar volgden elkaar op, en op een goeden morgen, toen mevrouw Clark en haar dochter Wilda den heer Meyers op het perron van 't stadje ontmoetten, kwam het tot een handgemeen. Plotseling haalde toen mevrouw Clark een revolver te voorschijn, en loste zij een schot op haar tegenstander, dien zij licht verwondde. Meyers greep haar daarop vast, trok zijn eigen revolver, en schoot haar dood. De dochter nam de gevallen revolver van haar moeder op, en vuurde op Meyers. Zij miste, doch hij schoot terug, en kwetste haar doodelijk. Nu kwam een jongere zoon van mevrouw Clark, die zich bij den aanvang van het vuurgevecht achter een hoop bagage in veiligheid had gebracht, te voorschijn, nam op zijn beurt de wederom gevallen revolver op, richtte het wapen op Meyers en doodde hem met den laatsten kogel, dien het magazijn bevatte''.

Het zal den lezer duidelijk zijn geworden, dat met de karakteristiek ,,kinderlijke natuur'' nog bitter weinig is gezegd. Men zal toch de psychologie van Rus of van Neger niet toepasselijk achten op den Javaan! Het karakter, den aard bepalen, heet: het eigen-aardige, onderscheidende vaststellen. Het begrip der kinderlijkheid is te algemeen. En slechts in beperkten zin een ethologisch begrip. Passen wij het woord ,,kinderlijk'' bij een karakterbeschrijving toe, dan meenen wij een analogie, een gelijkenis. Ook een kind kan men karakterizeeren, doch niet met ,,kinderlijkheid''. Wellicht meent men, dat het voldoende was geweest hierop te wijzen, en dat ik voor mijn betoog geen Russen of Noord-Amerikanen uit hun huis had behoeven te halen. Dan was evenwel de vergelijking met de Javanen mank gegaan. Men had terecht kunnen opmerken, dat de individueele verschillen onder Javanen al evenmin als die onder kinderen een bezwaar kunnen zijn tegen hun kinderlijkheid. Met een volk als de Javanen is alleen een volk te vergelijken; de groep ,,kinderen'' is er een van een andere orde.

Het begrip der kinderlijkheid is een begrip van ontwikkeling. Want kinderlijkheid beduidt onvolwassenheid, onvoldragenheid, onrijpheid. Al het algemeen kinderlijke kan men steeds hiertoe herleiden. Geen bestendige eigenschappen, doch betrekkelijk snelle groeiingen vormen het wezen der kinderlijkheid.

Gaarne en terecht vergelijkt men met elkaar de persoonlijke en de phylogenetische ontwikkeling. Bij deze laatste is het tempo aanmerkelijk langzamer. Ook afgezien van dit verschil in snelheid, vergete men echter niet, dat vergelijken nog niet hetzelfde is als gelijkstellen. Doch het probleem der overeenkomst tusschen individueele en historische ontwikkeling kan nu niet worden behandeld.

Wij zijn vanzelf aangeland bij Travaglino's tweede stelling: de javaansche ,,kinderlijkheid'' moet beschouwd worden als een onrijpe trap van ontwikkeling.

Uit zichzelf noodzakelijk is dit niet. Dezelfde of soortgelijke eigenschappen als die van het kind, vindt men bij psychopathen, en bij ouden van dagen. Ik behoef slechts te herinneren bv. aan de fantastische verhalen ten gevolge van hysterie, aan de vaak voorkomende gulzigheid van den ouden dag. Ziekte en ouderdom veroorzaken een dissociatie van geestelijke krachten, zoodat dezelfde verschijnselen als in de kindsheid optreden: zieken en ouden zijn kindsch. Voorts dragen wij allen, zonder uitzondering, een grooter of kleiner aantal ,,infantiele resten'' door ons leven mee. Niemand komt zijn kindschap volkomen te boven. Bij dezen zijn het diffuze erotische neigingen, bij een ander dag-

droomen, bij een derde een sterke egocentrische of narcistische levenshouding. Er zijn tenslotte vele gedeeltelijke ontwikkelingen, eenzijdigheden, verdorringen. Voorbeelden van een dergelijk doodloopen eener geestelijke eigenschap bij een volk geven de Joden, die het uit hen geboren Christendom niet aanvaardden; geeft de egyptische beeldhouw- en schilderkunst, die door traditie is verstard. ,,O! ziel van mijn volk'', klaag Kartini [1]), ,,oorspronkelijk zoo mooi, één gratie, poëzie, deemoed en nederigheid — wat is er van u geworden? Wat hebben de eeuwen, de sleur van u gemaakt?'' — Aan den anderen kant staan jeugd en kinderlijkheid niet steeds aan buitengewone vervullingen in den weg. Het zou niet moeilijk zijn, bij de oude Hellenen en bij de moderne Duitschers (met opzet noem ik twee zeer uiteenloopende volkeren) kinderlijkheid als kenmerkend aan te toonen. En toch: welk een glorie van kunst, welk een scherpte van inzicht, welk een diepzinnigheid!

Uit het voorkomen van kinderlijke eigenschappen alleen kan men dus niet besluiten tot een vroeg stadium van ontwikkeling of tot zwakke vermogens. Er zijn vele andere denkbaarheden. En in ons geval is de beoordeeling zeer moeilijk, doordat het javaansche volk in hoofdzaak analfabeet is: men verwart nu licht de phylogenetische met de persoonlijke ontwikkeling.

Java heeft een oude beschaving, zoo oud, ,,dat Java's kultuurbloei plaats vond in een tijd, toen Europa nog half barbaarsch was''. [2]) ,,Reeds vroeg hadden de Javanen een geregeld bestuur, terwijl de meeste volkeren van Indonesië nu nog staan op den ontwikkelingsgraad van het stamverband''. [3]) ,,Het javaansche volk is een volk van herinneringen. Het is schoon in den ziele-droom van zijn eeuwenslaap. Ons land is een land van mystiek, mythen, sagen en legenden''. [4]) En van symbolen, zouden wij er kunnen bijvoegen. Dit zijn eenvoudige, alom bekende waarheden: zij openen een heel ander perspektief.

Waarom zou ook eigenlijk de kultureele en psychologische ontwikkeling van het Oosten parallel loopen met die van het Westen? De kultureele ontwikkeling van een volk verloopt evenmin glad en regelmatig als de psychologische van een mensch. En er zijn groote principieele verschillen tusschen Oost en West.

Het derde punt: de levensomstandigheden. Ter verklaring van eigenschappen, welke men onaangenaam vindt, wordt deze deus ex machina gaarne naar voren geschoven. ,,Eeuwenlange onderdrukking'' en ,,tropisch klimaat'' zijn in ons geval de voornaamste hefboomen. Doch hoe komt het dan, dat de Javaan zich eeuwenlang liet onderdrukken, terwijl de Hollander in Oranje's tijd reeds na luttele maanden harrewarren naar de wapenen greep? Ik ontken niet, dat maatschappelijke omstandigheden, vooral wanneer zij lang bestendigd blijven, een grooten invloed zullen uitoefenen op den volksaard. Maar de aanleg moet er oorspronkelijk geweest zijn. En is de vorm der maatschappij niet mede een produkt van den volksaard? Juist deze vorm van de maatschappij, juist die ,,onderdrukking'' bv. en het analfabetisme, zijn elementen die een psychologische verklaring behoeven.

De levensomstandigheden. In onze lafheid geven wij daar de schuld aan van onze misdragingen; in ons mededoogen verontschuldigen wij daarmee de fouten van anderen. En toch openbaart het karakter zich juist in de wijze, waarop het die levensomstandigheden verwerkt, dankt, aanvaardt, dient, bevecht, overwint.

Intusschen zijn er vele omstandigheden, die ons te machtig zijn: oude instellingen, kollektieve invloeden; er zijn er ook, die

1) Brief van 1 Aug. 1901 (p. 116).
2) Noto Soeroto l.l. p. 293.
3) idem p. 270.

4) Kartini, brieven van 20 Aug. en 27 Okt. 1902 (p. 271, 305).

geheel buiten der menschen wil liggen. Voor het javaansche volk zijn met name van belang de geringe zekerheid van recht en bezit, in weerwil van het nederlandsch bewind [1]), en het klimaat.

,,Wanneer men nooit zeker is van zijn bezit, dan doodt dit werklust en spaarzaamheid, dan fnuikt dit de lust om een gezin te vormen''. [2])

En wat het klimaat betreft: Van den invloed der hooge temperatuur op degeestelijke ontwikkeling weet men nog zoo goed als niets. Doch het ontbreken van winters die dwingen tot grooter aktiviteit en de behoeften doen stijgen, en de weelderigheid der plantengroei die de zorg voor het levensonderhoud lichter maakt, zullen zeker hun stempel op den javaanschen aard hebben gedrukt.

Deze invloeden wil ik geenszins wegcijferen. Evenwel: het zoeken naar verklaringen is een ander probleem dan het vaststellen van feiten, en vooral op het gebied van het psychische, het ondoorgrondelijke, is men geneigd een ,,verklaring'' als trekpaard te gebruiken voor een vermoedelijke eigenschap. Het vaststellen der feiten dient eerst te geschieden: eerst omschrijve men duidelijk de gesteldheid van den javaanschen volksaard.

V.

De termen karakter, persoonlijkheid, aard, temperament, inborst gebruikt men in de taal van den dag vrijwel dooréén. Dit mag ons niet beletten, in een meer wetenschappelijke beschouwing te scheiden en te onderscheiden.

Het ,,karakter'' van een organisme is diens innerlijke levenswet. Naar de geestelijke zijde bestaat ieder mensch (om ons daartoe te beperken) uit een bepaald, eigen-aardig samenstel van vermogens of energieën. De gesteldheid, de relatieve kracht, de onderlinge verhouding en samenwerking dier geestelijke energieën is bij ieder individu weder anders. In deze persoonlijke ordening van psychische krachten liggen levens-eenheid en levensbedoeling besloten.

Het karakter kan men dus ook noemen den vasten, onveranderlijken vorm van den individueelen geest. Doch deze vorm is niet terstond voltooid. Hij bestaat aanvankelijk slechts in potentie, en verwerkelijkt zich in den loop van het leven. Het karakter is in oorsprong niet dan een mogelijkheid van ontwikkeling.

In het karakter is het levensdoel begrepen. Het doelstellen nu is het specifieke moment van den wil. Hierin komt de ethische zijde van den mensch tot uitdrukking: de geestelijke wil is op een zedelijk goed gericht. In laatste instantie, of in diepsten grond, wat op hetzelfde neerkomt, verbeeldt het karakter den zedelijken wil. In overeenstemming hiermee geldt voor de populaire karakterbepaling met name het ethische element. Een ,,man van karakter'' is een zedelijk sterk mensch: zijn levenspad is recht, en door verschrikkingen noch verlokkingen laat hij zich afleiden.

Het karakter groeit: het komt allengs, zooals reeds werd opgemerkt, tot openbaring. Deze ,,groei'' maakt geen inbreuk op de bestendigheid en onveranderlijkheid van het karakter: het karakter is de idee die in haar overgang van mogelijkheid tot werkelijkheid, van bedoeling tot aanschouwelijkheid dezelfde blijft. [3])

De graad van verwerkelijking op elk tijdsgewricht bepaalt de persoonlijkheid. De persoonlijkheid is het karakter, voor zoover dit aktueel, konkreet is geworden, zich heeft omgezet in vrucht. De persoonlijkheid is de realiteit van het karakter. Zooals de plant zich verhoudt tot de ideële mogelijkheid van haar zaad, zoo verhoudt de persoonlijkheid zich tot het karakter.

1) Verg. het m.i. in vele opzichten voortreffelijk stukje van K. van der Veer, ,,Economie in de inlandsche maatschappij'', in P.E.B. 1923 p. 515/16 — Meermalen vindt men vermeld, dat in vroeger tijden de veiligheid van bezit op Java zeer groot is geweest. De tijden zijn dan wel veranderd!

2) Travaglino in P.E.B. 1920 p. 358.

3) Verg. o.a. J. D. Bierens de Haan, Wereldorde en geestesleven, 1919, § 34.

Het karakter besluit den aard van 's menschen streven; de persoonlijkheid daarenboven de kracht, dat streven te verwezenlijken. [1]) De bizondere gedaante van deze kracht is de aanleg. Ook de persoonlijkheid bezit een zekere standvastigheid, doch niet in die mate als het karakter: zij verbeeldt immers het telkens bereikte. — De persoonlijkheid beschouwd als eenheid, afzonderlijkheid, zelfstandigheid, noemt men individualiteit.

Op zijn tocht door de wereld tracht de menschelijke geest zijn karakter te verwezenlijken, zijn persoonlijkheid te doen uitgroeien, zijn individualiteit te handhaven. De middelen, die hij hiertoe gebruikt, vormen zijn aard, nborst, of temperament. Bij het woord „inborst" denkt men in de eerste plaats aan het zedelijk voelen; bij „temperament" aan het door 't gevoel bepaalde handelen. Doch een duidelijke scheiding is niet te trekken. De aard is de bizondere wijze, waarop de geest tegenover de hindernissen, aanrakingen, problemen, plichten stelling neemt. 's Menschen aard is zijn „optreden", in den ruimsten zin. Bleek voor het karakter het zedelijk doel, voor de persoonlijkheid de verwezenlijking hiervan het bepalend moment, voor den aard zijn het gevoel en handelen. Regelmaat ook hier, doch grooter wordt de wisseling: leeftijd en levenservaring doen hun invloed gelden.

Er is verband tusschen aard, en karakter of persoonlijkheid, uitdrukkingen van denzelfden individueelen geest. De aard wordt in zekeren zin door het karakter bepaald: hij is immers een uitingswijze van het karakter, diens middel om zijn doel te bereiken. Doch troebel, als door nevelen gezien. In het wereldsch bedrijf zijn talrijk de afdwalingen, en veelvuldiger het pogen dan het slagen [2]).

De grondbegrippen van het karakter zijn wijsheid, schoonheid en liefde. De liefde is oorsprong en eindpunt. In haar volkomenheid is zij schoon, en wijs. En liefde trilt in al het schoone, en geen wijsheid of zij is door liefde geadeld.

Deze drie grondbegrippen of toppen van het karakter behooren ieder voor zich achtereenvolgens tot de intellektueele, de aesthetische en de ethische sfeer. Deze kringen zijn geen zelfstandige, voor eigen rekening werkende eenheden. Kenmerkt men een bepaald karakter bv. als aesthetisch, dan duidt dit slechts op een verhouding, een overwicht, een nadruk.

Iedere der drie genoemde sferen bezit haar modifikaties en gradaties. Zoo kan men in het aesthetische onderscheiden het epische, het lyrische, het dramatische. Als onvoltooide liefde is de gerechtigheid te beschouwen. Hetgeen in wezen en opperste volmaking tot een synthese is samengegroeid, verschijnt in het streven der menschen als veelheid van gedaanten.

Het karakter bepalen nu is het vaststellen dezer persoonlijke gedaanten.

Als grondbegrippen van den aard neemt G. Heymans [3]) aan de vatbaarheid voor ontroeringen, de gereedheid tot handelen, en de onbewuste nawerking van een vroegere ervaring; of, met technische termen: de emotionaliteit, de aktiviteit en de sekundaire funktie. Wat dezen laatsten term betreft: wanneer de genoemde nawerking, de invloed dus van vroegere ervaringen, sterk is, spreekt men van sekundair; van primair, wanneer telkens de nieuwe gewaarwordingen overheerschen. Er zijn ook andere indeelingen mogelijk; wij zullen ons bij deze houden, omdat zij praktisch is.

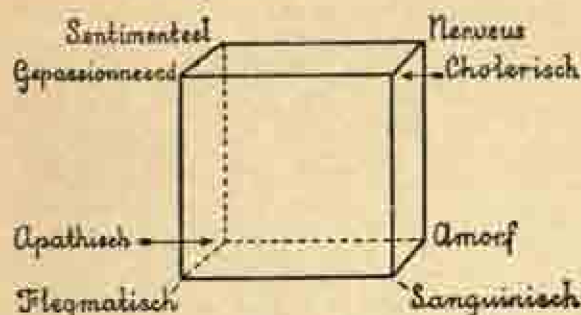
De verschillende samenstelling dezer drie fundamenteele eigenschappen leidt tot acht typen:
emotioneel, aktief, sekundair: gepassionneerd;
emotioneel, aktief, primair: cholerisch;

1) Verg. P. Bierens de Haan, Het vraagstuk der beteekenis van hypnose en suggestie voor de opvoeding, voordracht 1899, p. 13.
2) Verg. over de verhouding tusschen aard en karakter o. a. H. T. de Graaf, Om het hoogste goed, 1918, § 16.

3) Heymans' indeeling kan men o.a. vinden bij: O. Barendsen, Eenvoudige zielkunde, 1919, p. 157 v.v.

emotioneel, niet aktief, sekundair: sentimenteel;
emotioneel, niet aktief, primair: nerveus;
niet emotioneel, aktief, sekundair: flegmatisch;
niet emotioneel, aktief, primair: sanguinisch;
niet emotioneel, niet aktief, sekundair: apathisch;
niet emotioneel, niet aktief, primair: amorf.

Een aanschouwelijk overzicht geeft de kubus van Heymans:

Betreft het uitgesproken persoonlijkheden, dan valt het niet moeilijk, de voornaamste kenmerken van het karakter (en van den aard) vast te stellen. Homeros als episch dichter; Aristoteles als geleerde; Franciscus van Assisi als vleeschgeworden liefde 1), om enkele historische figuren te noemen: deze bepalingen liggen voor de hand. Doch de regel onder de wroetende menschenkinderen is een verwarde of vage mengeling van vele eigenschappen. Dit geldt nog sterker voor de volkeren. Een enkel maal, als het bijkomstige door lange eeuwen is uitgewischt en vele geslachten het wezenlijke hebben gepuurd, is het mogelijk, in algemeene termen een volkskarakter te treffen. Het verstand en de schoonheid waren koning bij de oude Hellenen, de gerechtigheid bij Jahwe's volk. Karakter en aard echter van een levende menschengroep te omschrijven, stelt hooge eischen aan waarneming, analyze en methodische rangschikking.

Trachten wij nu, de luttele aanwijzingen over de psyche van den Javaan, die wij verzamelden, volgens de geschetste beginselen te ordenen. Vooraf ga de bepaling van het karakter, dan volge die van den aard.

Als voornaamste karaktertrek der Javanen zou ik durven noemen de zachtmoedigheid. Zachtheid, meent Noto Soeroto, geldt hun als eerste deugd. Zachtheid is verwant met deemoed, onderdanigheid, stilte, ingetogenheid, aarzeling, eigenschappen die meermalen als kenmerkend werden genoemd. De zachtzinnigheid is als zoodanig geen gevoeligheid, maar een moment van het wilsleven. Zij overwint de gerechtigheid, nadert de liefde, doch verwijlt in het lijdelijke. Zij behoort tot de kring van het religieuze, en in overeenstemming hiermee is de uitspraak van Dr. Radjiman, dat de oud-javaansche kultuur gebazeerd is op een religieuze sociologie.

Voorts kan men onderstellen, dat de Javaan deel heeft aan het karakter van den Oosterling. Oost en West staan vreemd en ver van elkaar. Ginds de bakermat van godsdiensten, hier die der zoekende wetenschap. Ginds ingetogen rust, hier rustelooze expansie. Het manlijk Westen voelt zich geheimzinnig getrokken naar het vrouwelijk Oosten, en het Oosten tijgt westwaarts ter leering. En toch blijft er afstand, gescheidenheid. Hoe echter het karakter van het Oosten te omlijnen? O duizend nachten van verhalen! o land van geurende bloemen en wierook en stille wonderen, dat geweldige prinsen teelt „die wreeder zijn dan tijgers en prachtig als de middagzon!" [2]) o weelde van menigvuldige kleuren, van gulden glanzen en bedwelmende geuren, van heerlijken rijkdom: is het leven geen droom en droomen niet het ware leven?

Laaf mij met wijn, met roode-tulpengloed;
Stort uit de keel der flesch dat zuiver bloed!

1) Het wel-noemen van Jezus op deze plaats zou wellicht meer lezers ergeren, dan nu het niet-noemen verwondert.

2) Aug. de Wit, De godin die wacht, dl. I p. 149 (2e dr. p. 72).

Laat ouden schijn in nieuwen schijn verstroomen —:
Wat hindert u uw kort geluk te droomen? [1])

Hoe u, Oosten, te treffen? Vangt men niet eer de flonkering der zeeën, dan de teerheid uwer porseleinen vazen?

En al troffen wij het Oosten, dan bleef het vraagstuk, in hoever de Javanen hier deel aan hebben. Travaglino wees op de fantastische sproken. Zijn deze een levend bezit van het javaansche volk? —

Gondo Winoto beschrijft [2]) een negatief kenmerk van het Oosten. ,,Waardoor de westersche volkeren zich in den loop der tijden het meest van de oostersche hebben onderscheiden, is zeker wel hun goed georganizeerd staatswezen, dat verschillende stammen heeft weten te vereenigen en deze langzamerhand te doordringen van het besef, tot één geheele natie te behooren. Deze eenheid is het, die een klein volk groot kan maken, en het in staat stelt schitterende daden te verrichten, zijn levenssfeer uit te breiden en een rol van beteekenis in de wereld te spelen. Bij verreweg de meeste oostersche volken heeft dit gevoel van saamhoorigheid steeds ontbroken, zoodat zij, onderling verdeeld, geen weerstand hebben kunnen bieden aan vreemde indringers, en ten slotte onder de heerschappij van dezen zijn gekomen. Groote veroveraars heeft het Oosten in den loop der tijden voortgebracht, door weinigen slechts geëvenaard, maar hun rijken hadden doorgaans geen lang bestaan. Na enkele generaties, ja dikwijls bij den dood der stichters, spatte hun wereldrijk, door gebrek aan inwendige organizatie en gemis aan eenheid, uiteen. Aangezien bij een absolute heerschappij als in oostersche landen de staat min of meer, zoo niet geheel, vereenzelvigd was met den soeverein, zoo waren 's vorsten belang en dat van den staat vrijwel één, en werd dit in de eerste plaats beoogd. Het gebrek aan eenheid sproot voort uit gemis aan ontwikkeling, waarvan het gevolg was achterlijkheid en domheid. Men leerde alleen een beperkten gezichtskring zien, de blik reikte niet verder dan de eigen omgeving, en dit werd oorzaak van zelfingenomenheid en ijdelheid. Deze leemte zou aangevuld kunnen worden door volksonderwijs. — We zien evenwel bij kleine gemeenten als dessa's dikwijls uitingen van gemeenschapszin. Heeft een ramp, een overstrooming of een vulkanische uitbarsting, een dessa of streek geteisterd, dan hebben de omliggende streken niet nagelaten, de ongelukkigen in alle opzichten hulp te verleenen. Maar organizatie op groote schaal tot lenigen van den nood, waaraan het geheele land deelneemt, is niet te ontwaren door gebrek aan eenheidszin''. — Ook Kartini meent: ,,Het solidariteitsgevoel ontbreekt ten eenenmale in de inlandsche maatschappij, en men heeft dat daar zéér noodig aan te kweeken, zonder hetwelk vooruitgang van een geheel volk onmogelijk is''. [3])

Ligt de oorzaak inderdaad in gemis aan ontwikkeling? Wij kunnen het niet gelooven. ,,Gemis aan ontwikkeling'' is een dooddoener. Waren de oude Romeinen zoo ontwikkeld? Geringe ontwikkeling is wellicht een tweede negatieve eigenschap van het Oosten. Doch negatieve eigenschappen vormen geen karakter, zij vereischen een verklaring. Oorzaak der staatkundige zwakte zoeke men veeleer in het absolutisme, waardoor het persoonlijk, het toevallig element vrij spel krijgt. [4]) En welke eigenschap komt tot uiting in dit ,,absolutisme''?

Een verklaring kunnen wij niet geven. Het probleem van het oostersche karakter

1) Omar Khayyam, Rubaiyat, honderd kwatrijnen vertaald door P. C. Boutens, 1913, p. 87, 45.

2) ,,De lessen der historie voor het javaansche volk'', in het Gedenkboek van Boedi-Oetomo 1918, p. 123 vv.

3) Beschouwingen neergelegd in een nota met het opschrift: ,,Geef den Javaan opvoeding!'' (Jan. 1903), afgedrukt achter de brieven, p. 393.

4) Ook Kartini's verklaring gaat in deze richting: ,,Dat ,,het-beste-alleen-voor-zichzelf-willen-hebben-en-'t-beschouwen-als-

is te ingewikkeld en te veelzijdig. Men zal ook wellicht althans drie gebieden van het Oosten dienen te onderscheiden.

Van meer onmiddellijk praktisch belang is het javaansche temperament. Het karakter geeft een dieper inzicht, verwoordt bestendiger eigenschappen; in den dagelijkschen omgang evenwel is het de aard die spreekt.

Wij noemden drie grondbegrippen: emotionaliteit, aktiviteit en sekundaire funktie. Aan de Javanen kunnen wij toekennen een sterke emotionaliteit, een zwakke aktiviteit, en een meer sekundair dan primair funktionneeren. Omtrent de twee eerstgenoemde eigenschappen schijnt geen twijfel te bestaan. Bij de laatste een enkele toelichting [1])

Het primaire type is impulsief, prikkelbaar, als schoolkind gemakkelijk afgeleid, speelsch, slechts bij buien ijverig. Het sekundaire type is bedachtzaam, het wrokt of blijft lang boos, als schoolkind is het doorgaans oplettend en regelmatig ijverig. Nu vonden wij bij den Javaan herhaardelijk bevestigd rancune en bedachtzaamheid, terwijl impulsiviteit en prikkelbaarheid nooit werden vermeld; en het javaansche schoolkind treft den Westerling door zijn buitengemeene toewijding en onverslapte aandacht. Ook de oostersche askese, zooals Satiman Wirijosandjojo deze onder woorden brengt, wijst op een aanleg voor sekundair funktionneeren.

Wij mogen dus een groote emotionaliteit, een geringe aktiviteit en een belangrijken invloed der nawerking kenmerkend achten voor den Javaan. De kombinatie nu dezer eigenschappen besluit het sentimenteele type. De Javaan zou dus thuis hooren in de buurt van het bovenvlak, links achter van onzen kubus.

Aan de hand van Hugo [2]) wil ik thans een beschrijving geven van dit sentimenteele type.

De sentimenteele mensch heeft te weinig energie tot zijn beschikking, om zich door een moeilijk stuk werk heen te slaan. Het sentimenteele schoolkind blijft in ijver en belangstelling beneden het gemiddelde. Het is bij de sentimenteelen hoofdzakelijk een kwestie van stemming, die bepaalt of zij zich al of niet inspannen. Hun aktiviteit komt alleen dan ten volle te voorschijn, wanneer het motief, dat zij zich voorstellen, hun gemoed in beweging brengt.

Hun sterke emotionaliteit geeft aanleiding tot groote eenzijdigheid. Aan de verbeelding wordt de vrije teugel gelaten. De sentimenteele is van nature geneigd, te idealizeeren. Fantazie en gevoeligheid scheppen voor hem de wereld waarin hij leeft, en geven aanleiding tot schuwheid en onhandigheid, wanneer hij met de konkrete feiten in aanraking komt. Hierdoor worden een gebrek aan waarnemingsvermogen en een geringe zin voor geestigheid begrijpelijk.

Door een neiging tot afzondering en door besluiteloosheid wordt de eenzijdigheid nog vergroot. De menschen begrijpen hem toch niet, en daarom voelt hij zich meer thuis en op z'n gemak met z'n eigen gedachten, of met een boek waarbij z'n fantazie vrij spel heeft.

De sentimenteele mensch openbaart een teergevoelige en zachtaardige natuur. Uiterst ontvankelijk voor aandoeningen, ondervindt hij langen tijd den invloed van allerlei gemoedsstoornissen. Schuchterheid, angstvalligheid, timiditeit en weinig zelfvertrouwen houden hem terug van durvende, drieste daden. Hij heeft geen neiging, om tegen bestaande regels en wetten in verzet te komen, is geen ordeverstoorder, eer stil, timide, teruggetrokken en inschikkelijk.

Zijn leven is vol kleine verdrietelijkheden, want door zijn zwakke neiging tot

goed-recht'' spruit bij de aristokratie voort uit een diep geworteld dwaalbegrip, dat de adel absoluut beter mensch, een wezen van hooger orde is, dan 't volk, en als zoodanig 't recht heeft op 't beste van alles''. (l.c.)

1) Verg. T. J. Hugo, Karaktertiepes van kinders en hulle behandeling, 1918, p. 13, 157.

2) l.l. p. 130/34.

handelen verzet hij zich weinig tegen de botsingen, die ieder mensch in zijn leven ontmoet, en door zijn sekundair funktionneeren blijven ook nietige gebeurtenissen lang daarna in het geheugen bewaard. Ja, hij heeft aanleg tot zwaarmoedigheid, en kan vervallen in ziekelijke droefgeestigheid en levensmoeheid.

Hij heeft een sterk zedelijken aanleg. In eerlijkheid, waarheidlievendheid, natuurlijkheid, hartelijkheid en zachtheid staat hij boven het gemiddelde, terwijl de tegengestelde eigenschappen bij hem niet bizonder tot uiting komen.

Hij is bedreven in talen en heeft zin voor het aesthetische. Voor wiskunde blijkt een tekort. Op het gebied van muziek (Chopin), beeldende kunsten, de fijne psychologische analyze van de karakters hunner romanfiguren (Rousseau, Charlotte Brontë, Thomas Hardy), de dichtkunst (Thomas Hardy, Helène Lapidoth-Swarth), hebben de sentimenteelen groote verdienste. Maar in alles trilt door hun pessimistische levensbeschouwing.

Harde woorden, straf en daarbij lichaamsstraf hebben bij hen alleen een verkeerde uitwerking. Aanmoediging, waarachtige simpathie, regelmatige plichtsvervulling waarin zij zoo geabsorbeerd raken dat geen tijd voor soezerij en fantastische bespiegelingen overblijft, moeten hun de aanpassing aan de wereld mogelijk maken. Een gewoonte van voortdurende werkzaamheid moet worden aangekweekt.

Zoo is dan, verkort, de kenschetsing van den sentimenteelen mensch. Er zijn tegenstrijdigheden. Snedigheid bv. schijnt geen kenmerk van het sentimenteele type. Maar het komt mij voor, dat deze kenschetsing toch naar de hoofdzaken op die van den Javaan past. De invloed van het gemoed op de werkzaamheid; de gebrekkige aanpassing aan de wereld; het leven in de fantazie; de zachtheid en gedweeheid, de schuchterheid en het gebrek aan zelfvertrouwen; de behoefte aan vriendelijke aanmoediging, het afglijden van harde woorden; de neiging tot zwaarmoedigheid; de zedelijke aanleg; het talent voor talen; de kunstzin (zoo wij Kartini en Noto Soeroto mogen gelooven): dit alles vonden wij ook als karakteristiek voor den Javaan vermeld.

Wanneer inderdaad deze opvatting juist mocht blijken, iets wat alleen een wetenschappelijke toetsing zou kunnen uitmaken, dan is hiermee althans een stellige afbakening en richting voor het probleem van de javaansche psyche gevonden.

VI.

Wij hebben in hoofdzaken nagegaan, wat men tot heden van den javaanschen volksaard meent te weten. Ons rest nog, in groote lijnen de methode aan te geven, die tot een toetsing, verdieping, uitbreiding en toepassing van het gevondene kan leiden.

Toetsing, uitbreiding, verdieping zijn de taak der ethologie, of, wil men een ander fraai doch minder juist [1]) woord, der psychognostiek, der wetenschappelijke menschenkennis. Toepassing gaat der psychotechniek of wetenschappelijke menschenbehandeling aan. Deze berust op de kennis; en de kennis zonder toepassing is ijdel. Zoo zijn ethologie en psychotechniek onafscheidelijk.

Wenscht een Europeaan zich met dit onderzoek bezig te houden, dan zijn eerste voorwaarden, behalve psychologische vakkennis, grondige kennis van de javaansche talen en de javaansche literatuur, en javaansche medewerking.

Een groot bezwaar immers is de afstand tusschen Westerling en Oosterling, een

1) In „psychognostiek" komt niet naar voren, dat het gaat om de persoonlijke psyche. Men zou kunnen zeggen, dat Engelhard's werk uitgeloopen is op een psychognostisch onderzoek, terwijl een ethologisch bedoeld was. Ethologie is afgeleid van „ethos", „aard". De term „psychognostiek" echter is in de mode. Men denkt daarbij dan meer aan de beschrijving van den aard („psychografie"), dan aan de samenhang, het verband en de verklaring der samenstellende deelen: „wetenschap" dus in haar eerste stadium.

afstand die nog gemarkeerd wordt door de koloniale verhouding. Alleen kennis van de taal, zoo grondig, dat het gebruik van een tolk geheel overbodig wordt, kan tot toenadering leiden. Het is typeerend voor de koloniale verhouding, dat hier met nadruk op gewezen moet worden. Dat van een psychologisch onderzoek geen sprake kan zijn zonder de taal volkomen te beheerschen, ligt toch in de rede. Doch men is er zoo aan gewoon, dat voldoende is een enkel woord en wat gebrabbel, om zich aan z'n bedienden verstaanbaar te kunnen maken.

Ook in een ander opzicht is kennis van de taal vereischte. In de taal toch en haar gebruik openbaart zich het volkskarakter op een der meest kenmerkende manieren. „Voel je iets voor 't leeren van de javaansche taal?" schrijft Kartini op 17 Aug. 1902. [1]) „Moeilijk is zij zeer zeker, maar o, zoo mooi! Het is een gevoelstaal vol poëzie en ...... snedigheid".

Zonder javaansche medewerking (ik bedoel niet inschikkelijkheid en bereidheid, doch aktieve wetenschappelijke medewerking) acht ik welslagen uitgesloten. Wel zal den vreemdeling het afwijkende sterker treffen, maar het eigene wordt slechts door het eigene begrepen. Kartini bv. wijst hier herhaaldelijk op. „Ik als een geboren Javaansche, weet a l l e s van de inlandsche wereld. Een Europeaan, hoe lang ook op Java gewoond hebbende, kan toch nog niet zoo op de hoogte zijn van alles in onze inlandsche wereld, als de geboren Inlander zelf. Veel wat nu nog duister en een raadsel is voor Europeanen, zou ik gemakkelijk met een paar woorden kunnen oplossen, en daar waar geen Europeaan toegang heeft, kan de Inlander komen. Allerlei finesses in de inlandsche wereld, die zelfs voor den grootsten indoloog onbekend zijn gebleven, kan de Inlander aan 't licht brengen." [2]).

De jeugdige Kartini (zij was toen twintig jaar) moge hier wat overdrijven, in kern heeft zij gelijk. En het geldt ook voor de zielkunde: daar, waar geen Europeaan toegang heeft, kan de Javaan komen.

Een tweede moeilijkheid is de zoo groote onderlinge afstand tusschen de javaansche volksgroepen zelf. De psychologische nasporing zal hier terdege rekening mee moeten houden. In dubbel opzicht. Het proefondervindelijk onderzoek zal telkens andere methoden moeten gebruiken. Men denke aan de lessen van Engelhard's werk. Met name voor de groote groepen analfabeten zijn de in Europa gebruikelijke proefnemingen niet rechtstreeks van toepassing. Wellicht kan Noord-Amerika ons in dit opzicht iets leeren: ginds staat men vaak voor verwante toestanden; doch in hoofdzaak zal men, op grond van ervaring, een eigen methode hebben uit te werken. Voorts zal men bij elke uitkomst zich nauwkeurig rekenschap moeten geven, voor welke groep, voor welk milieu zij geldt. Men zal het oog gericht moeten houden zoowel op de verschillen als op de overeenkomsten tusschen de onderscheidene groepen. Alleen zóó kan men een klaar inzicht verwerven in de geledingen der javaansche maatschappij en in den javaanschen volksaard.

Ten derde rijzen de problemen der veranderlijkheid.

Wat moet men verklaren uit den stand der kennis, uit schoolbezoek, uit den toevalligen omgang, kortom als gevolg van technische vaardigheden die in korten tijd worden verworven en den aard slechts uiterlijk beroeren? wat als bewijs van meer duurzame eigenschappen? Het vermogen bv. z'n gedachten onder woorden te brengen, het gemakkelijk of moeilijk woorden kunnen vinden, en de woordenkeus kunnen een aanwijzing zijn van bepaalde geestelijke eigenschappen. Sterke vatbaarheid voor ontroeringen bv. belemmert de gemakkelijke uiting. Maar ook oefening, de dagelijksche omgang, schoolbezoek hebben hun invloed. Wil men uit de javaansche wijze van zich te uiten gevolgtrekkingen maken, omtrent hun inborst, dan moet men het element der oefening uitschakelen en mag men alleen het gemeenschappelijke

1) p. 258; verg. boven p. 95/96.
2) Brief van 6 Nov. 1899 (p. 17).

in rekening brengen tusschen geoefenden en ongeoefenden.

Welke eigenschappen voorts zijn werkelijk een getuigenis van aard en karakter? welke uitingen slechts een tijdelijk en meer toevallig verschijnsel? En ook onderscheide men (want elke trap van ontwikkeling heeft zijn eigen kenmerken) tusschen begrippen van aanleg en temperament, en begrippen van ontwikkeling.

Is de onverschilligheid van den Javaan voor de boei de uitdrukking van een karaktertrek, of verklaarbaar uit maatschappelijke verhoudingen? Het is bv. mogelijk, dat die eigenaardige houding tegenover het gerecht gevolg is van een emotioneele nawerking door jarenlang geleden onrecht. Wie gewend is aan rechteloosheid, kan allen eerbied voor de officieele rechtspraak verliezen. Dit proces voltrekt zich onbewust. In dat geval zou de javaansche opvatting van officieele straf een uitdrukking zijn van een sterk zedelijken aanleg, en zich wijzigen zoodra die vastgeklemde voorstelling verdween [1]), d.i. zoodra men overtuigd raakte van een eerlijke rechtsbedeeling. Doch het is ook mogelijk, dat de genoemde houding een uitvloeisel is van een onontwikkeld zedelijk bewustzijn. Dan zou zij pas veranderen, wanneer het zedelijk oordeel tot hooger trap van ontwikkeling was gestegen: een langzaam proces. Ten derde is denkbaar, dat zich hier uitspreekt een bepaalde mentaliteit, een bepaalde opvatting van de verhouding tusschen regeering en onderdaan. Er zou in dat geval niets aan te veranderen zijn. Het inzicht in de vraag, welke verklaring de juiste is, moet van groot praktisch belang zijn voor de inrichting van de rechtspraak. Een nauwkeurig onderzoek van den zedelijken aanleg, vergelijking met andere eigenschappen, en het oordeel van ontwikkelde Javanen kunnen de oplossing nader brengen.

1) Deze kan, voor zoover het de nederlandsche rechtspraak betreft, versterkt worden door de vreemde overheersching, en zou nooit verdwijnen, zoolang de rechter de landstaal niet volkomen machtig is.

Is de javaansche goedgeefschheid (een tweede voorbeeld) een wezenlijk kenmerk van den aard, of een uiting der armoede? Het javaansche volk is een armoedig volk, en de armoede is mededeelzaam.

Hoe staat het met de zoo betwiste javaansche kunstzinnigheid? Is inderdaad het gevoel voor schoonheid bij het huidige javaansche volk uitgedoofd, en de fraaiheid der inheemsche kleeding slechts traditie? of moet men zijn slechten smaak en voorkeur voor europeesche schreeuwerigheid aan den trap wijten van ontwikkeling? [2]).

Een ander punt: is het geloof aan spoken, dat inhaerent is aan elke weinig ontwikkelde volksgroep, op de Veluwe zoo goed als in de Vorstenlanden, wel een karakteristieke uiting van den javaanschen geest?

Voorbeelden genoeg. Nog een enkel woord over den term „ontwikkeling''. Deze uitdrukking wordt in twee beteekenissen gebruikt: een technische en een organische. Wij noemden infantiliteit een begrip van ontwikkeling. Dan is de term, evenals hier boven, in organischen zin gebruikt. Doch met „infantiliteit'' wordt wel eens te vlug geschermd. Wanneer men op grond van de antwoorden van Engelhard's proefpersonen tot een kinderlijken geest besluit [3]), verwart men organische met technische ontwikkeling. Want afbeeldingen herkennen is slechts een technische vaardigheid, welke ieder, evenals bv. schrijven en tellen, zich in korten tijd kan eigen maken. Er is dan slechts sprake van uiterlijke overeenkomst, niet van innerlijke overeenstemming.

Men organizeere het onderzoek in een permanent bureau onder leiding van een javaansch en een europeesch psycholoog. Praktische ervaring in experimenteel psy-

2) Verg. Kartini's brief van 1 Aug. 1903 (p. 359/60).

3) Verg. Engelhard p. 46/47, 62, 65, 96, 188. M.i. wordt hier niet voldoende onderscheid gemaakt tusschen organische ontwikkeling en technische oefening.

chologisch onderzoek is zeer wenschelijk: zij spaart menige ijdele proefneming uit. Aan dit bureau zij dan een dubbele taak opgedragen: het onderzoek van den javaanschen volksaard in den meest volstrekten zin, en het advies in die talrijke vraagstukken van beroepskeus, te werk stelling, onderwijs en bestuur, welke door psychologisch inzicht uit toeval, botsing, ondoelmatigheid in de breede bedding eener welgeordende, eensgezinde samenleving en samenwerking kan worden geleid. Men spreke niet van dure tijden en bezuiniging: groot zou de winst blijken aan welvaart en levensgeluk.

Met welke middelen zou het bureau te werk moeten gaan?

Geen enkel middel worde verzuimd. Men sluite zich niet aan bij amerikaansche eenzijdigheid, die, de ziel beschouwend als een machine, het geheele probleem der wetenschappelijke menschenkennis en haar toepassing wil opgelost zien door tests en nog eens tests. Men vervalle ook niet in het andere uiterste, dat het experimenteel onderzoek, al naar het temperament, als een onschuldig of ergerlijk spel beschouwt en alleen weten wil van „introspektie", van zelfontleding. De individueele, „subjektieve" ervaring blijft noodwendig de grondslag van alle psychologisch begrip, doch de opzettelijke proef is een even vanzelfsprekende als nuttige en betrouwbare toets en aanvulling.

De bizondere middelen heb ik in hoofdzaak medegedeeld in mijn opstel „De vreugde van den arbeid" [1]); op het gebied der experimenteele kinderpsychologie bestaan tegenwoordig verscheiden handboeken. [2]) Ook in het voorafgaande werden eenige methodologische opmerkingen gemaakt. Hier nog een enkele aanvulling.

De algemeene volksaard openbaart zich op een karakteristieke wijze in de volksspelen, die van kinderen en volwassenen, en in de van mond tot mond vertelde sprookjes, fabels en spreekwoorden. Wij hebben Kartini bezig gezien, deze laatste te verzamelen.

Van gewicht is voorts het psychologisch onderzoek van de javaansche literatuur, van de javaansche geschiedenis, en van uitstekende javaansche figuren. [3]) Men staat hier wel voor de verwikkeling door invloed van Hindoe's en Islam. Doch aan den eenen kant is het juist van groot belang deze verwikkeling eenigszins te ontwarren, en aan den anderen kant ziet men wel te veel over het hoofd, dat soortgelijke verwikkelingen voor vrijwel alle volken gelden, met name voor het nederlandsche, zonder dat dit hun onderscheidbaarheid opheft. Of er bruikbare javaansche biografieën bestaan, is mij onbekend. Er zijn in alle geval vele gegevens. En reeds de javaansche opvatting van een levensbeschrijving kan leerzaam blijken. Op deze wijze zou het onderzoek tevens vruchtbaar worden voor de historische en literaire wetenschappen.

Naast de literatuur komt de literaire smaak in aanmerking. Samenwerking met „Volkslectuur" kan een onderzoek hiervan mogelijk maken.

Een belangrijk middel ligt ook in de scholen. De javaansche schooljeugd is tegenwoordig talrijk. Wanneer de scholen zich voor psychologisch onderzoek beschikbaar stellen, en ook hun aktieve medewerking verleenen, kan een omvangrijk materiaal van groot praktisch belang worden verzameld.

Men stelle zich evenwel niet voor, ooit een enkelvoudig schema van den javaanschen volksaard te zullen erlangen. De menschelijke ziel is geen legkaart; zoo ergens, dan zijn bij haar uitzondering en afwijking regel; en in dit geval werken

1) Koloniale Studien 1923 p. 31 vv.

2) William Stern en Otto Wiegmann, Methodensammlung zur Intelligenzprüfung von Kindern und Jugendlichen, 2. Aufl. 1922. — F. Roels en Joh. van der Spek, Handleiding voor psychologisch onderzoek op de school, 1921.

3) Levensgeschiedenissen van „gewone menschen" zijn natuurlijk ook van het grootste belang, maar vermoedelijk is het op Java voorloopig nog niet mogelijk, deze samen te stellen. Overigens zijn deze ook veelal ontleend aan inrichtingen en zijn het verhalen van afwijkingen.

groote onderlinge afstanden deze ongelijkmatigheid nog in de hand. Een beeld van vele geledingen echter is geen vaag beeld: scherpe en zuivere bepaling is op den duur stellig mogelijk, en moet onvoorwaardelijk worden geëischt.

***

Alleen de ongedwongen samenwerking tusschen de volkeren kan onze wereld verlossen van haar ellende. Doch om te kunnen samen-werken, is kennis noodig van elkanders aard. Over weinig zaken nu wordt met zooveel lichtzinnige oppervlakkigheid [1]) gesproken, als over den javaanschen volksaard. De wenschelijkheid, dat een eind hieraan komt, is dringend. Ontplooiïng van menschenkracht en van menschenvreugde zijn slechts mogelijk, wanneer er begrip is van de menschelijke ziel.

Ten arbeid!

Bondowoso, Febr.-April 1924.
Herzien te Weltevreden, Aug. 1924.

---

1) De recente uitlatingen des heeren Van Loon, waarop deze karakteristiek van toepassing is, bleven buiten bespreking: zij werden voldoende weerlegd bij de behandeling van Travaglino's opstellen.

EEN EIGENAARDIGE INSTELLING

DOOR

R. TRESNA.

Het soendaneesche volk heeft talrijke, in de oogen der hedendaagsche menschen eigenaardige gewoonten en gebruiken, dagteekenende uit vroegere tijden, welke meerendeels door den invloed des tijds verloren zijn gegaan, dan wel, doordat die gewoonten en gebruiken aan de veranderde omstandigheden zijn aangepast, zoodanig zijn gewijzigd, dat men daarin den oorspronkelijken vorm moeilijk kan terugvinden.

Bij de studie naar den oorsprong van sommige, thans nog in zwang zijnde zeden en gewoonten stuit men op tal van bezwaren, daar men steeds te kampen heeft met gebrek aan betrouwbare gegevens. Vooral daar deze gewoonten zich heden ten dage veelal in sterk gewijzigde vormen voordoen, is het dikwijls haast ondoenlijk naar den oorsprong, te vorschen. Veelal hebben die zeden en gewoonten, deels door de intrede van de islamitische leer hier te lande, deels ook door aanpassing aan het praktische leven, de oorspronkelijke gedachte, welke aan het bestaan dier zeden ten grondslag heeft gelegen, geheel of gedeeltelijk verloren. Vele z.g. mohamedaansche godsdienstige ceremoniën zijn niets anders den vervormde hindoesche gebruiken, die na den zege van de Halve Maan werden getransmorfeerd in islamitische godsdienstige voorschriften, maar die toch duidelijk een zekere tendenz vertoonen, die gemakkelijk den Boedhistischen oorsprong daarvan doen raden. Ook hier geldt dus het ,,tempora mutantur, et nos mutamur in illis''.

Onder de weinig overgebleven oude gewoonten der Soendaneezen, welke nog immer door de bevolking in eere worden gehouden, neemt zeker de instelling der ,,Loerah-boedjang'' en ,,Loerah landjang'' een merkwaardige plaats in. Deze instelling is niet gefundeerd op eenig religieus begrip, doch is meer gewijd aan doeleinden betrekking hebbende op de praktische zijde van de samenleving. In tegenstelling met andere meer algemeen bekende gewoonten en gebruiken, kenmerkt zich deze instelling door haar, men zou haast zeggen, locaal karakter. Want de instelling der ,,Loerah-boedjang en Loerah landjang'' kent men in geen enkele andere streek van de Preanger, ja zelfs in het Regentschap Tasikmalaja komt ze uitsluitend voor in het distrikt Tjidjoelang, voornamelijk in de dessa van dien naam. We hebben hier dus te doen met een zuiver tjidjoelongsche adat. Deze omstandigheid alleen maakt reeds een speciale aandacht overwaard.

De oorsprong van deze, door haar eigendommelijkheid zich karakterizeerende instelling is niet meer met zekerheid vast te stellen. Hierover zijn verschillende verhalen onder de bevolking in omloop. Zooals het altijd gaat, zijn deze verhalen doorspekt met fabelachtige gegevens, zonder eenigen grond van waarheid, zoodat de grens van ''Wahrheit und Dichtung'' moeilijk valt te onderscheiden.

De mededeelingen van een honderdjarige, genaamd Alkijam van de dessa Tjidjoelang omtrent deze instelling, zou tot leidraad kunnen dienen bij het nagaan van den oorsprong dezer instelling. In hoeverre die mededeelingen als betrouwbare feiten kunnen worden beschouwd in verband met den duisteren oorsprong van meergenoemde instelling, valt moeilijk te zeggen. Doch aan de hand dier mededeelingen kunnen we misschien met behulp van enkele geschiedkundige gegevens een niet onaannemelijk verhaal

construeeren, aangaande den vermoedelijken oorsprong van deze instelling. Teneinde een historische basis te hebben voor ons verhaal, dienen we ons in gedachten te verplaatsen naar het tijdstip, toen de Preanger Regenten zich nog haast onbeperkte gebieders voelden. In dien tijd kende men de onderverdeeling van een regentschap in distrikten nog niet, eerst later zou deze administratieve indeeling worden ingevoerd. De regenten hadden onder zich de ,,Kapala Tjoetaks''(in rang zoowat overeenkomende met de huidige distriktshoofden), die over een zeker onderdeel van het regentschap het bestuur voerden.

De verhouding tusschen den regent en de kapala Tjoetaks zouden we wellicht het best kunnen vergelijken met die tusschen een leenheer en zijn leenman uit het feodale-tijdperk. De kapala Tjoetak had in zijn gebied praktisch gesproken een onbeperkte macht en kon met de bevolking naar eigen verkiezing handelen. De eenige verplichting, die de kapala Tjoetak naast de verschuldigde gehoorzaamheid tegenover zijn Boepati in acht moest nemen, was te zorgen voor de behoorlijke inning der verplichte tjoetak's, waarvan hij een zeker percentage ontving. Voor de rest kon de kapala Tjoetak doen wat hij verkoos en het gevolg daarvan was, dat willekeur en knevelarij aan de orde van den dag waren. De kapala Tjoetak bezat als bron van inkomsten ook apanage-velden, welke door de bevolking werden bewerkt, zonder dat voor die geleverde praestatie eenige vergoeding werd uitbetaald. Ook het onderhouden van de heirwegen geschiedde in onbetaalden arbeid. Het gebeurde wel meer, dat tijdens het aanleggen van nieuwe of het onderhouden van reeds bestaande wegen de menschen gedurende 1 à 2 maanden niet naar huis konden of mochten gaan, waardoor er geen tijd overschoot voor het bewerken van eigen velden of om te voorzien in eigen behoeften.

Toen zou iemand op het lumineuze idee zijn gekomen, om de gehuwden vrij te stellen van allen verplichten arbeid ten behoeve van de Kapala Tjoetak of het Land, en hiervoor in de plaats te nemen de ongehuwde mannen en volwassen meisjes, teneinde de gehuwden in staat te stellen zich aan hun zaken te wijden. Om wat meer systeem te krijgen werd voorts bepaald, dat die ongehuwde mannen en volwassen meisjes uit hun midden elk een hoofd kozen van hun sexe, die respectievelijk den titel van ,,Loerah boedjang'' en ,,Loerah Landjang'' verkreeg.

Zoo zou dan de instelling der ,,Loerah boedjang en -landjang'' zijn ontstaan.

De taak van deze instelling omvatte:

1e. het bewerken van de sawah's en het onderhouden van de tuinen en het erf van den Kapala Tjoetak door den Loerah boedjang met zijn gezellen.

2e. het planten en oogsten van de padi toebehoorende aan den Tjoetak door de Loerah-landjang met haar gezellinnen.

3e. het maken van versiering en het oprichten van eerebogen, wanneer de regent of een hooggeplaatst europeesch ambtenaar in die dessa kwam of er langs reed.

4e. bovendien werd bij feesten of andere plechtige gebeurtenissen dikwijls de hulp van Loerah boedjang en Loerah landjang ingeroepen bij het maken van de voorbereidingen tot die plechtigheden. Dit laatste werd dikwijls geheel vrijwillig gedaan. Het sprak vanzelf, dat de beide Loerahs met hun volgelingen steeds vaardig moesten zijn om de bevelen van den kapala Tjoetak op te volgen.

Ook toen het ambt van kapala Tjoetak werd afgeschaft en vervangen door dat van distriktshoofd, werd instelling door de bevolking gehandhaafd, ofschoon ze feitenlijk geen reden van bestaan meer had. Een verplichting ten aanzien der jonge mannen en dochteren om tot die instelling toe te treden bestond en bestaat niet, iedere jonge man en elk jong meisje, volwassen zijnde, wordt in die instelling opgenomen. Van dwang eenerzijds en onwil of tegenzin

anderzijds is geen sprake, men aanvaardt het ,,lidmaatschap'' als een vanzelfsprekend feit. Het ,,lid''-zijn houdt automatisch op zoodra men in het huwelijksbootje stapt. Aan Loerah boedjang en Loerah landjang wordt steeds kennis gegeven van het voorgenomen huwelijk. Dit is niets meer dan een bloot égard tegenover den Loerah, die nauwgezet in acht wordt genomen. Treedt de Loerah boedjang of landjang zelf in het huwelijk, dan wordt een nieuw hoofd uit hun midden gekozen. Ook jonge weduwen en weduwnaars mogen tot die instelling toetreden, doch het aantal jongelieden is toch domineerend.

Oorspronkelijk een instelling, ontstaan onder den druk der tijden en uit een goed gevoelde behoefte, is ze thans geworden een vereeniging met als doel onderling hulpbetoon, dat zoozeer past in het kader der inlandsche samenleving. En daarbij is het typeerend, hoe sterk het saamhoorigheids-sentiment onder de aangeslotenen ontwikkeld is.

Dat ook deze instelling haar romantische zijde heeft, spreekt van zelf. Liefde en jaloezie zullen in den boezem der vereeniging wel geen vreemde gevoelens zijn. Waar zooveel levenslustige jonge meisjes en evenveel jonge mannen eendrachtelijk bij mekaar zijn, mekaar helpen en steunen, daar wordt aan Cupido volop gelegenheid gegeven om zijn pijlen af te schieten. Wellicht dankt deze instelling haar populariteit onder de jonge mannen ook daaraan, dat zij vrij en ongehinderd hun uitverkorenen kunnen naderen en spreken, zonder te vreezen voor een spiedend en wakend ouder-oog. ,,Das ewig Weibliche'' zal ook hierbij wel een groote rol spelen.

BOEKBESPREKING

DE TANTU PANGGELARAN. — Een Oud-Javaansch Prozageschrift. Uitgegeven, vertaald en toegelicht door Th. Pigeaud. Acad. Proefschrift. 's Gravenhage 1924. 1)

Na den dood der beide grondleggers van een wetenschappelijke bestudeering van het Oude Java, zijn taal en zijne literatuurproducten, Kern en Brandes, is eigenlijk nimmer de nagelaten taak in dier voege opgenomen en verder voortgezet, als deze beide mannen het ongetwijfeld gaarne zouden hebben gezien. De uitgave van de Pararaton, Kroniek der Koningen, van de Nagarakrtagama, het lofdicht op Hajam Woeroek, de eerste door Brandes, de laatste door Kern en beide vergezeld van een vertaling, is nimmer door een afgeronde uitgave en vertaling gevolgd. Wel heeft dr. H. H. Juynboll zijn regelmatige, welkome bijdragen gegeven voor de vertaling van het oud-javaansche Ramayana kakawin, welke bijdragen, eenmaal verzameld en volledig, een schoon bezit zullen uitmaken, doch dit werk is nog slechts aan den gang en het zal zeker nog geruimen tijd vorderen. Het is dan ook een verheugend feit dat de studie van het Oud-Javaansch, die na Brandes' dood van de studie der „oudheden" gescheiden werd en slechts nu en dan met de reeds door dezen geleerde bereikte resultaten te baat werd genomen om in een enkel onderdeel der oud-javaansche geschiedenis licht te verschaffen, weer is opgenomen, zooals uit de hier aangekondigde publicatie kan blijken. En dat dit een verheugend feit is, zal wel niemand willen betwijfelen, die weet welk een schat aan gegevens in de bibliotheken van Batavia en Leiden ligt opgestapeld, welke gegevens, eenmaal geordend en voor allen toegankelijk gemaakt tot de opbouw van een werkelijke geschiedenis van het Oude Java in staat zullen stellen.

Het is juist de groote verscheidenheid van deze gegevens, die ons van de te bereiken resultaten veel kan doen voorstellen. Want, niet alleen vinden wij in de massa dezer lontarhandschriften werken in Oud- en Middel-javaansch, doch tevens werken welker inhoud zich bezig houdt met zoowel de dingen van de „eersten in den lande", als van den kleinen man.

Aan den eenen kant treffen wij daar een groep poetische bewerkingen van oude sagen aan, die in hofkringen tot de belles lettres moeten hebben behoord, naast godsdienstige geschriften, welker inhoud het slechts aan de allerhoogsten, de priesters, gegeven was te verstaan. Aan den anderen kant echter vele geschriften, di, blijkens hun inhoud en taal, meer tot het volksbezit moeten hebben behoord of aan de grootere groepen van lieden, die een geestelijk leven leidden.

Tot deze laatste categorie zouden wij ook de Tantu Panggelaran willen rekenen en wij zouden het kunnen noemen „Het boek der Minre Broeders". Want, hoewel het eerste deel van het werk cosmogonische beschouwingen bevat en uiteenzet hoe de goden den Meru van Indië naar Java wentelden, hoe daarop met dezen berg het wankele eiland werd vastgezet; en hoe de eerste menschen zijn ontstaan, bevat het grootste gedeelte van de Tantu verhalen over het stichten van mandala's, nederzettingen van wiku's, personen die zich aan een geestelijk leven wijden. En herhaaldelijk heeft men gelegenheid op te merken dat deze mandala's nu juist niet behooren bij de officieele geestelijke waardigheidsbekleeders en gebieden waarover wij in de Nagarakrtagama, dus een werk uit de hofkringen en hoogste geestelijke standen, onder anderen lezen kunnen. En daarbij denkt men onwillekeurig aan een zelfde verhouding tusschen Tantu Panggelaran en de puranische geschriften als er tusschen de Pararaton en de Nagarakrtagama valt te constateeren. Beiden, Tantu en Pararaton, stammen uit later tijd (Dr. Pigeaud stelt de Tantu tusschen 1500 en 1635), hun taal is niet meer het „echte" Oudjavaansch en beiden missen het officieele, hinduiseerende tintje der oudere werken. Kortom, zij staan meer in contact met de inheemsche opvattingen, toestanden en voorstellingen, die allengs boven de hinduistische uitkomen en deze meer en meer verdringen.

Dit laatste, het verborgen zijn van oud inheemsche figuren, voorstellingen en gebruiken onder hinduistische namen en verhalen, is in het byzonder door Dr. Pigeaud in het licht gesteld en vormt, zooals hij in de inleiding zegt, de kern van zijne aanteekeningen op de vertaling. Gaarne maken wij van de gelegenheid gebruik het belangrijke werk van onze zijde, de archaeologische, te bezien.

Dr. Pigeaud noemt de Tantu minder een cosmogonie dan wel een kerkgeschiedenis. Hoewel zeker den aard van het geschrift verduidelijkende, meenen wij toch dat deze uitspraak wat te veel omvattend is. Want in een kerkgeschiedenis hooren alle lotgevallen van de kerkgemeenschap thuis en in de Tantu missen wij juist de verhalen die ons inlichtingen zouden kunnen geven omtrent de stichting der hoogste geestelijke orden en instellingen. In ieder geval vinden wij een informatie over de stichtingslegenden van vele, zoo niet alle der misschien in minder hoog aanzien staande mandala's. In de wijze waarop deze verhalen met elkaar in verband worden gebracht vertoont het de nauwste verwantschap met de latere serat kanda's; met dit verschil, dat deze zich natuurlijk meer met de vorstenlegenden, de Tantu meer met de legenden der geestelijken bezig houdt. Beiden zijn echter evenzeer puranisch van bouw en karakter en een vergelijking, vooral wat betreft de godengenealogiën, zou niet overbodig geweest zijn. Tevens ware de figuur van Sri- en van Kandyawan daarmede te belichten, daar Sri-Medang een groote rol speelt in deze geschriften.

Uitvoerig wordt in de inleiding gehandeld

over Bhatara Guru en den mogelijken oorsprong van diens naar voren treden onder de andere Siwa-manifestaties. Hierbij (en bij zeer vele van dergelijke afwijkingen van ,,klassieke'' indische opvattingen) denkt Dr. Pigeaud aan een oud-inheemschen invloed, doch laat in het midden of en in hoeverre deze positie van Bhatara Guru reeds in Indië een dergelijke was doch ons nog verborgen bleef. Onze persoonlijke ervaring op dit punt is, dat juist bij minder officieele voorstellingen als waar het hier in de Tantu om gaat, een nader onderzoek van niet-klassieke indische bronnen allerlei aan het licht brengen kan wat tevoren voor indonesisch, oud-inheemsch dus, gold. Van een dergelijk onderzoek vinden wij in het werk van Dr. Pigeaud echter slechts weinige sporen. Wij gelooven gaarne dat hij dit gebied inderdaad heeft nagevorscht, doch dan blijft het ons toch bevreemden, dat zoo geringe resulaten te boeken vielen, waar ons deze als het ware in den schoot vielen. En, meer in het algemeen gesproken, wij gelooven dat wanneer schrijver in de plaats van zijne bijna op iedere pagina uitgesproken vermoedens, dat een nader onderzoek veel aan het licht kan brengen, dit nader onderzoek op enkele der voornaamste punten (b.v. godengenealogie en observanties) zelf ter hand had genomen, de resultaten zeer zeker meer bevredigend zouden zijn geweest. Want nu slaakt men na de lezing onwillekeurig de verzuchting, dat een helder inzicht in de behandelde kwesties wel tot de vrome wenschen zal behooren. En in het byzonder had eenig meerder contact met de resultaten der javaansche archaeologie, die in talrijke tijdschriftartikelen zijn neergelegd, doch ook met hare gegevens, zooals Brandes en Cohen Stuart deze in hunne oorkondentransscripties bieden, het geheel zeer ten goede gekomen.

Als wij bij het vermoeden dat de Mahameru beschouwd zou zijn als meer dan 'n gewone berg of zelfs dan de zetel der goden, de opmerking lezen dat ook in de indische geschriften dergelijke voorstellingen ,,wel te vinden zijn'', dan achten wij hier de wetenschappelijke reserve en acribie, die in het geheele boek steeds met pijnlijke nauwgezetheid in acht wordt genomen, wel wat al te ver gedreven. Eerder toch zou men zich kunnen afvragen waar dergelijke voorstellingen in de indische literatuur niet te vinden zijn.

Kennisname van wat de oudjavaansche reliefs ons vertellen kunnen over de kleeding en de woning van geestelijken, evenals die van wat de balische togogs vertoonen, had de taak niet onnoodig verzwaard en zou de volledigheid zeer ten goede gekomen zijn; een onderzoek der oorkonden, die voor het grootste deel juist over gebieden van geestelijken en hunne instellingen handelen en daarbij het groote voordeel bieden meestal gedateerd te zijn, zou zeer zeker omvangrijk geweest zijn, doch door zijn belangrijkheid niettemin noodzakelijk. Wij voelen dit eenigermate als een zwak punt in de overigens door een omvangrijke belezenheid der oudjavaansche handschriften zeer vaak verduidelijkende aanteekeningen.

De archaeologie had den schrijver echter ook in andere zaken hulp kunnen bieden en tenminste een kennisname van hare resultaten ware gewenscht geweest.

Het voorkomen van Mdang i bhumi Mataram in de oorkonden, vonden wij niet vermeld, terwijl dit toch zeker gememoreerd had dienen te worden. Het voorkomen van Galuh en Masin op pag. 126 had toch wel aanleiding kunnen geven tenminste even te wijzen op het Galuh en Mahasin der Erlanggaoorkonden. Ook het feit dat Sri, de rijstgodin, op Bali als echtgenoote van Siwa geldt, waarop Friederich reeds de aandacht vestigde, had een vermelding verdiend en dat de kwestie over rsi-çaiwa-saugata ook een onderwerp van onderzoek der archaeologen heeft uitgemaakt, is blijkbaar van niet voldoende belang geacht. En voor de combinatie Daha-Galuh had de schrijver in de recente literatuur over archaeologische onderwerpen toch zeer zeker nadere gegevens kunnen vinden. Terwijl het feit dat De Kat Angelino een balischen lontar Tantoe Pagelaran aanhaalt en daar mededeelingen over doet in verband met den oorsprong der smeden, schilders enz. niet gepasseerd had mogen worden.

Betreuren wij het dat de scheiding tusschen archaeologie en taalwetenschap, na Brandes dood door de archaeologen in het leven geroepen, nu ook door taalgeleerden wordt gehandhaafd, er tegenover staat dat Dr. Pigeaud ons door zijn uitvoerige exerpten van oud-javaansche handschriften (een niet bijster opwekkend werk!) weer tallooze nieuwe gegevens aan de hand doet.

Het spreekt vanzelf dat er enkele kleinigheden zijn, waarover wij met den schrijver van meening verschillen. Voorzoover deze een practische beteekenis hebben, zullen zij in de loop der jaren vanzelf ter sprake komen.

Wel wilden wij nog gaarne een paar opmerkingen maken, die van meer direct belang zijn.

Allereest de meening als zouden na elkaar bestaan hebben verbasterde godenverhalen (als in de Tantu) en meer klassieke opvattingen (als in de oudjavaansche kakawin,) een en ander in verband met een oudere hofliteratuur en een jongere meer inheemsche letterkunde. Dat over dit laatste ook nog andere meeningen bestaan is bekend en Dr. Van Stein Callenfels heeft reeds meerdere malen gepleit voor een hoogeren ouderdom van een dergelijke meer inheemsche literatuur. Wat het eerste betreft, zoo hebben wij gemeend aan te kunnen toonen dat in de Ramareliefs van Tjandi Lara Djonggrang afwijkingen voorkomen, die men alleen dan verklaren kan, indien men juist bij deze latere ,,populaire'' of als men wil meer inheemsche verhalen te rade gaat. Dit merkwaardige feit werpt een nieuw licht op een mogelijk hoogen ouderdom van zulke ,,verbasterde'' voorstellingen, daar deze reliefs immers uit de oudere periode stammen en ouder zijn dan de meeste der kakawins.

Intusschen waren Dr. Pigeaud bij de samenstelling van zijn proefschrift deze resultaten nog niet bekend en plaatsen wij de opmerking dan ook buiten het verband eener critiek. (pag. 32)

Dat Gana (Ganeça)'s betrekking tot de letteren in overeenstemming zou zijn met

„d'Indische'' voorstelling (waarom toch deze weinig met de werkelijkheid overeenkomende overal voor anlautende klinkers doorgevoerde orthographie?) achten wij slechts ten deele juist, in zooverre dat Ganeça in Indië niet de God der geleerdheid en der schrijvers is, doch een geluksgod en aldus óók door schrijvers voor in hunne werken wordt aangeroepen, teneinde zich succes met de geschriften te verzekeren. Daar zulke aanroepen uit den aard der zaak de eenige zijn die ons resten, heeft de meening postgevat als zou Ganeça de god der auteurs verbeelden. Doch evengoed wordt hij b.v. aangeroepen door bankiers, bij het bouwen van een huis, bij het begin van een reis enz. En, zooals het populaire boekje van Buck ons vertelt, vindt men zijn naam aan het hoofd van het grootboek van menig bankier. (pag. 235)

Wij zullen het echter hierbij laten en het boek een welverdiende lof niet onthouden.

In het bijzonder de archaeoloog kan Dr. Pigeaud dankbaar zijn voor het door hem verrichte werk, dat menigmaal het geduld van den schrijver op een zwaren proef moet hebben gesteld. Want dit is zeker, de Tantu steekt vol met allerlei wetenswaardige gegevens, die, in verband gebracht met andere, uit historische en iconographische bronnen verkregene, ons weder belangrijk kunnen helpen aan den opbouw eener geschiedenis van het Oude Java. En op de juiste weergave van deze gegevens kunnen wij ons onverwijld verlaten. Mocht ons de gevolgde werkwijze iets te weinig agressief lijken, dit heeft het voordeel dat de gegevens zuiverder blijven en men ze onbeïnvloed naderen kan. Vermelding van archaeologische en ethnologische literatuur, die eenigermate licht kon werpen op het behandelde onderwerp (en daar is zeer veel bij wat, daar het niet strikt genomen op het gebied der letteren gelegen is, aan den schrijver ontging), bleef helaas een desideratum.

Daarbij achten wij de pogingen om het „oud-inheemsche'' tot zijn recht te laten komen en te waarschuwen tegen een al te ver doorgevoerd achten der hinduisatie echter zeer zeker nuttig; ten slotte is het herkennen van wat inheemsch en wat vreemd is, ook voor den huidigen Javaan een zaak van groot belang.

Voor de vertaling hebben wij, voorzoover wij tot oordeelen bevoegd zijn, alle lof en het is Dr. Pigeaud volkomen gelukt een aan dien van het oorspronkelijke adaequaten toon te vinden; het daarbij aan den dag tredende sterke gevoel voor humor, dat ons o.a. in de passage van mpu Kalotan en den koning bijzonder trof (pag. 172), maakt uit een voor onze smaak toch immer min of meer moeilijk te genieten stuk literatuur iets, wat een lezing overwaard is. En dit ging hier zeker niet ten koste van de juistheid der vertaling.

Het van grooten wetenschappelijken zin getuigende, hoogst belangrijke werk is een studie overwaard.

Dr. W. F. S.

Weltevreden, 18 Febr. 1925.

---

1). Om typografische redenen is in deze bespreking, evenals in die van het vorige Djawanummer en van denzelfden schrijver, niet de in de copy aangegeven transscriptie der vreemde woorden gevolgd.

OPGAVE VAN LITERATUUR OVER JAVA EN MADOERA,

VERSCHENEN BUITEN NEDERLANDSCH-INDIE, GEDURENDE HET 1e HALFJAAR VAN 1924.

A. AFZONDERLIJKE UITGAVEN.

VERSLAGEN DER ETHNOLOGEN-BIJEENKOMSTEN TE AMSTERDAM 1921-1924. Amsterdam 1924.

Hierin meer in het bizonder over Java:

Bijeenkomst op 7 Jan. '22 (engelsche tekst):

JASPER, J. E. A few particulars about the Tenggerese. p. 16-19.

Bijeenkomst op 6 Jan. 1923 (nederl. tekst):

RASSERS, Dr. W. H. Een en ander over het javaansche kinderspel „Nini Towong". p. 25-28.

ERP, TH. VAN. Het Kala-makara-ornament in de hindoe-javaansche kunst. p. 38-42.

Bijeenkomst op 5 Jan. 1924 (nederl. tekst):

GOSLINGS, B. M. Opmerkingen en vragen bij de demonstratie van een paar javaansche steenen werktuigen, benevens een phallus-zuil en een kampoengbeschermend beeld van de Zuid-Wester-Eilanden. p. 49-57.

NOUHUYS, J. W. VAN. Is het bestaan van batikken op bladwerk aangetoond? p. 57-61.

ERP, TH. VAN. De leeuwen van den Baraboedoer (met lichtbeelden). (Deze voordracht is hier niet opgenomen, als zijnde in extenso opgenomen in het Oudh. Verslag 1e en 2e kw. 1923, met ill.)

JUYNBOLL, Dr. H. H. Oudjavaansch-nederlansche woordenlijst. Leiden 1924.

COOLSMA, S., oud-zendeling. Terugblik op mijn levensweg 1840-1924. Met portret. Rotterdam 1924.

KEITH, A. BERRIEDALE. The sanskrit drama in its origin, development, theory and practice. Oxford 1924.

CHARPENTIER, JARL. Die Suparna-Sage. Untersuchungen zur altindischen Literatur und Sagengeschichte. Uppsala u. Leipzig 1924.

DAUTHENDEY, MAX. Erlebnisse auf Java. (Die Hochzeit des Nagels der Erde. Meine Smeru-Besteigung). München 1924.

MARA SOETAN en P. DE NES. Soeloeh I. Pemimpin oentoek goeroe-goeroe jang mengadjarken kitab batjaan. Groningen 1924.

SLATER, GILBERT. The dravidian element in indian culture. London 1924.

WESSELS S. J., C. Early Jesuit travellers in Central Asia. Uitg. van de Linschoten-vereeniging, Den Haag 1924.

CALLENFELS, P. V. VAN STEIN-. De Sudamala in de hindoe-javaansche literatuur. Akad. proefschrift 1924.

STUTTERHEIM, W. F. Rama-Legenden und Rama-Reliëfs in Indonesiën. Akademisch proefschrift. (Met 80 platen in afzonderlijken band). 1924.

PIGEAUD, TH. G. TH. De Tantu Panggelaran. Een oud-javaansch prozageschrift, uitgegeven, vertaald en toegelicht. Akad. proefschr. 's Gravenhage 1924.

LEKKERKERKER, C. Indië's jonge kracht. Eenige der nieuwere gegevens omtrent de koloniale huishouding in Ned. Oost-Indie. 4e uitg. Het Koloniaal Instituut. Amsterdam 1924.
Uitsl. over Java: Agrarische en gemeentelijke hervorming van Java, p. 12-25 (Hervormingen in de Vorstenlanden; Nog een zuiveringsproces; Een zestal andere moderniseeringen). — Inlandsche landbouw. Java en Madoera, p. 31-35. — Land-, boschbouw- en veeartsenijkundig onderwijs p. 38-40; Zout p. 57; Java en Madoera in 1922 (in- en uitvoeren), p. 68.

B. TIJDSCHRIFT - ARTIKELEN.

HOETINK, B. So Bing Kong: het eerste hoofd der Chineezen te Batavia. (Een nalezing). Geill. Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië uitg. d. h. Inst. voor de T. L. en V. van N. I. Dl. 79. 1923, p. 1-44.

STUTTERHEIM, W. F. Oudjavaansche kunst. Ib. p. 323-346.

ERP, TH. VAN. Hindoe-javaansche beelden, thans te Bangkok. Geill. Ib. p. 491-518.

RECHTSTOESTAND DER JAVANEN IN SURINAME. Ib. p. 519-521.

JUYNBOLL, Dr. H. H. Vertaling van Sarga VIII van het oudjavaansche Ramayana. Ib. p. 569-590.

ROUFFAER, Dr. G. P. Van Hoëvell's archaeologische reis in Midden-Java van 1840. Ib. p. 591-597.

JUYNBOLL. Dr. H. H. Vertaling van Sarga IX van het oudjavaansche Ramayana. Ib. Dl. 80. 1924, p. 11-22.

CALLENFELS, P. V. VAN STEIN- en L. VAN

VUUREN. Bijdrage tot de topografie van de residentie Soerabaja in de 14de eeuw. Met 3 krt. Tijds. v.h. Kon. Ned. Aardrijksk. Genootschap. 2e R. XLI no. 1. Januari 1924, p. 67-81.

NORTIER, C. W. De javaansche maatschappij en zendingsarbeid. Tijdschrift voor Zendingswetenschap. Dl. 67, 4e stuk, 1923. p. 290 - 297.

BLIEK, A. J. Een pionier in de zending op West-Java herdacht. (Mr. F. L. Anthing, 1883). Ib. p. 298 - 308.

LUINENBERG, S. Ila-ila. (Vervolg van id. in J. 51). Ib. p. 320 - 326.

WIELENGA, D. K. Taalstudie en Nederlandsch Bijbelgenootschap. De Macedoniër XXVIII, 1924, p. 12 - 15; 38 - 43; 65 - 72.

POL, Ds. D. Vijf en twintig jaren Java-Zending. Ib. XXVII, 1923, p. 360-369 en XXVIII, 1924, p.16-22.

INDICUS. Javaansche „predikanten" of „hulppredikers". Ib. XXVIII, 1924, p. 81 - 83.

BAKKER, D. Javaansche predikanten in zendingsdienst. Ib. afl Februari 1924, p. 33-37. (vgl. Ib. Dec. 1923, p. 353-359 en Sept. 1923, p. 289 - 297).

POL, Ds. D. Overzicht van de Midden-Java-Zending. Ib. p. 44-47.

BAKKER, D. Zelfstandigheid van de javaansche kerk bij het licht van ons gereformeerde kerkrecht. Ib. afl. April 1924, p. 97-102

HELSDINGEN, W. F. C. VAN. Missionnaire Pandita Djawa's. Ib. 1924, p. 144-147 en 183 - 187.

KRAEMER, Dr. H. Spiritual currents in Java. The International Review of Missions. 13 Jan. 1924, p. 101.

BALJON, J. M. S. Javaansche Zondagsscholen. Ned. Zendingsblad. 7e j. no. 2. p. 26 - 27.

KETEL, A. P. Een geslaagde tocht, hoewel het doel niet bereikt werd. Ib. no. 4, April 1924, p. 60-61 (Uitstapje van Mandjawama uit).

BERVOETS, Dr. U. Vorstinnegift. Ib. no. 6. Juni 1924, p. 83-86. (Melaatschen-inrichting te Danaradja).

DE ZENDINGSPOST SITIARDJO (Oost-Java). Ib. no. 7. Juli 1924, p. 109.

MANDERE, H. CH. G. J. VAN DER. De Javasuikerindustrie in 1922. De Indische Gids, XLVI, Jan. 1924 p. 1 - 25.

JAVAHOUTHANDEL EN DJATIHOUTBEDRIJF. Ib. Febr. 1924, p. 182 - 183.

ODUEMANS, J. De indische grooten in Nederland bij gelegenheid der Jubileum feesten. Ib. Maart 1924, p. 197 - 222.

SCHMULLING, E. L. K. De huidige stand der verplichte diensten in Ned. Indië. (Aanvulling bij ib. Sept. 1923). Ib. p. 242-248.

IDEM. Het aantal dessa's op Java. Ib. p. 249.

KALFF, S. Goud-exploitatie op Java. Ib. April 1924, p. 293 - 307.

BLOK, C. J. P. Pangéran Adipati Anom Amangkoenegoro Soedibio Rodjopoetro Narendro Mataram in Nederland. Sept. 1919-Dec. 1920. Ib. p. 308-314.

LEEUWEN, Ir. C. A. E. VAN. Drinkwatervoorziening van Ned. Indië. Geill. Water en gas. 15 Jan. 1924.

SMIT, Dr. JAN. Water en watervoorziening in Ned. Indië. Ib. 28 Maart 1924.

LEKKERKERKER, C. Onderwijs voor inlandsche meisjes. Geill. Indië, 7e j. no. 40, 2 Jan. 1924, p. 639-642; no. 41, 9 Jan. p. 655-660; no. 42, 16 Jan. p. 675-680.

W. B.-L. De duivendochter. (Soendaneesch sprookje). Ib. id. 9 Jan. 1924, p. 660-662.

KALFF, S. Een javaansche hofhouding. Geill. Ib. 16 Jan. p. 671-675 en 23 Jan. 1924, p. 689-693.

MENTEL, K. G. V. De inheemsche nijverheid op de Vierde Jaarbeurs, Geill. Ib. no. 44, 30 Jan. 1924, p. 706-710.

REITSMA, J. M. I. Een nieuwe spoorlijn in de Preanger. Met ill. en k. Ib. no. 46, 13 Febr. 1924, p. 741-745.

R. Indisch Bronbeek. Geill. Ib. no. 47, 20 Febr. 1924, p. 749-751.

BLOKZEIJL - LEEMBRUGGEN, W. Kwali Pandjang. Bataviaasch volksverhaal. Ib. no. 48, 27 Febr. 1924 p. 769-770.

KALFF, S. Iets over het kasteel van Batavia. Geill. Ib. no. 49, 5 Maart 1924 p. 775-778 en no. 50, p. 797-801.

d. K. De P. K. I. (Partij Kommunist India) ten plattelande. Geill. Ib. p. 779-781.

R. Een plechtigheid in den bandoengschen kaboepatén. Geill. Ib. no. 50, 12 Maart 1924, p. 791 - 793.

R. Algemeene Havenconferentie te Batavia 15-18 Jan. 1924 Geill. Ib. no. 51, 19 Maart 1924, p. 813.

d. K. De soendaneesche vrouwenwereld. Geill. Ib. p. 813-816.

R. Gaat de Papandajan werken? Geill. Ib 8e j. afl. 1, 2 April 1924, p. 13 - 15.

REITSMA-BRUTEL DE LA RIVIERE, M. E. Naar de watervallen van de Tji Kawari, Geill. Ib. afl. 3, 30 April 1924, p. 45-47.

R. De treinramp bij Rantja-ekek. Geill. Ib. afl. 4, 14 Mei 1924, p. 53-54.

G. B. Javaansche visschers te Pangandaran. Ib. p. 54-57.

REITSMA, S. A. Naar den Tangkoebanprahoe. Geill. Ib. p. 57-61.

R. Bandoeng's Regent naar Mekka. Geill. Ib. p. 61.

R. Het monument voor kapitein Engelbert van Bevervoorde. Geill. Ib. afl. 5, 28 Mei 1924, p. 75-77.

SCHMULLING, E. L. K. Bestuurlijke hervormingsarbeid op Java en Madoera: officieel nog niet begonnen, feitelijk reeds in vollen gang. Het Koloniaal Weekblad. 24e j. no. 1 van 3 Jan. 1924, p. 2-4 en no. 2 van 10 Jan. p. 2-4.

W. Iets over rangen en statie in den O. I. Compagnie's tijd. (Ontleend aan J. Hageman J. C. zn., Geschied- en aardrijkskundig overzicht van Java op het eind der 18de eeuw, in Tijds. v. h. Bat. Gen. v. K. en W. IX, 1860). Ib. no. 2 van 10 Jan. 1924, p. 4-5.

NIEUWAAL, M. CH. VAN ROUVEROY VAN. Pangoepokoro Botjah Lolo. (Oproep tot steun voor de javaansche weezeninrichting te Toeloengagoeng). Ib. no. 3 van 17 Jan. 1924, p. 3-4 en no. 4 van 24 Jan. p. 2.

JAVAANSCHE ARCHITECTUUR. (Redactioneele bespreking van het art. van ir. H. Maclaine Pont in ,,Djawa'' 1923, no. 3 en 4 over ,,Bestaan, hoedanigheid en goed recht eener javaansche architectuur-traditie''). Ib. no. 3 van 17 Jan. 1924, p. 5; no. 4 van 24 Jan. p. 5 en no. 5 van 31 Jan. p. 4.

SCHMULLING, E. L. K. Van 10.000 dessa's en 10.000 kabekelan's, tijdens de regeering der Koningin in administratieven zin gestorven. Ib. no. 4 van 24 Jan. 1924, p. 3-4.

PANGANDARAN: HET DIERENPARK AAN DE ZUIDKUST VAN JAVA. (Ontleend aan het dagblad De Locomotief). Ib. no. 16 van 17 April 1924, p. 3—5.

DIJK, K. VAN. Pamoelang Djawa. Rapport inzake de vraag, hoe wij nu moeten komen tot instelling van het ambt van Dienaar des Woords in de Inlandsche Gemeenten v. Midden-Java. Het Zendingsblad van de Gereformeerde Kerken in Ned. No. 11 Nov. 1923 p. 166-168. (Vlg. Ib. Jan. 1924, p. 11-12).

POR, Zr. G. Een Zondagmorgen naar Sragèn. Ib. p. 169—170.

W. B. Zendingsconferentie van den Ned. Ind. Zend. Bond. Ib. p. 171.

NIMPOENO, S. In de goede richting. Ib. p. 171 (Nog enkele korte brichten over Java).

ANDEL, H. A. VAN. Over Bangsri. Ib. no. 1, Januari 1924, p. 5—6.

POS-BREUKELAAR, J. De arbeid onder de Chineezen te Djokja. (met foto) Ib. p. 7—8.

POS, A. Van onze kerkgebouwen. Ib. p. 8—9.

KAART VAN SOLO. Ib. p. 14.

UIT POERBOLINGGO. Ib. Febr. 1924, p. 21—22. (Een nieuw zendingsblad, Rotterdam). (In dit nr. nog eenige korte berichten uit Java).

W. B. Javaansche predikanten in Zendingsdienst. Ib. Maart 1924, p. 35—37.

W. B. Uit Poerworedjo. Ib. p. 38. (Zendingsmaandblad, verschenen sedert 1 Juli 1923, te Sneek). (In dit nr. nog korte meded. omtrent Java).

DE ZENDING ONDER DE CHINEEZEN OP MIDDEN-JAVA. Ib. April 1924 p. 51-52. (vgl. ib. p. 56-58).

ANDEL, H. A. VAN. Solo in 1923. Ib. p. 54-56. (Nog enkele Java-berichten in dit nr.)

MAGELANG. Ib. Mei 1924, p. 70-71. (Nog enkele Java-berichten in dit nr.)

DIJK, K. VAN. Aan de Zendende Kerken van Friesland. Ib. Juni 1924 p. 86-90. (Meded. over het ressort Keboemèn e.a.). (In dit nr. nog enkele Java-berichten).

JAVA AAN HET WOORD: HET St. MELANIA-WERK. Onze missiën in Oost- en West-Indië. Kolon. Missie Tijdschrift van de Indische Missie-Vereeniging. Jaarg. VII Februari 1924, p. 37-55.

HET KATHOLIEK ONDERWIJS OP JAVA. Ib. Mei 1924, p. 72-91.

SCHOLTEN, J. H. De herleving van het Katholicisme in Nederl. O. Indië. Ib. p. 107-118. (Een brief van Scholten dd. 15 Sept. 1829 aan den Aartspriester Van Banning te Zoeterwoude, over den toestand der R. Kath. Kerken op Java).

STRATER S. J., FR. De sigarenfabriek ,,Negresco'' te Djokjakarta. St. Claverbond, uitg. d. P.P. Jezuieten ten bate hunner missie op Java, 36e j. no. 1, Januari 1924, p. 7-14. (Geill.)

VRIENS S. J., G. Een bezoek aan Medari. Ib. p. 15-22. Geill.

GITSELS S. J., JOS. Eerste R.K. Normaalschool voor javaansche onderwijzeressen te Ambarawa. Ib. no. 2. Febr. 1924 p. 34-36.

KONINGINNEFEEST TE MENDOET. Brief van een javaansche leerlinge aan Moeder Hortense. Geill. Ib. p. 44-47.

EEN MOOIE STAP VOORWAARTS. (Opening noviciaat te Jogjakarta). Ib. p. 48-50.

FEBER, Ir. L. J. M. Socialisme en communisme op Java. Ib. no. 3, Maart-April 1924, p. 65-76.

STATISTIEK DER SCHOLEN voor Inlanders in de Java-Missie der E.E.P.P. Jezuieten op 31 Dec. 1923. Ib. p. 87-89.

DORA POEDJIJATI. De inwijding van 't Zusterhuis te Mendoet. Geill. Ib. no. 4, Mei 1924, p. 105-107.

KOCH S. J., U. Het javaansch-hollandsche noviciaat der Paters Jezuieten in actie. Geill. Ib. p. 109-120.

MARIASCHOOL TE AMBARAWA. Eerste R. K. Normaalschool v. javaansche onderwijzeressen. Geill. Ib. p. 121-123.

NAAR DESSA SEDAN. Geill. Ib. afl. 5 Juni 1924, p. 133-136.

KERSTMIS TE MENDOET. Geill. Ib. p. 137-139.

STRAETER S. J., FR. Missietochten. Geill. Ib. p. 147-150.

SATIMAN S. J., FR. X. Het Angelus te Moentilan. Ib. p. 151-153.

VRIENS S. J., G. Waarom volgens de Javanen na een maansverduistering de maan weer heel wordt. Ib. afl. 6. Juli-Aug. 1924, p. 161-162.

AERNSBERGEN S.J., A. VAN. Noesa Kambangan. Geill. Ib. p. 163-169.

KEMMERLING, Dr. G.L.L. De drooglegging van het kratermeer van Goenoeng Keloet. De Ingenieur, 39e j. nr. 8 van 23 Febr. 1924 p. 127-133. Met schetsen en profielen.

WOLVEKAMP, H. De drooglegging van het Kratermeer van Goenoeng Keloet. Ib. no. 12 van 22 Maart, p. 218-219.

EASTON, N. WING. De Keloet, het meer en de uitbarsting. Ib. p. 219-222.

LEY, Prof. Ir. J. N. VAN DER. Een en ander over de electriciteitsvoorziening in en om Batavia en in West-Preanger. Ib. nr. 19 van 10 Mei 1924, p. 345-348. Met kaart en profiel.

BEIJL, Z. S. Voorkoming eener herhaling van het ongeval der Keloet-tunnel. Ib. nr. 21 van 24 Mei 1924, p. 394-395.

BERLAGE, Dr. P. H. De europeesche bouwkunst op Java. Ib. no. 22 van 31 Mei 1924, p. 399-408. Voordracht met debat. Geill.

SLUIGELANDT, W. BARON VAN. Hoogfrequentietelefonie Weltevreden-Semarang. Ib. nr. 24 van 14 Juni 1924 p. 444-446.

TEA IN INSULINDE. Opportunities for planters, manufacturers and investors. The Netherlands Indies Review. London. Vol. 4, no. 8, Jan. 1924 p. 354-359.

SUGAR CULTIVATION IN JAVA. Ill. Ib. no. 11, April 1924, p. 506-509.

STERN, PHILIPPE. Sur les danses de Java, de l'Indo-Chine et de l'Inde. Revue Musicale, février 1924. (Verkorte vertalingen in Het Kolon. Weekbl. 24e j. no. 11 van 13 Maart 1924, p. 4-6).

CULTUURKARAKTERS I. (P. A. Mangkoe Nagoro VII). Oedaya — Opgang. Geill. Maandbl. voor Indonesië. (In het Maleisch en het Nederlandsch). 1923 No. 1, p. 1-3.

EEN WESTERLING OVER GAMELAN EN DANS. (de Deen Capt. Aage von Kohl. ib. p. 3-4.

DE BOSSCHA-STERRENWACHT. Ib. p. 4.

CULTUURKARAKTERS II. (Dr. Radjiman Wediodiningrat). Ib. no. 2 p. 9-10.

WAARDEERING VAN DE WAJANGKUNST IN EUROPA. Ib. p. 11-12.

BOEDI OETOMO 1908-1923. Ib. no. 3 p. 17-18.

WESTERSCH EN OOSTERSCH. Ib. no. 5 p. 33-34.

RADEN ADJENG KARTINI. Ib. p. 34.

HAEFTEN, Dr. F. W. VAN. Over poliklinieken in het hygienisch werk in de dessa. Ib. p. 35-36.

VAN EN OVER JAVA. Ib. no. 7 p. 49-50.

PIONIERSTERS OP HET GEBIED VAN HET INLANDSCH ONDERWIJS. Ib. no. 11, 1924 p. 81-82.

GEUSAU, Jhr. Mr. W. H. ALTING VON. De landbouw-vereeniging ,,Mardi Poerno'' (Wederopbouw). Ib. p. 83-84-86 en no. 11 p. 96-98.

EEN JAARMARKT TE SOERAKARTA. Ib. p. 90.

NOGMAALS: WESTERSCH EN OOSTERSCH. Ib. no. 13 p. 102-103.

Dr. TAGORE NAAR CHINA EN JAVA. Ib. p. 104-105.

VOGEL, Dr. J. PH. De Makara in de voorindische beeldhouwkunst. Ned. Indië Oud en Nieuw, 8e j. afl. 9. Januari 1924 p. 263-276. Geill.

WALL, V. I. VAN DE. Een historisch servies. Geill. Ib. p. 290-292.

JASPER, J. E. Naar den top van den berg Slamat. Geill. Ib. 8e j. afl. 10 Febr. 1924 p. 311-321.

VISSERING, C. M. Batavia. Geill. Ib. afl. 11 Maart 1924 p. 327-335.

PAERELS, J. J. Uit de geschiedenis der indigo-cultuur. Geill. Ib. p. 336-347.

KROM, Dr. H. J. Een merkwaardig bronsje (Wadjrawarahi) Geill. Ib. p. 348-349.

KOOL, JAAP. Over gongs en angkloengs. Geill. Ib. afl. 12 April 1924 p. 368-378.

BEZEMER, Prof. T. J. De mislukte theologische student. Een soendaneesche vertelling. Ib. 9e j. afl. 1, Mei 1924 p. 32-36 en afl. 3, Juli 1924 p. 97-104.

BERLAGE, Dr. H. P. Aanteekeningen bij reisschetsen. Ib. Juli 1924 p. 85-91.

RUETER, TH. De Boroboedoer. Geill. Buiten, 5e j. no. 12 van 19 Jan. 1924 p. 4-7 en 13 van 26 Jan. p. 16-20, 28-31.

't H. De kali Poetih op het Idjen-plateau. Geill. Ib. 16 Febr. 1924 p. 82-83.

TADEMA, M. Naar den Kawah-Idjen. Geill. Ib. 23 Feb., 1924 p. 93.

VETH, Dr. JAN. Het Bataviaasch Museum. De Gids, Maart 1924, p. 396-413.

HARTEVELT, H. C. Tjiteureup. (Gedicht). Ib. Apr. 1924 p. 73-74.

KALFF, S. Een Bronbeek-stichting in Indië. Vragen des Tijds 1924, II, p. 56-59.

GROOTHOFF, A. Verkoop van djatihout in gemengd bedrijf, een houthandelstrust op Java. Economisch-statistische berichten 9 Jan. 1924 p. 31-32; Aant. p. 37-38. (Vgl. beneden 20/2'24 p. 179).

THOMAS, Mr. A. E. J. SIMON. Een jaarbeurs in Indië, Ib. p, 34-35.

MULDER, J. SIBINGA. De ,,industrialisatie'' van N.-O.-Indië. Ib. 30 Jan. p. 100-103 en 6 Feb. p. 126-127. Aant. bij idem, ib. 18 Febr. p. 157-158. (Vgl. beneden).

HOYER, C. Industrialisatie van N.-O.-Indië. Ib. 6 Febr. 1924 p. 129.

OORDT, V. D. HOEVEN VAN. Verkoop van djatihout in gemengd bedrijf. Ib. 20 Feb. 1924, p. 178-180.

WERKSTAKINGEN onder het niet-europeesch personeel in de Javasuiker-Industrie in 1920, 1921 en 1922. Ib. 27 Feb. 1924, p. 207-208.

VERSLUYS, J. C. VAN REIGERSBERG. Industrialisatie van N.-O.-Indië. Ib. 5 Maart 1924, p. 218-219.

KROON, W. F. J. De Bandoengsche Jaarbeurs. Ib. 5 Maart 1924, p. 224-227.

WAERDEN, J. VAN DER. In en om de Indische Begrooting. Ib. 12 Maart 1924, p. 245.

KIELSTRA, Mr. J. C. Industrialisatie van Ned. O. Indië. Ib. 2 April 1924, p. 302-303.

NIENHUIS, J. F. C. De heer Sibinga Mulder en de gevangenisnijverheid, Ib. p. 310-311.

RANNEFT, J.W. MEIJER. Het laatste verslag van het Volkscredietwezen in N. I. Ib. 9 April 1924 p. 323-325.

MULDER, J. SIBINGA. Naar aanleiding van ,,De Industrialisatie van Ned. O.-Indië'' Ib. 16 April 1924, p. 347-349.

KASTELEIJN, J. S. C. Reisindrukken. Ib. 23 Apr. p. 362-364 en 30 Apr. p. 386-387.

AMENT, H. M. De organisatie van het credietwezen in de afdeeling Indramajoe, gewest Cheribon, volgens de z.g. idjonen loemboeng-stelsels. Ib. 4 Juni 1924 p. 496-497. (Vgl. ib. 9 April 1924 p. 323).

WAERDEN, J. VAN DER. Het industrialisatie-vraagstuk voor Ned. Indië. (Schema eener lezing in de verg. der afd. Techn. Economie v. h. Kon. Inst. v. Ing. op 4 Juni 1924). Ib. 9 Juli 1924 p. 598-600 en 16 Juli 1924, p. 621-623.

MULDER, J. SIBINGA. Het rijsttekort in Ned. O. Indië, Ib. 23 Juli p. 640-642. (wordt vervolgd).

SCHMULLING, E. L. K. Proeve eener beschrijving der wegen van Java. Het wegenstelsel in 1924 en in de naaste toekomst (Met Schetskaart). Tijdschrift voor Economische Geographie 15 Mei 1924, p. 129-143.

(De vele bijdragen over Java in dagbladen en in De Indische Mercuur zijn in dit overzicht niet opgenomen).

DJÅWÅ

TIJDSCHRIFT VAN HET JAVA-INSTITUUT

ONDER REDACTIE VAN:

Professor Dr. RADEN ARIO HOESEIN DJAJADININGRAT,

J. KATS, S. KOPERBERG EN M. SOERIADIRADJA

Aflevering 3–4 5e Jaargang

VERSLAG VAN HET CONGRES

VAN HET

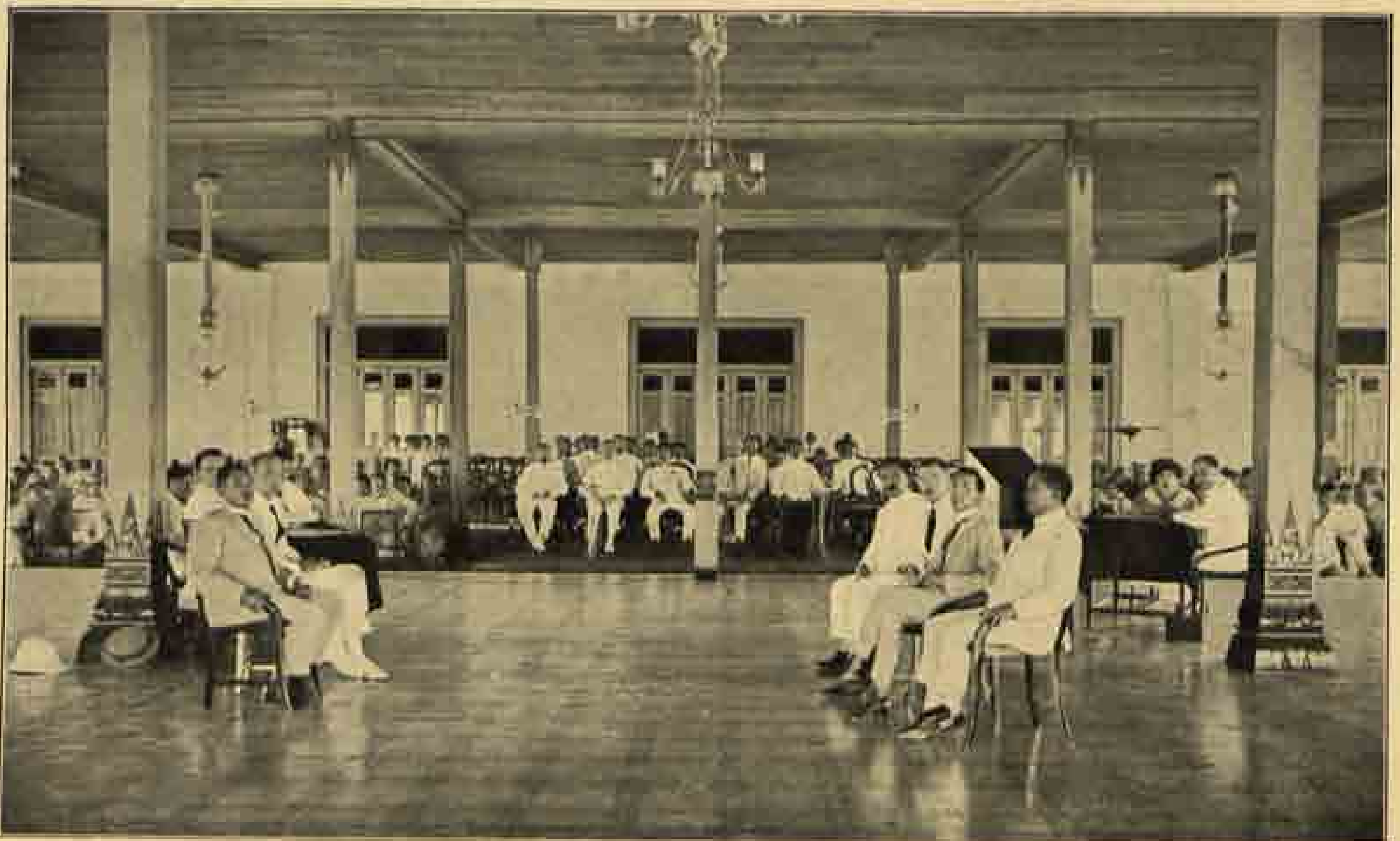
JAVA INSTITUUT

GEHOUDEN TE JOGJAKARTA,

24–27 DECEMBER 1924

UITGEGEVEN DOOR HET JAVA-INSTITUUT TE WELTEVREDEN

BIJ G. KOLFF & Co., BATAVIA

Congres van het Java-Instituut te Djogjakarta in December 1924, waarbij aanwezig Z.H. de Sultan van Djogjakarta, de Directeur van Onderwijs en Eeredienst als vertegenwoordiger van Z. E. den G. G., alsmede P. A. A. Mangkoenagoro en P. A. A. Pakoe Alam.

VERSLAG VAN HET CONGRES

VAN HET

JAVA INSTITUUT

GEHOUDEN TE JOGJAKARTA, 24—27 DECEMBER 1924.

Woensdag, 24 December.

VOORLOOPIGE BIJEENKOMT.

8 uur 30 n.m. Bijeenkomst van de congressisten in de kepatihan te Jogjakarta ter onderlinge kennismaking.

8 uur 45 n.m. Welkomstwoord van den voorzitter van het Comité van Ontvangst, den heer H. J. van Mook:

Dames en heeren,

Zeer welkome gasten van dit congres!

Als voorzitter van het Comité van Ontvangst heb ik het voorrecht, u allen binnen de stad Jogjakarta te mogen verwelkomen; meer in het bizonder u, die uit andere streken van Indonesië naar het midden van Java zijt gekomen.

In de allereerste plaats zij het vergund een hartelijk welkom toe te roepen aan u, mijnheer de Directeur van Onderwijs, in wien ik hier den drager van de belangstelling der Indische Regeering mag begroeten, den vertegenwoordiger tevens van den Beschermheer van ons Instituut. Voorts u, mijnheer Westenenk, die thans uw bekende belangstelling voor al wat samenhangt met de indonesische cultuur van de Buitengewesten hebt overgebracht naar Java, en in wiens persoon wij tevens tot uitdrukking zien komen, dat die belangstelling leeft ook in den boezem van het hoogste college van den Lande.

Niet minder verheugt ons de aanwezigheid hier in Jogjakarta der vertegenwoordigers van Zijne Hoogheid den Soesoehoenan van Soerakarta, en van u, Pangeran Adipati Ario MangkoeNagoro, wiens komst in ons midden voor de leden van het Java Instituut geen uitleg behoeft; voorts van de vertegenwoordigers der gemeente Soerabaja, die het goede denkbeeld had officieel nota te nemen van dit congres.

Ofschoon natuurlijk deze welkomstgroet in de eerste plaats gericht behoort te zijn tot wie van elders komen, spreekt het vanzelf, dat ook de komst van Uwe Hoogheid, Sultan van Jogjakarta; van u, mijnheer de Resident van Jogjakarta, en van Pangeran Adipati Ario Pakoe Alam door het Comité van Ontvangst met blijdschap wordt gekonstateerd.

Doch het zou mij te ver voeren onder u allen, die hier van Oost en West tezamen zijt gestroomd, diegenen afzonderlijk op te noemen, wier geestelijke of maatschappelijke uitstekendheid in het bizonder onze aandacht vraagt.

Daarom moge ik volstaan met u allen nogmaals een algemeen woord van hartelijk welkom toe te roepen binnen deze stad.

Ofschoon zij velen uwer bekend is, zullen anderen zich hier bevinden in een omgeving, die hun vreemd is, en wellicht door die vreemdheid zekeren schroom gevoelen.

Wij hopen, dat die vreemdheid spoedig in bekendheid, die schroom spoedig in vertrouwdheid zal zijn verkeerd. Wij hopen, dat de vorstenlandsche wellevendheid en de vorstenlandsche gastvrijheid het hunne er toe zullen bijdragen, dat gij van de congresdagen een schoonen en blijden indruk naar uw woonsteden zult medenemen.

De vorstenlandsche wellevendheid toch is niet slechts een hoofsche vorm, doch de uiting eener innerlijke cultuur, die den vreemdeling in ons midden zoekt gerust te stellen en, alle hoekigheid of linkschheid in den omgang vermijdend, dien omgang tracht te houden op het peil, waar beschaafde menschen harmonieus samen kunnen verkeeren.

En de vorstenlandsche gastvrijheid vindt niet alleen haar verwezenlijking in het openstellen van huis en tafel, doch ook in ons pogen uw wenschen te voorkomen, en de moeilijkheden, welke zich mochten opdoen, te voorzien en uit den weg te ruimen, alvorens zij als moeilijkheden zijn gevoeld.

Zoo zult gij, naar ik hoop, en waartoe ik nogmaals de medewerking van alle jogja'sche leden inroep, van hier de overtuiging mededragen, dat wij hebben getracht u het beste te bieden, wat in zoo drukke dagen mogelijk was, en u in een omgeving te voeren, waar het voor beschaafde en welwillende menschen aangenaam is te vertoeven.

Mogen de congresdagen deze welkomstwenschen in vervulling doen gaan!

Thans zij het mij vergund tot Uwe Hoogheid, Sultan van Jogjakarta, eerbiedig het woord te richten om U, en naast U ook Pangeran Adipati Ario Pakoe Alam en uw Rijksbestuurder, hartelijk dank te zeggen voor de waarlijk vorstelijke wijze, waarop gij hebt willen bijdragen tot de uitvoering van de taak der verschillende comité's van voorbereiding.

Van het eerste oogenblik af hebt gij met de grootste welwillendheid ons uw steun toegezegd, en waarlijk, door u werd meer gegeven, veel meer, dan wij hadden durven wenschen.

Voor de plaats der bijeenkomst, voor de inrichting der congresdagen en feestelijkheden, voor de schitterende uitvoeringen van de javaansche dans- en wajangkunst op de aanstaande feestavonden zijn wij u meerder dank verschuldigd, dan ik thans onder woorden brengen kan.

Doch dit alles zullen alle congressisten met ons gevoelen, wanneer deze dagen zullen zijn volbracht; het is op iets anders, dat ik de aandacht zou willen vestigen.

Wie de Vorstenlanden kent, kent de waarde en de schoonheid van traditie; doch hij weet ook, dat een der moeilijkste dingen is, van die traditie af te wijken, zonder de harmonie der verhoudingen te verstoren.

Zoodanige afwijking hebt gij, hoog en ruim van standpunt, ondernomen, en wij allen gevoelen, dat zulk een daad, verre van de harmonie te verbreken, de vele hier vereenigde groepen nauwer tezamen brengt.

In uw eigen kepatihan zijt gij gast van het Java Instituut. In uw eigen dalem, Pangeran Adipati Ario Pakoe Alam, zult gij zulk een gast zijn. Gij hebt niet alleen uw woning afgestaan, doch goedgevonden, dat wij allen, leden van het congres, daar ongedwongen in uw omgeving zouden zijn. Gij hebt de heilige bedojo-dans voor ons van de beperking der kratonmuren ontslagen, en den kraton zelf voor onze belangstelling geopend. Kostbare en oude meubelen en sieraden hebt gij beschikbaar gesteld om een tentoonstelling op te luisteren, die zonder die voorwerpen geen volledig beeld zou kunnen geven van de javaansche bouw- en meubelkunst.

Daar dit congres zoozeer die javaansche bouwkunst ter harte gaat, wil ik een vergelijking maken met deze zaal, waarin wij ons bevinden.

Op den vloer van vele kleine, gelijke tegels rijzen de soko's, de vier slanke doch forsche soko's goeroe in het midden. Vloer en soko's schragen tezamen het dak, dat in fraaie lijnen het geheel beschut en overdekt. Zoo rijzen uit de menigte der leden van ons Instituut de uitstekende personen, die ons helpen dat Instituut in stand te houden, dat ons hier tezamen brengt en omvat; en als de vier soko's goeroe mogen zeker wel de vier Vorstenlandsche Zelf-

bestuurders worden aangemerkt, wien geen zorg of opoffering voor dat Instituut teveel is gebleken.

Moge de dank, waaraan ik hier in de eerste plaats namens de congres-comité's uiting geven mag, en die meer bevoegden u zekerlijk namens het Java Instituut zullen brengen, ook worden vertolkt, zij het zonder woorden, door de medewerking van alle aanwezigen in dien zin, dat zonder wanklank deze congresdagen tot een goed einde worden gebracht.

Ik heb gezegd.

.

Vervolgens werd het woord genomen door den voorzitter van het Java Instituut, Prof. Dr. R. A. Hoesein Djajadiningrat, die namens het Hoofdbestuur van het Java Instituut de commissies van voorbereiding bedankte voor den door hen gepresteerden arbeid.

Spreker vervolgde, dat toen besloten was om dit congres te Jogja te houden, hij overtuigd was, dat het niet zou ontbreken aan medewerking; Jogja toch is altijd een zeer levendige afdeeling geweest, waar het Java Instituut trotsch op is.

Als men het programma van dit congres ziet, dan zal men ontwaren welk een voorbereidend werk daaraan is voorafgegaan.

Hierna kwam aan het woord de Resident van Jogja.

Rede van den Resident van Jogja.

Dames en heeren congressisten!

In aansluiting bij het zoo juist door den voorzitter van het Congres-comité, den heer Van Mook, gesproken welkomstwoord, heet ik u allen, congressisten, van harte welkom in dit gewest, in deze javaansche hofstad.

Voor ons Jogjaneezen is het zeer zeker een bizondere eer, u allen juist hier in Jogja tezamen te mogen zien, en wel niet alleen ter plaatse Ngayoegyokarto adiningrat, den zetel van den Sultan en het Hoofd van het Pakoe Alamsche Huis, doch ook in het gewest Jogjakarta, met zijn talrijke oudheden, die getuigen van den fijnen kunstzin van het groote javaansche volk.

Het is in deze stad, dat vanwege het Java Instituut belangrijke lezingen zullen worden gehouden en belangrijke vraagstukken zullen worden behandeld; in dit gewest dat door u, onder alleszins deskundige leiding, excursies zullen worden gemaakt.

Door omstandigheden zal ik tot mijn grooten spijt verhinderd zijn, een en ander mee te maken. Toch heb ik voor het loffelijk streven van het Java Instituut, om de javaansche kunst te doen herleven, grooten eerbied, groote belangstelling koester ik daarvoor, inzonderheid wijl door het Instituut aan dit congres een tentoonstelling verbonden is geworden van javaansche bouwkunst en huisinrichting.

Immers bestaat er ten deze tusschen het Instituut en mij een gelijk gericht zijn, waar het geldt hier ter plaatse een permanente tentoonstelling in het leven te roepen onder meer voor javaansche kunstnijverheid-produkten.

Ik zou zelfs verder willen gaan en bijwijze van monsterlokaal daarbij ook handelsprodukten willen betrekken, waarbij systematisch en kategorisch onder meer prijzen en produktie, namen en woonplaatsen van producenten en handelaren worden vermeld, dit gewest betreffende, een en ander als een der vele mogelijke sociale verbeteringen in dit gewest, om welke redenen de beide zelfbestuurders zich dan ook volkomen met dat plan hebben kunnen vereenigen.

Juist omdat hier een idee van samenwerking bestaat, waren zoowel de Sultan als het Hoofd van het Pakoe Alamsche Huis er toe te vinden, om de dezer dagen te houden tentoonstelling financieel te steunen, vooral ook omdat, dank zij een subsidie, door het Instituut in voldoende mate nijverheidsprodukten kunnen worden aangekocht, welke voor een goed deel aan het

te Jogja op te richten museum met permanente tentoonstelling zullen worden overgedragen.

In studie is thans nog een plan, of en in hoever aan het op te richten museumgebouw een javaansch cachet behoort te worden gegeven, waaromtrent door mij, ook wat aangaat de plaats van oprichting van het gebouw, het advies van het Java Instituut ten zeerste op prijs zal worden gesteld.

Het is mij bekend, dat een en ander ook de volle sympathie der regeering heeft, zoodat ook zij aan het Instituut financiëelen steun heeft toegezegd, ik zou wel willen zeggen dank zij het initiatief van het volksraadslid Pangeran Hadiwidjojo van Solo, welk initiatief, blijkens de handelingen van den Volksraad, den regeeringsvertegenwoordiger Mr. Schrieke aanleiding gaf in dat college eenige voor het Java Instituut zeer sympathieke woorden uit te spreken, in het kort hierop neerkomende, dat de regeering de auto-activiteit op voortreffelijke wijze ziet toegepast door een instelling als het Java Instituut. Niet alleen heeft de regeering de door het Instituut georganiseerde congressen en zijn overige werkzaamheden gevolgd, doch de daarbij georganiseerde tentoonstelling „Het Javaansche Binnenhuis" heeft mede haar groote sympathie, het geen dan ook tot den daareven bedoelden financiëelen regeeringssteun heeft geleid.

Dames en heeren congressisten, ik zal u wel niet verder behoeven te verklare, hoe er van vele zijden groote belangstelling bestaat voor het mooie werk van het Java Instituut. Ik wensch u toe, dat de komende congresdagen en hetgeen daaraan annex is ten volle aan uw verwachtingen zullen voldoen.

***

Namens het bestuur richtte Prof. Dr. R. A. Hoesein Djajadiningrat vervolgens een woord van dank tot den resident, waarbij hij er op wees, dat hij, wanneer hij morgen bij de opening van het eigenlijke congres in staat zou zijn een woord tot alle medewerkers te richten, den resident daaronder door bizondere omstandigheden niet zou aantreffen, waarom hij het thans de geschikte gelegenheid achtte om den resident allereerst te bedanken voor het aanvaarden van het eere-presidium en voor zijn steun aan de voorbereiding van het congres gegeven.

Met de verzekering, dat het het bestuur oprecht spijt, dat de resident het congres niet zal kunnen bijwonen, eindigde spreker zijn korte rede.

***

9 uur 30 n.m. tot pl.m. 1 uur 's nachts. Voorstelling van de wajang orang Langen Wanara: De dood van patih Prahasta.

Donderdag, 25 December.

OPENING VAN HET CONGRES

9 uur v.m. Opening van het congres in de kepatihan te Jogjakarta door den voorzitter van het Java-Instituut. Prof. Dr. R. A. Hoesein Djajadiningrat.

Rede van den Voorzitter, Prof. Dr. R. A. Hoesein Djajadiningrat.

Mijnheer de Directeur van Onderwijs en Eeredienst, die hier Z. E. den Gouverneur Generaal vertegenwoordigt; Hoogheid Sultan van Jogjakarta; dames en heeren genoodigden en leden van het congres!

Het is het Bestuur van het Java Instituut een eer en een genoegen, u allen welkom te heeten.

Gaf het eerste congres van het Java Instituut, dat in Juni 1921 te Bandoeng werd gehouden, mij aanleiding om, ter oriënteering in de inheemsche cultuurbeweging en ter inleiding tot de besprekingen van de op het programma gebrachte punten, in het kort aan te geven, hoe dat congres in wezen een voortzetting was van de twee aan het ontstaan van het Java Instituut voorafgaande congressen, die het verlangen hadden gaande gemaakt om niet alleen periodiek, door soortgelijke bijeenkomsten, belangstelling voor vraagstukken op cultureel gebied te wekken, maar ook om gestadig de inheemsche cultuur tot meer leven en tot ontplooiïng te brengen, — het zij mij thans vergund van den arbeid van het Java Instituut sedert het congres te Bandoeng een beknopt overzicht te geven. Congressen als dit toch zijn mijlpalen op den weg, dien het Java Instituut gaat, en het is goed en nuttig om bij zulk een mijlpaal eenige oogenblikken stil te staan en een terugblik op den afgelegden weg te werpen. Het moge tevens er toe strekken, dat het streven van het Java Instituut in steeds ruimeren kring bekendheid en aandacht erlangt.

In tweeërlei opzicht gaf de uitslag van het congres van 1921, dat op zich zelf in ruime mate voldoening had geschonken, reden tot teleurstelling: in materieel opzicht: een sterk naar de passiva overslaande balans; en in ideëele richting, doordat de inzendingen op de naar aanleiding van de ten congresse gehouden besprekingen uitgeschreven prijsvraag tot het verkrijgen van handleidingen en leerboeken ten behoeve van het onderwijs in de geschiedenis van Java beneden laag gestelde verwachtingen bleven. De antwoorden op de vraag naar een praktisch bruikbaar schrift voor vocale en instrumentale javaansche muziek, mede ter voldoening aan op het congres kenbaar gemaakte wenschen uitgeschreven, waren echter bevredigender.

Tegenover deze meer of minder groote tegenvallers viel evenwel belangrijke ideeele winst te boeken.

De demonstratie van soendaneesche muziekinstrumenten, door Mr. J. Kunst toegelicht na een voorbereiding in samenwerking met den regent, pakte zoodanig, dat er thans verscheidene clubs bestaan, die zich onledig houden met het bespelen van de katjapi, d.i. de soendaneesche citer, het instrument van den toekang pantoen, waarop deze zijn zangvoordrachten van legenden en overleveringen accompagneert, alsmede van de bij het katjapi-orkest behoorende soeling (fluit) en rebab (tweesnarige viool) met of zonder zang.

De diepe indruk, dien de opvoering van de legende Loetoeng Kasaroeng maakte, is niet van voorbijgaanden aard gebleken. Men heeft daarna ook andere legenden, zooals die van Sangkoeriang (te Serang) en die van Tjioeng Wanara (te Bandoeng),

in gedramatiseerden vorm ten tooneele gebracht.

Maar boven dit alles is als verblijdend gevolg van het bandoengsche congres te konstateeren, dat de belangstelling voor de eigen cultuur in de Pasoendan is opgekomen, waar ze ontbrak, en verlevendigd, waar ze reeds aanwezig was. Het door het Java Instituut uitgegeven soendasche tijdschrift Poesaka Soenda mag zich dan ook in een uitgebreiden lezerskring verheugen, en uit de Pasoendan kwam ook het verzoek om een speciale bijeenkomst te beleggen ter bespreking van vraagstukken, die men, ter bevordering van de ontwikkeling der soendaneesche taal, van belang achtte. Hiermede loop ik echter vooruit op hetgeen ik heb mede te deelen.

Toen het Java Instituut over de materieele zorgen heen was waarop ik zoo straks doelde, zorgen, die het Instituut noodzaakten zijn arbeid nagenoeg geheel te beperken tot de reeds voordien begonnen uitgifte van het nederlandsche tijdschrift „Djawa" en die ook de oorzaak zijn geweest, waarom het Instituut eerst thans, ruim twee en half jaar na het congres te Bandoeng, een gelijksoortig, groot congres houdt —: toen dan die zorgen achter den rug waren, dank zij ook welwillende beschikkingen van de regeering en van den directeur van Onderwijs en Eeredienst, die thans tevens als vertegenwoordiger van Z. E. den Gouverneur-Generaal het congres met zijn aanwezigheid vereert, ging het bestuur er toe over om tijdschriften in inheemsche talen uit te geven, waartoe reeds lang te voren in principe was besloten. Het streven van het Java Instituut toch is: ontwikkeling der inheemsche cultuur, en hiertoe is het noodzakelijk, dat voor dat streven ook zij worden gewonnen, die de nederlandsche taal niet machtig zijn, en onder wie juist de dragers dier cultuur voor het meerendeel worden gevonden. Zoo kwamen tot stand de Poesaka Djawi, de Poesaka Soenda en vervolgens ook de Poesaka Madoera, periodieken resp. in het Javaansch, het Soendaasch en het Madoereesch, waarin de gemeenschappelijke naam Poesaka, d.i. erfgoed, den aard als ook de eenheid van het streven bedoelt uit te drukken. Thans is het bestuur bezig om gegevens te verzamelen ten einde na te gaan, of ook een Poesaka Bali reden van bestaan zal kunnen hebben, want ook de ontwikkeling van de aan de javaansche naverwante balineesche cultuur is, zooals bekend, in het streven van het Java Instituut begrepen.

Het madoereesche tijdschrift moest echter, helaas, weer vrij spoedig worden opgeheven. Van den ruimen lezerskring, dien de Poesaka Soenda geniet, heb ik reeds gewaagd. Moge dit congres, gehouden in een der centra van de javaansche beschaving, in ten minste even groote mate de belangstelling voor Poesaka Djawi bevorderen, als het bandoengsche congres aan de gunstige ontvangst van de daarna opgerichte Poesaka Soenda ten goede is gekomen!

Zooeven heb ik melding gemaakt van een soendasche taalconferentie op verzoek van soendaneesche zijde. Het bestuur van het Java Instituut heeft naar aanleiding hiervan ook voor het Javaansch, dat zoo niet met gelijke dan toch met gelijksoortige problemen op zijn ontwikkelingsweg heeft te maken, een taalconferentie uitgeschreven.

Die twee conferenties hebben achtereenvolgens te Solo en te Bandoeng in den aanvang van October jl. plaats gehad.

Op beide taalcongressen, waar de betrokken landstalen als voertaal werden gebezigd, bleken zoowel de uitgebrachte prae-adviezen als de debatten van zoodanig gehalte en zulk een levendigheid, dat het Java Instituut stellig wel voort zal gaan met het beleggen van dergelijke bijeenkomsten, waar meer speciale onderwerpen aan de orde worden gesteld. Hiernaast zullen op de groote congressen onderwerpen van meer algemeenen aard, die niet specifiek tot een bepaald cultuurgebied van Java behooren maar de inheemsche cultuur-ontwikkeling hier te lande in haar

geheel raken, bespreking kunnen blijven vinden. Zoo zijn voor dit congres, op de agenda gebracht:

1°. de vraag, op welke wijze bij de opvoeding van de Landskinderen de inheemsche cultuur meer tot haar recht kan komen, een vraag waarvan de opzettelijk in algemeenen zin gestelde formuleering de ook ruim bedoelde strekking weergeeft, slechts in zooverre te beperken, dat ze uiteraard alleen betrekking kan hebben op hetgeen binnen het gebied van het streven van het Java Instituut ligt;

2o. de vraag, welke waarde de oud-javaansche monumenten voor de huidige en de toekomstige javaansche cultuur hebben.

Deze tweede vraag is, naar voor velen van u wel niet verborgen gebleven zal zijn, opgekomen uit den in den laatsten tijd ontstanen en nog aan den gang zijnden strijd over de wijze van restaureeren van hindoe-javaansche oudheden en over de bouwmeesters dier monumenten. Het spreekt vanzelf, dat het niet in de bedoeling lag om die strijdpunten op een congres als dit in diskussie te brengen, al heeft een der temperamentvolle prae-adviseurs, zelf staande in den vermelden strijd, gemeend op een dier strijdpunten in zijn prae-advies uitvoerig en diep te moeten ingaan. Voor bespreking van wetenschappelijke vraagstukken van dien aard zijn de congressen van het Java Instituut geen geschikte plaats. Daarvoor toch is een kring van vakkundigen noodig. Het bestuur van het Java Instituut heeft die vraag aan de orde gesteld om de aandacht er op te vestigen, dat n.z.i. die oudheden niet alleen een archaeologisch, maar ook — en hierin ligt het verband met het streven van het Java Instituut — een cultureel belang hebben. Hieromtrent kunnen de besprekingen over de gestelde vraag een verheldering van inzicht verschaffen.

Mag het Java Instituut als slotsom niet zonder voldoening op de sedert het bandoengsche congres verstreken jaren terug zien, het bestuur beschouwt het als een goed teeken voor de toekomst, dat dit congres zoowel groote als hooge belangstelling mag genieten.

In de eerste plaats moet ik hier vermelden, dat de Beschermheer van het Java Instituut, Z. E. de Gouverneur-Generaal, niet alleen een vertegenwoordiger naar dit congres heeft afgevaardigd in den persoon van den directeur van Onderwijs en Eeredienst, dien ik zooeven reeds in beide kwaliteiten heb welkom geheeten, maar ook door den Gouvernements-Secretaris aan het bestuur een schrijven gedateerd 28 November 1924 heeft doen richten van dezen inhoud:

,,In antwoord op het aan Zijne Excellentie in haar kwaliteit van Beschermheer uwer vereeniging door uw bestuur gericht schrijven van 19 dezer, behelzende een uitnoodiging tot bijwoning van het gedurende de Kerstdagen te Jogjakarta door uw Vereeniging te houden congres, heb ik de eer, cp last van den Gouverneur-Generaal te uwer kennis te brengen, dat Zijne Excellentie de uitnoodiging van uw bestuur met waardeering ontving, doch tot haar leedwezen daarvan geen gebruik zal kunnen maken.

,,Aan deze mededeeling words toegevoegd, dat de Landvoogd met aandacht heeft kennis genomen van het belangwekkende programma, hetwelk den bezoekers van het a.s. congres zal worden aangeboden, en mij heeft opgedragen uw bestuur te verzoeken aan het congres Zijne Excellentie's betse wenschen voor deszelfs welslagen over te brengen.''

Gisteren mocht het bestuur bovendien een telegram ontvangen, dat als volgt luidt:

,,De landvoogd draagt mij op nogmaals de beste wenschen voor het welslagen van het congres uit te spreken.''

Ik heb stellig wel uw aller instemming, wanneer ik straks namens het congres Z.E. telegrafisch eerbiedigen dank betuig voor de gegeven blijken van belangstelling.

Ook mocht het bestuur een schrijven ontvangen van den vice-president van den Raad van Ned.-Indië, den heer Mr. K. F. Creutzberg, die, naar bekend is, den arbeid van het Java Instituut van den beginne af aan, toen de heer Creutzberg directeur van Onderwijs en Eeredienst was, steeds met interesse heeft gevolgd. Zijn schrijven gedateerd 16 Dec. 1924, dat het bestuur hoogelijk waardeert en waarvoor het zeer erkentelijk is, luidt als volgt:

„Mijne Heeren.

„Had ik aanvankelijk gehoopt gevolg te kunnen geven aan uw zeer gewaardeerde uitnoodiging en althans een gedeelte van het a.s. congres van uw Instituut te Jogjakarta te kunnen bijwonen, tot mijn groot leedwezen moet ik u thans berichten, dat onvoorziene omstandigheden mij verhinderen aan die uitnoodiging gehoor te geven.

„Het programma der werkzaamheden en uitvoeringen en de wijze waarop uw bestuur zich van medewerking heeft weten te verzekeren beloven het congres een uiterst belangrijke gebeurtenis te doen worden. Het is mijn oprechte wensch dat die belofte ten volle in vervulling moge gaan."

Dat de resident van Jogjakarta, eere-voorzitter van het congres, dit niet kan bijwonen — gisterenavond heb ik reeds gelegenheid gehad te zeggen, hoe dit het bestuur spijt.

Eerbiedigen dank brengt het bestuur aan U. Hoogheid Sultan van Jogjakarta, voor uw talrijke gunstbewijzen zooals het aanvaarden van het beschermheerschap van het congres, het doen opluisteren van het congres door uw wajang orang en andere voorstellingen, te veel om op te noemen, als ook en dit niet in de laatste plaats voor de bizondere eer, die Uwe Hoogheid door Haar tegenwoordigheid het congres wel heeft willen schenken.

Eerbiedigen dank betuigt het bestuur ook aan Z. H. den Soesoehoenan van Soerakarta voor Haar blijk van belangstelling door vertegenwoordigers, n.l. P. A. Soerjobroto en P. A. Soerjohamidjojo, naar dit congres af te vaardigen.

Hoogelijk waardeert het bestuur voorts de aanwezigheid van den eere-voorzitter van het Java Instituut, P. A. A. MangkoeNagoro, wiens beproefde belangstelling voor het Instituut overigens van algemeene bekendheid is.

U. P. A. A. Pakoe Alam, eere-voorzitter van het Comité van Ontvangst, is het bestuur grooten dank verschuldigd voor al uw tegemoetkomingen ten behoeve van de organisatie en de opluisteringen van het congres.

Hiertoe hebben verschillende commissies samengewerkt, die alle in het programma vermeld staan en die ik hier allen openlijk voor de verrichte en de nog te verrichten werkzaamheden dank. In het bizonder noem ik den eere-voorzitter der feestcommissie, P. A. Ad. Danoeredjo, in wiens pendopo wij thans bijeen zijn, en de voorzitters dier verschillende commissies, de heeren Van Mook, P. A. Soerjadiningrat en Sitsen, als ook den heer en mevrouw Resink en de heeren Sastrowidjono en Holland.

Voorts brengt het bestuur van het Java Instituut zijn openlijken dank aan de besturen van de S. S. en de N. I. S. voor de aan de congressisten verleende tegemoetkoming ten aanzien van de spoorkosten.

Eindelijk betuig ik namens het bestuur dank aan hen die de kern van het congres vormen, n.l. de prae-adviseurs, en aan u allen, congressisten in het algemeen, waaronder verscheidene autoriteiten en afgevaardigden van verschillende vereenigingen. Vooral mag ik wel noemen den heer Westenenk (die hier wel niet in zijn kwaliteit van lid van den Raad van Nederlandsch-Indië is gekomen, maar alleen wijl hij in de Indologie belang stelt, op welk gebied hij zelf waardevol werk heeft geleverd), wiens tegenwoordigheid voor het congres een zeer gewaardeerde eer is.

Thans verklaar ik het congres voor geopend.

Daar het congres de bizondere eer geniet Z. H. den Sultan in zijn midden te zien, moge het mij vergund zijn het zoo even gesprokene in het Javaansch te herhalen.

Als de voorzitter zijn rede beëindigd heeft, neemt de heer **Van der Meulen** het woord, **directeur van Onderwijs en Eeredienst, vertegenwoordiger van Z. E. den Gouverneur-Generaal**:

Hooggeachte Heer Sultan van Jogjakarta!
Dames en heeren!

Wanneer ik bij den aanvang der werkzaamheden van dit congres enkele oogenblikken uw aller aandacht vraag, is dat om gevolg te geven aan den opdracht van Z. E. den Gouverneur-Generaal om hier te vertolken de groote belangstelling, welke Z. E. voor deze samenkomst koestert.

Geen volk kan zichzelf zijn zonder waardeering voor eigen cultuur en deze waardeering is niet mogelijk zonder kennis van die cultuur. Heeft de regeering van oudsher de studie van de inheemsche cultuur binnen den kring van haar belangstelling getrokken en maatregelen genomen, om die te bevorderen, het is duidelijk, dat wanneer rijke vruchten op dit gebied zullen kunnen worden geplukt, de rezultaten van die studie moeten doordringen ook tot die groote groep van menschen, die niet uitsluitend hun tijd aan de wetenschap kunnen besteden, maar die toch in de rezultaten daarvan belang stellen. Dit mag in de eerste plaats worden verwacht van de nazaten van hen, die in vroegere eeuwen dragers waren van die cultuur. En wanneer belangstelling voor de traditie zich paart aan die voor de wetenschap, zullen die elkander kunnen steunen; wanneer het Java Instituut traditie en wetenschap organizeert tot één geheel, verzamelt men daarmede alle krachten, die werkzaam kunnen zijn in het belang van den bloei van die cultuur en die geboren zijn door innerlijken drang naar kennis.

Als uiting van dien innerlijken drang naar kennis beschouwt de regeering dit congres en het begroet dit als zoodanig met groote ingenomenheid. Z. E. de Gouverneur-Generaal heeft mij opgedragen hier nogmaals mondeling zijn beste wenschen voor het welslagen van dit congres uit te spreken. Moge het rijke vruchten dragen en aan verheldering van inzicht, dat is aan verhooging van waardeering, dat is aan vermeerdering van liefde voor de javaansche cultuur ten goede komen!

De heer Dahler vertaalt de woorden van den heer Van der Meulen in het Maleisch.

De voorzitter van het congres dankte den heer Van der Meulen, nadat diens rede in het Maleisch was overgebracht, voor de door hem, namens de regeering, gesproken woorden, waarna het woord werd verleend aan **Z. H. Sultan Hamengkoe Boewono VIII van Jogjakarta**, die als volgt sprak:

Mijnheer de voorzitter, geachte vergadering!

Bij de opening van dit congres is het mij een behoefte, mijn voldoening uit te spreken, dat de keuze van de plaats voor het houden daarvan en de daaraan verbonden tentoonstelling van de javaansche bouwkunst en huisinrichting op Jogjakarta is gevallen.

Want zoowel de hier te houden besprekingen over onderwerpen op het gebied van de javaansche cultuur als de zooeven door mij bedoelde tentoonstelling zullen ongetwijfeld ten goede komen aan de cultureele herleving in mijn gebied.

Tevens wensch ik hierbij te wijzen op het belang van de tentoonstelling, in het bizonder voor de door het Sultanaat van Jogjakarta gekoesterde plannen ter oprichting van een oudheidkundig museum met een permanente tentoonstelling van produkten van den javaanschen landbouw en van de javaansche nijverheid, zooals

gisteravond door den resident reeds is uiteengezet.

Het is verheugend te mogen konstateeren, dat van regeeringswege warme belangstelling voor dit congres is betoond, welke belangstelling door mij hoogelijk wordt gewaardeerd.

Mijnheer de voorzitter, van harte wensch ik, dat uw vereeniging veel succes met dit congres moge beleven en dat het zal moge bijdragen tot herleving van de javaansche cultuur en tot inniger samenwerking en beter onderling begrip tusschen de verschillende bevolkingsgroepen hier te lande, tot heil van land en volk!

Nadat de in de javaansche taal uitgesproken rede van den Sultan door den heer R. Sastrowidjono in het Nederlandsch was overgezet, bedankte de voorzitter Z. H. voor de door hem gesproken woorden.

Het woord kwam daarna aan G. K. P. A. A. MankoeNagoro VII, die eveneens in het Javaansch sprak en wiens rede den volgenden inhoud had:

Mijnheer de voorzitter!

Het zij mij als eere-voorzitter van uw vereeniging vergund, nog eenige woorden toe te voegen aan hetgeen gij in uw openingsrede hebt gezegd.

Het doet steeds weer mijn hart als Javaan weldadig aan, wanneer ik zoovele van mijn landgenooten tezamen met de vertegenwoordigers der andere bevolkingsgroepen hier te lande vereenigd zie, teneinde in onderlinge samenwerking niet alleen onze cultuur te bestudeeren als een uiting van het verleden; doch ook om de middelen te beramen, die cultuur voor het heden en de toekomst tot nieuw leven op te wekken.

In tijden als deze, waarin men meer aandacht schijnt te hebben voor hetgeen de menschen verdeeld houdt, dan voor wat hen vereenigen kan, waarin het streven der menschheid dikwijls meer op afbraak dan op wederopbouw is gericht, waarin het verschil tusschen Oost en West zoo dikwijls als een onoverbrugbare kloof wordt voorgesteld, moet het ieder weldenkend mensch een geruststelling zijn, dat zoo groote ideëele en maatschappelijke belangen, als het Java Instituut in zijn arbeidsveld omsluit, door zoo uiteenloopende menschengroepen in harmonie en onderling begrijpen kunnen worden behartigd.

Ik wensch tenslotte de hoop uit te spreken, dat het Java Instituut, voortgaande op dien m.i. eenigen goeden weg, de onderlinge waardeering der leden moge versterken en steeds in bloei moge toenemen.

De voorzitter dankt den eerevoorzitter namens het bestuur voor hetgeen hij gesproken heeft. Het is bekend, dat deze groote belangstelling koestert voor het werk van het Java Instituut, en dit is ook nu weer opnieuw gebleken.

Het congres poseert voor het maken van eenige fotografische opnamen (plaat I).

Z. H. de Sultan van Jogjakarta, uitgeleid door het bestuur, verlaat hierna het congres.

***

Na de hervatting van het congres deelt de voorzitter in de eerste plaats mede, dat een telegram is ingekomen van den directeur van Gouvernements-Bedrijven, houdende mededeeling van verhindering, en de beste wenschen voor het congres uitsprekende.

---

9 uur 30 v.m. Aan de orde is de behandeling van de vraag:

Op welke wijze kan bij de opvoeding van de landskinderen de inheemsche cultuur meer tot haar recht komen?

Inleiders: W. D. P. Corporaal, R. Sasrasoeganda, M. Soeriadiradja, Pastoor Van Lith.

In verband met den beschikbaren tijd verzoekt de voorzitter aan de inleiders, om voor de nadere toelichting van hun prae-advies ten hoogste een half uur in beslag te nemen.

De heer Corporaal zal slechts ingaan op de groote hoofdzaken, al loopt hij de kans dat daardoor zijn toelichting wat rafelig wordt.

Het is met schroom dat spr. een onderwerp als dit: opvoeding van en onderwijs aan de javaansche natie, behandelt in een vergadering met zooveel inheemschen. Twee dingen troosten hem daarbij, nl. dat in Hindoestan zich een dergelijk proces heeft afgespeeld, en dat daar in het verleden meermalen het woord is gevoerd over en aangedrongen is op nationaal onderwijs en nationale opvoeding door niet-Indiërs; spr. herinnert aan Hume, Olcott, Blavatsky, Besant, Pearson, Andrews en zoovele anderen.

Sprekers prae-advies en de toelichting daarop hebben niet de allures van wetenschappelijkheid; wat hij schreef en spreekt is gegrond op zijn liefde voor dit schoone land en zijn volk. Bleven de besprekingen op dit congres slechts wetenschappelijk, dan zou het naar sprekers inzicht falen, want dit is geen wetenschappelijk congres. De wetenschap is daarvoor te eenzijdig intellektualistisch. Er is bij de verbetering, die men tracht aan te brengen voor de nationale cultuur, reeds te veel nadruk gelegd op het intellektualisme: intellektueele middelen zijn meerendeels slechts lapwerk gebleken.

Het onderscheid tusschen de rassen, meer bepaaldelijk tusschen Oost en West, is slechts een onderdeel van de verschillen, die bestaan in het groote, samengestelde menschelijke bewustzijn. Het onderscheid tusschen Oost en West is in de eerste plaats een kwestie van verhouding: het accent wordt bij den Oosterling anders gelegd dan bij den Westerling, doch essentieel verschil bestaat er niet.

Dit heeft men bij de pogingen, om de nationale cultuur te bevorderen, meerdere keeren uit het oog verloren. Spr. wijst hier op een opvatting als tot uiting komt in het prae-advies van Dr. Bosch, die als scherpe tegenstelling tegenover elkaar stelt: wetenschap en mystiek. In algemeenen zin is deze opvatting wel juist, doch aan den anderen kant moet men toegeven, dat terwijl de term ,,wetenschap'' zuiver definieert, dit met den term ,,mystiek'' niet het geval is. Slechts zeer weinigen weten wat men daaronder heeft te verstaan; volgens de westersche taalopvatting rangschikt men er alles onder, wat men niet goed in een andere rubriek kan thuisbrengen.

De neiging om het menschelijk bewustzijn in twee groote vakken te verdeelen: wetenschap of intellektualisme, en mystiek, is een groote fout, waarbij het niet goed vatten van het begrip ,,mystiek'' een rol speelt. Spr. geeft voorbeelden van het gebruik van kaarsjes en rood licht, en van films, waarin personen in oostersche kleedij voorkomen, hetgeen door den Westerling onder ,,mystiek'' wordt gerekend. Hij wijst er op, dat dergelijke dingen ten hoogste uiterlijke kenteekenen zijn: iemand, die werkelijk mystiek heeft bestudeerd, gebruikt dien naam liever niet, omdat deze in het bovengenoemde verband allicht een belachelijken indruk

zou maken. De Javaan, wien massa-mystiek van bovengenoemde soort wordt toegeschreven, moet dit ook voelen.

Volgens sprekers meening ligt bij de oostersche cultuur de nadruk elders dan bij de westersche. Bij den Westerling wordt n.l. het accent gelegd op de wetenschap en bij den Oosterling op geheel iets anders en dat is, wat men bij gebrek aan een betere definitie „mystiek" noemt; doch men doet met deze benaming de oostersche cultuur geen voordeel.

Spreker geeft voorts een kleine beschouwing in dit verband over de theosofie, die ook op iets anders den nadruk legt dan op de wetenschap, n.l. meer oostersch dan westersch denkt. Zij is in zekeren zin identiek met het Javanisme en met den grondslag der oostersche cultuur. Spreker kan zich, omdat hij de theosofie bestudeerd heeft, den gemoedstoestand van den Javaan en den Oosterling in het algemeen goed indenken.

In de vraag, gesteld boven het prae-advies: „Op welke wijze kan bij de opvoeding van de landskinderen de inheemsche cultuur meer tot haar recht komen?" — valt duidelijk de „tjap blanda" te onderkennen. Dit is een term, die burgerrecht heeft verkregen, doch die al bij voorbaat de wenschelijkheid aanduidt om de kwestie niet aldus op te lossen. De man van de „tjap blanda" wenscht de oostersche cultuur en het oostersch denkvermogen uit te balanceeren op een manier, die hij in zijn eigen bewustzijn aanvaardt. Hij is een soort fanaticus en erkent niet de permutaties, die het goddelijk scheppingsvermogen in de natuur heeft gelegd. Zijn samenstelling is volgens hem de samenstelling en die tjap drukt hij op de omgeving, waarin hij zich bevindt. Deze „tjap blanda-man" staat dus ver van het standpunt, dat heel sterk door spreker wordt ingenomen.

Het drukken van een „tjap blanda" op de inheemsche cultuur zou volgens spreker een ontzaglijk groot kwaad voor de bevordering van deze cultuur zijn. Wanneer aan het oostersch denkvermogen een doorslag zou worden gegeven op westersche manier, zou de wereld daardoor verarmen, terwijl het tevens nog de vraag is of zulk een westersche nadruk wel die rezultaten heeft, die men geneigd is aan te nemen. Spreker heeft Tagore herhaaldelijk in zijn prae-advies aangehaald: den man, wiens invloed in deze richting over geheel de wereld is werkzaam geweest, den man, door wiens denkbeelden — als ze doorwerken — in de toekomstige periode van wereldontwikkeling een rustiger tijdperk zal aanbreken t.a.v. de verhouding van Oost en West, een werkelijk nieuwe gouden eeuw, niet voor een speciaal oppervlak van de aarde, maar voor de geheele wereld.

Spreker wijst er voorts op, dat Gandhi ondanks het feit, dat hij zeer hoog opgaf van de non-coöperation, toch in den felsten non-coöperation-tijd de denkbeelden van Tagore niet heeft teruggewezen.

Al was Gandhi in politiek opzicht het in de eerste jaren niet altijd met Tagore eens, in den grond van de zaak heeft Gandhi nooit verschil van meening met zijn landgenoot Tagore gehad t.a.v. van de opvatting, dat de te gebruiken middelen niet slechts intellektualistisch behooren te zijn, doch alle bestanddeelen van het menschelijk bewustzijn behooren te omvatten.

Spr. komt hier op het Kawi, de oude taal hier, die gelijk staat met het Sanskriet in Britsch-Indië. Het is van belang voor de cultuur van een volk, dat het zijn oude, bijna doode taal bestudeert. Kawi en Sanskriet zijn voor het Oosten van nog meer belang dan Grieksch en Latijn voor het Westen. Het Kawi is onmisbaar om een aanknoopingspunt te verkrijgen met de oude cultuur, het Kawi brengt terug op den juisten voedingsbodem der cultuur, het bestudeeren en het bevorderen daarvan is het in aanraking brengen van de natie met haar onderbewustzijn, het doen verrijzen van de oude, haast vergeten dingen boven den drempel van het bewustzijn. Spr. haalt hier de passage aan, voorko-

mende in zijn prae-advies blz. 244, eerste kolom onderaan.

Uit zijn prae-advies en zijn toelichting daarop gevoelt men, dat hij nationaal onderwijs beschouwt als het redmiddel der javaansche cultuur, al beschouwt hij het niet als panacee tegen alle kwalen. Hij wijst op Britsch-Indië, de Philippijnen, Japan: de konklusies uit het vergelijkingsmateriaal, dat voorhanden is, wijzen erop dat nationaal onderwijs het groote middel is.

Dit brengt voor spr. geen vijandschap mede tegen het in Indonesië bestaande stelsel van hollandsch-inlandsch onderwijs. Neen, dit onderwijs heeft het bewustzijn wakker geschud, het fungeert als een reddingsboei bij een schipbreuk, doch men blijft toch niet steeds op een boei ronddrijven! Men moet zich voorzien van een goed varend schip, en dat is in deze het nationale onderwijs.

Waar haalt men het geld vandaan? Het zal iets eigens moeten zijn, een plant, die wortelt in eigen bodem, in eigen psyche, eigen bewustzijn. Laat men daarbij beginnen als Tagore, eenvoudig, heel eenvoudig, met een minimum van middelen.

Het slagen hangt af van de personen, de nationalisten, die zich aan dit werk geven, en aan hen worden de allerhoogste eischen gesteld: zij moeten zich toonen werkelijke patriotten, die hun vaderland liefhebben en daarvoor alles over hebben. Het karakter van de scholen moet zijn dat der huisgezin-school, waarbij de kinderen worden opgenomen in het huisgezin van de leeraren.

Wegens gebrek aan tijd kan spr. verder op de details der uitvoering en op den uitbouw dezer gedachte niet ingaan. Hij volstaat met wat hij zeide, en verwijst voorts naar zijn prae-advies.

***

De heer Dahler vertaalt den inhoud van de rede van den heer Corporaal in het Maleisch.

***

De heer Sasrasoeganda spreekt in het Javaansch.

R. Sastrawidjana vertaalt den inhoud der rede van den heer Sasrasoeganda in het Nederlandsch.

Spr. begon met het geven van een uiteenzetting over de beteekenis van het woord „cultuur" volgens zijn opvatting. Bij de beantwoording van de vraag, op welke wijze de inheemsche cultuur bij de opvoeding der landskinderen tot haar recht zal moeten komen, behoort goed onder het oog worden gezien, dat de opvoeding zich moet aansluiten aan verschillende andere takken van ontwikkeling, cultuur en levensverdieping. En wel:

ten 1ste aan de agama Djawa, de javaansche levensbeschouwing;

ten 2de aan de javaansche beleefdheidsvormen, die zich moeten aanpassen aan de eischen van den tegenwoordigen tijd;

ten 3de aan de javaansche verhalen, waarvan de inhoud indruk moet achterlaten op het kinderhart;

ten 4de aan de geschiedenis en wel voornamelijk die over de daden van onze helden, bijv. Diponegoro, die bekend stond als een groot strateeg in den javaanschen oorlog; en

ten 5de aan de javaansche liederen.

De heer Sasrasoeganda heeft de opmerking gemaakt, dat deze javaansche liederen, een uiting van specifiek javaansche cultuur, bijna vergeten zijn. De leerlingen op de openbare scholen kennen hun eigen liederen niet meer, omdat daar de javaansche zang als facultatief vak wordt opgenomen.

Spreker betreurt het verder, dat de Javanen op het gebied van onderwijs afhankelijk zijn van den Westerling, zoodat zij niet vrij zijn om hun onderwijs volgens hun eigen opvatting te regelen. Spreker pleit ervoor, den Javanen meer vrijheid te laten om het onderwijs aan javaansche kinderen op javaansche leest te kunnen schoeien.

Spreker deelde verder mede, dat er op Bali vele Balineezen waren die lezen en

schrijven konden, doch de daar gevolgde methode op de openbare scholen een zoodanige is, dat hierdoor het aantal analphabeten toeneemt.

Er bestaat, volgens spreker, vaak nog wantrouwen omtrent hetgeen door de javaansche bevolking wordt gewenscht. Om hieraan een einde te maken en het initiatief van de javaansche bevolking beter te doen uitkomen, zou spreker gaarne zien, dat de Javanen geen vergunning van de overheid behoefden te vragen voor het geven van onderwijs, doch hiervoor slechts een kennisgeving noodig zou zijn. Aan de overheid moet natuurlijk wel de mogelijkheid worden open gelaten, om ten allen tijde het onderwijs van dergelijke scholen te onderzoeken om zoo noodig te kunnen ingrijpen, doch de moeilijkheden, die thans bestaan bij het inrichten van het eigen onderwijs, moeten zooveel mogelijk uit den weg worden geruimd.

De heer Sasrasoeganda geeft in het Javaansch nog nadere toelichting op deze vertaling, welke door den heer Sastrawidjana als volgt wordt weergegeven:

Spreker deelt nog nader als zijn bedoeling mede, dat de opvoeding der landskinderen zich bovendien moet aansluiten bij het geloof aan God, dus niet alleen aan de Agama Djawa (de Javaansche Levensopvatting).

De heer Sasrasoeganda kwam tegen de vertaling „het geloof aan God" op, en verbeterde die in: het geloof IN God.

.

Daarop houdt de heer M. Soeriadiradja een redevoering in het Maleisch. Hier volgt de rede in het Nederlandsch:

Mijnheer de Voorzitter, Dames en Heeren,

Onderwijs geven is, zooals u allen natuurlijk weet, heel iets anders dan opvoeden. In dat woord „opvoeden" ligt opgesloten de bedoeling om te onderhouden en op te wekken de schatten van het kinderhart, de kinderziel, ten einde daardoor een edelheid van gemoed te vormen als levensgrondslag voor een volk en diens zonen.

Op den opvoeder rust de plicht om te vormen en uit te breiden de goede eigenschappen van ons allen.

En degeen die in staat is om een volk naar behooren op te voeden, dat is dat volk zelf. Wij behooren te zijn de opvoeders van onze kinderen. Wij zijn ten aanzien van onze nakomelingen als de sleutel voor het slot.

Wij alleen weten welke eigenschappen moeten worden aangekweekt, verbeterd en gecultiveerd en welke eigenschappen niet meer in overeenstemming zijn met de tijdsomstandigheden waarin het volk leeft.

En de grondslag voor die opvoeding moet zijn de eigen cultuur, het volkseigen, terwijl een vreemde cultuur alleen hulpmiddel mag zijn om die eigen cultuur op te wekken en te verrijken. Dat alleen kan ons brengen op den trap van gelijkwaardigheid met andere volken.

Pastoor Van Lith heeft gezegd, dat een volk, dat zijn eigen taal niet bestudeert, gedoemd is om steeds een volk van den tweeden rang te blijven. Des te meer zal dit het geval zijn, indien het zijn geheele cultuur verwaarloost en op een vreemde cultuur gaat bouwen; dan daalt het nog meer in den rang der volken, en wordt het een volk van imitatie-menschen.

Het is door dat steeds nadoen en nog eens nadoen, dat onze cultuur en ons volkseigen in het gedrang zijn gekomen, en nu het zoo ver met ons is, worden wij ons bewust van het goede en het schoone van onze voorouders, die in hooge eer stonden en een eigen kunnen bezaten, dat niet hoeft onder te doen voor al dat vreemde dat ter navolging tot voorbeeld werd.

Indien het javaansche volk niet een eigen hoogstaande cultuur en beschaving had bezeten, dan zou uit dat volk nooit een Gadja Mada zijn voortgekomen, nooit een rijk Madjapahit of Pedjadjaran.

Het is te betreuren, dat men zich geen rekenschap geeft van de hoogheid van die cultuur, zich niet bewust is van zijn kostbaar bezit. Het mooie en hooge van de javaansche cultuur en van onze voorouders wordt niet algemeen gevoeld door het volk, en dit is dan de reden dat men zich de mindere gevoelt en dat men na gaat doen, over gaat nemen.

Weten en voelen de Javanen het schoone van Java?

Weten en voelen de menschen uit de Prijangan het schoone van Prijangan, dat naar men zegt slechts door weinig andere streken ter wereld wordt geëvenaard?

Immers neen: slechts weinigen zijn er tot wie het goed doordringt, en de reden daarvan is o. m. dat het volk zelf reeds een integreerend deel van dat schoone is. Eerst als men naar andere streken trekt, dan pas wordt men zich van de schoonheid en de verhevenheid van zijn vaderland bewust.

Zoo is ook het geval van het javaansche volk ten opzichte van zijn cultuur.

Dat mooie in de javaansche cultuur heeft een eigendommelijk karakter, het is anders dan het mooie van Europa, maar beide culturen nemen een eigen plaats in van schoonheid en kunst.

En daarom moet de opvoeder er naar streven om dat javaansche mooi, dat in overeenstemming is met den geest des tijds, wordt aangekweekt bij de kinderen en nakomelingen. Doch daarvoor moeten de Javanen in de eerste plaats verre houden alle naäperijen, maar moeten zij hun eigen bezit onderzoeken en waar noodig verbeteren. De vooruitgang van de soendaneesche vrouw bijvoorbeeld, die gelijk is aan den man en in bijeenkomsten ook stem heeft, is niet een navolging van europeesche zeden, maar is specifiek eigen aan de Soenda-landen. Let eens op al de oude verhalen, pantoens, waar gesproken wordt van het ten strijde trekken van vrouwen die over bepaalde gebieden regeeren!

Daarom weg met de zucht tot navolging van Europa en Arabië, voor zoover buiten het gebied van den Islam vallende.

Dat schoone van ons zit niet alleen in ons verstand en hart, maar ons heele wezen is daarvan een produkt.

Evenals ons lichaam voedsel noodig heeft, zoo moet ook onze geest gevoed worden, en om nu uit te maken wat voor geestesvoedsel ons nageslacht moet hebben, moeten wij in de allereerste plaats met onze cultuur te rade gaan, moeten wij onze cultuur door-geven en ons bewust maken van onze eigen karakter- en cultuureigenschappen. Want wij zijn het zaad dat gestrooid moet worden in ons nageslacht, dat wij moeten opvoeden om te bepalen, wat zij in de toekomst noodig zullen hebben. En om ons daarvan bewust te kunnen worden, moeten wij op onze beurt de omstandigheden kennen waarin onze voorouders leefden, want wij zijn vrucht daarvan, wij zijn wat onze voorouders gezaaid hebben. Van slecht zaad is nooit en nimmer goede vrucht te verwachten.

Wij moeten daarom des te beter uitzoeken wat wij uit zullen zaaien, en als het niet voldoende is, dan pas nemen we zaaisel van anderen. Want hoezeer ik ook streef om ons volkseigen op inheemsche leest te blijven schoeien, ik ben niet van plan daarbij tot het uiterste konservatief te blijven en slechts het oude te behouden. Onze mooie cultuur is in den loop der tijden bedorven, welnu, dat wat bedorven werd moeten wij in orde brengen. Wij zien thans vele javaansche vrouwen Europa en Arabië navolgen, los van haar eigen aard. En dat is een gevaar en daarom moeten wij onze vrouwen lektuur verschaffen om haar als leidraad te strekken. Toont haar het mooie in den aard en het karakter van de javaansche vrouw!

Aldus ook geldt het van de opvoeding tot veredeling van het karakter. Men geve de vrouw geen kans, om in plaats van in de richting der veredeling, in die van vernedering te gaan, zooals bij de keuken-opleiding geschiedt, d.i. dat men zijn

kinderen uitbesteedt bij hoog geplaatsten zooals men vroeger gewoonlijk deed. Dat was de weg naar vernedering en onderdanigheid. Wel leert het kind dan het werk van huisjongen en keukenmeid, maar de onderdanigheid blijft het als karakter bij en bovendien komen er nog allerlei slechte dingen bij, die zij van hun meesters leeren.

De kinderen moeten bij ons blijven, die met alle liefde hen op zullen voeden. Het is fout om onze kinderen aan andere menschen toe te vertrouwen voor hun opvoeding. Die andere menschen mogen slechts de leermeesters zijn. Geef daarom aan ons volk, aan de moeders van onze kinderen een handboek voor de opvoedkunde.

Velen verkeeren in de meening, dat de school een plaats is waar men zijn kinderen heen zendt voor de opvoeding en dat de school dan in de plaats komt van de ouders, zoodat dezen zich dan ook in niets meer met de opvoeding van hun kinderen hoeven te bemoeien. Het is duidelijk, dat een dergelijke meening fout is. Inderdaad is de school slechts de plaats, waar kennis wordt opgedaan en waar ter aanvulling en als hulp voor de ouders het kind tevens een beetje wordt opgevoed. De huiselijke kring is de eigenlijke plaats waar opgevoed wordt.

Om de school in overeenstemming te doen zijn met het algemeen belang, moet ze ook opvoeden in den geest van de opvoeding thuis en het oog gericht houden op de maatschappij.

Om dit doel te kunnen bereiken moeten in de opleidingsscholen voor onderwijzers, zoowel op normaal- als op kweekscholen, de leerlingen worden verplicht de opvoedkunde zoo uitgebreid mogelijk te bestudeeren, de zielkunde inbegrepen, opdat zij straks ook aan de taak van opvoeder kunnen deelnemen en niet uitsluitend onderwijzer behoeven te zijn, maar bevoegd onderwijzer.

Zoo moet ook aan het vak der volkenkunde, aan de adatleer en aan al wat in verband staat tot het volk meer aandacht worden gewijd dan tot dusver het geval is.

Vooral ook op de Fröbel-kweekschool moeten de kweekelingen terdege kennen de taal, de levenswijze, de spelen, de liedjes der landskinderen, waardoor zij de ziel van het inheemsche kind kunnen leeren en begrijpen.

Behalve op de kweekscholen voor onderwijzers moet ook op de lagere school aan de culuur aandacht gewijd worden en moet daarover gesproken worden, b.v. gedurende de les in aardrijkskunde, geschiedenis, lezen. En wat de leesboeken betreft, die behooren zoowel wat de taal als wat den inhoud betreft opvoedkundig juist te zijn en in overeenstemming met den werkelijken toestand.

Zoo ook bij het taalonderwijs (opstel en spreken), waarbij men vermijden moet alles wat niet juist is en wat tegen de adat strijdt. De opstellen mogen geen gelegenheid voor de leerlingen worden om den vasten grond onder de voeten te verliezen en ergens te gaan zweven.

Het is te betreuren, dat op de H.I. scholen, waar een europeesche onderwijzer als hoofd optreedt, de rang van eersten inlandschen onderwijzer thans langzaam aan wordt opgeheven, terwijl het toch van zoo groot belang is om die betrekking te handhaven.

***

P a s t o o r   V a n   L i t h is van oordeel dat een nationale spraakkunst voor het Javaansch noodig moet worden geacht, een spraakkunst op eigen grondslag. Terloops merkt hij op dat daarbij, als op vele andere punten, het allerhoogste ideaal, het herstellen der cultuur op de oude basis en het wegwerken van het nieuwe, niet te bereiken is, doch dat het betere niet de vijand mag zijn van het goede. Ook moet in het oog worden gehouden, dat het streven naar een ideaal, zonder dat een goede materieele grondslag aanwezig is, moet mislukken. Zooals Van Eeden zeide: de ziel kan zich niet voldoende op hooger

toeleggen, wanneer niet voor den materieelen persoon het noodige aanwezig is om te leven.

Al is de nationale spraakkunst een klein onderdeel van het streven naar herstel der cultuur, het is er toch een belangrijk deel van. Getracht moet worden den bloeitijd van het oud-Javaansch zooveel mogelijk te herstellen, waarbij het echter noodig zal zijn nieuwe woorden en zinswendingen in te voeren om het oude aan te passen aan onzen tijd. Het goede en eigenaardige in de taal moet daarbij behouden blijven.

Spr. ziet den javaanschen zinsbouw als volgt: men stelt iets voorop en zegt daarvan iets naders, bv.:

T a f e l d e z e, p o o t e n e r v a n v i e r.

De Nederlander stelt zich op een ander standpunt. Hij wil in zijn zinnen een verandering aanduiden, die plaats vindt door inwerking: hij kijkt naar den werker en het werk dat veroorzaakt is. De werking wordt uitgedrukt door een werkwoord, dat onderscheiden wordt in tijd, wijze, persoon, getal.

Nu is hij daarbij niet tevreden met als werken aan te duiden wat de werking v e r r i c h t, hij wil ook als werken voorstellen wat de werking o n d e r g a a t en doet dat door middel van het werkwoord w o r d e n, waarbij het „worden" als een werking wordt gedacht. Zelfs als iets blijft, wordt het nog voorgesteld als een werking, door middel van de werkwoorden z ij n, b l ij v e n enz.

Voorts worden in het Nederlandsch heel veel woordsoorten onderscheiden en niet de regel van het onderscheiden en het hoofdbeginsel daarbij bepaalt het woordsoort, doch de grammatikale wet, waaraan de woorden worden onderworpen. Bv. om t e s p e l e n en v o o r h e t s p e l is eigenlijk hetzelfde, doch bij v o o r h e t s p e l hebben wij te doen met een voorzetsel en een zelfstandig naamwoord, en bij o m t e s p e l e n is „om" geen voorzetsel, want het staat voor een werkwoord.

Die verschillende woordsoorten bestaan in het Javaansch niet. Er zijn slechts woorden die geschikt zijn om vooropgesteld te worden, en andere om voor attribuut te dienen. Sommigen kunnen beide functies vervullen, andere weer niet. W i t, z w a r t, z w a a r kunnen in het Javaansch moeilijk vooropstaan als een ding, waarvan iets gezegd wordt: het zijn zuiver attributieve woorden.

Volgens de hier aangeduide opvatting zal dus de nederlandsche zin: D i t b o e k i s g e s c h r e v e n d o o r J a n, in het Javaansch worden gekonstrueerd ongeveer als volgt: B o e k d i t, s c h r i f t e r v a n w e r k J a n.

Een stelsel van werkwoordvervoeging bestaat in het Javaansch niet. Ook zou het fout zijn te willen trachten een werking aan te geven door een overeenkomend zelfstandig naamwoord, zooals in het Nederlandsch: d o o p e n door h e t d o o p e n of h e t d o o p s e l.

Willen wij een javaansche spraakkunst samenstellen, dan moeten wij ons vrijmaken van het groote aantal hollandsche woordsoorten en van de zinsvorming, die berust op doen, zij het aktief of passief. Het gaat er alleen om na te gaan: welke woorden kunnen vooropgezet worden als onderwerp, welke moeten achteraan gesteld worden als gezegde? — Bv.: h ij s c h r ij v e n d e. En voorts: is de eigenschap, die als bijstelling wordt uitgedrukt, voltooid of onvoltooid —: h ij s c h r ij v e n d e, en h e t b o e k g e s c h r e v e n.

Deze grondslag is niet zonder praktisch nut, o. a. bij het ontcijferen van oud-javaansche geschriften, waarbij hij veel helderheid kan geven.

Spr. memoreert hier de namen Bertsch, Sasrasoeganda en Dwidjoséwojo, welke personen zijn vooropgegaan in de uitlegging van de javaansche spraakkunst. Deze mannen hebben zeer groote verdiensten. Maar ook moet in acht genomen worden, dat bij hun opvattingen niet moet worden gezworen: de fouten erin moeten hersteld worden.

De vorming van javaansche taalonderwijzers is tot nog toe onvoldoende geweest en die moet verbeterd worden. Sprekers vertrouwen is daarbij in de eerste plaats gevestigd op de leerlingen der normaalscholen, die met het Javaansch zijn opgevoed. Zij moeten dieper daarin doorgaan en het Maleisch moet voor hen worden afgeschaft. De jongens van de H. I. S., die hun Javaansch bijna radikaal hebben bedorven, zijn voor de verdergaande opleiding minder geschikt.

Sprekers slotsom is dus tweeledig: er moet komen een eigen javaansche grammatika, en een cursus, liefst te Solo, voor het vormen van javaansche taalgeleerden en taalkunstenaars.

Voor het herstel van het Javaansch moet gebroken worden met het overheerschen van het Maleisch. Spreker heeft tegen deze taal op zichzelf niets, maar zij staat het Javaansch in den weg, naast het Nederlandsch, dat echter vanzelfsprekend niet weggewerkt kan worden.

Er mag geen genoegen mede genomen worden, dat de kennis van de javaansche taal sterk achteruit gaat; het mag niet voorkomen, dat Javanen hun eigen taal niet meer durven spreken op vergaderingen uit vrees fouten te zullen begaan. Een herleving van het Javaansch langs den aangegeven weg acht spr. zeer noodig.

***

De heer Dahler geeft in het Maleisch een beknopte weergave van de redevoering van Pastoor Van Lith.

***

De Voorzitter onderstelt, dat met het oog op het late uur van den vorigen avond het allen welkom zal zijn de vergadering voor het oogenblik (12 u. 45) te schorsen en 's avonds voort te zetten met de lezing van Dr. Bosch.

Het bestuurslid Pangeran Hadiwidjojo zal dan de vergadering presideeren.

Deze lezing is bedoeld als inleiding voor de excursie van Vrijdagochtend om de congressisten op de hoogte te brengen van de Prambanan-tempels, welke zij alsdan te aanschouwen zullen krijgen.

DE TENTOONSTELLING VAN JAVAANSCHE BOUWKUNST EN HUISINRICHTING.

5 uur n.m. Opening van de tentoonstelling van Javaansche Bouwkunst en Huisinrichting in het gebouw van den regent patih Danoeredjan te Jogjakarta.

Rede uitgesproken door den voorzitter van de tentoonstellingscommissie P. H. W. Sitsen.

Toean Sultan!

Het zij mij vergund in de eerste plaats u den dank van het Java Instituut te brengen voor uw bereidwilligheid de tentoonstelling, ter opluistering aan het congres verbonden, te willen openen.

De bedoeling dezer tentoonstelling is belangstelling op te wekken voor reeds bestaande javaansche architektuur en meubelkunst; belangstelling, die steeds oorzaak is van verder onderzoek, en waarvan de rezultaten weer de grondslag kunnen zijn voor een verderen opbouw.

De verschillende javaansche modellen van gebouwen, op deze tentoonstelling samengebracht, leggen, zooals trouwens de javaansche namen ook aangeven, zeer sterk den nadruk op den dakvorm en de ondersteuningswijze van het dak, als de voornaamste konstruktieve elementen in de javaansche huis-architektuur. Het klimaat waarin deze vormen ontstaan zijn gaf hiertoe aanleiding, terwijl de veiligheid der bewoners in den tijd van hun ontstaan blijkbaar de open bouwwijze kon verdragen. Wel had men later, bij gewijzigde toestanden, te voldoen aan den eisch,

dat de woningen-zelf gesloten dienden te worden, hetgeen in het algemeen noch esthetisch noch hygiënisch een verbetering kan worden genoemd, doch verschillende foto's op deze tentoonstelling aanwezig toonen aan, dat door javaansche architekten ook voor de wandbehandeling meermalen een behoorlijke esthetische oplossing werd bereikt.

Naast den dakbouw moet steeds geleefd hebben omwallingsarchitektuur. Afsluitingen van bij elkaar behoorende komplexen met bijbehoorende poorten en trappen, waardoor kunstzinnige pleinen en straten ontstonden, heeft aan de javaansche stedebouwkunde een zeer eigen cachet gegeven. Vele foto's, op de tentoonstelling aanwezig, geven hiervan voorbeelden. Trouwens indien de liefde voor het brengen van schoonheid in het stadplan en de kracht tot verwezenlijking van het bepeinsde niet geleefd hadden in het gemoed der Javanen, dan zouden pleinvormingen als bijv. uw aloon-aloon Kidoel, als bijv. het kruispunt met driehoekig pleintje bij den westelijken toegang naar dezelfde aloon-aloon nooit ontstaan kunnen zijn in den schoonen vorm, die ons nu steeds weer blijdschap brengt.

Dat de architekt in zijn woningbouw ruim gebruik maakte van de dekoratieve kwaliteiten van den javaanschen sierkunstenaar is feitelijk onnoodig te memoreeren. Wel willen wij de aandacht vestigen op de zuiverheid, waarmede vaak beplantingen zijn uitgedacht. Verschillende foto's op de tentoonstelling toonen aan, op welk een gelukkige wijze de javaansche architekt in zijn stadplan beplanting tot een wezenlijk bestanddeel zijner kompositie wist te maken.

We kunnen dus vaststellen, dat javaansche architektuur bestaat, en dat zij scheppingen heeft voortgebracht, die getuigen van schoonheidszin bij woningbouw en stadaanleg.

De interieurkunst — klein-architektuur — der Javanen is, behalve waar zij direkt werd toegepast als versiering der bouwelementen in woningen en omwallingen, door klimatologische invloeden noodzakelijk van geringere beteekenis geweest dan de groot-architektuur, terwijl zij thans onder gewijzigde levensverhoudingen meer en meer van belang wordt. Voorbeelden zijn op deze tentoonstelling aanwezig, die aantoonen, dat zeer zeker de Javaan aanleg heeft tot het scheppen van goede en schoone vormen. Wel ontbreekt thans vaak bij de nieuw geschapen gebruiksvoorwerpen de voor doelmatigheid noodzakelijke zuivere konstruktie-opzet.

Van veel nadeeligen invloed is geweest eenerzijds de konkurrentie van massa-importartikelen, terwijl anderzijds de kunstzin van den Javaan toegespitst is op den uitvoer van z.g. javaansche kunst-artikelen. Meer en meer doet zich echter in verschillende javaansche kringen de behoefte aan deugdelijke gebruiksvoorwerpen gevoelen met eigen javaansch cachet. Een voorbeeld van deze behoefte is wel de vraag naar silostoelen, die het eerst vervaardigd op bestelling van Pangeran A. A. MangkoeNagoro, thans reeds door de japara'sche kunstnijverheidsvereeniging zijn aangemaakt en waarvan hier eenige modellen zijn tentoongesteld.

Bij de vervaardiging der gebruiksvoorwerpen zal in de eerste plaats — immers doelmatigheid is anders niet te bereiken — gelet moeten worden op een zuivere techniek. Het Java Instituut heeft dan ook gemeend een proef te moeten doen nemen en de japara'sche kunstnijverheidsvereeniging heeft dit idee willen verwerkelijken, om tegemoet te komen aan de behoefte naar speciale gebruiksvoorwerpen voor de javaansche wereld, waarbij uitgesloten moest zijn, dat minderwaardige konstrukties in omloop zouden blijven. Daartoe heeft onder technisch toezicht van de architekten Karsten en Vreede de samenstelling der meubels plaats gevonden, terwijl de keuze der versieringsmotieven en de uitvoering daarvan overgelaten is aan japara'sche houtsnijders. De uitkomst van deze samenwerking leert, dat o.i. op deze basis voortgewerkt moet worden. Het

vormen van kunstnijverheidsgilden onder voorlichting van konstruktief geschoold personeel kan de opkomende kunstnijverheid in goede banen leiden. Aansluitend aan het eerste onderwerp van dit congres: „Op welke wijze kan bij de opvoeding van de landskinderen de inheemsche cultuur meer tot haar recht komen?" — zouden wij aan de overheid willen vragen: Ligt hier niet een braakliggend terrein, dat met geringe kosten vruchtdragend kan worden gemaakt?

Ook de javaansche vorsten, met hun eigen werklieden, kunnen in deze richting geven. Bij hen leeft nog de zin voor de aloude javaansche ornamentiek. Zij in de eerste plaats gevoelen behoefte aan nieuwere gebruiksvoorwerpen — is niet de door Uwe Hoogheid uitgeschreven prijsvraag voor meubels het beste bewijs daarvoor? — Bij de opkomst van den javaanschen middenstand met daaraan gepaard gaande behoeften aan doelmatige gebruiksvoorwerpen van javaanschen aard kunnen zij als dragers van de javaansche kunsttraditie zegenrijk werk verrichten.

Thans zal het ons een groote eer zijn, indien Uwe Hoogheid deze eerste tentoonstelling, die doelbewust dit streven wenscht aan te wakkeren, zoudt willen openen.

***

Rede van Zijne Hoogheid Sultan Hamengkoe Boewono VIII van Jogjakarta ter opening van de tentoonstelling van Javaansche Bouwkunst en Huisinrichting:

Mijnheer de voorzitter van de tentoonstellingscommissie!

Met genoegen voldoe ik aan uw uitnoodiging om deze tentoonstelling te openen. Immers is zij, vooral voor de javaansche bevolking, zeer belangrijk, wijl daarin de dikwijls door ons zelf niet meer gekende kwaliteiten van onze bouw- en meubelkunst op duidelijke wijze weder in herinnering worden gebracht.

Van harte hopende, dat deze tentoonstelling aanleiding moge geven tot een herleving dier javaansche kunsten in dien zin, dat bij aanpassing aan de nieuwe eischen des tijds onze eigen cultuur krachtig levend blijve, verklaar ik deze tentoonstelling voor geopend.

DE VOORDRACHT VAN DR. BOSCH.

6 uur n.m. Lezing over „De Prambanantempel", met lichtbeelden, door dr. F. D. K. Bosch, in de kepatihan.

Alvorens aan dr. Bosch het woord te verleenen deelt de voorzitter mede, dat Pangeran Hadiwidjojo door onvoorziene omstandigheden verhinderd is deze vergadering te presideeren.

De leek — aldus Dr. Bosch — meent veelal dat ontdekkingen op oudheidkundig gebied alleen met de spade worden gedaan en aan een gelukkig toeval of een zorgvuldig voorbereid plan te danken zijn. Ontegenzeggelijk is iets dergelijks ook op Java wel gebeurd, doch vondsten van de éclatante soort als die van tjandi Mendoet in een heuvel, waarop de sapi's graasden, behooren tot het verleden. De ontdekkingen van den tegenwoordigen tijd worden meestal gedaan achter de schrijftafel, doch zijn soms toch van zeer groote beteekenis. Men denke aan Coedès, die zes jaar geleden van uit zijn studeerkamer een groot en machtig rijk uit het niet te voorschijn tooverde. Hij toonde aan dat er op Soematra van af de vijfde eeuw onzer jaartelling een hindoe-maleisch rijk bestond, welks hoofdstad nabij het tegenwoordige Palembang gelegen was en dat in het begin van zijn bestaan zijn macht

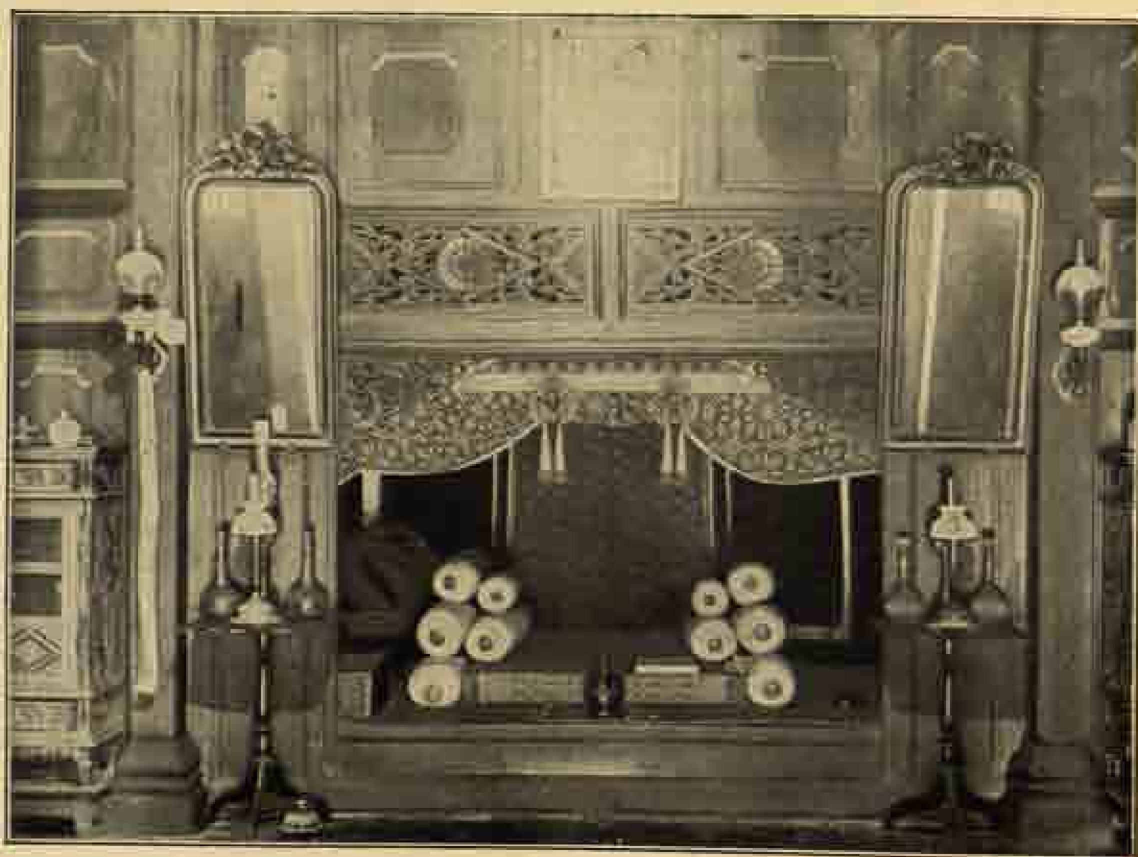
Çiwatempel te Prambanan. Voor de restauratie.

Çiwatempel te Prambanan. Zuiderpoort in restauratie.

Aloon-aloon Kidoel. Djogjakarta.

Toekang-woning te Kota Gede.

uitstrekte niet alleen over een groot deel van Zuid- en Midden-Soematra, maar ook over het maleische schiereiland, ja zelfs zijn invloed liet gelden in Achter- en in Voor-Indië. Professor Krom toonde verder aan, dat ook Midden-Java in de achtste en negende eeuw aan dit rijk onderworpen is geweest en dat de grootsche boeddhistische bouwwerken in Jogjakarta en Kedoe door de palembangsche heerschers gesticht moeten zijn.

De politieke geschiedenis van Midden-Java laat zich dan als volgt rekonstrueeren. Vóór omstreeks 740 staat het rijk onder een inheemsche ciwaïtische dynastie; tusschen de jaren 742 en 755 wordt het land veroverd door de boeddhistische heerschers van den overwal. Bijna anderhalve eeuw blijft Midden-Java aan hen onderworpen en het is in deze periode, dat de machtige boeddhistische scheppingen in Kedoe en Jogjakarta verrijzen. Daarna schijnt een inheemsche dynastie zich weer van het oude rijk te hebben meester gemaakt, omstreeks het jaar 900. Kort daarop volgt de wederoverbrenging van de javaansche residentie naar Oost-Java en is de midden-javaansche periode der geschiedenis afgesloten.

Welke plaats moet nu aan de tjandi Prambanan in dit schema worden toegewezen, gegeven het feit dat de stichtingstijd niet door een positief gegeven is overgeleverd? De heer Moens heeft er de aandacht op gevestigd, dat in het mahayanistische Boeddhisme, zooals het op Java beleden is, de godentrits Ciwa-Brahma-Wisnoe in het boeddhistische pantheon was ingelijfd. Hij onderstelt nu dat tjandi Prambanan een boeddhistisch heiligdom is en in het groote samenstel van boeddhistische stichtingen was ingelijfd.

Deze onderstelling heeft veel aantrekkelijks, zij maakt het mogelijk alle oudheden in de Opak-vlakte te beschouwen als behoorende tot één grootsche conceptie, waarvan het centrum zou zijn gevormd door tjandi Sewoe, en waar de andere heiligdommen volgens een bepaald systeem omheen waren gegroepeerd. Een boeddhistische tjandi Prambanan zou tevens verklaren, dat vele motieven en godenfiguren zoo weinig ciwaïtisch aandoen.

De konklusie echter, dat tjandi Prambanan dan ook uit denzelfden tijd moet dateeren als de naburige heiligdommen, dus uit het laatst der 8e eeuw, stuit op zeer ernstige bezwaren. Brandes heeft verschillende stijleigenaardigheden in de architektuur aangewezen, die een sprekende verwantschap met de latere monumenten uit de oost-javaansche periode vertoonen, en meent daarom tjandi Prambanan in de allerlaatste jaren van het midden-javaansche tijdvak te moeten stellen. Deze zienswijze heeft algemeen bijval gevonden en er zijn door diverse onderzoekers nog andere argumenten voor aangevoerd. Tjandi Prambanan zou dus gesticht zijn door een der inheemsche ciwaïtische heerschers in het begin der 10e eeuw van onze jaartelling.

De heerschende opvatting is, dat de ciwaïtische tjandi Prambanan een kontrast vormt met zijn boeddhistische omgeving, ja men heeft in zijn stichting weleens een demonstratie van een ciwaïtisch vorst, na de verdrijving der soematraansche overheerschers, tegen het door deze laatsten beleden boeddhistische geloof willen zien. Hiermede is de onderstelling van de eenheid der gezamenlijke heiligdommen onhoudbaar geworden. Spreker houdt het er echter voor, dat een andere oplossing mogelijk is, die gedeeltelijk aansluit bij de onderstelling van den heer Moens en tevens aan den laten stichtingsdatum recht laat wedervaren.

De javaansche koning Daksa, onder wiens regeering het heiligdom vermoedelijk werd gesticht, laat een door hem uitgevaardigde oorkonde voorafgaan door een dubbele hulde, een aan Ciwa en een aan Boeddha. Hieruit zou zijn af te leiden, dat het zijn wensch was door den bouw van het aan Ciwa gewijde heiligdom een tegenhanger van het reeds bestaande boeddhistische sanctuarium tjandi Sewoe in het leven te roepen, en aldus naast elkaar

te plaatsen de heiligdommen, waar de beide hoogste godheden, Ciwa en Boeddha, vereering vonden. De uitkomsten van vergelijking dezer beide monumenten is zeer wel met de voorgestelde verklaring vereenigbaar. Zij houden elkaar volkomen in evenwicht, allerlei aanwijzingen versterken den indruk dat de beide stichtingen als gelijkwaardige helften van één geheel moeten worden beschouwd—door den tijd gescheiden, door het geloof vereenigd.

Aangaande de plaats, welke aan het heiligdom in de ontwikkeling der kunst moet worden aangewezen, het volgende. Spreker citeert hier Brandes, die zich uitput in loftuitingen over de weelde, den rijkdom, de verfijning van alles wat het komplex te aanschouwen geeft, maar ook verslapping, verwildering, in één woord dekadentie ziet. En zijn oordeel is het oordeel over Prambanan geworden.

Er zijn echter twee belangrijke omstandigheden, die dit oordeel in ongunstigen zin hebben moeten beïnvloeden. In de dagen van Brandes' onderzoekingen legde men bij al het wonderlijke, bij al het nieuwe, ongedefinieerde, waarmede men kennis maakte, als esthetischen maatstaf aan de normen uit eigen milieu. Uit westersch oogpunt werden de midden-javaansche architektuur en sculptuur als klassiek beschouwd, terwijl de oost-javaansche kunst met haar overdreven styleering, en de verloochening van de wetten van het perspektief en van de natuurlijke verhoudingen, niet in den smaak viel en men voor haar spoedig klaar stond met de termen: verwildering, verbastering, degeneratie.

In de laatste jaren echter wint meer en meer de meening veld, dat van dekadentie bij de oost-javaansche kunst geen sprake kan zijn, doch een bouwwerk als tjandi Prambanan als verbindingsschakel tusschen midden- en oost-javaansche kunst veeleer mogelijkheden opende van een ontwikkeling der kunst in nieuwe, javaansche banen.

Voorts valt op te merken, dat Brandes en allen, die na hem kwamen, tot 1918, het jaar waarin de werkzaamheden van den Oudheidkundigen Dienst een aanvang namen, Prambanan zagen in een zeer onvolledigen, ongeflatteerden vorm. Zij zagen slechts een gedeelte van wat ons thans vergund is te zien en dat trok hun beoordeeling scheef. Ongeveer 40 jaar geleden zag men slechts voor zich een komplex heuvels, waaruit resten van gebouwen opstaken. In 1885 werd te Jogja de archaeologische vereeniging opgericht; onder de voortreffelijke leiding van haar eersten voorzitter J. W. IJzerman werd met de grootste omzichtigheid de ontruiming ter hand genomen, na zijn vertrek werd echter op de meest roekelooze en onwetenschappelijke wijze voortgewerkt. Bij de ontgraving van het terrein werden duizenden steenbrokken op een reusachtigen hoop gesmeten. Niet ten onrechte noemde Brandes deze opruiming een „archaeologischen moord op groote schaal." Nadat in 1903 enkele noodzakelijk gebleken voorzieningen aan den hoofdtempel aan de zorgzame handen van majoor Van Erp werden toevertrouwd, kwam in 1918 het onderzoek in handen van den Oudheidkundigen Dienst onder leiding van den heer Perquin. De duizenden opgehoopte steenbrokken werden stuk voor stuk gesorteerd en de vondsten daarbij gedaan hebben ons een nieuw Prambanan doen kennen.

De stukken uit den beruchten steenberg te voorschijn gebracht loochenen de bewering van dekadentie op de meest besliste wijze, en stellen in het licht dat de sculptuur van Prambanan van een raakheid, een beheerschtheid en een forschheid is, zooals men die slechts zelden aantreft, de Boroboedoer inbegrepen.

Een vergelijking van Boroboedoer en Prambanan doet de volgende tegenstelling opvallen. Bij het eerste bouwwerk een angstvallig vermijden van alles wat de zinnen zou kunnen prikkelen, de zielerust van den toeschouwer in gevaar zou kunnen brengen. Hoe anders daartegenover Prambanan! Alles juist aktie en hartstocht wat

de reliëfs te aanschouwen geven; de felste bewogenheid wordt met entrain en verve weergegeven. De kosmische scheppingsdans van Ciwa met zijn zinnenbedwelmende muziek-begeleiding en toomelooze opwinding is hier uitvoerig verbeeld. Hebben de leeuwenkoppen van Boroboedoer een zachtaardig voorkomen, op Prambanan zijn het grimmige, kwaadaardige monsters, die op de hoeken der terrassen op den loer liggen. Zoo vinden wij in de sculptuur dezer beide monumenten de tegenstelling tusschen Boeddhisme en Hindoeïsme getrouwelijk weerspiegeld.

Spreker vertoont een aantal lichtbeelden, die de architektonische rekonstruktie van den tempel verduidelijken. Men meene niet dat deze gemakkelijk en vlot kan verloopen, integendeel, bijna elk steentje moet als het ware uit het hoofd gekend worden, om uit den chaos van andere steenen het daarop, het daarnaast en daaronder behoorende stukje te vinden. Aan scherpen blik, geheugen en kombinatievermogen worden zeer zware eischen gesteld, ja daar het gaat om duizenden, tienduizenden steenen, wordt een soort zesde zintuig gevergd.

Van het grootste belang is het ook te weten, hoe de verkregen onderdeelen aan elkaar sluiten en welke plaats zij aan het tempellichaam innemen. Toen de herplaatsing gestaakt werd, werd op papier verder gegaan en kon een rekonstruktieteekening worden ontworpen van den hoofdtempel, die een beeld te zien geeft dat onze stoutste verwachtingen verre heeft overtroffen. Een tempellichaam, forsch en recht oprijzend uit zijn voet, veelhoekig, met scherpe tegenstellingen van licht en schaduw, op zijn rijkst versierd met een dubbele rij nissen en pilasters, waarboven een hooge stapeling van uit- en inspringende lijsten van de meest verscheiden vorm en ornamenteering en weer daar boven, als een zware kroon, het dak, een toren van steeds hooger rijzende nissen, gedekt door het monumentale topstuk. Het is waarlijk niet het ornament van het bouwwerk alleen dat onze bewondering wegdraagt, maar wel degelijk ook de architektuur, die mede de essentieele schoonheid van den tempel vormt. Wij mogen het als een voorrecht beschouwen dat door den arbeid, waarvan de volle eer aan den heer Perquin toekomt, een onvergelijkelijk schoon bouwwerk als de hoofdtempel van Prambanan ons in beeld is geopenbaard.

Bij de vraag: wat zullen onze oogen in werkelijkheid van de schoonheid van den vroegeren opzet aanschouwen? — wordt het terrein der fameuze restauratiekwestie betreden. Daar deze aangelegenheid thans in handen is eener commissie van advies, wil spr. nalaten daarover een gedokumenteerde pleitrede te houden, doch volledigheidshalve dient er iets van te worden gezegd.

Aan den eenen kant staan de aanhangers van het principe: ,,konserveeren, niet restaureeren''. Aan den anderen kant staat de Oudheidkundige Dienst met de voorstanders van den wederopbouw. Zij houden vol dat de teleurstellende ervaring van Europa niet voor Indië geldt, aangezien men ginds te maken heeft met baksteenbouwkunst, waarvan het oude materieel verdwijnt, en hier met ruïnes uit natuursteen, waarvan de oorspronkelijke fragmenten zijn terug te vinden. Ook andere overwegingen, van cultureelen aard, doen den Oudheidkundigen Dienst het als een onafwijsbare taak achten de monumenten met de beschikbare gegevens weder op te bouwen, voorzoover die wederopbouw met de wetenschappelijke en esthetische eischen in strikte overeenstemming is.

Tegenwoordig erkennen de meest verstokte anti-wederopbouwers, dat er in beginsel niets tegen is de van een bouwwerk afgestorte fragmenten te herplaatsen, mits dit wetenschappelijk verantwoord is. Het verschil in opinie loopt in hoofdzaak over het al dan niet gebruiken van nieuwe steenen en in laatste instantie loopt de strijd uit op een kwestie van smaak.

Wat nu in deze de tjandi Prambanan aangaat, zijn de aanhangers van het kon-

serveeringsprincipe van oordeel, dat bij den wederopbouw van den hoofdtempel te ver is gegaan, en zij laten een waarschuwing hooren tegen verdere plannen.

Wat deze verdere plannen betreft, daaraan zou de Oudheidkundige Dienst gaarne uitvoering geven, doch door gebrek aan middelen zal hij er vooralsnog niet aan kunnen denken het geheele komplex onder handen te nemen. De arbeid zal zich in hoofdzaak tot het Ciwa-heiligdom moeten bepalen, en ook dit enorme gebouw zal niet geheel in den vorm zijn te herstellen, die de voorhanden gegevens zouden veroorloven. Afgescheiden van de hooge kosten is het bovendien gewenscht, dat een gedeelte met ten minste één gevel onaangeroerd en in den oorspronkelijken toestand blijft. De wederopbouw zou zich dus moeten bepalen tot het zuidelijke en wellicht het oostelijke front van den tempel. Hierbij bestaat echter geen grond voor de vrees, dat men met overvloedig gebruik maken van nieuwen steen deze gevels tot een bepaalde horizontale lijn zou ophalen en afsnijden, terwijl de ruimte daarachter ledig zou blijven. Evenmin behoeft gevreesd te worden, dat het in de bedoeling van den Oudheidkundigen Dienst zou liggen om, alweer met kwistige aanwending van nieuwen steen, de muurvlakken en hoeken in hun vroegeren staat te herstellen, teneinde te trachten de silhouetwerking en de tegenstelling van licht en schaduw in het leven te roepen.

Het eenige doel van den wederopbouw is aan de tot het bouwwerk behoorende fragmenten de plaatsen te hergeven, die hun toekomen, dit is aan het bouwwerk, en dusdoende aan tijdgenooten een beeld voor oogen te brengen van de onvergelijkelijke schoonheid daarvan.

Spr. heeft in zijn voordracht slechts enkele punten kunnen aanroeren en daarbij nog grootendeels slechts gissingen kunnen uitspreken, doch hoopt toch het publiek een denkbeeld te hebben kunnen geven van de ongemeene belangrijkheid van tjandi Prambanan, een bouwwerk dat zoowel uit sculptureel als uit architektonisch oogpunt niet de voorbode is van naderend verval, doch in alle opzichten als een hoogtepunt der kunst moet worden aangemerkt.

***

De voorzitter dankt Dr. Bosch voor zijn bizonder boeiende voordracht, die er zeker wel toe zal bijdragen, dat de congressisten de Prambanan den volgenden dag met meer belangstelling zullen bekijken.

Op het programma staat thans nog de lezing van Ir. Th. Karsten aangekondigd, doch wegens het ver gevorderde uur en het vroege aanvangsuur van de excursie op den volgenden dag, alsmede het feit, dat de lezing meer dan een uur in beslag zal nemen en ook nog zoo mogelijk gelegenheid tot debat zal worden gegeven, is tusschen den voorzitter en den heer Karsten overeengekomen, dat de voordracht zal worden gehouden op Zaterdagavond 6 uur.

De vergadering wordt te 7 uur 30 geschorst.

---

6 uur 30 v.m. Excursie naar de Prambanan-tempels onder leiding van den Oudheidkundigen Dienst.

10 uur v.m. Excursie door Jogjakarta en naar Pasar Gede ter bezichtiging van javaanschen stadsaanleg en woningbouw, onder leiding van Ir. P. H. W. Sitsen en Ir. H. Maclaine Pont.

DE PRAE-ADVIEZEN OVER DE JAVAANSCHE MONUMENTEN.

5 uur 30 n.m. Inleidingen betreffende de vraag:

Welke waarde hebben de oud-javaansche monumenten voor de huidige en toekomstige javaansche cultuur?

Inleiders: Ir. K. J. H. van Leeuwen, Dr. F. D. K. Bosch, Dr. Radjiman, Ir. H. Maclaine Pont.

De voorzitter, prof. dr. R. A. Hoesein Djajadiningrat, wijst er op dat het niet op den weg van het congres ligt de kwesties te bespreken, die men met deze vraag in verband zou kunnen brengen, te weten den strijd omtrent de wijze van restaureeren en dien omtrent de bouwmeesters der monumenten. Deze twee strijdpunten, vooral het laatste, zijn zoozeer van technisch-wetenschappelijken aard, dat ze op een congres als dit niet thuis behooren. Naar sprekers meening zijn ze ook van weinig of geen belang voor het thans aan de orde zijnde punt: het gaat om de waarde van de monumenten, niet om den oorsprong; het gaat om het verband der monumenten met de javaansche cultuur. Als voorbeelden, die z.i. wel tot een ieder moeten spreken, hoe ook geestesprodukten van vreemden oorsprong van waarde voor en van invloed op de inheemsche cultuur kunnen zijn, noemt spreker de Sanskriet-heldendichten: het Mahâbhârata en het Ramâjâna.

Ten aanzien van de vraag omtrent de wijze van restaureeren heeft dr. Bosch gisteren gezegd, dat er twee opvattingen bestaan: (1) behouden wat er thans is en (2) zooveel mogelijk herstellen hetgeen gevonden is. Het eerste beginsel wordt eigenlijk door niemand meer gehuldigd, er bestaat in de uiteenloopende opvattingen slechts een gradueel verschil ten aanzien van de vraag hoever men moet gaan met het restaureeren; doch, zooals gezegd, de technische zijde ook van dit vraagstuk moet buiten bespreking blijven, alleen het cultureele heeft op het congres van het Java-Instituut plaats en waarde.

De inleiders hebben ieder een kwartier voor hun mondeling referaat.

Het woord is thans aan den heer Van Leeuwen.

De heer Van Leeuwen heeft zichzelf de rol toebedacht van belangstellend Westerling en heeft getracht, de kwestie filosofisch en cultureel te beschouwen.

Er valt op het punt dat thans in bespreking is een parallel te trekken met Voor-Indië, en aangezien spr. een reis van drie maanden door dat land heeft gemaakt en met aandacht heeft waargenomen hetgeen daaromtrent valt op te merken, is hij wel in staat een vergelijking te maken.

In Voor-Indië bestaat dezelfde worsteling om nieuwe cultuur te scheppen uit de oude, door herstel van de oude vormen, maar daar is dit betrekkelijk veel gemakkelijker dan hier, omdat daarginds de vormen uit het oude geen ruïnen zijn, doch de oudheden van de 15de eeuw nog heden ten dage in het leven van de Indiërs een plaats innemen. De Indiërs leven nog in hun zelfde oude tempels en moskeeën als vroeger; men gevoelt dadelijk het kontakt, men heeft geen brug te slaan over de kloof tusschen het oude en het tegenwoordige.

In verschillende oude steden is spr. in staat geweest dat verschijnsel waar te nemen. Toch vindt men daar ook dekadentie, vooral in de zelfbesturende staten.

In Oedaipore bv. vertoont het paleis van den maharadja, waaraan vijf generaties hebben gebouwd, hoe langer hoe grooter afwijking van den ouden, oorspronkelijken bouwtrant, zoodat het laatste gedeelte onder modern westerschen invloed gebouwd en verbasterd is. Ook het inwendige van dit gedeelte kenmerkt zich door wansmaak.

Thans is er dezelfde cultuur-renaissance waar te nemen als in Indonesië opkomt, en die voltrekt zich in Voor-Indië op een wijze, waar de britsche archaeologen vreemd tegenover staan, omdat in het algemeen de methode ook op dit punt in Indië anders is dan die der Westerlingen.

Spr. wijst hierbij op een boek, dat in de laatste jaren in het Westen grooten opgang heeft gemaakt, n.l. ,,Der Untergang des Abendlandes'' van Oswald Spengler. Deze auteur beschrijft de twee methoden, die door het Oosten en het Westen worden gevolgd en hij heeft deze zeer scherp naast elkaar geplaatst, en wel op een zoodanige wijze dat de begrippen Oost en West voor den lezer metaphysische begrippen worden, instede van, zooals in den regel het geval is, geographische of, erger nog, ethnologische.

Het Oosten omvat de naties, die geleefd hebben in den duur, voor wie het moment niets was, de volkeren van de traditie. Behalve de Indiërs van het Oosten rekent Spengler daaronder ook de Grieken. De Itihasa of geschiedboeken van Indië hebben dezelfde tijdlooze tendenzen in dit opzicht, als de Ilias en de Odyssee der Grieken.

Hiertegenover staat het Westen, dat van Egypte naar Rome en zoo naar het tegenwoordige Europa is overgegaan. De geschiedenis van het Westen leert, dat voor de Westerlingen het tijdsmoment alles beteekende, voor hen is geschiedenis in hoofdzaak een reeks van in tijd en plaats vastgelegde feiten.

Spreker geeft vervolgens een overzicht van de feitengeschiedenis van Egypte, Rome en het Westen in tegenstelling met de weinige bekendheid der feiten en data in de geschiedenis van de Indiërs en de Grieken. Terwijl dus in het Oosten de traditie hoog gehouden wordt en een zekere basis voor de cultuur vormt, maakt het Westen de cultuur op het oogenblik, dat het de hand aan den ploeg slaat. Spengler drukt dit het meest kernachtig uit, als hij zegt dat het Oosten het psychologisch en ideologisch aanzicht van de cultuur beleefde en het Westen het morphologisch. Het Westen streeft daarom naar vormgeving van de cultuur in een grootsch opgezette organizatie, het Oosten daarentegen naar het traditioneele, dat geen vorm heeft, doch dat naar geestelijke kunsten streeft in filosofie en religie. De Westerling vindt dan ook de methode der Oosterlingen onwetenschappelijk, terwijl de Oosterling die van den Westerling onlogisch vindt. Zoolang volgens spreker de morphologie in het westersch denken hoogtij viert, zullen de Javaan en de Indonesiër niet diep voor de redeneeringen van het Westen kunnen voelen en wordt de westersche idee hier alleen gekopieerd en geïmiteerd, doch komt zij hier nooit tot eigen evolutie en eigen innerlijke levensvatbaarheid.

Een ander punt is: de cultuur is niet gebonden aan een vorm, maar is een innerlijk bezit. Het is een kwestie van karakter.

Er heeft iemand in Engelsch-Indië geleefd, die sterk sympathizeerde met het cultuurleven in Voor-Indië, nl. Havell. Hij heeft enkele aanwijzingen gegeven voor de wederopleving van de kunst in Voor-Indië door middel van datgene, waarmede ieder Indiër in het dagelijksch leven in kontakt komt en hij heeft dit gedaan in een boek getiteld: ,,The basis for artistic and industrial revival in India.'' Daarin geeft hij in weinige woorden aan, hoe men de cultuur in Voor-Indië weder kan opbouwen, en deze aanwijzingen zouden met slechts kleine wijzigingen op Java kunnen worden overgedragen. Spr. citeert hieruit het volgende:

1) ,,Laat elke Indiër, die een huis of een

paleis bouwt, eer doen aan de indische kunst door indische bouwkundigen te raadplegen, die kennis hebben van indische architektuur en van de tradities die in de Shilpa-Shastra's beschreven zijn; in overleg met deze bouwmeesters, die tradities benutten in overeenstemming met de hedendaagsche gewoonten en behoeften, zooals zij vroeger ook daaraan werden aangepast; daarbij in gedachten houdende dat het fundamenteele beginsel van goede kunst is, dat volmaakte doeltreffendheid volmaakte schoonheid beteekent.

2) ,,Laat goede ornamenteering alleen benut worden om aan de schoonheid van een goede opzet en goede konstruktie schoonheid toe te voegen; nooit met het doel om iets leelijks te verbergen, of fouten te verbloemen, noch om te behagen alleen. Goede verhoudingen en goede konstruktie maken alle werk artistiek, zelfs als er geen ornament aan wordt toegevoegd.

3) ,,Laten alle meubilair en dekoratie, die voor indische woningen worden gemaakt, zelfs stoelen en dergelijke meubels van europeesch origine, beslist indisch zijn in teekening en niet een namaak van europeesch vormen; en laat de Indiër in indische woningen ook indisch gekleed gaan. Zoo zult gij zelf en zullen uw handwerkslieden uw scheppende en konstrueerende gedachte-kracht leeren ontwikkelen.

4) ,,Ten einde de nationale eerbied voor schoonheid op te wekken in natuur en kunst, moet het als een plicht van algemeen belang worden beschouwd om de omgeving van scholen en openbare gebouwen te versieren met bloemen, boomen en waterpartijen.

5) ,,Laten speciale dagen worden aangewezen (zooals dat in Japan gebeurt) voor nationale vreugde en vereering van schoonheid: dagen om het bloeien te vieren van de lotus of de asoka-boomen, en om bedevaarten te maken naar plekjes waar de schoonheid der natuur hoogtij viert.

6) ,,Laten godsdienstige feesten en politieke bijeenkomsten gevierd worden door 't planten van vruchtboomen en van bloeiende boomen van algemeen belang, evengoed als met gebeden, gezangen en toespraken. Wanneer in plaats van elke redevoering die nu elk jaar weer gehouden wordt een boompje werd geplant, hoe veel gelukkiger zou Indië dan niet worden!

7) ,,Laten de groote gebeurtenissen van de nationale geschiedenis, en de zedelijke leering en strekking van nationale heldendichten, sterk worden ingedrukt in de gedachten van uw kinderen door groote schilderingen op de muren van uw scholen en openbare gebouwen, in plaats van alleen in teksten en spreuken uit boeken en verhalen die men voorleest. Maar zulke schilderingen moeten door indische kunstenaars worden gemaakt, met indische kleuren en op een indische wijze van artistieke uitbeelding.

8) ,,Laten de rijken van Indië een warme belangstelling toonen in kunst, niet door westersche schilderijen te verzamelen, maar door zich te bemoeien met de meesterwerken van indische kunst en de oude traditie der chitashala's te doen herleven, waarbij indische onderwerpen op de muren werden geschilderd door indische kunstenaars in een indischen stijl.''

Het meest essentieele in deze woorden is de wederopbouw der verloren vormen en gebruiken; doch cultuur is niet de vorm en niet het gebruik, zoo vervolgt spreker, en laat zich niet bouwen, doch moet geboren worden en groeien en vrucht dragen; en de richting van die groei en ontplooiing wordt aangegeven door datgene, wat de cultuur aan geestelijke waarde bezit in taal, wijsbegeerte en geschiedenis. Op deze drie punten moet volgens spreker in de eerste plaats gelet worden. Deze drie punten hangen nauw met elkaar samen en zijn nooit te scheiden, wanneer men de cultuur wil verlevendigen.

***

Dr. B o s c h zal slechts enkele opmerkingen maken, en wel over iets dat niet of slechts zeer terloops in zijn praeadvies behandeld wordt. Aan de kwestie

van het auteurschap der hindoe-javaansche monumenten zijn daarin maar enkele woorden gewijd, omdat spr. van meening is dat een debat over deze kwestie op een congres als dit niet thuis behoort. De vraagstukken, die zich daarbij voordoen, zijn zoo gekompliceerd, dat de vakgeleerden er nauwelijks weg in weten.

Een andere kwestie is of een uitspraak, die van de wetenschap kan worden verwacht, ten gunste van het auteurschap hetzij van de Hindoes of van de Javanen, van invloed kan zijn op de waarde, die de oude kunst voor de huidige en toekomstige javaansche cultuur bezit. Die vraag acht spr. wel voor behandeling alhier vatbaar. Weliswaar werkt men hier met een groote onbekende, maar niettemin kan het zijn nut hebben individueel en kollektief zijn gedachten te laten gaan over de konsekwenties, die het voor de javaansche cultuur zou hebben als de weegschaal naar de eene of de andere zijde bleek door te slaan. De kwestie zal, voorloopig althans, geen groot gewicht in de schaal kunnen leggen, daar naar spr.'s meening vast staat, dat de kunst zeer sterk onderhevig is geweest aan het milieu, waarin ze is ontstaan, en omgekeerd een krachtigen en veredelenden invloed heeft uitgeoefend op het geestesleven van de javaansche bevolking, duizend jaar geleden. Het punt nu, waarom alles draait, is de vraag: Kan die invloed van vroeger ook heden ten dage mogelijk zijn? Om dien invloed tenvolle te ondergaan, zou terugkeer van de javaansche maatschappij naar het Hindoeïsme noodig zijn, doch daaraan kan niet met ernst worden gedacht. Reeds zou veel gewonnen zijn als het mogelijk bleek, om met behoud van eigen godsdienst en levensopvatting de essence en het diepste wezen van de kunst te begrijpen. Deze essence is het mystisch-symbolische element.

Hieromtrent zou spr. gaarne tevens een misvatting recht zetten. Hij heeft gemerkt, dat zijn prae-advies op dit punt kans heeft gezien misverstand bij den heer Corporaal te doen postvatten, n.l. dat de wetenschap tegenover de mystiek zou zijn geplaatst. Als spr. iets niet heeft willen doen, is het juist dit. Hij heeft er alleen den nadruk op willen leggen, dat de wetenschap zich te veel in kunsthistorische richting heeft bewogen en te weinig aandacht aan de mystieke verklaring van de architektuur heef gewijd.

Zijn prae-advies samenvattend zegt spr., dat zonder diep begrip van de innerlijke beteekenis der bouwkunst alle pogingen, om de kunst door middel van onderwijs of populariseering ingang te doen vinden, op een deerlijke mislukking moet uitloopen, terwijl omgekeerd de kans groot is dat door het dieper begrijpen de kunst wederom een factor van groote beteekenis in de cultureele ontwikkeling van het javaansche volk zal worden.

***

Dr. Radjiman is van oordeel, dat eenige nadere toelichting vereischt dat gedeelte van zijn prae-advies, dat betrekking heeft op de tegenwoordige javaansche mentaliteit en het verband tusschen de oude cultuuruitingen. Hij heeft gewezen op het onbewuste daarvan, doch moet nogmaals den nadruk leggen op het feit, dat het bestaat.

Wie het javaansche volk goed observeert, nl. dat groote deel, dat tot de breede laag der bevolking behoort, zal merken, dat de visie daarvan gericht is op een religieuze levensbeschouwing. En hierin heeft de oud-javaansche cultuur, inklusief de oud-javaansche monumenten met hun innerlijke (metaphysische) beteekenis, nog grooten invloed.

Hier is spr. echter verplicht een verklaring te geven van wat hij onder ,,religie'' verstaat. Onder ,,religie'' verstaat hij den band tusschen den mensch en een superieur principe. In een religie vinden wij terug: ten 1e. een dogma, leerstelling, die van intellektueelen en ten 2e. een moraal, die van sentimenteelen en socialen aard is; en ten 3e een rituaal met zijn sym-

bolen en allegoriën. Wij moeten natuurlijk meteen mededeelen, dat zij in elkaar overgaan.

Het dogma is onze religieuze opvatting, is metaphysisch van aard en hiermee bedoelt spr. de kennis van de universeele beginselen, of in andere woorden het heeft een kosmischen zin. Anders gezegd, het terrein van de metaphysika is een heel ander dan dat van de rationeele experimenteele wetenschap met haar verscheidene diversiteiten. ,,De kennis van het Universum of de Eenheid is eenig'', zeggen de Arabieren. Het onexperimenteele karakter van de kennis van het universum brengt mee, dat het metaphysisch is.

Toch brengt het onderscheid in het terrein van het metaphysische en het experimenteel-wetenschappelijke niet mee, dat deze twee elkaars tegendeelen zijn.

Terwijl de experimenteel-wetenschappelijk analyse en synthese zich bepalen tot de vormenwereld in al haar differente modulaties, beweegt het metaphysische zich op een ander terrein, daar waar de onderscheiden vormen verbonden worden door een draad van ongescheiden zijn.

Ook in dit stelsel is het intellekt een groote factor, doch de werkzaamheid openbaart zich volgens andere regels.

Het metaphisische is niet op de manier van het experimenteel-wetenschappelijke bewijsbaar, doch langs bepaalde geestelijke aanpassingen is het voel- of besefbaar. Dit is natuurlijk niet een omschrijving van het metaphysische, want onze stelling zelve zegt, dat het onmogelijk geëxperimenteerd kan worden; het is altijd ten naastenbij. Vandaar dikwijls de uitdrukking in symbolen en allegoriën, zooals het Boeddhisme zijn Nirwana tracht te omschrijven.

Vele konsekwenties vloeien uit het voorgaande voort, zooals de betiteling van Maya (schijn of bedrog) der physieke en zinlijke wereld en ook de begrippen [illegible] in de javaansche terminologie, en vanzelf is de moraal in zulk een visie van een heel anderen aard dan in het geval, waarin de zinlijke en physieke wereld de allesbeheerschende kracht is.

Het vervagen van het metaphysische in onze religieuze opvattingen is m. i. thans dan ook aktueel geworden, want wij stelten thans de vraag: wil men het zijn beloop laten gaan om te verdwijnen en in plaats daarvan slechts het zuiver materieel-wetenschappelijke aanvaarden, of wil men het doen herleven?

Spreker aanvaart de laatste stelling zonder verwerping van de ervaringslessen van den wetenschappelijken arbeid van het Westen; in andere woorden dus: de materie blijve een ondergeschikte rol spelen. Voor die nieuwe oriënteering, of de herkenning van het metaphysische, nemen de oud-javaansche monumenten een zeer bizondere en gewichtige plaats in.

De stelling, dat het wetenschappelijk nog niet vastgesteld is, wie de bouwers waren van die monumenten, d.w.z. of zij al dan niet ras-echte Javanen waren, kan van onze bovengenoemde opvatting niets afdoen.

Dr. Bosch is in zijn prae-advies tot dezelfde konklusie gekomen.

Men heeft slechts te onderzoeken of er geestelijke waarden te vinden zijn in de oud-javaansche monumenten, waarden, die thans nog leven in de javaansche psyche, en dit is beslist niet twijfelachtig, hoewel, zooals ik reeds meermalen heb gezegd: vaag of onbewust.

Wij verlangen geen streeling in eigenliefde, of verhooging van nationale trots, want dit is tegenstrijdig met onze moraal zelve.

Speker herinnert slechts aan de woorden van den javaanschen vertaler van Ardjoeno-wiwoho.

,,Wij willen een gelijkenis maken. Hempoe Kanno wordt vergeleken bij een mensch die naar het goede verlangt, die zijn begeerte naar grootheid onderdrukt. Wij noemen hem een Pandito, die zoodanigen inborst heeft, dat hij de waarheid erkent en

het einde der dingen doorziet. De uitnemendheid van een Pandito bestaat in het verzaken der zonde. De zonde, waarvan een Ressi of Pandito zich moet ontdoen, is deze: hij moet geen Goeroe willen genoemd, noch van menschen willen geprezen worden.''

Naar sprekers bescheiden meening is dan ook de betichting van velen, dat de oudjavaansche monumenten slechts een verhooging van nationale trots zouden zijn, niet op haar plaats. Deze nationale trots zou ook misplaatst zijn, indien de bouwers geen Javanen waren. De wetenschap heeft in deze nog niet beslist. Doch spr. moet dadelijk hierbij zeggen, dat wat de wetenschap ons thans mededeelt, ook niet veel gewicht legt in onze levenbeschouwing. Hierover behoeft spr. niet verder uit te weiden, hij verwijst slechts naar het bovengenoemde verschil tusschen de metaphysika en de rationeele wetenschap. Naar sprekers meening legt Dr. Stutterheim in zijn bespreking in „De Taak'' van 20 December 1924 dan ook te veel den nadruk op het wetenschappelijk onderzoek en de konklusies daarvan.

Naar sprekers inzicht gaat dit wetenschappelijke dikwijls mank in zijn onderzoek. Hij zou hier als voorbeeld willen noemen het boek Tantoepanggelaran.

De verplaatsing toch van den berg Mahameroe van Djamboedwipa naar Djawa lijkt zeer veel op het hindoesche verhaal van de bereiding van de Amito-drank (onsterfelijkheidsdrank). Historisch wetenschappelijk is deze verplaatsing niet te tolereeren, slechts psychologisch is het verklaarbaar in dezen zin, dat de schrijver van Tantoepanggelaran een hindoesche kosmogonie overdrachtelijk beschrijft en de gebeurtenis liet plaats hebben op Java in plaats van op het vasteland Hindia. De redeneering is naar mijn meening wetenschappelijk nog niet gaaf, het blijft een los vermoeden, een waarschijnlijkheid.

Eigenlijk moeten wij in dit onderzoek een andere methode volgen, nl. toetsen of de schrijver van Tantoepanggelaran een juist inzicht had in de ware kosmogonische beteekenis van de hindoesche Amitobereiding. Dan pas kunnen wij toetsen of de javaansche overdrachtelijke beschrijving, of leer, tolereerbaar is, al dan niet.

Redelijkerwijze is echter aan dit oordeelen ook een eisch verbonden, n.l. dat de beoordeelaar zelve ook de juiste beteekenis kent van de bovengenoemde kosmogonie. Want is aan dezen eisch niet voldaan, dan is de logika nog niet volkomen. Weifelend heb ik hier echter van deze methode gerept, herinnerende aan de slotwoorden in een der Tantoepanggelaranhandschriften zelve:

„Aldus de Tantoepanggelaran, die het eigendom zij van de studeerenden in de kaboeyoetan's in Yawadwipa, de vier afdeelingen, de vier richtingen, de kaboeyoetan van de Nanggaberg. En het is zonder dateering, uit het begin van de menschen op Java, toen de Mahameroe nog niet op Java gekomen was; nadat hij op Java gekomen was, ... dat is de oorzaak dat het zonder dateering is, omdat het uit den voortijd is.''

Men vraagt zich af: is het de aankomst van menschen uit andere streken op Java, of is het de menschwording die gelokaliseerd wordt op Java? En wordt met het ontbreken der dateering misschien bedoeld „boven den tijd''? Spreker vraagt zich af: Is de rationeele rede (wetenschap) in staat boven het tijdsbewustzijn te verheffen?

Zoo hebben wij meer javaansche werken, die historisch-wetenschappelijk niet tolereerbaar zijn.

Ik noem hier bijvoorbeeld de Paromoyogo (Manikmojo), m.i. ook een kosmogonie. Adam en Eva hebben als zeeden zoon nabie Sis; deze heeft als zoon Noortjahja, deze als zoon Noorroso, deze als zoon sanghyang Wenang, deze als zoon sanghyang Toenggal, deze als zoon Manikmojo, en deze Iismojo. Een historisch abakadabra voorwaar.

Toch kan ik zelf, en met mij zeker vele Javanen, dezen ogenschijnlijken onzin niet

dadelijk als zoodanig aanzien. Hoe eigenaardig (of is het beter gezegd: juist) heeft Herman Keyserling de Indiërs omschreven in zake de geschiedenis: „De Indiërs weten van geschiedenis niets, hebben geen orgaan voor historische waarheid, voor hen zijn mythe en werkelijkheid één. Soms wordt de sage als werkelijkheid beschouwd, soms de werkelijkheid tot sage verdicht en in beide gevallen alsof dit van zelf sprak. De gebeurtenis maakt op het indische bewustzijn terstond den indruk, dien Goethe op zijn tijdgenooten had moeten maken, indien zij zijn eeuwige beteekenis even duidelijk hadden beseft als wij."

Wat is nu het waardevolle, het wezenlijke: de beteekenis of de feitelijke toestand?

De beteekenis, en deze alleen; feiten als zoodanig zijn volstrekt onbelangrijk.

Alvorens deze aanvulling op zijn prae-advies te eindigen voelt spr. zich genoopt, de vragen in „De Taak" van 20 December 1924 door Dr. Stutterheim aan hem gedaan te beantwoorden.

Hij begint met de tweede vraag, die luidt: „Heeft hij weleens nauwkeurig de oud-javaansche geschiedenis nagegaan en zich afgevraagd, of al de daarin opgeteekende oorlogen en uitgesponnen intrigues niet bedenkelijk veel overeenkomst vertoonen met die, welke hij in het Westen gispt? Heeft hij wel eens kennis genomen van het uit dienzelfden cultuursfeer stammende Arthacastra van Canakaya, waarvan nog onlangs de uitgave in Djawa besproken werd door Dr. Bosch? Een werk, dat Machiavelli zou hebben doen blozen?"

Spreker neemt de vrijheid Dr. Stutterheim er opmerkzaam op te maken, dat hij de oorlogen in de oud-javaansche geschiedenis niet vergoedelijkt, en dat niet heeft gedaan in zijn prae-advies. Wellicht waren die javaansche binnenlandsche oorlogen reeds een teeken van de vervaging van het metaphysische besef in onze psyche.

Spreker heeft in zijn prae-advies dit niet gezegd, doch slechts verwezen naar zijn voordracht in het Indisch Genootschap te Den Haag op den 27sten Februari 1920 en naar zijn prae-advies voor het congres van Boedi Oetomo in 1921.

Hij vermoedt dan ook dat er een misverstand is gerezen tusschen den heer Stutterheim en hemzelf. Dr. Stutterheim kreeg den indruk, dat spr. den nadruk gelegd heeft op den ondergang van onze psyche door de komst der Europeanen. Ik heb geschreven, zoo zeide spr., dat de westersche cultuur een geheel ander karakter draagt, en meende het verschil aan te toonen tusschen deze cultuur en onze religieuze; en aangezien de westersche cultuur zich in een overheerschenden status bevindt, heeft zij een dwingend karakter, waardoor zij gemakkelijk nog meer het religieuze kon doen vervagen, om dan nagevolgd te worden door de overheerschten. En nu stellen wij de vraag: Moeten wij onze religieuze natuur maar laten verdwijnen en de lijn volgen van de westersche cultuur, of moeten wij trachten ons vervaagd religieus besef te doen herleven met in acht name van de lessen der westersche cultuur? Spreker zelf zou willen aanraden, het laatste vast te houden, omdat de lessen van het Westen zeer leerzaam en behartigenswaard zijn.

Of spreker kennis genomen heeft van Canakaya's Arthacastra? Neen, niet meer dan wat Dr. Bosch in Djawa heeft besproken en een enkele aanhaling in mevrouw Annie Besant's lezingen over „Staatswetenschap." Hij zou echter in verband hiermee Dr. Stutterheim slechts willen herinneren aan Tjentiki, waarin een bepaald systeem in een diefstal beschreven wordt, hiermee bedoelende, dat wij zulke dingen niet zoo ver behoeven te zoeken.

Doch terugkomende op onze Arthacastra: Heeft Dr. Stutterheim zich wel afgevraagd, wat de basis is van zulke (Dr. Stutterheim zal het wel willen betitelen als voor het Westen onmoreele) dingen? Zou hij zich in verband hiermee niet willen af-

vragen, hoe Mahadewi, soms als Gangga, soms als Saraswati, als Laksmi alle wezens der wereld bezielt in den vorm van vrede, van de kracht, de rede, de herinnering, van vakkennis, van overvloed, genade, deemoed, honger, slaap, geloof en van de schoonheid en het bewustzijn, en toch als dwaling in alle menschen woont?

Heeft Krischna in Bhagawad Gita niet gezegd: ,,Ik ben het dobbelspel der bedriegers.''

En welk een moraal vinden wij in het wezen van Rahwana. En toch, het tweede nageslacht van Rahwana, een dochter van Hindradjit, is reeds vereenigd met Rama's (Wischnoe's) nazaat. In verband hiermee zou spreker Dr. Stutterheim willen opmerkzaam maken op een zinsnede in het [illegible]: ,,apoero pan hoetomo betah dadi loehoer.'' Zou dit woord ,,betah'' wellicht in verband staan met de fondamenten van t a p a en y o g a?

Spreker vermoedt dat hij teveel van het geduld van het congres zal vergen, indien hij hierover nog verder zal spreken. Hij zou dan ook hier slechts dit willen zeggen: Het laatste woord is nog niet gezegd.

De andere vraag, die Dr. Stutterheim gesteld heeft, is:

,,Heeft hij zich weleens gerealizeerd wat de meestal onbewust gespeelde rol is geweest en nog is, die zij, die hun leven besteden aan het ,,geldverdienen'', ten opzichte van de wetenschap speelden; dezelfde wetenschap, die nu den prae-adviseur in staat stelt zijn opmerkingen over de oud-javaansche cultuur op betrouwbare gegevens te bazeeren? En gelooft hij dat deze wetenschap mogelijk zou zijn geweest, indien zij niet den ekonomischen bloei van het Westen achter zich had gehad om van te kunnen leven?''

Spreker heeft op het woord ,,geldverdienen'' in zijn prae-advies niet den nadruk gelegd, wel op het woord ,,materie'' als objekt en in verband hiermee op het begrip ,,belang''.

Spreker weifelt eigenlijk om op de vraag te antwoorden, want eerlijk gezegd, hij heeft die vragen nooit gedaan, en doet ze ook niet, want hij ziet het nut van het stellen van die vraag niet.

Wellicht is hij niet wetenschappelijk als hij vraagt: Zijn die vragen wetenschappelijk?

Zelfs indien wij die wetenschap en het geldverdienen in een causaliteitsverband willen brengen, zullen wij dan uit de vragen van Dr. Stutterheim moeten opmaken dat de wetenschap berust op het geldverdienen?

Wat sprekers persoon in de vraag van Dr. Stutterheim betreft, zeker in zijn prae-advies en in deze uiteenzetting heeft hij westersche geleerden aangehaald! Doch zou Dr. Stutterheim zich kunnen voorstellen, dat het ,,waarom'' daarvan misschien zou kunnen liggen in de omstandigheid, dat het prae-advies en deze uiteenzetting bestemd zijn voor westersch geschoolden en dat zulk een methode niet noodig is voor of zich niet aanpast aan de niet westersch geschoolden?

Verrassend, doch zeker verheugend, is dan ook de uitlating van Dr. Bosch in zijn prae-advies:

,,Men kan de schouders ophalen over zooveel zelfoverschatting en eigenwijsheid en zich afvragen, waarom de belangstellende, in plaats van zelf een vrij willekeurige verklaring te verzinnen, zijn licht niet liever bij de wetenschap opsteekt. Het ongeluk wil echter dat degene, die bij de officieele wetenschap aanklopt om voorlichting omtrent de diepere beteekenis der kunst te ontvangen, slechts zeer zelden te woord wordt gestaan.''

Hier denkt spreker aan de woorden van Keyserling:

,,Laat u niet op een dwaalspoor brengen door de slechte Maya, de godin uwer westersche wetenschap! Haar grootste list is n.l., dat haar uitkomsten altijd bestand zijn gebleken tegen de kritiek van het verstand. Het bewijsbare verdwijnt of verandert in iets anders, dat weder bewijsbaar

is en laat telkens met hetzelfde succes den onverstandige het wezen over het hoofd zien.''

Men kan beweren, dat wij ons thans op glad filosofisch terrein begeven, ik geef grif toe, dat de moderne filosofie ook rationeel is, doch ik wil met deze aanhalingen dan ook slechts nogmaals herhalen wat ik in mijn prae-advies reeds gezegd heb, dat er een verschil is tusschen de westersche levensvisie die zich grondt op de materie, en onze religieuze levensbeschouwing, met als gevolg het voortspruiten van andere zedelijke opvattingen.

Nog op een uitlating van Dr. Stutterheim wil spreker komen. n.l. ,,dat de beteekenis van het Oosten voor het Westen, althans naar onze (des heeren Stutterheim's) meening, overschat wordt.''

Deze uitlating is z.i. wetenschappelijk voorbarig: daar bestaat nog geen beteekenis (althans in geestelijken en niet in materieelen zin) van het Oosten voor het Westen. Het wetenschappelijk Westen beschouwt het religieuze besef en het denken van het Oosten als iets kinderlijks, niet waard om verder op in te gaan.

Nu is deze bewering niet geheel en al juist, want in het Westen teekenen zich verschijnselen af, die er op wijzen, dat men met de rationeele wetenschap niet geheel en al bevredigd is en dat men zich afvraagt, of langs de kennis van het Oosten de menschelijke verhoudingen niet beter kunnen worden.

Zouden zulke verschijnselen slechts voorbijgaande impulsen zijn ten gevolge van den vreeselijken wereldoorlog, die dan straks zullen verdwijnen om plaats te maken voor toestanden, waarin de materieele levensbeschouwing weer de overhand krijgt boven de religieuze?

Slechts de tijd zal antwoord kunnen geven op deze vraag.

***

Ten slotte licht de heer Maclaine Pont zijn prae-advies toe. Spreker onderwerpt zich volkomen aan het inzicht van den voorzitter, wat betreft het bespreken van de stof, die hier op dit congres behandeld zal worden.

Spreker wijst op de hooge waarde, die gelegen is in het feit, dat de Javanen in vroegere perioden werkelijk hooge cultuur hebben voortgebracht met beïnvloeding van buiten, en die waarde leeft voort in het onderbewustzijn van den Javaan, in het besef iets gepresteerd te hebben en dit opnieuw te kunnen. Wie daar tegenin gaat, werkt niet verheffend maar deprimeerend.

Spreker betuigt in opdracht van den voorzitter der Modjo-Paitvereeniging zijn dank aan het bestuur van het Java Instituut, alsmede aan de prae-adviseurs Dr. Bosch, Dr. Radjiman e. a. voor hetgeen zij hebben medegedeeld. Datgene waarop zij wezen is volgens spreker de essentieele beteekenis van de javaansche cultuur, die voor het tegenwoordig geslacht blijft bestaan, doch deze zal door de tegenwoordige Javanen niet meer in zijn geheel kunnen worden gevolgd, omdat de invloed der Westerlingen zich heeft doen gevoelen. Deze invloed is niet alleen materieel, doch ook essentieel en dringt door tot het gewone bewustzijn in normale verhoudingen, waarvan wij ons geen rekenschap kunnen geven.

Zoo is een van de groote veranderingen, die hebben plaats gehad, die, welke betrekking hebben op de positie van de vrouw. Dr. Radjiman zal spreker echter moeten toegeven, dat in deze kwestie een goede invloed van het Westen op het Oosten is uitgegaan.

Spreker komt dan tot een bespreking van de beteekenis van de tempels voor de tegenwoordige javaansche bevolking en vooral van de vraag, wat deze beteekenen voor den kleinen man. Het is zeer merkwaardig, dat de Javanen in hun wajangfiguren en hun spelen de uitdrukking zien van de innerlijke waarde van bepaalde gevoelens, de beschrijving van de geestelijke waarde daarvan en dat diezelfde figuren in

volslagen opbouw voorkomen op de tempels en in heel het systeem zijn belichaamd. Daarom is er ook voor het lagere javaansche volk een onmiddellijke waarde gelegen in het behoud en de leesbaarmaking van die tempels voor iedereen.

In zijn prae-advies legde spr. den nadruk op het aandeel, dat de Javanen aan de bouwwerken kunnen hebben gehad. Brengt men dit in verband met het geestelijk bewustzijn van den tegenwoordigen Javaan, dan valt op de schrijnende tegenstelling, dat men aan de tempelrestauratie bezig ziet het europeesche intellekt en javaansche toekangs en koelies en dat daarnaast staan jong-javaansche beeldhouwers, die op het oogenblik een respektabelen graad van gevorderdheid hebben bereikt, die levensgroote beelden van nieuwe visie hebben voortgebracht, maar in deze aan hun lot worden overgelaten.

Bij een monument als de Boroboedoer kon niet al het materiaal worden herstapeld, en er zijn vergissingen begaan en leelijkheden aangebracht, doch zooiets verandert aan de waarde der monumenten niets. En het is die waarde, welke de wetenschap naar voren moet brengen. De wetenschap make de uitkomsten van haar onderzoek daarbij niet tot een steriel iets, in een kast opgesloten en slechts toegankelijk voor een kleinen kring. Zij schenke met volle handen. Maar men make bij de restauratie niet de fout, dat men, zooals vooral in Nederland, van opgeleide koelies en toekangs beeldhouwers zoekt te vormen.

De beeldhouwers op het werk zelf uit de werklieden opleiden is niet goed. Men make gebruik van de geselekteerde krachten uit het volk, dan kan men den sluitsteen aanbrengen van het groote werk van de reorganisatie der javaansche ambachten in den idealen zin, dien iedere cultuur behoeft.

***

De **voorzitter** geeft nu gelegenheid tot debat, waarbij iedere spreker tien minuten kan krijgen. Het onderwerp zal hedenavond niet kunnen worden afgehandeld; zij die dan nog niet gesproken hebben kunnen morgen aan het woord komen.

De heer Mr. J. **Kunst** gelooft, dat men hem niet zal kunnen aanwrijven een kortzichtig geporteerd zijn uitsluitend voor de westersche cultuur en een geringschattend oordeel te hebben over de oostersche, speciaal de javaansche cultuur. Sinds jaren heeft hij een groot deel van zijn belangstelling en tijd besteed aan de bestudeering van een onderdeel der indonesische cultuur: aan de muziek. En dat zou hij zeker niet gedaan hebben en nog doen, wanneer ook hij niet overtuigd was van de groote waarde dier cultuuruiting en haar schoonheid hem niet onweerstaanbaar had aangetrokken. Het is daarom, dat hij zich gerechtigd acht, te wijzen op een zekere eenzijdigheid, welke enkele der uitgebrachte prae-adviezen, o.a. dat van Dr. Radjiman, kenmerkt.

Dat vele Javanen, en daaronder van de besten, een wat eenzijdige kijk op de oostersche en de westersche cultuurvormen hebben, is te begrijpen. Zij kennen hun eigen cultuur, weten, wat die in vroeger eeuwen verwezenlijkt heeft en wat zij ook thans nog vermag. Maar met de westersche beschaving zijn zij hoofdzakelijk in aanraking gekomen aan die zijde, die in een kolonie nu eenmaal onevenredig pleegt te overwegen: het gezag, het leger, de administratie; en verder de cultures en de handel en het die kategorieën kenmerkende winstbejag, benevens de techniek. Daarvan ondervonden zij ten deele de zegeningen, ten deele de minder aangename gevolgen. Met geestescultuur, d.i. filosofie, religie en kunst had een en ander nu echter niet zoo heel veel te maken. En zoodoende kon zich een oordeel over het Westen en zijn beschaving ontwikkelen, dat het in menig opzicht geen recht deed wedervaren. De, overigens zeer te loven, zucht tot geestelijk zelfbehoud deed de rest. Men dacht en velen denken nu nog: „Zeker, die Westerlingen zijn energiek en beheer-

schen de wereld van de stof op bewonderenswaardige wijze, maar naar den geest, naar het innerlijk, zijn het materialisten, aanbidden zij uitsluitend en alleen den Mammon."

Spr. wil niet ontkennen, dat het streven naar stoffelijk gewin hoofddoel is voor een aanmerkelijk deel der Westerlingen, zooals het dat is voor een deel van iedere maatschappij, zij moge nu in het Oosten of het Westen gevestigd zijn, — maar daarmede is de westersche c u l t u u r nog niet been ver-oordeeld. De westersche beschaving omvat, naast wat ze tot stand bracht op materieel gebied — op het gebied van verkeer, techniek, handel en landbouw — nog zoo oneindig veel meer. Dat kwam echter, en komt nu nog, hoewel er verbetering is, hier te lande ternauwernood tot zijn recht. En zoo is aan de meeste Javanen de eenzijdigheid in hun oordeel te vergeven.

Maar voor iemand van de ontwikkeling en begaafdheid van Dr. Radjiman moet spr. een uitzondering maken. Hij, meer dan bijna alle andere Javanen, is in aanraking geweest óók met dat diepere, met dat beste, met de eigenlijke kern der westersche cultuur. Hij had de gelegenheid, kennis te nemen van haar kunst, van haar wetenschappelijke ontwikkeling, haar diepzinnige filosofische stelsels en kwam in aanraking met eenige harer groote vertegenwoordiers. En daarom stelt het spr. teleur, dat ook hij weer de tegenstelling suggereert en die, door zijn gezag, weer nieuw leven inblaast, van het vergeestelijkte en religieuze Oosten en het in zijn materialisme omkomende Westen. De geachte praeadviseur zal toch moeten toegeven, dat een vergelijking minder juist is opgezet, wanneer men het hoogste en beste van de eene cultuur stelt tegenover betreurenswaardige uitwassen en tekorten eener andere, — of, wil men liever, een cultureel hoogtepunt eenerzijds afweegt tegen een krisisperiode anderzijds. Mogen wij b.v. een primitieve dessa-gamelan stellen naast het orkest van Mengelberg of een ronzebons naast den Kjahi Goentoer Sari en kan dan een daaruit getrokken konklusie over de waarde der muziek van Oost en West op objektiviteit aanspraak maken? Krijgt de Westerling, die het eigenlijke javaansche volk van meer nabij leert kennen, nu juist den indruk van vergeestelijking, van een los-zijn van de materie? Maar is het dan billijk, daarop een oordeel over de javaansche cultuur te gronden (al gebeurt dit ook dikwijls)?

Het komt spr. voor, dat Dr. Radjiman zich niet steeds voldoende rekenschap ervan heeft gegeven, welk een aanmerkelijk deel van zijn geestelijke vorming hij aan de westersche cultuur dankt, aan de westersche medische wetenschap en aan de westersche wijsbegeerte in de eerste plaats. Tot in zijn praeadvies valt — ondanks den geest, dien het ademt, ondanks de konklusies, waartoe het komt — een sterke westersche inslag te bespeuren.

Tenslotte rept hij van het bestaan van westersche werken over oostersche wereldbeschouwing parallel aan de oostersche denkmethode en betreurt hij het nietbestaan van een dergelijk werk in de nederlandsche taal. Moest hij het niet in de eerste plaats betreuren, dat er geen indonesisch werk op dat gebied bestaat? Of is dat een onredelijke eisch? Hij verwacht althans zoo iets blijkbaar alleen van het Westen. En als Dr. Radjiman — zeer terecht — wijst op de groote waarde, die de hindoe-javaansche monumenten, en — zou hij er aan kunnen toevoegen — de trotsche geschiedenis der hindoe-javaansche rijken, voor het huidige Java hebben of kunnen hebben, dan vergeet hij, dat het vooral westersch intellekt en westersche studiezin zijn, die dit kostbaar cultuurbezit aan het javaansche volk hebben hergeven.

Laten wij, dragers van verschillende culturen, toch met behoud van het eigene in de beschaving van andere tijden en andere volken in de eerste plaats het goede en schoone zoeken. Daarmede kan een volk — hoe zijn eigen cultuur ook is — niet dan zijn voordeel doen.

Spr. weet wel, dat, zoo in deze verzuchting een verwijt jegens sommige Javanen mocht besloten liggen, daarin ten minste in dezelfde, mogelijk in nog veel sterker mate een soortgelijk verwijt aan het adres van menigen Westerling verborgen ligt. Maar dit congres is nu eenmaal gewijd aan de belangen van de javaansche cultuur, en daarom heeft spr. hier voornamelijk den Javaan in zijn opmerkingen betrokken. Als hij dat mogelijk in een wat scherpen vorm heeft gedaan, dan deed hij dat uit noodzaak. Men bewijst een volk geen dienst, door het in eenzijdigheid van beschouwing, in een misplaatst superioriteitsgevoel te stijven. En spr. betreurt het, dat er Westerlingen zijn, die den Javanen dezen wandienst bewijzen. Dàt is zeker, dat het hem er geenszins om te doen is, iemand moedwillig onaangenaam te zijn, en zeker niet Dr. Radjiman, noch als persoon, noch als vertegenwoordiger van en strijder voor een cultuur, die spr. om vele harer uitingen de grootste bewondering toedraagt en in sommige opzichten u, Javanen, van harte benijdt. Maar spr. vergist zich zeker niet, wanneer hij meent, dat Dr. Radjiman hem zijn opmerkingen niet ten kwade zal duiden. Hij zal trouwens de eerste zijn, om met spr. te erkennen, dat het beter (en aangenamer) is, om — in plaats van de waarde van een andere, groote cultuur in een of ander opzicht te miskennen, of haar bestaande of vermeende tekorten op den voorgrond te stellen — ons erin te verheugen, dat de menschheid meer dan één cultuur zoowel na elkaar, als gelijktijdig heeft voortgebracht. Gezamenlijk vormen zij haar — ons — hoogste bezit.

Spr. wil eindigen met een uitspraak van Dr. Coomaraswamy, waarvan hij zou wenschen dat zij méér dan de uitsluitend theoretische instemming van zijn auditorium mocht vinden:

„Elk ras draagt het zijne tot de wereldbeschaving bij, naar gelang het zich zelf naar eigen aard weet uit te drukken en te verwezenlijken."

De heer Wolff Schoemaker zal zich beperken tot de onderwerpen, die Ir. Maclaine Pont behandeld heeft. Spreker is het niet met hem eens, maar in overeenstemming met het gedane verzoek zal hij zich bepalen tot de opmerkingen, die hedenavond gemaakt zijn met betrekking tot de oostersche rassen, ook door den heer Van Leeuwen.

Spreker heeft een kleine brochure geschreven over de oostersche rassen, speciaal hoe men daarover denkt vanuit een wetenschappelijk standpunt. Over het algemeen bepaalt men zich bij de oostersche rassen te veel tot Indië alleen en dat is een groote fout. Het indo-arische ras heeft zich gesplitst in twee gedeelten, het eene is dat der Arabieren en Perzen, het andere is doorgedrongen naar Indië. Hierdoor is ook een verschil in godsdienst ontstaan en zelfs bij het onderwijs is het verschil bij de diverse oostersche rassen waar te nemen.

Spreker geeft een voorbeeld, hoezeer verschillend de opvattingen in verband met de cultuur zijn in China en Japan tegenover die der Arabieren. Dit verschil zit in de eerste plaats in ras en aanleg, doch in de tweede plaats worden de opvattingen der verschillende oostersche rassen bepaald door den bodem.

In de uitspraak, aangehaald door Dr. Radjiman, ziet spreker in tegenstelling met hem niet zoozeer een uiting van het javaansche gevoel, maar meer van islamitisch en arabisch gevoel.

Wat de beteekenis der monumenten betreft, ontkent spreker de waarde hiervan voor het javaansche volk, doch hij erkent deze waarde voor de intellektueele Javanen, omdat in hun ras de kenmerken der Ariërs aanwezig zijn. De trekken, die spreker ziet in de Javanen van hoogeren stand, zijn onmiskenbaar die van den Ariër. Spreker gelooft daarom aan de geestelijke verwantschap tusschen die ras-

sen, wat nog tot uitdrukking komt in den Hindoe-Javaan die in Midden-Java leeft, en dit geestelijk verband heeft wel degelijk invloed gehad op de algemeene opvattingen en de tendenzen, die in de monumenten voortleven en voor de cultuur van belang kunnen zijn.

De heer Van Erp wenscht eenige opmerkingen te maken over de richting, die Ir. Maclaine Pont zou willen inslaan bij het restaureeren der hindoe-javaansche monumenten.

Met de richting door den heer Maclaine Pont voorgestaan om aan het javaansche ambacht, dat op het oogenblik niet in bloei is, op te dragen aan de hindoe-javaansche monumenten mede te werken, wordt volgens spreker een zeer gevaarlijke weg ingeslagen. Er zijn reeds pogingen in die richting gedaan, o.a. bij de Mendoet, waar men onder leiding van Dr. Brandes enkele onderdeelen, die geornamenteerd waren, heeft getracht te doen imiteeren door een javaanschen beeldhouwer, welke poging echter is mislukt. Spreker is voorts van meening, dat de beperking, die de heer Maclaine Pont zich in deze wil opleggen, nl. tot het ornamenteele beeldhouwwerk, niet kan worden aanvaard, want volgens sprekers meening is er geen essentieel verschil tusschen ornamentiek en figureel beeldhouwwerk. Er komen in de eerste plaats figureele motieven in de ornamentiek voor.

De ornamentiek is sterk symbolisch en in een ornament dat oogenschijnlijk floralistisch is komen herhaaldelijk sterk gestyleerde dierlijke en menschelijke figuren voor.

Bovendien staat het ornament in wezen eigenlijk op één lijn met het andere beeldhouwwerk, en het komt spr. voor dat het maken van het één eigenlijk precies denzelfden ondergrond eischt als het maken van het ander. Eigenlijk heeft men bij de monumenten waarom het gaat niet te doen met kunst alleen, zij zijn in de eerste plaat een uiting van vroom geloof, een belijdenis. En het maken van het geringste ornament vereischt de aanwezigheid van dien ondergrond.

En spr. betwijfelt of die geestesgesteldheid, vroeger bij de makers aanwezig, op het oogenblik leeft in het javaansche volk.

De heer Post sluit zich aan bij den heer Kunst. Dr. Radjiman heeft teveel den nadruk gelegd op den invloed van europeesche zijde op den ondergang van de javaansche cultuur. Hij verwees in zijn referaat ook naar zijn prae-advies uitgebracht in 1921 voor Boedi Oetomo, waar het nog duidelijker wordt uitgedrukt, dat het min of meer aan de Hollanders ligt dat de javaansche cultuur naar beneden is gegaan.

Dat acht spr. overdreven. Het laatste hoogtepunt van de javaansche cultuur valt ongeveer 1350 en de Hollanders kwamen hier pas plus minus 1600, terwijl er een eeuw verliep, voordat zij eenigen invloed begonnen uit te oefenen. Tusschen 1350 en 1700 is er bij de Javanen heel wat gebeurd, waaromtrent ook iets verhaald wordt in de volgende legende.

Yoedistira is ziek en zoekt obat. Hij ontmoet soenan Kali Djaga en ontvangt obat. Soenan Kali Djaga meent hiermede zijn doel bereikt te hebben en verkondigt overal Yoedistira's dood, want deze is bewusteloos neergevallen. Dit symbolizeert den ondergang van de hindoe-javaansche cultuur. Maar de patiënt blijkt ten slotte niet geheel en al dood te zijn, hij staat op en wendt zich tot den wachter van den Smeroe en vraagt dezen om hulp. Deze zegt: „Er is maar één obat en dat is het zuivere bronwater aan den voet des bergs." Smeroe nu is Soe-meroe, is Maha Meroe, is groote berg, berg des lichts, het groote symbool van schepping, openbaring en hiërarchie. De bron is echter begraven onder moerassen en Yoedistira moet graven, werken om de bron te vinden. Hij doet dit tot hij haar gevonden heeft, hij herstelt en wordt gezond.

In het kort: Het javaansche volk her-

stelt zich door levengevende wijsheid der vaderen te puren uit het oude.

Deze fabel geeft spr. als aanvulling op de zienswijze van dr. Radjiman, de beteekenis ervan beveelt hij aan de oplettendheid van het publiek aan.

De heer Soetedjo wenscht een en ander te zeggen ten aanzien van het praeadvies van den heer Van Leeuwen.

Hij noemt ons volk weinig scheppend. Dan vraagt spreker:

1. Welke maatstaf wordt aangenomen ten opzichte van een volk, dat bogen mag op veel scheppingsvermogen, omdat gezegd wordt, dat ons volk op dit huidig stadium weinig vermogen bezit?

2. Als ons volk aldus genoemd wordt, en bijgevolg de huidige, door ons gedragen beschaving in haar uiting slechts een teeren is op de vroegere beschaving die wel van veel scheppend vermogen getuigt, dan vraag ik mij af, welke andere volkeren wel veel scheppend vermogen toonen.

3. Ik zeg, dat de andere volkeren ook teeren op de vroegere beschavingselementen. Zij zijn even weinig scheppend als wij. Op welk gebied van wetenschap en kennis zijn de andere volkeren grootsch en veelscheppend?

De muziek blijft nog steeds op het oude punt.

De bouwkunst is revolutie-bouw geworden en de goede hedendaagsche bouw teert ook op Gothiek of Renaissance.

De letterkunde en de filosofie leveren geen nieuwe gezichtspunten.

De danskunst is in het Westen steeds een groot vraagstuk gebleven.

De schilderkunst, teert zij ook niet op het verleden?

Wat betreft de tegenwerpingen door den prae-adviseur tegen onze cultuur gemaakt, zooals weinig zeggend voor den vreemdeling, zich zwak voordoend voor den vreemdeling: — ik zou dezelfde parallellen kunnen stellen tegenover uw eigen cultuur.

Men neme in aanmerking, dat het Ramayana ongeveer in denzelfden tijd geschreven is als 't Mahabarata, waarin de laatste slag op het veld Koeroesetra, geleverd door de legerscharen van Pandawa en Astina, beschreven staat. Deze slag nu heeft plaats op 18 Februari 3102 voor Christus. Dan mag men gerust veronderstellen, dat de komst van de Hindoe's op Java eerder is geschied dan het bekende jaar 78, het jaar, waarin Adjisoko op Java voet aan wal heeft gezet.

De op Java heerschende cultuur nu, bevrucht door komende, nieuwe geestelijke stroomingen, is wellicht — naar mijn bescheiden inzicht — in staat geweest het aanzijn te geven aan die monumentale scheppingen, als Boroboedoer en Prambanan. De javaansche geest, die de javaansche cultuur bezielt — meesterlijk gekenschetst door den geachten prae-adviseur Dr. Radjiman als te zijn een cultuur, welke het geestelijke steeds op den voorgrond plaatst —, blijft nawerken en verwonderlijk zich altijd in dezelfde lijn uiten tot de Waliperiode. Het krachtigst uit deze zich tijdens den bloei van Madjapahit, waarin evenwicht tusschen geest en stof wordt bereikt.

Bij de beoordeeling, of de javaansche geest na Madjapahit zich weinig uit, moeten wij niet uit het oog verliezen, dat de boeddhistische en mohammedaansche godsdienst verschillend zijn in hun wezen. De boeddhistische godsdienst stelt de „sastra" op den voorgrond, hier in de beteekenis van teekening, uitbeelding. Vandaar de bloei van de beeldende kunst. De kern van de mohammedaansche godsdienst is muziek, toon, gending. Teekening en uitbeelding worden verboden, maar de toonkunst en de wajang bereiken in dezen tijd hun toppunt. Deze kern wordt door ons doorvoeld; sultan Agoeng heeft getracht beide kernen in harmonie te brengen, wat hem evenwel niet gelukte.

Onze staatkundige en ekonomische achteruitgang in deze periode laat spreker buiten beschouwing, ter wille van de zui-

verheid van onze beschouwingen, die zich alleen op geestelijk terrein bewegen.

Na deze periode is de cultuuruiting zwakjes en deze verzwakte uiting wordt nog meer verzwakt door de komst van de vreemde indringers, die niet de minste aandacht schenken aan het leven van het volk.

Onwillekeurig denkt spr. aan het dispuut tusschen Sabdo-Palon en Browidjojo in de serat „Darmo-gandoel", waarin de eerste onder meer gezegd heeft, dat de Javanen door hun geest zullen worden verlaten, wanneer Browidjojo de nieuwe leer omhelst of als straf voor de onwaardige behandeling van den vorst tegenover Sabdo-Palon.

Wanneer de teekenen zich niet bedriegen, dan is die geest reeds op Java teruggekeerd en ik heb de heilige overtuiging, dat ze zich weer krachtig zal kunnen ontplooien, wanneer wij in staat zijn gunstige omstandigheden te scheppen voor haar werkzaamheid. Zeer zeker kan de kennis van de oud-javaansche monumenten, en vnm. de innerlijke kennis, een factor zijn voor onzen opbouw.

Nu rest spr. nog antwoord te geven op de vraag van den geachten prae-adviseur Dr. Radjiman, gesteld aan het eind van zijn referaat: Heeft de Javaan geen diepere en dure plichten te vervullen in deze fase van funesten materieelen belangenstrijd?

Mijn antwoord is dan: Ja! Onze heilige plicht, plicht van iederen Javaan is op dit oogenblik, mede te werken tot verkrijging van onze vrijheid. De vrijheid hebben wij strikt noodig, om hier op Java een beschaving op te bouwen, die gegrondvest wordt op het geestelijke in den mensch. Die beschaving zal zich manifesteeren in de beheersching van stof door den geest en niet omgekeerd.

De „artha-Daja" moet een middel blijven en nooit doel, zooals Dr. Radjiman terecht heeft opgemerkt. Dit is naar sprekers overtuiging mogelijk, gezien onze lofwaardige karaktereigenschappen: kameraadschap, verdraagzaamheid, gastvrijheid, tegemoetkomendheid, de eigenschap om geestelijke waarden hooger te schatten dan ekonomische waarden. Die beschaving zal onze pasoembang zijn, die wij hebben aan te bieden aan de wereld.

Nooit en nimmer mogen wij een beschaving begeeren, die alleen geschraagd wordt door leger en vloot en exorbitante rechten. Want in zulk een maatschappij heeft een edel mensch, een met edele bedoelingen, geen plaats. Wibisono moet uit Ngalengko.

In één woord: wij moeten ons het Rama-ideaal voor oogen houden en niet Dosomoeko's ideaal. Voorwaar de uiting van uw leven, Westerlingen, is krachtig niet door uw cultuur, in den juisten zin van het woord, maar door de wijdvertaktheid van uw intellektualistische wetenschappelijke uitingen met al de uitvindingen (en u i t v i n d i n g e n noem ik geen s c h e p p i n g) die daarvan het gevolg zijn. Wij noemen uw leven, zooals het zich aan de wereld voordoet, k i p r a h (Siwa-dans).

Het al of niet scheppend zijn ligt niet aan het oordeel van d i t o n s g e s l a c h t, nog minder aan dat van den vreemdeling, die naast ons cultuurleven zijn eigen leven leeft.

Spr. mag zich gelukkig noemen, dat dit congres zal worden besloten met den bedojo-dans, zijnde een verheerlijking van den overwinnenden Ardjoeno in den geweldigen strijd tegen Noto Kawotjo. De strijd nu van Ardjoeno tegen Noto Kawotjo is de essence van javaansche cultuur, die door ons nog doorvoeld wordt. Door het bezit van „deze eene geestelijke waarde" voelen wij ons nog sterk, op onze plaats in de rij der volkeren, al is ons volk ook zonder eenig machtsattribuut.

En spr. hoopt, dat de heer Van Leeuwen dit niet als starre dogmatiek zal aannemen.

De heer J a n s z is het geheel eens met de interessante ontboezemingen van Dr. Radjiman en voelt als in schrille tegenstelling daarvan de rede van Ir. Ma-

claine Pont, die meent, dat men bij de restauratie der javaansche tjandi's geen voorbeeld moet nemen aan de nederlandsche manier van werken, waarbij de beeldhouwers gevormd worden op het werk uit de werklieden. Dit is den heer Pont niet ontvallen, doch met een doel gezegd en daartegen komt spreker op. Spreker zou het zeker kunnen waardeeren, wanneer het restaureeren der javaansche tjandi's tot gevolg had, dat uit de daar werkende werklieden beeldhouwers werden gevormd, want dan zou dit rechtstreeksch nut hebben en van grooten invloed zijn op de breede lagen van de bevolking. Doch kunst is nu eenmaal, jammer genoeg, slechts het eigendom van enkele intellektueelen in een volk en daarom is er onderscheid tusschen hoogere kunst en volkskunst. Er zal dan ook altijd een klove zijn tusschen de diepe metaphysische beschouwingen in de tempels vastgelegd en de meer praktische denkwijze, die zich ontwikkelt in de breede lagen der bevolking.

De vergadering wordt te 7 uur 30 geschorst.

***

8 uur 30 n.m. tot plm. 1 uur 's nachts. Voorstelling van de wajang: Samba Sebit, aangeboden door Z.H. den Sultan van Jogjakarta, in de kepatihan te Jogjakarta.

Zaterdag 27 December.

NATIONALE OPVOEDING.

9 uur v.m. Bespreking van het onderwerp:

„Op welke wijze kan bij de opvoeding van de landskinderen de inheemsche cultuur meer tot haar recht komen?"

gehouden in den dalem van het Hoofd van het Pakoe Alamsche Huis.

De voorzitter deelt mede, dat met het oog op de deelname aan het debat en den beschikbaren tijd iedere debater over tien minuten zal kunnen beschikken.

De heer Post zou een debat met den heer Sasrasoeganda kunnen beginnen met een verwijzing naar de legende van Yoedistira, waarover hij het gisteren had. De uiteenzetting van genoemden spreker van de Agama Djawa, later aangevuld door het referaat van den heer Radjiman, was interessant en belangwekkend. Spreker heeft daarin herkend de hem zoo dierbare leer der theosofie. Dit komplex van begrippen is een gave van het Oosten aan het Westen, die het starre van het zuiver wetenschappelijke denken van het Westen heeft verruimd en verlucht. Het is een weldaad aan het Westen, dat zich met oostersche wijsheid heeft kunnen restaureeren en daarna tot het Oosten terugkeert, om er de groote opleving te weeg te brengen. Spreker noemt hier de namen van mevrouw Blavatsky en Dr. Annie Besant, welke laatste Britsch-Indië heeft gebracht tot dicht bij de autonomie. Het is hier de plaats mevrouw Besant met groote bewondering te herdenken.

Tegengevallen is het gedeelte van het prae-advies van den heer Sasrasoeganda, waarin hij het heeft over de lichamelijke opvoeding en tot in zekere mate onthouding aanbeveelt van eten en van slapen. Daartegen komt spreker op: ieder kind, ook het javaansche, moet goed gevoed worden en voldoende rust hebben, anders gaat de natie stoffelijk achteruit. Misschien is de aanbevolen onthouding goed voor ouderen, voor het kind kan zij niet anders dan noodlottige gevolgen hebben.

Overigens is spreker van oordeel, dat in de inleidingen van de heeren Radjiman en Sasrasoeganda kleur zit, een kleur als die vroeger aanwezig is geweest bij de hindoe-javaansche monumenten, die hebben geblonken in goud en rood en een schitterend aanzicht hebben gehad. Laat men trachten die kleur, dat aanzicht weer te doen opleven. Tempelrekonstruktie, houden van congressen en dergelijke zijn ten deze van secundair belang. Men moet den ouden geest weer naar voren zien te brengen om te komen tot een schitterend nieuw cultuurtijdperk.

Enkele woorden over de inleiding van pastoor Van Lith. Ook spreker betreurt den achteruitgang van de javaansche taal. Dat een hoogstaand en bewonderenswaardig dichter als Noto Soeroto zich niet uit in het Javaansch, maar in het Nederlandsch, is op zich zelf een bedroevend verschijnsel. Noto Soeroto is als een vruchtboom op het eene erf geplant, die over de afscheiding heen zijn vruchten op het andere erf laat vallen.

Voor de opleving van de javaansche taal zijn dingen van zuiver wetenschappelijk belang niet voldoende. Het leven van de taal wordt gevoed in de ziel van het volk zelf en door de kunstenaars. Geef aan de Javanen één dichter als Shakespeare en alle taalcongressen zijn voor het leven van de taal overbodig. Daarnaast kunnen uitgaven als van grammatika's goed werk doen. Een van onze bekwame Javanici, de heer Kats, is op het oogenblik bezig studie te maken voor de samenstelling van een grammatika. Spreker zou het bestuur van het Java Instituut willen adviseeren, dezen op te dragen een

dergelijke grammatika in elkaar te zetten. Dat zou de studie van de javaansche taal voor Europeanen en Javanen buitengewoon vergemakkelijken.

De heer Suwardi Suryaningrat:

[illegible]

Wanneer spr. even het woord zou willen voeren, dan is het niet zoozeer om met de prae-adviseurs in debat te treden, als wel om een belofte in te lossen. Spr. was aanvankelijk ingeschreven als prae-adviseur. Tijd en gelegenheid hebben hem evenwel ontbroken, om zich van die taak te kwijten. Moge daarom hetgeen hij zal hebben te zeggen worden beschouwd als een bijdrage zijnerzijds aan dit congres.

Intusschen moet hij verklaren, dat een prae-advies van hem niet noodig is, aangezien de inleidingen van de heeren Corporaal, Sasrasoeganda en Soeriadiradja over 't geheel genomen zijn standpunt hebben vertolkt. Spr. zou den heer Corporaal willen noemen den vertegenwoordiger van de neo-occidentale richting, en den heer Sasrasoeganda dien van de oud-javaansche intuïtie, terwijl de laatstgenoemde de vakman is, die de kwestie van de verwezenlijking heeft besproken.

In de eerste plaats zou spr. nu willen wijzen op een fout in de redaktie van het onderwerp (deze opmerking is dus gericht tot het bestuur van het Instituut), waarin gevraagd wordt op welke wijze bij het onderwijs aan landskinderen de inheemsche cultuur m e e r tot haar recht kan komen.

Méér tot haar recht! Was 't hoofdbestuur van het Java Instituut dan van meening, dat het hedendaagsche onderwijs reeds cultureel is? Wanneer wij zien, hoe klein 't aandeel is, dat bij het H. I. onderwijs aan de javaansche taal is toebedeeld, dan kunnen wij gerust verklaren, dat het H. I. S.-systeem in geen geval nationaal-cultureel is. Integendeel, spr. is van meening dat de H.I.S. de meest geschikte school is voor de europeesche jeugd hier in dit land. De H. I. S. is een h o l l a n d s c h e school, waar t e v e n s de inlandsche taal wordt onderwezen.

In de tweede plaats zou spr. willen opmerken, dat het noodig is dat wij ons op het gebied van opvoeding en onderwijs gaan oriënteeren, zoowel op eigen terrein als op dat van het Westen. Doen wij dat, dan zullen wij zien, dat het neo-occidentale systeem (en dit is niets meer of minder dan een revolutie op het gebied der paedagogische wetenschap) ons Javanen in geenen deele behoeft te verbazen of af te schrikken. Want wat 't nieuw-westersche systeem te aanschouwen geeft, dat hebben wij nog (zij het veelal in rudimentairen vorm) in levenden toestand. Spr. heeft een lezing bijgewoond van den heer Z. Stokvis over 't onderwijs in Amerika, maar wat hij hoorde, stemde hem werkelijk tot vreugde, want daaruit bleek, dat het Westen in zijn moderne levensuitingen hoe langer hoe meer het Oosten nadert. Dit is een algemeen verschijnsel van den jongsten tijd. We kunnen zeggen, dat het Westen thans zoekt naar het oude klassieke, zoo bijv. op het gebied van de muziek, van de schilderkunst, en van andere cultuuruitingen, en datzelfde klassieke systeem is òns nationaal systeem. En spr. dankt God, dat wij zoogenaamd stil hebben gestaan in onze cultureele ontwikkeling, want daardoor immers behielden wij het klassieke van onze cultuur.

Om te blijven op 't gebied van opvoeding en onderwijs moge spr. mededeelen, dat het begrip ,,opvoeden'', zooals men dat gewoonlijk verstaat, ons onbekend is. Dat woord is ook niet in het Javaansch te vertalen. Wij spreken gewoonlijk wel van ,,panggoela wentah'', maar dat is geen juiste weergave van het woord ,,opvoeden.''

Men „panggoelawentaht" een pasgeboren kind, een patiënt enz., zoodat hier panggoelawentah beteekent: verzorgen. Wat de verhouding betreft tusschen ouder en kind hebben wij ervoor slechts het woord „momong", en dit is dan niets meer of minder dan het montessoriaansche idee, dat het begrip „toewijding" in de plaats stelt voor „opvoeden" in zijn strakke beteekenis van opzettelijke vorming van de geestelijke vermogens van het kind door middel van den drieterm „regeering-tucht-orde".

Wil men nu reorganizeeren, dan is het niet voldoende, dat men alleen spreekt van nationalizatie; ik zou liever hebben dat men onze opvoeding en ons onderwijs natuurlijk maakte. Bedenkt: natuurlijk onderwijs is vanzelf nationaal onderwijs.

Hoe spreker zich het natuurlijk maken of het normalizeeren van de opvoeding en het onderwijs heeft gedacht, moge worden duidelijk gemaakt door de volgende zeven stellingen, die den paedagogischen grondslag vormen voor de scholen, welke bekend staan onder den naam Taman Siswo:

1. Het zelfbeschikkingsrecht van de individu, dat rekening houdt met den saâmhoorigheidseisch eener harmonische samenleving, zij ons het grondbeginsel. Orde en Vrede zijn ons hoogste doel. Geen orde waar geen vrede heerscht. Maar ook geen vrede, zoolang de individu belemmerd wordt in zijn normale levensuitingen. Natuurlijke groei, een noodzakelijke eisch voor evolutie, veronderstelt natuurlijke zelfontplooiïng. Zoo verwerpen wij het begrip „opvoeden" in zijn beteekenis van opzettelijke vorming van het karakter des kinds door den drie-term „regeering-tucht-orde". Wij huldigen de paedagogiek der „toewijdende zorg", welke voorwaarde is voor de zelfontplooiïng der zedelijke, geestelijke en lichaamelijke vermogens van het kind. Die zorg noemen wij het „Among-systeem".

2. In dit systeem kan het onderwijs geen ander zijn dan dat, hetwelk erop gericht is, den leerling op te voeren tot zelfstandig voelend, denkend en handelend wezen. Naast het aanbrengen van noodige en nuttige kennis dient de goeroe den siswo te bekwamen in het zelf zoeken van die kennis en deze nuttig te gebruiken. Dit stelt het Among-onderwijs op den voorgrond. Noodige en nuttige kennis is die, welke beantwoordt aan de ideëele en materieele behoeften van den mensch als lid zijner omgeving.

3. Ten aanzien van den vorm onzer toekomst verkeeren wij als volk in een toestand van verwarring. Misleid door ingebeelde behoeften, welke als uitstoelingen van vreemde beschavingen moeilijk met eigen middelen zijn te bevredigen, werkten wij vaak daadwerkelijk mede aan de verstoring van den vrede. Steeds was onbevredigdheid ons deel.

Mede als gevolg van die misleiding zochten we naar eenzijdige ontwikkeling van het intellekt, welke ons tot ekonomisch afhankelijken maakte en ons tevens vervreemden deed van het volk, waartoe wij behooren.

In deze verwarring zij onze cultuurhistorie het uitgangspunt, van waaruit wij onze schreden voorwaarts hebben te richten. Op deze basis van eigen beschaving kan slechts de opbouw in vrede worden voltrokken. In dezen nationalen vorm, zonder imitatie, verschijne ons volk op het tooneel van het internationale verkeer.

De voorzitter geeft den spreker in overweging de vier andere stellingen niet voor te lezen, maar ze verkort weer te geven.

De heer Suwardi Suryaningrat kan volstaan met de drie stellingen, die hij reeds heeft voorgelezen, omdat daarin de hoofdgedachte is uitgesproken.

Als slot nog het volgende. Men tracht tegenwoordig op vele manieren de cultu-

reele ontwikkeling van ons volk te bevorderen, maar spr. gelooft dat men meer op het uiterlijke werkt en het innerlijke nog te veel ongemoeid heeft gelaten. Men toont ons zooveel moois, zooveel fraais, men houdt tentoonstellingen, maar wanneer ons innerlijk eenmaal verwesterd is, dan blijft ons gemoed bij al dat mooie toch onbewogen. Door onze onnatuurlijk geworden smaak lusten wij niet meer al het heerlijke dat van ons zelf is en voor ons bestemd moest zijn. Wij leven, om een beeldspraak te gebruiken, thans in het teeken van de tentoonstellingen; wij zien veel, maar wij aanvaarden dat vele alleen als tentoonstelling. Helaas!

Dat moest anders. Ons gevoel moet genationalizeerd, genormalizeerd worden. Ons innerlijk wezen moet nationaal worden en dat wordt niet in de eerste plaats bereikt door uiterlijke middelen, maar door herziening van den paedagogischen grondslag van ons onderwijs, zooals in de bovengenoemde stellingen kortelijks door spr. werd aangeduid.

De heer **Soegeng** heeft het woord gevraagd niet zoozeer om zich in 't debat te mengen met de geachte prae-adviseurs, maar meer om eenige hunner meeningen mede te bevestigen, doch met kleine wijzigingen of bijvoegselen.

Om te beginnen zou hij een opmerking willen maken over het prae-advies van den heer Sasrasoeganda, die inderdaad zuiver de voornaamste levensbeschouwingen heeft weten weer te geven van de meeste javaansche ernstig denkenden.

Sprekende over het geloof in God heeft de geachte prae-adviseur te kennen gegeven, dat hij gaarne de methode van uitoefening van den dienst aan God aan alle inheemsche leerlingen van alle scholen zag onderwezen, de methode nl. volgens het Islam-geloof.

Spr. kan niet anders, dan deze meening mede toejuichen, vooral ,,omdat 't opmerkelijk is dat velen in den laatsten tijd zich nogal gaarne met het z.g. liberalisme gaan bezighouden''; en vooral ook omdat ,,de nieuwe tijd de religie, die hier in ons vaderland, van oudsher, steeds de basis is geweest van alle andere geestelijke ontwikkeling, schijnt te willen verwijderd houden van de opvoeding onzer jongere broeders.''

De moderne geestesstroomingen, in haar uitingen niet zelden oppervlakkig en te afkeerig tegenover oudere regels, doen vele javaansche ouders niet zelden ,,beginselloos'' worden niet alleen, doch laten hen ook dikwijls maar steeds wanhopig huppelen van het eene standpunt naar het andere.

Zulk een toestand geeft ongetwijfeld alle recht te verwachten, in aanmerking genomen dit evolutie-stadium en een samenleving als deze, dat dat eigenaardige proces van wederzijdsche kennis-overname, zooals wordt bedoeld door den heer Sasra, zich telken male afspeelt, en niet zelden tot spijt en teleurstelling der meevoelende toeschouwers.

Dat teere en zeer ingewikkelde liberalisme van de massa, dat meestal slechts een nadeelig gevolg heeft voor 't behoud onzer cultuur, kan zeker niet gemakkelijk rekenen op algeheele instemming van het Java Instituut.

Toegegeven mag wel worden, dat zulk een liberaal beginsel is of kan zijn een heil voor de inheemsche cultuur en haar verdere ontwikkeling, maar dan alleen als dat een uitvloeisel is van een religieuze overtuiging, die een goeroe of opvoeder, een leidsman, behoort te hebben; en soms ook, als het een produkt is van een geleerdheid, die groot is van omvang.

Naar sprekers meening kan een volk als het onze, dat materieel ook reeds niet zoo bizonder solied is toegerust, zijn cultuur zoo goed als nooit krachtig staande houden, als niet groot is zijn wijsheid, en diepgaand en sterk zijn geloof.

Het is daarom zoo juist ingezien door den heer Sasra, als hij zoo gaarne het geloof in den Islam aan alle inheemsche leerlingen van alle scholen zou onder-

wezen zien, opdat ze dan na de volbrachte studie met een voldoende godsdienstkennis de wereld in gaan.

Omdat de bestaande koranvertalingen niet gemakkelijk te verkrijgen zijn, of veelal geschreven zijn in een letterschrift, dat niet wordt gelezen door de vele geschoolde inheemschen, laat zich menigmaal de vraag overwegen, of het niet op den weg van het Java-Instituut ligt om te zorgen voor een javaansche vertaling van den Koran in samenwerking met de beste javaansche literatoren en de beste javaansche schriftgeleerden.

En zulks zal niet alleen ten goede komen aan de opvoeding der inheemschen van dezen tijd, doch kan tevens als literair en wijsgeerig produkt bewaard worden voor het geslacht, dat na ons allen zal komen.

Wat voorts van 't zeer gewaardeerde prae-advies van den heer Corporaal ook wel aandacht verdient, is de opwekking van Rao-Bahadoer, een opwekking aan zijn landgenooten ter bevordering van het nationale onderwijs:

,,Iedereen kan helpen'', aldus Bahadoer in zijn betoog, ,,zelfs de armste. Als elk huisgezin eens per week een stuiver bijdroeg, zouden wij in een jaar tijds reeds een groote som gelds bijéén hebben. Laat ieder, die een reis onderneemt en die gewoonlijk tweede klasse reist, bij 't koopen van zijn kaartje overwegen, of hij niet beter doet derde klasse te gaan, en 't prijsverschil te besparen voor nationale opvoeding.''

Naar sprekers meening is dit zeer idealistisch.

Hoe mooi hij dat idee ook vindt, en hoe gaarne hij zulks ook verwezenlijkt ziet, de verplichting, die Bahadoer vordert van zijn landgenooten, vindt spr. te zwaar en praktisch hier in ons vaderland niet uitvoerbaar.

Een stuiver in een week beteekent voor den doodeenvoudigen Javaan in vele gevallen heel veel en 't zou te veel van hem gevergd zijn, vooral omdat hij ook nog in 't geheel geen idee heeft van wat Nationaal Onderwijs is.

Wat spr. meer doenlijk en aanvaardbaar voorkomt, is het volgende, en wel op grond van oude javaansche nationalistische idealen.

Reeds van ouds (ook genoemd door den heer Sasrasoeganda) staat de leer der onthouding en hulpvaardig- en bereidwilligheid jegens vragers, de ridderlijke moed en eer op het program van de opvoeding van den javaanschen Ksatria.

Laten wij dit in eere houden, in woord en daad, niet alleen omdat het goed is voor den pupil zelf, doch ook omdat de tijd zulks behoeft.

Het is spr. niet recht bekend, of sommige werken hem wel juist hebben ingelicht, dat ook onder Neêrlands volk wel eens een gewoonte heeft bestaan, dat jongelingen van gegoeden huize na hun volbrachte studie niet dadelijk naar de door hen gekozen betrekkingen gaan dingen, doch allereerst een reisje maken naar 't buitenland, om daar meer van 't leven te zien.

Zulk een gewoonte kan m.i. ook hier in ons vaderland voor een gedeelte worden nagevolgd ter verbreiding en verbetering van het partikuliere nationale onderwijs, en in dezen tijd van nationaal ontwaken mede ter bevordering van de liefde van den jongen Javaan voor zijn land en volk.

Maar dan moeten de afgestudeerden, onverschillig de opleiding die zij hebben genoten, ter verruiming hunner levensblik niet naar het buitenland gaan — wat zeker wel veel geldelijke kosten met zich mee zou brengen—, maar naar de werkplaats van den paedagoog, en medewerken aan de opvoeding van hun jongere broeders.

In 't kort: Ze worden voor eenigen tijd leeraar of onderwijzer, voor den tijd, die voldoende is om eenig idee te krijgen van wat onderwijs is, of om de beteekenis van onderwijs voor de toekomstige javaansche maatschappij te leeren kennen.

Wanneer de daarmede belast wordende personen alleen beperkt blijven tot de wel

begrijpende, de wel gestelde, en de wel voorname klassen, dan kan thans reeds daarmede worden aangevangen.

Voorts mag wel verwacht worden van die jongelui, dat hun salarissen ook niet bizonder hoog hoeven gesteld te worden en in bepaalde gevallen zelfs ontbreken kunnen, terwijl nog steeds de zedelijke verplichting op hen rust, om werkende voor de jongeren ook steeds zichzelf op te voeden en zichzelf te ontwikkelen.

Als dat wel eens een beetje zwaar voorkomt, dan is 't omdat ze Ksatria's zijn die daar per slot van rekening belangeloos werken en die hun diensten aanbieden voor het heil hunner landgenooten, voor het heil der menschheid.

En 't is nog verre niet te vergelijken bij een Ardjoena, die op den berg zijn tapa verrichtte, en ook niet bij een Bima, die naar het heilige Soetji Water Prewotosari zocht, en die daarbij de grootste gevaren trotseerde.

De aanwezigheid alleen van deze jongelui, die in den regel van huis uit reeds een betere opvoeding hebben genoten dan de minderen, kan ongetwijfeld reeds opvoedend werken voor den pupil niet alleen, doch ook voor de opvoeders van de leerlingen zelve, voor de ouders der leerlingen, zoowel als die der onderwijzers.

Kortom, het zou opvoedend kunnen zijn voor de geheele inlandsche maatschappij.

De kans van slagen voor het invoeren van zulk een gewoonte is des te grooter, als het geloof in God, de ilmoe en agama onzer groote vorsten en kjai's van voorheen aan deze jongelui ter inzage en ter bestudeering worden gegeven.

Van daar, dat de zienswijze van den heer Sasra mij zoo doeltreffend lijkt, om aan inlandsche leerlingen van alle scholen voldoende kennis te geven op het gebied van de religie onzer voorvaderen, den Islam.

De bezwaren, welke eventueel kunnen voorkomen, zijn niet van dien aard, dat ze op de schaal een zwaarder gewicht kunnen leggen, dan de voordeelen, die er aan verbonden zijn.

Wanneer de wil en de ernst voor het nationale onderwijs thans reeds een voldoenden graad van ontwikkeling hebben bereikt, dan behoeven de plaatsen voor 't geven van het onderwijs zich ook niet moeilijk te laten vinden, vooral daar de inheemschen veelal, wat plaats betreft, minder kieskeurig kunnen worden genoemd.

Wat van het onderwijs-systeem der Philippijnen, dat nogal stiefmoederlijk door den heer Corporaal wordt aangekeken, ook wel aanbevelingswaard is voor de ontwikkeling van het onderwijs der inheemsche kinderen, is blijkbaar dit, dat alle leerlingen alles zelf moeten maken en zelf moeten doen, tot zelfs den bouw van hun school toe; inderdaad een zeer goed middel om een meditatief karakter wat praktischer te maken, en om een filosoof te doen zijn meer [1]) een man van de daad.

De Philippino tracht steeds op eigen kosten te studeeren en de school voorziet hem van eenige kennis op het gebied der techniek van den handenarbeid, kortom het onderwijs-systeem stelt hem in staat om zelf aan de noodige studie-kosten te komen.

Wanneer wij zien met hoeveel moeite vele ouders hun kinderen van de noodige gelden voorzien, dan kan 't niet anders zijn, of zulk een studie-methode moet ook hier zeer welkom zijn, omdat dit systeem m.i. ook eenigszins overeenkomst vertoont met het streven van het javaansche Pesantrèn-systeem.

De invoering van den handenarbeid op de gouvernements inlandsche scholen is daarom zoozeer toe te juichen, vooral ook wanneer deze op den duur van doel verandert, en een kennis wordt, die den eenvoudigen javaanschen jongen in staat stelt te studeeren, gelijk de Philippino,

1) De bedoeling hiervan is eigenlijk om 't aantal filosofen tot een minimum te beperken.

volgende de voetsporen van de Santri pondok van voorheen.

Wat in het prae-advies van den heer Soeria 't aanbevelen minder gewenscht lijkt is het idee van de danskunst ter bevordering van de lichamelijke opvoeding.

Deze kunst lijkt den spr. op sommige plaatsen wel wat „teer" voor een ernstigen tijd als deze en de vraag laat zich wel overwegen, of persoonlijkheids-onderwijs niet beter is dan het beoefenen van deze kunst.

De heer K r u i s h e e r zou er op willen wijzen, dat de twee aanzichten van het menschelijk wezen, die op dit congres telkens naar voren worden gebracht, voor ieder ras en voor iederen mensch geldend zijn. Als er op verschillen wordt gewezen tusschen het intellekt eenerzijds en anderzijds het verkrijgen van wat men mystiek, metaphysika of godsdienst noemt, is spreker van oordeel dat deze beide uitingen evenwichtig moeten worden ontwikkeld. De heer Corporaal doelde daarop, toen hij sprak van de wenschelijkheid van b a l a n c e e r e n.

De ontwikkeling van het intellekt heeft een zeer groot gedeelte van de bevolking in deze landen noodig. Door de oprichting van vele scholen zou de krachtdadigheid der bevolking worden bevorderd. Dankbaar kan worden erkend dat veel in die richting is gedaan, doch veel meer kan nog gedaan worden.

Aan den anderen kant echter moet het geestelijk, het innerlijk Zijn van den mensch worden ontplooid. De studie van het: „Mensch, ken u zelven" — doet uitkomen, dat het intellekt in den mensch niet het allerhoogste is. Een man als Bolland wees er op dat er is een „meer dan verstandelijke" rede, Henri Bergson noemde het hoogere intuïtie. Er is een vermogen in ieder mensch om in kontakt te komen met de innerlijke wereld in hem zelf.

Het is datgene, wat zoo moeilijk voor den intellektueel ontwikkelden mensch te begrijpen is en dat niet onder woorden is te brengen, en dat is de mystiek.

Daar de tijd dringt, zal spreker in het kort trachten weer te geven wat de mystiek beteekent. Zij is de bevordering van de ontplooiïng der innerlijke krachten in den mensch. Zoo opgevat kan de mystiek niet, zooals door velen, die niet op de hoogte zijn, wordt verondersteld, een verslappend en verzwakkend ideaal zijn. Zij is de ontplooiïng van alle vermogens, die in den mensch aanwezig zijn, het doen ontstaan van scheppingskracht en kunst. In bijna alle lakoons kan men vinden, dat het motief niet is zwakheid en slapte, maar dat het voornaamste motief is: strijd. De geheele Brata Joedo bijv. is een strijd, welke duidt op den innerlijken strijd die de mensch in zichzelf te voeren heeft.

Wanneer in het programma staat, dat de wajang bedoelt uit te beelden het innerlijke leven, wordt daarmede niets anders bedoeld dan wat hierboven is omschreven.

Spreker wijst er voorts op, hoe in de wajang b.v. alle figuren uitbeeldingen of personifikaties zijn van eigenschappen i n den mensch, hoe vorst Kresna uit den hemel naar omlaag is gezonden om de menschen te helpen in het verkrijgen van het goede.

Spreker betreurt het, dat de tijd zoo dringt, daar hij gaarne aan de hand van voorbeelden zou willen aantoonen, wat de beteekenis en bedoeling is, die hier in deze landen aan de wajang wordt gegeven. Al deze figuren beduiden een strijd van de Pandawa's — dat zijn de geestelijke eigenschappen in ons — tegen de Korawa's, de materieele eigenschappen; wanneer deze twee tegen elkaar hebben gestreden en de Pandawa's hebben overwonnen, is het hoogere geestelijke in ons ontplooid, het Doel van het Leven is bereikt.

De heer S o e t e d j o houdt een rede in het Javaansch, welke de heer Kats in het kort als volgt weergeeft:

De heer Soetedjo heeft, om zijn meening

duidelijk te maken, een bekend javaansch verhaal aangehaald, n.l. „Minta Raga", waarvan de eerste regel beteekent: De ware wijze heeft reeds dien trap van volmaaktheid bereikt, waarop hij de wereldopstelling inzet.

Spreker wees op de woorden „Para Marta", waarvan het eene gedeelte, „arta" Javaansch is en „geld" beteekent. Hij vestigde er voorts de aandacht op, dat dit woord hier niet slaat op geld alleen, maar ook op andere begeerenswaardige eigenschappen.

Verder heeft de heer Soetedjo eenige mededeelingen gedaan over Topo. Ardjoeno komt in dit verhaal voor. Hij wijst er op, dat voor de ontwikkeling van de innerlijke vermogens de Topo-beoefenaar zich niet alleen onthouden moet van eten en drinken, maar vooral zich moet ontwikkelen. Ardjoeno doet dit niet voor zijn eigen voordeel, maar tracht meer kracht te verkrijgen om zijn broeders te kunnen helpen.

Zoo krijgt men de javaansche ingenieurs, dokters enz. Dit moet drijfveer zijn, om tot studie te brengen, opdat die studie van nut kan zijn voor hun broeders.

Voorts wijst de heer Soetedjo nog op het prae-advies van Dr. Radjiman, waarin deze kwestie nader is verwerkt.

Hierna krijgt de heer Kats het woord, die het volgende zegt:

Ik heb het woord gevraagd om enkele opmerkingen te kunnen maken naar aanleiding van het prae-advies van pastoor Van Lith over „De nationale spraakkunst". Ik zal niet op het onderwerp zelf ingaan — hoewel over de beschouwingen van den prae-adviseur uit een taalkundig oogpunt nog wel een en ander te zeggen zou zijn —, daar een behandeling van den opzet van een spraakkunst hier niet op haar plaats is. Uit het feit, dat ik zelf bij het geven van taalcursussen reeds jaren bezig ben met een nieuwe behandeling van verschillende hoofdstukken uit de grammatika van inlandsche talen, volgt wel, dat mij, evenmin als den prae-adviseur, de tot nog toe gevolgde inrichting van deze spraakkunst bevredigt. Ik ben het dan ook geheel eens met pastoor Van Lith, dat de spraakkunst van inlandsche talen, dus ook van het Javaansch, naar een nieuw plan moet worden opgezet.

De prae-adviseur noemt in zijn artikel mijn naam en ik vraag alzoo in zekeren zin het woord voor „een persoonlijk feit". Het is niet de eerste maal, dat pastoor Van Lith het hier bedoelde onderwerp ter sprake brengt: op het Taalcongres te Solo heeft hij anderen reeds laten spreken over het Javaansch van het boekje „Soejoed" en hij vindt het blijkbaar noodig, er hier nog eens op terug te komen, hoewel deze zaak slechts los samenhangt met „de nationale spraakkunst."

Blijkbaar heeft de Pr. Adv. aldus geredeneerd: Op het titelblad van genoemd werkje staat de naam van een Nederlander, dus is het ook geschreven door een Nederlander. Nu „kunnen alle Nederlanders niet anders dan het Javaansch vernederlandschen" (pag. 266 van het prae-advies) en dat is alzoo ook hier gebeurd!

Een schijnbaar zeer logische redeneering, waartegen ik alleen heb op te merken, dat op het titelblad ook de naam van een Javaan is vermeld. Er heeft natuurlijk bij het schrijven van dit boekje een werkverdeeling plaats gehad en die is deze geweest: de Nederlander heeft de stof gekozen en geordend, en de Javaan heeft den tekst geleverd.

„Maar daarbij is allicht eerst alles in het Nederlandsch opgesteld en daarna heeft de Javaan hiervan een vertaling geleverd", zal misschien de Pr. Adv. zeggen. En „als Nederlanders geholpen worden door javaansche onderwijzers, dan helpen die in het vernederlandschen en overtreffen vaak nog hun nederlandsche collega's" (pag. 266 van het prae-advies).

Ook in dit opzicht is echter de veronderstelling verkeerd. Het werkje is niet

vooral in het Nederlandsch geschreven, het is geheel vrij door den javaanschen medewerker samengesteld en later nog door verscheidene Javanen — niet-onderwijzers, waarvan het meerendeel geen Nederlandsch kende! — nagezien en, voor zoover noodig, verbeterd. Er is in het geheele werk geen woord, maar dan ook g e e n e n k e l w o o r d javaansch van mij!

De methode, die de Pr. Adv. bij zijn kritiek toepast, is wel eenigszins eigenaardig. Hij vertaalt eenige javaansche zinnen in het Nederlandsch, vergelijkt die vertaling met het origineel en zegt dan: Ziet ge wel, het is letterlijk vertaald uit het Nederlandsch! Zoo de eerste zin van het aangehaalde fragment: Anoedjoe dina eenèn Sardi tjelatoe mengkéné. De Pr. Adv. plaatst een punt (die er niet staat) achter het woord ,,senèn'' en vertaalt: ,,Het is Maandag'', om dan een verhandeling te houden over het javaansche ,,Anoedjoe'' als vertaling (!) van het nederlandsche ,,Het.'' Deze tirade had geheel weg kunnen blijven, als de Pr. Adv. beter vertaald had wat er staat, nl. ,,op een zekeren Maandag''!

Hoe gevaarlijk het is, een javaanschen zin in het Nederlandsch te vertalen en op die vertaling een redeneering te bouwen, blijkt wel uit een voorbeeld van den Pr. Adv. zelf. Hij heeft namelijk (pag. 263) een javaanschen zin uitgedrukt in de nederlandsche woorden: ,,In het hondenhokkindjes hondjes vijf''. Nu is bekend, dat het Javaansch geen verkleinwoorden (kindjes; hondjes) kent. Zou men dus de kennis van het Javaansch bij den Pr. Adv. beoordeelen naar deze nederlandsche vertaling, dan geldt zeker ook van hem zelf de uitspraak: ,,Alle Nederlanders kunnen niet anders dan het Javaansch vernederlandschen.''

Hoe moeilijk het is, iederen Javaan te bevredigen, blijkt uit een verbetering, die de Pr. Adv. voorstelt. In het bewuste boekje staat: A j o p a d a a d o e s. Mis, zegt de Pr. Adv. Het moet zijn: A j o a d o e s a! of: D i g e l i s a d o e s! Ik heb er Javanen naar gevraagd (Soloneezen, niet-onderwijzers) en die zeiden: ,,Nu is het eerst recht verkeerd! Dat zegt niemand bij ons!''

Ik wil niet verder op deze wijze doorgaan. Met een ,,nationale spraakkunst''— hoe ruim men dit begrip moge nemen — heeft het weinig te maken. Had de Pr. Adv. gesproken over den ,,stijl van kinderlektuur'' en in dien geest aanmerkingen gemaakt, dan zou ik zeker in veel opzichten met hem kunnen meegaan. Het is een onzuiver stellen van de kwestie, als men dit alles brengt onder het hoofd ,,slecht Javaansch'' en dan nog wel speciaal onder ,,verkeerde toepassing van de javaansche spraakkunst!''

Nog een enkele opmerking over een ander punt. De Pr. Adv. bepleit de oprichting van een cursus tot vorming van taalonderwijzers, een onderwerp, dat pastoor Van Lith al meer heeft behandeld. Ik kan hier meedeelen, dat een dergelijke cursus al vier jaar geleden bestond en in zekeren zin nog steeds bestaat bij de instelling voor inlandsche talen. Het zal pastoor Van Lith zeker wel bekend zijn, dat een van de abituriënten van dezen cursus werkzaam is als taal-onderwijzer aan de R.K. kweek- of normaalschool te Moentilan. Het blijkt dus, dat het Departement van Onderwijs in deze reeds diligent is geweest en dat men niet behoeft aan te dringen op de oprichting van zoo'n cursus als iets geheel nieuws, maar dat men ten hoogste zou kunnen spreken van een ,,voortzetting.''

Mocht pastoor Van Lith daarbij aanvoeren, dat die vroeger gehouden cursus verbeterd moet worden, dan ben ik het geheel met hem eens. Ik kan er bijvoegen, dat deze zaak reeds op het Departement besproken is, waarbij o.m. is aangetoond, dat een volgende cursus voor inlandsche taal-onderwijzers niet één maar twee jaar zou moeten duren, zoodat de vroeger daar behandelde vakken meer tot hun recht kunnen komen en nieuwe vakken aan het program kunnen worden toegevoegd.

Of nu bij dit alles — de opleiding van voor hun taak berekende taalonderwijzers;

de vorming van goede javaansche schrijvers, in het kort: de verbetering van de javaansche taal — de samenstelling van een „nationale spraakkunst'' zoo'n overwegende rol speelt, als de Pr.Adv. beweert, meen ik te mogen betwijfelen. De beoefening van de inlandsche grammatika behoort onder mijn lievelingsvakken en men zal mij dus wel niet verdenken van kleinachting van dit onderdeel van de taalstudie. Maar toch lijkt mij nog steeds de levende taal in al haar rijke verscheidenheid de beste, en in menig opzicht de eenige bron voor de ontwikkeling van het taalgevoel van onderwijzers en auteurs.

De heer Prawira Atmadja houdt een redevoering in het Javaansch, die door den heer Kats als volgt verkort wordt weergegeven:

Spreker brengt het javaansche woord „bongso'' voor „volk'' in verband met het woord voor „taal'', „boso.'' Als men spreekt van de ontwikkeling van het volk moet men daarbij de taal in de eerste plaats in het oog houden. Het onderwijs in de taal moet worden bevorderd. De tegenwoordige taalkenners onder de Javanen zijn te vergelijken met toekangs, maar wij moeten daarheen dat er opzichters komen en architekten en als het kan ingenieurs op taalgebied. Spreker wijst op de hulp van dr. Kraemer, die te Jogja en te olo Scursussen voor het Javaansch heeft geopend.

Verder gaf spreker eenige beschouwingen over javaansche grammatika's. Hij noemde er daarvan eenige op, o.a die van den heer Dwidjosèwojo, en wijst er op dat het bureau voor de volkslektuur niet de officieele grammatika van de scholen volgt, maar hinkt op twee gedachten. Spreker wijst er uitdrukkelijk op, dat het wenschelijk is, om degenen, die hij toekangs op taalgebied noemt, te helpen vooruit komen en daarbij zooveel mogelijk één lijn te trekken.

Spreker zeide iets over het gebruik van hoofdletters voor het Javaansch, een kwestie van veel belang. Als men daarbij de opvattingen van het latijnsche schrift volgt, komt men voor het Javaansch tot belachelijkheden.

De spreker beval de taalstudie van het Javaansch in de aandacht en de hulp van het Java Instituut aan.

De voorzitter deelt mede dat hij, alvorens het woord te geven aan de praeadviseurs, waarna de debatten over dit onderwerp gesloten zullen worden, daar er geen dupliek zal plaats hebben (de bedoeling van het congres is alleen, de verschillende inzichten te vernemen), een kleine toelichting wil geven op de bedoeling van het Java Instituut aangaande de aan de orde zijnde vraag, en dit naar aanleiding van een daarop gedanen aanval door den heer Suwardi. Het zou spr. op zijn voorzitters-plaats niet passen in debat te treden over de vraag, of bij het onderwijs de inheemsche cultuur al reeds, zij 't ook in zeer geringe mate, dan wel heelemaal nog niet tot haar recht komt; hij wil er alleen op wijzen, dat de door het bestuur gestelde vraag niet spreekt van onderwijs maar van opvoeding, welk begrip ruimer is. Nu is het een bekende klacht, dat ook bij de opvoeding thuis de eigen cultuur meer en meer in het gedrang komt.

De heer Sasrasoeganda, alsmede de heeren Corporaal en Soeriadiradja hebben hierop in hun toelichtingen ook reeds gewezen.

Vervolgens is het woord aan den heer Corporaal. Deze meent de gestelde regels niet te overtreden, wanneer hij in de eerste plaats Dr. Bosch beantwoordt. Hij heeft zich bij de behandeling van diens prae-advies niet onder de debaters laten opnemen, om het congres tijd te besparen, daar hij toch nog aan het woord kwam en de door hem te behandelen kwestie bij zijn betoog kon doen aansluiten.

Er is hier sprake van een door spreker veroorzaakt misverstand waarvoor hij zijn verontschuldiging aanbiedt. Het was zijn bedoeling, het prae-advies van Dr. Bosch aan te halen als een aanknoopingspunt in zake de kwestie wetenschap en mystiek. Spreker erkent dat het een fout van hem is geweest, dat hij den indruk heeft gewekt alsof het prae-advies van Dr. Bosch deze twee begrippen als scherpe tegenstellingen tegenover elkaar stelt. Hij had dadelijk moeten doen uitkomen, dat hij ten deze slechts het prae-advies van Dr. Bosch aanhaalde voor een aanknoopingspunt.

Vervolgens beantwoordt spreker den heer Suwardi. Deze heeft een uitvoerig betoog gehouden, waarbij spreker zich zoo goed als geheel kan aansluiten, doch waarop hij nog enkele kantteekeningen zou willen maken.

Wij moeten niet zuiver theoretisch blijven ten deze, maar vooral ook zien naar de praktijk. Het Westen zoekt in zijn opvoedkundige stroomingen tastend zijn weg en nadert daarbij meer en meer het Oosten. Dit is een punt dat weinig op den voorgrond wordt geplaatst. Het doet geen afbreuk aan de bekwaamheid en grootheid van menschen als Montessori en anderen, die dingen herontdekt hebben welke eeuwen geleden reeds in vollen bloei in het Oosten aanwezig waren. Zij waren geheel onafhankelijk van dat Oosten.

Spreker acht het broodnoodig dat in Indië op alle scholen, die opleiden voor het onderwijs, een andere richting wordt ingeslagen ter zake van het vak opvoedkunde en dat daarbij meer nadruk wordt gelegd op de opvattingen, zooals die door den heer Soewardi en spreker zijn aangeduid. Nergens worden op een opvoedkundige inrichting de oude oostersche geschriften geraadpleegd om overeenkomstigheden te zoeken in deze richting, en dat is buitengewoon jammer.

De heer Soegeng vond den raad van Rao Bahadoer aan de Britsch Indiërs in zake het verkrijgen van geld voor de nationale opvoeding voor de arme Javanen te zwaar. Mogelijk is dit zoo, maar er moet toch geld voor komen. Het nationale onderwijs moet in eigen handen en geldelijk onafhankelijk zijn van de regeering.

Spreker zegt dit niet uit een gevoel van vijandschap, daarvoor is geen reden. Hij gelooft dat het indonesische volk groote dankbaarheid moet koesteren voor den stimulans, dien het hollandsch-inlandsch onderwijs heeft gegeven. Maar wil men iets nieuws invoeren als hier wordt bedoeld, dan kan men van de regeering het initiatief daartoe niet verwachten. In Zweden zijn de meisjes-H.B.-Scholen partikulier gesubsidieerde scholen, de jongens-H.B.-Scholen zijn openbaar en het verschil is enorm. Bij de meisjes is men den nieuwen opvoedkundigen weg gegaan, bij de jongens betreedt men nog de oude, platgetreden paden. Dit demonstreert dat het nationale onderwijs moet worden los gemaakt van de officieele zorg en dat de belanghebbenden zelf geld moeten bijeen brengen. En zestig millioen menschen moeten toch iets kunnen doen in die richting.

Het verwijt dat spreker de Philippino's mager bedeeld heeft, wijst hij terug met een beroep op de beperking, die de plaatsruimte gebood.

De heer Soegeng zeide dat van den filosoof een man van de daad moet worden gemaakt. Hier herkent spreker het intreurige denkbeeld, dat ook bij anderen naar voren is gekomen, dat een filosoof eigenlijk ongeveer een idioot is.

Een filosoof is echter niet maar iemand, die zit te peinzen en te rooken; uit filosofie kan schepping voortkomen.

Nadat een Edison heeft overpeinsd, zijn fantasie heeft laten werken, zet hij deze om in een tastbare uiting en hij doet een uitvinding. Ziehier een praktische filosoof, een filosoof van de daad. En zooals Edison zijn vermogen gebruikt op stoffelijk gebied, past de oostersche filosoof ze toe op godsdienstige, in elk geval metaphysische zaken.

Eén algemeene opmerking slechts nog. Men denkt wel eens, dat de inheemsche

talen alleen geschikt zijn voor passer en keuken. Spr. weet dat velen hier aanwezig dit niet zullen onderschrijven, maar voor hen, die dat wel doen, wil hij een enkel voorbeeld aanhalen.

In Luik wordt het onderwijs aan de technische hoogeschool in het Fransch gegeven. Op een gegeven moment werden leerlingen van het hoogste studiejaar uitgezonden naar Delft, en daar ervoeren zij dat de verachte hollandsche taal, die naar hun meening slechts gebruikt kon worden voor de keuken, ook mogelijk maakte het onderwijs in wetenschappelijke en technische onderwerpen.

Dit voorbeeld kan hier van toepassing zijn.

De heer Sasrasoeganda houdt in het Javaansch een rede, die door den heer Kats in het kort in het Nederlandsch wordt weergegeven:

Er is opgemerkt, dat de door den heer Sasrasoeganda aanbevolen onthoudingen in slapen, eten enz. niet in het belang van de gezondheid zijn. Spreker wijst erop, dat het eenige doel hierbij is het leeren bedwingen van de lusten en hartstochten. Het bereiken hiervan is eenige opoffering waard, en de kwestie is er voorts in zekere mate een van gewoonte.

Er is bij verschillende volken verschil van gewoonte waar te nemen. Zoo zitten vaak de Javanen, terwijl de Hollanders staan. Dit doet aan de gezondheid niets af. Hollandsche jongens moeten zich vaak ook allerlei dingen onthouden ter wille van sport of andere opvattingen.

Hetgeen hij aanbeval — en hier gebruikte spr. een javaansche woordspeling — is niet om het lichaam te bederven of nadeel te berokkenen (ngroesak-aké), maar juist om het sterker te maken (ngrosak-aké).

Wat de opmerking over Toto-Kromo betreft, spr. heeft deze niet goed begrepen. Hij wijst erop, dat er verschil is tusschen de beleefdheidsvormen van den Oosterling en die van den Westerling, onder andere in het groeten. De ergernis van den Europeaan dat, wanneer een Javaan geen goeden avond of goeden morgen zegt, hij niet voldoet aan de vereischte vormen van beleefdheid, is misplaatst. Spr. geeft daarbij een voorbeeld van een koelie tegenover een regent, waarbij de koelie reeds voldoet aan de tegenover den regent in acht te nemen beleefdheid, wanneer hij dezen met eerbied voorbijgaat.

Bij zijn antwoord aan den heer Prawira Atmadja kan spr. kort zijn. Het door dezen bedoelde onderwerp is reeds ter sprake gekomen op het gehouden taalcongres en zal op het eerstvolgende taalcongres worden vervolgd.

De heer Soeriadiradja houdt een redevoering in het Maleisch, waarin hij voornamelijk op het vraagstuk van het dansen in gaat. Het dansen (menari) is volstrekt geen leerstoel van verwaandheid of pocherij, maar het bevat verschillende nuttige lessen en een belangrijk element van opvoeding.

Do brutaliteit, die men tegenwoordig bij het dansen (ngajoeken) ziet, ligt in het geheel niet in het wezen van het dansen en is ook niet de bedoeling ervan, maar ligt in de lichtzinnigheid van den danser zelf.

Voor een Javaan is het dansen (menari) veel mooier dan de nagebootste dansen.

Pastoor Van Lith moet, nu hij den heer Kats heeft gehoord over het ontstaan van het boekje, dat op blz. 266 van 's prekers prae-advies wordt besproken, zijn opvatting daaromtrent eenigszins wijzigen, doch blijft er bij dat in het boekje geen los Soloneesch-Javaansch voorkomt.

De heer Kats wees op sprekers voorbeeld: in het hondenhok kindjes hondjes vijf. Het is inderdaad waar dat in het Javaansch voor een jongen hond een apart woord bestaat, doch dit is maar bijzaak. De hoofdzaak is, dat de nederlandsche en de javaansche taal zoover van elkaar staan,

dat het gevaar van krom Javaansch en van krom Nederlandsch bij het vertalen over en weer zeer groot is. Spreker geeft van dit laatste een historisch voorbeeld, dat zich in een weeshuis te Semarang heeft voorgedaan. Daar had een kat vijf jongen gelegd achter het beeld van St. Jozef en het weesmeisje, dat dit wilde mededeelen en niet overweg kon met de hollandsche voorzetsels en uitgangen, welke niet aanwezig zijn in het Javaansch, drukte dit aldus uit: „In het achterste van St. Jozef kindjes katjes vijf."

De woorden „kindjes, katjes" zijn aan het Maleisch ontleent, niet aan het Javaansch. Zij dragen schuld van de vergissing met de aangehaalde „kindjes hondjes".

Om tot een zuivere taaltoepassing te komen, moet men zich losmaken van het taalonderwijs op school en zoo dicht mogelijk de bron benaderen, dit is het taalgebruik bij het volk. Een van de beste javaansche onderwijzers, uit den Kraton afkomstig, vroeg altijd in laatste instantie: hoe zou moeder het zeggen? — en die was niet op school geweest. Spreker waagt het deze opmerking te maken, al acht hij het gevaarlijk het onderwijzerscorps tegen zich in te nemen.

Een algemeene opmerking van den heer Kats was dat een spraakkunst bijna onnoodig is. Spreker wijst op hetgeen hij in het begin van zijn referaat zeide: was de javaansche taalcultuur niet in aanraking gekomen met vreemde talen van geheel andere struktuur dan de hare, speciaal met de nederlandsche spraakkunst, een kind van de latijnsche, dan zou een javaansche spraakkunst werkelijk overbodig zijn geweest. Nu echter is zij noodig.

Worden de Javanen niet opmerkzaam gemaakt op het essentieele verschil tusschen de nederlandsche zinnen, die zij steeds blijven hooren, en de javaansche, tusschen de nederlandsche woordfunkties en die in het Javaansch, dan zullen zij er niet toe komen zich praktisch vrij te maken van den nederlandschen taalinvloed.

Spreker is er niet tegen, dat de javaansche taal zich verrijkt door nieuwe woorden op te nemen o.a. uit het Nederlandsch, om moderne begrippen uit te drukken. Een dergelijk proces vond in den Hindoetijd reeds in groote mate plaats, en elk volk doet iets dergelijks. Maar fout is het den zinsbouw van het Javaansch te wijzigen naar het model van het Nederlandsch. Spreker acht daarom het tot stand komen van een nieuwe javaansche spraakkunst zeer gewenscht.

Tot de bevordering der javaansche taal kan ook bijdragen het hebben van een degelijken cursus voor javaansche taalonderwijzers, waar het inzicht in het Oud-Javaansch en het Kraton-Javaansch opnieuw wordt opgehaald. De heer Kats zeide dat er reeds een javaansche taalcursus bestaat. Dat wist spreker, maar die beantwoordt niet aan sprekers ideaal. Hij wordt gegeven voor leerlingen van de kweekschool.

De heer Kats interrumpeert dat in de eerste plaats normaalschool-leerlingen, als er geschikte zijn, daarvoor in aanmerking komen.

Pastoor Van Lith wil er dan op wijzen, dat wanneer de cursus voor de leerlingen van de normaalschool bedoeld is, hij degelijker moet zijn dan hij is, en dat hij voor een goeden opzet ook langer moet duren.

Betreffende het nationale onderwijs is sprekers idee dit tot de kweekscholen en de H.I.S.-en te beperken.

Hoezeer spr. ook het nationale onderwijs op prijs stelt, omdat daardoor de geest op nationale wijze wordt bevorderd, wil hij er toch de aandacht op vestigen, dat de scholen zoo moeten worden ingericht, dat zij niet alleen op ideëele basis staan, maar ook praktisch zijn, zoodat zij geschikt zijn voor de javaansche jongens die later javaansche mannen moeten worden en ekonomisch ook verder vooruit moeten komen. Het onderwijs moet de grondslag zijn voor hun later leven en voor alle verdere hoogere ontwikkeling.

Vervolgens komt spr. nog even terug op den taalcursus waarover zooeven is gesproken. Hij is van meening, dat men met dezen cursus niet moet willen vormen professoren of wetenschappelijk onderlegde menschen, die verbonden worden aan een universiteit, want daarvoor zouden niet zooveel leerlingen te krijgen zijn en de abituriënten van een dergelijke opleiding zouden weinig toekomst hebben. Het onderwijs op den cursus moet zoo zijn, dat men praktische rezultaten verkrijgt, zoodat de taalkunst met de beeldhouwkunst en andere kunsten kan dienen ter bevordering van de javaansche cultuur. Het congres moet zich richten tot het departement van onderwijs, om een uitspraak te verkrijgen omtrent de vraag, welke de houding van dat departement is ten opzichte van de literaire afdeeling van de A. M. S. te Solo. De grondslag hiervoor moet zijn, dat er voor dat onderwijs menschen worden gevonden, die de taal voldoende meester zijn. Spreker stelt nu voor, dat het congres zich uitspreke omtrent de volgende motie:

„Het Congres van het Java-Instituut, vergaderend te Jogjakarta op 27 December 1924,

gehoord de inleidingen en de debatten over de vraag: „Op welke wijze kan bij de opvoeding van de landskinderen de inheemsche cultuur meer tot haar recht komen?" —

spreekt als zijn oordeel uit, dat als grondslag voor een deugdelijk stelsel van nationaal onderwijs en nationale opvoeding de oprichting van een middelbare school voor de oostersche letteren te Solo noodzakelijk is".

De voorzitter, de gehouden inleidingen en debatten overziend, gelooft, dat ondanks talrijke verschilpunten ten opzichte van kleinigheden in de groote lijn toch wel eenstemmig de wensch is gebleken, dat inderdaad bij de opvoeding van de inheemsche kinderen de inheemsche cultuur meer tot haar recht moet komen.

Wat de opvoeding in het huisgezin betreft, kan het Congres slechts zijn dank uitbrengen voor de inzichten, die hier tot uiting zijn gekomen, doch eenige maatregel is in dit opzicht nog niet te nemen. Iets anders is het met de kwestie van het onderwijs. Pastoor Van Lith heeft in zijn prae-advies gewezen op de noodzakelijkheid van de samenstelling van een nationale spraakkunst en ook de heer Corporaal heeft nog eenige wenschen naar voren gebracht, doch spr. meent, dat de beschouwingen aan het slot van de rede van pastoor Van Lith wel als de kristallizatie van de verschillende inzichten kunneu worden beschouwd. Een school, als daar bedoeld, die niet uitsluitend bestemd is voor onderwijzers maar een middelbare school is, waar de leerlingen in verschillende richtingen opleiding krijgen, kan ook van meer dan één kant beïnvloeding van de ontwikkeling der cultuur ten gevolge hebben; o. m. via de gezinsopvoeding, omdat de oud-leerlingen van die school meer inzicht in de eigen cultuur zullen bezitten.

Wat pastoor Van Lith voorbracht, is ook al in den Volksraad ter sprake gekomen. Het gaat om de oostersch-klassieke afdeeling van de A. M. S. Naar verluidt bestaat inderdaad het plan, om tot oprichting van een dergelijke inrichting over te gaan: het is nog maar een kwestie van tijd en spr. meent, dat het alleen zaak is, aan te dringen op bespoediging van de oprichting van die afdeeling van de A.M.S. Of ze te Solo of ergens anders wordt gevestigd, is van ondergeschikt belang.

De motie van pastoor Van Lith wordt bij acclamatie aangenomen.

De vergadering wordt voor eenigen tijd geschorst.

11 uur v.m. Voortzetting van de bespreking van het onderwerp:

„Welke waarde hebben de oud-javaansche monumenten voor de huidige en toekomstige javaansche cultuur?"

Pastoor Van Lith wijst er op, dat het prae-advies van dr. Radjiman den indruk geeft, alsof den Javanen wordt aangeraden zich af te wenden van de westersche cultuur. Het westersch materialisme wordt daarbij gedacht als de oorzaak van al wat gebrekkig is in het Westen van onzen tijd, en daartegenover wordt voor het Oosten de tijd van Madjapahit als voorbeeld gesteld.

De Jezuïten, tot welke spr. behoort, hebben den geesel van het materialisme aan den lijve gevoeld. Toch moet in deze, ook naar spr.'s meening, niet worden overdreven. Slechts de waarheid houdt stand: wat valsch is zal worden neergeslagen. Men stare zich dus niet blind op dezen kant van het westersche leven.

Toen de natuurwetenschap zich begon te ontwikkelen, leerde men zeer veel kennen van de materie, men was in bewondering over de rezultaten en overschatte de waarde daarvan. Doch naar gelang het materialisme verder doordrong kwam ook reaktie daartegen op, en meerdere kennis bij de studie der stof leert ons, dat uit de stof alleen de oplossing der wereldraadsels niet te vinden is. Het besef dringt weer door, dat langs dien weg de waarheid niet te vinden is en het genot van die kennis alleen niet voldoende is om de ziel des menschen te bevredigen. De volle kennis der waarheid slechts kan de grondslag worden van geluk en vrede voor het menschelijk geslacht.

Indien overdreven waardeering van de materie den Westerling niet gelukkig heeft gemaakt, staat daartegenover dat ook een vasthouden aan een oude geestelijke beschouwing in de onderdeelen, waarin zij niet te verdedigen is, evenmin kan leiden tot het doel. Erkend kan worden, dat de meerdere studie van de stof en alles wat de bronnen van den godsdienst betreft ertoe gedwongen heeft op verschillende punten inzichten, die vroeger algemeen verbreid waren, te wijzigen.

Datzelfde moet het geval zijn met de oude Hindoe-opvattingen: ze kunnen niet meer voortbestaan in den ongewijzigden vorm van vroeger, ze zullen moeten worden aangepast aan de kennis, die verdergaand onderzoek ook ten deze heeft gebracht.

Waar is, wat dr. Radjiman zegt, dat de invloed van den christelijken godsdienst op de gouvernementen betrekkelijk gering is, maar aan den anderen kant moet worden gekonstateerd dat de invloed van het Christendom vaak zeer onderschat wordt. Teveel wordt gedacht, dat het geestelijk leven bij de Europeanen dood is, terwijl toch een groote kern is overgebleven, waarin het nog aanwezig is, en dit leven zelfs opnieuw begint op te bloeien.

In den ciwaïtischen godsdienst liggen ook waarheden, die met nut kunnen worden verwerkt en die blijvende waarde hebben voor de vorming en de meerdere kennis van het menschdom.

Maar voorop zal moeten staan dat de waarheid zoomin zuiver spiritueel als zuiver materieel zal kunnen zijn. Het Ciwaïsme zegt: er is geest en stof, maar de stof is afhankelijk van den geest. Sommige prae-adviezen hebben te veel het streven naar het geestelijke doen uitkomen, en te weinig gelet op het materieele. Het materieele mag niet uit het oog verloren worden, wanneer men streeft naar hooger opvoering op geestelijk gebied.

De heer Soetopo spreekt in het Javaansch een rede uit, welke zich als volgt in het Nederlandsch laat weergeven:

De prae-adviezen over de beoordeeling van de waarde onzer oude monumenten

getuigen alle van zulk een ernstige voorbereiding, dat futiele op- en aanmerkingen schade zullen doen aan de verwerking dezer sublieme uitdrukkingen van de gedachte bij het zoeken naar het probleem, dat voor ons, hoe eenzijdig wij ook mogen zijn, geen probleem kan en mag zijn.

Immers, evengoed als er zoo iets bestaat van een nationale opleving na een dekadentie op groote schaal, om te worden opgevolgd door een historisch moment van de geboorte van den nationalen wil om te scheppen, welke twee perioden steeds worden vastgelegd in nationale documenten, zoo behoeft het nageslacht immers een nationaal monument, om zich terdege te kunnen herinneren de cultuurhoogten, die onze voorouders hebben bereikt, teneinde aan de hand van deze gedenkwaardige documenten en monumenten de nationale idealen opnieuw naar een verhoogd podium te kunnen verplaatsen.

Dat deze monumenten dus waarde hebben voor onze huidige en toekomstige cultuur als zwijgende mijlpalen op den historisch-idealen weg naar vervolmaking van 's menschen streven, om aan het nationale geheugen steeds een zeker houvast te geven, staat als een paal boven water, maar op welke wijze daarvan in dezen tijd van overgang van gewillig aanvaarden van het lot van een in alle opzichten afhankelijk volk naar een zoeken en vinden van ons zelfbeschikkingsrecht gebruik moet worden gemaakt, is m.i. een probleem, dat geen enkele der prae-adviseurs vermocht te ontraadselen.

Alle prae-adviseurs hebben, zeer wijselijk, angstvallig de interpretatie vermeden van den Islam, die in zijn starre dogmata elken zweem naar beelden (liever gezegd, levenlooze vormenvereering) den kop indrukte.

Toch zou een kleine toelichting op deze oorzaak en het vervreemden van ons volk van zijn oude cultuurscheppingen veel licht hebben geworpen op onze huidige en toekomstige cultuur. Spr. voor zich gelooft, dat voor de ontvangst van het westersch materialisme de tijdelijke invasie van den Islam volstrekt noodzakelijk was, aangezien daardoor de onthouding van het scheppen van vormen, om zich des te beter te kunnen inspireeren aan het geluid van het universeele, door de materieele levensbeschouwing van het Westen geen onherstelbaar nadeel aan ons geestelijk fundament kon worden berokkend. Daardoor zijn dan ook in de plaats van de geweldige monumentale scheppingen de onpersoonlijke wajangfiguren en de buitengewoon hoog opgevoerde toonkunst in onze gamelan gekomen, die als aanknoopingspunten kunnen worden beschouwd van het roemrijk verleden en de, naar spr. hoopt, ideale toekomst. Als eenmaal, gedreven door de prikkel van de westersche leermeesters, in ons vaardig wordt de nieuwe drang tot scheppen, natuurlijk na vooraf de Wisik (Godsfluistering) te hebben ontvangen, dan zullen de Zodial bebers der Tenggereezen, de poeri wadas der Balineezen en onze geheiligde tempels als objekten worden gebruikt, om den draad van onze nationale geschiedenis weder te hervatten en ons in staat stellen, om in momenten van bezieling weder als voorheen gedenkwaardige documenten te maken en nog grootscher monumenten te bouwen.

Mits aan het nationale sentiment de volle vrijheid worde geschonken, om zijn fantasieën te doorleven en uit te leven, zal niet behoeven te worden gevreesd dat wij onze oude cultuurscheppingen niet zullen kunnen hooghouden.

Spr. heeft altijd eerbied gehad voor alle hoog-verstandelijk ontwikkelde geleerden, die het hoogste punt bereikt hebbende bewust kunnen uitroepen, dat zij eigenlijk niets weten. Daartegenover is spr. steeds skeptisch gestemd tegen zeer geleerde theoretici, die vermeenende alle wijsheid in pacht te hebben niet meer vatbaar zijn voor samenwerking met praktisch fantazeerende idealisten, onze bewaarders van het zuiver-nationale geweten.

Evengoed als de vulkanoloog den dood van vele menschen op zijn geweten heeft door de theorie te verkondigen, dat er op een zekere plaats geen gevaar meer bestaat van verschuivingen en hierdoor onnoozele dorpsbewoners als 't ware te drijven naar de plek van hun ondergang, doordat niet lang na de vestiging een geweldige aardschuiving heeft plaats gehad en ze onder de aarde werden bedolven, zoo kunnen theorieën van oudmonumentale bouwkunst ons nationaal ideaal drijven naar boven op hoogten, waar wij zullen doodloopen, zonder ons doel te kunnen bereiken.

Daarom zij van hieruit de raad aan onze zusters en broeders gegeven, om de uitkomsten van de wetenschappelijke onderzoekingen niet zoo maar klakkeloos over te nemen en te aanvaarden, doch deze eerst terdege kritisch te ontleden, opdat de hulp, ons door onze hollandsche geleerde vrienden gegeven, om door middel van hun archaeologische onderzoekingen en ontdekkingen het beeld van het verleden scherper te doen zien, niet in negatieven zin worde benut, maar zoodanig gebruikt, dat mistasting onmogelijk wordt gemaakt.

Als slot zou spr. bij deze de hoop willen uitspreken dat, wanneer straks door het congres wordt vastgelegd de onschatbare waarde onzer oude monumenten voor onze cultuur, aan den eenen kant onze westersche vrienden mogen doorgaan met het verstrekken van materiaal voor de nieuwe opleving onzer cultuur, en aan de andere zijde onze zusters en broeders, gesterkt in hun overtuiging van het nog waarachtig bestaan van ons eigen levensideaal door het zien en hooren van het verleden en heden op dit congres, met nieuwen moed zich zetten aan de taak, die onze voorouders ons hebben opgelegd, n.l. nieuwe monumenten te scheppen ter aanbieding aan de internationale wereld, ten einde ons bestaansrecht in de rij der volkeren te kunnen bewijzen.

De voorzitter zegt, dat in plaats van aan den heer Stokvis, die reeds is vertrokken, thans het woord is aan den heer Van Gelderen.

De heer Van Gelderen wil in de eerste plaats een woord van dank richten tot den voorzitter omdat bij thans het woord heeft gekregen, hoewel hij zich niet tevoren had aangemeld.

De prae-adviezen zoowel als de debatten over het thans aan de orde zijnde onderwerp zullen ieder wel hebben getroffen wegens de zeer uiteenliggende zaken, die ze bevatten; maar het heeft spreker getroffen, dat één vraag, zeer nauw samenhangend met dit onderwerp, niet is gehoord, en wel, dat niemand heeft gewezen op de vraag, waar de grens ligt van de waarde, die de oude monumenten voor de cultuur en de ontwikkeling kunnen hebben. Die grens ligt naar spr.'s meening daar, waar de grens van iedere oude cultuur ligt. Van de oude cultuur bezit men ten hoogste maar één enkelen factor in een heel komplex factoren, om die in de nieuwe cultuur te doen leven en groeien. Hoezeer die factor ook van ontzaglijke beteekenis kan zijn, de groote waarde van de oude monumenten kan toch alleen tot haar volle recht komen door middel van de kracht van het huidige volksleven. Zonder dat volksleven is het orgaan niet aanwezig, waardoor de genoemde schoonheid en wijsheid, die de monumenten aan den beschouwer geven, verwerkt kunnen worden in het eigen aktieve geestesleven, dat uit de oude schoonheid en den nieuwen levensdrang nieuwe schoonheid schept.

Dan releveert spr. den toon, waarin de prae-adviezen en de debatten aan de zijde der javaansche voormannen gehouden zijn, alsmede hun angst voor vreemde invloeden uit de westersche cultuur; spr. acht dit zeer begrijpelijk. Voor de javaansche cultuur dreigt inderdaad een groot gevaar, dat zelfs reeds lang bestaat en juist in de toeneming van zijn kracht heeft geleid tot een reaktie, waarvan vooral het Java Instituut een zoo gelukkige uiting is.

Bij de verschillende sprekers, vooral de westersche, die hier in debat zijn geweest, heeft spr. een onvoldoende erkenning gevonden van de oude javaansche cultuur. Er zit over het algemeen in de westersche beschouwing omtrent de javaansche cultuur nog te weinig het besef, hoe uitzonderlijk de nog levende resten der javaansche cultuur en kunst zijn. Gisterenavond heeft het congres nog een uiting daarvan mogen beleven, een uiting van zulk een universeel kunstbesef, als waartoe thans de westersche cultuur niet meer in staat is. Het Westen is sterk gedifferentieerd, alles is uiteengevallen in onderdeelen, die een zeer schaarsch onderling verband hebben.

De vraag of de westersche invloed voor het javaansche volk een gevaar of een zegen zal zijn, vindt haar beantwoording in een andere vraag, nl. deze : in welke periode bevindt dat volk zich? Zal het kunnen afwijzen wat verkeerd en opnemen wat bevorderlijk is? Afweer ten deze lijkt spr. volkomen begrijpelijk, ja zelfs toe te juichen. Het gevaar vanuit het Westen schuilt in de ontbindende werking, die uitgaat van de experimenteele wetenschappen en de overheersching van het intellekt-alleen; niet zoozeer in het dienen van den mammon, waarvan het Westen wordt beschuldigd.

De afwerende houding van de Javanen is ten deele een gevolg van zwakheid en dit is ook een oogenblik aangeroerd in den slotzin van het prae-advies van dr. Radjiman:

„Vaag doemt in mij de vraag op of de Javaan thans in zijn uiterlijk benarde omstandigheden niet geestelijk vrijer en onafhankelijker is dan menig europeesch volk, en of diezelfde Javaan geen diepe en dure plichten te vervullen heeft in deze phase van funesten materieelen belangenstrijd."

Hieruit blijkt een gevoel van zwakheid, niet in eigen innerlijk besef, maar ten opzichte van de uitwendige wereld. Geestelijke vrijheid en onafhankelijkheid zullen nooit alleen als fragment van het volksleven kunnen bestaan: het volksleven in zijn geheel moet vrij, onafhankelijk en sterk zijn.

Op blz. 184 van het genoemde prae-advies leest men:

„Doch de materieele middelen zijn noodig, want zonder Sokosarono zou het Soemantrie, den idealen patih van Ardjoenawidjojo, nooit gelukt zijn de „Taman Sriwedari" te verkrijgen."

Inderdaad, materieele middelen zijn noodig, en niet alleen in den beperkten zin, dien pastoor Van Lith naar voren bracht door erop te wijzen, dat er een grens van armoede is, waar beneden geen geestelijk leven mogelijk is, doch ook in dien zin dat boven die grens nog een geheel nationaal leven moet kunnen worden opgebouwd. En wanneer de Javanen de Westerlingen op alle gebieden van hun volksleven meer en meer zullen kunnen vervangen, komt daaruit een stroom van kracht voort, die eveneens de werking der oude monumenten tot nieuwe schoonheid kan omzetten. Pas als zij zelf hun maatschappij beheeren, kunnen zij tot een bewuste vorming komen, met overname uit het westersch element van wat daarvoor kan dienen. Dan zal het proces van uitwisseling eerst krachtig plaats kunnen hebben en zullen Oost en West elkander meer en meer gaan naderen.

Dan ook zullen de cultuurmonumenten voor het nationale leven tot volle waarde zijn gekomen. Als gij wilt, zeide Zangwill, is het geen sprookje. Dat geldt ook voor de Javanen.

Vervolgens komt aan het woord de heer Van Leeuwen. Deze wil in de eerste plaats Prof. Wolf Schoenmaker beantwoorden, die hem verweten heeft, dat het niet wetenschappelijk is om te spreken van „oostersche rassen". Spr. heeft dit zoo echter niet gezegd, alleen heeft hij aangehaald uit het werk van Oswald Spengler „Der Untergang des Abendlandes", waarin niet gerept wordt over oostersche en westersche rassen, maar over het Oosten en het Westen. Dit is het psychologisch

en metaphysisch standpunt, tegenover een eventueel anthropologisch-vormelijk.

Onder de oostersche psyche worden ook de Grieken gerekend en het woord „Oosterling" is niet op te vatten als geografische aanduiding alleen. Onder de Oosterlingen rekent Spengler de apollinische en onder de Westerlingen de faustinische menschen. Apollo is voor Spengler het zinnebeeld van synthetisch en religieus denken, en de Westerlingen weten wel wat Faust in de evolutie van het Avond-land beteekent.

Oost en West kunnen en zullen elkaar ontmoeten. Dat is ook, wat Rudyard Kipling eens zeide. Men heeft echter valschelijk en onoprecht zijn woorden op rasverschillen toegepast, terwijl Kipling diep in het leven schouwde en de ziel der menschheid zag.

Kipling zegt:

East is East and West is West
And never the twain shall meet,
But there is neither East nor West,
Border, breed nor birth,
When two strong men stand face to face
Though they come from the ends of
the earth.

hetgeen vertaald luidt:

Oost is Oost en West is West

En nimmer zullen die twee elkaar
ontmoeten,
Maar er is geen Oost, en er is geen West,
Er is geen grens, geboortestand of ras,
Als twee eed'le menschen elkaar in
d'oogen zien,
Al kwamen zij ook van de einden der
wereld.

Dit is ook het standpunt dat spr. inneemt.

Hij komt thans tot de beantwoording van den heer Soetedjo en zal de vragen, die deze heeft gesteld, in het kort herhalen. Deze vragen luiden:

1. Welke maatstaf wordt aangenomen ten opzichte van een volk, dat bogen mag op veel scheppingsvermogen? Er wordt namelijk gezegd, dat ons volk in het huidige stadium weinig scheppingsvermogen kent.

2. Als een volk aldus genoemd wordt en bijgevolg de huidige, door ons gedragen beschaving slechts een turen is op de vroegere beschavingselementen, die wel van veel scheppingsvermogen getuigen, dan vraagt de hr. Soetedjo: Welke andere volken zijn dan wel veelscheppend?

De heer Soetedjo meent daarbij dat andere volken ook teren op vroegere beschavingselementen. Zij zijn even weinig scheppend als zijn volk.

Spr. wil er in de eerste plaats op wijzen, dat de heer Soetedjo uitvindingen als schepping wil uitsluiten. Het woord „schepping", zooals het in onze taal gebruikelijk is, geeft echter de gedachte die wij er mede bedoelen niet precies weer. In de juiste beteekenis van het woord is „scheppen" het maken van iets, dat niet van te voren bestond; de zin dien wij er aan geven is echter niet vormelijk, doch heeft betrekking op de idee, die in den vorm woont. Stof kan niet door ons gemaakt worden, daarom uit zich het scheppend vermogen van den mensch uitsluitend in herschepping van het bestaande. Geen enkel wezen en ook geen volk schept uit niets. Men kan dan ook in den absoluten zin van het woord niet zeggen dat datgene, wat de wereld in het algemeen van de uitvinding hoort, te rangschikken is onder „schepping", want het is de idee die in de wereld des geestes geschapen wordt en de waarde is van de uitvindingen, en de toepassingen van die uitvindingen zijn slechts herscheppingen in de materie.

Wat de eerste vraag van den heer Soetedjo betreft, zijn, voor spreker, mannen als Tagore die nieuwe ideeën geschapen en toegepast hebben op het gebied van kunst en opvoedkunde, mannen als Einstein en Braun, Faraday en Lorentz,

Van 't Hoff en Thomson, die voortdurend hebben gewerkt aan de herschepping van de stof en aan de beschaving van onzen tijd, mannen als Marconi, De Forest en duizenden anderen, die de wonderen der techniek hebben geopenbaard aan de moderne wereld, even zoo vele groote getuigenissen van het scheppingsvermogen van onzen tijd en van het arische ras.

Wat de Javanen aangaat, heeft spr. niet gezegd dat zij geen scheppingsvermogen hebben, doch dat dit op het oogenblik latent is. In dit verband haalt spr. een gedeelte uit zijn prae-advies aan.

Spr. is het eens met den heer Soewardi, dat het gelukkig is dat de Javaan zijn traditie onveranderd heeft weten te bewaren. Van die traditie kan thans gebruik gemaakt worden om een nieuw systeem op te bouwen.

Voor den opbouw eener nieuwe cultuur is in de eerste plaats echter noodig geestelijke vrijheid. Van die geestelijke vrijheid moet worden uitgegaan en zij zal leiden tot de ekonomische vrijheid, waardoor een nieuwe cultuurgedachte tot werkelijkheid zal kunnen worden.

De voorzitter doelt mede dat Dr. Bosch geen aanleiding vindt tot repliek.

Het woord is dan aan Dr. Radjiman. Deze gaat in de eerste plaats in op hetgeen de heer Van Gelderen heeft gezegd. Deze heeft zoo kernachtig gesproken over de ontbindende kiem in de westersche ontwikkeling en zag die in de differentiatie; spr. ziet die in diepste wezen in de afwezigheid van religie in het Westen, — hij hoopt dat hij met dit woord religie geen misverstand schept.

De heer Van Gelderen dringt aan op aktief geestesleven van de javaansche bevolking, doch niet vergeten mag worden dat de mogelijkheid daarvan samenhangt met de aanwezigheid van een bepaald perspektief, een levensbeschouwing. En onze psyche is momenteel gedemoraliseerd. Welk perspektief moet nu voor oogen worden gehouden? Datgene wat het Westen biedt of iets anders? Spr. heeft omtrent het Westen geen eigen meening uitgesproken, doch slechts geleerden aangehaald, die tot de konklusie zijn gekomen, dat het Westen op het oogenblik eigenlijk geruïneerd is.

Pastoor Van Lith heeft gezegd dat de stof niet de hoofdvoorwaarde in de levensbeschouwing moet zijn, doch tevens gewaarschuwd tegen geestelijke opvattingen, die niet meer van dezen tijd zijn. Deze moeten losgelaten worden, zeide de heer Van Lith.

Spr. echter wijst erop dat overal ter wereld en in elken tijd van de menschelijke ontwikkeling gelijksoortige metaphysische leeringen zijn uitgedrukt, hetgeen bewijst dat de metaphysische beschouwingen niet onderhevig zijn aan tijd en plaats. In de metaphysische levensbeschouwing is men dus nooit gebonden aan de historie.

Overziet men de invasie der hindoe'sche cultuur op javaansch grondgebied, dan vallen twee soorten van levensbeschouwing te onderscheiden: de ciwaïtische godsdienst en de boeddhistische godsdienst. Maar daarna is de islamitische godsdienst hier binnengekomen, die echter de twee vorige niet geheel heeft weggevaagd.

Komende op wat de heer Kunst heeft in het midden gebracht, herinnert spr. eraan dat de heer Kunst heeft gezegd, dat spr. in zijn prae-advies zoo weinig van de europeesche cultuur op den voorgrond bracht, terwijl hij toch van de gedachte uitging dat spr. van die cultuur zooveel moest hebben gezien en geleerd. Spr. moet den heer Kunst eraan herinneren, dat hij in zijn prae-advies gesproken heeft van de experimenteele wetenschap. Hij heeft hiervan als voorbeeld genoemd het internationale verkeer, een vrucht van de wetenschap. De heer Kunst zal toch niet beweren, dat daarmede de experimenteele wetenschap geëindigd is? Meerdere voorbeelden behoeft spr. hier zeker niet aan te halen.

Inzake de europeesche kunst heeft hij

niet veel gezegd. Hij heeft het slechts gehad over de beeldhouwkunst, doch ook daarvan heeft spr. in zijn prae-advies gezegd, dat de natuurgetrouwheid bizonder bewonderenswaard is. De muziek, de literatuur, kortom, alle kunstuitingen zijn in het Westen zeker intensief en ontroerend schoon; de moderne filosofie toont veel scherpheid van denken; doch vindt men met dat al in de levensbeschouwing religie, heeft spr. zich afgevraagd, religie in den zin van wat hij gisteren heeft bedoeld?

Spr. heeft er in zijn prae-advies op gewezen dat hij den christelijken en den israëlitischen godsdienst van het Westen niet heeft vergeten, doch de moraal ervan wordt door het Westen niet sociaal gedragen, met andere woorden, beheerscht het Westen niet daadwerkelijk.

Spr. zou den heer Kunst willen verzoeken, zich te herinneren, dat hij momenteel zoekende is naar de beteekenis van de pathet in de javaansche muziek. Zijn zulke benamingen in de europeesche muziek te vinden? Wellicht ligt daarin een verschil in toonkunstopvattingen tusschen javaansche en europeesche muziek, want ook daarin vindt men de metaphysische opvatting terug, en niet alleen in de toonkunst, doch ook in alle andere kunsten. De kunstuiting heeft dus niet alleen esthetische waarde, doch ook metaphysische.

Spr. kan dat niet beweren ten opzichte van de europeesche kunst, doch wellicht is hij hiervan nog niet erg goed op de hoogte en hij wil een en ander dan ook gaarne accepteeren. Wellicht wil de heer Kunst straks de goedheid hebben, op eenige dingen der europeesche toonkunst te wijzen, die het tegendeel van spr. 's bewering staven.

Voor zoover spr. weet, heeft Combarieu een uiteenzetting gegeven van het verband tusschen muziek en magie, doch spr. vindt daarin niet het religieus-metaphysische dogma.

De heer Kunst heeft verder gevraagd naar werken, die verband houden met de inlandsche religieuze opvattingen. Deze, zegt spr., zijn te vinden in vele, zoo niet in alle werken van bekende schrijvers.

Prof. Schoenmaker heeft beweerd, dat de Ardjoenowiwoho een arabisch werk is. Voor zoover spr. weet, is dit een zuiver javaansch werk. Spr. zou hem willen vragen, uit welke bronnen hij zijn bewering heeft geput.

De heer Van Erp heeft de vraag gedaan, of de idee van de bouwers van de oudere javaansche monumenten nu nog in het javaansche volk te vinden is. Spr. beweert, dat die idee thans nog in de javaansche psyche leeft.

Het zijn en niet zijn van de Boroboedoer behoeft spr. hier niet aan te halen, de Javanen hebben in zich de begrippen van de lahis batin. Spr. heeft in zijn prae-advies verder een parallel getrokken tusschen de idee op den laatsten rondgang van de Boroboedoer en den strijd van Ardjoeno met Goeroe waarin Ardjoeno zijn „ik" of liever „mijn" opgaf voor een overgave aan het Hoogere. Zoo zou spr. er den heer Van Erp nog opmerkzaam op willen maken, dat nog thans in de javaansche psyche de opvatting post vat, dat het individu moet streven naar het bezit van

꧋ꦮꦶꦱ꧀ꦩ꧈ ꦮꦤꦶꦠ꧈ ꦠꦸꦫꦔ꧀ꦒ꧈ ꦕꦸꦫꦶꦒ꧉ [1])

eerst dan kan hij volkomen zijn in zijn levenswijze.

Van de Prambanantempels is de Ciwa tempel het hoofdmotief, waar Oema, de vrouw, en Ganesha zijn zoon, als uitkomst van hen beiden, aanwezig zijn. Ciwa is afgebeeld met zijn attributen, terwijl tegenover de drie godentempels de wahanatempels zijn geplaatst en zich ten noorden en ten zuiden de tjandi loemboengs, de plaatsen der behoeften bevinden. Alle acht tempels zijn besloten in een ommuring. Spr. oppert hier het vermoeden, dat na de voltooiïng der acht tempels de tjandi sewoe (de duizend voorstellingen) tot stand zijn gebracht.

---

1) Wisma, Wanita, Toeronggo, Tjoeriga.

De heer Maclaine Pont behoeft, na hetgeen vorige sprekers in het midden hebben gebracht, een groot deel van de gestelde vragen en opgeworpen opmerkingen niet meer te beantwoorden, en zal daarom alleen trachten zijn standpunt nog nader toe te lichten.

Den heer Van Erp merkt hij op dat zijn bedoeling nooit geweest is, het javaansche ambacht zich te laten optrekken aan de hindoe-javaansche monumenten. Spreker is oprichter van een vereeniging tot bevordering van het ambacht, doch denkt er niet over deze zich te laten bewegen op het gebied der tempel-restauratie. Ten hoogste zal zij kunnen werken aan de restauratie van thans nog in gebruik zijnde bouwwerken, zooals moskeeën.

Doch ook wanneer het javaansche ambacht in dien zin technisch op pooten staat, dan nog is het vermogen van dit volk om zich te uiten niet kompleet. Daaraan ontbreekt een kop, die alleen bereikbaar is door de scheppende kracht van dit volk in onmiddellijk verband te brengen met de restauraties van de tempels.

De hoofdzaak bij de vraag, hoever de restauratie zal gaan, is naar sprekers meening niet een financieele. De limiet, die Dr. Bosch heeft aangeduid met betrekking tot de restauratie van den Prambanan, accepteert spreker volkomen.

Reeds in zijn prae-advies heeft spreker de beperking gemaakt, dat men bij de restauratie vooral moet beschikken over geschikte krachten, en die zal men kunnen verkrijgen, wanneer de financieele middelen zoodanig zullen zijn dat men aan de hand van de voortbrengselen der oude cultuur zal kunnen komen tot opleiding van javaansche krachten, niet alleen in technischen, maar ook in den geestelijken zin dien Dr. Bosch in zijn prae-advies aanduidde. Dan eerst komt de tijd, waarin aan een restauratie kan worden gedacht zooals die aan spreker voor oogen staat.

***

De voorzitter konkludeert uit de besprekingen, dat men algemeen van meening bleek, dat de oude hindoe-javaansche monumenten nog wel degelijk beteekenis hebben. Dr. Bosch vond die in de mystiek, welke daaraan ten grondslag ligt. De heer Van Leeuwen ziet de beteekenis in het wezen van de monumenten. Dr. Radjiman acht het verband tusschen den zin van deze monumenten en het leven der javaansche bevolking nog duidelijk aanwezig, terwijl prof. Wolff Schoemaker erkent dat de monumenten beteekenis hebben, zij het niet voor het volk, dan toch voor de hoogere standen en de meer ontwikkelden.

Vatten wij deze meeningen samen, dan kan in aansluiting aan de kwestie van de restauratie de konklusie zijn, dat het behoeden van monumenten voor verval van cultuurstandpunt bezien niet voldoende is, maar dat tot herstel moet worden overgegaan voor zoover het historisch, archaeologisch en esthetisch verantwoord is.

Partij trekken in deze twistvraag ligt niet op den weg van het congres als zoodanig, er bestaat een commissie in zake deze aangelegenheid, maar deze zal in elk geval haar nut kunnen doen met de meeningen, die op dit congres tot uiting zijn gekomen.

***

Het congres wordt verdaagd.

LEZING VAN IR. TH. KARSTEN.

5 uur 30 n.m. Lezing over de waarde der latere javaansche bouwkunst, met lichtbeelden, door Ir. Thomas Karsten, in het gebouw van de Loge.

Als spreker iets zal vertellen en laten zien van de latere javaansche bouwkunst, is hij er zich van bewust, dat dit een eenigszins gewaagde taak is, want de geest der congresgangers is zoowel door

het bezoek aan den Prambanan als door de voordracht van dr. Bosch en de praeadviezen en debatten hier gehoord in hoofdzaak gericht op de oudere en zoo monumentale architektuur, die inderdaad een beteekenis heeft, welke verre buiten Java uitgaat, een wereldbeteekenis.

De latere bouwkunst is daarnaast, zonder eenigen twijfel, de lagere in rang en een nakomeling, alhoewel een waardige, van zeer veel kleiner allure. Zij mag echter niet onbesproken worden gelaten, want juist door den grooten, ouderen achtergrond heeft men altijd over den voorgrond van de jongere kunst heen gekeken, zich steeds gekoncentreerd op de schitterende dingen van vroeger, en het latere verwaarloosd.

Toch is ook die latere bouwkunst bestudeering en waardeering ten volle waard, en spr. verwacht dan ook een herhaling van wat zich bij andere javaansche kunsten reeds meermalen heeft voorgedaan: dat na een periode eerst van niet-kennen, daarna van verguizing en niet-erkennen, eindelijk een juiste schatting zich baan breekt; spr. herinnert daarbij aan dezen loop van zaken voor de literatuur, de wajang en de muziek, die thans toch als volwaardige kunstuitingen worden erkend.

Is het met de bouwkunst nog zoo ver niet, zoo is toch al een begin gemaakt. Toen spreker op het congres van Taal-, Land- en Volkenkunde te Solo in 1919 een voordracht hield over „De ontwikkelingsmogelijkheid der inheemsche bouwkunst'' en daarbij juist ook de latere javaansche architektuur naar voren schoof, was van een waardeering daarvan nog zoo goed als geen sprake. Het is de groote verdienste van Ir. Maclaine Pont geweest, de beteekenis dier latere kunst daarop in technisch, cultureel en historisch opzicht in ruimen kring in het licht te hebben gesteld, terwijl de daaruit voortgekomen debatten de belangstelling daarvoor slechts hebben kunnen versterken.

Spr. wil de zooeven genoemde, hoewel hoogst belangrijke zijden van het onderwerp hier niet behandelen, doch hoopt, vooral ook door de lichtbeelden, die hij als de hoofdzaak zijner lezing beschouwt, zijn gehoor iets van de onmiddellijk-bouwkunstige waarden te laten voelen. Voor het goede begrip moet hij echter eenige opmerkingen laten voorafgaan.

In de eerste plaats iets over den vorm en zijn gevoelswaarde.

Hoewel immers aan een goed bouwwerk vorm en inhoud een volkomen eenheid moeten wezen, zijn zij toch te onderscheiden, en vervullen zij verschillende funkties.

Wat den inhoud betreft, zoo worden aan de (latere) bouwkunst, als regel met slechts weinig uitzonderingen, zeer strenge materieele eischen gesteld, die in de eerste plaats vervuld moeten worden: men verlangt bepaalde ruimten, overdekt, afgesloten, waarvoor evenzeer slechts bepaalde middelen, in ekonomisch en technisch opzicht, ter beschikking staan.

Het zijn nu de konstruktie en de logische opbouw van een werk, die deze eischen moeten vervullen, en die, in dien zin, zijn feitelijken inhoud vormen.

Doch de normale mensch is nu eenmaal zoo, dat hij daaraan niet genoeg heeft en tevens bevrediging vraagt voor zijn gevoel.

Wordt de betrekking van den mensch tot de hem omringende natuur en zijn medemenschen grootendeels door de gevoeligheid bepaald, zoo dringt ook het besef van de mystieke Eenheid der dingen in de eerste plaats via zijn gevoel tot zijn bewustzijn door. Zoo eischt hij dan ook dat de omgeving, die hij zich schept, zijn gevoel voldoet.

Voor elke waardeering, van welke kunst ook, is de erkenning van dit primaire beginsel noodzakelijk, doch in het bizonder als het de aziatische kunst betreft, daar deze meer het gevoel laat gelden dan de moderne west-europeesche. De gevoelswerkingen zijn daarin overheerschend; iets wordt niet als goed ondervonden ten-

zij het juist 't gevoel bevredigt; een logische fout geldt veel minder.

Bevredigt nu de logische samenstelling van een bouwwerk de nuchtere eischen, zoo is het de vorm waarmee getracht wordt de gevoelswerking te verkrijgen. Door aan een bouwwerk een zekeren vorm te geven, door uit de tallooze gelijkheden, die materiaal en techniek open laten, er zekere bepaalde te kiezen, is immers een vorm te vinden, die den beschouwer bevredigt, die aan zijn gevoelsvraag voldoet.

Heeft in dien zin dus de vorm van een ding een zelfstandige beteekenis, zoo is zij toch allerminst onafhankelijk van den logischen inhoud, omdat zij alleen dan bevredigt, indien zij met dien inhoud overeenstemt, indien zij de uitdrukking is juist van den inhoud waar zij bij behoort.

In bezonken, goede kunst bestaat er dan ook volkomen eenheid tusschen vorm en feitelijken inhoud. En het is een van de groote verdiensten van de latere javaansche bouwkunst, dat zij juist in dit opzicht aan hooge eischen voldoet.

Hoe wordt nu de vorm gevonden, die noodig is om het gevoel te bevredigen? Het is de menschelijke gevoeligheid zelf, welke dien vorm tastenderwijze zoekt. Het intellekt oefent daarbij toezicht uit, maar de eigenlijke bepaling zelf van den vorm geschiedt door het gevoel, in de verschillende kunstperioden meer of minder bewust, doch in de aziatische kunst sterk intuïtief.

Zooals alle intuïtieve dingen is dat echter een langzame werking, en daardoor is de individu alleen eigenlijk niet in staat den werkelijk zuiveren vorm te vinden. Maar dat is ook niet noodig: want een individu leeft in het volk en het volk heeft in het algemeen hetzelfde besef. Hier kan worden onderstreept wat de heer Van Leeuwen in zijn prae-advies zeide, nl. dat de natie in dien zin een geestelijke eenheid is. Niet de eenling in een volk op zichzelf, doch geslacht na geslacht zoekt dan ook den mooien vorm, die het gevoel van de natie bevredigt, en zoo ontstaat dan de traditioneele vorm, die aldus de uitdrukking van het gemoedsleven van het volk inhoudt.

Daarin ligt dan ook een van de essentieele waarden van de latere javaansche bouwkunst, dat ook zij het gevoelsleven van het javaansche volk zuiver weerspiegelt, en laat zien welke vormen het daartoe heeft gekozen.

Die waarde is niet alleen historisch, maar strekt ook tot leering, en heeft daardoor groote beteekenis voor de toekomst. Ieder, die bouwt en er prijs op stelt rekening te houden met het javaansche karakter, kan in de latere bouwkunst vinden, hoe het javaansche volk zich uitdrukt en welke vormen het bevrediging kunnen geven.

Er zijn natuurlijk ongetwijfeld menschen en groepen, die niet in het javaansche karakter wenschen te bouwen, doch aan den anderen kant zijn er zeker die dat wel willen; in de eerste plaats de Javanen zelf.

Het zijn niet alleen de architekten, die met dat karakter rekening zullen kunnen houden, en van dit leerboek gebruik zullen moeten maken; het is vooral ook in het onderwijs aan de technici, van de lagere ambachtscholen af tot de T.H.S. toe, dat het gebruikt zal moeten worden. Doch wanneer dit materiaal moet worden benut, moet er voor gezorgd worden, dat het in behoorlijken toestand verkeert. De Oudheidkundige Dienst heeft zijn werkkring beperkt tot het bevorderen van de oude bouwkunst, doch de latere kunst heeft bescherming niet minder noodig: heel veel is en wordt er nog door onkunde en onverschilligheid verminkt of verknoeid, zoowel door de Javanen zelf als door de overheid en haar diensten. Van groot belang is het daarom, dat ook die bescherming behoorlijk georganizeerd wordt.

Wanneer spr. hier nu wijst op de latere javaansche bouwkunst als basis voor een eigen inheemsche architektuur, is het wel noodig er dadelijk bij te voegen, dat hij allerminst blinde navolging daarvan wil propageeren.

Integendeel, meerdere redenen verzetten zich daar zeer bepaald tegen.

In de eerste plaats is het gevoelsleven, dat, zooals spreker betoogd heeft, de oorsprong van den vorm is, nu natuurlijk in verschillende opzichten anders dan vroeger, en dit moet zich in nieuwe vormen uiten. Wel waarschuwt spr. ervoor deze verandering als te groot aan te zien: de kontinuïteit is in dit volkskarakter ongetwijfeld heel sterk. Wat de Javaan gevoelt als tegenstelling tot het oude, is ten slotte maar een tegenstelling binnen het raam van een karakter, dat zichzelf in groote trekken gelijk blijft.

In de tweede plaats is de feitelijke inhoud der huidige bouwwerken een andere dan die der vroegere. Niet alleen de eischen der bouwprogramma's hebben zich gewijzigd, maar meer nog de bedrijfsvorm en de verdere ekonomische en technische middelen, die voor de bevrediging daarvan ter beschikking staan. En daar eenheid van vorm en inhoud vooropgesteld moet worden, zal ook daarom de vorm niet dezelfde kunnen blijven.

Doch ook daarom mogen wij die oude kunst niet zonder meer als navolgenswaard beschouwen, omdat ze vrij belangrijke zwakheden vertoont, waarop de nadruk gelegd moet worden. Daarbij herinnert spr. er aan dat bij de aziatische volkeren de gevoelssfeer sterk is gaan overwegen ten opzichte van het verstand, hetgeen ook meermalen in de bouwkunst tot uiting komt, zoodat men soms genoegen heeft genomen met de schoonheid van den vorm als hoofdzaak en aan de eischen van het bouwprogramma niet tenvolle heeft beantwoord.

Een ander element in deze kwestie is het langdurig gebrek aan behoorlijke welvaart, als gevolg der overheersching; het kan niet anders dan dat dit de bouwkunst in haar ontwikkeling sterk heeft gekortwiekt, juist omdat zij een zoo bij uitstek sociale kunst is. Spr. herinnert er in dit verband aan, hoe het overal de welvarende streken of plaatsen zijn, waar de volkswoningbouw ook thans nog bizondere waarde heeft. En ook de voor een esthetische waardeering vooral voor Europeanen zoo hinderlijke slordigheid, die aan indische bouwwerken veel voorkomt, hangt samen met een soort van onverschilligheid, met eigenschappen, die zich ontwikkelen bij de ekonomisch zwakken, de onderdrukten.

De meer rechtstreeksche werking van de overheersching is echter ook een factor, daardoor nl. dat de Inlander datgene wat de Europeaan hier bracht als mooier beschouwde, zoodat hij dingen overnam, die niet bij zijn kunst pasten.

Vooral in de kratons valt het zeer sterk op, hoe de westersche importhandel zeer veel produkten heeft gebracht, die zonder besef van hun misplaatstheid zijn aanvaard; ook de „stijl'' van B.O.W. heeft veel kwaad gedaan, en doet dat bv. op Bali nog.

Spr. weidt over de rol van vreemde invloeden nog nader uit, opmerkende dat individuen van een sterk volgens de traditie levend volk stuurloos worden, zoodra zij zich ver buiten den traditioneelen vorm begeven, waardoor zij vreemde dingen aanvaarden, die ver beneden hun geestelijk peil liggen. Anderzijds echter kan een dergelijke kunst zeer goed in staat zijn, nieuwe vormen en invloeden te assimileeren, mits zij zich geleidelijk voordoen; en voor het blijvend overnemen van minderwaardige of niet-passende vreemde vormen behoeft men dan ook bij de javaansche kunst allerminst bang te zijn, daar zij intensief genoeg is, om andere elementen in grooten getale in zich op te nemen; er zijn daar vele voorbeelden van.

De door spr. aangewezen zwakheden verminderen zeker de waarde van de latere javaansche bouwkunst, maar er is geen reden om daarom zonder meer die kunst te verwerpen. Dat zij niet de gelijke is van de gelijktijdige bouwkunst elders in Azië, kan men erkennen. Doch dat is ook niet noodig.

Vergelijkt men wat Holland voortge-

bracht heeft in den gothischen tijd en den tijd der Renaissance met wat andere volken schiepen, speciaal de Franschen en de Italianen, dan is ook het hollandsche werk veel kleiner en simpeler.

Zoo is er ook daar een periode geweest, dat men zich geheel op vreemde en antieke kunsten inspireerde, en de oude hollandsche niets waard achtte.

Maar daarop is de juiste reaktie gevolgd. Het was de groote Dr. Cuypers, die op het belang der oude eigen bouwkunst wees, en de aansluiting daaraan in en door zijn eigen werk het eerst propageerde, waar kostelijke gebouwen als bv. het Rijksmuseum het rezultaat van waren. Doch dit was slechts het begin van een nieuwen bloei; ook Berlage's Beurs en de geheele jongere hollandsche bouwkunst is zonder het voorbereidend werk van Cuypers ondenkbaar.

Zoo kan een bescheiden nationale kunst het zaad vormen voor een nieuwen opbloei.

Hierna vertoonde spr. een serie lichtbeelden.

Allereerst liet de heer Karsten daarbij eenige specimina zien van javaansche a a n l e g k u n s t ; door het klimaat en de buitengewoon rijke flora heeft deze zich ontwikkeld, vooral in stedebouwkundige richting, tot een zeer speciale ruimtekunst, waarbij ommuring en boomgroepeering het sterkst spreken.

Bij een plattegrond en eenige afbeeldingen van Jogja noemt spreker dit de fraaist aangelegde stad van Midden-Java; indien de plaats was verzorgd zooals europeesche residentiesteden, dan zou het thans een stedebouwkundige bezienswaardigheid zijn van de eerste orde. De hoofdaanleg was uitermate monumentaal, met een laan van 4 waringin-rijen langs Maliboro-Toegoe, op twee plaatsen, bij Ngabean en de Witte Paal, gekruist door groote dwarswegen, die mede de heirbanen vormen van het omgevende land. Aan de schitterende aanleg is echter alles bedorven wat men maar bederven kan, door vernieling der beplanting, spooraanleg en bebouwing, en nog steeds gaat men daarmee door, waartegen spreker een ernstig protest doet hooren.

Bij de toepassing van de ommuring in de aanlegkunst hebben de p o o r t e n natuurlijk een groote rol gespeeld. Diverse voorbeelden van dergelijke poorten werden getoond, waaronder enkele specimina van ernstige verwaarloozing.

Bij volgende lichtbeelden, bouwwerken uit Solo vertoonende, merkte de heer Karsten op, dat Solo meer heeft toegegeven aan nederlandsche invloeden dan Jogja, hoewel toch het typisch-javaansche is blijven domineeren.

Ook enkele goede voorbeelden van aanlegkunst buiten de Vorstenlanden werden vertoond.

Overgaande tot de bouwkunst in engeren zin, laat spreker eerst het een en ander zien van den g r o o t e r e n w o n i n g b o u w. Aan de hand van een plattegrond van de MangkoeNagaran, waarvan spreker opmerkte dat die, niettegenstaande sterke europeesche beïnvloeding, toch een goed javaansch karakter toont, werden de verschillende traditioneele deelen van het woonhuis aangewezen: topengan, pendapa, paringgitan en dalem, waarop ook het uitwendig aanzien daarvan werd vertoond.

Spreker stond vervolgens stil bij de pendapa, waarvan de kern wordt gevormd door de vier middenzuilen, die een soms rijk bewerkt plafond schragen, terwijl de zijkanten van het dak schuin afloopen en afsluiting van de binnenruimte bewerken. In tegenstelling met europeesche bouwwerken wordt in de pendapa de klimax in de ruimtewerking geheel bereikt door den ruimtevorm als zoodanig, onafhankelijk van eenige versiering, welke klimax ook in het uitwendige, door het hooge middendak, volledige uitdrukking vindt. Spr. achtte dit een buitengewoon mooi voorbeeld van volkomen eenheid van vorm en inhoud, van expressie en funktie.

Daarna werden eenige afbeeldingen vertoond van de paringgitan, de voorgalerij van de javaansche woning en den dalem, het eigenlijke binnenhuis.

De dalem is de hoofdruimte van het huis en heeft als zoodanig ook een mystieke beteekenis. Het is de plaats waar de ceremoniën zich afspelen en waar alleen de familieleden worden ontvangen, niet de buitenstaanders. Daar bevindt zich ook het altaar van Dewi Sri, de godin van welvaart en vruchtbaarheid, dat tevens bruidsbed is. Spr. wees op de overeenkomst tusschen de konstruktie van dit huisaltaar en het middengedeelte van de pendapa, waaruit dezelfde mystieke beteekenis kan worden afgeleid.

Na een korte bespreking van den moskeebouw, dien spreker zeer belangrijk noemde, gaf hij ten slotte eenige voorbeelden van volkswoningbouw.

Bij een typisch javaansch dorpsgezicht bij den Dieng wees spr. op de fraaie wijze, waarop de verhouding van den mensch tot de natuur is uitgedrukt in de houding en den vorm van het huis, vooral in den alles-beheerschenden dakvorm: in het zeer vloeiend verloop en de lage zijden, spreekt de behoefte aan een deemoedige aanpassing, terwijl het zich hoog verheffende middendak toch de eigen waardigheid markeert. Spr. achtte het een cultureelen moord op groote schaal, dat deze typische bouw-vorm, met de hooge daken, door den dienst van de pestbestrijding zonder noodzaak wordt onderdrukt. Het verdient sterke aanbeveling om, wanneer de pestbestrijding ook haar bemoeienis uitstrekt tot andere streken, waar dergelijke woningbouw nog voorkomt, als het Serajoedal, hierin verandering te brengen.

Na eenige voorbeelden van kleine woningen uit verschillende streken eindigde spreker met een aantal lichtbeelden uit de plaats met den fraaisten woningbouw, nl. Koedoes; niet alleen het snijwerk, doch juist ook den totaalvorm der huizen daar achtte hij van groote bouwkundige schoonheid.

In aansluiting bij het laatste lichtbeeld, dat een volkomen ver-europeescht en zeer leelijk koedoesch huis vertoonde, wees spreker er ten slotte op, dat de behoefte der inlandsche samenleving, om zich ook wat haar gebouwen betreft te emancipeeren, zeer zeker gerechtvaardigd is; in verschillende opzichten schieten de oude adathuizen inderdaad te kort. Maar deze vernieuwing moet dan niet geschieden in een geheel vreemde, niet passende en niet begrepen stijl, doch in aansluiting bij, en als verdere ontwikkeling van den adatbouw. Dat deze goed genoeg is om daarvoor ten volle te kunnen dienen, hoopt spr. zijn gehoor te hebben doen voelen en zien.

***

De voorzitter bedankt Ir. Karsten ten zeerste voor zijn belangrijke rede.

Het lag eerst in de bedoeling, om na deze lezing gelegenheid te geven tot diskussie, maar wegens het vergevorderde uur kan daarvan niets komen.

SLUITING VAN HET CONGRES.

De voorzitter komt dan tot de sluiting van dit congres en richt tot allen een woord van dank voor de betoonde belangstelling, welke niet is verslapt ondanks de vele festiviteiten, die aan het Congres waren verbonden.

Een persoon, die niet in de openingsrede is genoemd, omdat hij deel uitmaakt van het hoofdbestuur, moet hier nog eens speciaal worden bedankt en dat is de secretaris, de heer Koperberg, die met onverdroten ijver al zijn werkkracht heeft besteed om het Congres zoo goed te doen slagen als het geslaagd is.

En hiermede sluit de voorzitter te 7 uur 30 's namiddags het Congres.

VOORSTELLINGEN VAN DEN BEDAJA-DANS EN VAN DE WAJANG POERWA „SRIKANDI ALS RONDTREKKENDE DANSERES."

8 uur n. m. tot pl.m. 2 uur 's nachts. Voorstellingen van den Bedaja-Dans: fragment uit de lakon Mintaraga (Ardjoena Wiwaha); en van de Wajang Poerwa: Srikandi als rondtrekkende danseres, aangeboden door Pangeran Adipati Aria Pakoe Alam VII, in den dalem van het Hoofd van het Pakoe Alamsche Huis.

De Bedaja-Dans.

Tot heden werd de Bedaja-dans, uitgevoerd door 9 meisjes, slechts beoefend aan de hoven van den Soenan van Soerakarta en den Sultan van Jogjakarta, en bleven de uitvoeringen beperkt binnen de muren van den kraton, met uitzondering van opvoeringen ten Residentiehuize te Solo resp. Jogja bij gelegenheid van den verjaardag van H.M. de Koningin, als blijk van hulde aan H. M. bedoeld.

Uit oude geschriften weet men, dat vroeger de Bedaja-dans ook buiten den kraton mocht worden gedanst, doch dan door een aantal van slechts 7 meisjes.

De thans in den dalem Pakoe-Alaman te geven Bedaja-dans door 9 meisjes, behoorende tot den jogja'schen adelstand, beteekent dus een breken met de voormelde traditie. Een heugelijk verschijnsel, dat de mogelijkheid toont van beoefening en opvoering van dien dans buiten den vroegeren, engeren kring. Het strekt Z. H. den Sultan van Jogjakarta tot eer, hiertoe wel verlof en zijn hooggewaardeerde medewerking te hebben verleend.

De optredende jonge meisjes volgden voor deze uitvoering de lessen van de alhier gevestigde Javaansche Dans- en Muziek-Vereeniging: Krida Beksa Wiroma.

De Bedaja is, evenals de Serimpi, een krijgsdans in grootschen stijl, die een werkelijk gevecht of een strijd der zinnen symbolizeert. De verschillende benamingen van de onderdeelen van den dans, zoomede verschillende handhoudingen, wijzen daarop.

De op te voeren dans geeft een fragment weer uit den lakon Mintaraga (Ardjoena-Wiwaha) en wel den strijd van Ardjoena om het hoogste te bereiken, waarvoor hij te voren reeds menige beproeving heeft moeten doorstaan.

Aan het einde van den dans krijgt Ardjoena de godin Dewi Soepraba, de Bloem van de Widadari's (Hemelnimfen), tot vrouw. Deze is de inkarnatie van de Hemelsche Wapens, van de krachten en vermogens van het hooger menschelijk verstand of wel het Licht.

De gang van het door den dans voorgestelde verhaal blijkt uit de zangen.

De jonkvrouwelijke danseressen nu, als zij voor den vorst gezeten zijn, koesteren in hun hart de bede, gericht tot het mannelijk en vrouwelijk publiek, dat de javaansche kunst, die tot vorming der jonge vrouwen dient, moge bloeien en een verheven en deugdzamen geest moge kweeken.

Wel aan! Zij staan gereed, volledig en waardig uitgedost. Een toonbeeld van ware beschaving. Bij het aanschouwen der gasten vervult hun hart een bede om gunst en welwillende aandacht.

De ongunstige invloed der tijdsomstandigheden deed zich in het afgeloopen vereenigingsjaar niet meer gevoelen: de vermindering der jaarlijksche bijdragen der leden hield nagenoeg op, en vermeld kan worden, dat in het bedrag der geïnde kontributies een zekere vooruitgang is te konstateeren. In het loopende jaar zal evenwel de vermindering van de gouvernements-subsidie in werking treden, hetgeen in 1925 onze vereeniging op een bedrag van f 2500.— komt te staan, terwijl daarnevens in 1926 de voor vijf jaren toegezegde bijdrage der twee stoomvaartmaatschappijen van f 1000.— afloopt.

Voor het Java-Instituut zullen dus de komende jaren een groote vermindering van inkomsten brengen, terwijl op compensatie van dit verlies niet te rekenen valt. Wel heeft het Z. H. den Soenan van Soerakarta behaagd, ons in den vervolge een jaarlijksche toelage van f 100.— toe te kennen, en ook is het ledental en zijn daardoor de inkomsten over 1924 beduidend toegenomen, doch in aanmerking genomen dat deze leden zich vóór en tijdens het congres te Jogjakarta opgaven, kan gezien de ervaring met het congres te Bandoeng in 1921 opgedaan, toen slechts een zeer gering aantal dier nieuwe leden behouden bleef, aan dien aanwas van nieuwe leden geen al te groote waarde voor het loopende jaar worden toegekend.

De inkomsten over 1925 zullen dus beduidend geringer worden. Daar staat tegenover, dat geen schulden (zooals na het bandoengsche congres) het Java-Instituut drukken. Het nadeelig saldo van dit bandoengsche congres wordt nog steeds in jaarlijksche payementen van f 500.— in mindering van onze subsidie afgelost.

Het jongstleden gehouden congres te Jogjakarta heeft evenwel een tekort gegeven, gelijk elk congres een financieel negatief rezultaat heeft, doch dit tekort kon gedeeltelijk gedekt worden uit de subsidies van f 1000.— door Z. H. den Sultan van Jogja en een van f 200.— door Pangeran A. A. Pakoe Alam aan de aan het congres verbonden tentoonstelling toegekend, alsmede doordien het gouvernement ter dekking van het nadeelig saldo van deze tentoonstelling f 1500.— toezegde, waarop reeds f 1000.— als voorschot in December werd ontvangen, terwijl ook de Vorstenlandsche Landbouwvereeniging het congres steunde met een subsidie van f 250.—; het overige kon het Java-Instituut uit eigen middelen dekken. Deze verantwoording is allerminst geflatteerd, integendeel, immers alle congres-uitgaven voor zoover bekend, ook die in 1925 voldaan werden, zijn er op gebracht.

Hetgeen evenwel niet wegneemt, dat het jaar 1925 met een blanco reserve ingegaan moet worden, terwijl het verlies door de vermindering der gouvernementssubsidie met f 2500.— voor 1925 onze werkzaamheden zal moeten beperken tot de loopende werkzaamheden van het Java-Instituut; dit is gezien de buitengewone aktiviteit onzer vereeniging gedurende het jaar 1924 te betreuren.

De werkzaamheden van onze vereeniging breidden zich in het afgeloopen jaar sterk uit. Allereerst werd uitbreiding gegeven aan de in de inheemsche talen uitgegeven tijdschriften. Naast Poesaka Soenda en Poesaka Djawi werd een poging gewaagd, om met Poesaka Madoera het oostelijk deel van het eiland Java in onzen cultureelen arbeid te betrekken. De uitkomst stelde teleur; zooals hieronder in het financieele overzicht aangegeven wordt. Met het oog op het zeer geringe aantal abonné's werd deze uitgave gestaakt, en werd tevens voorloopig afgezien van de oprichting van een Poesaka Bali. Niet voorgoed, omdat de heer J. Kats nog steeds doende is om te trachten deze uitgave te bewerkstelligen, doch het dagelijksch bestuur besloot hiertoe geen voorstellen aan het bestuur te doen, alvorens met eenige zekerheid kans van slagen verwacht kan

worden. Misschien, dat de uitvoering van het aan het bestuur voor te leggen plan, om in 1926 een balineesche taalconferentie op Bali te organizeeren annex aan een congres te Soerabaja en een excursie naar Bali, het zijne ertoe kan bijdragen, meerdere zekerheid tot slagen te verkrijgen.

Alleen Poesaka Soenda geeft een klein batig slot, terwijl Poesaka Djawi nog steeds met verlies werkt, hoewel de gehouden javaansche taalconferentie merkbaar de situatie van dat blad verbeterd heeft en grootere belangstelling heeft gewekt.

Met het organizeeren van de javaansche en soendaneesche taalconferenties heeft het Java-Instituut haar werkingssfeer belangrijk uitgebreid. Deze twee taalconferenties zijn ten volle geslaagd, het aantal deelnemers, alsook de gehouden besprekingen voldeden aan de gestelde verwachtingen en de besprekingen hebben veel bijgedragen tot de verdere ontwikkeling van het onderwijs in de inheemsche talen. Meerdere belangstelling is er gewekt voor de problemen, die aan een weder opbloeien der inheemsche talen inhaerent zijn.

Verschillende besprekingen hadden plaats te Solo, Jogja, Bandoeng en Weltevreden met de plaatselijke vereenigingen ter beoefening en bevordering der javaansche kunst, om tot meer samenwerking te geraken. Dit had als gevolg, dat op aandringen van de jogja'sche dansvereeniging Krida Beksa Wirama een leidraad voor de javaansche danskunst samengesteld en in brochure-vorm uitgegeven werd.

Behalve die taalconferenties heeft het in December te Jogjakarta gehouden congres er ongetwijfeld toe bijgedragen, de belangstelling voor de inheemsche cultuur zoowel onder de landzaten als onder de Europeanen te verbreeden.

Deze impuls, die telkens weer opnieuw van onze congressen uitgaat, wordt wel eens onderschat Het in breede kringen levendig houden der belangstelling voor de javaansche cultuurschatten is van niet geringe beteekenis.

Te vergeten valt ook niet, dat het laatste congres er mede toe heeft bijgedragen om de belangstelling voor de aloude bouwwerken weder te vergrooten, en inzicht heeft verschaft in de door de Javanen zelf gekoesterde wenschen inzake de restauratie dier werken. Het congres heeft tot uiting gebracht de waarde die de javaansche intellektueelen aan de schatten der hindoe-javaansche en islamitische bouwwerken toekennen, terwijl de tentoonstelling van bouw- en meubelkunst nieuwe mogelijkheden tot verdere ontplooiïng van de inlandsche kunstnijverheid en het bouwambacht opende.

De houtsnij-tentoonstelling heeft in samenwerking met de javaansche kunstnijverheidsvereeniging een eerste poging ondernomen, om te trachten een weg aan te wijzen, om deze industrie zich meer te doen aanpassen aan de inlandsche behoeften, terwijl op deze tentoonstelling ook in samenwerking met de Sociaal Technische Vereeniging een collectie foto's was tentoongesteld van den inlandschen woningbouw.

De feestavonden gaven veel en velerlei te genieten; in de oogen van sommige, met name europeesche congressisten kwamen daardoor de besprekingen der prae-adviezen zelfs in de schaduw. Deze opvatting is echter een misvatting.

Het tijdschrift Djawa heeft thans zijn vierden jaargang beëindigd, en hoewel het nog geenszins is wat het wezen moet, gezegd mag worden, dat het de belangstelling voor de javaansche cultuur tot ver over de grenzen heeft gewekt. De connecties met andere oost-aziatische instituten zijn er door vermeerderd, de belangstelling binnen den kring der inheemschen is toegenomen, en het grootere aantal abonné's toont meer waardeering voor den daarin geleverden arbeid. Het bestuur besloot dan ook, het tijdschrift door een zeer goedkoope volksuitgave à f 4.— per jaar

voor breeder kring toegangkelijk te maken. Daartoe zijn de twee eerste nummers van den loopenden vijfden jaargang in grootere oplaag verschenen en zijn op ruime schaal prospectussen verspreid. Het rezultaat hiervan kan thans nog niet worden vastgesteld.

Verheugend groote toevloed van copie deed verder besluiten, een proef te nemen om de periodiciteit der verschijning te verkorten.

Het aantal kontribueerende leden tevens abonné's op Djawa of Poesaka Djawi of Poesaka Soenda bedroeg op 1 Januari 498 tegenover 378 op 1 Januari 1924.

De totale kontributie-opbrengst bedroeg over 1924 f 4099,80½; in het jaar daarvoor bedroeg dit f 3174,85, terwijl gedurende het verslagjaar f 2200.— aan jaarlijksche giften binnenkwam (in 1923 f 2100.—) Daarnevens bedroeg in het verslagjaar de subsidie van het gouvernement nog f 7000.—. De achterstand in kontributie bedroeg op 1 Januari 1925 ongeveer f 394.— tegen f 800.— op 1 Januari 1924.

De hoogere inkomsten aan kontributies zijn te danken aan de toeneming van het aantal leden vóór het congres; de kontributies van tijdens het congres toegetreden leden zijn als „in December betaalde kontributies" afzonderlijk geboekt en bij de ontvangsten van het congres gerekend, zoodat het hierboven opgegeven bedrag aan kontributies als de normale inkomsten beschouwd kunnen worden.

Voor het jaar 1925 zal echter, zooals gezegd, de gouvernementssubsidie met f 2500.— verminderd worden.

De toevallige bate in het begin van 1924 als terugstorting van het voorgeschoten bedrag op het tekort van het congres voor Taal-, Land- en Volkenkunde ad f 2400.— is in den loop van het jaar ingeteerd. Daar staat tegenover, dat de loopende schulden geheel voldaan zijn.

Het tekort op Poesaka Djawi II was f 1124,58, terwijl dit in het vorige verslagjaar f 1133,51½ bedroeg. Het afgeloopen jaar werd het verlies voor den tweeden jaargang, door het honoreeren der bijdragen, hooger geschat, toch is het tekort ongeveer hetzelfde gebleven.

Er is dus een kleine vooruitgang te bespeuren. Toch doet men in Midden Java voor de propaganda bij lange na niet, wat mogelijk is, hoewel te erkennen valt dat na de javaansche taalconferentie vooruitgang te bespeuren valt.

De uitgave van Poesaka Madoera moest na het vierde nummer gestaakt worden: het aantal abonné's was zoo gering (490), dat het dagelijksch bestuur aan de waarde van deze uitgave sterk twijfelde. Deze proefneming gaf een tekort van f 405,90⁵. De loopende jaargang van Poesaka Soenda zal geen voordeelig saldo opleveren, omdat er dit jaar een drietal dubbele nummers verschenen zijn: een bundel prae-adviezen voor de soendaneesche taalconferentie, het extra nummer bij de verheffing van onzen Eere-Voorzitter tot P. A. A. Mangkoe Nagoro VII, en een extra nummer met uittreksel van de prae-adviezen van het Jogjasche cultuur congres. (Deze extra nummers zijn ook van Poesaka Djawi verschenen).

Bij het driemaandelijksch tijdschrift Djawa (in de nederlandsche taal) jaargang IV is het normale exploitatie-verlies, hoewel nog niet geheel te overzien, op een kleine f 4000.— te stellen. Jaargang III leverde een tekort van f 4413,19⁵, het verlies is dus iets gedaald, hoewel een extra nummer de exploitatiekosten vegrootte.

De batik-tentoonstelling is nog steeds niet afgewikkeld, de bestelde en dikwerf voor de helft betaalde batikans konden niet afgeleverd worden. Hoewel de voorzitter van de afdeeling Jogjakarta, de heer J. H. van Mook, ons zeer terwille was, bleek de methode om te verkoopen op nabestelling vele moeilijkheden met zich te brengen.

De afdeeling Jogjakarta heeft begin 1924 als subsidie uit de kontributies de vastgestelde bijdrage gekregen, terwijl

pogingen om de afdeeling Batavia levend te houden geen rezultaat opleverden. Voor den cursus van den heer J. Kats in het Oud-Javaansch (kawi) werd een beroep op de kas gedaan, de belangstelling voor dezen cursus was matig, de deelnemers voldeden bovendien niet aan hun financieele verplichtingen.

Dit jaar voor het eerst werd voor de prijsvragen f 1203.13^{5} geboekt, daaronder begrepen de thans afgewikkelde muziekprijsvraag van f 1000.—, terwijl het overige bedrag besteed werd voor prijsvragen, in Poesaka Djawi en Poesaka Soenda uitgeschreven.

De administratiekosten zijn door periodieke verhooging van het salaris van den klerk eenigszins gestegen, terwijl het maandelijksch boekhoudkundig toezich zich thans voor het eerst over een gehee jaar uitstrekte. De kosten bedroegen f 2950,94 tegen f 2696,72 in het jaar tevoren.

De uitgaven voor porti en telegrammen, reiskosten en onkosten zijn hooger, deels door uitbreiding der werkzaamheden, deels doordien de gehouden taalconferentie en het congres de uitgaven iets deden oploopen.

Te vermelden valt nog de extra uitgave van f 255,15 zijnde de kosten van oorkonde en cadeau (stempel) aan de Rechtshoogeschool en het lidmaatschap N.I.O.K., terwijl thans voor het eerst in de verantwoording eveneens een afdeeling inventaris is opgenomen, omdat in het afgeloopen boekjaar een adresseermachine en een boekenrek aangeschaft werden.

De financieele vooruitzichten zijn voor het loopende jaar niet rooskleurig, doch na een jaar van intensieve propaganda en werken kan één jaar zich beperken tot rustigen arbeid geen kwaad. Toch dient het Java-Instituut, wil het zijn werkzaamheden voortzetten en uitbreiden, b.v. meerdere taalconferenties en congressen organizeeren en meerdere geschriften uitgeven, naar meer inkomsten te zoeken. Gedurende het loopende jaar zullen geen bizondere werkzaamheden geëntameerd worden, die de begrooting belasten, terwijl de gewone werkzaamheden voortgezet kunnen worden.

Geldelijke verantwoording van het Java-Instituut over 1924.

Bezittingen, beschikbaar begin 1924.		
Saldo in kas	f 370.53^{5}	
Giro-rekening Ned.-Handel Mij.	,, 8366.18	
		f 8736.71^{5}
Ontvangsten in 1924.		
Kontributies Java-Instituut	f 4099.80^{5}	
Subsidie	,, 7000.—	
Giften	,, 2200.—	
Interest giro-rekening	,, 126.63	
Verkoop van batikans voor rekening van derden	,, 475.92	
Djawa III, nagekomen abonnementen	,, 85.80	
Poesaka Djawi I ,, ,,	,, 65.87^{5}	
,, Soenda II ,, ,,	,, 448.00^{5}	
Djawa IV ontvangen abonnementen	,, 1159.50^{5}	
Poesaka Djawi II ,, ,,	,, 1230.92^{5}	
,, Soenda III ,, ,,	,, 1872.33	
,, Madoera ,, ,,	,, 74.50	
Totaal	f 18839.29^{5}	
Voorschot Gouvernement op subsidie Houttent.	,, 1000.—	
		,, 19839.29^{5}
Totale ontvangsten		f 28576.01

Transport ontvangsten		f 28576.01
Uitgaven in 1924.		
Porti en telegrammen	f 438.37^5	
Reiskosten	,, 769.60	
Drukwerken, saldo	,, 142.50	
Administratie	,, 2950.95	
Onkosten	,, 609.35^5	
Subsidies aan afdeelingen	,, 364.12^5	
Extra uitgaven	,, 255.15	
Batiktentoonstelling, nagekomen rekeningen	,, 252.04^5	
Verkoop van batikans voor rekening van derden	,, 913.96^5	
Djawa III nagekomen onkosten	,, 1809.29	
Poesaka Djawi I ,, ,,	,, 975.28^5	
,, Soenda II ,, ,,	,, 1200.19^5	
Djawa IV expl. kosten in 1924 betaald	,, 2829.88	
Poesaka Djawi II ,, ,, ,, ,, ,,	,, 2355.50^5	
,, Soenda III ,, ,, ,, ,, ,,	,, 1459.01	
,, Djawi III ,, ,, ,, ,, ,,	,, 567.15^5	
,, Madoera ,, ,, ,, ,, ,,	,, 481.40^5	
Prijsvraag	,, 1203.12^5	
Javaansche Taalconferentie, saldo	,, 481.76	
Soendaneesche ,, ,,	,, 401.82	
Inventaris	,, 408.20	
Collectie foto's	,, 107.50	
Houtsnijtentoonstelling, saldo in 1924 betaald	,, 1329.70	
Congres te Jogja, ,, ,, 1924 ,,	,, 2494.58	
Totale uitgaven		,, 24800.49^5
Saldo		f 3775.51^5
Balans per ult. 1924.		
Saldo giro-rekening Ned. Handel Mij.	,, 3802.73	
Nadeelig kassaldo	,, 27.21^5	
		,, 3775.51^5
Boekwaarde Inventaris		,, 408.20
,, collectie van foto's		,, 107.50
,, loopende rek. P. Djawi III		,, 567.15^5
Totaal bezittingen		f 4858.37
Waarvan moeten worden gereserveerd voor nog te betalen:		
Verkoop van batikans voor rekening van derden	f 207.91	
Houtsnijtentoonstelling	,, 950.—	
Congres te Jogja	,, 1200.—	
Exploitatie Djawa IV	,, 2000.—	
Boekwaarde loopende rek. P. Soenda III	,, 413.32	
		,, 4771.23
Reserve overschot op ult. 1925		f 87.14

Voor de opgave
Weltevreden, 24 April 1925
w.g. EGMOND.

VERSLAG VAN DE ALGEMEENE VERGADERING VAN HET JAVA-INSTITUUT OP 28 JUNI 1925

in het gebouw van de Loge te Weltevreden.

Aanwezig de bestuursleden: Prof. Dr. H. Djajadiningrat, Dr. F.D.K. Bosch, P.A.J. Mooyen, Dr. D. Rinkes, Mr. B. ter Haar, S. Koperberg, J. Kats, A. J. W. van Anrooy en enkele leden.

De voorzitter opent de vergadering. Dit is de eerste bijeenkomst van dezen aard, na die te Bandoeng in 1920; maar de leden van het Java-Instituut zijn door de mededeelingen in de tijdschriften voldoende op de hoogte van de werkzaamheden gebleven.

De secretaris leest het jaarverslag voor, dat wordt goedgekeurd.

De voorzitter deelt mee, dat een verslag is ingekomen van de commissie voor de verifikatie van de jaarrekening. Dit is in een bestuursvergadering behandeld, de heeren Wiessing en Gerke zullen in overleg met het Dagelijksch Bestuur en den boekhouder Van Egmond nadere maatregelen beramen, om aan de gemaakte opmerkingen tegemoet te komen. Hier wordt alleen de conclusie van de commissie vermeld, luidende:

,,Onze commissie heeft geen bezwaar tegen goedkeuring van de rekening en tegen vaststelling van het voordeelig saldo op het bedrag aangegeven in de laatste afrekening van de Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij over het boekjaar 1924.''

Den penningmeester wordt dank gebracht voor het in 1924 gevoerd beheer.

In 1925 zullen, door den stand van de kas, de werkzaamheden zich vooral moeten bepalen tot voortzetting van de uitgave der tijdschriften. Verder staat op het program de uitgaaf van een platen-atlas betreffende de javaansche cultuurgeschiedenis, waartoe het lid, de heer Z. Stokvis, het initiatief heeft genomen. De penningmeester heeft hiervoor een waarborgsom weten te verkrijgen. Een commissie, bestaande uit de H. H. Mooyen, Rinkes en Koperberg, zal met de firma Kolff de uitgaaf nader bespreken en een andere commissie, samengesteld uit de H. H. Mooyen, Schrieke en Stutterheim, zal overleg plegen omtrent inrichting en inhoud van het werk.

Tegen het eind van 1926 zal te Soerabaja een Congres worden gehouden. Van een voorgenomen excursie naar Bali is om financieele en andere redenen afgezien.

Verder is een commissie ingesteld, bestaande uit de H. H. Karsten, Mooyen en Maclaine Pont, om met de betrokken autoriteiten overleg te plegen omtrent woningbouw bij de pestbestrijding e.d.

De heer Stokvis vraagt, of is overwogen voor welke scholen de bedoelde platen-atlas zal kunnen dienen en op welke wijze deze daar zal kunnen worden gebracht. Hij raadt aan, vooraf overleg te plegen met het departement van Onderwijs, ook omtrent den eventueelen inhoud in verband met andere dergelijke schooluitgaven.

Op voorstel van den voorzitter wordt besloten om met het departement overleg te plegen betreffende de benoeming van een onderwijsman in de bedoelde commissie.

De heer Van Anrooy wijst er op, dat ook de Bond van N.I. Kunstkringen waarschijnlijk wel wat zal kunnen meewerken om het genoemde plaatwerk onder de aandacht van belangstellenden te brengen.

Op een vraag van den heer Karsten antwoordt de secretaris, dat nader zal worden nagegaan, of de prijs voor inschrijvers op het platen-album kan worden verlaagd.

Verder spreekt de heer Stokvis er zijn verwondering over uit, dat de uitgave van Poesaka Djawi een tekort geeft. Wordt er voldoende propaganda voor gemaakt? Zijn er agenten voor werkzaam?

De secretaris antwoordt, dat er in Solo, Semarang en Jogja agenten zijn

geweest. Het rezultaat was echter zeer gering. De voorzitter voegt hierbij, dat op Java heel wat dagblad-lektuur bestaat en dat het aan de redactie, ondanks vele pogingen in die richting, niet gelukt is om voor Poesaka Djawi een man te vinden met relaties onder de javaansche intellektueelen en met evenveel ijver voor de samenstelling en de verspreiding van het blad, als dit voor het soendasche tijdschrift is gelukt.

De heer Rinkes vindt geen reden om den toestand donker in te zien. Een aantal van 600 betalende abonné's is voor een inlandsch blad heel moedgevend.

De heer Karsten sluit zich hierbij aan. Hij wil echter een meer levendig en nauw verband van de redactie met Midden-Java.

Naar aanleiding hiervan merkt de secretaris op, dat dit nauwe verband in den beginne heeft bestaan. Het bleek echter, dat dit niet in het belang van het blad was en dat de regeling van het blad naar Weltevreden moest worden verplaatst, om het aantal abonné's niet geheel te laten verloopen.

Een oplossing van deze kwestie is niet gemakkelijk. Nu is de middenweg gekozen: de redactie is gedeeltelijk te Weltevreden en gedeeltelijk in Midden-Java gevestigd.

De heer Stokvis geeft nu eenige opmerkingen ten beste betreffende den aard van de het vorige jaar gehouden congressen. Hij brengt hulde aan de organizatie van deze bijeenkomsten, maar meent, dat de ,,lijst'' eigenlijk de ,,schilderij'' dood drukt: de animo bij de debatten is gering, aller belangstelling koncentreert zich op de vertooningen. Daardoor krijgen de congressen te veel het karakter van een ,,kijkspel.'' Ze moeten veel soberder zijn, door vertooningen voor Europeanen moet de medewerking van inlandsche zijde bij de besprekingen niet op den achtergrond geraken.

Daarbij staan sommige prae-adviezen niet genoeg op wetenschappelijk peil: er moest hier scherper gekeurd worden, vóór een prae-advies in den bundel wordt opgenomen.

Ten slotte heeft het Java Instituut zich teveel bepaald tot het artistieke en edukatieve deel van zijn taak en is de politieke en ekonomische kant van de kwesties teveel uit het oog verloren. Men krijgt den indruk, dat het uitsluitend te doen is om het bijeenbrengen van zooveel mogelijk menschen, die iets moois willen zien.

De heer Bosch onderschrijft vele van deze bezwaren. Hij zou verder bij een volgend congres den ,,aanloop'' — al de openings-toespraken — willen bekorten: het is niet noodig dat alle aanwezige autoriteiten zich bij de opening laten hooren!

De secretaris geeft eenige cijfers, waaruit blijkt, dat de belangstelling van inlandsche zijde bij het laatst gehouden congres niet zoo gering was, als men wel voorstelt. Daar waren

Eur. van W. Java	87	Inl. v. W. J.	37
,, ,, M. en O. J.	65	,, M. O. J.	88
,, ,, Jogja	68	,, Jogja	217
,, ,, buiten Java	4	,, buiten J.	5
	224		347

Hieruit blijkt voldoende, dat dit congres niet uitsluitend een kijkspel voor Europeanen was. Na het congres is de belangstelling van inlandsche intellektueelen in het werk van het Java Instituut toegenomen. Een officieele opening ,,op groote schaal'' is in Midden-Java onontkoombaar.

De heer Mooijen is het met dit laatste niet eens. Bij een congres van den Bond van Kunstkringen bleek, dat ook in Midden-Java al deze officieele toespraken niet noodig waren.

De secretaris zegt verder, dat op het congres bij prae-adviezen en debatten aan het woord waren:

13 Europeanen

8 Javanen van buiten Jogja.

Hij wijst er op, dat deze verhouding gunstig is, als men in aanmerking neemt, dat de debatten in het Nederlandsch wer-

den gevoerd en voor Inlanders dikwijls, ook wat den inhoud betreft, niet gemakkelijk te volgen waren. De Europeanen moesten dus wel op den voorgrond komen.

Het is overdreven, dat het Java Instituut zich zou bepalen tot den artistieken en den opvoedkundigen kant van de cultuuronderwerpen. Zoo is de inlandsche industrie vertegenwoordigd in de gehouden tentoonstellingen (houtwerk en batikwerk). Spreker zou gaarne vernemen, op welke terreinen nog meer kan worden gewerkt.

De heer Mooyen wil vooral het maatschappelijk doel van het Java-Instituut op den voorgrond brengen. Bij de tentoonstellingen wordt teveel de kultureele en de aesthetische waarde naar voren gebracht, het sociaal-ekonomische deel wordt in veel opzichten gemist.

De heer Karsten onderstreept de woorden van den heer Stokvis. Hij hoopt, dat op het congres te Soerabaja de franje wat minder en het essentieele wat meer zal zijn. Het Java-Instituut moet meer voeling houden met de plaatselijke uitingen ter bevordering van de inlandsche kunstnijverheid. Het moet in verbinding staan met de besturen van de op Java verspreide vereenigingen om te kunnen helpen, zoodra dit noodig is. In de tijdschriften moet geregeld alles worden vermeld, wat in deze wordt gedaan.

Verder moet worden afgewerkt, wat eenmaal is begonnen. Zoo is het van veel belang, het materiaal, dat door de muziekprijsvraag is bijeengekomen, te publiceeren. Te Jogja wordt een muziekschrift gebruikt, dat overeenkomt met een van de ingezonden prijsvraag-systemen, maar het Java-Instituut is daarvan niet op de hoogte.

Er moet meer gedaan worden in het belang van de inlandsche nijverheid op pasar-malem's e.d.

De voorzitter zegt, dat het J. I., als alle jonge vereenigingen, nog propaganda moet maken. Ook daarvoor zijn vertooningen, als te Jogja gehouden, van veel belang en voor de congressisten, niet alleen europeesche maar ook inlandsche, nuttig en instruktief. Op het congres te Jogja waren de onderscheidene officieele toespraken niet te vermijden. De belangstelling van inlandsche zijde was daar niet gering te noemen, vooral den laatsten dag. In het tegenwoordige stadium van ontwikkeling der inlandsche intellektueelen kan aan het wetenschappelijk peil van de prae-adviezen dikwijls niet teveel worden vastgehouden. Voor het kontakt met andere vereenigingen enz. is de medewerking ook van de bestuursleden noodig.

De heer Stokvis merkt op, dat in den loop van de verschillende congressen een vermindering in de medewerking van inlandsche zijde is waar te nemen. Waarschijnlijk vindt dit zijn oorzaak in den steeds grootscher wordenden opzet van de congressen.

De voorzitter antwoordt hierop, dat het eerste congres iets nieuws was en dat nieweu was misschien ook oorzaak van den indruk als zou de toen van inlandsche zijde getoonde medewerking sedert verminderd zijn.

Op een vraag van den heer Koesman, inlandsch lid, of het niet gewenscht is de congressen in het vervolg in een inlandsche taal te houden en ze minder wetenschappelijk te doen zijn, zegt de voorzitter dat dergelijke congressen en taalconferenties reeds zijn gehouden en dat het bestuur er ook in 't vervolg aandacht aan zal besteden.

De heer Van Anrooy vraagt, of de 15 afdeelingen van den Bond van N. I. Kunstkringen niet aan de batiktentoonstelling hadden kunnen meewerken, waardoor allicht teleurstelling voorkomen was. Hij deelt mee, dat de Bond voornemens is, een wajang-wong-troep naar West-Java te laten komen en vraagt, of het J.I. er niet voor voelt, deze onderneming te steunen.

De voorzitter merkt naar aanleiding hiervan op, dat de teleurstelling bij de batiktentoonstelling ontstond, doordat bestellingen niet goed of niet op tijd werden uitgevoerd.

In principe is het Java-Instituut bereid, om de bedoelde wajang-wong-voorstellingen te steunen.

De heer Ter Haar brengt het verzoek van den Kring Jogja over om toezending van het verschuldigde geldelijk bedrag.

De secretaris zegt dit toe, zoodra de kontributie's zullen zijn ontvangen.

Hij merkt nog op, dat te Semarang 6 inlandsche kunstvereenigingen bestaan en stelt de vraag, of deze zich niet — als in een centraal punt — zouden kunnen vereenigen in een afdeeling van het Java Instituut.

De voorzitter deelt mee, dat volgens het huishoudelijk reglement jaarlijks $^1/_3$ van de bestuursleden moet aftreden, die echter herkiesbaar zijn. Hij stelt voor hen weer als zoodanig te benoemen. (Aangenomen). Hij zegt toe, dat voor het Congres te Soerabaja rekening zal worden gehouden met de gemaakte opmerkingen en wenken en sluit daarna de vergadering.

Rede van Z.H. den Sultan bij de opening van het congres.

[illegible]

Rede van Z.H. den Sultan ter opening van de Tentoonstelling van Javaansche Bouwkunst en Huisinrichting.

[illegible]

Rede van G. K. P. A. A. MangkoeNagoro VII bij de opening van het congres.

[illegible]

HET JAVA CONGRES.

Wel nergens vertoont het cultuurleven op het eerste gezicht een zoo verwarrenden, chaotischen aanblik als in een land, waar het de weerspiegeling vormt van een wederzijdsche doordringing van twee maatschappelijke stelsels, de binnengedrongen uitheemsche en de oude, inheemsche ekonomie. Voor een dieper doordringen is het dan ook noodzakelijk de onderscheidene krachten te peilen, die in en om de jonge cultuurbeweging werken en de sfeer te ondergaan, waarin zij zich beweegt. Doorgaans slechts voor weinigen bereikbaar, wordt de mogelijkheid hiertoe voor wijderen kring geschapen door de congressen van het Java-Instituut, die door het samengaan van prae-adviezen, debatten en feestavonden voor den ontvankelijken bezoeker leering en schoonheid te over bieden. Op geen andere wijze is het mogelijk in die mate, als door een brandglas verkleind en verscherpt, het wonderlijk samengestelde beeld waar te nemen van de cultuur onzer koloniale maatschappij.

Hierdoor werd ook het jongste, gedurende de Kerstdagen te Jogja gehouden, congres in meer dan één opzicht voor de cultuurbeweging weder een belangrijk moment. Het goed georganizeerde geheel drong door zijn verscheidenheid van gedachtenwisseling, voordrachten, excursies, tentoonstelling en kunstavonden wel overtuigend tot het besef, hoe talrijk en geschakeerd de elementen zijn, noodig om tot een voldragen inheemsch volksleven te geraken.

Op tweeërlei wijze vooral kunnen deze congressen steun en richting geven bij het zoeken en tasten naar den weg, die de javaansche cultuur zal hebben te gaan: allereerst door d e m o n s t r a t i e van eigen kunnen, vervolgens door b e z i n n i n g op eigen willen en verwachten. Is het jongste congres erin geslaagd, naar beide zijden waardevolle rezultaten te bereiken?

Overzien we het geheel, dan dringen zich stralend de kunstavonden naar voren, uren van wijding en schoonheid, waarin de javaansche volksziel in haar verfijnde kracht tot rijke uiting kwam. Voor allen, die wellicht aarzelend vermoeden, doch nimmer zoo levend ondergingen welk een zeldzame cultuurschat de Vorstenlanden verborgen houden, moeten deze avonden, de vertooningen van de Langen Wenara en de Wajang Wong vooral, blijde openbaring geweest zijn. Ging op den laatsten avond in de al te drukke en kille omgeving van de Bedojo-dansen veel, van de uit de nachtelijke intimiteit opbloeiende schoonheid der Wajang Koelit vrijwel alles verloren, de eerste twee avonden schonken een ongeschonden, hoog genot. Was het de innige, klankvolle stem der muziek, de stijlvolle schoonheid van dans en spel, de diepe zinrijkheid van het oude zangerig voorgelezen verhaal? Neen, het eigene, dat gaaf en zuiver open ging en vergleed als een droom, was de volkomen harmonische eenheid, die alles omsloten hield. Van den drogen, rythmischen klop van den houten hamer, die de wendingen van het verhaal begeleidt en den cadans van het geheel verstevigt — tot de vluchtigste handbweegingen of lichaamsstanden der dansers is alles overtogen van één glans van zielsdiepe schoonheid. De wajang is geen kunst alleen, geen moraal zonder meer; zij is een dienst. De fraaie uiterlijkheid verbergt en openbaart tevens een schuchter verholen kern van oude, maar levende wijsheid; de wijsgeerige bespiegeling wordt er niet droog gezegd, maar uitgezongen en in lijnen levend verbeeld!

Wij weten niet of tot alle aanwezigen, inzonderheid de uitheemsche bezoekers dier avonden, de volle beteekenis van zulk een centrale cultuuruiting wel ten volle is doorgedrongen.

Hoe zeldzaam zijn in de menschelijke ontwikkeling de cultuurperioden, waarin e e n e e n h e i d v a n s t i j l alle uitingen van geestelijk, zedelijk en artistiek leven samenbond. Na de katholieke synthese der vroege Middeleeuwen is West-Europa er niet meer in geslaagd, een dergelijke stijleenheid te bereiken. De enorme krachtsontwikkeling en de expansie van de volken in dit werelddeel hield hun maatschappij in al haar lagen in voortdurende beweging en vervorming, ontnam haar de rust en verdieping, waaruit de groote cultuursynthesen immer ontstonden. Muziek, theater, literatuur en de reproduceerende kunsten, ze namen allen een groote vlucht. Doch waar is het mogelijk om in één der cultuurcentra van het Westen een zóó voorname, streng gestyleerde uiting van wijsheid-en-schoonheid ineenen aan te treffen? Wie, die de zware worsteling van het Westen naar een nieuwe levenseenheid erkent en meevoelt, zal kunnen voorbijzien of miskennen, welk een kostelijke cultuurschat het javaansche volk in de wajang nog bezit?

Van deze erkenning uit is ook de gerechtvaardigde kern te benaderen van die geestelijke houding van veel midden-javaansche voormannen, die als cultuur-konservatisme wordt betiteld en afgekeurd. Die houding wortelt in de overtuiging, wellicht meer intuitief dan logisch verworven, dat geen vorderingen in weten en kunnen, geen overname van welke uitkomsten van vreemde beschavingen ook waard zijn, dat daaraan de reeds lang verworven, door alle nationale lotswisselingen met groote geestelijke kracht bewaarde synthese te loor zou gaan.

Meer nog wellicht dan het veelgenoemde „materialisme" van het Westen, dat geïnterpreteerd als een levensvoering, die in materieel gewin het hoogste goed zou zien, zeer zeker niet zonder schromelijk onbillijk te worden als „het" cultuurkenmerk van het Westen mag worden betiteld, of wel als wijsgeerig stelsel bedoeld ten hoogste een korte periode in het westersche denken heeft gevormd — meer nog dan dit aanvalsobjekt bij uitnemendheid ligt, meenen wij, in de te ver op alle gebieden des levens doorgevoerde d i f f e r e n t i e e r i n g het groote gevaar der moderne europeesche beschaving. Zij toch is het, die, de gelijkvormigheid van het maatschappelijke leven ontbindend, tevens de cultuuruitingen

(kunst, wetenschap, literatuur, godsdienst) uiteen dreef, versnipperde in richtingen, scholen, kerken, vakken en vakjes. Zij was een scheppende kracht bij uitnemendheid om op elk dier gebieden verscheidenheid, vormenrijkdom en evolutie teweeg te brengen. Maar haar doelstelling bracht mede, dat elk onderdeel zelf pretendeerde doel, vervulling, eenheid te worden. Zij ontbond daardoor ook de ekonomische krachten, die meer dan de andere nog de strekking bezitten den mensch tot werktuig te maken van zijn eigen onbeheerschte systeem.

Nergens wellicht heeft de westersche cultuur op zoo duidelijke wijze die differentiëerende, ontbindende werking getoond, als daar waar zij in aanraking kwam met oudere, weinig of niet evolueerende beschavingen. Tal van natuurvolkjes, op verschillenden trap van ontwikkeling, zijn door die aanraking tot den cultureelen dood vervallen. Hun eenvoudige volkskunst verviel, tegelijk met de instorting van hun stabiel en afgesloten maatschappijtje. Elk volk van Azië ondergaat thans in meer of mindere mate die omwoelende, voortdrijvende, ontbindende werking, die zoowel van den westerschen arbeid als van het westersche denken, van de westersche methoden uitgaat. Bij geen dier volken k a n het meer de vraag zijn: alles of niets. Bij elk dier volken, die tot het besef van eigen cultuurleven zijn ontwaakt, m o e t het de vraag zijn: in welke mate? Tot hoever kunnen en moeten nieuwere invloeden worden toegelaten zonder het eigen wezen, en daaraan vooral het beste, te verminken of te vernietigen? Of met andere woorden, in verband met de bestaansvraag der Wajangcultuur geformuleerd: hoe kan het maatschappelijke en geestelijke leven zich blijven aanpassen aan het van dag tot dag snel veranderend milieu, zonder dat de behouden gebleven cultuurschat wordt verpulverizeerd, in zijn elementen opgelost en daarmee vernietigd?

Het is duidelijk voor ieder, die de debatten volgde, dat deze vraag nauwelijks werd gesteld, nog minder duidelijk beantwoord. Door het als twee absolute krachten tegenover elkaar stellen van Oost en West komt men nimmer tot een goede oplossing. Het eenzijdig verheerlijken van één van beiden is al evenzeer ontoereikend als het procédé, de eene cultuur als het doel van de andere, in het bizonder de oostersche als een historische faze van de westersche voor te stellen. De geschiedenis is noch in blijvende tegenstellingen verstard, noch sleept zij alle volken, het eene vroeg en het andere laat, weerloos langs precies hetzelfde paadje.

Vragen we ons echter af, wat in de veelheid van meeningen voor de voormannen der javaansche cultuurbeweging nog de wijste partij moet worden geacht, dan kunnen we, juist omdat ook wij de voedingsbronnen dier cultuur bedreigd achten, tot niet anders besluiten dan dat de groepen, die de dragers bij uitnemendheid dier oude schoonheid vormen, streven naar g a a f e n z u i v e r b e h o u d. Op de vluchtheuvels eener cultuur, zooals Midden-Java er thans een vormt, houdt men de lampen brandend. Als de breede vlakten van het volksleven weder haar woonstee kunnen zijn, is de tijd eener mogelijke vernieuwing daar. Elke voorbarige assimilatie van cultuurvormen beteekent verslapping, verbastering, bederf.

Hierin ligt tevens de mogelijkheid van een gevaar. Zij, die de paladijnen dier oude cultuurwaarden zijn, moeten de beperktheid ook van eigen taak beseffen. Een deel, en misschien zelfs een toenemend deel van het nationale leven gaat voorshands langs hen heen. Van geen volk, dat door het wereldverkeer is beroerd, vinden àlle langzaam ontwakende energieën hun bedding in de cultuurbeweging alleen. Het getij van nationale herleving is breed en woelig; zijn wateren overstroomen ook de oevers van het politieke en ekonomische leven. Sterk in het besef van de onvergankelijke, geestelijke waarde der oude cultuur, zouden haar dragers falen, indien zij voorbijzien, dat het geldt weer zichzelf te worden ook op de lagere gebieden van het volksbestaan. In de universeele strekking van de wajang zelve ligt trouwens de les, dat alleen de harmonische samenwerking van alle deelen een schoone eenheid schept.

Deze wisselwerking tusschen een rijpe cultuur en een gezond, krachtig volksleven mist thans nog de javaansche cultuur. Zij kan niet ontstaan, zoolang de leiding in staat en maatschappij vrijwel geheel in de handen van uitheemschen ligt, ja, zelfs het nationale ideaal om dezen toestand te boven te komen nog slechts in een betrekkelijk klein deel van het volk waarlijk leeft. De groote waarheid, dat de geestelijke krachten in elk mensch, zoowel als in elk volk de leiding moeten behouden, hoezeer ook de andere elementen van hun aanleg zich ontplooien, doet allerminst die andere waarheid teniet, dat alleen uit een gezonde wisselwerking de geestelijke krachten zelve tot vollen wasdom komen. Reeds het onmiskenbare feit, dat groote bevolkingsgroepen, vooral in de gouvernementslanden, verder en verder verwijderd geraken van het oude cultuurverband, moet een ernstige waarschuwing inhouden. Deze komen ten slotte het zekerst tot de oude, doch straks verjongde cultuur terug langs den schijnbaren omweg van een krachtiger nationaal leven, ook politiek en ekonomisch. Ook zij, die de krachtsontwikkeling bevorderen op deze gebieden, dienen ten slotte de zaak der cultuur.

Zonder een verhoogde mate van differentieering in maatschappelijke groepen en lagen, zonder een verder doordringende intellektualizeering, althans van hen, wien in de samengestelde maatschappij van morgen de leiding toevalt zal deze ontwikkeling ook in dit land wel niet gaan. Maar de graad, waarin dit proces wordt voltrokken, is mede afhankelijk van de bewustheid, waarmee de nationale wil op het behouden van de in zóó levende vormen bewaarde cultuureenheid is gericht. Dien wil te richten en te sterken is de zware, maar schoone taak, die de cultuurbeweging kan verrichten in het grootere geheel van de nationale herleving.

De Taak.
26 Jan. 1925.

HET CONGRES VAN HET JAVA INSTITUUT.

Het *Soerabaiasch-Handelsblad* schreef o.a. in zijn nummers van 29 December 1924 en 3 Januari 1925:

Tegen tienen ving de voorstelling aan door de wajang-wong Langen Wanara van „De dood van patih Prahasta." Dank zij de uitvoerige toelichting bij en de afwisseling en levendigheid van het ten tooneele gevoerde boeide zij de aandacht en belangstelling der aanwezigen tot 't laatste oogenblik, over éénen 's nachts.

De Langen Wanara wordt gedanst met gebogen knieën. De volksmond heeft dit gehurkte dansen gestempeld tot 'n eerbiedsbetuiging jegens zijn javaanschen vorst: 'n onjuistheid. 't Werd in lateren tijd ingevoerd om de uitdrukking te verhoogen van het ten tooneele gevoerde onderwerp: de geschiedenis van vorst Rama, wiens gemalin Smita door den vorst der reuzen werd ontvoerd en die in zijn strijd om haar te herwinnen geholpen werd door een leger van apen (wanara), onder vorst Soegriwa en zijn legerhoofd Hanoman.

Er zou over te praten zijn, of deze hurking al of niet 'n verwringen van de danskunst moet worden geacht...

Het „stuk" werd gespeeld door 't tooneelgezelschap van den rijksbestuurder, den gastheer, in 'n overvloed van kleurrijke costuums en, althans voor 't javaansche tooneel, décor. Ons kon de keuze der kleuren, haar harmonieering en samenvloeiing, niet altijd bekoren. Wellicht moet dit geweten worden aan de te felle belichting der talrijke elektrische lampen, welke te scherp de felheid van 't groen, paars, rose, wit, geel, zwart en vuurrood deed uitslaan.

De gamelan van den rijksbestuurder begeleidde zang en dans.

Over de ontzaglijke, niet dan na maandenlange training bereikte, kundigheid en lenigheid der dansers, met name die der knapen, slechts lof. Hun herhaaldelijk optreden, van tien tot één uur, onverzwakt en onvermoeid, was verbijsterend.

***

Over de eerste wajang in de kepatihan van den rijksbestuurder hebben wij reeds 'n paar woorden geschreven. Helaas kunnen we niet dan beknopt melding maken van de grootsche wajang-uitvoeringen, welke de beide volgende avonden plaats hadden.

Bij een terugdenken aan dezen avond herleeft 't sterkst en meest onaangetast de geweldige ouverture van de gamelan — een der achttien gamelans uit den kraton —: de aandacht-spannende, durende dreuning van rythmisch herhaalde slagen op de koperen slaginstrumenten. 't Was 'n adembenemende inzet tot de van meetaf boeiende opvoering van het oude verhaal: hoe Samba, zoon van Batara Kresna, met de gemalin van vorst Soetedja verboden omgang heeft. De vorst wil Samba uit den weg ruimen. Er ontstaat een groote strijd; Samba wordt gedood.

Spel, zang, dans, orkest, costuums, grimeering: 't was alles even goed, nauwkeurig en juist verzorgd. We hebben nog nimmer zulk een prachtige samenwerking tusschen de volmaakt verzorgde deelen eener wajang-opvoering door personen gezien. Wat de „kratonbedienden", in de hoofdrollen gesteund door ontwikkelde javaansche jongelui, als dansers te zien gaven, was een van de sterkste bewijzen voor Maclaine Pont 's uitspraak gedurende 't congres: er bestaat nog 'n levendig kontakt tusschen den Javaan en de oude monumenten. Dezelfde ideologie als versteend in dezen bewaard is, vindt ge in de huidige wajang.

Mogen we tenslotte één opmerking — geen aanmerking — maken, dan zouden we vragen willen: is 't niet mogelijk, om het aantal zangers te beperken en om zoodoende ook door keus van stemmen de recitatieven gelijker en zuiverder te laten klinken?

*

In nog rijkere mate vonden we bewijsmateriaal voor de daarnet genoemde uitspraak van ir. Maclaine Pont in de wajang-koelitvoorstelling: het verhaal van Srikandi, de rondtrekkende danseres, welke den laatsten avond in den dalem van den Pakoe Alam werd gegeven.

't Was 'n fijn-verzorgde vertooning, wat tè intiem voor de groote ruimten van den dalem, waarin de heldere elektrische lampen — men had ze niet alle uitgeknipt — 'n sfeer-brekend schijnsel smeten. Vreemd voor den toeschouwer was het, dat het „publiek" zich achter 't scherm, die dus aan den kant van den dalang en de poppen plaatste. 't Wilde blijkbaar de leeren figuren, niet haar schaduwen zien.

*

De bedojo-dans was aan deze voorstelling vooraf gegaan. We noemen haar 't laatst, waar zij ons persoonlijk 't krachtigst heeft aangegrepen. Deze gewijde dans, in de laatste eeuwen slechts in den kraton vertoond — vroeger ook buiten de muren doch dan door slechts zeven van de negen adelijke danseressen — is een krijgsdans in grootschen stijl, die een werkelijk gevecht of zinnenstrijd symbolizeert.

't Opgevoerde fragment uit den lakon Mintaraga gaf den strijd van Ardjoena om het hoogste te bereiken, waarvoor hij te voren reeds menige beproeving heeft doorstaan.

Aan het einde van den dans krijgt hij de godin Dewi Soepraba tot vrouw.

Beklemmend was het optreden van de negen prinsessen en adelijke jonge dames, die de dans zouden uitvoeren. Daar was niets menschelijks, niets eigens, niets temporairs meer in; elke menschelijke bewogenheid wordt beheerscht door voorgeschreven houding, beweging, gebaar. Het was 'n openbaring van de mystiek van het Oosten in de volste beteekenis van dit woord, ook voor iemand, die waarlijk niet al te willig zich openlegt voor wat zich als zoodanig haast dagelijks wil opdringen...

De costuums leken ons — in alle bescheidenheid gezegd – weinig fraai. De blauwgroene hoofdveer hadden we liefst heelemaal niet gezien en de gouden tressen en franjes ,,anders'': minder soldatesk!

***

Het congres heeft ongetwijfeld veel bereikt. Uitwisseling van gedachten, vrijheid om zich eens uit te spreken, kans om anderen te begrijpen en te waardeeren, twee moties met bepaalde wenschen en voorstellen, kennismaking met volmaakte vormen van javaansche tooneelkunst, en nog meer. Is dit evenwel genoeg?

We meenen van niet. Praktisch rezultaat schijnt dit congres evenmin gebracht te hebben als de beide vorige. Van de zijde der Javanen is sedert 1918 niets nieuws de kunstwereld op Java komen verrassen.

En in geen der genoemde uitkomsten van dit congres vinden we duidelijk omlijnde aanwijzingen, dat zij thans zelf tot 'n krachtige daad, 'n vernieuwing, 'n vinding, iets eigen-oorspronkelijks zullen geraken.

Men heeft verwijld in een verleden, 'n zeer schoon en hoog maar ook zeer ver verleden, men heeft daaraan, stilstaande, z'n gemoed verkwikt.

Doch: stilstand is achteruitgang!

Elk uur, dat men terug blijft van de verwerkelijking eener nieuwe toekomst, is groot verlies: dat uur zelf, plus die, noodig om het verlorene aan te vullen.

Hs.

JAVA EN ZIJN CULTUUR.

Eenige woorden na het Congres.

Wanneer we aan het slot van dit derde congres van het Java-Instituut, dat te Jogja gehouden werd, daarop terugzien, dan zouden we kunnen zeggen, dat dit congres als geslaagd mag worden beschouwd.

Doch daarmee ware weinig of niets gezegd. Het zou een gelegenheidsfrase zijn, waarin ten hoogste tot uitdrukking gebracht zou wezen, dat de bezoekers genoten hebben van de kunstuitvoeringen, dat de excursies hun veel gezegd en geleerd hebben, kortom dat het voor hen allen aangename en waardevolle dagen geweest zijn.

En moge dit al veel geacht worden — men mag meer eischen.

Bij een beschouwing van dit congres en zijn rezultaten mogen we ons ernstig de vraag stellen: Wat is er nu bereikt?

Er werd veel geboden, zooals de heer Soewardi in een woord naar aanleiding van de onderwijsdebatten opmerkte, veel schoons en veel interessants.

Het zwaartepunt van het congres heeft intusschen niet ten volle gelegen daar, waar het hoorde, namelijk op de prae-adviezen en de debatten. Het begon reeds met een karige tijdstoemeting door den voorzitter aan de prae-adviseurs die hun woorden gingen toelichten, en het vond voorts uiting in de tien minuten, die aan een kritikus gegund werden.

Dat is jammer.

De heugenis van het eerste congres in '18 doet voor oogen komen een intiem beeld; weinigen tegenwoordig, doch allen geestelijk vol belangstelling, niet gekomen om te zien in de eerste plaats, doch om te hooren en te denken.

Dat is veranderd. Dit congres was niet weinig *s h o w y* en we meenen dat er geen honderden gasten geweest zouden zijn, dat er vooral niet zoovelen van zoo ver zouden gereisd hebben, wanneer dit anders geweest ware.

Intusschen zouden we daarover niet gaarne hard willen oordeelen. Ten eerste valt met groote voldoening te constateeren, dat ook bij de debatten de belangstelling van een talrijke schare levendig bleef, en ten tweede moet erkend worden, dat wanneer er niet zoovelen zich aangetrokken hadden gevoeld door een inderdaad rijk en veelkleurig programma, dan ook bij de debatten de belangstelling vanzelfsprekend minder groot geweest zou zijn.

Overigens behooren de schitterende vertooningen, die plaats gehad hebben, zoozeer tot de wezenlijkheid van de javaansche cultuur, dat uit een oogpunt van kennisvermeerdering en wekken van inzicht dienaangaande geen betere werkwijze te volgen ware.

Wat echter volstrekt vermeden dient te worden is een te groote bekrimping van den waardevollen tijd voor de debatten door een al te uitgebreid ceremonieel. We hebben destijds gepleit voor een andere congresplaats dan Jogja of Solo en we doelden toen, behalve op een decentralizatie van de cultuur-manifestaties, mede op een specialiseering van het wetenschappelijk cultureel element, op een nadrukkelijker waarde-aanwijzing van de debatten. Stellig waren er elders niet zooveel bezoekers geweest, doch velen waren bereikt, die nu niet aanwezig waren en men zou door herhaling in verschillende steden van Indië aan deze congressen een grootere beteekenis naar-buiten hebben verleend.

Het ceremonieel nu en de zeer lange speeches — hoe mooi ze ook waren en hoe welverzorgd meestentijds — dat alles stond eenigermate in den weg aan een vlotten gang van zaken en daarin ware een volgend maal verandering ten goede te brengen. Men late de verklarende en toelichtende woorden wat meer voor het officieele programma en beperke zich in mondelinge uitingen tot het noodzakelijkste. Dat moge dan vooral de debatten ten goede komen.

Een reden waarom de debatten op dit conres — hoezeer ook weer leidend tot gunstigen uitslag — in vele opzichten onvruchtbaar waren en weinig inhoud hadden is wellicht te vinden in het feit, dat vele prae-adviezen te lang waren. Een prae-advies mag geen tijdschriftartikel zijn. Het moet veeleer het karakter van een formule dragen, dan dat het de lengte bezit van het geleerd betoog. Het prae-advies moet het den debater bij voorbaat gemakkelijk maken, het moet hem houvast geven en de kortheid en overzichtelijkheid moeten zoodanig zijn opgevoerd, dat de debater even weinig moeite heeft om den prae-adviseur op den voet te volgen, als de hoorder om den debater te verstaan.

Door de lengte van de meeste prae-adviezen — die intusschen niets afdoet aan hun belangrijkheid, leesbaarheid en cultureele waarde — door die lengte dan werden de debatten uiterst fragmentarisch, moesten zij dit worden. Hier gold inderdaad: „*W e n i g e r w ä r e m e h r g e w e s e n!*"

Ook hieraan zou dus een volgend maal te denken zijn. Versobering der prae-adviezen tot het uiterste, weglating van alles wat niet dadelijk ter zake doet en even goed een andermaal in tijdschrift- of krantenartikel uiteen te zetten ware. Het prae-advies moet onomwonden zijn en direkte gelegenheid bieden tot streng geformuleerde, beknopte kritiek. Wordt dit een volgend maal zoo ingericht, dan is de belemmering van ceremonieel, van kunstvoorstelling, tentoonstellings- en excursietijd niet langer een zoo groot beletsel voor een vruchtbare behandeling der prae-adviezen.

Wat is er bereikt?

Na deze woorden van kritiek op dit laatste congres komen we terug op onze bovengestelde vraag: Wat is er bereikt?

Zijn het de moties, die tenslotte werden aangenomen?

Het is iets, doch het is zeer weinig bevredigend.

Is het de ontmoeting van zoovele tegengestelde elementen, met zoo uiteenloopende cultuurbeschouwingen, die hier bijeen waren, nader tot elkaar kwamen, elkaars standpunt trachtten te begrijpen en daarbij onwillekeurig kwamen tot een verzachting van overbodige scherpte in die tegenstellingen?

Het zou veel zijn. Doch nog te weinig.

Wat er bereikt moet worden, dat is de bevordering van de javaansche cultuur als historisch gegeven.

En nu zouden we onze gedachten eens niet alleen willen bepalen tot dit laatste congres, we zouden ook de vorige in herinnering willen brengen en dan vooral nagaan, wat er voor die cultuur bereikt werd. En dan meenen we te moeten zeggen: bedroevend weinig.

Bedroevend weinig is een ernstig woord en we vinden geen enkele verzachting voor de hardheid daarvan, dan in het feit, dat er ernstig naar beter gestreefd wordt.

Maar toch — men wijze ons nu eens een tak van cultuur aan in deze javaansche wereld, die groeide en bloeide door deze congressen. Dan zal men moeten zwijgen.

Het bleef bij het oude. Het bleef bij het oude in de hardnekkige afwijzing van de westersche cultuur en zijn invloeden. Alsof die ooit te ontkennen zouden vallen, of tegen te houden.

Het bleef bij het meestal onuitgesproken, doch vaak merkbaar tot uiting komend verlangen, om de javaansche cultuur van eeuwen her terug te krijgen. Alsof iemand daarbij gebaat zou wezen — ook al ware het mogelijk; hetgeen uitgesloten is.

Het bleef alles het oude lied: een eerbiedig terugzien op het verleden en zijn schoonheid en roem, zonder dat sedert het eerste congres werkelijk bleek, dat dit verlangen ook maar voor een deel in werkelijkheid werd omgezet.

En het bleef ook bij een nog dieper meestal verzwegen wensch — de wensch, om aan dit javaansche volk eens weer zoo van harte vrij spel te gunnen, het een zelfstandig bestaan toe te kennen.

Alsof dit onder de huidige wereldconstellatie ooit langer dan een paar dagen zou kunnen duren!

Inderdaad: geen volk zal ooit uit eigen of anderer oude cultuur in den roes eener renaissance nieuwe cultureele waarden kunnen scheppen, zonder vrij te zijn. Wat men nu echter verwachten zou is, dat deze vrijheid erkend zou worden, dat erkend zou worden in hoeverre deze vrijheid er is en in hoeverre er gebruik van te maken valt. Daarbij steeds bedenkend dat een vrijheid, als in vroeger eeuwen mogelijk was, thans noch voor het javaansche, noch voor eenig ander volk meer denkbaar is.

Maar niet langer — en dit moest men goed begrijpen — gaat het aan, noch heeft het waarde, dat steeds weer in vereering wordt geknield voor een cultuur, die voorbij is en nog slechts leeft in zeer waardevolle overblijfselen, die terecht op onze bewondering aanspraak kunnen maken.

Geen cultuur is voor 100 procent eigen werk. Er is geen enkele bloei in eenig rijk ter wereld aan te wijzen, die niet leende, entte en aanpaste.

Een nieuwe javaansche cultuur zal — hoezeer ook wortelend in het verleden en daarbij aansluitend voor zoover doenlijk — van elders moeten overnemen. In ieder geval moge niet afwijzend gestaan worden tegenover welke andere cultuur ook. A priori moet er zijn: „ontvankelijkheid en welwillendheid". Geen standpunt, dat bij voorbaat verwerpen wil, kan ooit tot het doel leiden. Willig zal men te aanvaarden hebben en te eeren, wat van elders hierheen kwam. En dan geen tjap blanda, geen uiterlijkheden, doch het diepere wezen der vreemde cultuur, dat (naar de heer Kunst terecht opmerkte) in een kolonie helaas te weinig spreekt tot hen, die gaarne zouden willen ontvangen.

De misvatting werd inderdaad weer gehoord, dat die europeesche cultuur zoo materialistisch zijn zou.

Geen cultuur is materialistisch. Slechts steunt een volksontwikkeling steeds op ekonomische basis, vindt daar haar bodem en levensvatbaarheid.

Java, in zijn bloeitijd, was evenmin een rijk, dat uitsluitend bestond uit wajangdansers en tempelbouwers, neen, dat was een machtig rijk met scherpzinnige en welberaden staatslieden, die op winst bedacht waren en die landhonger hadden. En aan de rijke hoven van dien staat, daar bloeide de kunst op, als de opperste bloesseming van den ontwikkelden staat, die tevens deed nadenken over en herinneren aan de wijze, waarop men tot de macht kwam. De kunst, die in wezen voor dit volk moraal, religie en geestelijke bloei tegelijk beteekende.

Was die cultuur niet ekonomisch? Niet materialistisch? Ja en neen — al naar men het neemt. Evenzeer ja en neen, als onze westersche cultuur materialistisch is.

Van deze dingen zal men zich beter rekenschap dienen te geven, alvorens men verder kan gaan.

Dat men dan ook thans eens mocht ophouden, onafgebroken den blik te wenden naar vroegere eeuwen. Dat men eens ernstig mocht denken aan de zinrijke spreuk: Carpe diem, en dat men aan de zijde, die het initiatief nam tot deze congressen — en met geen woord zouden we af willen doen aan de groote verdienste van deze menschen — eens voorgoed en vooral begrijpen, dat men geen dienst aan een volk bewijst, door het slechts de oude cultuur voor te houden, zonder de mogelijkheid van een renaissance, die slechts langs den weg der vernieuwing en herziening mogelijk is, als redmiddel aan te duiden.

Een renaissance onder aangrijping van alles wat voor de hand ligt, zoo hier als elders, onder vrijelijke verwerping van alles, wat men niet zou wenschen, doch, en dat is het voornaamste, onder willige aanvaarding van alles, wat strekken kan tot de bespoediging van het groeiproces en de ontwikkeling langs nieuwe lijnen.

De Locomotief,
30 December 1924.
Avondblad.

JAVAANSCHE CULTUUR.

Het Congres van het Java-Instituut, te Jogja gehouden, is weer achter den rug. Gaarne waren wij daarbij tegenwoordig geweest. Het streven om de javaansche cultuur te bevorderen en haar weer nieuw leven in te blazen heeft onze volle instemming. Met groote belangstelling zien we de publicatie van de handelingen van dit congres tegemoet.

We betreuren het, dat de tijd van samenkomst zoo ongelukkig gekozen is voor ons, die de Kerstdagen toch zoo gaarne in eigen kring willen doorbrengen. We vragen ons af of het nu niet anders kan. Zou het geen aanbeveling verdienen om het congres b.v. in de September-vacanties te houden?

We weten echter uit ervaring, dat het kiezen van een geschikten datum buitengewoon moeilijk is en er nooit sprake kan zijn van een keuze, die allen voldoet. En we erkennen dat het bezwaar, dat wij aanvoerden tegen de data die de laatste maal voor het congres zijn bestemd geweest, en klaarblijkelijk ook dit jaar weer daarvoor zijn aangewezen, wel voor ons Christenen bestaat, maar niet voor de Inlanders, voor wie dan toch in de eerste plaats dit congres bestemd is; die de eerst-belanghebbenden daarbij zijn en wier stem dus den doorslag moet geven.

Toch is het wel van belang, dat ook wij Christenen de gelegenheid, om onze belangstelling in deze cultuurontwikkeling te toonen, aangrijpen, om voor zooveel in ons vermogen ligt tot die ontwikkeling bij te dragen, althans in enkele gevallen een tegenwicht te vormen tegen de andere europeesche invloeden, die op die ontwikkeling inwerken.

Met de bespreking van enkele punten, welke op dat congres onderwerp van behandeling uitmaakten, willen we wachten tot we de betrekkelijke prae-adviezen met het officieel verslag in handen hebben.

Toch wenschen we een enkele opmerking te maken over de — blijkens de kranten-verslagen — ook ditmaal weer op den voorgrond tredende kritiek op de „westersche cultuur".

Dat is een verschijnsel, dat reeds dateert van het eerste congres. Ook toen reeds kwamen klachten over, ja aanklachten tegen de westersche cultuur, en daartegenover een ophemelen van de oostersche cultuur. De westersche cultuur zou slechts „technisch", zou slechts „materialistisch" zijn, terwijl daarentegen van de oostersche cultuur niets teveel kon worden gezegd.

Merkwaardig was, dat de ernstige aanklachten kwamen van den kant van enkele Europeanen .... en in het bizonder van enkele Theosofen.

Ook nu weer hetzelfde verschijnsel.

Ook nu weer een ophemelen van de oostersche cultuur met haar theosofisch-boeddhistischen achtergrond en een neerdrukken van de westersche cultuur.

Terecht hebben ten congresse verschillende Europeanen tegen deze hoogst eenzijdige beschouwing protest aangeteekend. Met zulke gratuite beweringen en algemeene frasen komt men er niet. Laat men dan zeer deugdelijke argumenten voor die grootere waarde bijbrengen, en niet volstaan met subjektieve beschouwingen. Wanneer men die klachten over de minderwaardigheid der westersche cultuur hoort, dan is men toch wel geneigd zich af te vragen, wat de oostersche cultuur in de laatste honderd jaren heeft voortgebracht tot versterking, verbreeding en verdieping der wetenschappen. Wat deed zij voor de medische, voor de literaire, voor de filosofische wetenschappen?

Is in ernst haar wetenschappelijke methode — als er bij de oostersche cultuur van zoo iets sprake is — bijv. t.a.v. de geschiedbeschouwing en geschiedvorsching ook maar eenigermate te vergelijken met de westersche? Als we hier spreken over oostersche cultuur, bedoelen we eigenlijk — want daarover ging het op dit Java-congres — over javaansche cultuur.

Verliezen die aanbidders van die hooggeroemde Javaansche Cultuur niet alteveel uit het oog, dat èn de bestudeering van de javaansche taal èn die van de javaansche kunst, ja zelfs van de javaansche muziek en van de javaansche bouwwerken in het bizonder, niet het minst door den moeizamen arbeid van Europeanen gevormd en doordrenkt door de westersche cultuur is bevorderd.

Waarlijk zonder de zorgvuldige bestudeering en liefdevolle leiding en het onderhoud van die bouwwerken van een — voorbijgegane — cultuurperiode door de nederlandsch-indische regeering, door nederlandsche of althans europeesche geleerden, zouden die heerlijke bouwwerken reeds lang zijn vervallen, en niet weer zooveel mogelijk in hun ouden staat zijn hersteld.

En vergeet men dan geheel wat door Europeanen voor de bestudeering der javaansche geschiedenis en der javaansche taal is gedaan? Getuigt het niet van snooden ondank, indien men maar aldoor spreekt van die minderwaardige westersche cultuur, terwijl nota bene! onze beste zonen met alle toewijding werken om die voorbije glorie van javaansche cultuur te doen opleven? althans te bestudeeren, het eeuwen oude stof daarvan weg te blazen en de werken in haar oude glanzen doen stralen?

En nu die oude cultuur onder de oppoetsing van de westersche ijver en toewijding weer gaat opglanzen, nu wil men uit verkeerd begrepen nationalisme de westersche cultuur zooveel mogelijk schuwen en nu zoekt men in isolement zijn kracht. Nu koestert en vertroetelt men dat oude javaansche cultuurbezit en wenscht het oude in zijn glorie weerom, niet als een historisch gegeven, maar als een levend element.

Men vergeet dat repristinatie, het herstel van dat oude zonder meer, nu eenmaal uitgesloten is.

De tijden zijn veranderd. Er zijn nieuwe stroomingen gekomen, die die oude traag voortvloeiende historische strooming niet onberoerd hebben gelaten .... en bij al de z.g. handhaving van die oud-javaansche cultuur is er al heel wat veranderd. Dit is nu eenmaal onvermijdelijk. De nauwe en ononderbroken aanraking met de niet westersche, maar w e r e l d-cultuur moet veel afbreken van die oude cultuuruitingen.

Welke beoefenaar van de wajang zal niet moeten erkennen, dat bijkans in alle nieuwere opvoeringen — in het bizonder door intellektueelen — veel van het oude verloren is gegaan? Dat ook daarin zich meer en meer nieuwe wenschen en nieuwe verlangens manifesteeren, o.m. dat het tempo veel vlugger is, dat gestreefd wordt het al te droomerige, het al te indolente in die vertooningen te laten varen en meer gloed in de voorstellingen te brengen? Worden thans niet dansen uitgevoerd op wijzen die gansch niet bij elkander passen?

Waarlijk: wie onder de javaansche intellektueelen meent zijn volk een weldaad te doen, door maar terug te verlangen naar herleving van de cultuur van eeuwen her, geeft blijk van ongelooflijke kortzichtigheid.

De wereldcultuur graaft zich telkens en telkens opnieuw en onder andere rassen een nieuwe bedding, neemt uit de cultuur dier volkeren nieuwe elementen op en stroomt weer verder........

En het volk, dat zich angstvallig voor die wereldcultuur afsluit, komt zijn roeping niet na. Ieder volk is geroepen het zijne bij te dragen tot de ontwikkeling van die wereldcultuur en elk volk, dat in groote zelfgenoegzaamheid zich van die wereldcultuur afsluit, is gedoemd om op hetzelfde niveau te blijven .... of wat erger is steeds meer achter te blijven. O, dat onvruchtbare, dat onbeholpen terugverlangen naar de glans van het oude, voorbijgegane........

De Banier.
16 Januari 1925.

JAVAANSCHE CULTUUR EN VRIJHEID.

In een belangwekkende beschouwing over Java en zijn cultuur in de Locomotief van 30 Dec. j.l. geeft de schr. als zijn indruk weer, dat achter al die wenschen en verlangens naar een herleving van de oude javaansche cultuur school

,,een nog dieper meestal verzwegen wensch — de wensch, om aan dit javaansche volk eens weer zoo van harte vrij spel te gunnen, het een zelfstandig bestaan toe te kennen. Alsof dit onder de huidige wereld-constellatie ooit langer dan een paar dagen zou kunnen duren!

Inderdaad: geen volk zal ooit uit eigen of anderer oude cultuur in den roes eener renaissance nieuwe cultureele waarden kunnen scheppen, zonder vrij te zijn. Wat men nu echter verwachten zou, is dat deze vrijheid erkend zou worden, dat erkend zou worden in hoeverre deze vrijheid er is en in hoeverre er gebruik van te maken valt. Daarbij steeds bedenkend dat een vrijheid, als in vroeger eeuwen mogelijk was, thans noch voor het javaansche, noch voor eenig ander volk meer denkbaar is''

Het wil ons voorkomen, dat de schr. hier tweeërlei vrijheid doorelkaar haalt.

Er is sprake van staatkundige en geestelijke vrijheid.

Op de staatkundige vrijheid heeft de schr. klaarblijkelijk het oog, als hij wijst op het diep — meestal verzwegen — verlangen naar vrijheid en ook als hij opmerkt, dat voor het scheppen van nieuwe cultuurwaarden noodig is dat het volk vrij is.

Hij doelt mede op deze vrijheid, als hij schrijft, dat dit onder de huidige constellatie slechts een paar dagen zou kunnen duren.

Maar niet langer is de staatkundige vrijheid aan de orde, als de schr. opmerkt, dat de bestaande vrijheid erkend had moeten worden.

Deze twee zijn wel te onderscheiden.

Dat vrijheid voor de handhaving van eigen cultuur noodzakelijk moet zijn, is een historische onjuistheid. De voorbeelden zijn er te over, dat het staatkundig overwonnen volk tenslotte cultureel den overheerscher overwon.

Het sterkste voorbeeld daarvan is wel Griekenland, dat, overwonnen door Rome, ten slotte de geheele romeinsche cultuur door haar cultuur heeft beïnvloed niet alleen, maar wezenlijk geheel overheerscht.

In die mate zelfs, dat de hoogstgeplaatste Romeinen zich alle moeite getroostten om zich die grieksche cultuur eigen te maken, dat zij voor hun kinderen grieksche paedagogen zochten, dat zij zich niets heerlijkers konden denken, dan wanneer zij als Maecenas konden optreden voor den een of anderen griekschen kunstenaar of wijsgeer of letterkundige.

Ja, dat zij er veel geld voor over hadden, indien zij de kosten voor de uitgave van een of ander grieksch werk op zich konden nemen.

Wezenlijk was Griekenland de overwinnaar, terwijl het staatkundig de overwonnene was.

Wilt ge een ander voorbeeld?

Neem Israël, dat Kanäan overwon. Heeft niet de kanäanitische cultuur, de kanäanitische godsbeschouwing zoo geweldigen invloed op Israël uitgeoefend, dat telkens en telkens weer de door zoovele schitterende daden geopenbaarde Godskennis dreigde verloren te gaan, zoodat telkens en telkens weer een krachtig ingrijpen Gods noodig was om Godskennis weer ten troon te voeren?

Het is dus niet altijd juist, dat de cultuurkracht af zou hangen van het al dan niet staatkundig vrij zijn.

Veeleer hangt het hiervan af wie het krachtigste cultuurbezit heeft, de staatkundige overwinnaar of de staatkundig overwonnene.

Zeer terecht echter vestigt de schr. de aandacht op de geestelijke vrijheid die de Javanen genieten, en vraagt hij ruime erkenning daarvan.

Jammer dat schr. dit punt niet wat uitvoeriger toelichtte.

Want hier inderdaad is een feit van buitengewone beteekenis, dat maar al te vaak over het hoofd wordt gezien.

Toegegeven moet worden, dat het javaansche volk staatkundig niet vrij is.

We willen zelfs nog verder gaan, door te erkennen de billijkheid, ja, het goed recht van den Javaan — of laten we het ruimer nemen — van den Indonesiër om te droomen van een meer zelfstandig Indonesië en te streven met alle kracht die in hem is naar de gezonde verwezenlijking van dat ideaal.

Gezonde verwezenlijking ...... daarmee bedoelen we, dat niet eenzijdig en ziekelijk idealisme, beter: fantasmagorieën, waandenkbeelden hem alle realiteit doen verliezen en hem doen grijpen naar te vroege verwerkelijking daarvan, waardoor alles weer dreigt ineen te storten.

Maar we hebben gezien, dat die staatkundige vrijheid niet onmisbare voorwaarde is voor opbloei en gestage ontwikkeling van eigen cultuur.

Indien er maar geestelijke vrijheid is?

Dat is de eenige vraag.

Die geestelijke vrijheid hadden de Grieken onder de overheersching van Rome.

En zij deden er hun winst mee.

De grieksche paedagogen overstroomden het romeinsche rijk. De grieksche literatoren vonden hun Maecenassen.

Welnu: heeft het javaansche volk die geestelijke vrijheid thans?

Wie dit zou willen loochenen, treedt de waarheid met beide voeten.

Het feit is, dat het javaansche volk een zoodanige vrijheid geniet, dat het onder eigen vorsten welhaast geen grooter hebben kan.

Niet alleen dat hem alle kans gegeven wordt om zich vrij-uit geestelijk uit te leven, om zijn cultuurbezit weer op te halen, te troetelen en te koesteren zooveel het zelf wil, maar ...... nog veel meer: de Overheid, de Westersche Overheid, die veel gesmade Overheid, doet zeer veel om die oude cultuur weer van onder het stof der eeuwen op te halen.

De instelling van den Oudheidkundigen Dienst, de honderdduizenden guldens, die jaarlijks aan onderhoud en wederopbouw van allerlei werken worden besteed, zijn daar levende getuigen van.

Zij schreeuwen van de daken, dat het indische

gouvernement — die ,,overheerscher'' — niet alleen de javaansche cultuur niet vijandelijk gezind is, maar integendeel veel doet om haar eeuwenoude bouwwerken weer in al hun luister te doen stralen.

Het gouvernement is niet vijandig gezind tegenover de javaansche taal: het volgt niet een taalpolitiek als b. v. de belgische regeering jaren lang gedaan heeft en nog wel doet, n.l. de vlaamsche taal achteruit stellen, telkens en telkens weer kleineeren; integendeel: het indische gouvernement bevordert op allerlei wijzen de studie van het Javaansch, onderwijst het op de eigen scholen; geeft schatten uit voor de bestudeering der javaansche taal door eigen ambtenaren, subsidieert de uitgaven van allerlei javaansche kunstwerken, javaansche boeken enz.

De Volkslektuur doet niet anders dan op zoo ruim mogelijke schaal onder meer javaansche literatuur herdrukken en onder de bevolking brengen ....

Wij denken hier b.v. aan het mooie boek over de W a j a n g P o e r w o van den heer Kats.

Behoeven we meer te noemen om nog te overtuigen, dat de Javanen onder de ,,overheersching'' een geestelijke vrijheid genieten om zich te ontwikkelen, om hun eigen cultuur te bevorderen, zóó groot dat zij onder hun eigen vorsten geen grooter zouden kunnen hebben?

Steeds weer staat de regeering klaar om de helpende hand uit te steken. Wat heeft zij niet al veel geld uitgegeven voor de bestudeering van de kunstnijverheid!

En als zij thans niet m e e r doet, dan is dat in hoofdzaak te wijten aan de moeilijke financieele toestanden, die haar dwingen haar bemoeienissen op dit terrein te verminderen.

Wat met ,,overheersching'' niets te maken heeft.

Heeft ook de nederlandsche regeering de subsidie voor allerlei instellingen, die bedoelden de nederlandsche cultuur te bevorderen, niet moeten inkrimpen, ja zelfs geheel intrekken?

Heeft niet ook zij allerlei bezuinigingen moeten aanbrengen bij de universiteiten, deze brandpunten der cultuur?

Neen, waarlijk het javaansche volk heeft een zeer groote geestelijke vrijheid. Niets staat het in den weg om de vleugels wijd open te slaan en naar hooger sferen te stijgen.

Niets anders ...... dan eigen innerlijke onmacht!

Innerlijke onmacht, door gebrek aan ekonomische veerkracht. Innerlijke onmacht ook door steeds maar afwijzend te staan tegenover de ,,westersche'', neen de wereld-cultuur, die haar bevruchtende werking ook hier wil volbrengen ....

De Banier
23 Januari 1925.

In zijn prae-advies voor het congres van het Java-Instituut heeft dr. Radjiman — de bekende solosche arts — allereerst gezocht naar „de geestelijke basis, waarop de oud-javaansche monumenten opgebouwd waren". Die basis was, zegt hij, „niet alleen religieus, aesthetisch, ook metaphysisch", en hiermee bedoelt hij, dat „de javaansche kunstenaars niet streefden naar het weergeven van uiterlijk-natuurgetrouwe dingen, doch naar het dieper geestelijke van het wezen der dingen" En in dit „metaphysische gedeelte" van „onze oude cultuur" ligt, volgens den prae-adviseur, „het groote verschil tusschen de oostersche en westersche denkwijze".

In hoeverre kan nu, vraagt dr. Radjiman, deze „geestelijke basis van de oud-javaansche monumenten nog beteekenis hebben voor onze hedendaagsche samenleving, dus voor den opbouw van onze toekomst?"

En dan konstateert hij, dat

„de oude cultuur zich nog vasthecht in onze psyche, dat de geestelijke basis, die de oud-javaansche monumenten geschapen heeft, nog aanwezig is in de javaansche psyche, wel niet helder doelbewust als voorheen, maar toch waarneembaar".

De aanraking met den Islam in de periode der Wali's die op het tijdperk van Madjapahit volgde, liet de javaansche mentaliteit intakt. Maar de invloed der aanraking met de westersche beschaving was geheel anders.

Dr. Radjiman geeft dan van die westersche beschaving een karakteristiek, die een karikatuur is. Hij haalt van Gandhi de volgende woorden aan:

„De laatste oorlog heeft het satanische karakter getoond van de beschaving, die heden ten dage in Europa overheerscht. Alle wetten van openbare moraliteit zijn door de overwinnaars vertrapt in naam der deugd. Geen leugen is te laag geacht om benut te worden. Het motief achter alle misdaden was grof materieel. Europa is niet christelijk. Het aanbidt den Mammon."

Dit is dr. Radjiman een afdoende kenschetsing van „de materialistische westersche cultuur." Hij spreekt van de „materialistische levensbeschouwing van het Westen."

En als hij dan vraagt:

„Zullen wij onze oude religieuze (metaphysische) cultuur overboord gooien, om een nieuwe, de europeesche, op een materieele levensbeschouwing gebazeerde cultuur, te volgen?"

dan spreekt 't vanzelf, dat hij van oordeel blijkt te zijn, dat

„het verval van de europeesche mentaliteit, vooral in de laatste tientallen jaren, maant tot voorzichtigheid."

De kennis van de oude javaansche cultuur zal opnieuw moeten worden gewekt, zegt hij. Van het Westen zijn wel materieele middelen over te nemen, voor zoover deze „in de lijn van onze evolutie medewerken volgens de oude cultuuropvattingen", maar daarbij behoort het dan ook te blijven.

Een der eerst-noodige zaken is derhalve, dat alle mogelijke cultuur-uitingen van de oud-javaansche periode ernstig op haar innerlijke beteekenis worden onderzocht.

***

Aldus dr. Radjiman, wiens betoog ons — wij erkennen het ronduit — hier en daar formidabel geïrriteerd heeft.

Wij hebben herhaaldelijk met kracht en klem veroordeeld de hoovaardige betweterij van tal van Europeanen, die, hier werkzaam in posities, waarin zij den Inlander nooit kunnen leeren kennen, en te kortzichtig om te beseffen, hoe ontzaglijk moeilijk het is, zich een samenvattend en karakterizeerend oordeel te vormen over andere individuën, laat staan over een volkskarakter, er met brutale oppervlakkigheid maar op-los-leuteren.

Wij willen — en wij hebben er steeds voor gevochten —, dat den Javaan en zijn beschaving recht wordt gedaan.

Maar wij stellen dienzelfden eisch aan Javanen, die zich opwerpen als beoordeelaars van de beschaving van West-Europa, op grond van hetgeen zij ervan gezien hebben. En aan dien eisch voldoet het prae-advies van dr. Radjiman allerminst: het is een sentimentsuiting, waaraan alle wetenschappelijkheid vreemd is.

Dr. Radjiman beheerscht het onderwerp van zijn prae-advies niet en zegt slag op slag dingen, die volkomen onjuist zijn.

Een sprekend voorbeeld.

De javaansche kunstenaars streefden, zegt hij, niet naar het weergeven van uiterlijk-natuurgetrouwe dingen, doch naar het dieper geestelijke van het wezen der dingen.

Doen, of deden, de Westerlingen dat dan niet?

De prae-adviseur beschouwt dit streven als typisch-javaansch.

„Eigenaardig is het", zegt hij, „dat de proporties van de menschelijke figuren in de oud-javaansche monumenten niet de anatomische verhoudingen weergeven. Integendeel, men mist daar de contouren van de spieren en pezen, groeven en verhevenheden van het lichaam, die men zoo natuurgetrouw in de westersche beeldhouwkunst aantreft. Toch vallen de gezichtsuitdrukking, de hand- en beenhoudingen in die mate op, dat men de zielsuitdrukking bizonder duidelijk kan waarnemen".

Maar dit is niet specifiek-javaansch.

Dezelfde globale behandeling van beeldhouwwerk neemt men waar aan gothische kathedralen, en zij is een natuurlijk kenmerk van een beeldhouwkunst, die aan de architektuur ondergeschikt is.

Bij de kerken uit den bloeitijd der Gothiek

dienden de beelden ter illustreering van de gedachte, die uit geheel het bouwwerk sprak.

De beeldhouwkunst had zich nog niet als afzonderlijke kunst zelfstandig gemaakt, evenmin als de schilderkunst.

Eerst toen zij zelfstandig geworden waren en ten deele haar eigen wegen gingen, werd aan het beeld als zoodanig, d.w.z. aan het beeld om het beeld, alle aandacht besteed: en toen brak in deze kunst de periode der gedétailleerde behandeling aan.

Het was in een tijdvak van hooge cultuur, van eenheid van alle kunsten, dat de Boroboedoer werd gebouwd.

Zulke tijden worden gekenmerkt door een groot gemeenschappelijk ideaal, waardoor geheel het volk gedragen wordt, en dat zich in de kunstwerken uitspreekt; in de periode der Gothiek in West-Europa vond het volk zijn geestelijke eenheid in den godsdienst.

En die gemeenschappelijke gedachte spreekt zich het meest direkt uit in de architektuur.

In zulke tijden bestaat er een sterk-levende stijl; er bestaat in de kunst een groote conventie, en instede van de honderden stijlen en stijltjes, waarmee onze negentiende-eeuwsche kunstwereld werd overstroomd, worden allen gedragen door een groote, leidende gedachte.

Een kunstwerk is dan produkt van samenwerking, die op wederkeerig begrijpen en doorvoelen van elkaars bedoelingen en kunstzinnige intuitie berust.

Drie geslachten arbeidden aan den keulschen Dom, zonder dat aan den oorspronkelijken opzet of aan de artistieke verlangens der latere bouwers geweld werd aangedaan.

In zoo'n tijd spreekt de volksziel zich tot in haar diepste diepten uit in de bouwwerken, die worden geschapen.

***

Wij ontzeggen aan dr. Radjiman het recht om dit streven der kunstenaars van de hindoe-javaansche periode „naar het dieper geestelijke van het wezen der dingen" — in tegenstelling, zooals het dan heet, tot de westersche kunstenaars, die zich toeleggen op „het weergeven van uiterlijk-natuurgetrouwe dingen" — als specifiek-javaansch voor te stellen.

Het is evenzeer westersch als javaansch geweest; en het is thans noch op Java, noch in West-Europa de overheerschende trek, doordat zoowel daar als hier de groote gemeenschappelijke gedachte gemist wordt, waardoor een volk zich gedragen gevoelen moet om waarachtig grootsche kunstwerken te kunnen scheppen.

De Indische Crt. W.J.E.
7 Januari 1925
(overgenomen uit de O. J. E.)

„CULTUUR."

Van de besprekingen op het gedurende de Kerstdagen te Jogja gehouden congres van het Java-Instituut valt te zeggen, wat gezegd moest worden ter karakterizeering van de vorige bijeenkomsten van dezen aard: de wil is goed, en de behandeling van onderdeelen van de groote vraagstukken, die aan de orde kwamen, was vaak voortreffelijk; maar aan de algemeene probleemstelling haperde ongeveer alles.

Er werd alweer niet diep genoeg gegraven; en er werd diepte verondersteld, waar zij niet bestond.

Slechts enkelen bleken oog te hebben voor de onontbeerlijkheid eener synthetische beschouwing van het groote probleem der aanraking van de oostersche met de westersche beschaving.

Voor zoover het niet détail-studies door vakkundigen als dr. Bosch en ir. Maclaine Pont betrof, was tezeer het sentiment aan het woord, ten koste van de wetenschappelijke objektiviteit en nuchterheid.

⁂

Er werd op het congres druk geredeneerd over javaansche „cultuur".

Maar dat een paar onder de aanwezigen zich rekenschap hadden gegeven van het gewicht der vraag, wat onder „cultuur" eigenlijk moet worden verstaan, viel uit niet meer dan eenige sporen van belangstelling voor dit probleem af te leiden.

Toch is het waarlijk niet zoo eenvoudig, dat men enkel het woord heeft te noemen om over een gemeenschappelijke basis voor discussies te beschikken.

Wat is beschaving?
Wat is een beschaving?
Wat is cultuur?

Noch beschaving, noch cultuur laat zich denken buiten het maatschappelijk verband.

De uitingen van het maatschappelijk leven zijn velerlei, wij hebben onze economische verhoudingen, onze moraal, ons recht, onze wetenschap, onze kunst, onze wijsbegeerte.

De graad van ontwikkeling van elk dezer uitingen is te aanvaarden als een maat voor de hoogte der beschaving.

Maar dan moet ook elk dezer uitingen in rekening worden gebracht, en het gaat niet aan, van een hooge beschaving te spreken, indien b. v. alleen op de ontwikkeling van techniek of van wetenschap kan worden gewezen.

Zal van een hooge cultuur sprake kunnen zijn, dan is eerste voorwaarde, dat tusschen die verschillende uitingen van maatschappelijk leven harmonie bestaat, dat die uitingsvormen tot gelijk peil zijn uitgegroeid.

⁂

Zij, die de oostersche cultuur, of wat zij dan zoo noemen, aan de westersche superieur achten, hebben tot dusver geen enkel argument ter schraging van die meening aangevoerd, dat uit een oogpunt van wetenschappelijke objektiviteit ook maar de geringste waarde heeft.

Zij spreken van het „geluk" der menschen, dat in het Westen zooveel geringer zou zijn dan in het Oosten. Of wijzen er op, dat de berusting, die eigenlijk beteekent, dat men zich bij gemis van geluk neerlegt, onder oostersche volken zooveel meer gevonden wordt.

Daargelaten of dit het geval is: wie met zoo volslagen subjektieve schattingen werken wil, bewijst uit den aard der zaak niets. In een wetenschappelijke discussie komt zooiets al allerminst te pas.

Sociologisch is ter vaststelling van het verschil tusschen de eene beschaving en een andere beschaving geen andere maatstaf aan te leggen dan: het peil van ontwikkeling ervan. En dit verschil in ontwikkeling tusschen de beschavingen van twee volken wordt geheel beheerscht door een verschil tusschen de groei-stadia, in welke de maatschappijen zich bevinden.

Van een beschaving kan dan ook gezegd worden, dat zij in een hooger stadium van ontwikkeling verkeert dan een andere, maar niet, dat zij, objektief gesproken, hooger staat, beter of waardevoller is. De westersche beschaving heeft grooter waarde voor ons Westerlingen, — de oostersche voor de Oosterlingen.

Er bestaat geen aanleiding om te veronderstellen, dat de javaansche beschaving zich niet ontwikkelen zal tot het peil der westersche. Als die hoogte bereikt is, dan zal die javaansche beschaving denzelfden inhoud vertoonen, al zal zij zich in andere, in specifiek-javaansche vormen uiten. Het javaansche nationale karakter zal zich in die vormen openbaren.

Van een universeele, algemeene west-europeesche beschaving is ook daar geen sprake.

De beschaving vertoont zich ook in West-Europa bij elke nationaliteit in een bepaalden, voor het karakter dier nationaliteit kenmerkenden vorm; en de strijd om een algemeene hooge cultuur is dan ook de strijd van elke nationaliteit om een eigen, nationale hooge cultuur. Het streven naar het bereiken van een nationale cultuur is in zooverre dan ook de vorm, waarin het streven naar een algemeene cultuur zich uitspreekt.

Ten aanzien van de javaansche beschaving geldt hetzelfde.

Ook hier zal altijd sprake blijven van een specifiek-javaansche beschaving, d.w.z. van een specifiek-javaanschen vorm, waarin die beschaving zich openbaart.

Wij, Westerlingen, kunnen de javanen niet gelukkig maken door hun de beschavingsvormen van het Westen op te dringen; op de vraag naar den vorm zal het javaansche volk zèlf het antwoord moeten geven.

Wij kunnen den groei van den inhoud stimuleeren, en hebben dan af te wachten, welken vorm door de Javanen zelf daaraan dan gegeven wordt.

De Indische Crt. W.J.E.
8 Januari 1925.
(overgenomen uit de O. J. E.)

KLEINACHTING.

Op het congres van het Java-Instituut heeft de heer W. P. D. Corporaal, hoofd van de Kweekschool op Goenoeng-Sahari te Weltevreden, zijn licht laten schijnen over het vraagstuk: ,,Op welke wijze kan bij de opvoeding van de landskinderen de inheemsche cultuur tot haar recht komen?'' In zijn opstel daarover zeide hij eenige teekenende dingen.

Hij verwees, in een nogal onvolledig en gebrekkig, hier en daar zeer onjuist, overzicht, naar het ontstaan der nationalistische beweging in Britsch-Indië en deelde mede, dat ,,vreemdelingen, Europeanen, een groote hand'' hadden in ,,het eerste opwekken van Indië uit zijn dommel''. Hij noemde dan de namen van Colonel Olcott, mevrouw Blavatsky, Allan Octavian Hume, mevrouw Besant, sister Nivedita (Margaret E. Noble.)

Zonder twijfel bestaat er aanleiding, om deze onbaatzuchtige strijders voor de rechten van Britsch-Indië en zijn oorspronkelijke beschaving voor uitmuntende figuren te houden. Zij staken inderdaad in velerlei opzicht ver boven de middenmaat uit.

Maar de erkenning, dat zij tot de beste vertegenwoordigers van het Westen behoorden, is den heer Corporaal niet genoeg. Zij representeerden, naar zijn schatting, niet de bloem der westersche beschaving, maar waren ,,Westerlingen naar lichaam, maar Oosterlingen en Indiërs van ziel''. En als hij verder te spreken kwam over een tweetal engelsche leeraren aan de school van Tagore, dan noemde hij ook dezen ,,Indiërs in westersche lichamen.''

Zoo wordt wat er goed is in het Westen en in het denken en doen van Westerlingen door dezen Westerling voor oostersch uitgemaakt.

Het is hem een soort axioma, dat het Oosten de bron vormde: hij sprak van den tijd, toen ,,West-Europa nog slechts uit moerassig bosch bestond en de wilde horden er nog eeuwen en eeuwen lang zouden hebben te wachten op de ,,toorts der beschaving'', die hen tenslotte van uit het Oosten bereiken zou!''

Men kan die oude beschaving van het Oosten in haar waarde laten ook zonder deze blijken van kleinachting voor hetgeen het Westen aan cultuur opleverde.

Dit schijnt trouwens een hebbelijkheid van vele theosofen te zijn.

De beschaving ontsprong, meenen zij, in het Oosten en werd vandaar over Europa verbreid.

Wat van het Oosten kwam is superieur, meenen deze denkers.

De heer Van Leeuwen wist op het congres te verzekeren, dat ,,het Westen zijn cultuur begon in Egypte, en zich hoofdzakelijk werpt op vormen''.

En nog een stap verder gaan zij: toen de heer Suwardi op hetzelfde kongres constateerde, dat ,,het Westen het Oosten nadert'', stond de heer Corporaal klaar om dit te onderschrijven; en de heer Van Leeuwen waarschuwde tegen de westersche beschaving, omdat ,,westersche schrijvers zelf erkennen, dat het Westen geruïneerd is!''.

Het zijn alle uitingen, die ergeren door hun oppervlakkigheid.

***

Als iemand ontdekt, dat twee maal twee vier is, is hij dan logisch niet-oorspronkelijk, omdat honderd jaar geleden de een of andere Amerikaan of Laplander tot dezelfde ontdekking kwam?

Dat, toen in het Westen de maatschappij zich allengs tot hooger peil ontwikkelde, daar gedachten uitgesproken werden, die in het Oosten reeds uitgesproken waren, bewijst niet, dat ze in het Westen aan het Oosten werden ontleend.

Het laat zich volkomen verklaren uit de omstandigheid, dat alle maatschappijen im grossen Ganzen dezelfde fazen van ontwikkeling moeten doorloopen en de lager ontwikkelde maatschappij in de hooger ontwikkelde het beeld van haar eigen toekomst ziet.

Er zijn bijvoorbeeld tusschen openbaringen van inheemsch maatschappelijk leven op Java, in onze dagen, en die van vijf, zes, zeven eeuwen geleden in West-Europa frappante punten van overeenkomst aan te wijzen, zonder dat wij daaruit zouden willen concludeeren, dat de oorsprong van die verschijnselen in westersche invloeden moet worden gezocht.

De aanraking tusschen het Westen en het Oosten, in geestelijken zin, eeuwen geleden, wordt schromelijk overschat; de beïnvloeding had weinig om het lijf. En toen onze Middeleeuwen achter den rug waren, was van beïnvloeding al in het geheel geen sprake meer.

***

Het is de moeite waard, in dit verband te herinneren aan een beeld van Goethe: de evolutie is te vergelijken met de beweging van een punt langs een spiraal: er komt in dien ontwikkelingsgang telkens een oogenblik, waarop een punt bereikt wordt, dat vertikaal boven een reeds vroeger bereikt punt ligt; die vertikale afstand is echter een maat voor den vooruitgang.

Men kan de westersche en de oostersche beschaving beschouwen als twee zich langs dezelfde spiraal bewegende punten, van welke echter het ééne een volle winding bij het andere ten achter is.

De westersche beschaving is achter geweest; maar in de laatste eeuwen heeft zij de oostersche ingehaald en zij is haar ver vooruitgesneld.

Men kan ook, als Müller Leyer, de beschavingsgeschiedenis vergelijken met een tocht over een reeks van plateaux, het een telkens hooger gelegen dan het andere, en alle onderling door zacht glooiende taluds verbonden.

De menschheid beweegt zich in stijgende lijn, tot een plateau bereikt is; daar blijft het niveau over een meer of minder langen afstand gelijk, en de beschaving ontwikkelt zich een tijdlang in den zin van konsolideering en verfijning.

Onze Middeleeuwen vormden een tijdperk van langzame ontwikkeling, en daardoor ontstond gelegenheid om zich onledig te houden met verfijning van de omgangs- en andere vormen, met verfijning van de taal, die nooit zoo bloemrijk en, naar onze moderne schatting, zoo overbodig sierlijk en tijdroovend is geweest.

.˙.

Wat beteekent het eigenlijk, als men constateert, dat het Westen het Oosten nadert?

Het komt in den grond der zaak daarop neer, dat het Westen op het punt staat, een nieuw plateau te bereiken, terwijl het Oosten op het talud, dat daarheen leidt nog pas de eerste aarzelende schreden heeft gezet.

Het beteekent dus eigenlijk, dat het Oosten het Westen nadert, en als gevolg hiervan zekere overeenkomst in denkrichting en vormen waar te nemen valt, die echter geenerlei recht geeft om van ontleening of overnemen te spreken.

De begrippen ,,beschaving'' en ,,cultuur'' dekken elkaar niet.

Noemt men de som van alles, wat op ekonomisch, technisch, wetenschappelijk, artistiek, moreel, wijsgeerig, religieus gebied bereikt werd, de beschaving van de bewuste periode in de ontwikkeling der maatschappij, dan heeft die maatschappij een hooge cultuur, indien tusschen al die uitingsvormen van sociaal leven harmonie bestaat, als ze alle tot gelijk peil zijn uitgegroeid.

Bij de Grieken in den tijd van Perikles, in onze dertiende en veertiende eeuw — de periode der volgroeide Gothiek —, in het tijdvak onzer Renaissance, in de eeuw, toen de Boroboedoer ontstond, was Griekenland, was West-Europa, was Java gezegend met een hooge cultuur, ondanks zeer verschillende inhouden en vormen van beschaving.

Het is een onvergeeflijke kortzichtigheid, wèl de periode van hooge cultuur van Hindoestan en van Java te zien en te waardeeren, maar die van Griekenland en van West-Europa eenvoudig te negeeren.

En het wordt wat al te gek, als dan denkers van de kracht des heeren Corporaal het Oosten dermate den voorrang geven, dat zij in vollen ernst de beschaving van het Westen aan het Oosten ontleend noemen en uitstekende Westerlingen uitmaken voor Oosterlingen in westersch omhulsel.

Wij hebben voor de schatten der oostersche beschaving een diepen eerbied: maar dit ,,Schwärmen'' ten koste van de waardeering voor het beste, dat het Westen opgeleverd heeft, maakt ons wee.

En wij protesteeren daartegen met kracht en klem, — uit naam van het Westen, en ter wille van het Oosten-zelf.

De Indische Crt. W. J. E.
13 Jan. 1925.
(overgenomen uit de O. J. E.)

JAVAANSCHE CULTUUR IN JAVAANSCHE SCHOLEN

door

H. O.

Op de vraag van het ,,Java-Instituut'':

Op welke wijze kan bij de opvoeding van de landskinderen de inheemsche cultuur meer tot haar recht komen?

is natuurlijk het naastbijliggend antwoord: Door het onderwijs te bazeeren op de javaansche cultuur, in zoover deze ervoor geschikt is, waartoe het europeesche onderwijs, gestut op de veel langere ervaring, de behulpzame hand moet bieden wat betreft methode, organizatie en praktijk, in overleg met Javanen, die trotsch zijn op hun eigen cultuur en deze wel aan de westersche civilisatie willen zien aangepast, maar niet door haar verdrongen.

Dat de javaansche cultuur geschikt is, om als basis voor de opvoeding te kunnen dienen, hoeft hier niet verder uitgevoerd te worden; zij heeft m.i. ook onder de groote massa van het volk een beschaving tot stand gebracht, die zeker niet onderdoet voor de beschaving der gelijkstaanden klassen van europeesche naties. Wie de omgangsvormen binnen de familie en met de medemenschen, ook onder de tani's in de kleinste, verafgelegen dessa's eens heeft gadegeslagen, zal het met mij eens zijn.

Deze beschaving, die zich uit in de op de oude tradities gegronde hoffelijkheid en manieren, gaande te houden, is meer de taak van de ouders dan van de school; er kan echter ook in de school op gelet worden, dat deze vormen in de verhouding tusschen leeraar en leerling, en tusschen de leerlingen onderling, niet veronachtzaamd worden.

Voor de opvoeding in de school, voor het onderwijs, komt m.i. hoofdzakelijk in betracht dat gedeelte der javaansche cultuur, dat zich uit in de volkskunst, en daarvan weer, ook voor het dessa-onderwijs, de volgende takken: teekenkunst, literatuur, zang, dans, muziek.

Ik ben leek op het gebied van onderwijs hier te lande, ik weet op enkele dingen na niet, wat op dit gebied reeds gedaan is, om daarin ook de inheemsche cultuur tot haar recht te laten komen, en stel hier slechts theorieën op, die misschien reeds lang verwerkelijkt zijn.

Teekenkunst.

Dat de teekenkunst het javaansche volk misschien veel meer in vleesch en bloed zit dan ons hedendaagsche Europeanen, meen ik te mogen afleiden uit de batikkunst en de wajang-teekeningen. Indien teekenlessen worden gegeven, zouden de voorbeelden ervoor worden genomen uit de batik-patronen en de wajang-figuren. Wat de batik-patronen betreft, zoo is daarmee reeds door den heer Kats met zijn patronenboekjes een begin gemaakt; dit begin moet verder worden uitgebouwd; de ingewikkelde patronen moeten in haar enkele, eenvoudige bestanddeelen worden opgelost (zie het boek van Jasper & Mas Pirngadie), moeten weer samengesteld worden, en de leerlingen moeten leeren, zelf te kombineeren. Het goede kleuren van de teekeningen is wenschelijk; goed geslaagde teekeningen dienen in de school te worden opgehangen.

Hetzelfde systeem zou moeten worden toegepast op de wajang-figuren. Zij moeten in de voorbeeld-boekjes eerst in haar enkele bestand- en onderdeelen worden opgelost, en weer samengezet. Goede, juiste voorbeelden, zooals in het ,,Dara Bharata'' van de Commissie v. d. Volkslektuur, moeten in iedere school aanwezig zijn. Wenschelijk is ook het leeren samenstellen van wajang-figuren tot levendige groepen, zooals b. v. in de teekeningen van ,,Wajang Poerwa'' is geschied.

Voor andere dan dessa-scholen komt natuurlijk ook onderwijs in europeesch teekenen in betracht. Ik zou echter ook hier willen aanbevelen, als voorbeelden voorwerpen uit het dagelijksch leven der leerlingen te nemen, en in de hoogere scholen ook goede teekeningen of platen van inheemsche landschappen, gebouwen en menschen op te hangen. Een javaansche autodidakt-teekenaar, dien ik verzocht had, mij een beeld van zijn dessa te leveren, bracht mij een landschap van kenbaar japansch origine, met enkele semi-europeesche huisjes erin, en eenige sawah's.

Literatuur.

Ook in ons europeesch lager onderwijs eindigt de studie van onze eigen taal met leesboeken, waarin stukken uit de beste bestanddeelen onzer eigen literatuur zijn opgenomen. Ik weet niet, hoe ver wij in Java zijn; in Singapore bevat het laatste leesboek voor de maleische dessa-scholen stukken uit ,,Sedjarah Melajoe'', ,,Hikajat Sang Sembah''. ,,Bostan Alsalatin'', ,,Hikajat Seri Rama'' enz. Enkele werken der maleische literatuur zijn door het engelsche gouvernement uitgegeven speciaal voor het gebruik in deze scholen. Indien zooiets hier nog niet is geschied, zou het dan niet mogelijk zijn? Ik hoef niet veel erover te zeggen, hoe zoo een leesboek het belang in de inheemsche literatuur bevordert; wij zelf wilden vroeger toch ook gaarne weten, ,,hoe het verder gaat''. Er moet echter voor gezorgd worden, dat de verhalen, waaruit de stukken worden gekozen, ook voor het zoo zeer bescheiden beursje van een inlandschen leerling, of ten minste voor de schoolbibliotheek, toegankelijk zijn. Ook wajang-lakons zijn misschien geschikt, om stukken eruit in zoo'n leesboekje over te nemen. — Aangezien de javaansche literatuur voor een groot gedeelte in dichtmaat is vervat, dienen ook uit de beste werken in dichtvorm een aantal stukken te worden overgenomen, om daar-

mee gelegenheid te geven in het beoefenen van het ,,tembang'' van de verschillende versmaten; het juiste en goede voordragen van de oude en nieuwere dichtwerken behoort toch tot de javaansche cultuur.

Zang.

Dat de Javaan anders zingt dan wij Europeanen, zal mij iedereen toegeven, die eens Javanen heeft hooren zingen. Wij leeren in Europa op school geen javaansche, chineesche of andere voor ons oor vreemde liederen zingen, maar enkel europeesche. Met uitzondering van enkele hollandsche nationale liederen, indien zulks noodig wordt geacht, zouden de zanglessen bevatten zuiver javaansche muziek.

Ik stel hier nog een vraag: is koorzang zuiver javaansch of niet? Ik heb dikwijls javaanschen koorzang gehoord; ofschoon ik niet muzikaal ben, en dus onbevoegd tot oordeelen, heb ik het altijd vreeselijk gevonden, terwijl ik altijd iets moois heb gevonden in den javaanschen solo-zang, hetzij in een wajang-wong-vertooning, hetzij buiten, in de dessa, in de velden, 's nachts op straat of in een eenzame gardoe. Indien nu slechts solozang, en niet ook koorzang, echt javaansch is, zou uitsluitend de eerste in de scholen moeten worden beoefend.

Dans.

Er wordt nu vaak gezegd en geschreven, dat ook aan de lichamelijke ontwikkeling in de javaansche scholen meer aandacht moet worden besteed. Dit is zeker noodig, maar is het europeesche systeem het eenige, dat aan deze opgave voldoet? Hebben de Javanen niets, dat ervoor geschikt zou zijn? Mij dunkt van wel; de taak van de lichamelijke opvoeding hoeft niet in de richting te liggen van athleet, bokser of voetbalspeler, maar in die van gezonde, harmonische ontwikkeling en beheersching van lichaam en spieren. Mij dunkt, dat wij dit doel volkomen zien bereikt in de beoefenaars van het wajang-wong-spel. Ik zou gaarne een systeem voor lichamelijke opvoeding zien uitgewerkt, gebazeerd op de eischen, die aan een goeden wajang-wongspeler worden gesteld. Wat ik op den eenen dans-avond te Jogja (speciale uitvoering voor het Java-Instituut) heb gezien van het dans-onderwijs aan de leerlingen, en van de afbeeldingen, eenigen tijd geleden in ,,Djawa'' verschenen, waarin de javaansche dans in de verschillende bewegingen, houdingen enz. was opgelost, laat mij gelooven, dat ik niets onmogelijks vraag. — Dat zoo 'n systeem ook de belangstelling in de oude javaansche volkskunst zou wekken, en aan de nu overal opgroeiende tooneel-vereenigingen een krachtiger leven zal geven en een goed geoefend materiaal zal leveren, geloof ik stellig.

Muziek.

Iedere school moet een gamelan, zij het ook een van zeer bescheiden omvang, indien niet in eigendom, dan toch voor enkele uren een- of tweemaal in de week ter beschikking hebben, en geregelde oefeningen moeten worden gehouden onder leiding van een deskundige. In hoever het daarbij mogelijk zou zijn, aan de kennis van het javaansche muziekschrift meer uitbreiding te geven, durf ik niet te beoordeelen.

Dit zijn theoretische eischen, en hoe ver zij in de praktijk kunnen worden omgezet, durf ik als leek niet te zeggen. Voor de teeken- en leesboekjes, eventueel zangboekjes, zal misschien het gouvernement kunnen zorgen, indien het Dept. van Onderwijs ertoe kan worden overgehaald, de inheemsche cultuur in het inheemsche onderwijs meer tot haar recht te laten komen.

De grootste eisch wordt echter gesteld aan de onderwijzers. Zij moeten in de kweekscholen worden opgevoed tot menschen, die iets voelen voor, en trotsch zijn op, de cultuur en de kunst van hun eigen volk, en die in de handhaving en de verdere uitbreiding ervan belang stellen, en wel voldoende, om voor de takken, waarin zij zelf te kort schieten (niet iedereen is b.v. muzikaal), moeite te doen, om de hulp van deskundige leerkrachten te erlangen.

Een verdere taak voor hen is, de belangstelling in de scholen, ook in de dessa, onder de ouders te wekken en wakker te houden. De dessa moet trotsch worden op haar school, en moet er wat meer voor hebben dan de schoolgelden-alleen.

Maar nog meer: ook de belangstelling van den inheemschen adel, van de inheemsche bestuursambtenaren voor deze taak van de inlandsche scholen moet gewekt en wakker gehouden worden. De eischen, die ik boven heb gesteld wat betreft goed materiaal aan voorbeelden van teekeningen, boeken voor de leerlingen (als prijzen) en de bibliotheek enz., eischen uitgaven, die, zoo bescheiden als zij zijn mogen, toch misschien de begrooting van een dessa-schooltje te boven gaan. Het systeem moet worden ingevoerd van het ,,adopteeren'' van de scholen; wie de zeker niet groote middelen ervoor over heeft, moet het peetschap van een school aanvaarden; de petegiften moeten bestaan uit platen en boeken en in prijzen voor de leerlingen. Ook in het ter beschikking stellen van een gamelan en deskundigen in het een of andere vak kan juist door adel en bestuursambtenaren veel worden gedaan. Door geschikte propaganda zullen ook wel onder de landheeren, cultuurondernemingen enz. vrienden voor deze taak te vinden zijn.

Aan de Commissie voor de Volkslektuur zij de taak overgelaten, voor mooie platen (javaansche landschappen, tempels en tempelreliëfs, wajang-figuren, gekleurde batik-patronen) als geschikte voorwerpen voor petegiften te zorgen.

DE RESTAURATIE VAN HINDOE-JAVAANSCHE MONUMENTEN.

Over dit belangrijke onderwerp vinden we in Djawa, het driemaandelijksch orgaan van het Java-Instituut, vierde jaargang No. 2, een interessant artikel van de hand van Dr. Martha A. Muusses, die de verschillende gewisselde nota's, rapporten en bescheiden over deze delicate „kwestie" heeft verzameld en van een inleiding voorzien.

De personen, die in deze zaak meer op den voorgrond treden, zijn Prof. Dr. N. J. Krom, Dr. F. D. K. Bosch en Dr. H. P. Berlage. De eerste is gewezen chef van den Oudheidkundigen Dienst, thans hoogleeraar te Leiden en wil de monumenten „voor verder verval behoeden" en dus weinig of niets weten van ingrijpende restauratie er van, terwijl de tegenwoordige chef, Dr. Bosch, verder wil gaan en wil rekonstrueeren, zij het dan ook niet door dik en door dun, doch alleen na behoorlijke wetenschappelijke voorstudie.

Toen dr. H. P. Berlage naar Indië vertrok, wisten een aantal personen van naam gedaan te krijgen dat deze, hoewel geen officieele opdracht ontvangende, in de gelegenheid werd gesteld de monumenten nauwkeurig te bezien en hem wel verzocht werd zijn oordeel betreffende de rekonstruktie in een rapport samen te vatten.

Het is mij niet mogelijk eenig oordeel te vellen in deze zaak, waarvoor plaatselijke bekendheid noodzakelijk is. Toch zijn de principieele kwesties wel eenigermate te overzien en zijn de a l g e m e e n e konklusies, door Berlage in zijn rapport neergelegd, voor ons helder en begrijpelijk.

Het is te betreuren, dat een fijn besnaard man als Dr. Bosch in zijn repliek op dit rapport wat ver gaat in zijn ijver, om zijn standpunt inzake rekonstruktie te verdedigen, en zoodoende uit Berlage's rapport verschillende punten onjuist interpreteert. Waarom de „hollandsche restauratie-stellingen" als berucht worden gekwalificeerd wordt niet nader toegelicht, en deze voor ons zoo logische regelen zijn, voor zoover ze door Berlage voor Indië worden aangehaald, daarvoor ook toepasselijk. Berlage's meening zijn ook indische deskundigen toegedaan en het is jammer, dat Dr. Bosch niet toelichtte w a a r o m hij deze meening uitte.

Dr. Berlage haalt in zijn rapport de stellingen XI, XII, XVII aan die als volgt zijn geformuleerd:

Stelling XI. Voor bouwwerken, die aan hun oorspronkelijk gebruik zijn onttrokken en geen nieuwe bestemming van praktisch nut hebben gevonden, gelden de volgende bepalingen:

Indien ze bouwvallig zijn, vermijde men verbouwingen en beperke men zich strikt tot hetgeen noodig is om verder verval te voorkomen (konserveeren).

Indien ze nog voldoende volledig en hecht zijn, geve men er een nuttige bestemming aan of beware men ze als bewijsstukken en bepale men zich dan tot onderhoud.

Stelling XII. Bij andere bouwwerken onderscheide men tusschen maatregelen tot instandhouding en die tot verzekering van nuttig gebruik.

Stelling XVII. Als grondregel gelde: Behoud gaat vóór vernieuwing; vernieuwing is alleen geoorloofd, waar zij ter wille van het voortbestaan van het bouwwerk onvermijdelijk is.

Berlage teekent hierbij aan: „Het alternatief in stelling XII gesteld kan voor de hindoe-javaansche bouwwerken als nietaanwezig worden geacht, zoodat alleen daarop de k o n s e r v e e r i n g s-maatregelen zullen behoeven te worden toegepast. Daar zij immers onttrokken zijn aan alle praktisch gebruik, kunnen zij geheel als historische monumenten worden behandeld, waarvan de piëteitvolle instandhouding de eenige plicht is, waaraan zoowel de Europeanen als de, thans in een geheel andere geestessfeer levende Javanen hebben te voldoen.

Want het is ondergeteekende gedurende het onderzoek gebleken (hetgeen hem ook van zeer bevoegde zijde, europeesche zoowel als inlandsche, werd verzekerd), dat deze bouwwerken a l s z o o d a n i g (spat. F.) voor het geestesleven van het javaansche volk geen beteekenis meer hebben. De hier en daar sporadisch gebrachte offers aan beelden en beeldgroepen, die zich in of aan deze monumenten bevinden, zijn slechts uitvloeisels van een nog steeds bestaand oorspronkelijk animistisch geloof, dat op geenerlei wijze verband houdt met de Hindoe-beschaving, waaraan deze monumenten hun oorsprong ontleenen".

Naar aanleiding van deze aanteekening maakt Dr. Bosch de opmerking, dat hij met verwondering er van heeft kennis genomen, en hij geeft er de volgende toch wel geheel onjuiste interpretatie aan, dat Dr. Berlage voor dien enkelen offerenden Javaan alleen het niet noodig vindt de bouwwerken in stand te houden. Met het woord a l s z o o d a n i g is natuurlijk bedoeld, dat de heiligdommen, de tempels a l s z o o d a n i g, d.i. als heiligdom voor de geheele bevolking dan wel als godsbedehuis of bedevaart-plaats voor deze niet meer in gebruik zijn en ze dus aan hun o o r s p r o n k e l ij k e bestemming niet meer beantwoorden, waarom Dr. Berlage terecht opmerkt, dat stelling XII niet van toepassing hierop is. Dat deze geen cultureele waarde er aan zou hechten, niet in zou zien dat „de groote beteekenis dezer bouwwerken schuilt in de ontzagwekkende, veredelende, inspireerende kracht die er van uitgaat op de voor zulke indrukken ontvankelijke Javanen", is een konklusie, die alleen uit de oppervlakkige bestudeering van het rapport van Berlage getrokken kan worden. Immers dan zou deze niet voor een „piëteitvolle instandhouding" spreken, welke voor deze monumenten noodzakelijk is.

In hoeverre een aan goed gekonserveerde monumenten „arm" land „rijk" wordt door rekonstrukties, is een vraag die niet beantwoord behoeft te worden. Vooral een Oosterling, wiens verbeeldingskracht veel grooter is dan de onze, heeft het niet van noode sterke

prikkels te ontvangen voor 't opwekken zijner herinnering, en ik zou meenen, dat een goed gekonserveerde bouwval meer tot hem zal spreken dan een rekonstruktie, door westersche wetenschappelijke mannen uitgevoerd.

Nu valt niet te ontkennen, dat er heel veel moeilijkheden zich voor zullen doen om tot een juiste definitie te komen van datgene, wat men konserveeren of rekonstrueeren noemt. Een scherpe scheidingslijn zal in deze niet te trekken zijn en bij de meeste gevallen zal het gevoel aan moeten geven, tot hoe ver men zal moeten gaan. Het uitgangspunt daarbij zal echter m.i. moeten zijn k o n s e r v e e r i n g. Heel veel komt hier dus neer op de persoonlijke leiding van den Oudheidkundigen Dienst. Met dogma's en stellingen kunnen en mogen we niet alle gevallen voorzien of vastleggen, zoodat voor iedere kwestie het persoonlijk inzicht zal moeten beslissen. Er rust dus een zware last op de schouders van den chef van dezen tak van dienst. Daar nu van verschillende zijden opmerkingen over de wijze van restauratie, de laatste jaren in Indië gevolgd, werden gemaakt, is het toe te juichen dat Dr. Bosch, de tegenwoordige functionaris, zich bereid verklaarde zich voor belangrijke gevallen te doen bijstaan door een commissie van advies, bestaande uit vooraanstaande vakkundige personen in Indië zelf. De eertijds bestaande ,,raad van bijstand'', welke in Holland zetelde, was door gebrek aan kontakt opgeheven. Met belangstelling zien we nadere berichten omtrent het commissie-werk tegemoet; moge de atmosfeer zuiver zijn, teneinde de beste rezultaten te verkrijgen!

G. F.

.

Wij hebben aan bovenstaand, in ,,B o u w e n'' 1924 No. 6 verschenen artikel, op verzoek van den schrijver hier gaarne een plaats ingeruimd. Van Dr. Bosch, wien wij ter bekorting van eventueele verdere diskussies om een nadere toelichting van de daarin ter sprake gebrachte punten verzochten, ontvingen wij de volgende opmerkingen:

,,Daar iedereen wel weet, dat het Hindoeïsme en Boeddhisme op Java geen aanhangers meer tellen en de oude heiligdommen niet meer bij de bevolking in gebruik zijn, heeft de zinsnede in Dr. Berlage's rapport, dat hij ,,van zeer bevoegde zijde'' verzekeringen heeft ontvangen, ,,dat deze bouwwerken als zoodanig voor het geestesleven van het javaansche volk geen beteekenis meer hebben'', den schijn gewekt (niet alleen bij mij, maar ook bij vele anderen), dat niet het g o d s d i e n s t i g leven bedoeld werd, maar (wat er ook staat): het g e e s t e s leven (in het algemeen).

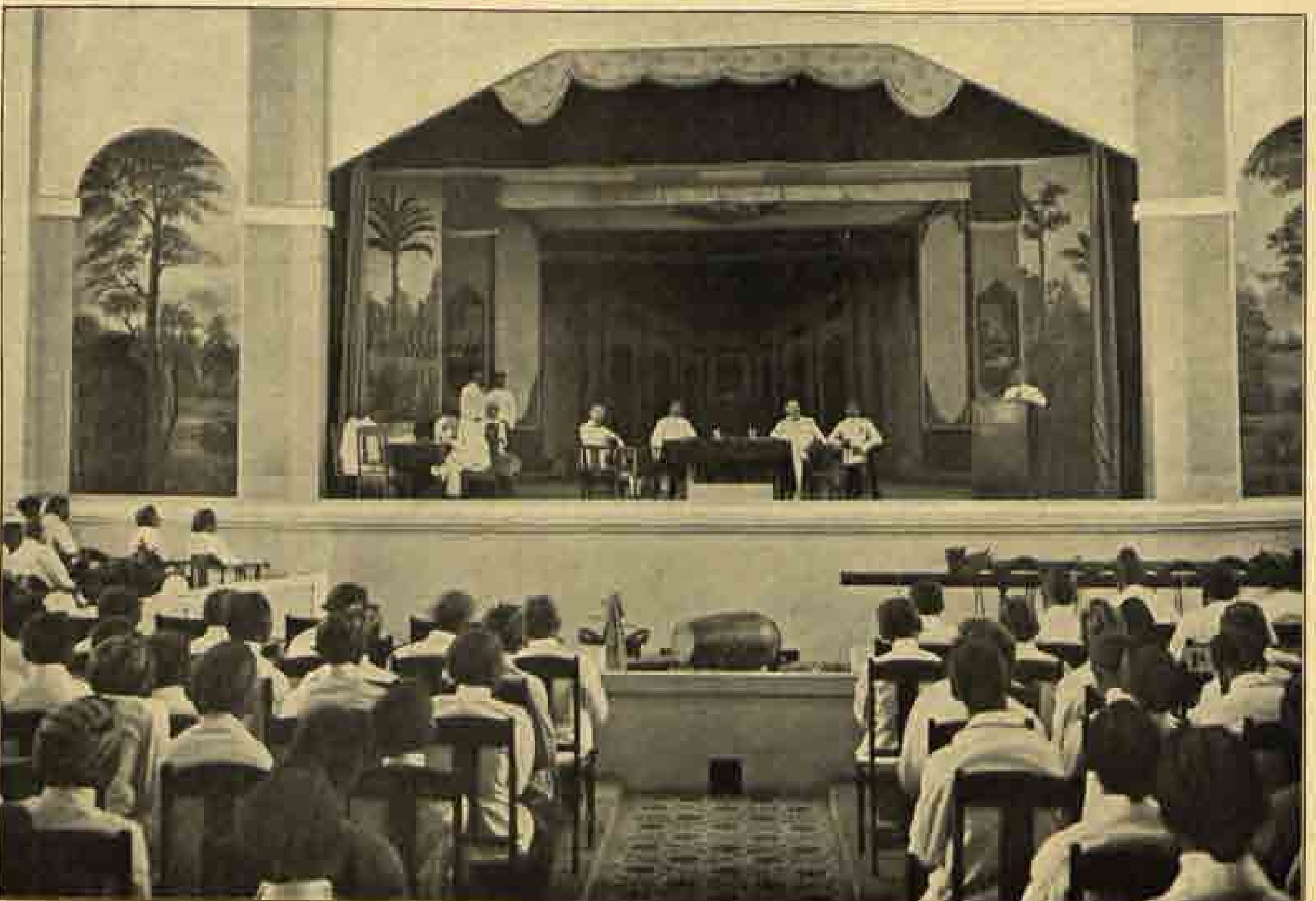
,,Nu Dr. Berlage's meening is verduidelijkt en dit misverstand uit den weg is geruimd, kan het volle licht vallen op de kwestie, waar het eigenlijk om gaat: of de javaansche bouwwerken overeenkomstig de voor de n e d e r l a n d s c h e monumenten aanvaarde restauratie-principes moeten behandeld worden ja dan neen. Hierover is o.a. in mijn in Djawa I afgedrukte verhandeling gesproken. In dit stuk zal de heer Friedhoff ook de verklaring vinden, waarom de nederlandsche restauratie-stellingen ,,berucht'' werden genoemd, een kwalifikatie die — het zij er bij vermeld om een tweede misverstand in den wieg te smoren — met een grooten korrel zouts genomen dient te worden.''

D e R e d a c t i e.

De Soendaneesche taalconferentie in November 1924 te Bandoeng.

De Javaansche taalconferentie in November 1924 te Solo.

De Javaansche taalconferentie in November 1924 te Solo.

VERSLAG VAN DE TAALCONGRESSEN TE SOLO EN TE BANDOENG

GEHOUDEN IN OCTOBER 1924.

Op initiatief van het Java-Instituut werd van 7 t/m 9 October een javaansch taalcongres gehouden te Solo en van 11 t/m 14 October een soendaasch congres te Bandoeng.

Op den welkomstavond te Solo sprak de voorzitter van het plaatselijk comité, dat zich met de regeling van de ontvangst der bezoekers had belast, P. A. Koesoemajoeda, zijn blijdschap uit over het feit, dat deze bijeenkomst zou plaats vinden. Te Bandoeng werd het congres-bestuur welkom geheeten door den patih als voorzitter van het daar gevormde plaatselijk comité en door den burgemeester. Namens den directeur van Onderwijs en Eeredienst voerde de heer J. Kats het woord, die wees op het belang van deze bijeenkomsten voor de bevordering van de belangstelling in de ontwikkeling van de landstaal, en die verder de beste wenschen uitsprak voor het slagen van het congres.

Op deze begroeting volgde te Solo een langendrian-voorstelling met spelers uit de Mangkoenegaran en te Bandoeng een opvoering van de oud-soendasche legende Tjioeng Wanara.

Het doel van deze taalcongressen werd door den voorzitter, Prof. Dr. R. A. Hoesein Djajadiningrat, uiteengezet in zijn openingsrede, waarin o.m. het volgende werd gezegd:

,,In het begin van dit jaar deden enkele vooraanstaande Soendaneezen bij monde van M. Soeriadiradja, aan het Java-Instituut het verzoek om een soendaasch taalcongres te houden, waarop zoowel vragen betreffende de ontwikkeling van de landstaal als omtrent de bevordering van de kennis dier taal zouden worden besproken. Men meende, dat de kennis van de landstaal achteruitging inzonderheid door de schoolopleiding in westerschen zin. Velen begrijpen de schoonheid van hun moedertaal niet of niet voldoende en kunnen haar niet naar behooren mondeling of schriftelijk gebruiken.

,,In dezen tijd van verbeterde verkeerswegen is er herhaaldelijk aanraking tusschen bewoners van de dessa en die van de hoofdplaatsen, waardoor het gebruik van verscheidene ,,dessa-woorden'' veld wint. In hoeverre kunnen deze in de ,,standaard-taal'' worden opgenomen?

,,Meer en meer wordt westersche kennis onder de Soendaneezen verspreid. Voor vele tot nog toe niet bekende voorwerpen, werktuigen en begrippen moet een naam worden gezocht. Kan hiervoor een vreemd woord worden overgenomen of moet daarvoor een soendaasch equivalent worden gekozen?

,,Vooral in groote plaatsen ontstaan voortdurend nieuwe woorden en uitdrukkingen. In hoeverre kunnen deze in de algemeene (beschaafde) taal worden toegelaten?

,,Er bestaat verschil omtrent het gebruik van enkele woorden in de z.g. ,,hooge taalsoort''. Kan hiervoor geen oplossing worden gevonden?

,,En vooral: Wat kan worden gedaan, om het onderwijs in de landstaal op verschillende inrichtingen van onderwijs in te voeren of meer tot zijn recht te doen komen?

,,Het Java-Instituut nam het initiatief voor een congres als boven bedoeld en ontving daarbij de zeer gewaardeerde medewerking van den regent van Bandoeng, de vereeniging ,,Pasoendan'' en verscheidene vooraanstaande Soendaneezen.

,,Nu rees als vanzelf de vraag: Is een dergelijk congres ook niet nuttig en noodig voor het javaansche taalgebied? Vele van de bovengenoemde vragen doen zich immers ook daar voor. Een bespreking met P. A. A. Mangkoe Nagara, P. A. Koesoemadiningrat, P. A. Hadiwidjaja, R. Sastrawidjana en vertegenwoordigers van javaansche vereenigingen te Solo, Jogja en Semarang deed zien, dat ook daar de behoefte aan een dergelijke bijeenkomst werd gevoeld.

,,Verscheidene Soendaneezen en Javanen gaven gehoor aan het verzoek van het Java-Instituut, om op te treden als prae-adviseur of als inleider van een der op het congres te bespreken onderwerpen''.

HET CONGRES TE SOLO.

De vergaderingen werden gehouden in de schouwburg van den heer J. L. Reuneker, die daartoe welwillend het gebouw had afgestaan. Er waren, naar schatting, ongeveer 300 personen aanwezig, waaronder de resident van Soerakarta, P. A. A. MangkoeNagara VII, de inspecteur van het inlandsch onderwijs, de directeur van de Normaalschool te Poerwasari en enkele europeesche belangstellenden.

Als eerste punt werd aan de orde gesteld de vraag: Gaat het Javaansch als taal achteruit? Zoo ja, wat is daar tegen te doen?

Prae-adviseurs: P. A. Koesoemadiningrat, M. Ardjasoesastra (Semarang), Vereeniging Mardibasa (Solo), Vereeniging Radya Poestaka (Solo), M. W. Dwidjasèwaja.

Over het algemeen is men van meening, dat de kennis van de moedertaal bij de Javanen achteruit gaat. Redenen: onderwijs in uitsluitend westersche richting, waardoor met het leeren van de moedertaal weinig ernst wordt gemaakt; weinig waardeering van het Javaansch bij de regeering, blijkende uit het feit, dat alle dienst-correspondentie geschiedt in Maleisch. Een gevolg is, dat in bepaalde streken, bijv. Oost-Java, ook alle partikuliere uitnoodigingen voor feesten enz. in het Maleisch worden geschreven. Opgemerkt wordt verder, dat de taal (basa) is het volk (bangsa). Gaat het volk meer vooruit, dan zal ook de taal vooruit gaan.

Als middelen ter verbetering worden aangewezen:

1. Dienst-correspondentie — in de eerste plaats die tusschen Javanen onderling — moet geschieden in het Javaansch.

2. Het Java-Instituut verzoeke de regeering, om een Javaansche Spraakkunst en een Woordenboek met verklaring in het Javaansch uit te geven (nu is een Javaan, die iets omtrent een javaansch woord wil weten, verplicht om

eerst Nederlandsch te leeren, daar alle woordenboeken slechts een verklaring in die taal geven).

Over het onderwijs zal beneden worden gesproken.

Een inleiding over de bevordering van de javaansche dichtkunst (tembang) werd geleverd door R. Ng. Sastra Soetarma, Wongsodilaga en R. Ng. Karta Saksana (Solo).

Gewezen wordt op den achteruitgang van de dichtkunst en op de wenschelijkheid om deze aan te kweeken. ,,Ieder moet leeren dichten'', is de meening van een der sprekers.

Op den tweeden congres-dag spreekt R. Sosrosoegondo over den stijl van kinderboeken en dien van lektuur voor volwassenen. De inleider vestigt de aandacht op eenige algemeen voorkomende stijlfouten en noemt schoolboeken en uitgaven van de Volkslektuur, die naar zijn oordeel goed geslaagd zijn. Hij wijst er op, dat in kinderboeken rekening moet worden gehouden met de ontwikkeling der jeugdige lezers, voor wie ze bestemd zijn en met de taal, welke deze in den tegenwoordigen tijd gebruiken.

Mede valt op den tweeden dag een bespreking van het taalonderwijs op de verschillende soorten van scholen, waar de landstaal wordt onderwezen of onderwezen zou moeten worden. De prae-adviseur, Djajasoegita (Jogja), heeft zijn meening te dezen opzichte samengevat in 15 stellingen.

In zijn toelichting merkt de prae-adviseur nog het volgende op:

Ook de europeesche lagere school heeft onderwijs in het Javaansch noodig.

Op de Mulo-school moet het onderwijs in inlandsche talen verplicht worden gesteld.

Leerlingen van de Rechtsschool hebben onderwijs in de inlandsche taal noodig, om later naar behooren recht te kunnen spreken, leerlingen van de Stovia, om de inlandsche patiënten goed te kunnen begrijpen.

Voor de Rechtshoogeschool geldt dit in nog sterkere mate. De studenten moeten de oudjavaansche rechtsboeken leeren begrijpen. De Javanen zullen er niet mee tevreden zijn, indien daar alleen Maleisch wordt onderwezen.

Verder doet de prae-adviseur aan het bestuur van het Java-Instituut het dringend verzoek, om de uitgaaf van een javaansch woordenboek met javaansche verklaring te helpen bevorderen.

In het hierop volgend debat wordt inzonderheid het volgende naar voren gebracht.

Bij het samenstellen van leerboeken voor de scholen werken de Javanen tot nog toe alleen tegen belooning. Dit moet veranderen: men moet wat over hebben voor de zaak, zonder dadelijk een geldelijke vergoeding te eischen. Een andere debater meent, dat vele Javanen niet uitsluitend op voordeel bedacht zijn bij het schrijven van schoolbloeken.

Er wordt opgemerkt, dat er te weinig schoolboeken zijn en dat er onder de bestaande vele niet goed zijn, met name die, welke door Hollanders zijn geschreven of waarin door Hollanders veranderingen zijn aangebracht.

Op de H.I.S. kan bevordering van het onderwijs in de landstaal worden verkregen door afschaffing van het Maleisch als leervak, en vooral door bij de bevordering van leerlingen en het uitreiken van een certificaat de kennis van de moedertaal te laten meetellen. Dit laatste kost de regeering niets en zal van goeden invloed zijn op het onderwijs in het Javaansch, zoowel wat betreft de onderwijzers, die er meer werk van zullen maken, als de leerlingen, die er zich met meer ernst op zullen toeleggen.

Een cursus tot opleiding van taalonderwijzers heeft bestaan, maar is niet voortgezet. De vergadering moet het verzoek tot de regeering richten om dezen cursus weer in het leven te roepen. Ook onder de europeesche onderwijzers aan scholen met inlandsche leerlingen moet de studie van de landstaal bevorderd worden.

Een der aanwezigen meent, dat het Javaansch niet kan worden ingevoerd op de europeesche en de hollandsch-chineesche school. Ook het beginnen met het onderwijs in het Nederlandsch in de 3de klas van de H. I. S. acht hij niet wel door te voeren, daar de resultaten van dit onderwijs dan zullen achteruit gaan en de school in de schatting van het publiek zal dalen.

De prae-adviseur weerlegt in zijn antwoord dit laatste punt. Hij verklaart in te stemmen met hen, die de kennis van de landstaal willen laten meetellen bij bevordering en eind-eksamen en juicht de oprichting van cursussen voor aanstaande taalonderwijzers toe. Hij wenscht dit alles samen te vatten in een verzoek, door het bestuur van het Java-Instituut tot de regeering te richten. De voorzitter van het congres wil liever eerst deze punten door middel van de pers verder bekend maken. De vergadering dringt er op aan, dat het bestuur van het Java-Instituut instemming zal betuigen met de uitgesproken wenschen. Dit geschiedt bij monde van den voorzitter.

HET CONGRES TE BANDOENG.

Dit congres had plaats in de pendopo van de Kaboepaten. Aanwezig waren ongeveer 400 personen, waaronder de resident, de assistent-resident, de adviseur voor inlandsche zaken, de inspecteur en de adjunct-inspecteur van het inlandsch onderwijs, de directeuren van de Normaalscholen te Garoet en te Poerwakarta en eenige europeesche onderwijzers.

Het congres begint met de behandeling van het prae-advies van R. Poeradiredja over het karakter van de soendasche taal. Hierbij wordt gewezen op het eigen karakter van de taal en den eisch, om daarmee rekening te houden bij het opstellen en het bewerken van boeken in het Soendaasch.

Bij het hierop volgend debat wordt aangedrongen op de oprichting van een tijdschrift, waarin verschillende punten betreffende het gebruik van woorden enz. kunnen worden besproken. De prae-adviseur merkt op, dat hiervoor het reeds bestaande maandblad Poesaka Soenda kan worden gebruikt.

(Het tweede congres-onderwerp, over het onderwijs in het Soendaasch, zal aan het slot van dit verslag besproken worden).

Door Mangoendikaria was een prae-advies geleverd over het invoeren van dialekt-woor-

den in de standaardtaal. Dit komt in behandeling tegelijk met dat over het gebruik van de z.g. ,,hooge taal'' in het Soendaasch (praeadviseur R. K. A. Soeriawinata).

Men spreekt den wensch uit, dat zal worden samengesteld een lijst van ,,hooge woorden'' en het gebruik daarvan en een Soendaasch Woordenboek met verklaring in het Soendaasch. Opgemerkt wordt, dat een lijst als de bedoelde reeds is samengesteld door de heeren J. Kats en M. Soeriadiradja. Dienstbrieven, in elk geval die tusschen Soendaneezen onderling, moeten in de landstaal worden gesteld. Daarvoor is noodig een vaststelling van titulatuur, vorm van adressen, enz. Ook dienen Soendaneezen in hun bijeenkomsten zich uitsluitend te bedienen van hun moedertaal.

Eenigen zijn er voor, in de z.g. standaardtaal ook teekenende dialekt-woorden op te nemen. In een samen te stellen woordenboek zullen ook de dialekt-afwijkingen moeten worden vermeld.

De prae-adviseur, die het onderwerp ,,Verschillende woordgroepen in het Soendaasch naar aanleiding van ouderdom, stand enz. van de sprekers'' zal inleiden (R. Moeh. Moehjidin, schoolopziener te Weltevreden) heeft bericht gezonden, dat hij wegens drukke werkzaamheden het congres niet kan bijwonen. Dit onderwerp wordt alzoo niet behandeld.

R. H. Soemadipradja licht zijn prae-advies over de soendasche dichtkunst toe.

Dit onderwerp heeft de volle belangstelling van de vergadering, vooral doordat een bekwaam tembang-zanger alle aangehaalde voorbeelden ten gehoore brengt. Allen zijn het er over eens, dat de inheemsche dichtkunst moet worden hooggehouden en, waar noodig, moet worden verbeterd. Er wordt gewezen op veel voorkomende fouten en op de schoonheid van goede tembang. Ook bij de opleiding van onderwijzers mag de eigen dichtkunst niet worden verwaarloosd.

R. Djajadiredja leidt het onderwerp in: de spelling van het Soendaasch met eigen (soendaasch-javaansch) karakter. Hij wijst op daarbij voorkomende misvattingen en doet ter zake eenige voorstellen. Besluiten te dezen opzichte worden niet genomen.

M. Soeriadiradja licht de wenschelijkheid toe van de oprichting van een vereeniging ,,Sastra Winangoen'', welke zich in het bizonder zal bezig houden met de behandeling van vragen op het gebied van soendasche taal- en letterkunde.

Op voorstel van den voorzitter laat de vergadering de regeling van deze zaak verder over aan het bestuur van het Java-Instituut.

Het onderwerp: ,,Onderwijs in de landstaal'' wordt behandeld door M. Soeriadiradja, die o.m. het volgende opmerkt.

Waar men bij onderwijs of eksamen nog werk maakt van de landstaal, daar loopt dit zoo goed als uitsluitend over: dictee en spelling! Over een verbeterde methode van taalonderwijs wordt bijna nooit gesproken.

De taal is een zeer voorname factor van het onderwijs, bij alle leervakken wordt ze gebruikt. Bij elk vak heeft men echter een vasten vorm van zinnen en een steeds terugkeerenden ,,schooltoon''. Aan de eischen van de taal als zoodanig wordt daarbij niet gedacht.

De weinige waardeering van de moedertaal blijkt vooral op scholen, waar Nederlandsch wordt onderwezen. Op de H. I. S. zijn de oogen van leerlingen en onderwijzers verblind door het licht, dat van het Nederlandsch uitstraalt! De landstaal mag zich niet verheugen in de belangstelling van de autoriteiten, bij overgang en eind-eksamen heeft de kennis van de moedertaal geen invloed op den uitslag. Men kan daarvoor volslagen onvoldoende hebben en toch met glans slagen. En omgekeerd: een schitterend cijfer voor de landstaal legt geen gewicht in de schaal. Hier ligt een van de hoofdredenen, waarom het onderwijs in de moedertaal zoo weinig de belangstelling heeft van onderwijzers en leerlingen. De inleider verzoekt den vertegenwoordiger van den directeur van O. en E. om de zaak ter kennis van het Departement te willen brengen, opdat ze door de bevoegde autoriteiten worden overwogen.

Menig taalonderwijzer is niet berekend voor zijn taak, hij heeft er geen speciale opleiding voor ontvangen. De cursus voor inlandsche taalonderwijzers, die vroeger gedurende een jaar verbonden was aan de Instelling voor Inlandsche Talen enz. te Weltevreden, moet weer in het leven worden geroepen.

Ook op de Rechtsschool en de Rechtshoogeschool moet het Soendaasch onder de leervakken worden opgenomen.

Behalve in de opleiding van het personeel moet ook verbetering worden gebracht in de leermiddelen. Er bestaan reeds eenige goede lees- en taalboeken, maar dit aantal moet worden uitgebreid. Hiervoor stelle men geen commissie in, dat geeft maar aanleiding tot eenzijdigheid. Er mag op dit gebied geen dwang bestaan, doordat van hoogerhand wordt voorgeschreven, welke boeken men moet gebruiken. De juiste regeling is: er worde een lijst van geschikte boeken samengesteld, waaruit elk schoolhoofd vrij is de werken te kiezen, die hij voor zijn leerlingen het meest geschikt acht.

Bij het debat blijkt, dat vrijwel allen het omtrent de hoofdzaken met den inleider eens zijn. Enkele punten worden nog nader toegelicht. Zoo wijst een der sprekers er op, dat men niet meer in zijn moedertaal naar iemands gezondheids vraagt, maar dat men in vele gevallen te hooren krijgt: ,,Hoe haat het? Het haat hoed!'' Een haarknipper noemt zich geen ,,toekang tjoekoer'' meer, maar geeft de voorkeur aan ,,barbeur'', daar dit voornamer klinkt. Niet alleen in de school, maar ook daarbuiten moet op het gebruiken van de moedertaal worden gelet!

Het Nederlandsch heeft in de oogen van het publiek een al te groote waarde. Het eindeksamen van een Normaalschool staat, wat het aantal vakken en de daarin vereischte kennis en vaardigheid betreft, zeker niet beneden het klein-ambtenaarseksamen. Toch schat men algemeen het laatste hooger, omdat het kennis van het Nederlandsch meebrengt.

Ten slotte stelt de inleider de volgende motie voor:

Het Taalcongres, op initiatief van het Java-Instituut van 12 t/m 14 October 1924 te Bandoeng gehouden;

gehoord het prae-advies en de besprekingen

betreffende het onderwijs in het Soendaasch op inlandsche scholen en op andere inrichtingen van onderwijs, waar dit onderwijs wordt gegeven of behoort te worden gegeven;

besluit aan de regeering inwilliging van de volgende wenschen te verzoeken:

1. Het onderwijs in het Soendaasch worde op scholen, waar dit de voertaal is, tot een hoofdvak gemaakt.

2. Op scholen, waar het Nederlandsch voertaal is, sta de waardeering van de kennis der leerlingen van het Soendaasch bij overgang en bij toelatings-en eindeksamen niet te ver beneden die van de kennis van het Nederlandsch.

3. Met het geven van onderwijs in inlandsche talen op inrichtingen van Vio en Mulo en op de Rechtsschool worden leerkrachten belast, die daarvoor een aan de eischen beantwoordende opleiding hebben genoten.

4. De opleidingscursus voor onderwijzers in inlandsche talen, die vroeger heeft bestaan, worde weer in het leven geroepen en — zoo mogelijk — op nog beteren voet dan vroeger geregeld.

5. De leerboeken voor de scholen worden niet door het Departement voorgeschreven, doch de keuze daarvan worde — onder bepaalde voorwaarden — aan de betrokken onderwijzers overgelaten.

6. Allen, die belast zijn met het onderwijs aan of de inspektie van scholen, bestemd voor inlandsche leerlingen, moeten van de landstaal studie hebben gemaakt.

7. Aan de Rechtsschool worde het Soendaasch als leervak ingevoerd.

Omtrent punt 5 van deze motie bestaat verschil van meening. Besloten wordt deze zaak nader in Poesaka Soenda te bespreken.

De overige punten worden met algemeene stemmen aangenomen.

De voorzitter sluit dit congres met dank aan allen, die tot het slagen hebben bijgedragen en onder mededeeling, dat de onderwerpen, die hier nog niet voldoende mochten zijn besproken, in het maandblad Poesaka Soenda nader kunnen worden behandeld.

INHOUD.

Het Congres van het Java-Instituut, gehouden te Jogjakarta, 24 — 27 December 1924.

Woensdag 24 December.

Donderdag 25 December.

Vrijdag 26 December.

Zaterdag 27 December.

Bijlagen.

Platen.

De leden van het Java-Instituut worden er aan herinnerd, dat begin October a.s. over het nog verschuldigd bedrag aan contributie's en abonnementsgelden per postkwitantie beschikt zal worden.

De Secretaris-Penningmeester.

DJÅWÅ

TIJDSCHRIFT VAN HET JAVA-INSTITUUT

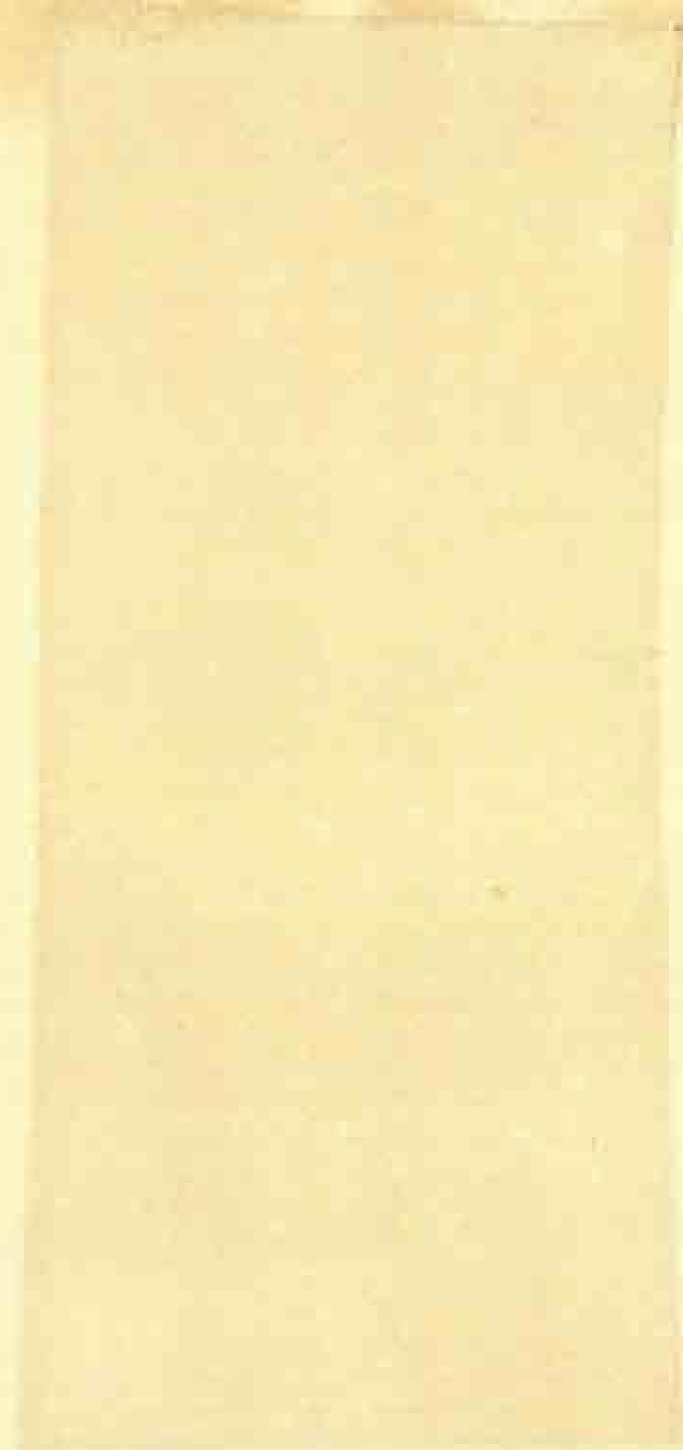
ONDER REDACTIE VAN:
Professor Dr. RADEN ARIO HOESEIN DJAJADININGRAT, J. KATS, S. KOPERBERG EN M. SOERIADIRADJA

Aflevering 5 5e Jaargang

INHOUD:

LIJST DER PLATEN. (tegenover blz.)

UITGEGEVEN DOOR HET JAVA-INSTITUUT TE WELTEVREDEN BIJ G. KOLFF & Co.

Koperplaat uit de coll. Dom, met oudjavaansche inscriptie en teekening.

EEN BELANGRIJKE HINDOE-JAVAANSCHE TEEKENING OP KOPER

door

Dr. W. F. STUTTERHEIM.

„Na de beeldhouwkunst" zegt Dr. Krom in zijn Inleiding tot de Hindoe-Javaansche Kunst „noemen wij allereerst de schilderkunst, waarvan echter uitsluitend te vermelden valt, dat zij gekend en beoefend werd, doch dat er niets van rest."

Hiermede meent de schrijver niet de ornamentale doch de figurale schilderkunst, zooals blijken kan uit hetgeen hij ter sprake brengt om aannemelijk te maken dat zulk een kunst ook op Java zou hebben bestaan.

„Het zou trouwens ongerijmd zijn, dat de kolonisten, wier beeldhouwkunst op zulk een hoogen trap stond, de schilderkunst geheel zouden hebben verwaarloosd, welke toch, naar Adjanta bewijst, in Voor-Indië juist in dezen tijd zulk een vlucht had genomen."

De schrijver gaat dan voort: „Practisch hebben wij hieraan echter niet veel, want, gelijk gezegd, geen enkel spoor van Hindoe-Javaansche schilderkunst is op Midden- of Oost-Java gespaard gebleven, en wij weten dan ook volstrekt niet, of die schilderkunst zich nauw bij de Voor-Indische heeft aangesloten, dan wel, gelijk waarschijnlijker is, een eigen Javaansch karakter heeft gedragen."

Nu is het inderdaad waar, dat frescoschilderingen, zooals die in de grottempels van Adjanta overvloedig te vinden zijn, op Java niet voorkomen. Doch de schrijver zegt onzes inziens te veel als hij beweert, dat het niet mogelijk is iets naders omtrent de verwantschap van hindoejavaansche schilderkunst, waarvan hij terecht het bestaan aanneemt, en die van Indië te weten te komen. Hij had op dit punt, de stijlverwantschap en in het bijzonder de graad daarvan, een meer positieve uitspraak kunnen doen, indien hij nogmaals had kennis genomen van de teekening op een koperen plaat, die wij hier reproduceeren en die door hem in het Kwartaalverslag van den Oudheidkundigen Dienst 1914, eerste kwartaal, aldus is beschreven:

„Van den Heer G. Dom te Tjebongan ontving ik ter inzage een zeer merkwaardige koperplaat, waarop in het midden is voorgesteld een vrouwefiguur, welke een kind draagt; het geheel omgeven door 36 regels Midden-Javaansch Kawi-schrift. De inscriptie is vooral voor onze kennis der Hindoe-Javaansche godsdienstige voorstellingen van belang, daar zij klaarblijkelijk verschillende formules bevat ter eere van de ook door vele Sanskrit-epitheta gehuldigde Dewi."

Voorzoover wij weten heeft Dr. Krom later deze plaat nimmer aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen, althans van een publicatie van een dergelijk onderzoek is ons niets bekend. In zijn „Inleiding" missen wij de vermelding of een afbeelding ervan zeer. Dit is alleszins te betreuren, aangezien het bij die gelegenheid aan den schrijver zou duidelijk geworden zijn, dat de op deze koperen plaat gegraveerde teekening ons wel degelijk nadere gegevens kan verschaffen omtrent stijlovereenkomsten en speciaal omtrent het reeds in dien tijd al of niet voorkomen van een „eigen Javaansch karakter".

Want, dat teekenkunst en schilderkunst voor de hindoejavaansche periode niet gescheiden mogen worden, zal weinig tegenspraak ontmoeten, indien men bedenkt dat de in Zuid-Azië algemeen gevolgde werkmethode sinds menschenheugenis gebruik maakte en maakt van uitvoerige voorschetsen, in dien zin, dat deze later met kleuren als het ware worden opgevuld. Een methode, waarvan de sporen zoowel bij de opgravingen in Turfan konden worden geconstateerd, als nog heden ten dage

in Tibet gebruikelijk is en, wat voor ons doel meer zegt, op Bali. Het is slechts hoogstonwaarschijnlijk te noemen, dat deze methode de hindoejavaansche periode als het ware zou hebben overgeslagen.

Het ligt niet in onze bedoeling hier de inscriptie nader te behandelen, wat eerder in een vaktijdschrift thuis hoort. Wij hopen haar dan ook ter anderer plaatse aan een nader onderzoek te onderwerpen.

Niettemin lijkt het wenschelijk nu reeds enkele der erin vervatte gegevens mede te deelen, die, in verband met de teekening, van belang kunnen zijn.

Zooals Dr. Krom terecht opmerkte wordt in deze inscriptie ,,de'' godin, Dewi, aangeroepen. En uit de verschillende opgesomde namen blijkt, evenals uit de daarbij behoorende mystieke syllaben, dat men de godin in de veelheid harer kwaliteiten noemt, in het bijzonder in die van Godenmoeder, Moeder Gods.

Het milieu, waaruit de plaat voortkomt, is sjiwaïetisch en de aangeroepen godin heeft als een andere verschijningsvorm de welbekende Doerga, zoowel die, welke wij in beeld aan hindoejavaansche tempels aantreffen (Doerga-Mahisjasoeramardini), als die, welke op Bali tot de beruchte kerkhofgodin is geworden (Doerga-Kalika). Daarnevens treedt de voor Java nog heden ten dage zoo belangrijke Sri in de rij der verschijningsvormen. De inscriptie is dan ook tot beter verstand der onderlinge verhoudingen van deze hoogstbelangrijke figuren van groote beteekenis.

Hier zullen wij ons echter, zooals gezegd, tot de stijlcritische behandeling van de erop gegraveerde teekening bepalen.

Tot het beste, wat de hindoejavaansche kunst van Midden-Java heeft opgeleverd behoort zij echter allerminst, vooral als wij letten op den tijd, waarin zij moet zijn vervaardigd en dien wij, benaderenderwijs en afgaande op de schriftsoort, in de 8e-9e eeuw stellen. In de omgeving, waaraan zij haar ontstaan te danken heeft, de zoogenaamde klassieke periode, is menig werkstuk te vinden, dat het onze verre overtreft en dat getuigt van een grooter kunstvaardigheid en schoonheidszin. Hier een eenigszins onbeholpen gewerkte vrouwefiguur met een te groot hoofd en zeer dunne beenen, absoluut misteekende teenen en een schematisch aangegeven gewaad. In de armen een kind, dat, zooal niet de moeder, dan toch anderen aan het schrikken zou gebracht hebben. Daarenboven heeft de kunstenaar hier en daar, b.v. bij de linkerborst, bepaald geknoeid en getuigt het voetstuk niet van overgroote zekerheid.

Toch valt het onmiddellijk op dat de geheele figuur een geest van teederheid ademt en een gratie vertoont, die deze fouten op het eerste gezicht niet in het oog doet vallen. Of deze goede kwaliteiten aan het genie van den maker zijn toe te schrijven, of dat hier de traditie en het daardoor gestelde voorbeeld van de Moeder-Godsuitbeelding den maker geholpen heeft, is niet lastig uit te maken. Het is duidelijk dat het laatste het geval moet geweest zijn.

En dit is tevens weer een bewijs voor de groote beteekenis van traditiekunst, n.l, dat daarin niet steeds genieën of ook maar talenten noodig zijn om tot een bevredigend of zelfs bekoorlijk resultaat te geraken. Want hier hebben wij, naast duidelijke bewijzen van onmacht van den maker, in zijn teekenfouten gemanifesteerd, een charme van het geheel, dat menigeen zich tot dit figuurtje, in zijn teeder liefkozende moederhouding, doet aangetrokken gevoelen. De traditioneele Moeder-Godsuitbeelding liet den maker met poovere middelen een uitslag bereiken, die zijn fouten volkomen op den achtergrond deed treden.

De roerende eenvoud van de voorstelling, uitgedrukt in de lichte buiging van het steunende onderlijf en de neiging van het krachtig gesneden hoofd, bekroond door een achtdeelige tooi, die even aan een chrysant doet denken, door de om-

vatting van het naar een pop gelijkende kind en de opheffing tot liefkozing van de rechterhand, staat in flagrante tegenstelling tot de aan het angstwekkende grenzende monstra van het tantrisme, die echter al evenzeer door de traditie van uit kunstenaarsbrein geboren vormen tot werkelijke schoonheid werden.

En toch is, blijkens de inscriptie, onze voorstelling niet zooveel minder tantrisch te noemen, grenst zij er al zeer nauw aan. Een bewijs te meer hoe gevaarlijk het is, indien kennis niet aan schoonsheidsextase vooraf gaat; hoe licht had men, afgaande op de eenvoud van dit vrouwenfiguurtje kunnen besluiten tot een evenredige eenvoud in de leer. Iets dergelijks dus, als men bij Baraboedoer ondervindt, waar de rustige soberheid der reliefs reeds meermalen deed veronderstellen dat het in dien tijd en ter plaatse beleden Boeddhisme een even sober karakter droeg, terwijl meer en meer bewijzen kunnen worden bijgebracht voor de veronderstelling dat toen ter tijd het tantrisme reeds bloeide en in zijn geheimleer de verschrikkingen van het mysterie borg.

Traditie ook doet den koelie, die op de spoorwagens de wajangs schetst, door de door eeuwen geworden profiellijnen het karakter van den voorgestelden persoon ten duidelijkste geven, tenminste voor hen, die weten.

Zoodra echter diezelfde man zich zet tot het maken van teekeningen, welke niet behooren tot den schat van traditioneele vormen, zal zijn pogen mislukken en niets tot stand brengen, wat ook maar iemand iets zeggen kan.

Door traditiekunst wekt zelfs een geheel volk den schijn uit louter kunstenaars te bestaan en wordt dat volk beschouwd als door de goden bijzonderlijk begenadigd. Zij die onbekend zijn met het wezen der traditiekunst gelooven dat en schrijven het in boeken; het eiland Bali kan er van getuigen. Zoodra echter in een bepaald gedeelte van zulk een gebenedijd land de traditie verbroken wordt en, om tot kunst te komen, de bevolking uit zich zelf zal scheppen moeten, heet het, dat westersche cultuur het kunstenaar-zijn gedood heeft en wijst men met verachting op de stuntelige producten, die middelmatige krachten in de plaats van hunne traditiekunst trachten te vervaardigen.

Traditiekunst is de beschermster der middelmatigen en wordt op haar beurt weer door de massa der middelmatigen voortgedragen tot de meester komt, die het aandurft het bestaande te vervormen en school daarmede te maken.

Traditie ook deed en doet menig bescheiden kracht in de neo-gothiek dezelfde resultaten van wijding en devotie bereiken, die enkele der middeleeuwsche meesters krachtens hun kunstenaarsgenie uit het starre pantheon hunner voorgangers een innig menschelijke Godsverbeelding deden scheppen.

Doch, dwalen wij niet af.

Het vergelijkingsmateriaal voor Indië, waaraan wij het „eigen Javaansch karakter'' zullen kunnen toetsen, is schaarsch. Wel komen vele afbeeldingen van de Moedergodin met haar kind voor, maar deze zijn alle zeer jong. Het materiaal zouden de schilderingen der Adjantagrotten bieden, waarvan reeds meerdere geleerden een zekeren graad van verwantschap met hindoejavaansche kunst uit de oudere periode constateerden, doch daar treffen wij onze voorstelling niet aan; wat reeds uit het boeddhistisch karakter der grotschilderingen en het sjiwaïetische van onze teekening verklaarbaar is. De stijl der daar te vinden vrouwefiguren vertoont echter onmiskenbaar trekken van verwantschap; wat temeer opvalt, indien wij enkele figuren uit deze schilderingen direkt in hun opzet vergelijken met de onze.

Vooral als wij nog andere schilderingen, zooals die van Bagh en Sigriya, in de vergelijking betrekken. Laten wij de zonderlinge, doch iconographisch hoogst merkwaardige en waarschijnlijk bij deze figuur behoorende hoofdtooi terzijde, dan tref zoowel in houding als in profiel over-

eenkomst, sterker dan die, welke men bij de vergelijking der sculpturen kan constateeren. Overslanke beenen zijn in de Adjantaschilderingen geen zeldzaamheid en gelden daar klaarblijkelijk voor schoon, zoodat de al te magere van onze figuur gedeeltelijk zelfs opzettelijk zouden kunnen zijn gegeven. Elders is dit veel minder het geval. Opmerkelijk ook is dat de doek, die de vrouw om de beenen draagt, juist dezelfde horizontale banden vertoont welke men op de grotschilderingen van Adjanta als de gewone kan waarnemen en dezelfde, die men ook aan enkele der oudste der middenjavaansche vrouwen-bronzen terugvindt. Ook het gelaatsprofiel vertoont sterke trekken van verwantschap en dat de kunstenaars van Adjanta in het weergeven van kleine kinderen niet al te sterk zijn geweest, hoewel zij er toch altijd nog menschelijke wezens van gemaakt hebben, daarvan kan een blik op de reproducties in Griffiths, ,,The paintings in the buddhist cave-tempels of Ajanta'' overtuigen (fig. 71 en elders; voor den overslanken bouw der vrouwen fig. 73 enz.), hoewel dit laatste natuurlijk slechts negatieve kracht bezit.

Zooals wij reeds opmerkten, vertoont de teekening sterker trekken van verwantschap met den opzet der Adjantafiguren dan de oudere hindoejavaansche sculpturen dit doen; wat wel aan de verschillende techniek zal zijn te wijten. Hier schuilt een gevaar, waaraan niet alle onderzoekers ontsnapt zijn, dat namelijk de vergelijking van kunsten van ongelijke techniek geheel andere resultaten geeft dan die van kunsten van gelijke techniek. En al is onze plaat geen schildering, de scheppers van de Adjantaschilderingen hebben hunne figuren toch ook eerst in contouren opgezet, om daarna de omschreven vlakken van kleuren te voorzien.

De gelijkenis is te treffend om daarin geen aanleiding te vinden een nauwer graad van verwantschap aan te nemen tusschen de kunst, waartoe onze teekening behoort en die, welke in Adjanta tot uiting gekomen is, dan het aannemen van een eigen javaansch karakter wel gedoogt. Zooals gezegd, een enkele blik op de resten van grotschilderingen elders, versterkt ons slechts temeer in deze onze overtuiging.

Daarmede is ons vergelijkingsmateriaal echter uitgeput. Want de teekeningen in de alleroudste handschriften zijn nog altijd eenige eeuwen jonger dan de onze en die der grotten. Wel is deze beperktheid van vergelijkingsmateriaal een reden om bijzonder voorzichtig te zijn, aangezien alsnog elders teekeningen zouden kunnen te voorschijn komen van nog grooter verwantschapsgraad.

Doch ook de Adjantaschilderingen hebben niet alle denzelfden stijl en zelfs binnen dit terrein kunnen wij de verwantschapsgrens nauwer trekken. Daarenboven willen wij er hier nogmaals de aandacht op vestigen, dat het zoeken naar prototypen van hindoejavaansche sculpturen in Indië niet beteekenen mag het zoeken naar identieke stijlen. Van een volksplanting in grooten stijl is voor den tijd, waar wij ons hier mede bezig houden geen sprake; er was reeds lang contact tusschen Indië en Indonesië en het meeste wat wij kunnen bereiken is het aantoonen van wezensverwante stijlen.

Men veroorlove ons, tot het verkrijgen van eenig meer perspectief, de resultaten van een vorig onderzoek hier te laten volgen, aangezien zoowel bij deze, als bij gene gelegenheid de westelijke kunstscholen ter sprake zijn gekomen.

Naar aanleiding van ons Rama-onderzoek meenden wij namelijk te moeten veronderstellen, dat via Goedjarat reeds vóór den bekenden islam-invloed een geregelde beïnvloeding van den Archipel moet hebben plaats gehad met Ceylon als tusschenstation.

Als brongebied voor deze beïnvloeding namen wij aan het rijk van Harsjawarddhana, d.w.z. geheel het oud-indische cultuurland van Bengalen tot aan de havens van Goedjarat. In de onmiddellijke nabij-

heid (betrekkelijkerwijs gesproken) van deze laatste plaatsen, die intusschen ook voor beïnvloeding vanuit Perzië en verderop naar het Noorden van groot belang waren, liggen de grottempels van Adjanta en in zekeren zin ook die van Ellora, waarin eveneens overeenkomstige stijleigenaardigheden werden geconstateerd met betrekking tot Java. Wij vermoedden toen, dat men eerder mag veronderstellen, dat de reis naar den Archipel via het naburige en wel immer scheepsgelegenheid geboden hebbende handelscentrum van Goedjarat zal ondernomen zijn en niet, zooals IJzerman veronderstelde, door de (grootendeels onbevaarbare) rivieren naar de oostkust van Indië „af te zakken''.

Door echter het Goedjaraatsche land als knooppunt tusschen de Oude Wereld, Indië en Indonesië (met China in het verschiet) aan te nemen, komt men er vanzelf toe ook de uitstraling van het oudindische cultuurcentrum bij de Ganges, met de godsdienstcentra Nalanda en andere, naar Indonesië dienzelfden weg te laten nemen, terwijl de oostelijke uitstraling, naar Bengalen, Tibet, Nepal enz. zich voornamelijk tot Achter-Indië zal hebben beperkt.

Zien wij nu inderdaad dat op Ceylon talrijke werkstukken gevonden worden, die eveneens een groote mate van verwantschap vertoonen met die van de oudere boeddhistische periode in Indonesië (want die hebben wij uitsluitend op het oog), dan wordt daardoor onze veronderstelling reeds waarschijnlijker. Daarbij hebben wij de aandacht gevestigd op het merkwaardige verschijnsel dat de eigenlijke opkomst van het soematraansche rijk Sjriwidjaja, dat over Midden Java den scepter heeft gezwaaid, samenvalt met de opkomst van dergelijke kleinere rijken, gelegen in, gedeeltelijk om het groote rijk van Harsjawarddhana en dat zij te dateeren valt kort na den dood van dezen alleenheerscher en het uiteenvallen van het door zijn krachtig bestuur samengehouden indische keizerrijk. Wij gelooven, dat de resultaten van ons onderzoek met betrekking tot de koperplaat zich niet tegen deze hypothese verzetten. Wel is zij sjiwaïetisch, doch naast en met het Boeddhisme van Harsja's koninkrijk heeft het Hindoeïsme gebloeid en wij meenen zelfs hierin aanleiding te moeten vinden tot de vraag of ook niet op Java (Midden Java) zoowel boeddhistische als sjiwaïetische bouwwerken in denzelfden tijd en hetzelfde milieu tot stand zijn gekomen. Waar zelfs in Nalanda naast elkaar Sjiwaïeten en Boeddhisten hebben geleefd en geleerd, mag zulks ons van Java allerminst bevreemden.

Wij blijven dus aannemen een oudindisch cultuurcentrum, dat onder de regeering van Harsjawarddhana tot grooten bloei geraakte (iets waarvoor de bewijzen overvloedig voorhanden zijn) en een uitstraling naar Indonesië hoofdzakelijk via het Westen en naar Achter-Indië via het Oosten. Het spreekt vanzelf dat wij ook de mogelijkheid van een contact tusschen Sjriwidjaja en het Oostelijke deel van Harsja's rijk openlaten, doch wij achten dezen weg niet de belangrijkste, daar hij in Bengalen een eindpunt en niet, zooals in Goedjarat, een knooppunt met de wegen, die naar de Oude Wereld geleid hebben, heeft gehad. Na den ondergang van Harsja's rijk krijgen de nu staatkundig onafhankelijke landen gelegenheid ook in de kunst onafhankelijk te worden; van dien tijd dateert dan ook de eigenlijke differentiatie der indische stijlen.

Zoo vormen Zuid-Indië, Bengalen, Tibet, Nepal, Sindh enz. voor deze periode parallelen met Indonesië; directe ontleening uit deze streken kan eerder hebben plaatsgehad, doch nemen wij voor deze periode niet als van beteekenis aan.

Of de kunst van den Diëng ook onder het boven beschrevene moet vallen, durven wij hier nog niet te beslissen; in ieder geval staat Oost-Java, ook in den ouderen tijd erbuiten. Hier werkten misschien gansch andere invloeden, waartoe de sculpturen van Djala Toenda den sleutel zouden kunnen bezitten.

Met dat al zouden wij niet gaarne onze plaat voor een indisch product willen verslijten; het kawischrift der inscriptie behoedt ons daar reeds voor en de corrupte sanskrit-woorden leggen nogmaals den nadruk op het traditioneele karakter. Maar juist niettegenstaande dat alles treft ons de gelijkenis temeer.

Van een „eigen Javaansch karakter" kan hier, naar onze meening, nog niet gesproken worden.

Weltevreden, 20 Juli 1925.

Het grafhuis met poort van den regent Klèwang (ondergeschikte van den Sultan van Soemenep).

Links van de 2e ingangspoort. Rechts op de foto ziet men de poort van het grafhuis van den regent, links de ingangspoort.

Eerste toegangspoort Gapoero Besar.

Links van de tweede ingangspoort.

DE BEGRAAFPLAATSEN DER OUDE REGENTEN VAN GRISEE VOOR, TIJDENS EN NA COMPAGNIES TIJD

(Vide Jhr. Mr. J. K. J. DE JONGE, „DE OPKOMST VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG OVER JAVA")

door

R. A. A. KROMODJOIO ADINEGORO,
Oud-Regent van Modjokerto.

Tijdens mijn verblijf bij den regent van Grisee bracht ik op een wandeling een bezoek aan de begraafplaatsen der oude regenten van Grisee, gelegen in het centrum van de stad. Tot mijn verbazing zag ik daar interessante en prachtige overblijfselen. Voor zoover ik gezien en gehoord heb, is er op geheel Java géén begraafplaats van regenten of aanzienlijke personen, die zoo interessant is zoowel geschiedkundig als artistiek. Op een paar na is iedere begraafplaats voorzien van een poort. Op iedere poort zijn inskripties aangebracht op bekapten bergsteen in reliëf in nieuw-javaansche en arabische letters, de jaartallen bevattende in tjandra sêngkala van den bouw en den naam van den regent, „den oprichter". Bovendien zijn er bij alle begraafplaatsen aan weerskanten van den ingang naar het graf zelf eveneens opschriften op bekapten bergsteen in reliëf en de naam van den overledene. Deze overblijfselen doen niet onder voor die van Madjapahit en andere oudheden op Java voor wat betreft de vele, prachtige, nauwkeurige en duidelijke opschriften, allen in reliëf, waarvan iedere letter en ieder cijfer ± 5 c.M. groot is. Met het oog op den korten tijd heb ik slechts korte afschriften kunnen maken van de inskripties van enkele der poorten en monumenten, in hoofdzaak van de namen en jaartallen, onder aanteekening dat de daarin voorkomende jaartallen in javaansche (Çaka en wel in Tjandra sêngkala) en in arabische jaren zijn.

Alvorens over te gaan tot het onderwerp „de afschriften der betrekkelijke inskripties" geven wij hier eenige data uit de geschiedenis van de Oost Indische Compagnie, ten einde te kunnen nagaan in welk jaar ongeveer het regentschap Grisee is begonnen.

Hiervoor is geput uit „De opkomst van het nederlandsch gezag over Java: verzameling van onuitgegeven stukken uit het Oud Koloniaal Archief, uitgegeven en bewerkt door Jhr. Mr. J. K. J. De Jonge, Adjunct-Rijks-Archivaris", van deel 1 tot en met deel 13 van den jare 1595 tot en met 1811.

Vide deel 7 bladz. 126-129. Rapport. Dezelfden aan dezelfden, ddº. 1 Augustus 1677; in het leger op Soerabaja, luidt:

„Speelman ordinaris raad van Indië „gaande gecommiteerd als admiraal en „veldoverste (bladz. II en III) kreeg het „bevestigend bericht van de verovering „van Mataram door Troenodjoio. Op 24e „Juli 1677 liet Speelman de hoofden van „Soerabaja, Madoera en andere hoofden „o. a. de Loerahs van Grisee den eed af-„leggen van getrouwheid aan Speelman als „gemachtigde des Soesoehoenans, welke „eed hun werd voorgezegd door den groot-„priester van Ampel, Kiai Mas Anoem."

Bladz. XCVIII luidt:

„Kommandeur Couper en kapitein Jonker „vonden de schuilplaats van Troenodjoio „boven op een schier ongenaakbare berg-„spits Limbangan genaamd, ten noorden „van den Kloet gelegen. Op den 27en De-„cember 1679 op genade en ongenade gaf „Troenodjoio zich over aan Kapitein Jon-„ker. De Soesoehoenan liet Troenodjoio „dooden."

Bladz. CII. ,,Op den 27en April 1680 ,,kwam de Kommandeur Couper met ,,een legermacht te Grisee aan en den ,,volgenden dag marcheerde hij met zijn ,,macht naar Giri. De heilige opperpriester ,,ook genoemd Panembahan van Giri hoe- ,,wel 80 jaar oud, voerde zelf zijn man- ,,schappen, was in den strijd zwaar ge- ,,wond en viel ten slotte met drie zijner ,,zonen en vijf zijner neven in handen van ,,de Compagnie en Joedonegoro een der ,,javaansche aanvoerders. De Soesoe- ,,hoenan liet allen dooden.''

Uit het bovenstaande volgt, dat er te Grisee in 1680 nog geen regent was, slechts loerah's.

Vide De Jonge deel 8 bladz. XC—XCI: ,,De opstand van Soeropati begon in 1686. ,,In 1706 was Soeropati te Bangil door ,,twee kogels en een bomscherf gekwetst ,,en aan de gevolgen dier wonden kort ,,daarna te Pasoeroean overleden''.

Bladz. 301 Rapport van Kapitein Willem Sergeant aan de Hooge Regeering te Batavia dd°. Soerabaja 24 November 1706, luidende: ,,Sedert het afgaan van ,,mijn briefje aan UHEd. dd. 20e dezer ,,werd mij voorzeker de ontwijfelbare ,,dood van den moordenaar Sourapatty dat ,,tusschen 14 en 15 dezer geweest is, be- ,,kend gemaakt.................................

,,Gisteren voormiddag quam alhier, ,,dog mijn verzoek, bij mij te verschijnen ,,Tommagon Poespanagara van Grissee, ,,de welke mij verhaalde ,,dat Sourapatty ,,gevaarlijk ziek aan zijn bekomen quetsuur ,,tot Bangil lag, ja, buiten hoop van op- ,,komst enz.''

Uit het bovenstaande blijkt, dat Toemenggoeng Poesponegoro de eerste (een) regent was van Grisee, en dat zijn aanstelling moet plaats gehad hebben tusschen 1680 en 1706.

Deel 9 bladz. 23-24. ,,Rapport. De ,,Gouverneur-Generaal Hendrik Zwaar- ,,dekroon en Rade van Indië, aan de Be- ,,windhebbers der Gen. Oost Indische ,,Compagnie, Batavia 15e Januari 1719 als ,,vervolg van brief 6e December 1718.''— Hier staat nog vermeld: ,,de Javaanse ,,Tommagon Poespanagara van Grisee.''

Deel 10 bladz. 330. Memorie, opgesteld door den heer Nic. Hartingh, aftredend Gouverneur en Directeur van Java's Noord-Oostkust, voor zijn vervanger en opvolger den heer W. H. van Ossenbergh, dd. Samarang 26e October 1761 (uittreksel); luidt o. a. over Grisee bladz. 339-340: ,,Ik (Nic Hartingh) ben daar (Grisee A° 1746) de eerste resident geweest. Hier ligt heden als resident de koopman Van Suchtelen. De regenten zijn hier de Tommongong Tirta Diredja en Astra Nagara.'' Hieruit volgt dat er twee regenten in Grisee waren.

Lamongan. ,,Hier is hoofd de Tommongong Woengsoredjo, broeder van den eersten regent van Grisee.''.

Deel 11 bladz. 22: ,,Memorie opgesteld ,,door den Raad Extra ordinaris van N.I. ,,en afgaand Directeur van Java's Noord- ,,Oostkust, Willem Hendrik van Ossen- ,,berch, om te strekken tot narigt van ,,zijnen successeur, den Heer Johannes Vos, ,,aankomend Gouverneur en Directeur van ,,Java's Noord-Oostkust dd. Samarang 13e ,,Mei 1765''. — Bladz. 28 luidt over Grisee: ,,De onderkoopman Mr. Pieter Ras ligt ,,thans als Resident van Grissee.''

Bladz. 137. ,,Memorie van den afgaan- ,,den Gouverneur en Directeur van Java's ,,Noord-Oostkust den Raad Extra ordinair ,,van Nederlands India Johannes Vos, aan ,,zijn successeur de heer Johannes Rob- ,,bert van der Burgh, aankomend Gou- ,,verneur en Directeur van Java's Noord- ,,Oostkust dd. Samarang 24e July a° ,,1771''. — Bladz. 159 luidt: ,,In deesen ,,jare (1771) tot eerste regent in plaats ,,van zijn op desselfs van wegens uyt ,,een beroerte overgehoude lammigheyd ,,gedaane verzoek ontslagene vader, is aan- ,,gesteld zijn zoon den Tommongong Ardjo ,,Nohoro; en wijders omtrent Lamongan, ,,dat dies regent Djoyo Sentiko enz.''

Bladz. 395. ,,Memorie tot narigt voor

,,den Heer Johannes Siberg aankomend ,,Gouverneur en Directeur van Java's ,,Noord-Oost-Kust, ingerigt en overge- ,,geven door Johannes Robert van der ,,Burgh, Raad extraordinair van Neder- ,,lands Indië, afgaande Gouverneur en ,,Directeur, bij desselve vertrek naar Ba- ,,tavia in anno 1780. Samarang 19 Sep- ,,tember 1780''.

Bladz. 438 luidt: ,,Als Resident ligt ,,daar (te Grisee) de Koopman Barend ,,Willem Fockens en de Regenten, aan ,,elkander vermaagschapt, zijn de Tom- ,,mongongs Ardja, en Nagara, twee een- ,,voudige maar hubsche lieden'' (dus twee regenten in Grisee.)

Deel 12 bladz. 46: ,,Memorie van R. F. ,,van der Niepoort, aftredend gezaghebber ,,over den Oosthoek van Java, aan zijn ,,geëligeerden vervanger den tit. opper- ,,koopman Anthony Barkey dd. Soerabaja ,,9 Julij 1784''.

Bladz. 55 luidt: ,,Grissee onder de Tom- ,,mongons Ario en Brotto negoro (foutief: ,,moet wezen Ardja nagara en Brotto na- ,,gara), dat twee hupsche lieden zijn'' enz.

,,Dan is er een Capitein Chinees Ten ,,Tsing Ko, welke teffens pagter in het ,,sout is'' enz.

,,Lamongan, onder den Tommongong ,,Djoijo Dirdjo.''

Bladz. 81. Memorie tot naricht overge- geven door Johannes Siberg, gouver- neur en directeur van Java's Noord- Oost-Kust, aan zijn vervanger Jan Greeve dd. Samarang 18e September 1787; luidt op bladz. 109:

,,Lamongan onder het bestuur van den ,,Tommongong Djoijo Dirdjo''.

,,Grisee. Als Resident ligt aldaar de ,,Koopman Mr. Anthonis Schwencke, en ,,de Regenten zijn de Tommongong Ardja ,,Nagara en Broto Nogoro, beide brave ,,en hubsche lieden, en de laatste eerst in ,,April j.l. in plaats van zijn vader aan- ,,gesteld.''

Bladz. 464 verslag van W. H. Ysseldijk over de gesteldheid van Java's Oosthoek ddo. Soerabaja 15 Juni 1799:

,,§ 240. Lamongang werd thans bestierd ,,door den kundigen en wakkeren Regent ,,Tjondro Nogoro.''

,,§ 247. Grissee bestiert door twee aller ,,braafste en de Compagnie zeer getrouwe ,,Regenten in naame Ardjo Nogoro en ,,Brotto Nogoro.''

Deel 13 bladz. 118. Verslag der reis van N. Engelhard naar de Hoven van Soe- rakarta en Djokjakarta, naar den Oost- hoek en de Residentiën Japara, Rembang en Joana dd. Samarang 27e May 1803. Bladz. 161 Grisseesche Resident van Naar- sen. Bladz. 179. ,,De eerste Regent van ,,Grissee Ardjo Negoro gaf mij te kennen, ,,dat zijn hooge ouderdom en 32 jaarige ,,dienst hem het waarneemen van zijn ,,post zeer moeyelijk maakten, en hij ,,gaarne geneegen zoude zijn, zijne nog ,,overige dagen in stille rust door te ,,brengen, ingeval het de Compagnie ,,mogte behaagen, dat zijn thans als ma- ,,joor over het aldaar zijnde onbezoldigde ,,battaillon inlandsche militairen fungee- ,,rende zoon Ardjo Adinegoro hem als ,,zoodanig mogt vervangen; en daar ik ,,hem te kennen gaf hoe ik niet twij- ,,ffelde of Uw HoogEdelh. zouden, uit ,,aanmerking zijne lang jaarige en trouwe ,,diensten zijn wensch koomen te vervul- ,,len enz.''

En Ardjo Negoro werd opgevolgd door zijn zoon Ardjo Adinegoro. In dit laatste deel 13 vindt men derhalve tot 1803 be- richten aangaande de regenten van Grisee, en de korrespondentie eindigt met de missive van den Gouverneur Generaal Janssens aan den Minister van Koloniën dd. Batavia 5e October 1811 en als bijlaag een staat ,,Aantooning der verschillende opgaven van het bedrag der Geldheffingen op het eiland Java ter order van den Gouverneur Generaal Daendels.''

Wij zullen nu trachten de lijst der re- genten, of beter gezegd, de opschriften op de poorten en monumenten, in overeen- stemming te brengen met de correspon- denties van de Indische Compagnie, om alzoo te kunnen ontwaren welke Com-

pagnie's Regenten zijn geweest of in welk jaar de Compagnie's Regenten begonnen.

I. Oostelijke poort.

Kiahi Toemenggoeng Poesponagoro 1645 Çaka — 1723 na Chr.

Vide De Jonge deel 8 bladz. 301 Rapport van den Kapitein Sergeant aan de Hooge Regeering te Batavia dd. Soerabaja 24e November 1706: Tommagon Poesponegoro van Grisee was in 1706 nog onder den Soesoehoenan. Bladz. 358: Sidajoe, Grisee en Lamongan stonden onder den Panembahan van Madoera als zijnde leenvorst van den Soesoehoenan.

Zie verder deel 9 bladz. CXXXIX, een definitief traktaat dd. 11 November 1743 tusschen de Compagnie en den Soesoehoenan. Art. 6 luidt: De Soesoehoenan stond het geheele eiland Madoera aan de Compagnie af, terwijl het landschap Sidajoe ten eeuwigen dage als regentschap gegeven zou worden aan één der zonen van den prins van Madoera ,,Tjakradiningrat,'' die zooveel hulp aan de Compagnie bewees. Dus eerst in 1743 stonden Madoera, Grisee, Sidajoe en Lamongan onder de Compagnie.

Van de onderstaande opvolging der regenten kan ik niet garandeeren dat ze goed is, aangezien ik — zooals ik boven heb gezegd — slechts enkele der opschriften heb kunnen nagaan.

II. Toemenggoeng Soeronagoro, de vader van onderstaanden Toemenggoeng Tirtadiredjo.

III. Twee regenten, Tirtodiredjo en Astronagara: vide De Jonge deel 10 bladz. 330-339-340 in 1761.

IV. Ardjo Nagara en Astro Nagoro. Vide De Jonge deel 11 bladz. 438 in 1771-1780.

V. Ardjo Nagara en Broto Nagara. Vide De Jonge deel 12 bladz. 46-47-81-109-247 in 1784-1799.

VI. Ardjo Nagara werd opgevolgd door zijn zoon Ardjo Adi Nagara.

Vide De Jonge deel 13 bladz. 179 in 1803-1811.

Ik teeken hierbij aan dat er zijn volgens de inskripties der momumenten;

1e. Toemenggoeng Brotonagara.
2e. ,, Broto Adinagara.
1e. Toemenggoeng Ardjonagara.
2e. Adipati Ardjonagara.
3e. Pangeran Ardjoadinagara.

Volgens mijn bescheiden meening zijn deze overblijtsels archaeologisch van veel waarde, om de zeldzame reeks der regenten in Grisee van vóór, tijdens en ná de Compagnies-tijd te kunnen nagaan.

Daarom stel ik voor, dat de Oudheidkundige Dienst nagaat of er termen gegevonden kunnen worden voor een verder onderzoek, o.a. voor het maken van foto's en afdrukken.

Naschrift.

Er zijn hier Madjapahit-steenen met jaartallen. Men zegt dat de regent Poesponagara voornoemd dezelven uit Madjapahit (Trowoelan) liet weghalen. Deze steenen zijn:

a. Staande voor de poort van de begraafplaats van Poesponagara.

1e. Een badkuip met het jaartal 1286 Çaka (= 1364 na Chr.) in reliëf.

Hierbij een kleine opmerking:

Deze badkuip is zeker vervaardigd tijdens de regeering van de vorstin van Madjapahit genaamd ,,Tribhoewanottoenggadewi Maharadjasa Djaijawisnoewarddhani'' en den vermaarden patih Gadjah Mada. Want zij regeerde in 1250 Çaka (= 1328 na Chr.), stierf in 1294 Çaka (= 1372 na Chr.) en werd bijgezet in de dessa Panggih-Klienterredjo, distrikt en afdeeling Modjokerto, onder de (volgens de Oudheidkundige Commissie van Ned.-Indië) grootste en prachtigste yoni van Java met het jaartal 1294 Çaka (= 1372 na Chr.).

Verder een dergelijke badkuip met het jaartal 125., vroeger staande op het assistent-residents erf te Modjokerto en in 1899 overgebracht naar het Museum te Batavia. Het laatste cijfer is beschadigd, doch men kan gemakkelijk zelf nagaan,

dat deze badkuip dus eveneens gemaakt is tijdens de regeering van bovengenoemde vorstin.

Voorts een steenen rijstblok afkomstig van de dessa Trowoelan (Madjapahit), distrikt en afdeeling Modjokerto, thans in het Museum te Modjokerto, met het Tjandra sengkala jaar in een grappig symbool n.m.

nora-rasa-kara-sa

0 - 6 - 2 - 1, omgezet wordt 1260; dus ook tijdens dezelfde vorstin. Het grappige is n.l. ,,nora rasa'' = zich niet vermoeid gevoelen; ,,karasa'' = smaken. Dus, zonder dat men padi in dat rijstblok stampt = ,,zich niet vermoeid gevoelen'', is het toch bereids tot gekookte rijst geworden en eetbaar = ,,smaken.''

2e. Een genoek met jaartal 1645 in nieuw-javaansche cijfers.

De genoek was ongetwijfeld afkomstig van Madjapahit, doch het jaartal was zeker gegraveerd op last van den regent Poesponagara, want het komt overeen met het jaartal 1645 op de poort door Poesponagara gebouwd en is bovendien in nieuw-javaansche cijfers aangebracht.

b. Een langwerpige geornamenteerde steen, dragende het jaartal 1346 Çaka (= 1424 na Chr.) met inkeping, staande bij wijze van een paal voor de poort van de arabische begraafplaats. Deze steen was zeker een fragment van een tempel gebouwd door Dewi Soehita, vorstin van Madjapahit, want zij kwam aan de regeering in 1322 Çaka (= 1400 na Chr.) en stierf in 1351 Çaka (= 1429 na Chr.)

Voornoemde regent liet de steenen van Madjapahit halen, waarschijnlijk met het doel om het reliëf-motief der letters of cijfers te laten nabootsen en ten voorbeeld te doen strekken voor de opschriften op deze begraafplaatsen, zooals men nu kan ontwaren. Men heeft aldus deze interessante overblijfsels misschien te danken aan den regent Poesponagara.

Modjokerto, 18 Maart 1924.

HISTORIE EN MYTHE

II. De Pandawa's van Java[1])

door

M. V. MOENS-ZORAB.

Voor-Indië's Mahabharata paart aan den lof der onsterfelijke goden de geestdrift voor den onvergankelijken roem van aardsche heroën. Duidt al heldenvergoding op een animistisch verleden, waarin stamleiders, in een spiritistisch nabestaan, een vooraanstaande plaats innemen in den cultus, het klassieke indische epos rijst nochtans boven dit verleden uit.

De kern van het Mahabharata is de heroïsche strijd om het rijk Ngastina tusschen twee dynastieën van het Maangeslacht: Pandawa's en Korawa's. De uiteindelijke zege der Pandawa's, vrucht van standvastige deugd, stempelt dien strijd daarenboven tot een symbolische.

Van deze episode — of reeks van episoden — der legendaire geschiedenis van Voor-Indië zag omstreeks het jaar 1150 onzer jaartelling, onder de regeering van den kedirischen oppervorst Djajabaja, een javaansche bewerking, het licht: het Bharata Yoeddha Kawi van Empoe Sedah. Alhoewel de intrige van het Mahabharata, sedert eeuwen ingeburgerd bij bepaalde lagen van het javaansche volk, in het javaansche epos ongerept bewaard bleef, blijkt dit in andere opzichten zóózeer van het indische origineel af te wijken, dat de nieuwe lezing van het heldendicht slechts verklaring kan vinden in het feit, dat ze een bizonder doel had te dienen. Het Bharata Yoeddha Kawi had voor Java al datgene te zijn, wat het Mahabharata was voor het geboorteland — e n m e e r.

Men heeft weleens gemeend den Javaan te moeten laken voor het in dier mate beslag leggen op het indische geestesprodukt, dat hij zich het rijk Ngastina op Java denkt, de Pandawa's vereenzelvigt met de stamvaders der autochtone heerschers en Ardjoena beschouwt als de ideale verpersoonlijking van den Javaan van aanzienlijke geboorte, van den javaanschen vorstentelg in het bizonder. Deze „travestie" van het Mahabharata, welke een naïver, onbevangener geest ademt, ruimte laat aan interpretaties van een meer uitgesproken magisch-occult karakter, sluit geheel aan bij de javaansche vereering der voorouders. De animistische wereldbeschouwing toch heeft in de exklusieve, van den eigen volksaard onderscheiden persoonlijkheid van Java's Hindoevorsten uit een mythisch verleden de schakel gezien, welke, via deze heerschers, de helden van het Mahabharata verbond met de eigen vorsten, en zij entte de uitheemsche zielenschare op het autochtone geestenheir. Tot de voorstelling als zou het epos op javaanschen bodem zijn ontstaan heeft niet het minst de omstandigheid meegewerkt, dat de javaansche vorsten in de historische gebeurtenissen, zooals die zich hebben afgespeeld na de komst der Hindoes en vóór de tiende eeuw, een treffende gelijkenis hebben meenen te moeten konstateeren met die, welke het heldendicht schildert.

Heeft de Javaan eensdeels zijn historie — door hem steeds te zeer beschouwd uit een oogpunt van „traditie" — dienstbaar gemaakt aan het epos en gekneed in zoodanigen vorm, dat ze in het raamwerk van het heldendicht paste, anderdeels heeft hij in de javaansche bewerking, al naar smaak en omstandigheden zulks wenschelijk maakten, in dier mate aan verschillende détails van het epos gepolijst en geslepen, dat metterdaad het Bharata Yoeddha is uitgegroeid tot een episch-mystieke weergave van de e i g e n geschiedenis, waarin de helden van het

1) Voor History and Myth I zie Portrait of the first Queen of Majapahit, Inter-Ocean, vol. 5, No. 4, April 1924.

verhaal geen andere zijn dan de eigen stamouders. Het doelbewust hullen van zielen van voorzaten in het schitterend kleed der indische heldenfiguren heeft als dynastiek propaganda-middel in den loop der tijden uitnemende diensten bewezen, wijl het voor de opeenvolgende vorsten en hun nakomelingschap het middel is geweest ter nadere bevestiging van het Harya-geslacht, waartoe zij zich rekenden. Door dit assimilatie-proces toch bleef den leden der regeerende dynastieën een stand verzekerd, volkomen gelijkwaardig aan dien, welken de mythische helden van de Tjandrawangsa in het land van oorsprong bekleedden.

Hebben deze Harya's in het epos de hoogteperiode uit de geschiedenis hunner dynastie, nl. den strijd om de bevestiging van hun gezag over Java, tot op den huidigen dag doen voortleven, dieper beteekenis nog heeft de worsteling om het javaansche Ngastina verkregen doordat zij er de handhaving van dit gezag mede symbolizeerden, er in vast legden den strijd om de hegemonie gedurende vele eeuwen gevoerd door de bovendrijvende javaansche dynastie tegen den indonesischen erfvijand van den overwal, als ware dit de strijd tusschen de Pandawa's en de Korawa's.

Zoo zou op Java Palasara, een in bizondere reuk van heiligheid staande Hindoe-priester en askeet, het door hem gestichte rijk Ngastina hebben nagelaten aan zijn jeugdigen zoon Abiasa. Santanoe, de Korawa, kwam echter door zijn huwelijk met Abiasa's moeder, de prinses van over-het-Water, aan de regeering; dit geschiedde onder het beding, dat zijn stiefzoon hem zou opvolgen, hetgeen tenslotte ook plaats vond. Het land was daarmede echter nog niet tot rust gekomen, want na den dood van Abiasa's zoon en opvolger Pandoe onthrandde de groote opvolgingskrijg tusschen Pandawa's en Korawa's, tusschen de afstammelingen van Bharata, den stamvader der usurpators van hindoe- of hindoe-polynesischen bloede.

Pandoe, die Ngastinapoera — dat de oudste javaansche legende ergens in noord Midden-Java zoekt — tot grooten bloei gebracht had, was onvruchtbaar. Zijn vijf zonen bij twee gemalinnen: Koenti en Madri, waren allen door Goden verwekt. Koenti, de prinses van Madoera, bezat behalve haar drie wettige zoons er nog één, geboren vóór haar huwelijk: Karna. Diens spiritueele vader was de zonnegod Soerya, schenker van gezondheid, rijkdom en voorspoed, die in Oost-Java en niet minder op Madoera en Bali vele aanhangers moet gehad hebben. Karna, die te vondeling was gelegd, was niet door Pandoe erkend en werd dit ook later niet door diens zonen, het allerminst door Ardjoena, spiritueele zoon van Soerya's machtigen rivaal, den zonnegod Indra. Verbitterd sloot Karna zich aan bij de Korawa's; hij werd een medestander van zijn oom Baladewa, Madoera's vorst met het roodtoornige aangezicht.

Terwijl van de aanhangers van Karna's onwettigen vader — de Saura's — bekend is, dat zij als de embleem bij voorkeur een roode bloem droegen, is de roode hibiscus of kembang spatoe (woerawari) de nationale bloem geweest van het in de latere geschiedenis mysterieuze land Woerawari, dat zoo herhaaldelijk in oorlog gewikkeld is geweest met Java. Niet onmogelijk is het mythische land Madoera van Karna en Baladewa uit het Bharata Yoeddha Kawi te identificeeren met het historische Woerawari, en was dit nu eens het naburige Madoera, dan weer een rijk op Malakka of elders op den „overwal". De bewoners van dit rijk, bekend als stoutmoedige zeevaarders en eenmaal gevreesde piraten, zijn reeds vroeg met vreemde volken in aanraking geweest; dit heeft tot rijkdom en zucht naar expansie geleid, waarmede een onafhankelijk Java steeds terdege rekening heeft te houden gehad. De onderwerping van dit afwisselend georiënteerde Woerawari zal wel ten allen tijde deel hebben uitgemaakt van het politieke program van Java's Oppervorst.

In de Pandawa's — Bima is tot op zekere hoogte een afwijkende figuur — vóór alles getypeerd door rustige voornaamheid, door een sfeer van krachtig zelfbewustzijn, welke slechts een hooger kasterecht vermag te verleenen, spreekt nog sterk het arische bloed. Zij hebben — volgens de sage — hun rechten tijdelijk moeten prijsgeven, toen zij door een andere uitheemsche macht verdrongen werden; de javaansche mythe meldt, dat zij hun gestorven vader in den hemel een bezoek brachten. Zij bonden, na langdurige omzwervingen in naburige streken en nadat zij zich met machtige, inheemsche vorsten vermaagschapt en verbonden hadden, den strijd aan met hun overwalsche verdrijvers. Na een beslissenden kamp — waarvan het Bharata Yoeddha Kawi een levendige, gedétailleerde beschrijving geeft — trokken de Pandawa's zegevierend Ngastina binnen. Niet lang echter verheugden zij zich in het bezit daarvan. Zij voeren gezamenlijk — Bima op eigen wijze — ten hemel (een geijkte term voor een verdwijning — andermaal — van het midden-javaansch tooneel) en eerst Pariksit, den na de overwinning geboren kleinzoon van Ardjoena, zou weder heerschen over Midden-Java. Pariksit is dan ook de feitelijke legendarische stamvader der huidige, midden-javaansche vorstengeslachten.

Een der oudste, voor de javaansche geschiedenis belangrijke oorkonden vermeldt een Çiwa-heiligdom en de oprichting van een lingga ter bevestiging eener uitheemsche dynastie op den Goenoeng Woekir, niet ver van de jogja'sche grens. De oorkonde dateert van 732 A. D. en is uitgevaardigd door den çiwaitischen koning Sanjaya. Evenals zijn vader Sannaha — doch vermoedelijk gesproten uit een irregulier huwelijk — beroemt hij zich op zijn Brahmanen-afkomst en op zijn kennis der „Heilige Boeken".

Bij zijn vestiging in den vreemde om er het geloof te verbreiden beijverde zich de Brahmaan bovendien, zijn opvattingen te propageeren omtrent het kastenwezen, dat hem, den trotsche, tweemaal geborene, zoozeer in het voordeel stelde. Zoo spoedig hij er kans toe zag, legde hij zijn bekeerlingen den kastendwang op. Weliswaar verbood, zooals ook thans nog, het Brahmanisme zijn aanhangers de zee over te steken, „te gaan op het zwarte water", op straffe van kasteverlies, van zich een sociale onreinheid op den hals te halen, zullende bij terugkeer „hun haard hen uitwerpen, hun dorp hen uitsluiten"; doch ook toen reeds zal men daar wel dispensatie van kunnen verkregen hebben ten behoeve van bekeerings- of politieke doeleinden. Een der meest recente voorbeelden van een soortgelijke massa-dispensatie is dat, waarbij met het uitbreken van den grooten oorlog aan de Gourkha's van Nepal, die zooals bekend orthodox geloovig en zeer kastevast zijn, vergunning werd verleend om zich naar de europeesche slagvelden te begeven! Aan veel ernstiger vergrijp maakte de Brahmaan zich evenwel schuldig, wanneer hij door het aangaan van een irregulier huwelijk in het vreemde land zijn kaste bezoedelde. Daar stond tegenover, dat, indien hij in een op indische leest geschoeide indonesische maatschappij zijn kaste verloren had en mèt hem de uit dit huwelijk geboren kinderen „outcasts" geworden zouden zijn, hij ongetwijfeld een voornaam houvast op die maatschappij zou hebben verloren.

Geholpen door de omstandigheid, dat de band met het eigen land losser was, niet minder wat tradities en gebruiken betrof, gelukte het den in godsdienstige kunstgrepen doorkneden Hindoe-priester een modus te vinden, waarbij. Hij afstammelingen van de triwangsa van Brahmanen, Ksattrya's en Weçya's, zoomede die van hooge kastelooze bekeerlingen in één kaste kon onderbrengen. Hij wist dit aan indonesische standsbegrippen aangepaste stelsel van een zoodanig stempel van echtheid te voorzien, dat het de indische kastenorganizatie in vele opzichten op zijde streefde.

Reeds in den tijd van Manoe, die de grondlegger der indische maatschappij kan genoemd worden, hebben in Voor-Indië irreguliere kasten bestaan, ten gerieve van personen, die om de een of andere reden niet of niet meer in het gewone kasteverband pasten. Van dit antecedent zal zich te eenigertijd de Hindoe-priester — zooals dit in andere kettersche gebieden eveneens zal zijn geschied — op Java bediend hebben, om tot de vereischte kastenscheiding te kunnen komen. Een vage klankovereenkomst in de namen der kettersche voorouders van den bekeerden representant van een autochtone clan, een verwijderde gelijkenis van de legendarische geschiedenis van zijn stam met die van een der talrijke helden of heiligen der indische traditie was reeds voldoende, om de geneologie van den neophiet te doen opklimmen tot en hem te plaatsen — waar het ook om te doen was — in dezelfde kaste als die held of heiligen.

In de geschiedenis der „Arya's" — waarmede oorspronkelijk werden aangeduid de immigranten uit het Noorden, die Voor-Indië in een grijs verleden veroverd hadden op de Dasa's, de „Demonen" of barbaarsche inboorlingen — en in de wederwaardigheden der naar Java (om van andere indonesische landen niet te spreken) overgekomen Hindoes, die er de indische geloofsleeren en de sociale organizatie hadden gebracht, zag de priester een toepasselijke overeenkomst en een gereede aanleiding tot het stichten van een bizondere, op de hoogere standen ingestelde kaste. In deze noodgedwongen irreguliere kaste, welke hij „Aryawangsa" doopte, vonden alle kastebegeerigen van de triwangsa een onderkomen.

De benaming „Arya" liet zich behalve op de afstammelingen der Hindoes en Mestiezen van hindoe-polynesischen bloede ook op de hooge autochtone proselieten toepassen; bekeering tot den godsdienst der Ariërs zal wel den doorslag hebben gegeven tot het verkrijgen van het predikaat „Harya". Zelfs zal de hooge landsaristokratie verder zijn gegaan en het individueele en intellektueele overwicht der Hindoes op de javaansche bevolking als volkomen identiek hebben beschouwd met dat, hetwelk zij zelven en hun vaderen vòòr hen op het volk hadden. Zij zullen stilzwijgend de Hindoe-overheersching geassimileerd hebben aan de eigene. Op grond hiervan maakten de vertegenwoordigers der autochtone clans kort en goed voor zich en hun afstammelingen aanspraak op „Hindoe-bloed" en achtten zij zich niet minder gerechtigd deel uit te maken van de triwangsa. Zij brachten dit in hun titels dan ook naar voren: aan de erfenis eener kettersche hooge geboorte voegden zij het nieuwverworven bezit toe van een stamboom, welke reikte tot de helden of heiligen der indische mythe. Spreekt de stamboom van Java's opperdynastie, welke reikt tot aan de mythe der Mahabharata-helden, eigenlijk wel een andere taal?

Dat de latere oost-javaansche vorsten, die zich Oppervorsten van Java noemden, zich onweerstaanbaar aangetrokken hebben gevoeld tot de vergoddelijkte helden van het Mahabharata, creatiën eener exuberante, laat-animistische inspiratie, nevens welke het javaansche scheppend genie zich grootendeels slechts een van secundairen aanleg wist, is begrijpelijk. Als vertegenwoordigers van de regeerende kaste der Harya's hebben deze machthebbers de heldendanen van Mahabharata-Pandawa's, de godhelden van Voor-Indië, geassimileerd aan die van de eigen voorvaderen, de godhelden van Java. Hun voorvaderen fungeeren thans als de helden van het javaansche epos, waarvan de sagenschat ten innigste verweven is met die der indische sagencycli. Dat dit laatste mogelijk was, op Java zoo goed als elders in maleisch-polynesische landen, spruit voort uit de omstandigheid, dat sinds de vroegste tijden Indiërs en Polynesiërs zijn samengegaan. Hebben de Hindoes zich aanvankelijk van de opperheerschappij in na-

genoeg alle door Polynesiërs bewoonde streken meester gemaakt en er hun cultuur en heilsleeren ingang doen vinden, bloedvermenging heeft de eersten ten slotte geheel in de laatsten doen opgaan, heeft ertoe geleid, dat het geestelijk erfdeel der Hindoes op Java o.a. in een javaansch bezit is geconverteerd.

Hadden anders de epische helden van het Mahabharata zich als javaansche Pandawa's tot op dezen dag kunnen handhaven, de wisselingen des geloofs ten spijt?

ONKWETSBAARHEID?

door

R. TRESNA.

Indië is in de oogen van vele Europeanen nog steeds een land van mysterie. Hoe vaak is er niet geschreven over de zg. stille kracht en de spookhuizen, waar dikwijls op onverklaarbare wijze een regen van steenen van de zoldering omlaag viel. Men kan over dergelijke geschiedenissen lichtelijk den schouder ophalen en smalend zeggen: ,,och, dat indisch bijgeloof''! Een feit is het niettemin, dat dergelijke verschijnselen tot dusver niet verklaard zijn geworden. Het geloof aan bovennatuurlijke krachten bestaat niet alleen bij de Inlanders, ook onder de Europeanen is dat geloof in mindere of meerdere mate aanwezig. Hoe zouden anders bijv. spiritisme, hypnotisme, telepathie enz. kunnen bestaan en beoefend worden; alleen heeft men er een mooie naam voor bedacht: de occultische wetenschappen, waarmede dus bovennatuurlijke dingen tot wetenschap zijn verheven. Ja maar, zou men mij tegenwerpen, het occultisme is wetenschappelijk te verklaren, het is absoluut geen bijgeloof. Juist, maar zou de indische stille kracht ook niet wetenschappelijk verklaard kunnen worden, zoo men zich de moeite wilde getroosten dergelijke verschijnselen te bestudeeren en niet dadelijk skeptisch daartegenover te staan, ze reeds bij voorbaat veroordeelend en verwerpend als een kinderachtig volksbijgeloof?

Het ligt buiten het bestek van dit artikel en het is volstrekt ook niet mijn bedoeling om over het al of niet bestaan van stille kracht verder te disputeeren. Geheel in de lijn van het Java-Instituut wilde ik slechts een merkwaardige gewoonte onder de bevolking van het zuidelijk gedeelte van Tasikmalaja onder de lezers van Djawa bekend stellen, een gewoonte niet geheel van geheimzinnigheid ontbloot, die door de bevolking tot op den huidigen dag nog in eere wordt gehouden. Deze gewoonte houdt verband met het geloof aan onkwetsbaarheid. Hiermede wil ik niet zeggen, dat ik aan onkwetsbaarheid geloof. Mijn persoonlijke meening omtrent dit merkwaardig verschijnsel in het bantakalongsche, distrikt Karangnoenggal, staat er geheel buiten. Ik schrijf hier eenvoudig alles neer zooals het mij verteld werd.

Voor de lezers die het nog niet weten dient vooraf te worden vermeld, dat de zuidelijke streken van de Preanger, waar de bevolking nog zeer achterlijk is in ontwikkeling, bij de Soendaneezen bekend staat als het gebied, waar de geheime krachten het ijverigst beoefend worden. Aan de ,,oerang kidoel'', zoo noemt men de bevolking van Zuidelijk Preanger, wordt het bezit toegeschreven van geheime machten, en men wacht er zich dientengevolge dan ook voor om hen ruw of beleedigend te behandelen, daar men zeker kan zijn dan een gewelddadig einde te zullen vinden. Men gelooft, dat die menschen de kunst bezitten om hem, dien ze haten, op geheimzinnige wijze te dooden, zelfs al bevindt men zich op kilometers afstand van de woonplaats van den toovenaar. Deze kracht noemt de bevolking ,,teloeh''. Het slachtoffer sterft dan vrij plotseling, na veel bloed te hebben opgegeven, of het sterft onder geheimzinnige verschijnselen.

Ook wordt aan de ,,oerang kidoel'' de macht toegeschreven om iemand ziek te kunnen maken door middel van scherpe voorwerpen, als naalden, spijkers enz., die op onverklaarbare wijze in het lichaam binnendringen. Eerst wanneer deze ziekmakende voorwerpen uit het lichaam zijn verwijderd, kan de patiënt gene-

zen. Dit verwijderen moet dan geschieden door een specialen doekoen, die reeds dadelijk aan den zieke kan zien, of hij al dan niet door ,,wijasa" (een andere manier van teloeh) ziek is geworden. Door de kracht van zijn spreuken brengt de doekoen de voorwerpen uit het lichaam van den zieke te voorschijn. Niet zoodra zijn deze voorwerpen uit het lichaam verwijderd, of ze verdwijnen plotseling. Men zegt dan, dat de voorwerpen naar hun lastgever zijn teruggekeerd, d. i. naar dengene die de ziekte heeft bewerkstelligd. Men noemt deze handeling van den doekoen ,,moelangkeun" (teruggeven).

Deze geschiedenissen vertoonen een opvallende overeenkomst met de bekende hollandsche heksenverhalen.

Meer over deze dingen te schrijven zou te lang worden, het dient dan ook alleen maar om den lezer eenigszins bekend te stellen met eenige vormen van bijgeloof onder de bevolking van Zuid-Preanger, waartoe ook Bantarkalong behoort.

Keeren we terug naar de merkwaardige gewoonte, die de bevolking met den naam ,,ngesrek" bestempelt.

Wanneer in de kampong ter gelegenheid van een besnijdenis of trouwplechtigheid feest wordt gevierd, dan is dat feest niet volmaakt, indien daarbij geen staaltje van ,,onkwetsbaarheid" wordt vertoond. Naar de handeling noemt men deze liefhebberij ,,ngesrek".

Eenige personen treden dan naar voren, die onder het prevelen van geheimzinnige spreuken hun vlijmscherpe goloks uit de scheede trekken en met het plat van de kling tot drie keeren over de palm der linkerhand wrijven. Na de derde maal halen ze de scherpe kant van de golok koelbloedig over de palm der linkerhand. Komt er geen bloed uit, dan begint eerst de eigenlijke handeling. Staande of zittende beginnen ze onder het aanheffen van ,,heja, heja heja" in een rythmisch tempo op de maat van de begeleidende terbangs zich zelven over het geheele lichaam met de scherpe goloks te snijden. En het merkwaardige van dat alles is, dat tegen de natuurwetten in geen druppel bloed te voorschijn komt.......

Ik heb het geval zelf nog nooit bijgewoond, doch ooggetuigen, waaronder er zijn, aan wier betrouwbaarheid niet getwijfeld kan worden, verklaarden mij dat de snijdende bewegingen echt zijn en dat het onmogelijk camouflage kan zijn, aangezien ze van zeer nabij de glinsterende goloks over het bloote lichaam zagen gaan, eerst in een langzaam tempo, dan wilder en wilder.

De inlandsche bestuursambtenaren, die al eens in die streek zijn geplaatst, hebben haast allen deze zonderlinge vertooning met eigen oogen gezien.

Den Assistent-Wedana van Bantarkalong heb ik verzocht mij meerdere inlichtingen te verstrekken omtrent al wat met deze merkwaardige gewoonte in verband staat, aan welk verzoek hij bereidwillig heeft voldaan. Het ondervolgende heb ik dan ook ontleend aan de medeelingen van een door den onderdistriktsschrijver aldaar ondervraagden persoon, die zelf de kunst van ,,ngesrek" beoefent.

Aangezien echter het verkrijgen van dergelijke informaties meestal stuit op onwil van den ondervraagde — men vertrouwt het zaakje niet, wil in dergelijke zaken liefst niet al te openhartig zijn tegenover een B.B.-ambtenaar, daar men niet kan weten of er niet onaangename gevolgen uit zouden voortspruiten —, kunnen de verkregen inlichtingen uiteraard niet op volledigheid bogen.

Men vertelde dan dat deze gewoonte reeds lang bestaat. Hoe en wanneer deze gewoonte ontstaat is, kan men niet zeggen. Zelfs ouden van dagen plegen van de gewoonte te spreken als van een overblijfsel uit het grijze verleden. Wel weet men te vertellen, dat de elmoe, om voor bepaalden tijd en in bepaalde omstandigheden in een toestand van onkwetsbaarheid te geraken, oorspronkelijk alleen aan een zekeren Batarakarang bekend was. Nadat deze elmoe overgegaan was op een zekeren Ejang Rangga, kan sindsdien iedereen,

zoowel man als vrouw, zich voor deze elmoe bekwamen. Wanneer en of inderdaad deze twee personen geleefd hebben, is niet na te gaan. Men zei, dat Ejang Rangga een Boeddhist was, in ieder geval geen Mohammedaan.

Het verhaal van den oorsprong van deze elmoe is historisch dus geheel betrouwbaar.

Om deze elmoe te bezitten bestaan er twee wegen, waartusschen men te kiezen heeft. Het eerste middel is, dat men een peso raoet en een stuk witgoed ten geschenke geeft aan den goeroe. Men noemt dit dan „panadjem''; wat dit woord eigenlijk beteekent, weet niemand. Misschien dat het afgeleid is uit het woord „tadjem'', hetgeen „scherp'' beteekent; „panadjem'' zou dan kunnen beteekenen: een middel om iets scherp te maken, in dit geval verstand, opdat men zich de elmoe zoo spoedig mogelijk eigen kan maken.

Verkiest men echter het tweede middel, dan behoeft de kandidaat zich alleen gedurende 7 weken telkens een dag te onthouden van voedsel of slaap (tapa). De dag is niet willekeurig, doch moet de geboortedag zijn van den kandidaat.

Overtreedt men de zeven verbodsbepalingen der z.g. „mimpitoe'', [1]) dan verliest men de verkregen elmoe weer.

Het bewijs dat men zich de elmoe eigen heeft gemaakt, verkrijgt men wanneer de laatste proef met goed gevolg heeft doorstaan. De laatste handeling betitelt men met den naam van „naekeun''. Hiervoor kiest men gewoonlijk den 14den van de maand Mauloed, dus wanneer het volle maan is.

Tegen het vallen van de duisternis legt de goeroe den kandidaat op eenige aan elkaar gekoppelde pisangstammen, die men op een rivier laat drijven.

De goeroe stelt zich dan op een plek stroomafwaarts met een bloote golok in de hand op, en wacht tot het geïmproviseerde vlot met zijn last naar hem toe komt drijven.

Zoodra het vlot bij hem is, vraagt hij den kandidaat voor de laatste maal nadrukkelijk of hij „ichlas'' (bereid) is. Op een toestemmend antwoord van den kandidaat slaat hij dan met de golok naar hem. Komt er bloed te voorschijn, dan is zulks een bewijs, dat de ziel van het golok-metaal hem erkend heeft, en is hij van af dat tijdstip volleerd. Komt er daarentegen geen bloed uit, dan is de kandidaat nog niet rijp en moet hij zich nogmaals op de elmoe toeleggen.

De „onkwetsbaarheid'' van zoo'n toekangngesrek is echter slechts tijdelijk. Alleen wanneer hij de spreuk opzegt, kan hij gerust de golok over zijn heele lichaam laten gaan, zonder bang behoeven te zijn dat hij ook maar de geringste wond zal oploopen.

Het gebeurt echter wel eens, dat tijdens de vertooning een der toekangs gewond wordt. De goeroe is er dan dadelijk bij om hem te helpen. Even blaast de goeroe op zijn hand, waarmede hij vervolgens over de wond strijkt. Het bloeden houdt dan onmiddellijk op en de wond sluit zich op dat zelfde moment.

Men beoefent deze „kunst'' volstrekt niet als broodwinning, doch louter uit liefhebberij.

De Islam verbiedt dergelijke vertooningen, staat over het algemeen ook vijandig tegenover de „sihir'', d.z. de bovennatuurlijke kunsten. Ofschoon men dat weet doet men dat toch nog altijd, even goed als men nog vele dingen doet, die aan een rechtgeaard Mohammedaan verboden zijn.

Hoe de tooverspreuk van deze elmoe luidt, kan ik niet te weten komen, aangezien men hardnekkig heeft geweigerd ze aan oningewijden bekend te maken.

Mocht een van de lezers zich door eigen waarneming van het bestaan van deze

---

1) Mimpitoe beteekent 7 m's, naar de beginletter van de woorden maen, madat, mabok, mashan, maling, madon en mangani.
maen = dobbelen; madat = opium schuiven; mabok = dronken zijn; mashan = dooden; maling = stelen; madon = vrouwen naloopen; mangani = kwaad van anderen spreken.
Deze vormen te samen de 7, den Mohammedaan verboden, handelingen.

merkwaardige gewoonte willen overtuigen, dan doet men het beste, zich eerst te wenden tot het inlandsche bestuur ter plaatse, en diens medewerking in te roepen ten einde de vertooning te kunnen bijwonen. De uiterste omzichtigheid zij hier geboden, daar de bevolking, wanneer ze maar even vermoedt, dat een vreemdeling — vooral een Europeaan — de ,,ngesrek'' wil bijwonen, voor geen geld er toe te krijgen zal zijn.

Tasikmalaja, 28 Mei 1925.

JAVAANSCHE CULTUURBEWEGING.

Javaansche Kunstvereeniging

KRIDO JATMOKO.

Jaarverslag over 1924.

Algemeen gedeelte.

Hoezeer de malaise schuld heeft aan den gang van zaken van de vereeniging in het afgeloopen jaar, is een kwestie, die tot uiting komt in het bizonder weinig aantal nieuwe leden, terwijl onder de oudere leden een ware exodus is ontstaan door de verhuizing van verschillende bureaux naar Bandoeng, alsmede door overplaatsing naar andere plaatsen, waardoor de vereeniging veel van haar beste krachten heeft moeten missen. Echter verheugt de vereeniging zich in het bezit van andere niet minder goede krachten, die haar trouw steunen bij haar poging om Krido Jatmoko dichter te brengen bij haar doel.

Veel dank is de vereeniging verschuldigd aan haar adviseur, den heer A. J. H. van Leeuwen, die het Bestuur steeds met raad en daad ter zijde gestaan heeft en staat. Noode zien wij dan ook den heer Van Leeuwen onze veste verlaten, door overplaatsing naar Bandoeng. Evenwel wordt er nog steeds voeling gehouden tusschen het Bestuur en onzen adviseur. Met even warme belangstelling, als toen hij nog in ons midden was, slaat hij den gang der vereeniging gade.

In Augustus zagen wij ook een van onze voormannen de stad verlaten, nl. den heer Raden Ngabehi Sastrodipoero, die na afloop van zijn studie aan de Bestuursschool terug werd geplaatst in den dienst van Zijne Hoogheid den Soenan van Soerakarta. Het Bestuur spreekt langs dezen weg zijn dank uit namens de vereeniging voor het vele, dat wij van hem hebben mogen ontvangen aan leiding bij onze dansen, naast die van onzen dansmeester. Gedurende de voorbereiding voor **Narasoma** is hij het Bestuur een groote hulp en voorlichting geweest. Steeds staat hij klaar ons van advies te voorzien, wanneer wij geen weg kunnen zien in de techniek van onze dansen. De lakon **Narasoma** heeft hij ook helpen opvoeren.

Belangstelling voor het werk der Vereeniging.

De vraag of de belangstelling voor de javaansche kunst, zooals zij door Krido Jatmoko wordt voorgestaan, van de zijde van het publiek al dan niet minder wordt, vindt een antwoord in de enorme opkomst van het publiek voor de lakon **Narasoma** in Augustus en voor **Soedamala** in December. Hieruit mogen we gerust de gevolgtrekking maken, dat een voorstelling van een wajang wong zich mag verheugen in een warme belangstelling van het bataviaasche publiek.

Met een enkel woord moge hier worden gereleveerd, dat de proef van het systeem van halve kaarten geslaagd kan worden genoemd. Het Bestuur geeft dan ook gaarne in overweging bij een volgende opvoering deze werkwijze te blijven volgen.

De offervaardigheid van het publiek voor de slachtoffers van Wonosobo kwam tot uiting bij de opvoering van **Soedamala**.

Een opmerking moet ons van het hart, dat onder het schouwburg-publiek maar enkele ouderen onder onze javaansche stadgenoten de voorstellingen hebben bijgewoond, zoodat vermoed wordt, dat er onder de ouderen een andere reden dan gebrek aan belangstelling voor het werk van de jongeren moet wezen, die hen van een bezoek aan den schouwburg weerhoudt.

De belangstelling onder de eigen leden laat zeer te wenschen over, gezien de sobere opkomst op de oefeningsdagen. Alleen tegen den tijd, dat weer geprepareerd wordt voor een voorstelling, komt zij tot uiting. Het Bestuur zag gaarne, dat de leden meer belangstelling aan den dag legden voor de zaken van hun eigen kunst.

Het ledental.

Het aantal leden is na ettelijke mutaties teruggeloopen van 75 tot 72. Zooals hierboven is gezegd, heeft een groot aantal leden de vereeniging verlaten door overplaatsing, terwijl de verzoeken om afschrijving zonder een bepaalde reden legio zijn. Dit bedraagt nagenoeg de helft van het totaal der afgeschreven leden.

Ook het aantal begunstigers der vereeniging is teruggeloopen, nl. van 11 tot 6.

Huishoudelijk Reglement.

De kwestie tot vaststelling van het Huishoudelijk Reglement werd op de jaarvergadering van 1923 ter sprake gebracht. In de daarop volgende ledenvergadering op 11 Mei 1924 kwam de vaststelling tot stand, zoodat besloten werd tot de uitgifte van Statuten en Huishoudelijk Reglement. De noodzakelijkheid tot herziening van het H. R. op enkele punten is gedurende het afgeloopen jaar gebleken. Een en ander zal nader worden uiteengezet in de voorstellen van het Bestuur.

Programma.

Om verschillende redenen kan het voorgenomen programma niet worden uitgewerkt. De financieele toestand der vereeniging eischt een versobering van onze uitgaven.

Wat betreft de lezingen, kan gezegd worden, dat er heel weinig personen gevonden worden genegen om voor de leden der vereeniging een lezing te houden. Van wege de vereeniging werden er slechts twee lezingen gehouden: op 5 Juli een lezing van den heer Van Leeuwen over Mohammedaansche Bouwkunst in Britsch Indië met lichtbeelden; op 16 October een lezing van den heer Kadiroen over de beteekenis van de Wajang.

Andere lezingen, die mede toegankelijk waren voor leden van Krido Jatmoko: op 14 October in het Kunstkringgebouw door Mr. J. Kunst, voorzitter van den Bandoengschen Kunstkring, over den oorsprong van de javaansche muziek, en op 27 October een lezing in het Blavatskypark door Pangeran Koesoemodiningrat over het bekorten van de voorstelling van de Wajang Poerwo. De uitnoodigingen voor beide lezingen hebben het Bestuur echter op een zoodanig tijdstip bereikt, dat de leden moeilijk hiervan op de hoogte konden worden gesteld.

Aan de besturen van den Kunstkring en de Loge van Batavia hierbij onzen dank voor de ontvangen uitnoodiging.

Uitvoeringen.

Op 24 Mei werd bij gelegenheid van de installatie van den Regent van Batavia een dansnummer gegeven: Andogo—Boegis, terwijl aan het Huldigingscomité een bedrag ad f 50.— werd aangeboden. Mede stelde Krido Jatmoko de gamelan en costumes voor deze gelegenheid beschikbaar.

De lakon Narasoma werd in voorbereiding genomen bij de gelegenheid van het voorgenomen bezoek van Sir Rabindra Nath Tagore, die tusschen 20 en 30 Mei hier zou arriveeren. Door ongesteldheid van den britsch-indischen dichter ging het plan niet door. Voor de voorstelling ter eere van Tagore werd van de alhier gevestigde Javaansche Kunstvereenigingen medewerking gevraagd en ook verkregen. Om verschillende redenen trokken de vereenigingen zich evenwel terug, behalve Mardi Goeno, die ons met een speler heeft geholpen. Voor de ontvangen medewerking onzen dank aan het bestuur van Mardi Goeno.

Het voorstel van het Bestuur om gedurende de feesten van Pasar Gambir een opvoering te geven, werd door de ledenvergadering verworpen, daar de gelegenheid als minder geschikt werd geoordeeld.

Op 30 Augustus werd in het Blavatskypark een demonstratie-avond georganizeerd voor Prof. Kalidas Nag, van de Visva Bharati van Tagore. De heer Nag gaf als zijn meening te kennen, dat hij het jammer vond, dat er vreemde kleuren in onze costumes zijn binnengeslopen. Hij doelde hiermee op de aniline kleur van enkele onzer kleedingstukken en meende, dat deze kleuren best vervangen kunnen worden door andere van specifiek javaanschen oorsprong, evenals enkele onzer kleedingstukken, afkomstig van buitenlandsch fabrikaat. De heer Nag beloofde ons, bij zijn tweede bezoek aan Java voorlezingen te zullen geven uit het oorspronkelijke Mahabharata, en verzocht ons voorbereidingen te treffen voor de opvoering van de voorgelezen stukken. Blijkbaar is het den heer Nag onbekend, met welke moeilijkheden we rekening dienen te houden, alvorens zoo'n stuk voor het voetlicht kan worden gebracht.

Op 28 October werd in samenwerking met eenige leden van Jong Java besloten, op advies van den Regent, bij den allegorischen optocht bij de opening van de Rechtshoogeschool een fragment te vormen uit de lakon: „Ardjoeno makoeto romo'', symbolizeerende de spreuk: Recht gaat boven macht.

Op 29 November werd een dansuitvoering gegeven ten huize van den Regent, ter viering ven de uitreiking van den gelen songsong. Het Bestuur bedoelt hiermee propaganda te maken voor Krido Jatmoko in de inlandsche BB-kringen.

Op 13 December werd in samenwerking met Langen Siswo een opvoering in den schouwburg gegeven ten bate van de slachtoffers van de geteisterde streken van Wonosobo. Het verhaal Soedamala werd door de vereeniging voor het eerst ten tooneele gevoerd. Dank zij de volle medewerking van onze leden, het bestuur en leden van Langen Siswo en van verschillende instellingen, nl. het Aneta-Reclamebedrijf, het Bataviaasch Nieuwsblad, de Indische Courant, Hindia Baroe, Sin Po en Perniagaän, de Indonesische Drukkerij, de direktie van de Gas Maatschappij afd. Elektriciteitsbedrijf, is het ons gelukt, een aardig bedrag naar het Wonosobo-comité op te zenden. Ook het Gemeente-Bestuur is niet achter gebleven en gaf ons algeheele vrijstelling van de schouwburg-huur.

Een woord van dank aan alle medewerkers, niet te vergeten aan den Meisjeskring van Jong-Java afd. Batavia, zal hier zeer zeker op zijn plaats zijn.

Het Bestuur.

Gedurende het verslagjaar hebben in het Bestuur zitting genomen:

als Voorzitter	de heer Soetardjo;
,, Vice-Voorzitter	,, ,, Kadiroen;
,, Secretaris	,, ,, Soeharto;
,, Administrateur	,, ,, Pringgo;
,, Penningmeester	,, ,, Soeri;
,, Commissarissen	de heeren Soelijo en Koentjoro;
,, Adviseur	de heer A. J. H.v. Leeuwen.

Danscommissie.

Om aan het Bestuur een afzonderlijk lichaam te verbinden, dat tot taak heeft de bestudeering van het technische gedeelte van den dans, en het Bestuur in deze aangelegenheid van voorlichting te dienen, werd de Danscommissie be oemd, waarin zitting namen de Voorzitter en de HH. Patah en Marsongko.

Oefeningsdagen.

Deze zijn evenals de vorige jaren vastgesteld op Donderdag- en Zondagmiddag van half zes tot acht uur. De verlenging van den duur der oefeningen met een half uur is geschied naar aanleiding van een ontvangen verzoek, om gedurende het half uurtje de gamelan te mogen bespelen.

Plaats der oefeningen.

Hiervoor is de groote zaal van de Loge „Lux Orientis" beschikbaar gesteld door het Bestuur van de Loge, waarvoor we hierbij onzen hartelijken dank betuigen.

Vergaderingen.

Gedurende het verslagjaar zijn buiten de jaarvergaderingen twee ledenvergaderingen belegd. Op de vergadering van 11 Mei werd het Huishoudelijk Reglement vastgesteld en op 10 Augustus werd o. a. een kort verslag uitgebracht van de opvoering van Narasoma.

Verhouding van Krido Jatmoko tot Zustervereenigingen.

Van de zijde der schoolvereenigingen, in het bizonder van Jong Java en Langen Siswo, werd niets anders dan medewerking en steun ondervonden. Daarentegen bestaat er tot ons leedwezen geenerlei aanraking tusschen Krido Jatmoko en de andere zustervereenigingen ter plaatse.

Overzicht van het financieele gedeelte.

A. Bezittingen:

Bevonden per 1 Januari 1925:

1.	Aanwezig in kas (Penningmeester)	f 287.71^{5}	
2.	idem (Administrateur)	,, 73.45^{5}	
3.	Bataviasche Afdeelingsbank	,, 379.46	
4.	Kleedingstukken	,, 1122.02	
5.	Gamelan	,, 878.50	
6.	Inventaris	,, 112.85	
7.	Tekstboekjes Minto rogo	,, 14.25	
8.	idem Narasoma	,, 30.90	
9.	idem Dwitowono	,, 46.50	
10.	idem Koning Nala	,, 20.50	
11.	idem Gondomono	,, 13.50	
12.	Nog te vorderen huurgelden	,, 41.—	
			f 3020.65

B. Schulden:

1.	Aan het Theosofisch Steunfonds	f 300.—	
2.	Aan den heer A. J. H. van Leeuwen	,, 1000.—	
			,, 1300.—
	Zuiver vermogen		f 1720.65

DE TOONKUNST VAN BALI

door

J. KUNST en C. J. A. KUNST-VAN WELY,
besproken door J. K.

Slaat men de bekende, maar niet altijd even betrouwbare, Encyclopaedie van Ned. Indië op om te vernemen, wat over de toonkunst van Bali bekend is, dan vindt men in het artikel ,,Muziek en muziekinstrumenten'' o.m. het volgende :

,,Op Bali vinden wij de gamelan terug en wel in 3 soorten, de gamelan soelingan . . . . de volledige simar pegoelingan.... en de gamelan gandroeng.

Omtrent de intervallen van de Baliërs is met zekerheid niets bekend: een schijn van oorspronkelijkheid heeft hun toonstelsel: inderdaad is het noch oorspronkelijk noch eenvoudig, veeleer aan een vrij jonge en kunstmatige javaansche formatie ontleend. Het salèndro, het oudere javaansche stelsel, wordt op Bali niet gehoord... De bouw der instrumenten is dezelfde als op Java.''

Op deze wijze wordt in anderhalve kolom — waarvan de helft over een notenschrift handelt — afgerekend met de toonkunst van deze eilandbewoners en het moest 1925 worden, voor de belangstellende in deze zaken iets meer en beters kreeg dan deze korte, hoogst oppervlakkige, op de voornaamste punten onjuiste opmerkingen.

Nu ligt daar voor ons het boek van het muzikale echtpaar Kunst en het is als een openbaring van zooveel vaag verwacht en ook wel ongedacht schoons. De schrijvers bepalen zich niet tot algemeene opmerkingen als: ,,De Baliers houden veel van gamelan-muziek en hun muzikaal gevoel zou meer ontwikkeld zijn dan dat van de Javanen'' (Enc. pag. 832), maar zij toonen met veel voorbeelden aan, welke voorname plaats dit orkest in de balineesche samenleving inneemt en tot welk een hoogte het muzikaal gevoel van den Balinees is ontwikkeld. Het blijft niet bij algemeene opmerkingen over den indruk, dien de muziek op den hoorder maakt of over den bouw der instrumenten, die ,,dezelfde is als op Java''! De schrijvers weten wèl met zekerheid iets — betrekkelijk zelfs veel — te vertellen omtrent de intervallen: zij vermelden heel wat wetenswaardigs betreffende de verhouding van de balineesche tot de javaansche muziek en doen inzonderheid merkwaardige mededeelingen omtrent salèndro en pélog, waarbij de meer of mindere oorspronkelijkheid van het balineesche toonstelsel in een geheel nieuw licht wordt gezien.

Uit den rijkdom van gegevens, in de 15 hoofdstukken van dit werk bijeengebracht, noemen wij: Een vergelijking van de balineesche en de javaansche muziek, waarin overeenkomst en verschil helder worden aangetoond. Zeer waardevolle opmerkingen over de toonstelsels, den bouw der gending's en het notenschrift. Een uitvoerige beschrijving van een aantal gamelan's, als: Semar pegoelingan; Angkloeng; Gandroeng; Gamboeh; Ardja; Djoged; Gambang (men vergelijke hiermee eens, wat de Encyclopaedie over ,,drie soorten van gamelan's'' weet te zeggen!). Verder vindt men een hoofdstuk over priester-instrumenten en beschouwingen over herkomst, ouderdom en onderlinge verhouding van de zeventonige schalen en de salèndro-schaal. Deze beschouwingen zijn in menig opzicht baanbrekend, daar de auteurs op zeer overtuigende gronden aantoonen dat de zeventonige schaal op Java en Bali ouder is dan salèndro, een uitspraak, die de tot heden bestaande theorie omtrent deze toonstelsels geheel omver werpt. Kortom: er wordt in dit werk in tweeërlei opzicht nieuws gebracht:

het geeft naast ,,nieuwe feiten'' ook vele bekende feiten ,,in nieuw verband''.

En dit alles wordt verlucht en verduidelijkt door niet minder dan 51 afbeeldingen naar foto's en 23 zeer leerzame en overzichtelijke tabellen, gedeeltelijk ingericht als grafiek, gedeeltelijk in notenschrift. De lezer, die van deze materie minder op de hoogte is, vindt in het werk een verklaring van de gebruikte muziektermen, een chronologische tabel komt het geheugen op historisch gebied te hulp en een uitvoerige klapper maakt het opzoeken van namen en zaken al zeer gemakkelijk.

De bekentenis van de schrijvers: ,,Wij weten, beter dan wie ook, hoe onvolmaakt ons werkt nog is'', en de wetenschap, dat zij binnenkort in het tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap van K. en W. een uitvoerige lijst van verbeteringen en aanvullingen zullen geven, houdt ons terug van het plaatsen van aanmerkingen in deze korte aankondiging. Met verlangen zien wij de volgende deelen van dit pracht werk tegemoet (de ,,Toonkunst van Bali'' vormt het 1ste deel van de ,,Studiën over javaansche en andere indonesische muziek'').

Een enkele opmerking over het uiterlijk van dit boekdeel.

De vraag rijst: Waarom moest een werk als dit, met zijn vele vrij groote uitslaande tabellen, in zoo'n gedrongen ,,turf-formaat'' worden uitgegeven? Bij een royaler formaat had niet elke tabel 4 à 5 maal gevouwen behoeven te worden, waardoor het overigens zoo fraai uitgevoerde boek wordt ontsierd en de kans op inscheuren van deze tabellen wordt vermeerderd. Overigens: het is ,,Druk van G. Kolff en Co''. Dit beteekent dat het typografisch aan hooge eischen voldoet.

,,Bali en zijn muziek hebben ons veel geleerd'', zoo zeggen de schrijvers. ,,Zij hebben ons diep doen beseffen de betrekkelijke waarde van onze eigen theoretische opvattingen, onze eigen muziek- en schoonheidsleer; zij schonken ons ongemerkt een zuiverder kijk op onze eigen kunst.''

Het komt mij voor, dat zeker niet het minst in dit laatste de beteekenis ligt, welke de lektuur van dit werk voor den westerschen lezer kan hebben.

HET TWEEDE VOLKSHUISVESTINGSCONGRES.

Het is waarlijk wel een sprong in de goede richting geweest, dit tweede volkshuisvestingscongres!

Wanneer men het vergelijkt met dat, wat drie en een half jaar eerder, ook te Semarang gehouden, heeft plaats gehad, dan valt dit niet te loochenen.

Reeds die eerste poging tot eenheid en samenwerking in de verschillende werkwijzen, om de problemen van het volkshuisvestingsvraagstuk op te lossen, leidde tot duidelijke resultaten. De regeering schonk destijds groote aandacht aan hetgeen het eerste congres had aangetoond en vastgelegd. De instelling van den dienst der volksgezondheid met een bizondere afdeeling voor de volkshuisvesting was er een uitvloeisel en bewijs van. De onteigeningsordonnantie werd in den gewenschten zin gewijzigd. Een vaste gang van zaken werd gevolgd bij de grondpolitiek van gemeente en gouvernement ten aanzien van gouvernementsgronden, gelegen binnen gemeentelijke grenzen. De kredietverleening aan lokale raden voor de volkshuisvesting werd opgelost in de richting, door den — naar aanleiding van het eerste congres benoemden — regeeringscommissaris ir. De Mooy aangegeven.

Te recht kon de voorzitter van het tweede congres, de heer ir. Rückert, op deze rezultaten wijzen. En dubbel groot is derhalve de vordering van dit tweede congres, welke wij een sprong in de goede richting noemden, als wij nagaan, welke belangrijke gunstige faktoren dit tweede congres beïnvloeden, en tot welke resultaten het leidde.

Daar was allereerst de algemeene, zeer ruim vertegenwoordigde belangstelling der inlandsche — der direkt-belanghebbende — wereld. Zeker veertig procent van de meer dan twee honderd vijftig aanwezigen op den openingsavond bestond uit inheemschen. Ofschoon de groote meerderheid hunner gevormd werd door vertegenwoordigers van den javaanschen adel, intellectuals, geen „mannen uit het volk" in den engen zin van 't woord, het groote getal inheemschen was toch een verblijdend en moed gevend verschijnsel, wijl menigeen hunner door zijn tegenwoordigheid samenwerking toonde te zoeken met het europeesche element, dat zich de volkshuisvesting met een alleszins gepasten ernst wil aantrekken. In een oostersche maatschappij, met name in de javaansche, is de scheiding en afstand tusschen het volk en de hoogeren in stand zoo diep en groot, dat men bij de waardebepaling eener inheemsche vertegenwoordiging als zoodanig met andere faktoren heeft rekening te houden, dan wanneer die in een westersche samenleving wordt aangelegd. Dit neemt niet weg, dat wij van onzen kant het zeer zouden op prijs stellen, indien bij de organizatie van het volgende, het derde, volkshuisvestingscongres, pogingen in het werk zouden worden gesteld, om meer deelnemers uit de gewone samenleving, afgevaardigden van kampongs of kampong-complexen, bijeen te krijgen, met name van de groote steden.

Onmiddellijk sluit hirbij aan de opmerkenswaardige afwezigheid van vele inlandsche bladen. Slechts één inheemsche courant — uit Soerabaja — had een eigen verslaggever gezonden.

Zeer belangwekkend was de rijke schakeering van de vertegenwoordiging uit de europeesche koloniale samenleving.

Wie de kampongtoestanden, met name in de groote steden, eenigermate kent of zoekt te bestudeeren, is er van overtuigd, dat de inlandsche huisvesting een aangelegenheid is, welke de aandacht van iederen partikulier, ieder groot lichaam, allereerst ook van de ressorten en de regeering, verdient, wijl zij de algemeene belangen onmiddellijk raakt, ook van degenen, die buiten die kampongs wonen.

Dat uit al deze groepen en kringen vertegenwoordigers op dit tweede Volkshuisvestingscongres aanwezig waren, mag onvoorwaardelijk tot de konklusie leiden, dat de nood in de inlandsche woningtoestanden beseft wordt, evenzeer als zijn verband met en beteekenis voor de geheele koloniale samenleving. Ten overvloede kan hier nog eens gewezen worden op het geregelde en ongekontroleerde kontakt tusschen kampongbewoners en burgers van elken landaard buiten de kampongs: door huisbedienden, chauffeurs, oppassers, kranis, mandoers, verkoopers, baboes, kokkis, naaisters, die in 't dagelijksche leven een vaak vrij intieme schakel vormen tusschen de kampong-wantoestanden en de dikwijls zoo angstvallig verzorgde stads- of binnenplaatswijken er buiten.

Welk een nauwen omgang hebben ook niet de schoolkinderen onderling!

Hoe innig is dus 't belang eener goede volkshuisvesting als saamgestrengeld met dat van alle bewoners eener plaats of stad.

Dit tweede congres heeft dus de overtuiging geschonken, dat de belangrijkheid van het probleem der volkshuisvesting in ruimen kring wordt erkend, en dat de behoefte aan een afdoende oplossing wordt gevoeld. Alvorens hiervan af te stappen, dienen we de aanwezigheid van den heer hir. Levert, hoofd van de assaineering bij den dienst der volksgezondheid, te vermelden.

De pestbestrijdingsdienst heeft ontzaglijk veel voor de volksgezondheid gedaan. Acht honderd duizend woningen werden pestvrij gemaakt, millioenen levens en kapitalen aan materieele belangen wist hij te behoeden voor de verschrikkelijke ziekte, welke in de geschiedenis van de volken van Java zulke ontstellende bladzijden schreef. Dat aan haar knokige hand sedert eenige jaren 't potlood is ontvallen, dankt Java aan den pestbestrijdingsdienst. Al is de pest in vele streken niet overwonnen, de duizenden-slachtoffers-eischende-pestepidemieën komen in den laatsten tijd niet meer voor.

Om de pestziekte te bestrijden, heeft de pestbestrijdingsdienst verwoest, moest hij verwoesten en opruimen al datgene, wat pestgevaarlijk was. Bamboe als bouwmateriaal werd verboden, dakbedekkingen wer-

den voorgeschreven, bouwtechniek werd aan banden gelegd.

Zoo veroorzaakte de — noodzakelijke — arbeid van den pestbestrijdingsdienst leemten, leegten, nooden! Het pestgevaar werd der bevolking ontnomen, doch daarmee in vele gevallen haar ook de woningen. Men ruimde op, gebood en verbood, doch schonk weinig of niets in de plaats van hetgeen verbrand of gekuild werd...

De pestbestrijdingsdienst heeft niet gezocht naar iets, dat het weggenomene zou vervangen, ook niet, toen de eerste strijd tegen de pestziekte eenigermate luwen kon. De pestbestrijdingsdienst heeft dus meegewerkt tot vergrooting van den woningnood, tot vererging van ongunstige toestanden op het gebied den volkshygiëne buiten dat der pestgevaarlijkheid, tot verhaasting van de krisis in den kampong-woningbouw, die in de naaste toekomst dringt, met name in de overbevolkte, uitgewoonde groote steden.

Dit is o. i. onvoldoende-scherp geformuleerd en op het tweede volkshuisvestingscongres tot uiting gekomen, al wees ook ir. Karsten op den plicht van den bedoelden dienst, om te zoeken naar een geschikt woningtype voor den inlandschen volksman.

De taak van de overheid blijkt echter reeds voor een groot deel overgenomen door een partikulier ijveraar voor den javaanschen woningbouw, den heer ir. Maclaine Pont. Wat hij tentoonstelde: een geheel van bamboe opgetrokken (!) pestvrije (!) ruime, luchtige, eenvoudige inlandsche woning, wekte groote belangstelling. Terecht liet hir. Levert zich bouw en materialen van dit — onder den banvloek van den pestbestrijdingsdienst vallende — pestvrije huis, haarfijn uitleggen.

Voor de javaansche aanwezigen (en in ander opzicht ook voor de niet-Javanen) moet het daarnaast een moedgevende zekerheid, een moreele steun, een prikkelende opwekking tot aanpakken geweest zijn, uit den mond van den onderzoeker van Madjapahit's historie te vernemen, dat de Javanen ruime, luchtige, comfortabele huizen gebouwd **hebben**, waarin de bamboe een zeer voornaam deel van de bouwmaterialen uitmaakte. Nu westersche medische arbeid en een westersche bouwmeester hun de slechte pestgevaarlijke eigenschappen van het bamboe hebben geleerd, is een groote stap, een **sprong**, gedaan in de goede richting, om praktisch te pogen het probleem der volkshuisvesting op te lossen.

Het verdient vermelding, dat een der suikerfabrieken in Midden-Java tien van het door ir. Maclaine Pont gevonden type gaat bouwen en zal laten bewonen. Over eenige jaren zullen regeering en pestbestrijdingsdienst dus over zeer belangwekkende gegevens beschikken.

We spreken den wensch uit, dat het gouvernement er toe besluiten moge, bij voorkomenden gouvernementeelen kampongbouw — op gouvernementslanden bv. — het woningtype van ir. Maclaine Pont niet voorbij te zien.

De door het congres aangenomen stellingen zijn in de meeste dagbladen gepubliceerd. Hun inhoud en strekking geven voldoende kijk op de verdere theoretische en praktische resultaten van het congres. We behoeven deze niet nader te stipuleeren.

Wel zij met ingenomenheid melding gemaakt van de openingsrede van den regent van Batavia, R. A. Djajadiningrat, waarin deze merkwaardige en voor velen voordien onbekende bizonderheden gaf over den javaanschen woningbouw, over de behoefte van den Javaan aan huiselijkheid en over zijn huiselijk leven. Wat de regent van Batavia aantoonde, gegrond op zijn kennis van het javaansche volksleven, vond bevestiging en versterking in datgene, wat ir. Maclaine Pont in zijn lezing op grond van historische onderzoekingen wist vast te leggen.

Beiden hebben ongetwijfeld een groot aandeel gehad in de bereiking van de duidelijk aanwijsbare uitkomsten van het congres. Doch evenzeer hij, die dit goede begin en goede slot aaneen te klinken wist door zijn taktische beantwoording der talrijke, soms wat te onbeheerscht voor-de-vuist-weg betogende, sprekers: ir. Th. Karsten, die het initiatief tot dit congres nam, de geheele, zoo veelzijdig geprezen, voorbereidende werkzaamheden leidde en tijdens de debatten waakte, dat het goede zaad niet op den druk-bewandelden weg van de politiek viel, om vertreden te worden, of op den harden rots van individueel geliefhebber.

De sociaal-technische vereeniging, de praeadviseurs en deelnemers kunnen met voldoening terugzien op de behaalde uitkomst, vrucht van de persoonlijke ambitie van enkelen en van de belangstelling, gedachtewisseling en samenwerking van velen.

H.

BOEKBESPREKINGEN

THE INFLUENCES OF INDIAN ART. Six papers written for the Society by Josef Strzygowski, J. Ph. Vogel, H. F. E. Visser, Victor Goloubeff, Joseph Hackin, and Andreas Nell, with an introduction by F. H. Andrews. Uitgegeven door de India Society, Londen 1925.

Het was een gelukkige gedachte, die de India Society er toe dreef als jaarpublicatie voor 1924 de lezingen, door bovenstaande kenners van indische kunst voor de Society gehouden, te bundelen en uit te geven. Op eenvoudige wijze gebonden en voorzien van het zegel van de Society, de utpala (blauwe lotus), ziet het boek er smakelijk uit, terwijl de meerendeels korte opstellen zich, door verscheidene uitnemende reproducties verlucht, aangenaam laten lezen.

De cyclus van voordrachten strekt zich uit over bijna heel het gebied, dat eenmaal door Indië beinvloed is geweest; daarenboven leest men nog van een ouderen samenhang met Azië, die zich tot in de middeleeuwsche kunst van Europa laat vervolgen. Intusschen is de meening der schrijvers omtrent dien invloed van Indië en voornamelijk den graad waarin hij zich liet gelden, niet steeds dezelfde. Want wordt voor de landen, onmiddellijk aan het moederland grenzend, een directe en beslissende invloed aangenomen, met China zou het er, naar het opstel van den heer Visser te oordeelen, anders voor staan. Daar zouden de voor de latere chineesche kunst zoo kenmerkende en door velen op Indië teruggebrachte karaktertrekken reeds vóór het eigenlijk contact met Indië aanwezig geweest zijn, al werden zij dan ook lichtelijk gemodificeerd naar indischen trant.

Doch, bezien wij de verschillende opstellen naar volgorde.

Strzygowski opent de rij met een enthousiast pleidooi voor een nauwen samenhang tusschen de oude iraansche kunst en de indische eenerzijds, de middeleeuwsch-westersche anderzijds. Deze samenhang zou zich laten kennen aan de wijze, waarop de kunstenaars berglijnen noteerden, welke methode door de grotschilderingen van Adjanta algemeen bekend is. Diezelfde berglijnen, die eenigszins doen denken aan een niet geheel voltooide legpuzzle of incomplete blokkendoos, treffen wij ook elders aan; de schrijver had hier Java bij kunnen vermelden, waar men ze op de reliefs van Baraboedoer zoowel als van Lara Djonggrang kan vinden. In onze Ramalegenden wezen wij daarbij reeds op de overeenkomst van deze berglijnen van Java en Adjanta met die, welke op enkele werken van meesters uit italiaansche scholen voorkomen (Lippo Lippi e. a.).

Strzygowski geeft echter nog andere voorbeelden en wel de mozaieken van Ravenna. Daar, maar tevens in China, treft hij dezelfde of een verwante noteering van rotslijnen aan. En deze alle wijzen naar een gebied in Centraal Azië tusschen Altai en Iran, vanwaaruit S. zich een sterken invloed denkt op de kunst van de omringende landen (zoowel de boeddhistische als hellenistische), langs verschillende wegen ook naar Europa gekomen.

Hen, die Strzygowski's talrijke werken, waarin hij deze theorie behandelt, niet kennen, zal het vooral door het ontbreken van veel afbeeldingen, voorkomen, dat wat al te lichtvaardig groote lijnen getraceerd worden, waarlangs de eene kunst de andere beinvloed heeft. Een studie van zijn publicaties doet echter spoedig inzien dat dit grootsche gebaar wel degelijk zijn oorzaak vindt in niet te miskennen feiten en dat de studie van den samenhang der westersche en oostersche kunsten, die wel verreweg de interessantste en momenteel misschien ook de belangrijkste van alle kunststudies mag genoemd worden, goed zal doen met deze feiten en de daarop gebouwde theorieën rekening te houden. Wil zij tenminste niet doodloopen op het reeds zoozeer omgeploegde terrein der Klassieken en hunnen niet naar betrekkelijkheid geschatten invloed op de latere westersche kunst. Strzygowski's onderzoekingen hebben een brug gelegd tusschen Oost en West en het gebied der stijlgeschiedenis belangrijk vergroot.

Geheel anders van aard is de voordracht van Prof. J. Ph. Vogel uit Leiden. Grijpt Strzygowski een enkel uit den overvloed van door hem behandelde onderwerpen en doet deze geleerde ons dat onderdeel plotseling in een fel, onverwacht licht zien, Vogel zet zich tot een overzicht over wat Hindoe's op Java en elders in den Archipel wrochten en is daardoor een der eersten, die een betrouwbare schets gaven in het Engelsch van de hindoe-javaansche kunst. Want, men mag het niet verzwijgen, nog steeds doet men het in Engeland met... Raffles en de tweede uitgave van Fergusson, waarin de hindoe-javaansche kunst op zoo schandelijke wijze is mishandeld. En dit, niettegenstaande van Erp's uitnemend opstel over de midden-javaansche kunst (helaas in de „Twentieth Century Impressions enz." verstoken) in het Engelsch werd gepubliceerd.

Hieraan is door Vogels schets een einde gekomen, al blijft het wenschelijk dat b.v. een boek als dat van Krom over de hindoe-javaansche kunst in het Engelsch of een andere, ook door buitenlanders gelezen taal wordt omgezet.

Vogel vangt aan met den grooten invloed, die de Hindoe's op Java eenmaal moeten gehad hebben, aan te toonen; daarna noemt hij de mannen, die er het hunne toe bijdroegen, dat een blik gegund werd in de maatschappij en kunst van het oude Java. Dan gaat hij de eerste sporen van Hindoe-invloed op den Archipel na en behandelt achtereenvolgens in het kort de voornaamste monumenten, die in dien tijd op Java zijn gebouwd; een en ander aan de hand van zeer geslaagde afbeeldingen. Zoo schrijdt hij voort tot in de Singasari-dynastie, waaruit de terecht beroemde leidsche beelden stammen. Verder

gaat hij niet, daar in het eigenlijke Madjapahit-tijdvak de hindoe-invloed reeds lang heeft plaats gemaakt voor het naar voren treden van een eigen, javaansch kunst leven. Daarover te handelen is in een boek over den invloed van de indische kunst natuurlijk niet op zijn plaats.

Veel nieuws vernemen wij uit den aard der zaak niet, wij die in het bovenvermelde werk van Krom een breed opgezetten gids bezitten; voor den buitenlander is het echter een welkome aanvulling van een vaak als hinderlijk gevoelde leemte.

Het zij ons echter vergund een enkele opmerking te maken over iets, wat stilzwijgend als juist wordt aangenomen en ook in Vogels opstel wordt aangetroffen. Het is de opvatting als zou op Java geen opzettelijke tempelschennis hebben plaatsgevonden, noch eenig relief met opzet zijn vernield. Wij lezen de volgende zinsnede: ,,All those ancient sanctuaries of the Hindu period are now, alas! in a more or less ruined condition, due not to vandalism or iconoclasm, but to long centuries of indifference and neglect.''

Daar moeten wij echter als feiten tegenover stellen dat aan de Ramareliefs van Tjandi Panataran bijkans alle gezichten der figuren zijn geschonden, terwijl bij de reliefs van Djala Toenda hetzelfde het geval is en daarenboven daar de afgeslagen kopjes in het slijk van de badplaats, waarboven de reliefs zich bevonden, zijn teruggevonden. Het is dus uitgesloten dit aan het toeval te kunnen toeschrijven en onze eerste gedachte gaat naar den Islam. Dat Moehammadanen zich hieraan zouden hebben schuldiggemaakt is natuurlijk, bij gebrek aan nadere gegevens daarover, niet meer uit te maken. Daarenboven kan van een dwingend beeldenverbod op Java niet gesproken worden. Doch wij kunnen nooit weten of niet eenmaal een of andere secte daar anders over gedacht heeft en ook moeten wij er op bedacht zijn dat evengoed anderen dan Moehammadanen deze schennis op hun geweten kunnen hebben. In het Museum van het Batav. Genootschap bevindt zich een oudhollandsch kastje uit den compagniestijd, waaraan zorgvuldig alle koppen zijn afgeslagen en zulke oude meubels zijn vaak uit de kampong te voorschijn gehaald, zooals bekend is. Hoe dit ook zij, ,,iconoclasm'' is op Java evengoed te constateeren als waar ook ter wereld. Hetzelfde geldt voor tempelschennis; in bijna geen tjandi ontbreekt het z.g. breekgat en naar onze meening is de sterk geschonden toestand der tempeldaken grootendeels te wijten aan een poging om de, in den top van de bekroning verborgen pripihs (van edelmetaal) te vermeesteren. De uitgegraven tempelputten, de weggeworpen altaren, die er zich boven bevonden, zijn ook slecht aan andere belangstelling toe te schrijven dan die der schatgravers en tempelschenners. Dat dit Javanen zijn geweest en dat dit zeer lang geleden moet geschied zijn, lijkt ons, gezien de ,,kennis van zaken'' waarmede recht op het doel werd afgegaan en de ouderdom der berichten, waarin de tempels reeds in den tegenwoordigen toestand verschijnen, niet onwaarschijnlijk.

Een andere opmerking onzerzijds geldt hetgeen Vogel in het midden brengt over den bekenden Ganeça van Bara en wel speciaal den aan de achterzijde daarvan uitgebeelden kala-kop, welke hij in verband brengt met ,,that capricious and yet artistic fantasy which is characteristic of the Indonesian style.''

Dan vervolgt hij: ,,It is true that it is not exactly a figure of the Wayang type which we see before us. It is, after all, the same Kala head which we noticed over the gateways of Borobudur. It is, therefore, in reality a motif Indian in its origin, but which after centuries of independent development has at last evolved a type of sculpture wholly Indonesian.''

Ons komt het voor als schuilt hier een misverstand. Wij althans lezen eruit, dat de schrijver van meening is, dat de wajangtype niet van indischen oorsprong zou zijn en de kala-kop wel. Indien dit het geval is, moeten wij daarbij opmerken dat zoowel de een als de ander direkt teruggaat op de, ons in de reliefs bewaard gebleven oud-javaansche typen, die op hun beurt weer teruggaan op indische prototypen. Slechts kunnen wij niet meer spreken van een teruggaan op de oudste oud-javaansche reliefs van Baraboedoer en Prambanan, daar tusschen deze en de daaraan in tijdsorde oogenblikkelijk volgende reliefs van Oost-Java een kloof ligt, die slechts door het aannemen van een nieuwen invloed of het krachtiger worden van een ons onbekende oudere cultuur (misschien die, welke bij Diëng aansluit) is te overbruggen. Reeds in 977 A.D. komen aan de reliefs van Djala Toenda de oudste prototypen van wajangfiguren voor. Deze reliefs zijn voor alle latere oostjavaansche kunst van veel meer belang dan eenige figuur uit de middenjavaansche periode; een conclusie, waartoe wij, in afwijking van hetgeen Krom in zijn Inleiding schrijft, meenen te moeten komen.

Intusschen doet een en ander niets af van de waarde van Vogels opstel, dat hij met de volgende woorden besluit: ,,The religious monuments of the Hindu-Javanese period subsist as the greatest that the national genius of Java, inspired bij Indian ideals, has been able to produce.''

Over het nu volgende opstel, dat van den heer Visser uit Den Haag, den bekenden verzamelaar, zullen wij kort kunnen zijn, daar de daarin behandelde stof, de invloed van Indië op China's kunst, een zaak is, die den meesten onzer lezers vermoedelijk niet zoo zeer direct belang zal inboezemen.

Nochtans willen wij hen, die zich voor deze problemen interesseeren, tot voorzichtigheid aanmanen bij het aanvaarden van Visser's conclusies. Vooral waar het gaat om het aandeel, dat Indië in het tot stand komen van den vorm der pagoden heeft gehad. Wij meenen dat, als de heer Visser zegt: ,,Though the pagoda is, of course, associated with Indian symbols and ideas, and though we find in many pagoda's details that are characteristically Indian in shape, it seems to be rash to assert that the origin of the pagoda is the Indian stupa'', een ieder voorloopig nog evengoed gerechtigd is deze formuleering om te keeren en van een indischen oorsprong met chineesche vormverandering te spreken.

Ook achten wij het niet geheel juist als de heer Visser spreekt over de bekende Gandhara-phobie als van ,,the modern point of view''. Moge dit al een modern standpunt zijn, ,,het'' standpunt is het allerminst, tenzij hiermede gemeend wordt dat van kunstliefhebbers uitsluitend en niet van degenen, die zich bezighouden met stijlonderzoek. Doch ook bij liefhebbers dreigt dit ,,moderne'' standpunt reeds weer te verouderen en gaat men inzien dat men, zonder de Gandhara-kunst recht te laten geworden, voor de ontwikkeling der indische kunst geheel andere regels zou moeten aannemen dan voor die der overige indische cultuur uitingen. En waar zulk een scheiding tegen de waarschijnlijkheid indruischt, acht men het beter de betrekkelijkheid van al deze zaken in te zien en ieder het zijne te geven.

Niettemin gelooven wij dat de heer Visser een belangrijke bijdrage heeft geleverd voor de oplossing van het zoo bij uitstek moeilijke probleem van den indischen invloed op China's kunst.

In het nu volgende opstel geeft Goloubeff aan de hand van goede afbeeldingen een beschrijving van enkele der beste stukken van Khmer- en Tjamkunst, van Cambodja en Annam dus. De kunst van het Zuidelijk gedeelte van Achter Indië is helaas weinig bekend en vaak hoort men twijfel uitgedrukt of zij eigenlijk wel kan concurreeren met hare zusters van Indië zelf of van Java. Goloubeff's opstel kan het tegendeel bewijzen en wij zouden zelfs willen opmerken dat de door hem afgebeelde Hari Hara en Boeddha van Phnom Penh in geen enkel opzicht voor de beste stukken der hindoe-javaansche kunst behoeven onder te doen; naar onze meening wint de Hari Hara het verre in gratie. Een kort overzicht van wat omtrent het contact tusschen Cambodja en Annam met Indië in vroeger tijd bekend is, gaat aan de beschrijving vooraf.

Hackin geeft eenige welkome notities omtrent de kunst van Tibet in verband met Indië. Welkom, zeggen wij, want nog immer ontbreekt ons alles wat zweemt naar een geschiedenis van Tibet's kunst. Data zijn er niet of weinig en die weinige moeten wij nog op gezag van oude tibetaansche schrijvers aanvaarden; critiek is zoo goed als onmogelijk. Men is dus gedwongen tot een directe vergelijking van de oudste ons bekende tibetaansche stukken met de indische kunst. Voor dit laatste geeft dit het resultaat dat wij in de tibetaansche stijlen altijd weer herkennen dien der boeddhistische kunst van Indië uit de eeuwen, dat het Boeddhisme daar reeds dreigde te verdwijnen.

Veel wijzer worden wij daar echter niet door, want geen enkel oud gedateerd stuk uit Tibet is, zooals reeds gezegd, bekend, hoewel er in het land zelf ongetwijfeld aanwezig zijn.

Beter ingelicht zijn wij omtrent Centraal Azië, waarover Hackin eveneens kortelijk handelt. De ontdekkingen van Gruenwedel, Von Le Coq en Stein hebben zeer veel aan het licht gebracht en het is meestal mogen gelukken den datum met groote waarschijnlijkheid te bepalen. Dat hier, zoowel als in Tibet, Indië het voornaamste aandeel heeft gehad in de stijlvorming, is de te verwachten slotsom waartoe ook Hackin moest komen.

In het laatste opstel geeft Andreas Nell dan nog een kort overzicht van hetzelfde vraagstuk met betrekking tot Ceylon en ook hier, daaraan valt natuurlijk niet te twijfelen, is Indië de gever en Ceylon de nemer.

Zoo is, in een 150tal pagina's en dus uit den aard der zaak beknopt, de invloed geschetst, die de indische kunst op die der omliggende landen heeft gehad of nog heeft. Waar deze opstellen eigenlijk lezingen zijn, die aan de hand van een omvangrijk afbeeldingsmateriaal werden gehouden, betreuren wij het dat reproducties niet in grooter getale zijn aangebracht. Wij betreuren het eveneens, dat Burma en Siam niet werden behandeld; de invloed is er niet minder geweest dan elders. Doch dit kan aan de waarde van het boek, dat wij gaarne aanbevelen, geen afbreuk doen.

Dr. W. F. S.

EXAMPLES OF INDIAN ART AT THE BRITISH EMPIRE EXHIBITION 1924. With an introductory and critical note by Lionel Heath. The India Society. London 1925.

Betrekkelijk kort na de publicatie der lezingen over den invloed der indische kunst op die der omliggende landen en eilanden reeds weer een boek van de India Society. Ditmaal een keuze uit de schilderingen, die op de Empire Exhibition van 1924 te zien waren; een keuze uit een keuze, want het 96-tal daar aanwezige stukken was opzichzelf natuurlijk ook reeds een beperking van de zoo ruimschoots voorhanden stof. Zestien collotype reproducties van werkelijk prachtige en soms zelfs universeel-schoone schilderingen biedt het eenvoudig doch smaakvol uitgegeven boek, elk voorzien van een kort bijschrift, dat de voor begrijpen noodige data geeft. Het geheel voorafgegaan door een 24 pagina's grooten tekst van Lionel Heath, den ,,Principal of the Mayo School of Arts'' te Lahore en bevattende een kort overzicht van de voornaamste schilderscholen en hunne typeering; compact doch zeer zeker leerzaam voor de talloozen, wien termen als Hill-Schools en Kangra-Paintings woorden zonder inhoud zijn. Tevens eenige interessante mededeelingen omtrent de werkwijze en tenslotte de opwekking tot de renaissance van oud-indisch kunnen en werken.

Men zal zich afvragen wat een aankondiging (want bij zoo weinig tekst kan van een bespreking van den inhoud nauwelijks sprake zijn) van dit boek in dit tijdschrift doet. Van een schil-

derschool in den zin van de Moghul- of Rajputscholen van Indië is toch op Java geen sprake; de javaansche kunst kent hare wajangscholen en hunne producten ter verfraaiing van geschreven handschriften en al mag daarbij al een enkele keer gebroken zijn met de traditie en pogingen aangewend om te geraken tot een andere uitbeeldingswijze, tot een bepaalde school zijn zulke pogingen naar ons weten nimmer uitgegroeid. Wat op het oude Java geschied is, is ons helaas onbekend; men kan alleen zeggen dat er een schilderkunst heeft gebloeid, doch producten daarvan zijn ons niet over. Slechts langs omwegen kunnen wij er iets over te weten komen. Op het naburige Bali zijn echter wel degelijk teekenscholen, die het waard zijn, zooal niet met de beste stukken der Moghul-painters te worden vergeleken, doch wel om naast de in Indië tot op zeer oude tijden terug te vervolgen schilderkunst te worden gelegd en er zelfs als nauw mede samenhangend te worden beschouwd. En wij zouden niets liever wenschen dan dat deze balische teekenkunst een even groote belangstelling ondervond als haar indische verwante, een belangstelling, die tot even schoone resultaten in boekvorm moge leiden als welke wij nu voor ons hebben.

Zoover is het helaas nog niet, doch dat het eenmaal zoover zal komen, daarvan houden wij ons overtuigd. Intusschen mogen zij, die er zich toe geroepen zullen voelen de balische teekeningen, althans de beste daarvan, onder het kunstminnend maar ook kunstcritisch publiek te brengen, zich tot voorbeeld kiezen dit boek der India Society. Maar ook in andere handen zullen wij het gaarne zien.

Dr. W. F. S.

COPPER-PLATE INSCRIPTIONS BELONGING TO THE SRI SANKARACHARYA OF THE KAMAKOTI-PITHA. Door T. A. Gopinatha Rao.

Gaarne willen wij hier op dit, door His Holiness Sri Sankaracharya aan het Java-Instituut toegezonden boek van den bekenden schrijver over zuid-indische iconographie even de aandacht vestigen.

Niet zoozeer voor den bestudeerder van de archaeologie van Nederlandsch-Indië, daar deze er slechts indirect iets van zijn gading in zal vinden: de behandelde oorkonden stammen uit een tijd, waarin van eenig contact met den Archipel wel weinig sprake meer kan geweest zijn en ook in andere opzichten kunnen deze oorkonden niet voor een vergelijking met de oud-javaansche in de eerste plaats in aanmerking komen. Trouwens, een bespreking der voortreffelijk uitgegeven oorkonden zou eerder in een archaeologisch vaktijdschrift thuishooren. Maar er is iets anders in dit boek, dat de belangstelling kan verdienen van Hollanders, die zich met de geschiedenis van het Oosten bezighouden.

In een der inscripties (uit 1608 Saka) worden namelijk twee broeders genoemd, ministers van den Soeltan Aboel Hasan van Golakonda, geheeten Akkana en Madanna. Genoemde Soeltan liet aan deze twee listige heeren, die „van niet tot iet'' waren gekomen, de regeering volkomen over en bepaalde er zich toe om het leven van een meer aangenamen kant te bezien. Iets, wat in de verhalen nu wel zeer goed bij een oosterschen Soeltan uit die dagen past, maar wat den Moghoelkeizer Aurangzeb bij zijn veroveringstocht zeer te stade kwam; de laatste der Soeltans van Golakonda, Aboel Hasan, legde het zeer spoedig tegen zijn energieken tegenstader af.

De hollandsche geneesheer Daniel Havart ergerde zich echter aan een en ander, dat hij met eigen oogen blijkbaar heeft kunnen aanschouwen, toen hij ter kust van Coromandel was en er zijn boek schreef „Op- en ondergang van Coromandel, alsmede de handel der Hollanders op Coromandel'', welk boek in 1693 te Amsterdam uitkwam.

Hij geeft danook onder de afbeeldingen van den Soeltan en zijn ministers aan deze ergernis lucht in gloeiende verzen van het bekende recept. En het zijn weer deze afbeeldingen en bijschriften die nu door Gopinatha Rao worden weergegeven.

Gaarne nemen wij de gelegenheid te baat de verzen uit het oorspronkelijke over te nemen, om daardoor tevens de helaas talrijke onjuistheden en onnauwkeurigheden in Gopinatha Rao's lezing te verbeteren. (Waarom moeten hollandsche citaten in buitenlandsche uitgaven toch steeds zoo verminkt worden? En waarom werd de titel van Havarts boek niet even vermeld?)

Nemo felix ante obitum (niemand gelukkig vóór zijn dood), zegt Havart onder het portret van den Soeltan.

En dan komen de verzen:

„Hy was een koning in de naam,
niet inder daad,
Quam tot die waardigheyt van
de alderlaagste staat,
En liet door andere, zig zelf,
en 't Rijk bestieren,
Een dom, onnozel Mensch,
niet Vorstlyk in manieren,
Toen nu 't geluk met hem
een tyd lang had gepopt,
Wierd hy door eygen schuld van
Kroon, en Throon geschopt,
Kroop in het zant, vrat stof, moest
zig als slaaf vermind'ren,
Wee zulken land alwaar de Koningen
zyn Kind'ren.''

[Bij Gopinatha Rao staat „gefopt (?)''. Het werkwoord poppen = als (speel)pop beschouwen, vindt men echter in het origineel].

Een dergelijk poëem staat onder het conterfeytsel van „Madoena Sureparkaas Rouw,

Albestierder van het Golcondaze Rijk'' (lees Madanna Soeryaprakasa Rao), eveneens voorafgegaan door een latijnsche spreuk: Tollantur in altum ut lapsu graviore ruant. (Laat men hen in de hoogte verheffen, opdat ze des te zwaarder zullen vallen).

,,Hier zietmen Madoena naar
't leven afgetekend,
Die van den eersten tyd zyns
Ionkheyds afgerekend,
Tot aan zyn dood toe was een
speel-kind van 't geluk;
Hy is van niet tot zoo een hoogen
trap verheven,
Dat zelf de Konink naar zyn wenk
heeft moeten leven;
Hy heeft zyn eygen Heer (o heylloos
schellemstuk!)
Van ampt, en staat gezet, ja
alles derven wagen,
Maar tragtende zyn Vorst te
levren in de hand,
Des vyands raakte hy, toen 't
uytquam aan een kant,
Door Sidemaktas swaard, teynd
moet de last tog dragen.''

Een derde vers vindt men onder het portret van Akkanna, Opper-boekhouder en Generalissimus van het Golcondaze Leger: Alter idem (de ander al net zoo).

,,Hier zietmen in het kleyn
de schets van Akkana
Een beest in menschen schijn: wiens loze
boze streken,
Wiens schelmery, en trots, niet zyn
om uyt te spreken,
Geen groter booswicht droeg
de stad van Golconda,
Deelaghtig aan 't verraad zyns broers,
nooit wel te vreden,
Heeft hij de zelve straf op eenen
tyd geleden.''

Welke straf dan op het vierde plaatje wordt voorgesteld met het onderschrift: ,,Madoena en Akkana. Twee Gebroeders vermoort en schandelyk ten toon gestelt.''

Inderdaad, Madanna's hoofd werd van zijn romp gescheiden en aan Aurangzeb toegezonden, terwijl dat van Akkana onder den poot van een olifant werd verpletterd. Dit geschiedde op den 29sten October 1685. Soeltan Aboel Hasan werd afgezet en stierf in Daulatabad in 1687. Laten wij nog even aan Havart in het origineel het woord: ,,Dus was het eynde van die twee gebroeders, waar van de oudste een geveynsde vriend, en de jongste een geslagen openbaren vyand van de Hollanders, en van de E. Compagnie was, dus heeft de straffe des Hemels die twee groote Vorsten getroffen, en plotseling van hare hoogheyd doen nedervallen tot een zeker bewijs, dat niemand gelukkig is voor zijn dood, zij beyde hebben geleeft als aardsche Koningen, en zijn gestorven als verraders met de verachtste dood des werelds; wel te recht zeyd een Arabier in zijne spreuken. Een bedelaar, wiens eynde gelukkig is, overtreft een Konink, wiens sterf-dag met vele rampen verzeld is. Ik hebbe niet konnen nalaten, alzo ik die twee Heeren byzonderlijk gekend, en verscheydemaal gesproken hebbe, wanneer mij haar droevig eynde ter oren quam, om mijn Poetischen geest te werk te stellen, en het volgende gedicht op haar te maken, zodanig als het ook onder hare beeldenissen, naar het leven afgeteekend, te zien is.'' Volgen de boven gegeven ontboezemingen van zijn poetischen geest.

Intusschen slaken wij de verzuchting bij het sluiten van dit boek: wanneer zullen onze, de javaansche oorkonden eens zoo uitgegeven worden?

Dr. W. F. S.

JAVAANSCHE SAGEN, MYTHEN EN LEGENDEN
verzameld door Jos. Meyboom—Italiaander. Zutphen, W. J. Thieme en Cie. 1924. 323 blz.

Het verschijnen van een nieuw boek als dat wat hier aangekondigd wordt, kan slechts met vreugde begroet worden, zoowel door hen, die voor de kultuurproducten der volken van Indonesië eenige belangstelling toonen, als door degenen, die deze beschavingen tot het onderwerp van studie en onderzoek gemaakt hebben. Immers, terwijl verzamelingen van verhalen, zooals deze Javaansche Sagen, geschikt zijn om de weetgierigheid van het grootere publiek te bevredigen en tevens verder op te wekken, bieden zij den onderzoeker niet zelden belangrijke gegevens, welke, in verband gebracht met wat reeds van elders bekend was, onverwachte waarde voor de kennis van de folklore en voor de ethnologi blijken te bezitten.

Het boek van Mevr. Meyboom-Italiaander is geheel berekend op de behoeften en de helaas nog geringe kennis van Indië van het Nederlandsche publiek; met de eischen der wetenschappelijke kritiek is geen rekening gehouden. Dit is ook niet te verwachten in allen deele; ten opzichte van een enkel onderdeel, de nauwgezette weergave der Javaansche woorden en namen (om over de namen in andere talen te zwijgen) en de juiste verklaring van Javaansche termen, zou wat meer nauwkeurigheid echter wel te bereiken zijn geweest. Door het ontbreken daarvan zal de onderzoeker zich wel niet in de war laten brengen; juist in een boek, dat bestemd is om in grooteren kring belangstelling te wekken voor de Javaansche verhalen, kon echter de Javaansche taal met meer eerbied behandeld zijn. Vooral het gebruik van de a, de o en de slot-h is geheel onsystematisch en zeer vaak in strijd met het taaleigen.

De schrijfster heeft het boek verdeeld in zeven hoofdstukken, bevattende: sagen en legenden van menschen en reuzen, van boomen, planten, rivieren, enz., van bergen, van de zeegeesten, een mythe van de Kei-eilanden, Dajak-mythen, en kleine sagen en fabels. Het verhaalde is, zooals de inleiding zegt, weergegeven zooals de schrijfster de vertellingen uit den volksmond gehoord heeft. Inderdaad zijn het meerendeels, voorzoover van Java afkomstig, desa-legenden of dongeng's. Met deze benaming duidt men een groep vertellingen aan, die niet, of niet door een klassieke en erkende bewerking, in de schoone letterkunde der Javanen zijn opgenomen, hoewel men geen kenmerkende verschillen in de voorstelling kan aanwijzen, waardoor ze zich van literaire verhalen onderscheiden. Vaak zijn het plaatselijke legenden, verbonden aan een of ander opmerkelijk punt in het landschap; daaraan hebben zij niet zelden hun eenvoudige charme zoowel als hun belang voor het wetenschappelijk onderzoek te danken. Het niet-literaire dier dongeng's heeft de schrijfster blijkbaar willen laten uitkomen, door in haar Hollandsche weergave een zeer eenvoudige verhaaltrant te bezigen. Helaas is de juiste toon in die wijze van vertellen soms moeilijk te treffen; indien het niet gelukt die te vinden, doet het verhaalde flauw en kinderachtig aan, wat toch allerminst de bedoeling kan zijn geweest in dit geval.

Zonder in bijzonderheden af te dalen is het niet mogelijk alle punten te vermelden, waarop de in dit boek gegeven voorstelling van sommige overleveringen afwijkt van de gewone; we kunnen niet anders doen dan op gezag van de schrijfster aannemen, dat de hier weergegeven sagen, mythen en legenden werkelijk in dezen vorm onder het volk leven. Het is alleen te betreuren, dat de plaatsen, van waar ze afkomstig zijn, niet vermeld worden — al is de streek van herkomst uit den inhoud der vertelling meestal wel op te maken.

Op één overlevering is echter in het bijzonder de aandacht te vestigen, omdat zij samenhangt met een gebruik, dat tegenwoordig nog in zwang is. Dit bestaat hierin, dat elke Soesoehoenan van Soerakarta, zoo spoedig mogelijk na het aanvaarden der regeering, met eenige plechtigheid een bloem van een bepaalde, zeldzame soort laat halen van een eilandje bij Noesa Kambangan, aan Java's Zuidkust. Die bloem wordt den vorst met statie gebracht en aangeboden, daarna wordt ze weggeborgen.

De veronderstelling ligt voor de hand, dat deze bloem, ook gezien haar naam (de Widjajakoesoema, de Bloem der Overwinning), een symbool is van leven en voorspoed. De plaats, welke Noesa Kambangan, het ,,Drijvende Eiland'', en de Zuider-Oceaan innemen in oudere Javaansche overleveringen maken dit waarschijnlijk.

De ,,sage van de Widjajakoesoema'' echter, die op blz. 119 en v.v. van het boek van Mevr. Meyboom verhaald wordt, houdt iets geheel anders in. Wellicht is het ons toch vergund een vraagteeken te zetten bij de plek, waar medegedeeld wordt, dat de Widjajakoesoema zijn naam ontleent aan een visscher, die Kesoema heette, dat hij, als roedjah (bedoeld is roedjak) toebereid, door den vorst en zijne gemalinnen gegeten wordt, en dat de eerste Soesoehoenan, die hem liet halen, ,,pas gekroond'', krankzinnig geworden is.

Ook het verhaal, dat getiteld is ,,de bruid van den Senapati'' (blz. 229 en v.v.), is niet in overeenstemming met wat men omtrent dien vorst en vorstenstamvader weet uit de officieele Javaansche geschiedenis, de babad. Dit geldt vooral de bijzonderheden, die verhaald worden van den dood van den Sultan van Padjang, van het huwelijk van den Senapati met de Ratoe Lara Kidoel, de Vorstin van den Zuider-Oceaan, en van zijn dood in de golven. Zouden de afwijkingen van de geschiedkundige overlevering der Javanen, die in dit verhaal zoowel als in dat over den Widjajakoesoema voorkomen, alleen aan onzuivere volksoverlevering of wellicht mede aan gebrekkige inlichting der schrijfster door hare zegslieden te wijten zijn?

Verder zij het mij vergund enkele woorden te zeggen over de (voor een deel gekleurde) illustraties, waarvan het boek zeer rijk voorzien is, en die ook zeker niet mogen ontbreken in een werk, dat het grootere publiek op aangename wijze kennis wil laten maken met verhalen van Java. Welk een dankbare opdracht ware het geweest voor een kunstenaar, om, na een studie gemaakt te hebben van de wajang wong en de Javaansche danskunst, iets wat tegenwoordig zelfs in Nederland blijvende mogelijk zou zijn, in aansluiting daaraan illustraties te vervaardigen bij de vele episodes uit deze vertellingen, die zich daartoe leenen. Het beste ware het natuurlijk, indien een Javaansch kunstenaar dit had gedaan.

Was men zoo te werk gegaan, dan waren gemakkelijker twee gebreken onschadelijk gemaakt, die de illustraties, en in zekeren zin ook de tekst van dit werk, bijna noodwendig vertoonen, doordat ze Nederlandsch zijn, en waardoor het Javaansche karakter der verhalen te weinig tot zijn recht komt.

Het eerste daarvan is: het op de voorgrond laten treden van de h a n d e l i n g, in de tekst zoowel als in de illustratie. In de Javaansche vertellende kunst wordt de t o e s t a n d beschreven, in de Javaansche beeldende kunst, ook de tooneel- en danskunst, wordt de s t a n d, het tableau uitgebeeld. Het andere gebrek is: het tekort aan Javaansche kleur en Javaansch decor en decorum in de kleeding, de standen en de figuren der personen. Mannen- en vrouwen-, jongens- en mannen-namen worden verwisseld, afgezien nog van de vreemde kwasi-wetenschappelijke spelling, die hier en daar voorkomt. En wat te zeggen van een Javaanschen prins, die, als hij verschijnt, wordt toegejuicht, van een Javaansche vorstin, die haar gemaal met een omhelzing ontvangt, hem ,,tandakkend'' nadert (blz. 100) en zijn gelaat streelt (blz. 102), van een Javaan, die zijn hoofddoek laat gebruiken om er iets in te pakken (blz. 224). Dergelijke passages, die strijden tegen het Javaansche gevoel voor fatsoen en goede manieren (men kent de beteekenis van het hoofd en van alles wat daarmee samenhangt) behoorden in een boek als het besprokene niet voor te komen: ze geven een geheel valsch beeld van Javaansche zeden en gewoonten.

De illustraties, waarop tjandi's als achtergrond gebruikt zijn, moeten ook wel een zeer

vreemde voorstelling van deze bouwwerken geven aan dengene, die ze nooit zag.

Aldus is de aandacht gevestigd op eenige zaken, die, verre van fouten te zijn die slechts dit boek aankleven, de moeilijkheden vormen, waarmee iedereen te kampen heeft, die Javaansche kunst voor het Nederlandsche grootere publiek begrijpelijk en genietbaar wil maken. Als een eerlijke poging daartoe verdienen deze Javaansche Sagen dan ook ten volle gelezen te worden. Tot slot mag een woord van waardeering niet ontbreken voor den uitgever, die deze verzameling vertellingen in zijn bekende welverzorgde Mythen- en Legendenserie heeft opgenomen; moge deze langzamerhand tot een Nederlandsche folkloristische bibliotheek worden uitgebreid, en mogen daarin vooral de verhalen uit den Indischen Archipel rijk vertegenwoordigd zijn.

Dr. TH. PIGEAUD.

KUSUMAWICITRA, Bloemlezing uit Oud- en Middel-Javaansche Geschriften door J. Kats. Tekst. N. V. Boekhandel Visser & Co., Weltevreden, 1925. VIII, 180 blz.

Het is een verheugend feit dat, zij het ook pas in den laatsten tijd, onder de Javanen de belangstelling voor hunne oude letterkunde in die mate groeit, dat zij zich gaat uiten in ernstige studie harer voortbrengselen. Immers belangstelling ontbrak ook vroeger niet; bij hoe weinigen werd echter eenige gedegen kennis van het zoogenaamde Kawi gevonden. Wat enkelen nog konden mededeelen, was zeer vaak voor de wetenschappelijke studie van het oudere Javaansch van weinig nut. Pas de bekendheid met het Sanskriet, die op zoo velerlei gebied geheimenissen ontsluierd heeft, maakte het mogelijk, gebruik makende van de nog levende Balineesche overlevering, de eerste oud-Javaansche teksten te verstaan.

Een onverwacht rijke letterkunde bood zich toen aan de weinigen, die zich daartoe geroepen gevoelden, aan om bestudeerd en doorgrond te worden. Toen de inschriften en tjandi's kwamen vertellen, hoe oud de Javaansche rijken waren, en welk een hoogen graad van bloei ze bereikt hadden, was dat een reden om de oude geschriften ijverig te doorzoeken naar geschiedkundige gegevens. Toen het bleek, dat eenige van de oudste teksten bewerkingen waren van boeken van het Mahabharata, werden deze al spoedig uitgegeven en nauwkeurig met hunne origineelen vergeleken.

Het behoeft niet te verwonderen, dat in deze omstandigheden het onderzoek van het oudere Javaansch in een zeer nauw verband werd gelegd met de kennis van het Sanskriet, terwijl het verband met de studie van het nieuwere Javaansch geruimen tijd tamelijk los bleef. De geschriften, die het eerst uitgegeven zijn, staan dan ook zeer sterk onder invloed van de Sanskriet letterkunde; het waren kakawin's, gedichten in „groote" maten, welke, naar men mag veronderstellen, tot een door geleerden geschreven hofliteratuur behooren. Men vindt er weinig in van die groep kultuur-elementen, welke, in tegenstelling met de ontleend-hindoeïstische, oudinheemsch te noemen zijn, en die in de latere tijdperken der Javaansche beschavingsgeschiedenis steeds meer op den voorgrond treden.

Pas langzamerhand, en vooral in den allerlaatsten tijd, begint men in te zien dat oud-Javaansch en middel-Javaansch (de naam die aan de taal van een groep geschriften gegeven is, die de overgang van het oudste stadium naar het nieuwste moesten vormen) in de eerste plaats Javaansch zijn, dat voor hun vormen en hun woordenschat in de eerste plaats in het nu levende Javaansch parallellen gezocht moeten worden en te vinden zijn, en vooral: dat een deel van hun letterkunde nauw verwant aan de latere Javaansche en door dat feit alleen reeds voor de kennis der Javaansche beschaving van het grootste belang is.

Juist in dit verband is het zoo verblijdend, dat Javanen zich gereed maken om te beginnen met hun deel van het onderzoek, dat is: het bloot leggen van de betrekkingen, die er bestaan, tusschen de oudere en jongere tijdperken van de echt Javaansche kunst en letterkunde. Hierdoor pas zal men juist kunnen beoordeelen, hoe Javaansch de beschaving van de djaman boeda geweest is, en hieruit zal ook, misschien, voor de ontwikkeling in Javaanschen geest van de nieuwste kunst en letterkunde groot voordeel getrokken kunnen worden.

Als een onmisbaar hulpmiddel om den Javanen de kennismaking met de oudere letterkunde gemakkelijk te maken is de Kusumawicitra dan ook niet genoeg te prijzen. Bijna alle soorten van letterkunde zijn er in vertegenwoordigd. Van het proza vindt men een stuk of stukken uit de oude Mahabharata-bewerking, uit geschriften over religieuze onderwerpen als de Kamahayanikan en de Tantoe Panggelaran, uit een oorkonde en uit historische en rechtskundige werken als de Pararaton en de Agama. Van de gedichten (kakawin's) zijn gedeelten opgenomen uit de Ardjoenawiwaha (Mintaraga), Bharatayoeddha, Ramayana en Nagarakertagama. Gaarne had men wat meer opgenomen gezien van een groep als de toetoer's, de godsdienstige en wijsgeerige leerboeken, die ook nu nog waarde kunnen hebben. Dat dit niet geschied is, ligt voorzeker niet aan den samensteller, die, door zijn uitgave van de Kamahayanikan, zelf een belangrijke bijdrage heeft geleverd tot de kennis van deze soort geschriften. Hij heeft zich echter gebonden geacht aan de reeds uitgegeven teksten, waaronder tot nu toe bijna geen toetoer's te vinden zijn. Dat daarin toch spoedig verbetering kome.

De teksten zijn in deze bloemlezing opgenomen zonder variae lectiones, hetgeen ook niet anders te verwachten valt. Waar de samensteller in de inleiding belooft in het vol-

gende deel, de toelichting, rekenschap te geven van de keuze der stukken, behoeft die hier niet in bijzonderheden besproken te worden. Ook een verklaring van woorden en zinswendingen, een overzicht over de oud-Javaansche spraakkunst en een inleiding bij elk der in de bloemlezing vertegenwoordigde geschriften zal die toelichting brengen; een omvangrijk werk dus, dat ongetwijfeld de kennis van de oudere Javaansche taal- en letterkunde een belangrijke schrede vooruit zal brengen. Tot het verschijnen daarvan moeten taalkundige en andere opmerkingen, waartoe in de opgenomen stukken aanleiding gevonden kan worden, uitgesteld blijven; met belangstelling wordt het uitkomen van Kusumawicitra II dan ook tegemoet gezien. Reeds door de samenstelling van deze bloemlezing heeft de heer Kats echter aanspraak op de erkentelijkheid van allen, die zich met de Javaansche taal- en letterkunde bezighouden; moge het gestelde doel, de bekendmaking van de oude geschriften, ten volle bereikt worden.

Den uitgever mag een woord van lof niet onthouden worden voor de zorg aan dit boek besteed, waardoor blijkt dat met eenvoudige middelen, zonder gebruik te maken van vele diakritische teekens, dus zonder al te groote onkosten, oud-Javaansche teksten in behoorlijk gewaad de wereld in gezonden kunnen worden.

Dr. Th. P.

OPGAVE VAN LITERATUUR OVER JAVA EN MADOERA

VERSCHENEN BUITEN NEDERLANDSCH-INDIE GEDURENDE 1924.

A. AFZONDERLIJKE UITGAVEN.

1. ADATRECHTBUNDEL No. XXIII. Bezorgd door de Commissie voor het Adatrecht. Uitg. d. h. Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van N. Indië. 's Gravenhage 1924.
Bevat gegevens over West-, Midden- en Oost-Java met Madoera, de Vorstenlanden en Bali en Lombok.

2. ENCYCLOPAEDIE VAN NED.-INDIE: AANVULLINGEN EN WIJZIGINGEN.
In afl. 8 (Augustus 1924) o. a. artt. over: Balambangan (slot); Andoeng, Ardjawinangoen, Balapoelang, Bandar, Bandjar, Bandjarnegara, Bangkalan, Bangil, Banjoebiroe, Banjoemoedal, Batang, Batavia, Batoe, Bekasi, Berbek, Blitar, Bloeboer, Blora, Buitenzorg, Darangdan, Demak, Djasinga, Djati, Djebeng, Handel (Inlandsche), Indische Ondernemersbond, Zeemacht.
In afl. 9 (December 1924), voor het eerst in de nieuwe spelling der plaatsnamen volgens G.B. dd. 4 Mei 1922 no. 50, o.a. artt. over: Adiredja. Djepon, Dramaga, Duizendeilanden, Gading, Gempol, Gondanglegi, Grati, Kroja, Tjitaroem-bevloeiingswerken, Soerja Atmadja (Pangéran Aria), Generale Thesaurie, Van Heutsz, Primbon, Waterschappen, Werven en dokken.

3. ETHNOLOGEN-BIJEENKOMSTEN TE AMSTERDAM 1921-1924. Verslagen Amsterdam 1924.

Hierin meer in het bizonder over Java:

4. ERP, TH. VAN. Het Kala-makara-ornament in de hindoe-javaansche kunst. (Bijeenkomst op 6 Jan. 1923; nederl. tekst). p. 38-42.

5. ERP, TH. VAN. De leeuwen van den Baraboedoer (met lichtbeelden). (Bijeenkomst op 5 Jan. 1924; nederl. tekst). (Deze voordracht is hier niet opgenomen, als zijnde in extenso opgenomen in het Oudh. Verslag 1e en 2e kw. 1923, met ill.)

6. GOSLINGS, B. M. Opmerkingen en vragen bij de demonstratie van een paar javaansche steenen werktuigen, benevens een phallus-zuil en een kampoeng-beschermend beeld van de Zuid-Westereilanden. (Bijeenkomst op 5 Jan. 1924: nederl. tekst). p. 49-57.

7. JASPER, J. E. A few particulars about the Tenggerese. (Bijeenkomst op 7 Jan. '22; engelsche tekst). p. 16-19.

8. NOUHUYS, J. W. VAN. Is het bestaan van batikken op bladwerk aangetoond? (Bijeenkomst op 5 Jan. 1924; nederl. tekst). p. 57-61.

9. RASSERS, Dr. W. H. Een en ander over het javaansche kinderspel „Nini Towong". (Bijeenkomst op 6 Jan. 1923; nederl. tekst). p. 26-28.

10. BACKER, C. A. en SLOOTEN, Dr. D. F. VAN. Geïllustreerd handboek der javaansche thee-onkruiden en hun beteekenis voor de cultuur. Uitg. d. h. Alg. Proefstation voor Thee met inl. van Dr. Ch. Bernard. Batavia 1924.
Bespreking door Dr. W. G. Boorsma in De Indische Mercuur 1924 no. 35 van 29 Aug. 1924.

11. CALLENFELS, P. V. VAN STEIN —. De Sudamala in de hindoe-javaansche literatuur. Akad proefschrift 1924.

12. CHARPENTIER, JARL. Die Suparna-Sage. Untersuchungen zur altindischen Literatur und Sagengeschichte. Uppsala u. Leipzig 1924.

13. COOLSMA, S., oud-zendeling. Terugblik op mijn levensweg 1840—1924. Met portret. Rotterdam 1924.

14. DAUTHENDEY, MAX. Erlebnisse auf Java. (Die Hochzeit des Nagels der Erde. Meine Smeru-Besteigung). München 1924.

15. HEINE-GELDERN, R. Altjavanische Bronzen aus dem Besitze der ethnographischen Sammlung des naturhistorischen Museums in Wien. Mit Tafeln. Artis Thesaurus 1924.

16. JUYNBOLL, Dr. H. H. Oudjavaansch-nederlandsche woordenlijst. Leiden 1924.

17. KEITH, A. BERRIEDALE. The sanskrit drama in its origin, development, theory and practice. Oxford 1924.

18. LEKKERRKERKER, C. Indië's jonge kracht. Eenige der nieuwere gegevens omtrent de koloniale huishouding in Ned. Oost-Indië. 4e uitg. Het Koloniaal Instituut. Amsterdam 1924. — Uital. over Java: Agrarische en gemeentelijke hervorming van Java, p. 12–25 (Hervormingen in de Vorstenlanden; Nog een zuiveringsproces; Een zestal andere moderniseeringen). — Inlandsche landbouw. Java en Madoera, p. 31 — 35. — Land-, boschbouw- en veeartsenijkundig onderwijs p. 38—40; Zout p. 57; Java en Madoera in 1922 (in- en uitvoeren), p. 68.

19. MARA SOETAN en P. DE NES. Soeloeh I. Pemimpin oentoek goeroe-goeroe jang mengadjarken kitab batjaän. Groningen 1924.

20. MEYBOOM-ITALIAANDER, MEVR JOS. Javaansche sagen, mythen en legenden. Met teekeningen van Menno. Zutphen 1924.
(Bevat ongev. 60 verhalen, ,,de heel eenvoudige volkssagen, zooals de kakès (grootvaders) en de neneks (grootmoeders) nu nog aan hun kleinkinderen vertellen. Van de 7 hoofdstukken geeft het vijfde echter verhalen van de Kai-eilanden, het zesde van de Dajaks).

21. PIGEAUD, TH. G. TH. De Tantu Panggelaran. Een oud-javaansch prozageschrift, uitgegeven, vertaald en toegelicht. Akad. proefschr. 's Gravenhage 1924.

22. SELENKA, EMIL und LENORA. Sonnige Welten. Ostasiatische Reise-Skizzen. Borneo, Java, Sumatra u.s.w. Dritte, umgearbeitete und ergänzte Auflage, herausgegeben von L. Selenka. Mit zahlreichen Abbildungen. Berlin 1924.

23. SLATER, GILBERT. The dravidian element in indian culture. London 1924.

24. STUTTERHEIM, Dr. WILLEM. Rama-Legenden und Rama-Reliëfs in Indonesiën. Mit 230 Tafeln. 2 Bände. (Der Indische Kulturkreis in Einzeldarstellungen, herausgegeben von K. Döhring). München 1924.

25. VOGEL, Prof. Dr. J. P. The relation between the art of India and Java. The influences of indian art. London, The India Society. 1924.

26. VISSER, H. F. E. Indian influence on far eastern art. Id. Id. 1924.

27. WESSELS S. J., C. Early Jesuit travellers in Central Asia. Uitg. van de Linschoten-vereeniging, Den Haag 1924.

28. ZBORAY, E. VON. In het land van den eeuwigen zomer. Uitg. van de Wereldliteratuur Uitg. Maatschappij. Boedapest 1924.
(Een geïllustreerd werk in de hongaarsche taal over Java. Behandelt de reis van Boedapest naar Java, javaansche kunst, nederlandsch bestuur, ekonomische toestanden, landschappen, klimaat, flora, fauna. Daartusschendoor gevlochten het verhaal van drie hongaarsche vrienden, die na den wereldoorlog naar Java trekken. De schrijver is administrateur eener rubberonderneming in Banten).

B. TIJDSCHRIFT-ARTIKELEN.

Lijst der tijdschriften:

I. De Gids.
II. De Indische Gids.
III. Vragen des Tijds.
IV. Neerlandia.
V. Revue musicale.
VI. De Ingenieur.
VII. Water en Gas.
VIII. Economisch-Statistische Berichten.
IX. Tijdschrift voor Economische Geografie.
X. Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap.

XI. De Aarde en haar Volken.
XII. Eigen Haard.
XIII. Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, uitgeg. door het Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.
XIV. Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society. Singapore.
XV. Artis Thesaurus (Een serie boekwerken). Herausgeg. von C. W. Stern. Wien u. Leipzig.
XVI. Rupam: an illustrated quarterly journal of oriental art, chiefly Indian. Calcutta.
XVII. Buiten.
XVIII. Bouwen.
XIX. Holland Express; orgaan van Lindeman's Reisbureau.
XX. Indië: geïllustreerd weekblad voor Nederland en Koloniën.
XXI. Nederlandsch-Indië Oud en Nieuw: maandblad.
XXII. The Netherlands Indies Review. Published by the British Chamber of Commerce for the Netherlands East-Indies. London.
XXIII. De Indische Verlofganger.
XXIV. Orang Peladang: orgaan van het Deventer Landbouwcorps ,,Nji Sri".
XXV. Oedaya — Opgang: geïllustreerd maandblad voor Indonesië. (In het Maleisch en in het Nederlandsch). Den Haag.
XXVI. Het Koloniaal Weekblad.
XXVII. Tijdschrift voor Zendingswetenschap.
XXVIII. De Macedoniër.
XXIX. Nederlandsch Zendingsblad.
XXX. Het Zendingsblad van de Gereformeerde Kerken in Nederland.
XXXI. Zendingsmaandblad.
XXXII. Koloniaal Missie-Tijdschrift van de Indische Missie-Vereeniging.
XXXIII. St. Claverbond, uitgegeven door P. P. Jezuiten ten bate hunner missie op Java.
XXXIV. The International Review of Missions.

I. De Gids.

29. HARTEVELT, H. C. Tjiteureup. (Gedicht). April 1924, p. 73—74.

30. VETH, Dr. JAN. Het Bataviaasch Museum. Maart 1924, p. 396—413.

II. De Indische Gids.

31. BLOK, C. J. P. Pangéran Adipati Anom Amangkoenegoro Soedibio Rodjopoetro Narendro Mataram in Nederland, Sept. 1919—Dec. 1920. April 1924, p. 308—314.

32. JAVAHOUTHANDEL en DJATIHOUTBEDRIJF. Febr. 1924, p. 182—183.

33. KALFF, S. Goud-exploitatie op Java. April 1924, p. 293—307.

34. MANDERE, H. CH. G. J. VAN DER. De Javasuikerindustrie in 1922. Jan. 1924, p. 1—25.

35. OUDEMANS, J. De indische grooten in Nederland bij gelegenheid der Jubileumfeesten. Maart 1924, p. 197—222.

36. SCHMÜLLING, E. L. K. De huidige stand der verplichte diensten in Ned.-Indië. (Aanvulling bij ib. Sept. 1923). Ib. p. 242—248.

37. IDEM. Het aantal dessa's op Java. Ib. p. 249.

III. Vragen des Tijds.

38. KALFF, S. Een Bronbeek-stichting in Indië. Vragen des Tijds 1924, II, p. 56—59.

IV. Neerlandia.

39. BIJLO, J. E. Een hoogleeraarsbenoeming van bizondere beteekenis (Prof. Dr. R. A. Hoessein Djajadiningrat). Nov. 1924.

V. Revue Musicale.

40. STERN, PHILIPPE. Sur les danses de Java, de l'Indo-Chine et de l'Inde. Revue Musicale, février 1924. (Verkorte vertaling in Het Kolon. Weekbl. 24e j. no. 11 van 13 Maart 1924, p. 4—6). — Verg. 182.

VI. De Ingenieur.

41. BERLAGE, Dr. P. H. De europeesche bouwkunst op Java. No. 22 van 31 Mei 1924, p. 399–408. Voordracht met debat. Geill.

42. BEIJL, Z. S. Voorkoming eener herhaling van het ongeval der Keloet-tunnel. Nr. 21 van 24 Mei 1924, p. 394–395.

43. BREUK, W. J. DE. De elektrische hoogspanningsleiding Osbroeg-Antjol. Met kaartje. 13 Dec. 1924. —Verg. 46.

44. EASTON, N. WING. De Keloet, het meer en de uitbarsting. Nr. 12 van 22 Maart 1924, p. 219–222.

45. KEMMERLING, Dr. G.L.L. De drooglegging van het kratermeer van Goenoeng Keloet. Nr. 8 van 23 Febr. 1924, p. 127—133. Met schetsen en profielen.

46. LEY, Prof. Ir. J. N. VAN DER. Een en ander over de elektriciteitsvoorziening in en om Batavia en in West-Preanger. Nr. 19 van 10 Mei 1924, p. 345—348. Met kaart en profiel. —Verg. 43.

47. SLINGELANDT, W. BARON VAN. Hoogfrequentie-telefonie Weltevreden-Semarang. Nr. 24 van 14 Juni 1924 p. 444–446.

48. TAVERNE, Ir. N. J. M. De drooglegging van het Kloetmeer. Geill. 11 Oct. 1924.

49. WOLVEKAMP, H. De drooglegging van het kratermeer van Goenoeng Keloet. No. 12 van 22 Maart, p. 216—219.

VII. Water en Gas.

50. LEEUWEN, Ir. C. A. E. VAN. Drinkwatervoorziening van Ned.-Indië. Geill. Water en Gas 15 Jan. 1924.

51. SMIT, Dr. JAN. Water en watervoorziening in Ned. Indië. Ib. 28 Maart 1924.

VIII. Economisch-Statistische Berichten.

52. AMENT, H. M. De organisatie van het credietwezen in de afdeeling Indramajoe, gewest Cheribon, volgens de z.g. idjon- en loemboeng-stelsels. 4 Juni 1924 p. 496–497 (Vgl. 64).

53. GROOTHOFF, A. Verkoop van djatihout in gemengd bedrijf, een houthandelstrust op Java. 9 Jan. 1924, p. 31–32; Aant. p. 37–38 (Vgl. beneden 63).

54. HAASMANN, THEO R. Termijnhandel op Java. 19 Nov. 1924 p. 1021–1022.

55. HOYER, C. Industrialisatie van Ned. O.-Indië. 6 Febr. 1924 p. 129. (verg. 57, 59, 60, 68, 70).

56. KASTELEIJN, J. S. C. Reisindrukken. 23 Apr. p. 362—364 en 30 Apr. p. 386–387.

57. KIELSTRA, Mr. J. C. Industrialisatie van Ned. O. Indië. 2 April 1924, p. 302—303. (verg. 55, 59, 60, 68, 70).

58. KROON, W. F. J. De Bandoengsche Jaarbeurs. 5 Maart 1924, p. 224–227.

59 MULDER, J. SIBINGA. De „industrialisatie" van N.-O.-Indië. 30 Jan. p. 100–103 en 6 Febr. p. 126-127. Aant. bij idem, ib. 18 Febr. p. 157-158. (Vgl. 55, 57, 60, 68, 70).

60. MULDER, J. SIBINGA, Naar aanleiding van „De Industrialisatie van Ned. O.-Indië" 16 April 1924, p. 347–349 (verg. 55, 57, 59, 68, 70).

61. MULDER, J. SIBINGA. Het rijsttekort in Ned. O. Indië. 23 Juli p. 640-642. (wordt vervolgd).

62. NIENHUIS, J. F. C. De heer Sibinga Mulder en de gevangenisnijverheid. 2 April p. 310—311.

63. OORDT, VAN DER HOEVEN VAN. Verkoop van djatihout in gemengd bedrijf. 23 Febr. 1924, p. 178–180. (verg. 53).

64. RANNEFT, J. W. MEIJER. Het laatste verslag van het Volkscredietwezen in N.-I. 9 April 1924 p. 323–325. (verg. 52).

65. STIBBE, TH. G. Termijnhandel op Java 29 Oct. 1924 p. 952—953. (verg. 66).

66. STIBBE, TH. G. Idem. 26 Nov. 1924 p. 1041—1042.
(De gedachtenwisseling over dit onderwerp is een voortzetting van die in: Stibbe, Ib 28 Nov. 1923 p. 1014—1016; A. Volz., Ib. 12 Dec. 1923 p. 1059 met Naschrift van S.; vgl. Th. L. in Kol. Studiën, Febr. 1923 en De Indische Financier van 8 Jan. 1924). (verg. 65).

67. THOMAS, Mr. A. E. J. SIMON. Een jaarbeurs in Indië. 9 Jan. 1924 p. 34—35.

68. VERSLUYS, J. C. VAN REIGERSBERG. Industrialisatie van N.-O.-Indië. 5 Mrt. 1924, p. 218—219. (verg. 55, 57, 59, 60, 70).

69. WAERDEN, J. VAN DER. In en om de Indische Begrooting. 12 Maart 1924, p. 245.

70. WAERDEN, J. VAN DER. Het industrialisatie-vraagstuk voor Ned.-Indië. (Schema eener lezing in de verg. der afd. Techn. Economie v. h. Kon. Inst. v. Ing. op 4 Juni 1924). 9 Juli 1924 p. 598—600 en 16 Juli 1924, p. 621—623. (verg. 55, 57, 59, 60, 68).

71. WERKSTAKINGEN onder het niet-europeesche personeel in de Javasuiker-Industrie in 1920, 1921 en 1922. 27 Feb. 1924, p. 207—208.

IX. Tijdschrift voor Economische Geografie.

72. SCHMÜLLING, E. L. K. Proeve eener beschrijving der wegen van Java. Het wegenstelsel in 1924 en in de naaste toekomst (Met schetskaart). 15 Mei 1924, p. 129—143. (verg. 73).

73. VALKENBURG, Dr. S. VAN. Het wegenstelsel van Java. Met schetskaart. 15 Nov. 1924 p. 355—356. (Kritiek op E. L. K. Schmülling's Proeve eener beschrijving der wegen van Java, zie 72).

X. Tijdschrift van het Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap.

74. CALLENFELS, P. V. VAN STEIN- en L. VAN VUUREN. Bijdrage tot de topografie van de residentie Soerabaja in de 14e eeuw. Met 3 krt. Januari 1924, p. 67—81.

XI. De Aarde en haar Volken.

75. 'T H. H. De stierenwedrennen op Madoera. Geill. Aug. 1924 p. 179—182.

76. 'T H. H. Rondom het Diëng—plateau. Geill. Dec. 1924, p. 271—273.

77. NIEUWE KRATERS VAN DEN PAPANDAJAN. (Ontleend aan een beschrijving van Mr. W. in de Meded. v. d. Nederl. Alpenvereeniging.) Oct. 1924 p. 236—238.

XII. Eigen Haard.

78. HET DJATI GESTICHT TE WELTEVREDEN. Geill. No. 39, p. 657—659.

79. M. W. O. Grisee Geill. 13 Dec. 1924, p. 843—846.

XIII. Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

80. ERP, TH. VAN. Hindoe-javaansche beelden, thans te Bangkok. Geill. Dl. 79, 1923, p. 491 — 518.

81. HOETINK, B. So Bing Kong: het eerste hoofd der Chineezen te Batavia. (Een nalezing). Geill. Dl. 79, 1923, p. 1 — 44.

82. JUYNBOLL, Dr. H. H. Vertaling van Sarga VIII van het oudjavaansche Ramayana. Dl. 79, 1923, p. 569 — 590.

83. JUYNBOLL, Dr. H. H. Vertaling van Sarga IX van het oudjavaansche Ramayana. Dl. 80, 1924, p. 11 — 22.

84. KROM, Dr. N. J. De beteekenis van tjandi Djadi (Met afb.) Dl. 80, 1924, 4e afl. p. 447 — 450.

85. POERBATJARAKA, R. Ng. Aanteekeningen op de Nāgarakrĕtāgama. Dl. 80, 1924, 2e en 3e afl. p. 219 — 286.

86. RECHTSTOESTAND DER JAVANEN IN SURINAME. Dl. 79, 1923, p. 519—521.

87. ROO DE LA FAILLE, P. DE. De Chineesche Raad te Batavia en het door dit college beheerde fonds. Dl. 80, 1924, 4e afl. p. 302 — 324.

88. ROUFFAER, Dr. G. P. Van Hoëvell's archaeologische reis in Midden-Java van 1840. Dl. 79, 1923, p. 591 — 597.

89. STUTTERHEIM, W. F. Oudjavaansche kunst. Dl. 79, 1923, p. 323—346.

90. STUTTERHEIM, W. F. Oudjavaansche plastiek in europeesche musea. Dl. 80, 1924, vierde afl., p. 287—301.

XIV. Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society.

91. VOUNCK VAN PAPENDRECHT, P. C. Some old private letters from the Cape, Batavia and Malacca (1778 — 1788). June, 1924.

XV. Artis Thesaurus.

92. HEINE-GELDERN, R. Altjavanische Bronzen aus dem Besitze der ethnographischen Sammlung des naturhistorischen Museums in Wien. Mit Tafeln. Bd. I. 1924. (Verg. 136).

XVI. Rupam.

93. BOSCH, Dr. F. D. K. A hypothesis as to the origin of indo-javanese art. Geill. (Lezing op het Congres te Solo Dec. 1919; vertaald uit het Verslag p. 93-196). No. 17, January 1924. p. 6—41.

94. MUUSSES, MARTHA A. The features of indo-javanese images. Geill. (vertaald). No. 18, April 1924, p. 76—79.

XVII. Buiten.

95. 't H. De kali Poetih op het Idjen-plateau. Geill. 16 Febr. 1924. p. 82 — 83.

96. RUETER, TH. De Boroboedoer. Geill. 19 Jan. 1924, p. 4 —7 en 26 Jan., p. 16—20, 28—31.

97. TADEMA, M. Naar den Kawah-Idjen. Geill. 23 Febr. 1924, p. 93.

XVIII. Bouwen.

98. FRIEDHOFF, G. De restauratie van hindoe-javaansche monumenten. 13 Dec. 1924, No. 6, p. 87—88. Naar aanleiding van het art. van Dr. M. A. Muusses in Djawa IV (1924) No. 2. (Opgenomen in Djawa V, 1925, No. 3—4, Mei-Sept., p. 239).

XIX. Holland Express.

99. ANAK DJAWA. Femina. Het batikken en de dans op Java. Geill. Indisch nummer, 6 en 13 Sept. 1924, p. 685.
Dit extra-nummer is uitgegeven bij de opening van het filiaal van Lindeman's Reisbureau te Weltevreden.

100. CADENS. Een avontuur van Prins Ardjoena. Een javaansch sprookje, naar de oorspronkelijke bronnen bewerkt. Indisch nummer, 6 en 13 Sept. 1924, p. 683-684.

101. MARIE. In Java's binnenland(en). Geill. No. 33 van 16 Aug. 1924, p. 611-612; No. 38 van 20 Sept. 1924, p. 696-697; No. 43 van 25 Oct. 1924, p. 782-784; No. 50 van 13 Dec. 1924, p. 938-939.

XX. Indië.

102. B., G. Javaansche visschers te Pangandaran. 8e jaarg. afl. 4, 14 Mei 1924, p. 54—57.

103. B.-G., A. VAN. Een ramp in het Preanger-gebergte. (Het dorp Tjigembong bedolven onder een afstorting 12 Juni 1924). Geill. 8e jaarg. afl. 11, 20 Aug. 1924, p. 168-169.

104. BLOKZEIJL-LEEMBRUGGEN, W. Kwali Pandjang. Bataviaasch volksverhaal. 7e jaarg. no. 48, 27 Febr. 1924, p. 769-770.

105. B.-L., W. De duivendochter. (Soendaneesch sprookje). 7e jaarg. No. 41, 9 Jan. 1924, p. 660-662.

106. KALFF., S. Een javaansche hofhouding. Geill. 7e jaarg. No. 42, 16 Jan., p. 671-675 en No. 43, 23 Jan. 1924, p. 689-693.

107. KALFF, S. Iets over het kasteel van Batavia. Geill. 7e jaarg. No. 49, 5 Maart 1924, p. 775-776 en No. 50, p. 797-801.

108. KALFF, S. Bataviasche wijken (Goenoengsari). Geill. 8e jaarg. afl. 10, 6 Aug. 1924, p. 154-160.

109. DE K. De P. K. I. (Partij Kommunist India) ten plattelande. Geill. 7e jaarg., 5 Maart 1924, p. 779-781.

110. DE K. De soendaneesche vrouwenwereld. Geill. 7e jaarg. afl. 51, 19 Maart 1924, p. 813-816.

111. LEKKERKERKER, C. Onderwijs voor inlandsche meisjes. Geill. 7e jaarg. No. 40, 2 Jan. 1924, p. 639-642; No. 41, 9 Jan., p. 655-660; No. 42, 16 Jan., p. 675-680.

112. MANDERE, H. CH. G. J. VAN DER. De suikerindustrie op Java, haar geschiedenis en ontwikkeling. (Vervolg). Geill. (Over Djatiroto). 8e jaarg. afl. 20 van 24 Dec. 1924, 314-319.

113. MENTEL, K. G. V. De inheemsche nijverheid op de Vierde Jaarbeurs. Geill. 7e jaarg. No. 44, 30 Jan. 1924, p. 706-710.

114. OPENING VAN INDISCH BRONBEEK TE BANDOENG, 22 Juni 1924. Geill. 8e jaarg. afl. 13, 17 Sept. 1924, p. 199-200.

115. R. Indisch Bronbeek. Geill. 7e jaarg. No. 47, 20 Febr. 1924, p. 749-751.

116. R. Een plechtigheid in den bandoengschen kaboepatèn. Geill. 7e jaarg. No. 50, 12 Maart 1924, p. 791-793.

117. R. Algemeene Havenconferentie te Batavia, 15-18 Jan. 1924. Geill. 7e jaarg. No. 51, 19 Maart 1924, p. 813.

118. R. Gaat de Papandajan werken? Geill. 8e jaarg. afl. 1, 2 April 1924, p. 13-15.

119. R. De treinramp bij Rantja-ekek. Geill. 8e jaarg. afl. 4, 14 Mei 1924, p. 53-54.

120. R. Bandoeng's Regent naar Mekka. Geill. 8e jaarg. afl. 4, van 14 Mei 1924, p. 61. Verg. 161.

121. R. Het monument voor kapitein Engelbert van Bevervoorde. Geill. 8e jaarg. afl. 5, 28 Mei 1924, p. 75-77.

122. R. Gestikt in den krater van den Tangkoeban Prahoe. Geill. 8e jaarg. afl. 13, 17 Sept. 1924, p. 206-208.

123. REITSMA, J. M. I. Een nieuwe spoorlijn in de Preanger. Met ill. en kaart. 7e jaarg. No. 46, 13 Febr. 1924, p. 741-745.

124. REITSMA-BRUTEL DE LA RIVIERE, M. E. Naar de watervallen van de Tji Kawari. Geill. 8e jaarg. afl. 3, 30 April 1924, p. 45-47.

125. REITSMA, S. A. Naar de Tangkoeban Prahoe. Geill. 8e jaarg. afl. 4, van 14 Mei 1924, p. 57-61.

126. S. De vijfde Nederl.-Indische Jaarbeurs en Jaarmarkt te Bandoeng, 21 Juni-6 Juli 1924. Geill. 8e jaarg. afl. 14, 1 Oct. 1924, p. 211-228.

127. S., P. Op weg naar Patjitan. Geill. 8e jaarg. afl. 16, 29 Oct. 1924, p. 255.

128. SCHILFGAARDE, PAUL VAN. Boedoean. Geill. 7e jaarg. afl. 26 (26 Sept. 1923), p. 401-408; afl. 27 (3 Oct. 1923), p. 419-425; afl. 28 (10 Oct.), p. 433-437; afl. 29 (17 Oct.), p. 457-458; afl. 31 (31 Oct.), p. 489-492; afl. 32 (7 Nov.), p. 509-511; afl. 33 (14 Nov.), p. 517-525; afl. 34 (21 Nov.), p. 537-542; afl. 35 (28 Nov.), p. 553-556. (Uitvoerige beschrijving der rietsuikerwinning, met vele foto's en grafieken).

129. STEHN, Dr. Een kleine uitbarsting in den krater van den Papandajan, einde Febr. 1924. Geill. 8e jaarg. afl. 10, 6 Aug. 1924, p. 152-153.

130. TJEPPER.— DE SUIKERFABRIEK ,,TJEPPER'', een der oudste, zoo niet de oudste in de Javaansche Vorstenlanden. Geill. 8e jaarg. afl. 18 van 26 Nov. 1924, p. 279-282.

XXI. Nederlandsch-Indië Oud en Nieuw.

131. BERLAGE, Dr. H. P. Aanteekeningen bij reisschetsen. 9e jaarg. afl. 3, Juli 1924, p. 85-91.

132. BEZEMER, Prof. T. J. De mislukte theologische student. Een soendaneesche vertelling. 9e jaarg. afl. 1, Mei 1924, p. 32-36 en afl. 3, Juli 1924, p. 97-104. Geill.

133. IN DE CHINEESCHE BUURT VAN OUD-BATAVIA. 9e jaarg. afl. 8, Dec. 1924, p. 235. (Kort bijschrift bij een reproduktie in drie kleuren naar een schilderij op doek, 61 bij 52 c.M., van W. O. J. Nieuwenkamp: „Waschdag, Chineesche buurt, Batavia").

134. JASPER, J. E. Naar den top van den berg Slamat. Geill. 8e jaarg. afl. 10, Febr. 1924, p. 311-321.

135. KOOL, JAAP. Over gongs en angkloengs. Geill. 8e jaarg. afl. 12, April 1924, p. 368-378.

136. KROM, Dr. N. J. Een merkwaardig bronsje (Wadjrawarahi). Geill. 8e jaarg. afl. 11, Maart 1924, p. 348-349. — Verg. 92.

137. MANDERE, H. CH. G. J. VAN DER. De suikerhandel van Java. Geill. 9e jaarg. afl. 6, Oct. 1924, p. 193-203.

138. PAERELS, J. J. Uit de geschiedenis der indigo-cultuur. Geill. 8e jaarg. afl. 11, Maart 1924, p. 336-347.

139. SOERJA POETRA. De verdwijning van Retno Erowatie, of de goocheltoeren van Kijahi Semar. (Bestemd voor het schimmenspel). Fragment. Geill. 9e jaarg. afl. 5, Sept. 1924, p. 157-164.

140. VISSERING, C. M. Batavia. Geill. 8e jaarg. afl. 11, Maart 1924, p. 327-335.

141. VOGEL, Dr. J. PH. De Makara in de voor-indische beeldhouwkunst. 8e jaarg. afl. 9, Jan. 1924, p. 263-276. Geill.

142. WALL, V. I. VAN DE. Een historisch servies. Geill. 8e jaarg. afl. 9, Jan. 1924, p. 290-292.

XXII. The Netherlands Indies Review.

143. RAILWAY ELECTRIFICATION. Dr. de Gelder surveys the situation. III. (Vertaling van Dr. de Gelder's art. in The Electric Railway and Tramway Journal). Vol. 5, No. 4 van Sept. 1924, p. 163-165 en No. 5 van Oct. 1924, p. 211-213.

144. SUGAR CULTIVATION IN JAVA. III. No. 11, April 1924, p. 506-509.

145. TAPIOCA IN JAVA. The growth of the industry. III. No. 7, Dec. 1924, p. 290-291.

146. TEA IN INSULINDE. Opportunities for planters, manufacturers and investors. Vol. 4, No. 8, Jan. 1924, p. 354-359.

XXIII. De Indische Verlofganger.

147. B.-V.D. Electrificatie der spoorwegen op Java. Geill. 3e jaarg. No. 10 van 17 Oct. 1924, p. 74-75.

148. B.-V.D. Een haven voor Semarang. 3e jaarg. No. 13 van 7 Nov. 1924, p. 98.

149. KALFF, S. Een voorhaven van Batavia (Anjer). Geill. 3e jaarg. No. 14 van 14 Nov. 1924, p. 107-108.

150. KALFF, S. De ree van Batavia. 3e jaarg. No. 16 van 28 Nov. 1924, p. 123-124.

151. VIS-J. V. R., C. Wetten van verordeningen in Oud-Batavia. Geill. 3e jaarg. No. 1 van 15 Aug. 1924, p. 4.

152. VIS-J. V. R., C. De Weeskamer te Batavia. 3e jaarg. No. 7 van 26 Sept. 1924, p. 51.

153. ZILVERDRIJFWERK. Het tegalsche zilverdrijfwerk. 3e jaarg. No. 10, 17 Oct. 1924, p. 75.

XXIV. Orang Peladang.

154. JAVA'S GRIJS VERLEDEN, Oct.-Nov. 1924. (Bijna letterlijk uit Mevr. W. Fruin-Mees, Geschiedenis van Java).

XXV. Oedaya-Opgang.

155. BOEDI OETOMO 1908-1923. 1e jaarg. No. 3, Aug. 1923, p. 17-18.

156. CULTUURKARAKTERS I. (P. A. Mangkoenagoro VII). 1e jaarg. No. 1, Juni 1923, p. 1-3. - Verg. 169.

157. CULTUURKARAKTERS II. (Dr. Radjiman Wediodiningrat). 1e jaarg. No. 2 Juli 1923, p. 9-10.

158. DJAJADININGRAT, Prof. Dr. R. A. HOESEIN. Met portret. 2e jaarg. afl. 7 (No. 19), Dec. 1924. p. 176. - Verg. 39.

159. GAMELAN. Een Westerling over gamelan en dans (de Deen Capt. Aage von Kohl). 1e jaarg. No. 1, Juni 1923, p. 3-4.

160. GEUSAU, Jhr. Mr. W. H. ALTING VON. De Landbouw-vereeniging ,,Mardi Poerno'' (Wederopbouw). 1e jaarg. No. 11, April 1924, p. 83-84-86 en No. 12, Mei 1924, p. 96-98.

161. GOBEE, E. Een soendaneesch regent ter bedevaart. 2e jaarg. afl. 6 (No. 18), Nov. 1924, p. 164. Met foto van R. A. A. Wiranata Koesoema in hadji-costuum. Verg. 120.

162. HAEFTEN, Dr. F. W. VAN. Over poliklinieken in het hygiënisch werk in de dessa. 1e jaarg. No. 5, Oct. 1923, p. 35-36.

163. HEYTING, AUGUST. Javaansche legende-bewerkingen. 2e jaarg. afl. 3 (No. 15), Aug. 1924, p. 126 en afl. 7, Dec. 1924, p. 178.
Kjai Ketasinga; De heilsbron; Praboe Mangkoerat II; Het wonderpaard; Het heilig graf te Tandjoeng. (De legenden in poëzie met toelichtende noten in proza).

164. JAARMARKT. Een Jaarmarkt te Soerakarta. 1e jaarg. No. 12, Mei 1924, p. 90.

165. JAVA. Van en over Java. 1e jaarg. No. 7, Dec. 1923, p. 49-50.

166. KARTINI. Raden Adjeng Kartini. 1e jaarg. No. 5, Oct. 1923, p. 34.

167. ONDERWIJS. Pionierstera op het gebied van het Inlandsch Onderwijs. 1e jaarg. No. 11, April 1924, p. 81-82.

168. POLDERMAN, Ir. L. J. Handweven op Midden-Java (Djokja) ,,Wanitâ Oetâmâ''. Geill. 2e jaarg. afl. 7 (No. 19), December 1924, p. 174-175.

169. PRANGWADONO. De naamsverandering van den Prins Prangwadono in Mangkoe Nagoro VII. Geill. 2e jaarg. afl. 4 (No. 16), Sept. 1924, p. 137. (Vervolg afl. Dec. 1924, p. 177). - verg. 156.

170. STERREWACHT. De Bosscha-Sterrewacht. 1e jaarg. No. 1, Juni 1923, p. 4.

171. TAGORE NAAR CHINA EN JAVA. 2e jaarg. afl. 1 (No. 13), Juni 1924, p. 104-105.

172. WAJANG. Waardeering van de Wajangkunst in Europa. 1e jaarg. No. 2, Juli 1923, p. 11-12.

173. WESTERSCH EN OOSTERSCH. 1e jaarg. No. 5, Oct. 1923, p. 33-34.

174. NOGMAALS: WESTERSCH EN OOSTERSCH. 2e jaarg. afl. 1 (No. 13), Juni 1924, p. 102-103.

(In dit tijdschrift verder een aantal fraaie foto's van Java en daarbuiten).

XXVI. Het Koloniaal Weekblad.

175. GOUDEN SCHAT OP JAVA GEVONDEN. 24e jaarg. No. 36, 4 Sept. 1924, p. 10.
Uit de Veilingbode van de firma A. Mak te Amsterdam een bericht omtrent den verkoop eener kollektie gouden voorwerpen, gevonden in een oerbosch van de onderneming Goenoeng Ringgit, dessa Sawara koelon, distr. Ranaulamongan, afd. Loemadjang, op de z.o.-helling van den Tengger. Arm-, been-, vinger- en oorringen, massief, bijna zuiver goud, ter waarde van ± f 20.000.— Volgens Prof. Dr. Krom uit de 12de eeuw. Dr. Petri van het Britsch Museum heeft er destijds een artikel aan gewijd in The Graphic. De eigenaar is slechts bereid de kollektie in haar geheel te verkoopen.

176. JAVAANSCHE ARCHITEKTUUR. (Redaktioneele bespreking van het art. van ir. H. Maclaine Pont in „Djawa" 1923, No. 3 en 4 over „Bestaan, hoedanigheid en goed recht eener javaansche architektuur-traditie"). 24e jaarg. No. 3 van 17 Jan. 1924, p. 5; No. 4 van 24 Jan., p. 5 en No. 5 van 31 Jan., p. 4.

177. NIEUWAAL, M. CH. VAN ROUVEROY VAN. Pangoepokoro Botjoh Lolo. (Oproep tot steun voor de javaansche weezeninrichting te Toeloengagoeng). 24e jaarg. No. 3 van 17 Jan. 1924, p. 3 — 4 en No. 4 van 24 Jan., p. 2.

178. PANGANDARAN: HET DIERENPARK AAN DE ZUIDKUST VAN JAVA. (Ontleend aan het dagblad De Locomotief). 24e jaarg. No. 16 van 17 April 1924, p. 3—5 Verg. 102.

179. SCHMÜLLING, E. L. K. Bestuurlijke hervormingsarbeid op Java en Madoera: officieel nog niet begonnen, feitelijk reeds in vollen gang. 24e jaarg. No. 1 van 3 Jan. 1924, p. 2—4 en No. 2 van 10 Jan., p. 2—4. — Verg. 180, 181.

180. SCHMÜLLING, E. L. K. Van 10.000 dessa's en 10.000 kabekelan's, tijdens de regeering der koningin in administratieven zin gestorven. 24e jaarg. No. 4 van 24 Jan. 1924, 3—4. — Verg. 179, 181.

181. SCHMÜLLING, E. L. K. De inlandsche gemeenten op Java en Madoera; de zeer onjuiste opgaven en inlichtingen daarover in den Regeeringsalmanak. 24e jaarg. No. 43, 23 Oct. 1924, p. 2—3. — Verg. 37, 179, 180.

182. STERN, PHILIPPE. Sur les danses de Java etc. Verkorte vertaling in No. 11 (13 Maart 1924), p. 4—6. — Verg. 40.

183. W. Iets over rangen en statie in den O. I. Compagnie's tijd. (Ontleend aan J. Hageman J. C.zn., Geschied- en aardrijkskundig overzicht van Java op het eind der 18de eeuw, in Tijds. v.h. Bat. Gen. v. K. en W. IX, 1860). 24e jaarg. No. 2 van 10 Jan. 1924, p. 4—5.

XXVII. Tijdschrift voor Zendingswetenschap.

184. BLIEK, A. J. Een pionier in de zending op West-Java herdacht. (Mr. F. L. Anthing, 1883). Dl. 67, 4e stuk, 1923, p. 298—308.

185. LUINENBERG, S. Ila-ila. (Vervolg van id. in J. 51). Dl. 67, 4e stuk 1923, p. 320—326.

186. NORTIER, C. W. De javaansche maatschappij en zendingsarbeid. Dl. 67, 4e stuk, 1923, p. 290—297.

XXVIII. De Macedoniër.

187. BAKKER, D. Javaansche predikanten in zendingsdienst. Dl. 28, afl. Febr. 1924, p. 33—37. (vgl. ib. Dl. 27, Dec. 1923, p. 353—359 en Sept. 1923, p. 289—297). — Vgl. 191.

188. BAKKER, D. Zelfstandigheid van de javaansche kerk bij het licht van ons gereformeerde kerkrecht. Dl. 28, afl. April 1924, p. 97—102.

189. ESSER, B.J. Huwelijk en echtscheiding onzer inlandsche Christenen op Java. Dl. 28, Dec. 1924.

190. HELSDINGEN, W. F. C. VAN. Missionnaire Pandita Djawa's. Dl. 28, 1924, p. 144—147 en 183—187.

191. INDICUS. Javaansche „predikanten" of „hulppredikers". Dl. 28, 1924, p. 81—83. — Verg. 187.

192. POL, Ds. D. Vijf en twintig jaren Java-Zending. Dl. 27, 1923, p. 360—369 en 28, 1924, p. 16—22.

193. POL, Ds. D. Overzicht van de Midden-Java-Zending. Dl. 28, afl. Febr. 1924, p. 44—47.

194. POL, Ds. D. Al-Islam Congres te Garoet (19-21 Mei 1924). Nov. 1924.

195. WIELENGA, D. K. Taalstudie en Nederlandsch Bijbelgenootschap. Dl. 28, 1924, p. 12—15; 38—43; 65—72.

XXIX. Nederlandsch Zendingsblad.

196. BALJON, J. M. S. Javaansche Zondagscholen. 7e jaarg. No. 2, Februari 1924, p. 26—27.

197. BERVOETS, Dr. H. Vorstinnegift. 7e jaarg. No. 6, Juni 1924, p. 83—86. (Melaatschen-inrichting te Danaradja).

198. KETEL, A. P. Een geslaagde tocht, hoewel het doel niet bereikt werd. 7e jaarg. No. 4, April 1924, p. 60—61. (Uitstapje van Mandjawama uit).

199. MODJOWARNO. — HET ZIEKENHUIS TE MODJOWARNO. Geill. 7e jaarg. No. 11, Nov. 1924, p. 163—166.

200. SITIARDJO. — DE ZENDINGSPOST SITIARDJO (Oost-Java). Geill. 7e jaarg. No. 7, Juli 1924, p. 109.

201. VRIES, S. S. DE. Onze tweede javaansche predikant. (Met portret van pandita-djawa Ebenaja). No. 12, Dec. 1924, p. 182.

XXX. Het Zendingsblad van de Gereformeerde kerken in Nederland.

202. ANDEL, H. A. VAN. Over Bangsri. Januari 1924, p. 5—6.

203. ANDEL, H. A. VAN. Solo in 1923. April 1924, p. 54—56. (Nog enkele berichten over Java in dit nummer).

204. B., W. Zendingsconferentie van den Ned.-Ind. Zend. Bond. November 1923, p. 171.

205. B., W. Javaansche predikanten in Zendingsdienst. Maart 1924, p. 35—37.

206. B., W. Uit Poerworedjo. Maart 1924, p. 38. (Zendingsmaandblad, verschenen sedert 1 Juli 1923, te Sneek). (In dit nr. nog korte meded. omtrent Java). — Verg. 211.

207. DIJK, K. VAN. Pamoelang Djawa. Rapport inzake de vraag, hoe wij nu moeten komen tot instelling van het ambt van Dienaar des Woords in de Inlandsche Gemeenten v. Midden-Java. Nov. 1923, p. 166—168. (Vlg. Jan. 1924, p. 11—12). — Verg. 187, 191.

208. DIJK, K. VAN. Aan de Zendende Kerken van Friesland. Juni 1924, p. 86—90. (Meded. over het ressort Keboemèn e.a.). (In dit nr. nog enkele berichten over Java).

209. MAGELANG. Mei 1924, p. 70—71. (Nog enkele berichten over Java in dit nr.).

210. NIMPOENO, S. In de goede richting. Nov. 1923, p. 171. (Nog enkele korte brichten over Java).

211. POERBOLINGGO. — Uit Poerbolinggo. Febr. 1924, p. 21—22. (Een nieuw zendingsblad, Rotterdam). (In dit nr. nog eenige korte berichten uit Java).—Verg. 206.

212. POR, Zr. G. Een Zondagmorgen naar Sragèn. Nov. 1923, p. 169—170.

213. POS, A. Van onze kerkgebouwen. Jan. 1924, p. 8—9.

214. POS-BREUKELAAR, J. De arbeid onder de Chineezen te Djokja. (Met foto), Jan. 1924, p. 7 — 8.

215. SOLO. — KAART VAN SOLO. Jan. 1924, p. 14.

216. DE ZENDING ONDER DE CHINEEZEN OP MIDDEN-JAVA. April 1924, p. 51—52. (vgl. p. 56—58). — Verg. 214.

XXXI. Zendingsmaandblad.

ZIE 206.

XXXII. Koloniaal Missie Tijdschrift van de Indische Missie Vereeniging.

217. JAVA AAN HET WOORD: HET St. MELANIA-WERK. Onze missiën in Oost- en West-Indië. 7e jaarg., Febr. 1924, p. 37—55.

218. ONDERWIJS. — Het katholiek onderwijs op Java. 7e Jaarg., Mei 1924, p. 72— 91.

219. SCHOLTEN, J. H. De herleving van het Katholicisme in Nederl. O. Indië. 7e jaarg., Mei 1924, p. 107—118.) Een brief van Scholten ddo. 15 Sept. 1829 aan den Aartspriester Van Banning te Zoeterwoude, over den toestand der R. Kath. Kerken op Java).

XXXIII. St. Claverbond.

220. AERNSBERGEN S. J., A. VAN. Noesa Kambangan. Geill. 36e jaarg. No. 6, Juli-Aug. 1924, p. 163—169.

221. DORA POEDJIJATI. De inwijding van 't Zusterhuis te Mendoet. Geill. 36e jaarg. No. 4, Mei 1924, p. 105—107.

222. FEBER, Ir. L. J. M. Socialisme en communisme op Java, 36e jaarg. No. 3, Maart-April 1924, p. 65—76.

223. GITSELS S. J., JOS. Eerste R. K. Normaalschool voor javaansche onderwijzeressen te Ambarawa. 36e jaarg. No. 2, Febr. 1924, p. 34—36. — Verg. 225.

224. KOCH S. J., U. Het javaansch-hollandsche noviciaat der Paters Jezuieten in actie. Geill. 36e jaarg. No. 4, Mei 1924, p. 109—120. — Verg. 229.

225. MARIASCHOOL TE AMBARAWA. Eerste R. K. Normaalschool v. javaansche onderwijzeressen. Geill. 36e jaarg. No. 4, Mei 1924, p. 121—123. — Verg. 223.

226. MENDOET.—Koninginnefeest te Mendoet. Brief van een javaansche leerlinge aan Moeder Hortense. Geill. 36e jaarg. No. 2, Febr. 1924, p. 44—47.

227. MENDOET. — Kerstmis te Mendoet. Geill. 36e jaarg. No. 5, Juni 1924, p. 137—139.

228. MISSIONARIS. De stemming der Javanen ten opzichte van Nederland en de Nederlanders. Dec. 1924.

229. NOVICIAAT. — Een mooie stap voorwaarts. (Opening noviciaat te Jogjakarta). 36e jaarg. No. 2, Febr. 1924, p. 48—50. — Verg. 224.

230. SATIMAN S. J., FR. X. Het Angelus te Moentilan. 36e jaarg. No. 5, Juni 1924, p. 151—153.

231. SEDAN. — Naar dessa Sedan. Geill. 36e jaarg. afl. 5, Juni 1924, p. 133—136.

232. STATISTIEK DER SCHOLEN voor Inlanders in de Java-Missie der E. E. P. P. Jezuieten op 31 Dec. 1923. 36e jaarg. No. 3, Maart-April 1924, p. 87—89.

233. STRAETER S. J., FR. De sigarenfabriek ,,Negresco'' te Jogjakarta. 36e jaarg. No. 1, Jan. 1924, p. 7—14. (Geill.).

234. STRAETER S. J., FR. Missietochten. Geill. 36e jaarg. No. 5, Juni 1924, p. 147—150.

235. VRIENS S. J., G. Een bezoek aan Medari. 36e jaarg. No. 1, Jan. 1924, p. 15—22. Geill.

236. VRIENS S. J., G. Waarom volgens de Javanen na een maansverduistering de maan weer heel wordt. 36e jaarg. afl. 6, Juli-Aug. 1924, p. 161—1

XXXIV. The International Review of Missions.

237. KRAEMER, Dr. H. Spiritual currents in Java. 13 Jan. 1924, p. 101.

(De vele bijdragen over Java in dagbladen en in De Indische Mercuur zijn in dit overzicht niet opgenomen).

KLAPPER OP PERSONEN, TITELS EN ZAKEN.

A.

XXXIII. St. Claverbond.

220. AERNSBERGEN S. J., A. VAN. Noesa Kambangan. Geill. 36e jaarg. No. 6, Juli-Aug. 1924, p. 163—169.

221. DORA POEDJIJATI. De inwijding van 't Zusterhuis te Mendoet. Geill. 36e jaarg. No. 4, Mei 1924, p. 105—107.

222. FEBER, Ir. L. J. M. Socialisme en communisme op Java, 36e jaarg. No. 3, Maart-April 1924, p. 65—76.

223. GITSELS S. J., JOS. Eerste R. K. Normaalschool voor javaansche onderwijzeressen te Ambarawa. 36e jaarg. No. 2, Febr. 1924, p. 34—36. — Verg. 225.

224. KOCH S. J., U. Het javaansch-hollandsche noviciaat der Paters Jezuieten in actie. Geill. 36e jaarg. No. 4, Mei 1924, p. 109—120. — Verg. 229.

225. MARIASCHOOL TE AMBARAWA. Eerste R. K. Normaalschool v. javaansche onderwijzeressen. Geill. 36e jaarg. No. 4, Mei 1924, p. 121—123. — Verg. 223.

226. MENDOET.—Koninginnefeest te Mendoet. Brief van een javaansche leerlinge aan Moeder Hortense. Geill. 36e jaarg. No. 2, Febr. 1924, p. 44—47.

227. MENDOET. — Kerstmis te Mendoet. Geill. 36e jaarg. No. 5, Juni 1924, p. 137—139.

228. MISSIONARIS. De stemming der Javanen ten opzichte van Nederland en de Nederlanders. Dec. 1924.

229. NOVICIAAT. — Een mooie stap voorwaarts. (Opening noviciaat te Jogjakarta). 36e jaarg. No. 2, Febr. 1924, p. 48—50. — Verg. 224.

230. SATIMAN S. J., FR. X. Het Angelus te Moentilan. 36e jaarg. No. 5, Juni 1924, p. 151—153.

231. SEDAN. — Naar dessa Sedan. Geill. 36e jaarg. afl. 5, Juni 1924, p. 133—136.

232. STATISTIEK DER SCHOLEN voor Inlanders in de Java-Missie der E. E. P. P. Jezuieten op 31 Dec. 1923. 36e jaarg. No. 3, Maart-April 1924, p. 87—89.

233. STRAETER S. J., FR. De sigarenfabriek ,,Negresco'' te Jogjakarta. 36e jaarg. No. 1, Jan. 1924, p. 7—14. (Geill.).

234. STRAETER S. J., FR. Missietochten. Geill. 36e jaarg. No. 5, Juni 1924, p. 147—150.

235. VRIENS S. J., G. Een bezoek aan Medari. 36e jaarg. No. 1, Jan. 1924, p. 15—22. Geill.

236. VRIENS S. J., G. Waarom volgens de Javanen na een maansverduistering de maan weer heel wordt. 36e jaarg. afl. 6, Juli-Aug. 1924, p. 161—1

XXXIV. The International Review of Missions.

237. KRAEMER, Dr. H. Spiritual currents in Java. 13 Jan. 1924, p. 101.

(De vele bijdragen over Java in dagbladen en in De Indische Mercuur zijn in dit overzicht niet opgenomen).

KLAPPER OP PERSONEN, TITELS EN ZAKEN.

A.

Nummer.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

R.

S.

W.

Z.

PERSOVERZICHT.

Naar aanleiding van een uitlating van den heer Soetedjo op ons j.l. gehouden congres te Jogjakarta, zie pag. 180 Djawa jaargang V, verzocht het bestuur van de groep Nederlandsch Indië van het Algemeen Nederlandsch Verbond ons het onderstaand bericht, ontleend aan de mail-editie van de N. R. C. van 25 April j.l., onder de aandacht van den heer Soetedjo te willen brengen, waaraan wij voldoen, door onderstaande plaatsing.

Red.

DE MODERNE BOUWKUNST.

Een aantal architekten uit Keulen heeft eenigen tijd geleden een reis naar Nederland gemaakt ter bestudeering van de hier te lande genomen maatregelen tot beëindiging van den woningnood. Een der deelnemers heeft over deze reis in de Kölnische Zeitung van gisteren een uitvoerig artikel geschreven, dat als volgt aanvangt:

,,Italië en Frankrijk waren eens de landen, welker klassieke bouwwerken geheele generaties als voorbeeld van architektuur hebben gediend. Nog steeds zijn Parijs en Rome de hoogescholen van de stede-bouwkunde van het verleden. Gedurende de laatste jaren heeft evenwel Nederland de leiding in de bouwkunst van den tegenwoordigen tijd overgenomen: het mag er aanspraak op maken, het klassieke land der moderne bouwkunst te zijn. Amsterdam, Hilversum, Den Haag, Rotterdam en Utrecht zijn de steden, waar de voorbeeldige toepassing van moderne stedebouwkunst elken architekt veel te leeren biedt. Weliswaar was veel van foto's bekend, doch de afbeeldingen kunnen den overweldigenden indruk van de ruime en plastische werkelijkheid niet overbrengen''.

De schrijver bespreekt achtereenvolgens de door de duitsche architekten bezochte steden: Arnhem, Amsterdam, Hilversum, Den Haag, Scheveningen, Haarlem, Rotterdam, Delft en Utrecht. Hij wijst op de goede werking van de Schoonheidscommissie te Amsterdam en de aldaar bereikte prachtige rezultaten bij den bouw met baksteen. De werken van den hilversumschen architekt Dudok ziet hij als ,,steen geworden muziek''. Bizondere waardeering heeft de schrijver voor het postkantoor te Utrecht en bovenal voor het administratiegebouw der Nederlandsche Spoorwegen te Utrecht, gebouwd door den architekt Van Heukelom.

Hij besluit zijn artikel aldus:

,,Betooverde te Amsterdam de rijkdom van melodieën van De Klerk en Kramer, bracht te Hilversum de architektonische kamermuziek van Dudok ons in verrukking, bezielden te Rotterdam de straffe rhytmen van Oud, te Utrecht deed het groote orgelconcert van Van Heukelom sidderen. De kennismaking met het geweldige werk en zijn fijngevoeligen schepper was het hoogtepunt en het waardig slot van de reis, welke voor alle deelnemers een groote gebeurtenis geweest is. De dankbaarheid voor het gastvrije Holland, voor de vriendschappelijke tegemoetkoming der stadsbesturen en de achting voor het groote kunnen der nederlandsche collega's, die zoo vriendelijk waren hun kostbaren tijd te geven om ons zelf hun werken te toonen, zijn groot en oprecht. Moeilijk is het, de groote indrukken te verwerken, doch het zal geschieden in den zin van den groet, dien de nederlandsche architekt Kramer den duitschen collega's toezond met het bloemsymbool van bloeien en groeien: ,,Werken en niet versagen''.

HET CONGRES VAN HET JAVA-INSTITUUT TE JOGJA. [1])

De Prae-adviezen over de waarde der Oud-Javaansche Monumenten.

Eenigszins schoorvoetend voldoen wij aan het verzoek van den heer S. Koperberg, om de zoo juist verschenen prae-adviezen voor het Congres van het Java-Instituut te Jogja te bespreken.

Want, de in deze prae-adviezen behandelde stof is zoo omvangrijk en de tersprake komende problemen zoo zeer van bijzondere beteekenis, doch helaas de beschikbare tijd dit alles te bestudeeren, te verwerken en te bespreken, zoo kort, dat eigenlijk van een diepgaande en tevens opbouwende bespreking weinig sprake kan zijn. Doch op het Congres zelf zal, hopen wij, een en ander wel zoo degelijk behandeld en bekeken worden dat de meening van een enkele weinig ter zake kan doen. Waarom dan toch een bespreking?

Ten eerste, omdat daarop nu eenmaal prijs gesteld wordt en ten tweede, om de gelegenheid te hebben in zake een der in deze prae-adviezen behandelde kwesties een onzes inziens hoognoodig waarschuwend woord te laten hooren.

Zooals vanzelf spreekt, zullen wij ons tot die prae-adviezen beperken, welker inhoud handelt over de vraag: „Welke waarde hebben de oud-Javaansche monumenten voor de huidige en toekomstige javaansche cultuur?"

Dr. F. D. K. Bosch opent de rij en, laten wij er dit dadelijk bijvoegen, op voortreffelijke wijze. Na een korte inleiding, waarin hij de historische en de zuiver aesthetische belangstelling van het Westen voor de oud-javaansche monumenten schetst, komt hij ertoe te veronderstellen, dat zulk soort belangstelling bij den Javaan wel nimmer van overwegende beteekenis kan zijn en schrijdt hij onmiddellijk voort tot datgene, wat het kernpunt van zijn redeneering uitmaakt: de bekende voorliefde van den Javaan voor het mystiek element, dat in de dingen kan worden gelegd. Het behoeft, na de uitvoerige beschouwingen van Dr. Kraemer op dit punt in zijn Primbonstudie, waarlijk geen omvangrijke documentatie meer om aan te toonen, dat in alles wat uit den vreemde op Java aan geestelijke waarden wordt en werd gebracht, het mystiek element direct tot den Javaan spreekt, terwijl het logisch-wetenschappelijke hem een even wonderlijke zaak zal blijven als den meesten van ons, westerlingen, juist zijn geliefde opvattingen lijken.

Dr. Bosch veronderstelt dus dat de Javaan naar mate zijn belangstelling voor de oud-javaansche monumenten meer en meer wordt opgewekt, ook meer en meer zichzelf zal afvragen: wat beteekent dit, wat beteekent dat, daarmede vragende naar de symbolieke beteekenis van al die zaken, die de wetenschap tot heden in het bijzonder juist om haar vormelijke beteekenis bestudeerde. En dat de Javaan daarmede ten opzichte van de oud-javaansche monumenten iets doet, wat geheel in overeenstemming is met de opzet en werkelijke beteekenis ervan, dat hij op den goeden weg is als hij achter al die vormen iets zoekt (waaraan de wetenschap nog lang niet toe is), daarin heeft Dr. Bosch ongetwijfeld gelijk. Want inderdaad mogen wij wel veronderstellen, dat elk ornamentstuk, hoe schijnbaar onbeduidend ook, elke antefix, elke bekroning elke schijnbaar los en zinloos aangebrachte reliëffiguur, althans in oorsprong een symbolieke beteekenis in het geheel gehad, en niet een, maar meerdere tegelijk, die alle tezamen de hoogere wijsheid en het geestelijk, onaantastbaar, geheim eigendom van den priesterstand moeten hebben uitgemaakt.

Doch is het wel zeker dat de mystieke beteekenissen die de Javaan achter dit alles zal zoeken, zich in denzelfden lijn zullen bewegen als die welke er werkelijk in liggen opgesloten en is het niet eerder waarschijnlijk dat deze zal zijn als die, welke Dr. Kraemer ten opzichte van de moehammadaansche mystiek traceeren kon? En gelooft men niet dat meer en meer, en des te meer naarmate javaansch denken daarbij de leiding heeft, dat zoeken naar een mystieke beteekenis tot verklaringen zal leiden, die, zooals Dr. Bosch zegt, „met de redelijkste eischen die de wetenschap stellen kan den spot drijft"? Zoo althans moet, naar wij kunnen opmaken, de meening van den prae-adviseur luiden.

Maar, — dan gaat hij begrijpelijkerwijze buiten de gestelde vraag — hier is het punt gelegen, waar de taak der leidende personen een aanvang neemt. En het eindoordeel luidt, dat hun onderwijs niet deze neiging bij den Javaan moet laten voor wat zij is en los daarnaast, een te verwerken en te memoriseeren feitenmateriaal moet stellen, doch integendeel, ervan gebruik makend, den Javaan moet trachten op te leiden tot iemand die, steunend op een natuurlijke gave, in het bijzonder in staat zal zijn aan de in de naaste toekomst liggende taak der wetenschap mede te werken: het doorgronden van de diepere beteekenis der Zuid-aziatische monumenten en andere, verwante cultuuruitingen.

Terecht laat Dr. Bosch in het midden in hoeverre dat zich zal kunnen verwezenlijken en in hoeverre, hetgeen hier bereikt wordt, van beteekenis kan zijn voor de toekomstige javaansche cultuur. De beteekenis voor de huidige noemt hij reeds dadelijk, bij den aanvang van zijn voortreffelijk en helder gesteld advies, gering.

Geheel anders van toon en opzet, maar toch in essentie ten nauwste aan de opvatting van Dr. Bosch verwant, is het prae-advies van Dr. Radjiman. Dat wordt reeds duidelijk in den titel. Spreekt Dr. Bosch van de waarde der oud-javaansche monumenten voor de *javaansche* cultuur, Dr. Radjiman stelt de vraag anders en vraagt zich af welke beteekenis zij voor de huidige en toekomstige cultuur (überhaupt) kunnen hebben. Dan tracht hij uitvoerig duidelijk te maken, dat de basis der oud-javaansche monumenten een religieuse, aesthetische en metaphysische is. Of hij hierin volkomen geslaagd is, zullen de lezers zelf het beste kunnen uitmaken, doch ons moet

1) In het vorig congresnummer is door eene vergissing dit artikel uit „De Taak" van Dr. Stutterheim, dat Dr. Radjiman ter congresse besprak, uitgevallen, vandaar dat wij het alsnog in dit nummer ter aanvulling opnemen.

hierbij de opmerking van het hart, dat wel wat al te zeer uit het oog verloren werd, dat de verhouding tusschen het javaansch-indonesische en het indische element in de hindoe-javaansche cultuur en haar monumenten nog immer een probleem is. Wij krijgen sterk den indruk dat Dr. Radjiman de oud-javaansche (hindoe-javaansche) monumenten tot geestelijk eigendom verklaart der Javanen en slechts spreekt van ,,overeenkomsten'' met die van het oude Indië. ,,Wordt de populaire Serat Romo'' aldus Dr. Radjiman, ,,niet uitgebeeld aan de prachtige monumenten van Prambanan en Panataran? Genoeg zij het hier te zeggen dat de geestelijke basis die de Oud-Javaansche monumenten geschapen heeft, nog aanwijsbaar is in de Javaansche psyche, wel niet helder doelbewust als voorheen, maar toch waarneembaar.'' Tot het hebben van een dergelijke, tegen de voorloopige resultaten der wetenschap, strijdige opvatting heeft hij natuurlijk alle recht, mits hij den schijn vermijdt als zou deze opvatting gemeengoed zijn en berusten op een uitgemaakte zaak.

Na deze djaman kaboedhen, de hindoejavaansche periode, breekt de djaman kewalen aan, waarin, volgens Dr. Radjiman, slechts de vorm veranderde doch het wezen der javaansche cultuur, met hare typeerende neiging tot syncretisme, tot ,,absorptie'' van vreemde elementen in de eigen psyche, zichzelf gelijk bleef.

Doch dan ziet, tegelijk met de komst der Europeanen, de prae-adviseur het begin van de ondergang. De westersche cultuur ,,die gebaseerd is op eene materieele levensbeschouwing'', door den ,,overheerscher gebracht, die machtiger is dan de Javaan, doet volgens hem de religieuse opvattingen van den laatste meer en meer vervagen. Daarbij citeert hij uitspraken van Romain Rolland, Marcelle Copy, Guénon en anderen, waarmede hij een troosteloos beeld ophangt van westersche toestanden en hunne vermoedelijke ontwikkeling en zelfvernietiging in de naaste toekomst. De ,,groote oorlog'' speelt daarin een beteekenisvolle rol en de slotconclusie is een voor het Westen ontmoedigende. Ook hier kennen wij den prae-adviseur het recht toe de westersche zaken van dien kant te bezien, die hem het beste toeschijnt en die citaten te kiezen, welke hem te pas komen, doch wij willen in verband met zijn opmerkingen over de schrille tegenstelling tusschen het materieel-denkende Westen en het metaphysisch-denkende Oosten, toch een paar vragen stellen.

Ten eerste: heeft Dr. Radjiman zich wel eens gerealiseerd wat de meestal onbewust gespeelde rol is geweest, en nog is, die zij, die hun leven besteden aan het ,,geldverdienen'' tenopzichte van de wetenschap speelden; dezelfde wetenschap die nu den prae-adviseur in staat stelt zijn opmerkingen over de oud-javaansche cultuur op betrouwbare gegevens te baseeren? En gelooft hij dat deze wetenschap mogelijk zou zijn geweest, indien zij niet de economische bloei van het Westen achter zich had gehad om van te kunnen leven?

En ten tweede: heeft hij wel eens nauwkeurig de oud-javaansche geschiedenis nagegaan en zich afgevraagd of al de daarin opgeteekende oorlogen en uitgesponnen intrigues niet bedenkelijk veel overeenkomst vertoonen met die, welke hij in het Westen gispt? Heeft hij wel eens kennis genomen van het uit dienzelfden cultuursfeer stammende Arthaçastra van Canakaya, waarvan nog onlangs de uitgave in Djawa besproken werd door Dr. Bosch? Een werk, dat Machiavelli zou hebben doen blozen?

Kortom, zou zijn visie van deze oud-javaansche cultuur niet wat al te weinig rekening houden met de praktijk en van die van het Westen niet wat al te weinig met het ideëele?

Wij achten den verholen spijt over hetgeen Dr. Radjiman in de cultuur van zijn eigen volk verloren waant, in hooge mate begrijpelijk en zien in dit verschijnsel een verblijdend teeken voor een eventueel herwinnen van dat verlorene; hoe levendiger toch het besef bij het javaansche volk zal gaan worden, dat er inderdaad iets verloren is, des te meer kans zal er zijn dat eigen intuitie en verlangen het juiste zullen weten te kiezen uit datgene, wat de wetenschap ter keuze aanbiedt. En deze zelfkeuze zal eerst op natuurlijke wijze het probleem kunnen oplossen, wat in de oud-javaansche cultuur javaansch is en wat niet-javaansch.

Dat bij het levendig worden van dit besef niet alles even juist naar waarde geschat wordt en ook wel menigmaal te weinig rekening gehouden wordt met de feiten, is verklaarbaar genoeg. En dat de beteekenis van het Oosten voor het Westen, althans naar onze meening, overschat wordt, eveneens.

Tenslotte concludeert Dr. Radjiman, dat de oud-javaansche monumenten, dit licht gezien, zeer zeker een reconstructie dienen te ondergaan en dat een bloote conserveering der bestaande toestand in alle opzichten te betreuren ware. Hun belang voor een herorienteering van den javaanschen geest (volgens hem dezelfde die ze schiep) is te groot. Ten opzichte hiervan willen wij slechts nogmaals erop wijzen, dat de zaken niet zoo eenvoudig zijn als hij ze denkt en dat, met name de midden javaansche, boeddhistische monumenten nog steeds hun makers niet gevonden hebben. Alles wat op dit punt bereikt is, is slechts hypothese.

De aanvang van het nu volgende prae-advies, dat van Ir. A. van Leeuwen, doet ons hier, men vergeve de uitdrukking, ietwat schoolmeesterachtig aan. Als inleiding tot een handboek over de oudheden van het Oosten zou zij in haar grondigheid geen slecht figuur maken en aan haar doel, het onderwerp zelf en de positie van den schrijver tenopzichte daarvan zoo zuiver mogelijk te stellen, zeer zeker beantwoorden. Hier, in een artikel van een dozijn pagina's, doet zij wel wat al te zeer denken aan wat men heet: een waterhoofd; moge dit dan al met wijsheid gevuld zijn. Hoe interessant ook opzichzelf beschouwd, het werken met classificaties en verwijzingen daarnaar door middel van ,,sub 1'' tot en met ,,sub 5'', bevordert de overzichtelijkheid van een prae-advies, dat dienen moet om een zakelijk en helder overzicht te krijgen van de meening van den adviseur, geenszins. Als dan ook de prae-adviseur ertoe overgaat, na zijn filosofische beschouwingen over de begrippen cultuur, natuur, kunst, religie, filoso-

fie enz. na te gaan hoe het met de huidige cultuur van den Javaan staat, zegt hij daarvan:

,,Helaas, het is niet veel. Ook hier wederom terugvallende op ons eerste schema van cultuur-vormen zouden wij kunnen constateeren dat nog levend zijn:

van de Kunst: sub 1, 2 en 3.
van de Religie: sub 2 en 3.
van de Filosofie: sub 3 alleen.

Daarbij erkennende dat als traditie, nog half levend, doch meer dogmatisch-vasthoudend dan energiesch-scheppend wordt voortgesleept:

van de Kunst: sub 4.
van de Religie: sub 4.
van de Filosofie: sub 4.

Terwijl wel als slapend, onbegrepen, ongewaardeerd en hoogstens automatische naäperij van ,,zooals het altijd was'' de andere vormen worden aangetroffen:

van de Kunst. sub 5,
van de Religie: sub 1 en 5.
van de Filosofie: sub 1, 2 en 5.''

De schrijver vreest, dat, indien hij dit ging bewijzen, zijn prae-advies te lang en te langdradig zou worden. Inderdaad, wij vreezen dit met hem. De sleutel tot bovengeciteerde, doch als zoodanig volkomen onbegrijpelijke conclusies, wordt geleverd door een staatje van vijftien onderscheiden afdeelingen van de 5 bewustzijnsfazen: 1. physiek, 2 emotioneel. 3. intellectueel, 4 essentieel, 5 spiritueel, (wat bedoelt de schrijver met een bewuszijnsfaze ,,onder sub 5'? Is dit soms een onderbewustzijnsfaze?)

Dit staatje laten wij billijkheidshalve volgen:

Kunst	Religie	Filosofie
1 Statisch beeldend	Eeredienst	Historie
2 Dynamisch ,,	Traditie	Sociologie
3 Beschrijvend	Theologie	Natuurleer
4 Dramatiseerend	Geloof	Metaphysica
5 Architectuur	Mystiek	Magie

De lezer zoeke nu zelf de beteekenis van schrijvers conclusies uit.

Het lijkt ons dat niet ieder er volkomen in slagen zal aan de uitdrukkingen van den praeadviseur de volle maat toe te meten, waarop zij recht hebben; te werken met deze terminologie moet zeer beslist aanleiding geven tot misverstanden, die, indien het prae-advies in een vaktijdschrift geplaatst was, misschien niet zouden zijn voorgekomen. De schrijver legt het Congres-publiek een zware taak op.

Doch ook in hetgeen als feit aanvaard wordt is veel wat waarschijnlijk niet door een ieder evenzeer op prijs zal worden gesteld. En wij vermoeden dat onder de ,,vaklieden'', die in de oogen van Ir. van Leeuwen wel tot de ,,leeken'' zullen behooren, menigeen niet voetstoots zal willen aannemen dat de boeddhistische stoepa-chaitya-vihara-complexen van Ceylon, Tibet en Burma zouden teruggaan op een mongoolsch-peruaansch systeem.

De laatste vier pagina's van dit prae-advies zijn echter ook voor niet ingewijden zeer wel te lezen en, wij willen dit gaarne erkennen, bevatten een zeer helder betoog over de wenschelijkheid van een nationaal bewustzijn bij den Indonesiër. Ook al bereidt een zin als: ,,Daar in het Westen (en ook bij het Westen in Indonesië) is de Zaterdag-avond de kloof, die de brug legt (om in tegenstellingen te spreken) tusschen de bureaustoel en kerkbank'' den lezer weer nieuwe moeilijkheden.

De cultuur, zegt Ir. van Leeuwen is eigenlijk cultuurbeweging, en voor deze ,,is het Oude het fundament om nieuwe idealen op te trekken. En deze bouw zal de cultuurvorm zijn van straks en de richting bepalen van de cultuur-beweging in de naaste toekomst''. Aansluitend aan dit theoretisch antwoord op de gestelde vraag, wijst hij voor de uitvoering in de praktijk op de uitspraak van Maclaine Pont, dat het wakkerroepen van het initiatief der Javanen op bouwgebied zeer wel mogelijk is, mits leiders de kennis van hunne architectuur geschiedenis beschouwen als een handleiding tot verrijking en verbetering van hun eigen omgeving, niet uitsluitend als een bron van aesthetisch genot. En dat is alleen mogelijk, zegt Ir. Van Leeuwen, indien bij den ,,cultuur-Indonesiër trots wordt opgewekt over het roemrijk verleden door de ,,Oude nationale cultuur-monumenten''. Zoo kan het nationale bewustzijn tot ontplooiing worden gebracht, ja, dan zal op de ,,hechte basis van het oude'' verrijzen ,,als een nieuw en schitterend monument, getuigende van ongebluschte kracht en de genialiteit van het Indonesische volk'' (sic) ,,een nieuwe cultuur''.

Aldus de conclusie van Ir. Van Leeuwen. Zijn ongebreideld enthousiasme, dat aan de bewoners van den archipel een ,,volkeren van Indonesië vereenigt U'' toeroept, kunnen wij helaas niet volgen, doch wij hopen gaarne dat, wat hij hier in een wat hooggestemde en daardoor misschien niet geheel reëele taal voorspelt, in meer bescheiden omvang werkelijkheid zal worden. Doch laten wij voor het ,,indonesische volk'' het ,,javaansche volk'' stellen en de genialiteit van dit volk voorloopig niet al te zeer verheffen boven die van andere volkeren; mocht deze genialiteit echter naar de meening van den heer Van Leeuwen tot uiting gekomen zijn in de monumenten van Midden-Java, dan herinneren wij ook hem er in bescheidenheid aan dat over het geestelijk eigendom daarvan tenopzichte van dat javaansche volk nog steeds niet het laatste, verlossende woord gesproken is.

Door Ir. Maclaine Pont wordt de vraag weer anders gesteld of liever, er wordt een passende titel van gemaakt voor een veertig bladzijden groot artikel: De beteekenis der Middeleeuwsche monumenten op Java. Het overgroote gedeelte daarvan wijdt hij aan de kwestie of en hoeverre deze monumenten (en hij bedoelt wel bijzonderlijk de monumenten van Midden-Java) het geestelijk eigendom kunnen genoemd worden der huidige Javanen. Met andere worden, deze prae-adviseur ziet een probleem waar zijn beide voorgangers dit niet vermoedden of wilden veronderstellen. In zooverre houdt dit prae-advies meer rekening met de feiten.

De vorm waarin hij de enthousiast gestelde behandeling van dat probleem gegoten heeft, is die van een bestrijding van Prof. Wolff Schoemaker's theoriën in dezen. Want inzake dit probleem worden, zooals bekend is, verschillende standpunten ingenomen: De

archaeologen van professie zijn het er allen over eens, dat er geen voldoende aanwijzingen zijn om als vaststaand aan te nemen dat Javanen de monumenten van Midden-Java hebben geconcipieerd en dat zij de daaraan aangebracht reliefs zouden hebben ontworpen en uitgevoerd. Evenmin echter kan aangetoond worden dat de Hindoe's dat zouden gedaan hebben en nu komt het er maar op aan de mate van waarschijnlijkheid grooter te maken voor het een of voor het ander, naar mate de persoonlijke, op intuitie gegrondveste overtuiging eischt. Dr. Bosch heeft gemeend in het gebruik van hindoehandleidingen door Javanen een middel te zien om alle moeilijkheden, die het aannemen een auctorschap der Hindoe's ons bereiden, uit den weg te ruimen. Hiertegen is nu Prof. Schoemaker te velde getrokken, echter op een zoo door en door onwetenschappelijke wijze en met een zoo levendig snelvuur van louter subjectieve meeningen, dat een grondige weerlegging hiervan eigenlijk overbodig is. Wij hebben persoonlijk onze meening in dezen in een bespreking voor het eerstvolgende Djawanummer uiteengezet.

In het kort komt zijn redeneering hierop neer, dat hij de „echte" Javanen alle kwaliteiten ontzegt die hen in staat zouden hebben gesteld op welke wijze ook deze monumenten te bouwen en hij concludeert dat niemand anders dan Hindoe's dat kunnen hebben gedaan.

Hier komt nu Ir. Maclaine Pont in zijn praeadvies tegen op. Hij tracht integendeel aan te toonen dat wel degelijk een prae-hindoesche cultuur met een uitgesproken en van de hindoesche verschillende bouwtrant, den grondslag heeft gelegd voor de midden-javaansche en natuurlijk ook voor de oost-javaansche monumenten. Deze veronderstelling berust grootendeels op het voor Java laten gelden van de theorie van Pharmentier, dat de oudere bouwwerken van Tjampa in Achter-Indië terug zouden gaan op een autochthone houtbouw, die als het ware met een hindoesche vernisje werd overtrokken en in uiterlijk de hindoevorm ging benaderen. Verwijzende naar de bekende theorie van Kern, dat de volkeren van Indonesië stamverwant zouden zijn aan enkele van Achter-Indië en oorspronkelijk van uit dat land zouden zijn uitgezwermd over den archipel, meent Ir. Maclaine Pont dat de waarschijnlijkheid groot is, dat niet alleen in de oorspronkelijke taal, doch ook in de oorspronkelijke bouwtrant een verwantschap kan worden aangetoond. Waar nu de op de Baraboedoerreliefs afgebeelde gebouwen, volgens den prae-adviseur, allerlei trekjes vertoonen, die erop wijzen dat door de beeldhouwers de bouwtrant ervan niet zou zijn begrepen en waar er veel in zou zijn te vinden dat verwantschap vertoonde met een z.g. echt-Indonesische bouworde, gelooft hij daarin een aanwijzing te zien dat Javanen deze reliefs beitelden en dat zij ook de gebouwen ontwierpen. Daarbij zouden zij slechts d e n i n v l o e d hebben ondergaan van hindoe-bouworde.

De zaak wordt dus omgekeerd. Nam men tot nog toe aan dat hoogstens van een Javaanschen invloed kon gesproken worden op de bouworde der op Java wonende Hindoe's, al of niet door die Hindoe's zelf uitgevoerd, Ir. Maclaine Pont ziet een hindoe-invloed op de bestaande bouworde.

Helaas kunnen wij, hoezeer wij ook het nieuwe licht, dat op de zaak wordt geworpen, waardeeren, niet in alles den prae-adviseur volgen. Dit hier aan te toonen en met bewijzen te staven, zou veel te ver voeren en zeer zeker strijdig zijn met onze opvatting omtrent de behandeling van zulk een probleem. Toch willen wij een paar opmerkingen hier neerschrijven, gekozen uit vele, die misschien bij het debat van nut kunnen zijn.

Allereerst: de Grieken, die onder Alexander tot Indië doordrongen, bleven daar n i e t in grooten getale. Alle zoogenaamd grieksche invloed, in werkelijkheid hellenistisch, stamt uit een later tijd en gaat terug op de uitstraling van hellenistische rijken in Centraal Azië. Het woord Yawana beteekent s o m s Ioniër, meestal echter een ander volk en er is niet de minste aanleiding om den ouden naam Java: Yawa, zoo verleidelijk dicht bij Yawana te plaatsen, dat een leek misschien verwantschap zou aannemen. Alle speculaties op een eventueelen directen invloed der Grieken uit Hellas berusten op louter fantasie. Dan: het komt ons voor dat Ir. Maclaine Pont dingen ziet in het door hem afgebeelde plaatje uit de „Sphere", die wij er met geen mogelijkheid in kunnen ontdekken, zelfs niet met het gebruik van een loupe. Noch van het „ruiter te paard in de balustrade staan" van de klein vertrekjes noch van de honderdzuilenhal vermochten wij iets te zien en wij zijn van meening dat deze afbeelding als bewijsmateriaal hoegenaamd geen waarde heeft, zelfs beter weggelaten had kunnen worden. En waarom Bokhara met het nog steeds onzekere stamland der Hindoe's wordt in verband gebracht, is ons niet duidelijk. Mocht het Ir. Maclaine Pont gelukken hieromtrent zekerheid te verschaffen, dan zal hij de wetenschap ten zeerste aan zich verplichten; het constateeren daarvan zonder meer baat natuurlijk niets.

Dan laat zich Ir. Maclaine Pont telkens verleiden het oog te wenden naar de zgn. râtha's van Mamallapuram als typen van Hindoe-bouwvorm. Ook hierin bevindt hij zich op een dwaalspoor; zij kunnen geenszins gelden als norm voor Hindoe-architectuur en hebben door hunne constructie (zij zijn uit rots gehouwen) en de daaruit voortvloeiende gaafheid een aan hun werkelijke waarde niet evenredige positie in de reeks van gedeeltelijk gespaard gebleven bouwwerken uit het oudere Indië. Zijn zij voor alles wat ouder is van groot belang, voor de zich later ontwikkelende Hindoe-bouwkunst zijn zij dit alleen wat betreft Zuid-Indië. En alles wijst er sedert de jongste onderzoekingen op, dat Zuid-Indië voor een vergelijking met de Çailendra-bouwkunst van Midden-Java niet uitsluitend in aanmerking mag komen.

Daarbij moeten wij steeds bedenken, dat de op de reliefs afgebeelde bouwwerken nimmer op dezelfde schaal zijn uitgebeeld als de daarin en daarbij zittende of staande personen, m.a.w. wij moeten erop bedacht zijn dat belangrijke deelen zijn weggelaten of uit hun

verband gerukt, juist zooals dit in Indië zelf en ook elders gebruikelijk was (waarom Ir. Maclaine Pont deze methode typisch javaansch noemt is ons niet duidelijk).

Intusschen scheen het ons toe, dat wel wat al te spoedig pendapa's en bangsal's door den heer Maclaine Pont op de Baraboedoer-reliefs worden herkend, waar met tenminste precies hetzelfde, waarschijnlijk zelfs met meer recht, bekende bouwtypen uit Indië kunnen worden gezien.

Daarboven trof ons dat er veel te weinig onderscheid is gemaakt tusschen de Çailendra-kunst en de andere midden-javaansche, een onderscheid, dat bijvoorbeeld bij vergelijking van Tjandi Kali Bening en Tjandi Lara Djonggrang (zooals wij ons die dank zij de arbeid van den heer Perquin nu voor kunnen stellen) duidelijk in het oog springt. En juist deze Tjandi Kali Bening doet sterk denken aan de tjandi's der reliefs waarin Ir. Maclaine Pont een sterke verwantschap met de Art primaire van Tjampa wil zien.

Niettemin achten wij het zeer zeker van groot belang, dat de prae-adviseur op deze gelijkenis gewezen heeft; of hiermede waarschijnlijk heeft gemaakt dat beide bouwerken op een achter-indische autochtone teruggaan, meenen wij vooralsnog te moeten betwijfelen.

Want aan de eene zijde achten wij enkele zijner argumenten nog te zwak en zelfs onjuist; zoo bijvoorbeeld het voorkomen van een afgesloten ruimte in de bovenbouw als herinnering aan het voorouderverblijf der oorspronkelijke huizen. Wij zien daarin liever het gewone ontlastingsgewelf, dat ook in Indië voorkomt. Wel is de overhellende en hooge kroonlijst op afb. 12 bij het Bo Phan Kantempeltje merkwaardig en buiten het gewone vallend, doch juist in dit bijzondere ligt een waarschuwing om hierop niet al te vast te bouwen.

Intusschen neemt de heer Maclaine Pont ook andere minder controleerbare veronderstellingen wel wat al te spoedig als waarheden aan. Van waar weet hij iets omtrent de behoefte verlangens der brahmaansche en boeddhistische zendelingen tenopzichte van de architectuur? Kon deze zending niet in een minder monumentaal gebouw plaats vinden? En weet hij niet dat brahmaansche zendelingen eigenlijk nooit bestaan hebben, daar het Hindoeisme, in tegenstelling tot het Boeddhisme, nimmer zending, zooals hij zich die blijkbaar voorstelt, gekend heeft.

Doch laten wij geen uitvoerige critiek leveren op dit artikel, dat wij als een blijk van onder bouwkundigen ontwaakte belangstelling begroeten en dat zeer zeker veel goeds belooft, doch slechts nog even aanstippen tot welke conclusies de prae-adviseur komt. Voorzoover die betrekking hebben op de restauratie wil hij deze uitgebreid ook over het gebied van het ornament.

Zooals men weet werd tot nog toe nimmer eenig nieuwe ornament aangemaakt en aangebracht; volgens Ir. Maclaine Pont zou daartegen echter geen bezwaar bestaan, mits men zich daarbij aan bepaalde door hem gegeven regels houdt. Overigens wil hij van het voor restauraties benoodigde werk gebruik maken tot stichting van organisaties, die de inlandsche ambachten kunnen heroriënteeren. M. a. w. hij wil de monumentenrestauratie in verband brengen met de huidige kunstambachten der Javanen. Naar het ons voorkomt zijn hiertegen, van westersch-wetenschappelijk standpunt bezien, bezwaren aan te brengen en die zullen inderdaad ook aangebracht worden. Wil men echter de oud-javaansche monumenten van Midden-Java tot geestelijk eigendom verklaren der huidige javaansche cultuur, dan brengt dit eigendom ook in zekeren zin geestelijke rechten met zich mede. Kan de uit deze rechten voortvloeiende bemoeienis zich voegen naar de redelijke eischen van wetenschap, zoo zal deze bemoeienis gaarne als kostbare hulp worden aanvaard. Kan zij dit niet, dan dient òf zij òf de wetenschap zich terug te trekken.

Intusschen is de taak van de wetenschap nog bij lange na niet afgeloopen, zoodat zij door een ingrijpen als door Ir. Maclaine Pont bedoeld, zeer zeker gevaar zou loopen bemoeilijkt en wellicht in sommige gevallen onmogelijk gemaakt te worden.

Daarom, wil de Javaan zich wetenschappelijk interesseeren voor deze monumenten en zijn hulp aanbieden, hij is welkom; wil hij echter de restauratie ervan als leerschool gebruiken voor de vorming van een eigen, nieuwe cultuur, wil hij dus gebruik maken van een „bij de restauratiewerken geopende mogelijkheid tot practische oefening" dan zal hem door diezelfde wetenschap ongetwijfeld een halt worden toegeroepen. Tegen een gebruik der monumenten door middel van afbeeldingen, afgietsels, teekeningen en wat niet al, bestaat natuurlijk niet het minste bezwaar. Wij zouden het zelfs ten zeerste toejuichen indien door meerdere belangstellenden op deze wijze van het technische werk van den Oudheidkundigen Dienst werd kennis genomen en gebruik gemaakt. Zoowel bij een hoogere opleiding zouden zij onschatbare diensten kunnen bewijzen.

Ten slotte mogen hier nog enkele opmerkingen van meer algemeenen aard volgen, betrekking hebbend niet op de prae-adviezen afzonderlijk doch op de wijze van behandelen en het stellen van het probleem in het algemeen.

Men zal opgemerkt hebben dat wij telkens de aandacht vestigden op het nog niet bevredigend beantwoord zijn van de vraag in hoeverre de midden-javaansche monumenten als Baraboedoer en Mendoet, Kalasan en Sewoe en zoovele andere, het geestelijk eigendom zijn van den huidigen Javaan, m. a. w. in hoeverre zijn voorouders aansprakelijk kunnen gesteld worden voor de conceptie en uitvoering daarvan. Dit probleem hangt ten nauwste samen met dergelijk probleem in het Westen, die echter sinds lang een oplossing verkregen hebben. Ik denk b.v. aan de kwestie van den invloed der klassieken op de „germaansche" volkeren van West-Europa. Hun geheele cultuur is doordrongen van den geest der klassieken; telkens weer trachtte men dezen geest zoo zuiver mogelijk te herstellen. Onderwijs, staatsinstelling, wetgeving, kortom alles heeft men te danken aan deze cultuur. En toch komt men bij de germaansche volkeren er meer en meer te

beseffen dat dit alles on-recht is, iets, waarvoor men uiterst dankbaar moet zijn omdat het deze volkeren maakt tot wat zij zijn, doch tevens iets, wat door eeuwen heen die volkeren geestelijk heeft gekmecht.

Ongeveer gelijk staat het met Javanen. Hun taal, hun litteratuur, hun samenleving, en niet het minst het ceremonieel hunner vorstenhoven, alles is in meerdere of mindere mate vervuld van hindoe-elementen, al of niet verborgen onder een den moehammadaansch vernis. De vraag is nu welke plaats de midden-javaansche monumenten (want daarover spraken de prae-adviseurs voornamelijk en minder over die der latere perioden) tenopzichte van deze maatschappij, die door Hindoe's sterk is beinvloed, doch toch nog haar eigen basis behield, innemen. Staan zij ertoe in dezelfde verhouding als de bouwwerken op het Forum Romanum of die, welke de Romeinen in het Westen bouwden tot de maatschappij van het Westen? Of vertegenwoordigen zij een phase waarin de ontleenende partij reeds een groot aandeel had aan het tot stand komen ervan?

In het laatste geval is de beteekenis ervan voor het huidige Java zeer zeker groot genoeg om er meer dan de gewone aandacht aan te schenken, al moet men daarbij toch nauwkeuriger letten op het eigene erin dan op het vreemde, hindoesche. Vóór alles dient men er dan echter voor te waken dat het eigen karakter door slaafsche navolging van het vreemde zou schade lijnen: men hoede zich voor ,,klassicisme''!

In het eerste geval zullen zij hoogstens beteekenis hebben als voortbrengselen van hen die eenmaal een hoogere cultuur op Java brachten, de Hindoe's. Doch tevens stijgt dan voor den eigenlijken Javaan de beteekenis der overige, oost-javaansche, latere monumenten. Want daarin wordt hem duidelijk wat het eigene is, dat zich allengs van het vreemde heeft meester gemaakt en het vervormde tot wat nog heden heet: de javaansche kunst. Tusschen deze mogelijkheden te kiezen is op het oogenblik uitgesloten. Want de wetenschap is er nog niet in geslaagd een oordeel te vellen en een beslissing te nemen. Te zeer verkeeren wij wat betreft de oudere monumenten van het vasteland van Indië nog in een onzekerheid, die de oplossing van het probleem op het oogenblik ten eenenmale onmogelijk maakt. Eerst als uit datzelfde Indië meer gegevens zullen zijn verschaft, zal men misschien in staat zijn aan een oplossing vruchtbaar verder te werken.

Intusschen kan hier uit tevens blijken, dat een der gelijke oplossing zeer zeker niet in een paar prae-adviezen voor een congres of op dat congres zelf zal kunnen gevonden worden. De voor een vruchtbare oplossing benoodigde gegevens zijn nog niet bijeengebracht, laat staan verwerkt. En daar een oplossing van dat probleem tennauwste samenhangt met de door het Java Instituut gestelde vraag, kan ook deze vraag worden beantwoord, zonder dat al te zeer op hypothesen gebouwd wordt.

Wat echter de oost-javaansche monumenten betreft, waarvan zeker is dat zij een cultuur-bezit mogen genoemd worden van den huidigen Javaan, daarover heeft men het zoo goed als vermeden te spreken. Slechts Ir. Maclaine Pont heeft gevoeld dat het hier bouwwerken geldt, van het hoogste belang voor den huidigen Javaan. En dit bijna uitsluitend zien naar Midden-Java is begrijpelijk genoeg, daar over oost-javaansche tjandi's nu eenmaal nog lang niet zulk een groote trom geroerd is als over hun oudere genooten. En toch meenen wij dat deze monumenten van oneindig veel meer beteekenis zouden zijn voor den Javaan dan die van Midden Java, zelfs al zouden daar de Javanen een belangrijk aandeel in hebben gehad.

Dit hier te adstrueeren zou ons te ver voeren. Elders hebben wij getracht dit aannemelijk te maken.[1]) Hier kunnen wij slechts met alle nadruk erop wijzen, dat het vraagstuk der midden-javaansche monumenten, hoe interessant ook, door eerst gezamenlijke en moeizame detailarbeid tot een oplossing zal te brengen zijn.

Dat deze spoedig energieke hulp van Javanen moge ontvangen is onze oprechte wensch.

Dr. W. F. STUTTERHEIM.

Weltevreden, Dec. 1924.

---

1) Bijdragen t. d. T. L.-en V. van Ned.-Indië 1923. Rama-Legenden und Rama-Reliefs is in Indonesiën, pag. 191 vlg.

DJÅWÅ

TIJDSCHRIFT VAN HET JAVA-INSTITUUT
ONDER REDACTIE VAN:
Professor Dr. RADEN ARIO HOESEIN DJAJADININGRAT,
J. KATS, S. KOPERBERG EN M. SOERIADIRADJA

Aflevering 6 **5e Jaargang**

INHOUD:

LIJST DER PLATEN.

TOETERS EN PIEPERS

door

J. S. & A. BRANDTS BUYS—VAN ZIJP.

I.

Over een aantal geluidgevende voorwerpen, op Java in gebruik, maar die, strikt-genomen, niet tot de muziekinstrumenten konden gebracht worden, hebben we al eerder in „Djawa'' geschreven. Te weten in den IVden jg., blz. 18 v.v., onder den titel „Snorrepijperijen''. Het waren eer „rumoer''-instrumenten, en ze doen dienst hetzij als kinderspeelgoed, hetzij b.v. voor het verschrikken en verjagen van vogels.

De bij die gelegenheid aangesneden materie is zeer uitgebreid, ja zelfs eenigszins grenzeloos.

Men kan er ook toe rekenen signaalinstrumenten als de thongthongs (spleettrommen), e.d. Voorts dingen als de rijststampblokken, die dus primair een heel andere, praktische bestemming hebben, maar secundair als signaal-, rumoer- of muziek-instrument gebruikt worden.

Aangaande die rijstblokken en thongthongs hebben we een-en-ander, maar lang niet alles geschreven in het eerste nummer Vden jg. van „Djawa'', kozen daarbij als titel „Oude Klanken''.

Praktische redenen maken het gewenscht, ook verder de onderdeelen, provincies van het al te uitgebreide gebied, af te perken en ze apart te beschouwen.

De titel van het onderhavige stuk heeft den lezer al doen zien, dat we het ditmaal willen hebben over de kinderblaasinstrumenten, soms ook over andere volksblaasinstrumenten. Enkele van de te beschrijven voorwerpen zijn geen blaasinstrumenten in strikten zin: Ze worden b.v. niet bespeeld door menschenmond of menschenneus, doch door de atmospherische lucht zelve, zijn m.a.w. aeolusfluiten.

Terwille van de volledigheid en afronding mogen we nog kortelijks resumeeren dat van de werktuigjes, besproken als „snorrepijperijen'', en overigens meestal tot de klappers, tot de tromachtige instrumenten etc. behoorend, enkele ook in de kategorie der blaasinstrumenten, of althans der luchtinstrumenten (aërophonen) naar den ruimsten zin, dienen te worden ondergebracht.

Ze waren genummerd successievelijk:

1. „Snorrepijp'', d. i. een pijpbeentje (res. bamboegeleding of dgl.), voorzien van een (eindstandige of wandstandige?), opening, en aan een touw rondgeslingerd, en daarbij fungeerend als aeolusfluit. Bekend bijvoorbeeld van Nieuw-Guinea, van Holland, maar totnutoe niet van Java, tenminste niet in een onverdachten vorm. Zoodat we den lezer moeten verzoeken ernaar te blijven uitkijken voor ons. Wel troffen we inmiddels een soortgelijk instrumentje aan in de handen van Salasche kinderen, een heel aardig en muzikaal zelfs. Maar het is blijkbaar een industrieproduct en dan allicht Japansch van oorsprong.

Men kan het zich niet beter voorstellen dan als een kleine, cylindervormige, blikken kenthongan, ongeveer 43 m.M. lang en 13 dik; de overlangsche spleet 3 m.M. breed. De twee eindvlakken worden gevormd door overgrijpende dekseltjes. Daar deze in hun midden doorboord zijn, kan er door het instrumentje een touwtje geregen worden (volgens zijn as). Nadat men in dat touwtje een knoop heeft gelegd tegen het wegvliegen, wordt het voorwerpje aan dat touwtje rondgeslingerd. Het geeft dan een fluitend en telkens afgebroken geluid, dat ook van toonhoogte variabel is. Door vertragen en versnellen kan men die veranderingen beïnvloeden, en het geluid, dat uit zichzelf al veel heeft

van een vogelstem, laten kweelen en zelfs tjuiken. (Het dingetje is dan ook met bonte vogels bedrukt).

Later. De Japansche naam van het instrumentje blijkt: „naki-dori", (zingende-vogel).

4. Zeker nameloos (?) werktuigje, feitelijk bestaande uit twéé kleine lensvormige aeolusfluiten, die ieder 2 overstandige openingen hebben, en dat door de wringing van een touw waar het is aangeregen, om zijn (tusschen beide lenzen in gelegen) midden wordt gedraaid, (gewirbeld). De desbetreffende teekening bij „Snorrepijperijen" bevat een copiïstenfout, geeft aan ieder fluitje maar één gat.

5. „Gangsingan boemboeng", de Javaansche snortol; feitelijk een aeolusfluit, die van een spil voorzien, daarom draait. Dit speelgoed is stellig goed inheemsch, zal niet geïnfluenceerd zijn door de, hier ook wel voorkomende, Japansche „nari-koma", (zing-tol), die wel hetzelfde principe vertoont, maar in vorm nogal afwijkt. (Niet cylindrisch doch eer als een platgeknepen vischdobber of scheepsboei; thans van blik, doch oorspronkelijk allicht een uitgeholde noot of vrucht. Niet met een lange spleet zooals de Javaansche, doch met 2 $\times$ 2 kleine cirkelgaten). Men vgle ook nog de groote, geheel massieve maar toch „luid brommende!" Dajaktollen. (Nieuwenhuis „Q. d. B." I. 329).

Zulk een tol is afgeplat, maar nu niet in de richting boven-beneden, doch zijdelings. Daar hij speciaal schijnt geluid te geven bij het weggeslingerd-worden, hebben we hier een langwerpig plat voorwerp, dat zich voortbeweegt, al draaiende om zijn lengteas.

Het principe van geluidvorming is dus hetzelfde als bij de snorhouten. Zie „Snorrepijperijen".

10. „Plendhoengan", het Westersche kermispiepertje of ophlazertje. De, als Bataviaansch vermelden, naam „pèt-pètan", zal wel correcter moeten luiden „(e)mpèt-(e)mpètan", hetgeen een gewone Soendasche naam voor piepende of blèrende kinderinstrumentjes is.

2. „Kitiran", „koembangan," of „oewoeng-oewoengan", de Javaansche analogie van Westersche instrumentjes als „snorhout", of „bromlat", „Schwirrholz". (Een aërophoon, die op het onbegrensde luchtruim inwerkt).

3. „Serseran". De dubbeldoorboorde pit, resp. schijfje van een-of-ander materiaal, door welks gaten een touw zonder eind loopt, bijmiddel waarvan schijf of pit in een draaiende beweging met variabele snelheid kan worden gebracht. Vgl. 4.

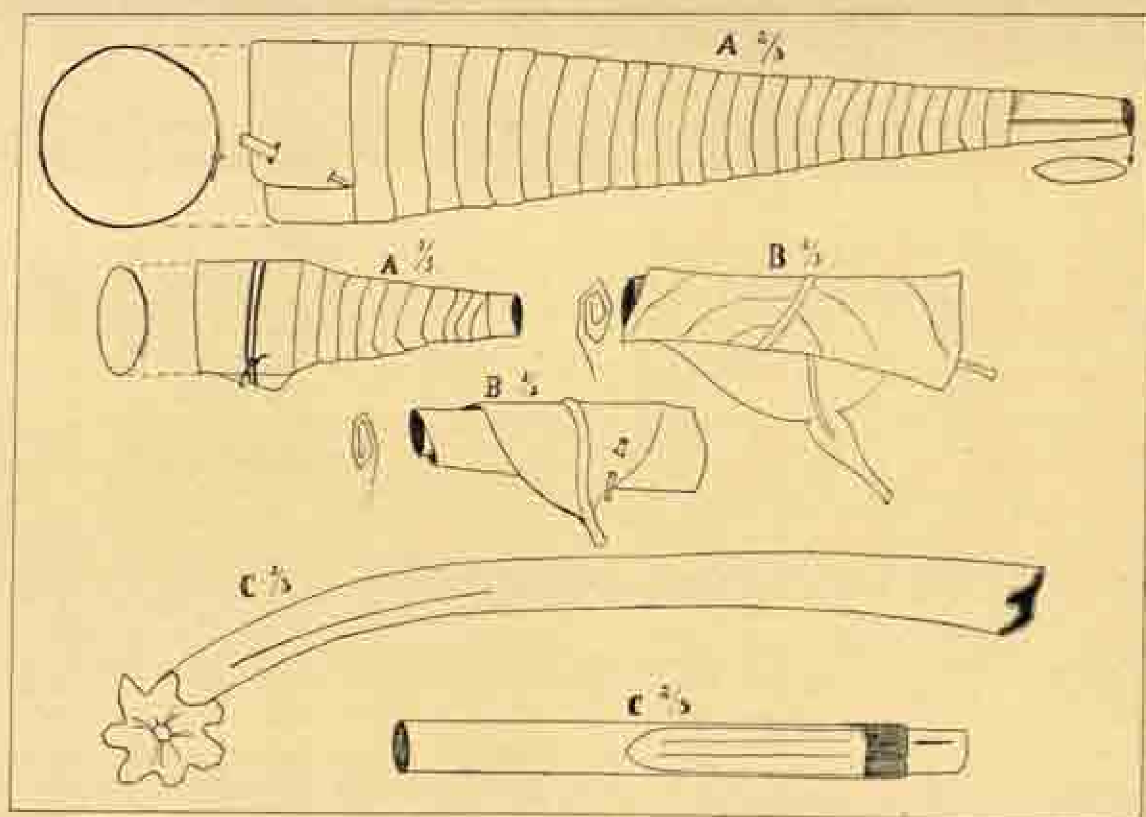
We zijn niet zeker of het eigenaardige zoevende geluid voor rekening van het zich spannende touwtje komt, danwel aan het, op onregelmatige wijze de lucht doorsnijdende, draaiende voorwerp is te danken. (En het ding dus weer een aërophoon van de grenzelooze ruimte ware).

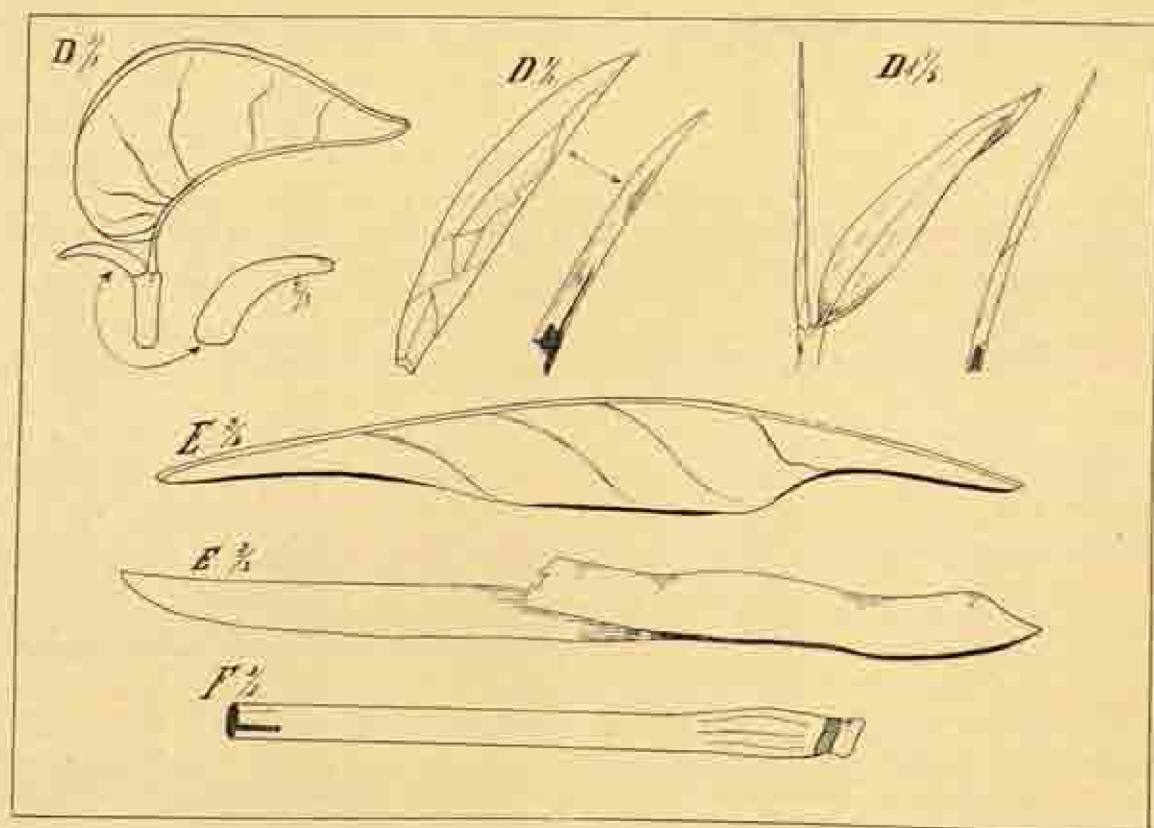
We vonden het instrument inmiddels in de litteratuur terug en wel bij A. L. van Hasselt, („Midden-Sumatra", dl. III, 1ste ged., 1ste afd., blz. 94). Het is daar in quasi-sacraal gebruik, wordt gebezigd door een Midden-Sumatraanschen toovenaar, doekoen. De schijf dient nu afkomstig te zijn van een menschenschedel, en diens vroegere bezitter op bloedige wijze gestorven.

De door Van Hasselt opgegeven namen, die voor de Hollandsche vormen van het werktuigje moeten in gebruik zijn, namelijk „snorder", en het prachtig-beeldende „brom-joujou", doen denken dat het toch eigenlijk eer een aërophoon zijn kan.

Maar we zijn genaderd tot ons eigenlijk onderwerp, tot nieuwe, dat is te zeggen, nog niet eerder door ons besproken, instrumentjes.

We kiezen dan als eerste een der talrijke toonwerktuigen uit, die door de Javanen „somprèt" genoemd worden. Dit woord is dus een verzamelnaam. Men kan het globaal door „toeter" weergeven. Trots de woordenboeken beduidt het in het algemeen juist geen werkelijke „trompet".

A
A
B
B
C
C

D
D
D
E
E
F

Tenminste geen inheemsche; want voor de Westersche infanterissignaalhoorn en cavaleristrompet zal het allicht wel worden méé gebruikt.

Welk karakter die verschillende somprèt's dan wèl hebben, kan men hieronder zien. Door ze tot de schalmeiachtige instrumenten te rekenen, zal men veelal niet zeer ver van de waarheid af zijn.

(A). De s o m p r è t (No. 1).

Dit instrumentje is gemaakt van klapperblad (blaraq).

Over zulke klankwerktuigjes is nogal wat te doen geweest. Curt Sachs, („Mus. instrum. Ind. u. Indon.", 1915), schrijft: „De volgens een spiraal gewonden trechter van boomblad komt in Indië ook.....als zelfstandig muziekinstrument voor. — Zoo maken in Hindoestan de kinderen bij het lampenfeest, ter eere van Doerga, die de duisternis overwint, rumoer op kegelvormig gerolde blaren van den dadelpalm (toeti, de Perzische naam van een kleinen zangvogel), en op dezelfde wijze gevormde exemplaren (piau), heeft..... A. Maass van de Mentawei-eilanden meegebracht........ (Deze zouden)als tonginstrumenten behandeld worden — dus de Hindoestansche stellig ook. — Hun geluid is scherp krijtend (quickend).

„Het is niet heelemaal zeker, wat voor een soort van tong men hier moet veronderstellen. Vermoedelijk wordt bij het blazen het boveneind tusschen de vingers plat geknepen, zoodat een paar tegenelkander-slaande tongen ontstaat. Toch mag men aan deze bladtrechters niet den naam van hobo geven; ze hooren eerder thuis in de kategorie van losse tongen met bovenstuk." („Freie Zungen mit Aufsatz". Blz. 161. Bij hobo's of andere schalmeien is het lichaam, de buis van het instrument de hoofdzaak, de tong of tongen het bijkomstige. Bij „vrije" tongen de tong of tongen zelf de hoofdzaak, het bovenstuk een, desnoods ontbeerlijke, bijkomstigheid. In het gegeven geval zouden overigens die vrije of „losse" tongen juist met het bovenstuk zijn vergroeid).

Dat echter het karakter der Mentaweische, en der Hindoestansche van boomblad gemaakte instrumentjes zonder nadere informatie nog niet vast staat en in het eene en het andere geval misschien ook niet hetzelfde is, zal men bespeuren door vergelijking van het nu te bespreken met het onmiddellijk daaropvolgende instrumentje.

Onze somprèt immers is, als gezegd, ook gemaakt van palm-, en wel speciaal cocosblad, blaraq, d. w. z. van gehalveerde bladlinten.

De spoed van die spiraal of liever kegelschroeflijn, is gering, de windingen liggen dicht opeen. Van de exemplaren, die we afbeelden, bestaat het groote uit vijf ineengestoken stukken, (de successieve uiteinden zijn in de teekening goed waar te nemen). Het kleine uit een enkel. — Het groote is aan zijn monding cirkelrond; het kleine platgedrukt, elliptisch. Het groote is daar gehecht met een er-doorgestoken stukje klapperzijnerf; het kleine wordt toegehouden door een erom-gebonden garendraadje.

Dichtbij het mondstuk bleken ze echter b e i d e elliptisch afgeplat. In die elliptische beginopening nu zijn twee rechthoekige stukjes van dat gehalveerde cocosbladlint gestoken; het groote exemplaar heeft er van circa 23 m.M. lang en 14 breed. De lange as van de opening echter is feitelijk iets korter dan de breedte dier stukjes bedraagt, en zal misschien 13 m.M. halen. Zoodoende buigen ze beide ietwat door, (onze teekenaar heeft die kromming wat overdreven), en wel met hun holling naar elkander toe. Ze vormen dus zuiver een stel dubbel-tongen, (Duitsch „Rohr").

(Men veroorlove ons tusschen deze haken een technische uitweiding. Bij de verdere instrumentjes zal nog zoo herhaaldelijk van allerlei „tongen" moeten sprake zijn, dat het, ter voorkoming van misverstand, nuttig kan wezen bedoeld begrip hier na-

der te bepalen. Onder „tong" dan verstaat men een veerkrachtig onderdeel aan blaasintrumenten, dat meestal band- of plaat-vorm vertoont, en, wanneer het in trilling wordt gebracht, daarbij beurtelings een opening verspert en haar weer vrij laat. Dit afwisselend sluiten en openen van den luchtweg geeft aan de in het instrument vervatte luchtkolom, of ook wel onmiddellijk aan de buitenlucht, snelle en regelmatige schokken, en veroorzaakt zoodoende zijn toon. In sommige gevallen bevindt de afsluitbare engte in den luchtweg zich tusschen twéé zoodanige tongen, die dan eerst elkander naderen, naar elkaar toe gedrukt worden, en daarna uitéén wijken; enzoovoort. Ze kunnen daarbij elkander hun platte vlak toekeeren. — Voorbeeld instr. A. — Maar ook hun scherpen kant. — Voorbeelden: instr. C; de menschelijke stemspleet. Hoe dit zij, men spreekt in deze gevallen van dubbele-tong.

In andere gevallen vindt men de afsluitbare engte tusschen één tong, die als het ware een deurtje vormt, en deelen van den vasten wand van het instrument, die de deuropening, het deurraam, uitmaken. — Voorbeelden: instr. G, H, etc. Zie later.

Hierbij kunnen nog twee gevallen onderscheiden worden. Of de deur slaat tegen den deurpost aan en vliegt daarna terug. De Duitschers spreken dan van „aufschlagende Zunge", tegen-iets-áánslaande tong, maar een goed Hollandsch woord ontbreekt. — B.v.: diezelfde instr. G, H, etc.

Of de deur vult de deuropening niet volkomen, zwaait er dus na het moment van afsluiting doorheen naar den anderen kant, om pas daarna weerom te keeren. — Voorbeelden tamelijk zeldzaam. In het Westen o.a. het harmonium. In het Oosten de Achteraziatische mondorgels, waaraan het harmonium enz. hun „durchschlagende", „dóórslaande", of „vrijtrillende" tong hebben ontleend. In den Archipel het bekendst de Dajaksche kledi. Het karakter van den klank is zeer veel zachter, milder dan bij „aufschlagende" tongen.)

Hoewel we ook in den door ons gegeven vorm het palmblad-instrumentje tot de „losse tongen met bovenstuk" zouden willen brengen, daar het geluid zeker méér gedetermineerd, geregeld wordt door de tongen dan door den luchtbuistrechter, schijnt het ons toch af te stammen van, of tenminste beïnvloed te zijn door een werkelijke schalmei, hobo. Primitief kan het niet zijn, omdat er bij zulk een bladtrechter eigenlijk geen goede aanleiding is tot het aanbrengen dier tongen. Ze moeten dus ontleend zijn. Immers ook zonder hen, feitelijk dus op eenvoudigere wijze, kan men heel goed geluid uit zoo'n trechtertje halen.

De toonshoogte van het groote exemplaar was van eensgestreept a tot tweegestreept c, al naar de kracht waarmee men blies.

Wat andere manieren van aanblazen betreft, daar de trechterpunt bij zijn opening wanden heeft van feitelijk enkele lagen dik, kan men, (terwijl er dus géén losse tongen in zitten), gemakkelijk bijvoorbeeld van den eenen trechterwand één laagje wat afbuigen, zoodat het min-ofmeer midden door de opening, (in haar langste richting), komt te loopen, en een soort van middeltong wordt.

Bij zulk een middeltong dient men aan te nemen, dat ze zich periodisch tegen één der wanden aanlegt en daarvan verwijdert, danwel beurtelings tegen beide zijwanden.

Een ander voorbeeld wordt geleverd door het grasblad, waar we in Holland als kinderen op plachten te blazen, het blad spannend, overlangs tusschen de twee duimen, die evenwijdig tegen en opzij van elkaar werden gelegd. In de spleet, wijking, tusschen de beide onderste, basale, duimleden verliep het dan vrij, en werd op zijn scherpen kant aangeblazen. De klank was buitengewoon scherp, strident. Dus zal het vermoedelijk wel degelijk de wanden van de spleet beurt-om-beurt raken en daarvan weggeslingerd worden, het geluid

dus als-het-ware uit een reeks van kleine explosies, ploffen ontstaan. Ware dit niet het geval, doch trilde het grasblad vrij in de spleet, zónder wandaanrakingen, dan zou het niet als tong, doch eer als snaar fungeeren, hetgeen niet goed past bij het klankkarakter. — Overigens doet die zelfde vraag: Tong of snaar, zich misschien evenzeer voor bij de platliggende, band-tong (?) van de plendhoengan, het kermis-piepertje. — Men zie „Snorrepijperijen", blz. 25).

Onze somprèt liet zich op de bedoelde manier heel goed aanblazen. Het geluid was zelfs niet merkbaar veranderd, vergeleken bij de oorspronkelijke manier, (met de twee bladlinttongen). Ook de toonshoogte bleef dezelfde, (omtrent a-een).

De klank is tamelijk schel blèrend; maar niet onduldbaar scherp. Tenminste niet volgens ònze, voor geen klein gerucht vervaarde, ooren.

Het door Prof. Sachs aangegeven systeem, waarbij dus de twee overstaande wanden zèlf van de blaasopening gedwongen moeten worden als dubbele, andersgezegd: tegen-elkander-slaande, tongen te fungeeren, hebben we alleen bij het kleine exemplaar beproefd. Eerst wilde die proef bij dat stugge, stijve ding volstrekt niet lukken. Onverschillig of we met de lippen of met de vingers knepen, we kregen geen geluid.

Pas toen we op de gedachte kwamen en de opening tusschen de tanden namen en stevig platbeten, wou het geluid geven; en wat voor een! Het sneed werkelijk door been en merg. Een soort van wee-je-gebeente-geluid!

Of de Hindoesche en Mentaweische kinderen het zóó erg maken, weten we niet. Maar daar de kinderen hier te Sala ontkenden, dat zulke klappertuitjes óóit ànders werden aangeblazen, dan door middel van twee zulke erin-gezette tongen, waren we geneigd te meenen, dat voor het geval van een zoo stijf materiaal als palmblad is, steeds en overal het trechtertje op die wijze tot een „Zungeninstrument" gemaakt wordt.

Bij ietwat zachtere blaren bleek de kwestie anders te liggen. Men zie het hiervolgende instrumentje, de „soewit-soewitan".

Maar toen was er ineens een jongen, die, na instrumentjes der lààtstbedoelde, d.i. tonglooze, soort gemaakt te hebben van betrekkelijk zachte blaren, er onverwachts óók een van blaraq draaide, en, zonder zelfs de moeite te nemen, het vast te binden, of toe te hechten, doch terwijl hij het eenvoudig met twee vingers in-elkander hield, er op blies ook. — Dus tóch, dachten we, en vergaten na te gaan, of hij het werkelijk net als wij tusschen zijn tanden knauwde.

Moraal: dat de practische werkelijkheden óók in de ethnographie schier altijd veelvuldiger en rijker zijn, dan te theoretische vóór-onderstellingen. Heeft men de vraag gesteld: „Zus? Of zóó?", dan antwoordt de werkelijkheid gemeenlijk: „Jawel; beide manieren!"

Tenslotte: de kinderen hier noemen dit instrument óók wel „dermènan", welke naam ten rechte toekomt aan de instrumentjes van een rijsthalm („dami") gemaakt. Het klankverschil tusschen beide kategorieën is niet zoo groot, als men wel meenen zou.

(B). De „soewit-soewitan".

Over dit instrumentje is het voornaamste feitelijk al onder (A) gezegd.

Het dingetje bestaat uit een-of-ander, liefst niet al te star, maar vooral ook niet te slap of te dun, blad. Bij de door ons afgebeelde exemplaren resp. een sawomanila-, (Achras sapota), en een djeroeq-, (Citrus)blad.

Van dat blad is een flauw tapsch, tamelijk los rolletje of tuitje gedraaid. Het smalle eind van het trechtertje blijft nogal wijd openstaan, de opeenvolgende slagen van de onregelmatige spiraal wijken vrij ver uiteen, (zie de détailschetsjes).

Op dat nauwe eind, ondereind van den

trechter, blaast men, terwijl men het tevens vrij sterk samendrukt, platknijpt. En wel in dit geval met de lippen, niet met de tanden. Bij dit blazen moeten twee of meer van de bladlagen in trilling geraken, als tegen-elkaar-slaande tongen fungeeren. (Er zijn dus meerdere luchtkanalen naast elkander).

We vergaten nog te zeggen, dat ons trechtertje vastgestoken, het ontrollen voorkomen wordt bijmiddel van een stukje scherpe bladnerf, dat, nabij de wijde opening, neer-op door de buitenste en diepere lagen, windingen, heengestoken, deze aan elkander hecht. (Soms is dit hechtstokje in de richting van de lengteas, soms in dwarsche richting aangebracht.)

Blijkens Jansz Jav. W. b. beduidt het woord „soewit" of „soewit-soewit", (uitspraak: soewiet), zooveel als sjilpen, een sjilpend geluid maken, fijn fluiten met de lippen; gesjilp, zacht zwiepend suizen. Vgl. „tjoewit", het piepend geluid van sommige vogels, en „tjoewèt", vogelgeschreeuw uit pijn of vrees.

(C). De somprèt (No. 2).

Dit instrumentje bestaat uit den een-of-anderen hollen stengel — zeg de bloeistengel van zeker bolgewas, bakoeng, bawang brodjol (?) (wat, meenen we, een Crinum-soort is). Of een hollen steel — bijvoorbeeld de bladsteel van een papaja (Carica papaya). De kinderen noemen het instrumentje dan wel eenvoudig papajasteel: „papah katès", maar dat is natuurlijk geen specifieke naam. De papaja moet oorspronkelijk Amerikaansch zijn; dat zegt niets omtrent de herkomst van dit instrumentje als zoodanig. Het kent trouwens, naar men zien zal, ook een bamboezen variant.

Van die papajasteel nu, wordt de bladschijf gewoonlijk verwijderd; ze zou ook bijwijze van ornament kunnen behouden blijven. In ieder geval zorge men bij het afscheuren er voor, dat eind van den steel niet te openen. Gelijk men in de teekening zien kan, moet men daarna niet ver van dat einde een langen spleet in den steel snijden, volgens de binnenbocht.

Gelukt dit naar wensch — want niet altijd verkiest de spleet geluid te geven; de kinderen beweren, men moet eerst met een korte snee beginnen, en deze successievelijk verlengen, intusschen telkens boven in den steel blazende om te probeeren; maar we zouden zoo zeggen, merkt men, zoodoende, dat het ding geen behoorlijk geluid meer geeft, dan is het tegelijk al te laat; de beteekenis, het nut van het doorblazen onder het maken dier snede kan echter b.v. wel zijn, dat men daarbij het scherpe randje der spleet, naarmate het langer wordt, naarbuiten brengt, het mobiliseert, — is het instrument geslaagd, dan geeft het een fellen, snijdenden, maar niet-leelijken toon.

Men ziet, de randen van de spleet dienen als een stel dubbele-tongen, die hun scherpe kant naar elkander keeren. Verder zou men die tongen nog nader als „ausschlagende", (bij het trillen zich naar buiten, met de richting van den luchtstroom méé, bewegende), kunnen beschrijven. (De gewone dubbele-tong, „Gegenschlagzungen", bewegen zich feitelijk tegen dien stroom in).

Bij het afgebeelde exemplaar, dat totaal (rechtgebogen), 55 c.M. kan zijn lang geweest, terwijl de spleet ongeveer 18.5 c.M. haalde, was de toon iets van fis-twee. Bij een ander, gemaakt van een crinumstengel, en 30 c.M. lang, met een spleet van omtrent 6.5 c.M., zal de toon c-twee geweest zijn.

Lang bruikbaar blijven deden de dingen niet. Ze droogden gauw uit, en krompen, zoodat de spleet wijd ging gapen. Voorloopig kon men dat nog compenseeren door haar onder het blazen met twee vingers toe te drukken.

De lengte van het gedeelte vóór de spleet schijnt van geen belang en den klank of toons-hoogte niet te influenceeren, immers dient dat deel alleen als luchtaanvoerend kanaal: kort men het in door van het

begin van den stengel een stukje af te snijden, dan verandert het geluid niet. De dubbele-tong fungeert dus stellig als z.g. „losse tong", en dan wel zonder „Aufsatz", (bovenstuk, resonnator).

Als variant van het zooëven beschreven kinderinstrument, beelden we een ander af, dat we indertijd toevallig waarnamen op Madoera (Pamekasan). We vergaten naar den naam te vragen, maar het zal ook elders wel netzoo voorkomen. Het bestond uit een bamboepijpje, aan het eind gesloten door een houten prop, of door een bijgesneden tusschenschot. Van den wand der buis is een deel ontveld, en ook verder nog verdund, afgeschraapt. In dat dunne gedeelte, dat, als geheel, vliezig beweeglijk blijkt te wezen, zijn twee overlangsche spleten gemaakt. Deze vormen twéé dubbele-membraan-tongen, trillende wanneer men de lucht in de beginopening blaast.

De kinderen houden het ding horizontaal in hun mond. De massieve eindstop heeft, naar men ziet, een spleet in den zij-, (d.i. boven-)kant; daarin is een bamboesplinter gestoken geweest, bijwijze van steeltje, dat een van papier en hout gemaakt haantje droeg.

(D). De s e m p r i t.

Volgens Jansz' W.b. beduidt „semprit" zoowel: gepiep, (plus, in het krama inggil, dus van hooggeplaatste personen gezegd, ook: het snuiten van de neus) — als: scheede van een jong sirihblad.

Inderdaad wordt dit groene puntige hoesje, (een schutblad, knophuls), dat bij de sirihplant, (Jav.: soeroeh of sedhah, d.i. de Piper betle), het nieuwe blad omgeeft, door de kinderen wel als piepinstrumentje gebezigd. Daartoe knijpen ze het stompe puntje van het leege, kromme hoorntje af, nemen de kleine opening tusschen de lippen, en zuigen de lucht door het dingetje heen.

Dit levert een zacht gesjirp of gesjilp op.

De mechanische condities van het geval zijn ons niet geheel duidelijk. We hebben momenteel geen exemplaar bij de hand, de plant groeit hier ter plaatse niet veel, de bladeren worden, geplukt, op de markt aangevoerd van elders. Maar we meenen, dat het tuitje géén open naad heeft, doch de feitelijke bladranden van het schutblad zijn vergroeid of verkleefd; (zie ook de, eerder gemaakte, teekening).

Vermoedelijk zullen dus de wanden van het peperhuisje nabij de kleinste opening beurtelings plat tegen elkander klappen en weer uiteenwijken, zóó als een soort van dubbele-tong fungeerend.

Ook de buitenblaadjes, (kelkbladen), van de bloemknop der Canna, der bekende sierplant, die wel wat op het sirihhulsje lijken, — maar ze zijn grooter, gekleurd, en aan een zijkant feitelijk open, — worden wel tot het voortbrengen van een dergelijk geluid gebruikt. De kinderen nemen het tuitje dan weer met zijn punt, die in dit geval niet afgescheurd wordt, tusschen de lippen, en inhaleeren weer de lucht.

Het geluid is wat sterker, overigens niet merkbaar ànders. De mechanische condities schijnen echter eenigszins afwijkend. Immers moet de lucht wel door die langsspleet gezogen worden, en deelen van haar randen als dubbele-tong doen fungeeren.

Denkelijk dient dit cannatuitje niet semprit, doch sempritan te heeten, d. w. z.: wat op een semprit gelijkt.

Zie voor sempritans ook lager.

Vanwege de sterke formeele overeenkomst met de twee zoo juist besproken vormen, willen we hier eerst, als (Dd) nog een derde piepertje beschrijven, afkomstig van de bamboe. De bamboezijtakjes dragen aan hun eind iets als een vage knop, een aantal opgerolde en binnen elkander geschoven jonge blaadjes, met middenin het eigenlijke eind van het takje, het vegetatiepunt. Het buitenste, oudste nu dier blaadjes trekken de kinderen er af, hebben dan weer een, zeer lange en puntige, hoes of tuitje. Het blaadje is van nature zeer sterk, vast, ineengerold. De zijnaad der hoes zou nauwelijks lucht doorlaten.

Daarom ontrolt het kind het tuitje, dat zich vervolgens door eigen veerkracht weer inrolt. Het sluit dan echter minder vast dan tevoren. Toch vermoedelijk nog te stevig om er lucht doorheen te kunnen zuigen. De lucht wordt in de opening geblàzen, om sjilpend of piepend door de zijspleet te ontwijken.

Deelen van de spleetranden moeten weer fungeeren als (dubbele?)tong.

(E). De sempritan (No. 3).

De eigenlijke sempritan moet volgens Jansz' W. b. zijn: ,,een blad of papier als een semprit gevouwen, waarop men zuigende een piepend geluid maakt''.

Als verdere afleidingen van semprit geeft hij nog verbale vormen als ,,salemprit'' (frequentatief), en ,,soemenprit'' (toestandsvorm). Eerder zagen we voor gesjilp, fijn gefluit met de lippen, ook het woord ,,soewi(e)t'' in gebruik. Of er inderdaad, praktisch, het verschil gemaakt wordt, dat het eene zuigende en het andere blazende geschiedt, weten we niet, maar het lijkt ons niet waarschijnlijk. Immers bij de sempritan No. 2 of (Dd), gemaakt van een bamboeblaadje, werd niet gezogen maar geblazen. Zijn neus met de vingers snuiten — zie eerder — doet men b.v. ook door te blazen. Sjilpen met de lippen daarentegen door te zuigen. Ook zullen we later nog verscheidene schelklinkende echte fluitjes zien en hooren, dat zijn dus blaas- en geen zuig-instrumenten, die ook sempritan worden genoemd.

Memoreeren we nog, dat ,,emprit'' of ook ,,prit'' de naam van zeker vogeltje is.

Wat de zuig-sempritans betreft, bladen of papiertjes, werkelijk in tuitvorm gevouwen, om daar zuigend op te musiceeren, hebben we nog niet geobserveerd. Neemt men het begrip een weinig wijder, als omvattend ieder gevouwen plantendeel, waarop zuigmuziek gemaakt wordt, dan kennen we zulke dingetjes wel. We beelden er twee af. Het eene is een blad, of liever blaadje, bladgedeelte, van de cassaveplant, onderstebuitengevouwen langs de middelnerf. Een deel van de twee op-elkander geklapte randen wordt voor in de mond genomen, en de lucht weer geïnhaleerd.

Het andere is van een stuk der stengelomvattende bladschede van zoo'n groot pisangblad (Musa) gemaakt. En wel van een afgescheurde randreep, die dwars is doorgevouwen, twee dunne randkanten neemt men weer tusschen lippen en open tanden, (anders omvat men er niet genoeg van), en zuigt de lucht naar binnen. De toon ,,pakt'' maar bij-oogenblikken, sjirpt en klapt wat; in totaal is het geluid nogal heel miniem. Niet veel anders, dan alsof men door z'n eigen slapgespannen lippen lucht inhaalt. (Zeg: om zoengeluiden na te bootsen.)

De bladranden zullen in deze gevallen weer als dubbeltong moeten worden opgevat.

We meenen, dat ook b.v. cocosbladlint etc. wel op deze manier gebruikt wordt.

Het klappende, brokkelige geluid maakt, dat de kinderen tenminste aan het laatstbeschreven exemplaar ook namen gaven als: pliek-plèk-an, pliek-pliek-an, plèkplèk-an, plaok-plèk-an, plaok-pliek-an.

In ,,Snorrepijperijen'' hebben we die in gebruik gezien voor instrumentjes met klappende, knetterende, of andere dergelijke geluiden, maar die systematisch tot volstrekt niet verwante instrumentgroepen behoorden. (Want 8 was een wrijftrommetje, membranophoon, en 9 een glazen knetter-fleschje, blaas- of zuig-idiophoon).

(F). De dermènan (No. 1).

Jansz' W.b., laat den uitgang weg en schrijft ,,dermèn'', of ook ,,dramèn'', en leidt althans dit laatste woord af van dami, stoppel. Het wordt van een padihalm gemaakt, maar een ,,fluitjen'' is het niet. Immers behooren alle vormen van rijsthalminstrumentjes, die wij kennen, tot de glottophonen, tonginstrumenten.

Volgens opgave van een Javaan wordt

zoo'n rijstpiepertje of toetertje zelf ook wel ,,dami'' genoemd. Coolsma, Soendaasch W.b., spreekt van ,,olè-olèan, een trompet van rijstgras'', maar een trompet is het natuurlijk ook niet; trompetten hebben geen tongen.

Toch zal het, tenminste wanneer het voorzien is van zoo'n palmblad-spiraaltrechter, weleens ,,tarompèt'' genoemd worden, hetgeen de Soendasche naam is niet voor een trompet maar voor de groote Soendasche schalmei.

Door een Soendaneesche hoorden we den kleinen vorm zonder trechter ,,tioep'', blazertje, noemen, maar misschien is dat eigenlijk een Maleisch woord. Uit Batavia meenen we ons als Maleisch te herinneren den naam ,,olè-lio''.

Wij beelden een exemplaar zonder bladtrechter af, maar wel ziet men aan het eind van het stuk rijsthalm de twee inkepingen, waarin het begin van het bladlint kan worden vastgezet, wanneer men zulk een trechter wil aanbrengen.

Het begin van het instrumentje is gesloten door een knoop van den rijsthalm. Even verder merkt men iets als een verdikking, zwelling op, die in de teekening wellicht wat is overdreven. De stengel vertoont hier een aantal, zeg zes of zeven, overlangsche spleten, vrij gelijkmatig over den omtrek van de buis verdeeld. Deze spleten ontstaan niet door snijden, doch door kneuzen, d. w. z. door den stengel tusschen duim en wijsvinger samen te drukken en te rollen.

Om die spleten goed dooriatend te maken moeten de repen ertusschen eenigszins worden uitgebogen, men drukt het pijpje daartoe nu wat samen in de lengte, één vingertop tegen zijn begin en één tegen zijn einde plaatsend, en blaast overdwars tusschen de wijkende strookjes door; tenminste zoo zagen we het een Soendaasch kind doen. Tevoren echter had dit, vermoedelijk om bij dat opduwen een doorbreken, knakken der repen te voorkomen, aan het gespleten halmdeel in het midden een nagelkneep overdwars gegeven; op die hoogte werd de uitwijking achteraf het grootst.

Dit, eenigszins korfjesachtige, geluid gevende deel wordt bij het blazen geheel in den mond genomen. Ieder der spleten beduidt een luchtweg en de twee randen daarvan telkens een dubbele tong.

Klank van een bepaald exemplaar was, zonder den trechter, ongeveer fis-twee; met een trechter ongeveer cis-twee. Het geluid is tamelijk breed voor zoo'n klein ding; eer blèrend dan piepend.

DE SANGHYANG OP BALI

door

TJOKORDA GDE RAKA SOEKAWATI,

Poenggawa Oeboed-Gianjar (Zuid-Bali).

De rol, die de Sanghyang vervult in de Balische maatschappij is het beschermen van de menschen tegen booze geesten en beoefenaars van de zwarte-kunst. Het geloof aan booze geesten en heksen (lijak= dèsti) bestaat nog onder de Baliërs in sterke mate.

Zoo wordt o.a. verteld, dat op het eiland Noesa-Penida een machtige geest zetelt, genaamd Djero Gde Metjaling, die de bewoners van Bali jaarlijks, meestal tusschen de 6e en de 9e Balische maand kwelt met allerlei ziekten zooals koorts, hoofd- en buikpijn, braken, diarrhée enz.

Men zegt, dat tegen dien tijd, de kustbewoners des avonds vaak een grooten vuurbol uit Noesa-Penida zien aankomen, die zich op het zeewater neerzet. Zoodra die vuurbol het water aanraakt, verdeelt hij zich oogenblikkelijk in duizenden vonken, waardoor de zee op een vuurzee gelijkt.

Na een poosje gaan al die vonken langzaam het land in, waar ze dan hun verwoestenden arbeid verrichten. Wanneer ze eenmaal het land zijn ingedrongen, dan dooven de vonken in eens uit en het land is in duisternis gehuld.

Er wordt gezegd, dat wanneer de vonken uitdooven, de bewoners van de plaats, waar ze zijn binnengedrongen niets van dat alles merken, doch dat de menschen van een naburige kustplaats dat wel zien. Het is alsof de eerste kustplaats in brand staat en zich in den gloed van een vuurzee bevindt.

Bijvoorbeeld: wanneer de vonken de kustplaats Ketèwèl binnendringen, dan merken de bewoners van Ketéwél dit niet, doch wel de menschen van Rangkan, een kustdesa, die vlak bij Ketèwèl ligt.

Zijn de vonken éénmaal 't land binnengedrongen, dan beginnen de honden — die op Bali in zeer grooten getale aanwezig zijn — te huilen langs de wegen of ze verzamelen zich op de viersprongen en men hoort geen menschelijke stem meer.

De vroolijke tonen van de gamelan, die men op Bali anders in bijna elke balébandjar hoort, verstommen. Overal heerscht stilte. In de huizen hoort men niet meer de stemmen van menschen die anders gewoonlijk de oude Hindoe-gedichten (Ramajana, Bratajoeda enz.) zingen (mekekawin). Alles is doodstil en men verkeert in algemeene vrees. Deze vrees wordt des te meer gevoeld, wanneer de tjaäk of kelik-kelik (= nachtvogels) nu en dan hun snerpend nachtgeluid laten hooren, hetwelk volgens den bijgeloovigen Baliër de nabijheid van den dood aankondigt.

Van deze gelegenheid maakt dan ook de dèsti-(lijak) gebruik, om zijn onheilbrengende taak ten uitvoer te brengen.

Dèsti's of lijak's zijn wezens, die een andere gedaante hebben aangenomen. Zij kunnen zich veranderen in vuur (endih), — naar men zegt is dit de meest voorkomende vorm van metamorphose — in een silhouet, in een schaduw, in een stuk wit doek, in een aap, in een varken, in een groote vogel etc. (Zie P. de Kat Angelino over de Lèak op Bali, Tijdschrift Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Deel LX aflevering 1—2).

In die gedaante belaagt de desti zijn medemensch. Eerst maakt hij hem ziek, en ten slotte veroorzaakt hij zijn dood.

Tot wering van den verderfelijken invloed van de zwartekunst (pengiwâ) en

1. Sanggaragoeng geplaatst naast de gedong pesimpenan met de Pemangkoe ervoor. In de Sanggaragoeng bevinden zich de offeranden, bestaande uit: sesantoen peras, adjengan en 2 wierookpotjes.

2. Sanghyang Djaran van voren gezien.

3. Sanghyang Djaran van ter zijde gezien.

5. Noedoes (berooken van de meisjes).

4. Sangbyang Dedari.
De aangewezen meisjes plaatst men achter de brandende pasepans. Achter ieder meisje zit een helpster, een meisje van ongeveer 16 jaar. Achter deze zit een troep zangeressen.

6. De Sanghyang met een troep zangers achter zich.

7. De Sanghyang met een troep zangeressen achter zich

van booze geesten bedient men zich op Bali van velerlei middelen.

In de eerste plaats brengt men offers aan de booze geesten om hen zoodoende te vriend te houden. Men ziet dan ook op Bali, dat de menschen, vooral de kustbewoners, die 't meest van hen te vreezen hebben gedurende de maanden 5 t/m 9, op kliwon dagen offers (de z.g. metjaroe) brengen aan de booze geesten, om hen gunstig te stemmen.

Een ander middel bestaat daarin, dat men den invloed van booze geesten en lijak's met kwaadbezwerende tooverspreuken (pênëngën) bestrijdt.

Verder kan men ook de hulp van goede geesten inroepen. Dit gebeurt op verschillende wijzen. Men heeft de z.g. barongs, waarin de goede geesten zich vestigen om den mensch te beschermen tegen de kwade invloeden van booze geesten en lijak's. (Over barong zie J. Kats Djowo.......).

Men verjaagt verder de booze geesten met behulp van 't z.g. „ngrebeg". Bij deze gelegenheid gaat de bevolking van de desa op een van te voren uitgezochten goeden dag, naar één van de plaatselijke tempels, b.v. de Doodentempel, om wijwater te vragen. Dit geschiedt na vooraf geofferd te hebben.

Met dat wijwater gaat men dan langs alle desawegen, waarbij men veel lawaai maakt, door op trommen, blikken etc. te slaan, door te schreeuwen, enz.

Ten slotte kan men ook de Godheid smeeken, tijdelijk op aarde neder te dalen, om de menschen te beschermen tegen de booze machten.

Hierin nu vindt men den oorsprong van de Sanghyang.

Het doen nederdalen van de Godheid geschiedt in één van de heilige tempels van de desa, meestal in den Doodentempel (Poerâ Dalem).

Naast de „gedong pesimpenan" — den eigenlijken zetel van de Godin v.d. Poerâ Dalem — maakt men een „sanggar agoeng" — een tijdelijke offertafel, vervaardigd van pinangboom en bamboe.— Hierin plaatst men de noodige offeranden, bestaande uit de z.g. pras, adjengan en sesantoen (zie foto 1).

Ook zet men naast die offers twee pasepan's, (wierookpotjes) met brandende wierook, waarbij tevens hout met een welriekenden geur gebrand wordt (dadaptjendana- en madjegaoe-hout).

Op den grond vóór de bovengenoemde gedong pesimpenan wordt een mat uitgespreid en hierop plaatst men twee pasepan's met brandende wierook als boven vermeld. De meisjes of jongens, die bestemd zijn voor Sanghyang nemen plaats vlak achter de pasepan.

Jongens en meisjes kunnen echter niet tegelijk optreden. Dit hangt af van de Godheid, wier gunst men afsmeekt.

Is het een Godin (hemelnimf - widijadari) dan gebruikt men meisjes. Daarentegen neemt men jongens bij de aanroeping van een God (engel).

In het begin neemt men een proef met een groot aantal jongens of meisjes. Zoodra het vaststaat, aan wie van de meisjes of jongens de gunst van de Godheid ten deel is gevallen, gebruikt men voortaan altijd die kinderen. Het aantal der Sanghyangs is bij meisjes gewoonlijk twee, bij jongens één. In 't eerste geval spreekt men van Sanghyang „Dedari" en het tweede geval van Sanghyang „Djaran".

Deze laatste naam ziet waarschijnlijk op het feit, dat de jongen vaak een houten paard tusschen de beenen houdt. (zie foto 2 en 3).

Bij de Sanghyang Dedari plaatst men de aangewezen meisjes achter de bovengenoemde brandende pasepan. Achter ieder meisje zit een helpster, een meisje van een jaar of 16 (zie foto 4).

De leiding bij dit „Noedoes" (=berooken) berust bij een pemangkoe (lagere priester of tempelwachter).

Eerst offert hij aan de Godin van de Poera Dalem, n.l. Godin Giri Poeteri zelf, om Haar te danken voor de verleende plaats in Haar tempel en om Haar te verzoeken de bede van Haar dienaren aan de aangezochte hemelnimfen over te brengen, waardoor deze bereid zullen zijn, op aarde neder te dalen. Ten slotte verzoekt men de Godin van de Poerâ Dalem, om gedurende de plechtigheid de menschen te beschermen tegen booze geesten en lijak's, die wellicht zullen trachten het werk te verstoren.

Bij voorkeur neemt men de heiligste tempel als plaats der plechtigheid. Hier toch durven de lijaks en booze geesten niet zoo gauw komen, om hun werk te verrichten.

Verder smeekt de pemangkoe zelf de gunst van de aangezochte hemelnimf (Soeprabâ) af door het prevelen van eenige spreuken.
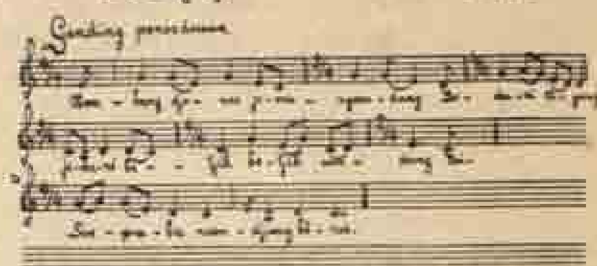
De behandeling geschiedt als volgt: De meisjes, die achter de pasepan zitten en die reeds gedeeltelijk in het Sanghyang-costuum gestoken zijn, bewegen het bovenlijf langzaam naar links en rechts, het gezicht steeds boven den rook van de pasepan houdende. Ondertusschen wordt de z.g. gending penoedoesan gezongen, door een groep vrouwen, die achter de Sanghyang zitten. Zij gaan hiermee zoo lang door, tot de meisjes in trance raken. (zie foto 5).

In den beginne zingen ze heel langzaam en slepend. Geleidelijk gaan ze over tot een vlugger tempo, zoodra te merken valt, dat de meisjes bijna in vervoering raken.

Dit laatste is te zien aan haar bewegingen.

In 't begin bewegen de meisjes het hoofd langzaam heen en weer. Wanneer ze bijna in trance raken, worden de bewegingen vlugger en vlugger, totdat zij plotseling achterovervallen. Ze worden dan opgevangen door de helpsters, die, zooals boven vermeld, achter haar zitten.

Die gending penoedoesan luidt als volgt:

1. Kembang djenar mangoendang
   Dedari Agoeng,
   Danè betjik-betjik oendang,
   Ni Soeprabâ noendjoeng bèroe.

2. Noendjoeng bèroe mengrangsoek
   menganggo-anggo,
   Menjaloekin badjoe masē,
   Mlas miber mageganâ.

3. Mageganâ mangiloek ngadjâ-ngadjâ
   kanginang,
   Djalan Dedari metangoen djero,
   Tamanē bêk misi sekar.

4. Sekar emas sandingin poedak
   anggrèk goeringsing,
   Tigekantjoe manas soli sempol,
   Kedapanè malelèpè.

5. Malelèpè makebijoer ketaman sari,
   Lamoen noedoes kadèwatan,
   Toeroen Dedari Kèndran.

Vertaling van de zang.

1. Men is verheugd een voorname Dedari
   te hebben uitgenoodigd,
   De beste die men kan uitnoodigen,
   Is Soeprabâ, die te vergelijken is met
   de blauwe lotus.

2. Als de blauwe lotus is zij, wanneer ze zich in haar kostuum heeft gestoken,
Ze trekt haar gouden baadje aan,
En zweeft door het luchtruim.

3. In het luchtruim zweeft ze zigzagsgewijze in de richting N.-O.
Daar is de plaats, waar de hemelnimfen haar paleis bouwen,
Welks tuin geheel met geurige bloemen beplant is.

4. Daar groeien ook gouden bloemen, waarnevens zich poedak en orchideeën bevinden,
Welriekende tigekantjoe, ananas- en sempolplanten zijn er ook te vinden,
Welker jonge bladeren, lieflijk omlaag hangen.

5. Lieflijk omlaag hangend, verspreiden ze haar welriekenden geur door heel den tuin.
Bij de Sanghyang moeten wij onze gedachten naar den hemel richten.
Dan zullen de hemelnimfen uit den hemel nederdalen.

Nadat de meisjes achterover zijn gevallen, vegen de helpsters haar gezicht, dat door den rook wat vuil is geworden, met een witten doek af. Daarna binden zij ieder meisje een witten doek om het hoofd om heur haar bijeen te houden.

Ten slotte krijgen ze ieder een geloengan op het hoofd. Bij het opzetten van de geloengan wordt een daarvoor bestemde zang gezongen, welke als volgt luidt:

1. Geloeng agoeng maboelengker sekar tandjoeng, betitis garoeda moengkoer, je sandat sèmpolè njoenarin, sandatsandat goebah anggén soesoen.

Vertaling.

1. De voorname haartooi, welke omkranst is met tandjoengbloemen, is voorzien van een diadeem en garoedâ moengkoer, die mooier wordt, doordat de sempolbloem er haar licht op laat vallen. Ze worden nog schooner door de aanwezigheid van aaneengeregen sandat bloemen.

Het costuum van de Sanghyang is ongeveer gelijk aan dat van de légong. Het is echter veel eenvoudiger en bevat veel minder pradawerk. De Kain van de Sanghyang is meestal egaal wit, terwijl die van de légong gewoonlijk van prada (opgelegd bladgoud) is voorzien.

Na den bovengenoemden zang wordt door de pemangkoe de banten pasegeh (= segan) geofferd.

Het doel van dit offeren is, eten te geven aan eventueel meegekomen volgelingen van de Godheid, die in de Sanghyang zetelt. Deze segan bestaat uit rijstballen, uien, djahé, lombok en zout. Ook behoort bij de segan de tjanang.

Wanneer dit alles afgeloopen is, maakt de Sanghyang wijwater (= penawar = geneeskrachtig water). Dit bevindt zich in een klapper-dop (= siboeh tjemeng). Hierin worden 3 stukjes jonge dadaptakjes gelegd, die door een benang tridatoe (3 kleurige draden, nl. rood, zwart en wit) bij elkaar worden gebonden.

Daarbij behoort ook het tjanang-offer. Dit alles, geplaatst op een bokor (houten- of metalen-blad) houdt de pemangkoe voor de Sanghyang, terwijl hij in de gewone Balische taal tot haar zegt:

„Ratoe Betara sepijanè noenas penawar, mangdè sami padâ rahadjeng.''
„(Godheid, Uwe dienaren vragen om penawar (een afweermiddel), opdat het ons allen wel moge gaan).''

Hierna prevelt de Sanghyang onverstaanbare woorden, terwijl ze met haar vingers een moedra maakt. Deze penawar is geneeskrachtig en dient ook als afweermiddel tegen kwade invloeden van de booze elementen. Bij de aanwending van dit middel wordt vooral het voorhoofd daarmee besprenkeld.

Wanneer in de kampong iemand ziek is, vraagt men voor hem of haar medicijnen aan de Sanghyang. Een van de familieleden van de zieke deelt den pemangkoe mee, dat een van zijn bloedverwanten lijdt aan deze of die ziekte en dat de zieke gaarne medicijnen van de Sanghyang zou ontvangen. Hierbij brengt men het z.g. sesantoen-offer aan de Sanghyang.

De pemangkoe brengt dit verzoek aan de Sanghyang over. Deze noemt dan de namen van planten of kruiden, welke als medicijn moeten worden gebruikt.

Soms geeft de Sanghyang bovendien basmâ, d.i. een ui of kesoene en djangoe (knollensoort) als afweermiddel (tetoelak) tegen booze geesten en lijak. Met die basmâ worden het voorhoofd, de fontanel, de gewrichten en de voeten van den zieke ingewreven. De rest legt men onder het hoofdkussen, tot het geheel verdroogd is.

Wanneer dit alles is afgeloopen, wordt door de vrouwen een lied gezongen, waaruit de Sanghyang's blijkbaar begrijpen, dat ze moeten gaan staan.

Die zang luidt als volgt:

Dèwâ Ajoe metangi Dèwâ metangi,
Djoeroe je kidoeng sampoen rawoeh,
Mengambelang gending Sanghyang.

Vertaling.

O, lieve hemelnimf sta op,
De zangers zijn reeds gekomen,
Om de Sanghyangzang voor U te zingen.

Als er in de desa een epidemie, of een algemeene plaag heerscht, dan draagt men de Sanghyang langs alle wegen om de ziekte en de kwade invloeden van booze geesten en lijaks te verdrijven. Bij dezen omgang gaat het grootste gedeelte van de inwoners van de desa mee.

Indien dit niet het geval is (geen epidemie, geen algemeene plaag) brengt men de Sanghyang's gewoonlijk naar een ander tempelerf, waar men ze voor tijdverdrijf, laat dansen. Ook komt het voor, dat men de Sanghyang naar een nieuw tijdelijk gebouw brengt, dat speciaal voor de Sanghyang gemaakt is. Dit gebouw plaatst men gewoonlijk voor een tempelerf, of op een open terrein aan den kant van den weg in de desa. In dat gebouw brengt men den nacht gezellig door.

Bij het dansen wordt door vrouwen en mannen om de beurt gezongen. Wanneer de zangeressen en zangers moe zijn dan vervangt men de zang soms door gamelanspel. Gewoonlijk gebruikt men voor dit doel de semarpegoelingan.

De dans van de Sanghyang volgt den zang of de gamelan-muziek. Speelt men b.v. gending pelëgongan, dan dansen de Sanghyang's net als de legong. Speelt men daarentegen de gending baris, dan dansen ze evenals de baris.

Dit dansen hebben de meisjes niet geleerd. Ze dansen trouwens alleen wanneer ze in trance raken. In 't gewone leven kunnen ze niet dansen.

Wanneer de menschen moe zijn, meestal heel laat in den nacht, dan houden zij op en de Sanghyang's worden dan tot de werkelijkheid teruggebracht.

Dit gebeurt als volgt:

Eerst offert de pemangkoe het tjanang-offer en prevelt eenige gebeden.

Daarna zingt men de z.g. gending ngantoekang-Sanghyang (een lied om de Godheid terug te brengen). Dit luidt:

1. Mantoek Dèwâ oemantoek.
Mantoekè kasoerâlajâ,
Malih kawongë,
I Dëwâ katoeran boedal.

2. Mabakti Dèwâ mabakti,
Mangarepin sanggar agoeng,
Toetoegang Dëwâ pangteloe,
....

3. Mangadeg Dèwâ mangadeg,
Mengambil siboeh kentjanâ,
Madaging tirtâ empoel,
Jëh hening soedâ malâ.

Sekar djepoen angkitang ratnâ madori poetih,
Teleng petak toendjoeng bèroe,
Ngambil tirtâ sanggar agoeng,
Tirtâ hening siboeh êmas.

5. Tojâ pemastoe,
Pekarjan sakèng swargâ,
Ketisin ragenè Dèwâ,
Raris maketis.

6. Mantoek maring ileh-ileh,
Angin tarik,
Oeroeng anijâ,
Waloejâ dadi manoesâ.

Vertaling.

1. Ga naar huis, o, Godheid, ga naar huis,
Terug naar den hemel,
Neem Uw eigen gedaante weer aan,
Wij verzoeken U terug te keeren.

2. Wij bidden, o, Godheid, wij bidden,
Gezeten vóór de sanggar agoeng,
Wij doen het tot driemaal toe,
....

3. Sta op, o, Godheid, sta op,
Neem de gouden kokosdop in Uw hand,
Daarin vindt U de tirtâ empoel (water uit de heilige bron v. Tampaksiring),
Dat water is helder en smetteloos.

4. Daarbij hebt U ook kembodjabloemen, aaneengeregen ratnâ en witte madori,
Witte teleng en blauwe lotus,
Neem het wijwater van de sanggar agoeng,
Dat wijwater is helder en bevindt zich in de gouden klapperdop.

5. Dat is 't reinigingswater,
Bereid in den hemel,
Besprenkel U er mee, o, Godheid.
Ga over tot het besprenkelen.

6. Ga naar het ruim terug,
De wind waait hard,
Ga met hem mee,
En gij keert terug in menschelijke gedaante.

Wanneer de meisjes nog half suf zijn dan maakt men haar gezicht nat met het, door de Sanghyang gemaakte, wijwater. En als ze volkomen tot de werkelijkheid zijn teruggekeerd, brengt men haar naar huis, waarna allen zich ter ruste begeven.

De meisjes of jongens, die voor Sanghyang spelen, leiden gedurenden den Sanghyangtijd een bijzonder leven. Ze mogen niet doen als andere kampongkinderen. Zoo is het hun verboden onder een bed te kruipen, het overschot van den maaltijd van een ander te nuttigen, zelfs indien die persoon hooger van kaste is dan zij (wat anders wel mag worden gedaan). Ze mogen geen ruwe woorden bezigen, niet schelden enz. enz. Kortom ze moeten rein leven. Gedurende den Sanghyangtijd worden ze door de kampongbewoners hoog vereerd. Wanneer ze in trance zijn, mogen ze niet loopen, maar worden in een draagstoel van de eene naar de andere plaats gedragen, waarbij haar een zonnescherm boven het hoofd wordt gehouden.

Tijdens den Sanghyangtijd worden de ouders van de Sanghyangs door de desalieden vrijgesteld van alle desa- en poeraplichten.

Ook worden ze door de desa vrijgesteld van heerendienst. Hun werk wordt alsdan verricht door de gezamenlijke desagenooten (napoek).

Het is een zeker voorrecht en een geluk om Sanghyang te worden.

Oeboed, 5 Augustus 1925.

---

het doel den volgenden ochtend te kunnen nagaan, wie dat licht had voortgebracht.

Bij onderzoek bleek toen, dat Goesti Pandji het merkteeken droeg; om die reden was de vorst hem buitengewoon genegen. De vorst was ten hoogste verbaasd over dat verschijnsel; zijn liefde voor den knaap groeide, hoewel aan den anderen kant de vorst in zijn hart toch ook wel eenige zorg voelde groeien, daar hij wellicht in de toekomst in macht achter zou staan bij zijn kind en deze zelf wel eens vorst zou kunnen worden.

Toen Goesti Pandji den leeftijd van vijftien jaren had bereikt, namen de zorg en twijfel van den vorst in hooge mate toe, en niet alleen bij hem maar ook bij Ngoerah Djlantik, waarom zij beiden middelen beraamden om Goesti Pandji kwijt te raken. Zij namen tenslotte het besluit om Ki Goesti Pandji te gelasten terug te keeren naar Pandji (Dèn-boekit), het land van oorsprong zijner moeder.

Tot geleide werd hem een gevolg van veertig uitgelezen mannen medegegeven; voorts gaf de vorst bevel om hen veertig krissen uit te reiken, welke vervolgens ook één voor één aan het gevolg werden overgegeven, waarna wonderlijk genoeg één kris overschoot.

De krissen werden weer verzameld en geteld, waarna bleek dat er toch maar veertig krissen waren; weer kregen de mannen ieder een kris en weer schoot er aan het einde een over, welke een zgn. kris kebo moendarang bleek te zijn en met een tjatjaran bangbang.

Dit voorval wekte in hooge mate de verbazing van den vorst en van Ngoerah Djlantik op; het gevoelen van den vorst was, dat de overblijvende kris aan Ki Goesti Pandji behoorde geschonken te worden, aan welk geschenk hij nog een blaaspijp, van een bajonet voorzien, toevoegde, welk wapen den naam ,,toemdjoeng toetoer'' droeg. [6])

6) Voor Toendjoeng-toetoer geeft V. d. Tuuk op: een op een lotus gelijkende plant, die evenwel niet in het water groeit. Ook is het de benaming voor een krisfatsoen (Ramayana 173).

Toen de dag gekomen was, waarop Goesti Pandji met zijn moeder zou vertrekken, nam hij afscheid van den vorst en van Ki Goesti Ngoerah Djlantik, waarop zij vandaar gingen met de kris en het gevolg van veertig man, aangevoerd door twee lieden met name Dé (Gdé) Doempyoeng en Dé Kedodot.

Nu wordt verhaald van de reis van Goesti Pandji, hoe hij trok uit de poeri Agoeng in Gèlgèl, nog even binnenging in het paleis te Djlantik om in de pameradjaän (huistempel) hulde aan de Goden te brengen en zegen voor de verre reis af te smeeken.

Vandaar vertrok hij in zuidelijke en westelijke richting, passeerde de dessa Samplangan, om nog meer westelijk het rijk Mengwi binnen te trekken en vervolgens in het rijk Tabanan te belanden, waar hij in noord-westelijke richting reizende in rechte lijn aankwam bij het Bratan-meer. Hier hield hij, daar de avond reeds gevallen was, in de open lucht halt om daarna naar Batoe-medjan te gaan, gelegen in het land Dènboekit, wat zij tegen zonsondergang bereikten.

Bij Batoe-medjan rustten allen uit om hun ketipat (ketoepat) te nuttigen; al etende verslikte de prins zich in zijn ketipat, die hij droog moest gebruiken.

Dé Doempyoeng gaf daarom bevel om vlug beneden in het dal water te gaan halen, waarop men de speer, die eerst door den aanvoerder gedragen werd, overhandigde aan Ni Loeh Pasek Pandji, die de lans met het puntig einde in den grond stootte.

Door de goedheid van Sang Hyang Widi, die medelijden had met hem die zich verslikte, spoot plots een straal helder frisch water uit de aarde te voorschijn; een hoeveelheid water voldoende om een grooten pot te vullen vlood uit de rotsen, zoodat allen hun dorst konden lesschen.

Buitengewoon groot was de vreugde van Goesti Pandji, toen hij van dat water gedronken had, waarbij hij zijn ketipat verder kon nuttigen. Na voldoende gegeten en gedronken te hebben spraken zij af, om verder in westelijke richting te trekken.

Toen de zon bijna geheel onder de kim verdwenen was, bevond het gezelschap zich nog op weg; beneden zich zagen zij het Boejan-meer liggen; op deze hoogte ontmoetten zij een mensch, die er uit zag als een schrikwekkende figuur. Hij noemde zich Pandji Landoeng, en durfde het bestaan, Ki Goesti Pandji vast te grijpen; daarna droeg hij hem op de schouders weg, hem (zooals Pandji Landoeng opmerkte) uitnoodigend om met hem op te stijgen tot de hoogste hoogten, ongeveer tot ter halver hoogte van het uitspansel. 7)

Daar verzocht hij Ki Goesti Pandji om naar het Oosten te kijken, waar hij den voet van den goenoeng Tianjar in Karangasem kon zien, en vervolgens om naar het Noorden te zien, waar hij alleen de Wéra-zee te zien kreeg, waarop Pandji zijn blikken naar het Westen richtte en daar den donkeren voet van den goenoeng Blangbangan ontwaardde; nu vroeg Goesti Pandji echter nadrukkelijk om hem weer neer te zetten, aangezien hij niet in staat was langer het weenen aan te hooren van zijn moeder, die over den grond wentelde en schreeuwde en jammerde, zorg hebbende over haar kind, dat in moeilijkheden gekomen was.

Goesti Pandji werd neergezet door Pandji Landoeng, die hem nog iets op het hart drukte, zeggende: ,,Zoo uitgestrekt als de zooeven waargenomen landstreek is, zoo groot zal het rijk zijn, dat gij, Goesti Pandji, eenmaal als eigendom zult bezitten, te weten het heele land van Dèn-boekit, met al wat daarin is, zal door u, Goesti Pandji, als Vorst eenmaal beheerscht worden.''

Zoodra Ki Goesti Pandji den veiligen bodem bereikt had, was de gestalte van Pandji Landoeng verdwenen; het gemoed van Pandji's moeder en van al zijn volgelingen was niet weinig opgelucht.

Zonder acht te slaan of het nacht of dag was, wandelden zij voort, daar zij in de verte het dorp gezien hadden alwaar zij zouden verblijven.

Door de hulp van den oppermachtigen God konden zij zonder ongelukken en tegenspoed hun reis voleinden; eerst den volgenden ochtend, toen het eerste morgengloren zichtbaar werd, kwamen zij in de dessa Pandji, waar zij hun intrek namen in de woning van een familielid van Pandji's moeder, die zeer verheugd was al haar bloedverwanten terug te zien.

Kort daarop keerden acht en dertig volgelingen terug naar Gèlgèl, terwijl Dé Doempyoeng en Dé Kedodot achterbleven, daartoe gedreven door hun verknochtheid aan hun goesti; zij bleven in Pandji en volgden hun heer overal.

Nu zal worden verhaald van den vorst (het hoofd) te Pandji; dat was Ki Poengakan Gendis, wonende in de dessa Gendis, waar alle bewoners van genoemd dorp hun onderdanigheid aan hem erkenden.

Op zekeren dag ging Ki Poengakan Gendis er op uit om een hanengevecht bij te wonen, dat in een andere dessa gehouden werd.

Hij begaf zich daarheen op een roodbruin paard (een koeda gendis) vergezeld door een menigte van dessalieden, terwijl een groot zonnescherm boven zijn hoofd werd gehouden en alle kroonsieradiën hem werden nagedragen; hij hield voortdurend recht op het Noorden aan, waar de groote weg zich bevond; daar was het, dat Goesti Pandji, die zich een beetje aan het vermeien was in gezelschap van zijn twee volgelingen, die ketella zochten op een stuk tegalgrond, het voorbijtrekkende hoofd kon gadeslaan.

Goesti Pandji had als gewoonlijk de kris — 't geschenk van den vorst — bij zich en gebruikte dit wapen om de ketella uit den grond te spitten, toen plots een stem uit den hemel klonk, opgevangen door Ki Goesti Pandji, luidende: ,,Hé, Barak Pandji, weest gij als kleinkind toch niet zoo onverschillig tegenover uw grootvader; het past toch niet om zijn grootvader te gebruiken voor het uitspitten van knolge-

---

7) Landoeng, wat ,,groot, reusachtig'' beteekent, identificeert V. d. Tuuk in den naam Panjilandoeng met gendroewo.

wassen; laat grootvader zich niet verontrusten over zijn kleinkind, want in het lichaam van uw grootvader zit de opperste paçupati, de macht om u namelijk te verheffen tot een vorst met bovennatuurlijke kracht die door zijn gansche rijk zal geliefd worden; draagt daarom van nu af aan beter zorg voor uw grootvader, want er is iemand, die zelf vijandschap voedt; u past het hem te dooden; heb maar geen vrees over uw eigen leven, wijs slechts met uw grootvader in zijn richting en wis zal hij moeten sterven.''

Aldus luidde die stem, welke Ki Goesti Pandji en zijn volgelingen hoorden; van toen af lieten zij het wel na om de kris als speeltuig te gebruiken; deze werd behoorlijk in haar scheede gestoken en bewaard.

Verhaald wordt van Ki Poengakan Gendis, hoe deze zijn weg voortzette, ten einde zich naar het hanengevecht te begeven, nagekeken door Goesti Pandji, wiens hart zeer vertoornd was geworden door de stem van de kris; edoch op dat oogenblik kon hij zijn doel niet ten uitvoer brengen, omdat Ki Poengakan Gendis al veel te ver voor hem uit was, waarom hij liever op diens terugtocht wilde wachten.

Nadat de tijd voor de hanengevechten was afgeloopen, keerde Z. H. weer naar huis terug, vergezeld van al zijn volgelingen.

Gekomen bij de plaats, waar Ki Goesti Pandji hen opwachtte, klom de laatste vlug in een Letjé-boom, welke daar aan den kant van den weg stond, om vanuit dien boom met zijn kris naar den voorbijgaanden Poengakan Gendis te wijzen; deze blies op hetzelfde oogenblik den laatsten adem uit, doch bleef dood op zijn paard zitten, zoodat geen zijner volgelingen bemerkte, wat er geschied was.

Niet lang daarna kwamen zij aan bij den voorhof van de woning van Ki Poengakan Gendis, waar bleek dat hij gestorven en zijn lichaam reeds geheel stijf was: alleen zijn oogen waren nog open, als bij een levend mensch.

Ki Poengakan Gendis had een dochter, I Dewajoe Djoeroeh, die bijna den maagdelijken leeftijd had bereikt, en wonderschoon van aangezicht was; ook was er een zoon, die nog te klein was om zijn vader op te volgen en een land te regeeren, zoodat zijn waardigheid werd waargenomen door Ki Bendesa Gendis, die het rijk van Gendis met Pandji inbegrepen zou besturen.

Na verloop van tijd gebeurde het eens op een dag, dat een schip uit den vreemde vast liep op het strand bij de Poera Segara-Panimbangan.

De opvarenden riepen de hulp in van Ki Bendesa Gendis, opdat deze de prauw naar buiten zou helpen brengen, waarbij zij de belofte deden om, ingeval dat mocht gelukken, de geheele lading, voor zooverre die waarde had, bij wijze van belooning aan Ki Bendesa Gendis af te staan.

Daar deze geweldig veel zin had in die voor hem zoo waardevolle goederen, bleek hij terstond genegen te helpen, waarom hij met den noodigen spoed de opdracht gaf om het alarmblok (de koekoel) te slaan, ten einde alle werkbare mannen op te roepen; de dienstplichtigen kwamen tesamen met hun gereedschappen, en met touwen om te trekken, waarna allen zich naar het strand begaven voorafgegaan door den Bendesa; daar liepen zij het water in totdat de prauw bereikt werd, waarop de dessalieden aanvingen te trekken en te sjorren, te duwen en te wrikken, zonder dat echter de prauw ook maar een ietsje van de plaats te krijgen was; hun bleef, na alles geprobeerd te hebben, niets over dan onverrichterzake naar huis terug te keeren.

Nadat Ki Goesti Pandji van die prauwgeschiedenis had gehoord, begaf hij zich met zijn beide volgelingen Dé Doempyoeng en Dé Kododot op weg; bij het strand gekomen troffen zij daar den djoeragan aan, die zijn moeiten en zorgen nog niet vergeten was en ook hen smeekte om te helpen, waarbij hij ook weer zijn vroeger geuite belofte, omtrent de te verdienen belooning, herhaalde.

Hierop deelde Pandji den prauwvoerder mede, dat hij stellig in staat zou zijn om hem te helpen, waarop hij zijn kris uit de scheede trok en op datzelfde oogenblik een stem hoorde, zeggende: ,,Dâ semang'' — (dâ I Barak semang knèh), wat beteekent ,,Wel I Barak (mijn zoon), wees niet bedrukt van gemoed.'' Met deze woorden wilde de kris den eigenaar bemoedigen, zoodat deze zeker kon zijn van zijn succes.

Door nu eenvoudig met de kris tegen het vaartuig te drukken, kwam de prauw vlot, en kon zij nu weer naar buiten en naar dieper water worden gesleept, waar het schip voor anker ging.

Getrouw aan zijn belofte bood de djoeragan daarop al wat de prauw aan lading bevatte, te weten kostelijke lijnwaden, zeldzame borden en andere artikelen, den redder uit den nood aan.

Vanaf dezen dag begon Pandji zich te verheugen in het bezit van eenige rijkdommen en schatten, waarom hij zijn kris den naam gaf van I Semang.

Toen Goesti Pandji den leeftijd van twintig jaren had bereikt, wist hij hoe langer hoe meer de genegenheid der menschen in Gendis te winnen, waarom ze hem ten laatste tot hun heer (Goesti) kozen.

Gendis verheugde zich sinds dien in een periode van welvaart en rust; hun hoofd nam den titel aan I Goesti Ngoerah Pandji; hij richtte een poeri (paleis) op in de dessa Pandji, terwijl de dessa-tempel van Gendis ook daarheen werd overgebracht; vele inwoners van Gendis verhuisden daarop eveneens naar Pandji.

Kort daarop huwde Goesti Ngoerah Pandji met de hiervoor genoemde Dewajoe Djoeroeh.

De voorspelling van Ki Pandji Landoeng begon zich ook te verwezenlijken; alle lieden ten Oosten van de rivier Banjoemala tot aan de dessa Gianjar op de grens van Karangasem onderwierpen zich aan hem en erkenden vrijwillig, zonder eenigen krijg, zijn gezag.

Ki Goesti Ngoerah Pandji richtte toen een paleis op in het tegenwoordige Soekasada; voorheen was daar een kleine nederzetting, een verzameling van hutjes (koeboe's) van lieden uit het nog meer zuidelijk gelegen Sangkèt; eerst na den bouw van een paleis voor Pandji kreeg die plaats den naam Soekasada.

De dessa's ten Westen van de toekad Banjoemale werden nu beoorloogd; zij verloren allen den strijd en boden hun onderwerping aan met uitzondering van één hoofd, genaamd Kjahi Sasangka-adri van de dessa Teboe-salah, die nog een bloedverwant was van Kjahi Tjili Oelaran, die zich niet wilde onderwerpen, waarop Pandji met zijn mannen tegen hen optrok. In dezen oorlog verloor Kjahi Sasangka-adri den strijd; hij smeekte om lijfsbehoud, onder de belofte dat zijn afstammelingen zich niet langer zouden durven verstouten tegenover hun Heer. Ngoerah Pandji stond zijn verzoek toe en bevestigde hem als hoofd te Teboe-salah.

Het geheele rijk Dèn-Boekit was nu onder de heerschappij van den jeugdigen vorst gekomen, die zich nu noemde Ki Goesti Ngoerah Pandji Sakti.

Uit zijn huwelijk met I Dewajoe Djoeroeh sproten drie zoons, te weten Ki Goesti Ngoerah Pandji, Ki Goesti Ngoerah Pandji Madé en Ki Goesti Ngoerah Pandji Bali, terwijl uit een huwelijk met een andere penawing-vrouw nog hun stiefbroeder Ki Goesti Danoedresta geboren werd.

Toen deze zoons volwassen waren, herinnerde Pandji Sakti zich weder de woorden van Pandji Landoeng, waardoor de wensch geboren werd om ten strijde te trekken tegen het rijk van Blambangan op Java.

Voor dit doel zocht hij een twintigtal moedige kerels uit, welke hij overhaalde om als kraaien ten strijde te trekken; toen zij allen in kraaien waren veranderd, vroeg Ki Goesti Ngoerah Pandji Sakti hen een voor een: ,,Wel kraai, wat zoudt gij nu wel wenschen?''

Het antwoord der kraaien was al zeer ongelijk; de een wilde lekker eten, de ander vroeg lekkere dranken; ook waren er

die de voorkeur gaven aan een jong maagdelijn en weer anderen vroegen sieradiën. Al wat zij vroegen werd hun gegeven.

Hierop nam Ki Goesti Ngoerah Pandji Sakti de gedaante van een kraai aan, waarop zijn soldaten hem vroegen: ,,Wel kraai, wat begeert gij wel?''

De kraai antwoordde: ,,Het rijk Blambangan'', op welke mededeeling veel hoera-geroep opging uit de toeschouwende menigte.

Nu werd overgegaan tot regeling van de expeditie naar Java. Weldra hadden zich talrijke lieden verzameld met leeftocht, wapens en djoekoengs (een soort prauwen), waarna zij afvoeren in westelijke richting naar Tjandi-gading nabij het strand van Banjoewangi.

Vandaar uit begon de strijd tegen Blambangan; de balineesche troepen werden aangevallen en bestookt door de lieden van Blambangan, zoodat een heete strijd ontbrandde, waarin talrijke dooden en gewonden aan beide zijden vielen. Spoedig daarop kwam Pandji Sakti te staan tegenover den vorst van Blambangan; tusschen hen begon een tweekwamp, die geruimen tijd duurde, waarin de vorst van Blambangan tenslotte door de kris I Semang gedood werd.

De bevolking gaf zich over, smeekende om genade en lijfsbehoud. Van al de hierboven verhaalde gebeurtenissen hoorde ook de Ratoe van Solo, die op de hoogte gebracht van de bovennatuurlijke kracht van den balineeschen vorst, hem uitnoodigde aan zijn hof te verschijnen. Aan deze uitnoodiging gaf Pandji Sakti gevolg, om na een kort verblijf en vergezeld van eenige olifanten, een geschenk van den vorst van Solo, weer naar Bali terug te keeren, waar hij, ondanks de overwinningen en tropheeën, verdrietig aankwam, omdat ook zijn zoon Danoedresta in den krijg gevallen was.

Kort daarna betrok Pandji Sakti een tijdelijke woning op een tegal Belalok ten Noorden van Soekasada, waar hij een scheefstaande offerzuil, een iboe lèlèng, zag staan, klaarblijkelijk een offerhuisje van menschen, die daar een aanplant hadden gehad van het bekende gras, de belèlèng. Dezen grond liet hij geheel gelijk maken en hij liet er een groote dessa op bouwen, waaraan hij den naam gaf van Iboelèlèng. Hier liet hij ook een groot paleis bouwen, genaamd Singaradja, aangezien zijn bovennatuurlijke kracht gelijk was aan die van een Singa.

Voor de olifanten werd een stal gebouwd te Pètak, even ten Noorden van de kotta, terwijl de bewakers van de olifanten, eenige Javanen, een onderdak kregen op een stuk grond weer iets ten Noorden daarvan, wat naar hun naam tot heden de Javaansche Wijk of Bandjar-Djawa genoemd wordt, hoewel daar thans slechts Balineezen gevestigd zijn.

Na een periode van rust voerde Pandji Sakti een oorlog tegen het rijk Djaranbana (Djembrana), dat den strijd verloor en zich geheel aan hem onderwierp, den vorst hulde brengende.

Kort daarop deed Pandji Sakti aanzoek om de hand van Ki Goesti Ajoe Rai, een zuster van Ki Goesti Ngoerah Made Agoeng, vorst van Mengwi, welk verzoek evenwel niet werd aangenomen. Dit vertoornde Pandji ten zeerste, zoodat hij een oorlog met Mengwi begon met zijn kraaienleger, dat kwam te staan tegenover de troepen Batan-Toendjoeng en Moenggoe; de eigenschappen der krijgers waren aan beide kanten gelijk, zoodat de strijd onbeslist bleef en daarmee eindigde, dat het verzoek van Pandji werd aangenomen en hem Ki Goesti Ajoe Rai als vrouw werd gegeven. Hierop keerden beiden terug naar Boelèlèng; het rijk van Blambangan en Djembrana schonk hij aan den vorst van Mengwi.

Daar van den vorst Pandji Sakti gezegd werd, dat hij zoo'n buitengewone bovennatuurlijke macht bezat, maakte dit hem dronken en kwam hij in de verleiding maar steeds oorlog te blijven voeren, waarom hij op een keer, vergezeld van soldaten en veel wapentuig, den berg

Batoe-karoe beklom. Op den top aanbeland begon hij de Godenhuisjes van de Batara's aldaar te verplaatsen en van hun stutten af te tillen, met geen ander doel dan den toorn van de vorsten in Tabanan tot een dolle woede aan te wakkeren.

Door den toorn der Goden zelve kwam er al heel gauw een kink in de kabel. In een oogwenk kwamen, men wist zelf niet vanwaar, eenige legers van bijen, zoo groot wel als glatiks (rijstvogeltjes), op Pandji Sakti toevliegen. Met al zijn wapentuig wist deze zich daartegen niet te verdedigen, zoodat hij weldra genoodzaakt was om zijn legers in de grootste haast weer de wijk naar Boelèlèng te laten nemen.

Vervolgens trok hij nog te velde tegen het rijk van Badoeng, waarheen hij zeer vele wapenen medenam. Zelf trok hij daarheen gezeten op een der javaansche olifanten.

Aldaar aangekomen op een veld ten Noorden van de poera Kastriya, werden de boelèlèngsche troepen aangevallen door de badoengsche legerscharen. Een zeer warme strijd ontbrandde, waarin velen sneuvelden, totdat beide partijen genegen bleken een vergelijk te treffen en den vrede te sluiten. Vandaar dat het terrein van dien strijd en het neerleggen der wapenen den naam kreeg van Taen-siat.

Ongeveer in dien zelfden tijd gebeurde het, dat Ki Goesti Ngoerah Djlantik, een verwant van Pandji Sakti wonende te Djlantik-Gèlgèl, in ongenade was gevallen bij den vorst van Gèlgèl, omdat deze niet genegen was zijn poesaka-kris, waarin de vorst zoo'n groot behagen had, af te staan. Hij was geheel lusteloos geworden door het groote verlangen, om maar voor goed de dessa Djlantik te kunnen verlaten en uit de nabijheid van den ontevreden vorst te geraken.

Pandji Sakti begaf zich toen naar Djlantik en bracht vandaar Ngoerah Djlantik over naar de dessa Todjan-Blahbatoeh, in welke plaats toen ten behoeve van de olifanten een hok werd opgericht, en wel ten Noordwesten van die dessa, welke plaats tot op heden Bangoen Liman wordt genoemd.

Nadat aan Pandji Sakti was gebleken, dat Ngoerah Djlantik daar naar behooren was gehuistvest, keerde hij vanuit de dessa Todjan naar Boelèlèng terug, waar hij verder bleef resideeren in zijn paleis te Soekasada.

Aldus luidde de babad van Pandji Sakti, zooals I Goesti Poetoe Djlantik te Singaradja deze voor mij heeft opgeschreven.

De babad van I Goesti Ngoerah Pandji Sakti komt als zoodanig niet voor onder de verzameling handschriften, in het bezit van hoogergenoemden Goesti Djlantik, welke verzameling is opgenomen in het tweede kwartaal-verslag van den Oudheidkundigen Dienst te Batavia jaar 1921, bijlage L, van de hand van Prof. Krom.

Ik meen ook om andere redenen te moeten aannemen, dat het verhaal geen afzonderlijk handschrift vormt, maar deel uitmaakt van den presasti (pamentjengah) van de familie van dien Goesti, die zich rekent tot de afstammelingen van Pandji Sakti.

Ik liet dit verhaal ook aan den regent van Gianjar lezen; deze, die zelf ook goede lontars bezit, verklaarde mij, dat het verhaal wel vrij goed overeenkwam met een dergelijk verhaal dat hij bezat, maar dat o.a. vergeten was een oorlog, die Pandji had gevoerd met Pajangan en Gianjar, in welken strijd de roemruchtige vorst leelijk klop zou hebben gekregen.

Tot bewijs van dien nederlaag toonde de regent mij in allen ernst een koperen bel, die den gevangengenomen olifant om den hals had gehangen.

Later werd in Oeboed nog een tweede olifantenbel getoond, die ook al op Goesti Pandji Sakti zou zijn prijs gemaakt.

Deze feiten versterken mij in de meening, dat de boelèlèngsche familie de glorie van haar stamvader natuurlijk zooveel mogelijk zal verguld hebben; het bewuste verhaal moet ook veel later zijn opgeteekend, dan ten tijde van Pandji's

leven. Vooral de verklaringen van namen als Bandjar Djawa, Bangoen Lima, Toja Ketipat, Iboelèlèng, bewijzen voldoende, dat de auteur van den babad die plaatsnamen te pas (of te onpas) in verband heeft willen brengen met het leven en de daden van den boelèlèngschen vorst.

De babad verhaalt ons omtrent den staatkundigen toestand in dien tijd, dat in Zuid-Bali waren de vorsten van Gèlgèl en Mengwi en de vorsten (pararatoe) van Tabanan, terwijl ook Badoeng klaarblijkelijk als zelfstandig rijk bestond, gegeven de laatste oorlog tegen Badoeng.

Over Gianjar als rijk wordt niet gesproken; misschien stond dat nog onder Kloengkoeng, hoewel de verhuizing van Ngoerah Djlantik van uit Gèlgèl naar Blahbatoe er ook weer op kan wijzen, dat Blahbatoe liggende in het rijk Gianjar niet meer onder den vorst van Gèlgèl stond. Waarom zou anders Ngoerah Djlantik, die het aangezicht van den vorst van Gèlgèl mijden wilde, hebben kunnen volstaan met een verhuizing naar Blahbatoe, dat klaarblijkelijk dan over de grens zal hebben gelegen.

De pararatoe van Tabanan kunnen de heeren van Krambitan, Kediri, Penebel, Samsam, Djegoe, Tabanan, Timpag en Marga geweest zijn, eigenlijk poenggawa's, die evenwel macht hadden, als waren zij vorsten, en dan ook op Bali in vele rijkjes de gewone figuur waren.

Ook op Boelèleng zou volgens de babad een toestand bestaan hebben van zelfstandige dessa's, die een eigen staatje vormden, welke zich (zooals het verhaal medeelt) een voor een aan het gezag van Pandji onderwierpen, een toestand die overeenkomt met de schets, die Liefrinck ons gaf in Tijdschr. Ind. T. L. V. deel XXXIII bldz. 265 evv.

De mededeeling, dat de balineesche vorst Bédahoeloe door de legerscharen van Çri Kalagemet werd gedood, en de opsomming van de vorsten, die komende van Java over Bali zouden hebben geheerscht, kunnen we voorbijgaan, omdat deze feiten niet zoozeer met ons verhaal samenhangen. Çri Kalagemet of Bhatara Jayanagara, prabhoe van Madjapahit, die van 1231 tot 1250 çaka geregeerd heeft, kan Bali nooit veroverd hebben, daar volgens de konklusiën in de Pararaton opgenomen in 1256 het eiland Bali nog geen onderhoorigheid van Java kan geweest zijn.

De vrouw Ni Loeh Pasek Pandji is naar ik denk een slavin geweest afkomstig uit Dèn-Boekit. (Dèn beteekent „aan de overzijde"; Dèn-Boekit is de naam voor het land aan de overzijde der bergen). Als slavin heeft zij dan als een soort pendjeroan diensten verricht aan het hof van den vorst Dalem Seganing.

In T. N. I. 1868 tweede deel in de „Bijdragen tot de kennis van het eiland Bali" door P.J. Veth, naar aanleiding van den bundel aanteekeningen van P. L. van Bloemen Waanders, komt op pag. 406 een bijna gelijkluidend verhaal voor om den oorsprong der Paseks en Mandesa's te verklaren.

Deze groepen zouden nml. stammen uit een huwelijk van een tjokorda van Kloengkoeng met een papoewa'sche slavin, in wier warme urine ook die vorst trad, wat hem in liefde deed ontbranden. Uit dat huwelijk (zij werd zijn bijvrouw of goendik) werd een zoon geboren, die den naam kreeg van Goesti Goenaksa (de vernuftige), en toevertrouwd werd aan een bloedverwant, die in een dessa woonde, welke later ook den naam kreeg van Goenaksa, en die ten Oosten van Sampalan (Kloengkoeng) gelegen is.

Op bladzijde 408 van het artikel van P. J. Veith hierboven genoemd vinden we ook een verhaal over den oorsprong van het boelèlengsche vorstenhuis, welk verhaal eenigszins parallel loopt met onze babad, waarom we dit verhaal in het kort hier willen laten volgen.

In dit verhaal vat Goesti Ngoerah Djlantik, ik denk dezelfde als de in ons verhaal genoemde, liefde op voor een houthakster. De zoon uit die vereeniging geboren werd

met zijn moeder verstooten, en door een wild zwijn in het bosch gestolen, die het kind neerlegde voor de woning van een machtig opperhoofd in Boelèleng, den Pasek van Pandji.

Gdé Pasek, die geen kinderen had, nam den vondeling aan, en gaf hem den naam van Goesti Pandji; de jongeling huwde met de dochter van een kluizenaar (doekoeh), die over bovennatuurlijken krachten beschikte.

Goesti Pandji stal hem de goena weg, waarna hij den eernaam Sakti kreeg, omdat hij onbegrijpelijke dingen kon verrichten.

Zijn dochter gaf hij aan den vorst Mengwi ten huwelijk, en hij scheurde zich, al machtiger wordende, tenslotte los van zijn heer, den vorst van Mengwi, die daarop een machtig heirleger afzond, dat bij Gitgit tegenover het boelèlengsche leger kwam te staan. Deze strijd bleef onbeslist, waarna vrede gesloten werd en Pandji slechts genoegen te nemen had met de aanstelling van een mengwisch stadhouder te Patemon.

Pandji Sakti zou later het recht gekocht hebben om den vorst van Mengwi in de gelijke taal te mogen aanspreken (mabasa).

Pandji Sakti trok later op last van Mengwi naar Blambangan op Java en veroverde dat land. Hij werd in Boelèleng opgevolgd door zijn zoon Goesti Pandji Wajan, ook wel Pandji Danoedrasta genaamd. Omtrent de goena werd niets meer vernomen.

Zoo luidt het verhaal over de afkomst der boelèlengsche vorsten, zooals Van Bloemen Waanders, die assistent-resident geweest is te Singaradja, dat heeft opgeteekend.

Pandji is naar Noord-Bali getrokken langs den zgn. Batoeriti-weg, welke nog steeds veel gebruikt wordt voor de reis van Noord naar Zuid, hoewel de weg buitengewoon steenachtig is. Op de waterscheiding bij Batoe medjan is tot nu toe een bron waaruit de vermoeide reizigers het frissche water drinken; op die plaats trof ik op mijn tournees bijna altijd eenige rustende reizigers aan, die daar den maaltijd gebruikten en uit de bron dronken van Toja-ketipat, zooals die plaats genoemd wordt, ter herinnering aan Pandji Sakti, die daar eens zijn ketoepat verorberde nadat het water uit de rots was gesprongen.

Bij deze bron is nog een offeraltaartje, waarop iedere reiziger wat offert, hetzij bloemen, wat rijst of eenige kèpèngs.

Pandji heeft vandaar niet het pad naar Gitgit gevolgd, maar is links afgeslagen langs de meren, het tegenwoordige pad naar Moendoek, dat een zijpad heeft naar de dessa Pandji.

Daar ontmoette hij Pandji Landoeng, die hem de grenzen van zijn toekomstig rijk toonde: in het Oosten Karangasem, in het Westen Blambangan en in het Noorden de Segara-wèra, het groote water, blijkbaar in tegenstelling met de kleine wateren achter hem, de bergmeren van Moendoek, nl. het Tamblingan- en Boejan-meer.

In Pandji, waar hij zich vestigde, was Ki Poengakan Gendis opperhoofd. Den titel Poengakan ben ik alleen in Boelèleng tegengekomen voor benaming van een Ksatriya van lagere orde; toch schijnt die betiteling Ngakan, Pengakan of Poengakan in Zuid-Bali voor te komen, zooals de heer C. Lekkerkerker tijdens mijn verlof in Europa mij uit de literatuur bewees. „Poengakan" is gevormd uit „kaka" wat „vader" beteekent en is dan de titel voor een ksatrya, geboren uit een moeder van lagere kaste.

We naderen nu de wonderen die Pandji deed met zijn kris, waarmedehij eerst den radja van Pandji doodde door slecht naar hem te wijzen, en vervolgens het gestrande schip weer vlot bracht.

Van der Tuuk deelt nog mede over de kris I Semarang:

I baroe semang, de naam van een wonderkris, die aan den vorst Pandji Sakti toebehoorde en nu (dat was in Van der Tuuk's tijd) van den vorst van Lombok

zoude zijn; deze kris zou tot Pandji Sakti gezegd hebben, toen hij nog Barak heette: Da i Barak smang keneh, toen er een gevaar dreigde.

Het zou heel goed mogelijk zijn, dat de lombroksche radja die kris bezeten heeft, zoodat deze wel zou kunnen zijn terecht gekomen in het museum van het Bataviaasch Genootschap. Daar we weten, dat de kris van de soort kebo moendarang was, waarvan we thans ook de teekening bezitten, zou de kris wel gedetermineerd kunnen worden.

Het woord „baroe'' komt vaak voor in namen van wonderkrissen; zoo b.v. i baroe paras, i baroe sèé, i baroe dridji, i baroe alis, de laatste naam voor de kris pangampakan, waarmede Pan Bongkling zijn vele overwinningen wist te behalen.

Baroe is ook de eigennaam van een knecht van Bhatâra Indra. I Baroe is een komische figuur die door den neus spreekt (in de w. bedienden der Goden).

Bebaroe is de benaming van betooverde wapens die den aanvaller het gezicht benemen (zie Kaw. Balin. Wdb.)

Nu komt het belangrijkste punt in ons artikel, met name de inval in Blambangan.

Zooals bekend heeft er van de oudste tijden af een band tusschen Blambangan en Bali bestaan; er wordt zelfs beweerd dat die twee landen vroeger vereenigd waren, doch de landtong door verheffing van de zee, gepaard met andere vulkanische werkingen, is verbroken.

Meestal was de verhouding van vriendschappelijken aard; een expeditie als door Pandji uitgezonden wijst wel op een heel anderen toestand in dat rijk. We mogen dan ook gerust aannemen, dat eerst een gewijzigde verhouding geschapen werd nadat Blambangan aan Mataram, het groote rijk der mohammedaansche vorsten, werd onderworpen, terwijl Bali de eenige toevlucht voor de Hindoe's bleef.

Sultan Ageng veroverde in 1639 Blambangan, dat toen onder Tawangaloen stond. Na deze onderwerping deed de vorst van Mataram zelfs een aanval op Bali, zoodat de keizer van Bali wat spijt had, dat hij zich niet bij de Compagnie had aangesloten, toen een gezantschap, in 1633 naar Gèlgèl gezonden, hem had verzocht om mede te doen in den oorlog tegen Mataram.

In 1648 rukte Blambangan zich echter weer los en werd het een vazalstaat van Bali.

Veth deelt op blz. 410 van het meer genoemde artikel mede, dat hij eens ergens gelezen heeft, dat Pandji in 1647 naar Blambangan trok om den vorst van Mataram bij te staan in het dempen van een opstand in Blambangan. Deze mededeeling van Veth klopt met den inhoud van ons verhaal, maar verdient m.i. geen geloof, omdat men moeilijk verwachten mag, dat Pandji een mohammedaanschen vorst zou helpen om Blambangan, dat nog veel hindoesche sympathieën onderhield, voor den sultan van Mataram te veroveren.

De geschiedenis verhaalt dan ook, dat Mataram in 1659 trots de krachtige hulp van Bali andermaal werd onderworpen.

We mogen dus gerust vaststellen, dat Pandji eerst nà 1659 een inval in Blambangan kan gedaan hebben.

Van Eck verhaalt ons, dat in het laatst van de zeventiende eeuw, toen Bali het terrein was van vele binnenlandsche woelingen, geleid door poenggawa's, die als zelfstandige anak-agoengs uit den strijd te voorschijn kwamen, optrad de zoo hooggevierde Goesti Ngoerah Agoeng of Pandji Sakti, koning van Boelèleng, van wien we in de Soerapati lezen, dat hij met een vloot van ongeveer 300 vlerkprauwen naar Blambangan overstak, den regent van dat gewest uit zijn rijk verjoeg en later met 800 Blambangers naar Boelèleng terugkeerde.

Deze Pandji moet dan dezelfde zijn, tot wien de Compagnie de uitnoodiging richtte om aan alle partikuliere handelaren den uitvoer van slaven te verbieden.

In het Dagh-Register vinden we nml. vermeld, dat in 1665 een brief te Batavia werd aangebracht van Goesty Pangy, (dat is natuurlijk Goesti Pandji), waarin deze zijn beklag deed over het wegvoeren van eenige balineesche slavinnen; in 1666 weer een brief van hem uit de stad Boelinlin (ten rechte Boelèleng), in 1668 nog gevolgd door een brief van Gusty Loera Panji; heel merkwaardig dat hij hier den titel Loera of Ngoerah heeft vermeld, omdat in ons verhaal ook wordt meegedeeld, dat Pandji eerst later den titel Ngoerah aannam.

Deze Goesti Pandji is dan waarschijnlijk de held van de babad, die volgens den brief van den gouverneur-generaal Graaf Willem van Outshoorn in vereeniging van eenige Mangkasaren het rijk Blambangan vermeesterde.

Uit een ander stuk, tot heden nog nergens gepubliceerd, kan nader worden aangetoond, dat deze Pandji Sakti in dien tijd moet geleefd hebben en den inval in Blambangan deed.

Het stuk dank ik aan den heer C. Lekkerkerker, die mijn artikel doorlas, en dit voorzag van een reeks kantteekeningen, welke dankbaar in het omgewerkte stuk werden opgenomen; de bedoelde bron is een stuk afkomstig van Nicolaas Engelhard uit het algemeen Rijksarchief (Inventaris-nummer 149/1551).

Daarin komt een beschrijving voor van Bali en Banjoewangi door den commandant te Banjoewangi J. C. van Wikkerman, die als vaandrig in 1800 te Banjoewangi tot commandant werd aangesteld, welken post hij in 1818 nog bekleedde.

In een rapport deelt hij dan mede ,,de Berigten van dat uitgebreide Oostersche Balemboangsche district, in zo verre als hij het door zijne geringe vermoogens bij de oudste en Kundigste Ingezetenen aldaar à Costy heeft kunnen erlangen en opdelven, — welke vorsten aldaar geregeerd, welke de laatste vorst geweest is en of dezelven op hunzelven hebben geregeerd, of onder eenig ander vorst of Heer hetzij op Java of elders buiten dit Eyland ondergeschikt zijn geweest enz. enz; — alsmede het wijnige dien aangaande omtrent het Eyland Baly en Lombok, wat ik daervan heb komen te weten te krijgen.''

Hij deelt dan verder mede, dat volgens de gewone tijdrekening over het geheele Balemboangsche Rijk in 1655 een Soesoehoenan Tawang Alloon als onafhankelijk vorst regeerde, van geloof als de Balineezen, ,,met zetel te Matyaen Poeti (Matjan Poetih), alwaar nog tot heden daags eenige overblijfselen van groote gebacken steenen Mueren te zien zijn; voor het overige kan men niets ontdekken doordien deze plaats met swaere bossen begroeid is en zig veel ongedierten daar ophouden.''

Deze vorst had onder zijn kinderen twee zoons, de oudste Pangerang Pattee en de jongste Matjan Napoero; na vaders dood werd om den troon oorlog gevoerd, in welken strijd de oudste sneuvelde, terwijl de jongste in 1660 op den troon kwam.

Deze verlegde zijn troon naar Witjennan (ten rechte Widjennan) verder Zuid-waarts; hier zijn geen merkwaardige overblijfselen meer of oudheden; alles is wildernis geworden.

De zoon van Pangerang Pattee, genaamd Maes Pattee, grootgebracht aan het hof van zijn oom Pangerang Matjan Napoero, ging volwassen zijnde naar Baly Boliling en verzocht Goesti Pandji om bijstand tegen Pangerang Matjan Napoero; Goesti Pandji gaf volk, wapens enz. aan Maes Pattee, die zijn oom van den troon stiet, die daarop naar Passourouang vluchtte in 1690. Maes Pattee bestijgt den troon als Pangerang Pattee en verplaatst het hof naar Lateng, westwaarts, maar stond onder Goesti Panji van Boliling.

Wikkerman meldt niets over Soerapati, terwijl De Jonge VIII het voorstelt of Pangerang Pattee een balineesche Goesti was en werktuig van Soerapati.

Hij deelt nog mede, dat eenige jaren later Blambangan een oorlog voerde met Mengoewei, waarna Banjoewangi onder

Mengwi kwam en Pangerang Pattee onder Goesti Agoeng van Mengwi.

Pangerang Pattee werd opgevolgd door zijn minderjarigen zoon Pangeran Pattee II onder voogdij van Mengoewi. De pupil stelde zich echter onder bescherming van de Compagnie en wilde onder de heerschappij van Mengwi uit. Tijdens een korte afwezigheid was zijn gezag ondermijnd door een mantri van den vorst van Mengwi, genaamd Banjoe Alit; hij werd ontboden aan het hof van Mengwi, waarheen hij zich begaf en waar hij ongeveer een jaar bleef.

Er ontstond toen een groote sterfte in Mengwi, waarop de hoofden aandrongen op den dood van Pangerang Pattee II, waarna Goesti Agoeng, bevreesd voor revolutie in zijn rijk, hieraan voldeed en Pangerang Pattee met zijn gevolg, mantries en Pannokawangs ten getale van 80 Coppen aan het zeestrand van Sèsè door pieken liet ombrengen.

Onder de om het leven gebrachte mantries bevond zich ook Wierogoeno, de vader van den tegenwoordigen (1805) Regent Raden Temmogong Wierogoeno, aldus eindigt Wikkerman.

Te Sèsè is mij wel eens de plaats getoond, waar Pangerang Pattee zou zijn begraven, terwijl de ongezonde toestand in die dessa (onderafdeeling Badoeng) nog geweten wordt aan het ,,panas''-zijn wegens dien gruwelmoord.

Hoewel het verhaal van Wikkerman ook weer afwijkt van de lezing in de babad en de verhalen van Van Eck, kunnen we toch wel stellen, dat in het laatst van de zeventiende eeuw in Boelèleng Goesti Pandji leefde, die een expeditie naar Blambangan uitzond.

We mogen even zeker aannemen, dat de vriendelijke uitnoodiging van den sultan van Solo is achterwege gebleven, aangezien de verhouding van het mataramsche hof met Blambangan en Bali nu niet bepaald van vriendschappelijken aard is geweest.

Het verhaal van Van Eck, bijna geheel overeenkomende met de aanteekeningen van Bloemen Waanders gepubliceerd door Veth, verschilt in heel veel met de babad van Goesti Poetoe Djlantik.

Zoo lezen we daar dat Pandji Sakti niet zelf naar Blambangan ging, maar dat de expeditie onder leiding stond van diens zoon Danoedresta, eigenlijk Pandji Wajan geheeten, vergezeld van zijn broeders Djlantik en Njoman Oka, namen die de Boelèleng-babad niet kent. Deze geeft als zonen van Pandji Sakti op Danoedresta (een kind van een penawing vrouw) naast Ngoerah Pandji, Ngoerah Pandji Made en Ngoerah Pandji Bali.

Volgens Van Eck zou deze bastaard Danoedresta zijn vader zijn opgevolgd, terwijl in de babad wordt medegedeeld, dat Danoedresta in Blambangan sneuvelde.

De verhouding van Boelèleng tot Mengwi wordt door Van Eck ook geheel anders geschilderd dan in de babad. Van Eck beweert, dat Boelèleng aanvankelijk een vazalstaat was van Kloengkoeng, later van Mengwi, aan welke afkankelijkheid Pandji Sakti een einde zou gemaakt hebben; Van Eck schrijft, dat de eenige dochter van Pandji huwde met den vorst van Mengwi, terwijl in de babad staat dat de strijd tusschen Mengwi en Pandji ontbrandde, omdat de vorst van Mengwi zijn zuster niet ten huwelijk wilde geven aan Pandji Sakti, welk huwelijk tòch volgde na een onbeslisten strijd, waarna Pandji Blambangan en Djembrana schonk aan Mengwi.

De berichten van Wikkerman pleiten voor de lezing van Van Eck en tegen de babad van Boelèleng.

Hiermee zijn we aan het einde gekomen van een gedeelte onzer taak: het verhaal van Pandji Sakti te toetsen aan de overige daaromtrent bestaande gegevens.

Op Bali wijst men u de verschillende plaatsen in dit verhaal genoemd nog aan:

de plaats waar de olifantenkraal in Boeléleng stond, de kampong Djawa, de plaats waar het paleis stond, het oude huisje in Pandji-Soekasada, Toja Tetipat, de Bangoen Lima of olifantenkraal in Blahbatoe enz.

Geeft dit Pandji-verhaal den historikus wel interessante gegevens, ook de ethnoloog zal met groote belangstelling hiervan kennis nemen, omdat ook hier wederom gegevens voorhanden zijn welke een belangwekkende parallel opleveren voor reeds bekende feiten in den overigen Archipel.

We lezen o.a. in den balineeschen tekst: ,,Dalem Segening marasa keboes pisan, kabaos ring pakajoenan wantah anak oetama Ni Loeh Pasek Pandji.''

,,De vorst trapte bij toeval in de urine van de slavin Ni Loeh Pasek Pandji en gaf te kennen, dat deze vrouw wel een bizonder mensch moest zijn, omdat haar water zoo buitengewoon warm aanvoelde.''

Hierin moeten we stellig een voorbeeld zien van de voorstellingen, welke de primitieven hebben over de magische kracht der menschelijke excreten en meer nog van menschelijke excreten welke zoo warm aanvoelen.

Mr. F. D. E. van Ossenbruggen stelt het aldus voor:

De magische kracht wordt afgeleid uit het ochtendgezang der dieren, die door hun verschillende geluiden tegen het uchtendgloren niet de zon en haar warmte roepen, maar deze in de eerste plaats daardoor voortbrengen.

Zij veroorzaken den zonneschijn, dat is bovenal warmte.

Die magische kracht van het dierengeluid, waardoor warmte wordt geboren, wordt naar analogie ook toegekend aan den adem, die uit de keel van het roepende dier komt en ook aan de faeces en de urine, welke evenzoo als veroorzakers van de zonnewarmte worden beschouwd.

Als een onweerlegbaar bewijs voor die theorie noemt de schrijver nog de mexikaansche hiëroglyphe voor vuur en warmte, die voorgesteld worden door het teeken voor menschelijke faeces.

Schr. schrijft daaraan de groote waarde toe, welke vele volken aan faeces van mensch en dier toekennen als geneesmiddel.

Daarvoor behoeft men slechts naar Bali te zien. Toen ik als controleur B.B. in 1917 van dessa naar dessa trok om aan de arme slachtoffers van de schrikkelijke aardbeving de helpende hand te bieden, vond ik overal zieken met vreeselijke breuken en wonden, allen bedekt met een papje van koemest. In Britsch-Indië en tientallen andere landen vindt men hetzelfde gebruik.

In het Westen kent men tot heden nog groote waarde toe aan het speeksel.

Daarom kunnen we begrijpen, dat de vorst met graagte een vrouw met zoo magische kracht tot gezellin wenschte te nemen.

***

Het kind, dat uit zijn huwelijk met haar geboren werd, toonde op de kruin van zijn hoofd reeds een vuurstraal of vuurglans.

De kruin van het hoofd is een zeer voornaam deel van het lichaam; vele volken meenen dat de kruin de zetel van de ziel is, of de plaats waar de ziel het lichaam pleegt te verlaten.

Ook op Bali is de sivadvara, de fontanel een zeer belangrijke plaats. Ik kon daarop vroeger reeds wijzen in een artikel over de ziekten enz. der Balineezen. (Tijdschr. T. L. en V. 1920 dl. IX afl. 3).

Als nu reeds bij de geboorte een vuurglans op de kruin wordt gezien, dan laat het zich begrijpen, dat we in het balineesche verhaal de volgende woorden vinden: ,,Ni Loeh Pasek Pandji magenah ring poeri Djlantik, raris ngembasang oka lanang, sakdap midjil seni saking oe-

boen-oeboen lare-né, poenika tjiri patjang sakti kapoengkoer."

Dit lichtverschijnsel was dus een teeken dat het kind later zou beschikken over bovennatuurlijke machti, sakti zou zijn.

In bijna alle verhalen der ,,wong sakti" vinden we dit lichtverschijnsel terug.

Om maar eens een aan alle lezers wel bekend voorbeeld te noemen: de Pararaton, waar we lezen, dat de dief Lembong, die toevallig op de pabajangan kwam (waar Ken Endok het kind had gelegd, dat Bhatarah Brahma bij haar verwekt had), zag, dat er iets lichtte en naderbij komende een weenend kind ontwaarde.

Dit kind werd later Ken Angrok, de ratoe van Toemapel.

***

Wij meenen ook te mogen aannemen, dat niet toevallig in het verhaal wordt gezegd, dat Pandji Sakti op een Letjè-boom klauterde, om vandaar Ki Poengakan Gendis met zijn wonderbaarlijke kris te dooden.

De fijngestampte bast van den Lètjé-boom wordt toch gebruikt om de vischnetten rood te kleuren, waardoor de netten sterker worden.

De netten nemen in het primitieve denken een buitengewone plaats in als afweermiddel en het is dus niet onmogelijk, dat dergelijke elementen hier ook mogen worden verondersteld.

We moeten evenwel voorzichtig zijn met onderstellingen van dezen aard. Misschien moeten we wel aan heel wat anders denken.

Immers ook elders treffen we iets dergelijks aan. Nemen we maar weer de Pararaton op, waar we op bldz. 51 van den tweeden druk (1920) lezen, dat Ken Angrok tijdens de achtervolgingen eerst in een katoe-boom of katoe-struik zoo groot als een vijgeboom vluchtte, om daarna zijn toevlucht te nemen tot een tal-boom, een lontarboom dus.

In het proefschrift van Dr. W. Rassers, ,,De Pandhi-roman" (1922), vinden we hierover menige interessante bladzijde.

Volgen wij nu Pandji Sakti weer naar den Batoe Karoe, den hoogen tabananschen berg, waar hij de goden vertoornde.

De goden, verstoord over de zeldzame beleediging hun door Pandji Sakti aangedaan, lieten een zwerm bijen zoo groot als glatiks op den onverlaat los, waartegen hij, de sakti-mensch, niets vermocht.

Waarom wordt in dit balineesche verhaal nu juist een zwerm bijen op Pandji Sakti losgelaten, waarom geen raksasa's of boeta's, of een vreeselijke duisternis?

Wat is ons bekend over de magische beteekenis van bijen?

Mr. Van Ossenbruggen zegt daarover in hoofdstuk IV van zijn werk het volgende:

Bijenwas wordt onder primitieve volken bijna algemeen gebruikt als amulet bij epidemieën en bij verschillende andere ziekten of aandoeningen; uit het algemeen gebruik van bijenwas blijkt dus al, dat de primitieven groote beteekenis daaraan toeschrijven.

Van Ossenbruggen waagt het zelfs te beweren, dat de Papoea's bijenwas bezigen bij het vervaardigen van hun trommen, met geen andere bedoeling, dan om door middel van deze stof het gegons der bijen na te bootsen op het voor primitieve volken zoo gewichtige instrument.

Ook omdat was evenals olie zoo gemakkelijk ontbrandbaar is en dus vuur of warmte produceert, meent de schrijver dat aan bijenwas zoo'n hooge magische kracht wordt toegekend.

Talrijke voorbeelden worden in zijn werk genoemd, waaruit de hooge vereering blijkt voor de honig; men leest daar met welke magische praktijken de inzameling van de honig gepaard gaat, wat wel heel klaar wordt gedemonstreerd door den naam in de Karo-Bataklanden gegeven aan een honigzamelaar, die daar ,,pawang" heet, het maleische woord voor ,,magiër."

Men leze maar eens na wat in de Encyclopaedie voor Nederlandsch-

Indië over deze dingen wordt gezegd onder het woord ,,bij."

Van Ossenbrugen meent voor de ,,bij" nog op iets anders te moeten wijzen en wel op den angel, het door ieder gevreesde wapentuig.

Zoo'n geducht wapen moëst aan het dier wel een magische kracht doen toekomen.

Wij wijzen ook op Wilken, die over de ,,bij" schrijvende, in deel III bldz. 19 meedeelt, dat sommige volken meenen, dat de ziel de gedaante van een ,,bij" aanneemt; en in deel IV bldz. 183 deelt Wilken mede, dat waar de bijeenteelt bestaat, deze dieren tot het gezin behooren en als denkende wezens worden behandeld, aan welke anthropopathische opvatting Wilken dan nog eenige waardevolle bladzijden wijdt.

We mogen dus wel aannemen, dat met opzet een zwerm bijen op Pandji Sakti werd afgezonden en dan nog wel bijen zoo groot als rijstvogeltjes, om daarmee de bovennatuurlijke macht van Pandji te neutralizeeren.

In geen enkelen strijd zagen we hem zoo volkomen het onderspit delven als juist in zijn ontmoeting met de bijen, welke hem tot een smadelijken aftocht drongen.

We mogen tevens niet nalaten in dit verband ook nog te wijzen op de tontemboansche teksten, verzameld door J. Alb. T. Schwartz (1907), in welke verzameling onder no. 87 een verhaal voorkomt onder den titel ,,Manimporok en Mololewo".

Op bladzijde 311 e.v.v. komt een gevecht voor van kwaadaardige bijen, een strijd waarin de mensch het ook aflegt tegenover de overmachtige vijanden.

En thans nemen wij afscheid van den balineeschen held, die volgens het boelělengsche verhaal een bezoek bracht aan het hof van Solo, een bezoek dat na dien, doch eerst in de laatste jaren, door verschillende edelen van Bali is herhaald en van de zijde der javaansche prinsen niet onbeantwoord bleef, een goede gewoonte omdat Java en Bali dezelfde heerlijke cultuurschatten bezitten en naar wij verwachten behouden zullen, dank beider verlangen om de edele erfenis der vaderen van vreemde smetten vrij te bewaren.

Huisje Pandji Sakti, te Pandji.

DE JAVAANSCHE ZANG ONDER DE REGELEN VAN DE WESTERSCHE MUZIEK-TECHNIEK.

door **HADIWIDJANA.**

Er valt nog veel te verwachten van de toekomst der Javaansche muziek. De autoriteiten in dit gebied, zooals de heeren J. S. Brandts Buys, R. M. Soerjapoetra, Mr. J. Kunst, R. T. Djajadipoera en andere, hebben hierover reeds wetenschappelijke en interessante verhandelingen gegeven in de prae-adviezen-bundel-over „de ontwikkelingsmogelijkheden van de muziek op Java" (D j a w a, Congres, Bandoeng 1921). Die verhandelingen mogen wel van verschillende richtlijnen zijn en soms met elkaar in strijd zijn zooals die van de heeren Mr. J. Kunst en R. M. Soerjapoetra, doch, de slotsom van dat alles sluit niet uit, ja zelfs verzekert, dat er nog 'n toekomst bestaat voor de Javaansche muziek. Deze bemoediging doet ons, Javanen, wel goed aan!

Schrijver dezes neemt echter de vrijheid als zijn meening te zeggen, dat hij zich meer aan den kant van den heer R. M. Soerjapoetra stelt, dan te steunen op het streven van den heer Mr. J. Kunst, wanneer deze ons op het hart drukt met te zeggen: Laat de ontwikkeling van de Javaansche muziek toch vooral uitsluitend met gebruikmaking van en steunende op de inheemsche elementen; l a a t W e s t e r s c h e i n v l o e d v e r r e b l ij v e n (spatieëring van mij, H.) van deze zoo geheel anders geäarde kunst, ... enz." (D j a w a bl. 123. Congres, Bandoeng 1921).

Iets, wat echt mooi is, moet wel mooi zijn voor alle menschen. In deze opvatting is de kunst eigendom van de heele menschheid, dus van alle volkeren zoowel Westersch als Oostersch. Ondergeteekende als Javaan, verlangt daarom wel, dat de Javaansche muziek bekendheid krijgt en gewild wordt door de volkeren. En dit juist gaat moeilijk zonder te willen weten van den Westerschen invloed. Men moet weten te geven en te nemen. Deze zegswijze is hier ook wel van pas.

Ondergeteekende heeft hierbij de eer de Redactie van D j a w a aan te bieden een tweestemmig Wirangrong, op noten gezet door den heer R. Atmadarsana, thans Inl. onderwijzer aan de R. K. Holl.-Inl. School te Klatèn, gezongen bij gelegenheid van het afscheidsfeest in het jaar 1922 bij de Hoogere Kweekschool te Poerworedjo en een driestemmig Biwadda-Warawidya, gecomponeerd door R. Soehardja, leerling aan de R. K. Kweekschool te Moentilan, voor het eerst gezongen bij gelegenheid van het Rector-feest in het jaar 1924. (zie 1).

Toelichting bij het driestemmig lied Biwadda Warawidya. (zie 2).

De hoofdtembang is de bekende gending Taroepala (II), voorafgegaan door voorzang (I), dit is in hoofdzaak het middengedeelte van gending Pangkoer na de eerste kenong tot en met de derde kenong.

De Taroepala wordt gevolgd door een nazang (III). Dit heeft iets van de „senggakan" van de gending Tjloentang. Beleefd wordt verzocht het stuk 1½ toon lager te transponeeren. Men zinge zoo mogelijk met Javaansch gevoel, dat wil zeggen niet alleen de noten volgen, want de kleine buigingen (tjéngkok) zijn hier in 't stuk verwaarloosd. Kleinere onjuistheden met de noten zijn wel op te merken. Duidelijk zijn de mi's te hoog, daarom de mi's wat lager.

Om de tonen zuiver te hebben, neme men een gambang of gendèr sléndro en spele daarop volgens het figuur hier onder.

1	2	3	5	6	1,	2,	3,	5,	6,

De noten die in het stuk voorkomen zijn

I Voorzang
½ Koor

Moderato

Biwadda Wararrdya

II Koor

Wirangrong

I Stem: An-de-doe-loe ing sa-mar-gi. La nge-ning i — na ka-ton — ton. Soe-rem soe — rem ri rang Ki-ma-na-pod Pal am-pak nga-li — ngi — Loe-hoe-re ri Ka-rin-dra Ri rang Har-dja-na ni — dja — ja

II Stem: An-de-doe-loe ing sa-mar-gi. La nge-ning i — na ka-ton — ton Soe-rem soe-rem soe-rem soe-rem ri rang Ki-ma-na-pod Pak am-pak nga-li ngi Loe-hoe-re ri Ka-rin dra Ri rang Har-dja-na ni — dja — dja

III Barang

3/4 Kon

gehiele Kon

Sa-ran-tjan-ba bang-ma-gi Njang ma-ka meut-ja pa-ring boe-kal ning pa-doe ka Ri-rang Dar-dja na-ra Njang ne-ka-gjan-ta Ing-doe-nja prap-tang an-ta-ka

Rall. a tempo *ff*

ook te vinden op deze 10 gambang of gendèrplaten.
1. 2. 3. 5. 6. zijn de lage do, re, mi, sol, la.
1, 2, 3, 5, 6, zijn do, re, mi, sol en la.

De tonen van de 3e en de 2e stem zijn van hetzelfde octaaf, die van de eerste stem één octaaf hooger.

DE WAJANGNAMEN DER TJANDI'S OP HET DIENGPLATEAU

door

DR. W. F. STUTTERHEIM.

Zooals algemeen bekend is, dragen de tjandi's, op het Diëngplateau gelegen, wajang-namen. Men vindt daar een Tjandi Ardjoena, Bima, Sĕmar en nog veel meer. Oorspronkelijk veronderstelde men dat deze namen reeds tijdens den bouw van de tempels zouden zijn gegeven en dat, hetzij de tempels vereeringsplaatsen waren dezer helden, hetzij door de toenmalige bevolking voor de woonplaatsen ervan zouden zijn aangezien. Immers, de helden uit het Mahabharata-verhaal zouden, naar javaansch gevoelen, op Java hebben geleefd en gestreden [1]).

Aldus vinden wij in 1814 bij Cornelius: „volgens de fabuleuze gevoelens van den aldaar woonenden inlander zouden deze Gebouwen van al oude tijden zijn toegeheiligt geworden, als de Zuidelijke alleen staande aan eene Joggok..." en „Men begint met de Noordelijkste die den Inlander zegt het woonhuis van een Rejoeno te zijn geweest..." [2]).

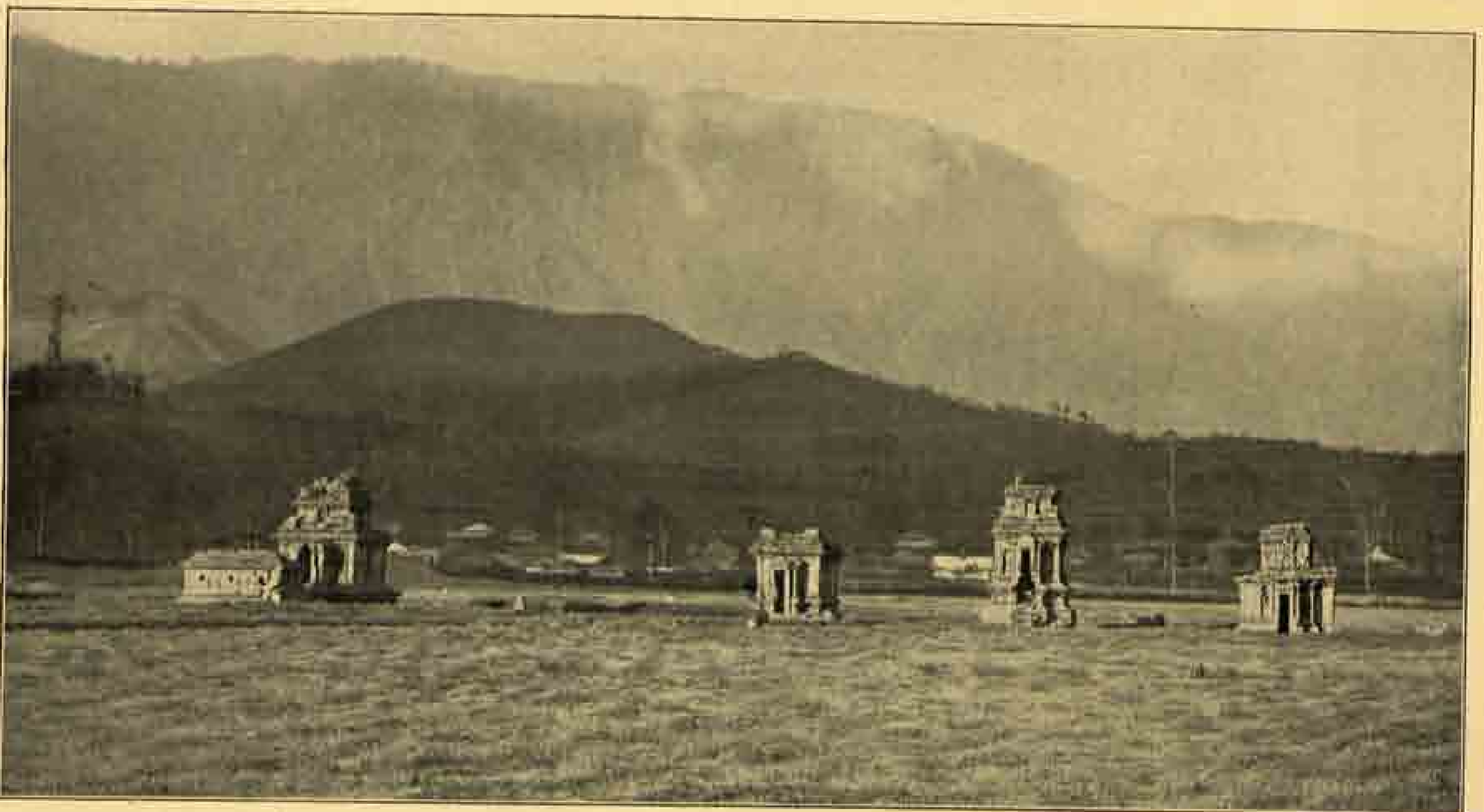
Is reeds door de wijze, waarop Cornelius hiervan melding maakt, duidelijk dat hij daaraan niet geloofde, toch heeft deze naamgeving nog in 1908, dus bijna een eeuw later, den enthousiasten voorvechter voor indische kunst en haar aesthetische waarde, Havell, ertoe verleid een beschouwing te wijden aan de voortreffelijke wijze, waarop de beeldhouwer in een kop van Tjandi Bima het karakter van dezen held heeft uitgedrukt. Vogel herstelde deze dwaling [3]).

Andere schrijvers toonen denzelfden sceptischen zin ten opzichte van deze wajangnamen en spreken als hun vermoeden uit, dat eerst in den allerlaatsten tijd de Javanen aan die gebouwen, nadat het plateau weer bewoonbaar was geworden, op min of meer zinlooze wijze wajangnamen hebben gegeven. Krom laat daarentegen de mogelijkheid open voor een ouderen datum en bewandelt hiermede dus den middelweg. Hij veronderstelt dat het jongste, op het Diëngplateau gevonden jaartal wel eens verband zou kunnen houden met deze naamgeving. Dit jaartal is 1132 Çaka (1210 A. D.) en valt dus even vóór den tijd, waarin de oppermacht over Oost-Java in andere handen overging, namelijk van de kadirische dynastie op de singasarische. Hij stelt het als mogelijk dat toentertijd, misschien in verband met de daaraan gepaard gaande troebelen, Javanen vanuit Kadiri naar het Diëngplateau zouden zijn gekomen (welk plateau, volgens een andere theorie van denzelfden schrijver [2]), tegelijk met de „ontvolking" van Midden-Java verlaten zal geweest zijn) en, daar opgeklommen, plotseling tegenover tempels kwamen te staan, die zich als verwanten van hun eigen bouwwerken voordeden. Waar zij nu hierin op het onverwachtst het oud verleden zagen herleven, zouden zij door het geven van deze wajangnamen, immers in hun Bharata Yuddha te vinden, den ouden met den nieuwen tijd hebben verbonden.[1]) Wij gelooven echter dat deze veronderstelling ons niet op het juiste spoor zal kunnen brengen.

Bezien wij de naamgeving eens wat nauwkeuriger en vooral in verband met het uiterlijke voorkomen der tempels.

1) Brata Joeda I: 3 „kinem marna tjarita tjaritane kang loeloehoer".
2) Bij Krom in Bijdragen 75: 415,417.
3) J. R. A. 1917: 371 vlg.

1) Krom, Inleiding I: 174,175. (1925).
2) Krom, Inleiding, 1: 60.61.

Tempelgroep op het Diëngplateau.

Voorop en afzonderlijk staat de grootste, tjandi Bima (hoogte ± 9.5 M). Naam en daaraan gehecht karakter van de wajang-figuur komen uitermate goed overeen met de positie en het uiterlijk voorkomen van deze tjandi; immers, Bima is de grootste en krijgslustigste der Pĕndawa's.

Op eenigen afstand achter Tjandi Bima bevindt zich Tjandi Gatotkatja.

Gatotkatja is, zooals bekend, Bima's zoon en hem komt zonder eenigen twijfel deze plaats toe.

In het midden van het plateau verheft zich een groep, die ons in hare naamgeving meer te vertellen heeft. Het is de zgn. Ardjoena-groep.

De groep bestaat uit een rij van vier tempelruïnes, terwijl naast de eerste dezer zich een geheel anders gevormd gebouwtje bevindt, waarvan het koepelvormig gebogen dak nog intact is. De bekroningen der overige tempeltjes zijn echter alle afgestort en zwaar geschonden[1]). Vergelijken wij nu de tempels naar de grootte der ruïnes, dan noteeren wij achtereenvolgens een groote, daarnaast een zeer kleine en, als tempel beschouwd, misvormde, vervolgens een middelmatig kleine, weer een groote, en ten slotte weer een kleinere. Zooals bekend is, wordt in de wajang de figuur van een vrouw kleiner aangegeven dan die van een man en aldus zouden wij de tempelruïnes der Ardjoena-groep kunnen verdeelen in twee „mannelijke," twee „vrouwelijke" en één eenigszins misvormde. Dit nu komt geheel uit met de naamgeving; immers, de twee grootste heeten Ardjoena en Poentadewa (Joedistira), de twee kleine Srikandi en Soembadra en de misvormde Sĕmar. Men moet al een vreemdeling in de wajang zijn om niet onmiddellijk te begrijpen dat in deze naamgeving wel degelijk systeem zit. Te meer mag het bovenstaande ons opvallen, waar het vijftal tempels dezer groep toch allereerst aanleiding had kunnen geven tot het betiteld worden met de namen der vijf Pĕndawa's. Dat dit nochtans niet geschiedde, pleit voor de zorg, waarmede de namen gegeven zijn. De vormen der vijf tempelruïnes toch zijn met geen mogelijkheid met de vijf Pĕndawa-namen in overeenstemming te brengen.

Nu doen zich echter twee dingen voor, die hierbij in strijd zijn met Krom's veronderstelling. Ten eerste het voorkomen van Sĕmar, die in de Bharata Yuddha volkomen onbekend is. Hadden de uit Kadiri komende Javanen al namen uit dit heldendicht aan de tjandi's gegeven, dan zou die van Sĕmar daar niet bij geweest zijn en de betrekkelijke tjandi een anderen naam gedragen hebben. Nu is het wel denkbaar dat men dien anderen naam later voor dien van Sĕmar zou hebben verwisseld, doch in dat geval stelt men alles weer op losse schroeven. Het tweede is dat Srikandi, wier naam op een der beide „vrouwelijke" tjandi's slaat, in de Bharata Yuddha in het geheel niet als vrouw optreedt, doch als man en in de Brata Joeda en de lakons uitsluitend als een vrouw. Ons schijnt het toe dat hierdoor de mogelijkheid van een naamgeving, zooals Krom zich die voorstelt, aanmerkelijk wordt gereduceerd. En vergeten zal de Bharata Yuddha op het tijdstip van het laatste jaartal van den Diëng (1210) toch wel niet zijn geweest, daar de beëindiging van het dichtwerk in 1157 kan worden gesteld, dus slechts een halve eeuw vroeger.

Er valt echter nog iets op te merken, dat voor een naamgeving naar meer modern-javaansche begrippen pleiten kan. De Tjandi Srikandi is namelijk iets kleiner dan de Tjandi Soembadra (resp. ± 5 en 6 M). Dit is geheel in overeenstemming met de latere wajangfiguren, waar Srikandi zoowel in beteekenis (rang) als in grootte bij Soembadra ten achter staat.

---

1) Zooals wij reeds elders opmerkten (Djawa 1925: 276) misschien tengevolge van het afrukken van den topsteen voor het weghalen van de pripihs en andere kostbaarheden, die zich op die plaats bevonden hebben. Eenmaal een gat in de bekroning verkregen hebbend, is de tempel een onevenredig aantal malen meer onderhevig aan verval door plantengroei etc., dan tevoren.

Ten slotte is de verhouding der hoogten van de ruïnes Ardjoena en Poentadewa 8: 7, wat ook al weer klopt met de verhouding der wajangfiguren, waarbij Ardjoena door zijn gĕloeng een grooter indruk maakt.

Dat de gebochelde Sĕmar in de kleine en van een als een bochel gewelfd dak voorziene Tjandi Sĕmar uitstekend is getypeerd, behoeft geen betoog. De tjandi is slechts ± 3 M. hoog.

Alles bijeen genomen gelooven wij dat de naamgeving moet hebben plaats gehad in een tijd, waarin de wajang haar huidige vormen reeds kende en aan den anderen kant in een tijd, waarin de vorm der ruïnes niet zeer veel moet hebben verschild van die van heden. Meer kunnen wij niet zeggen, doch dat dit het geval geweest zou zijn in 1210, meenen wij te moeten betwijfelen.

Dat deze naamgeving met de komst van kadirische Javanen en deze weer met de overgang van de macht van Kadiri op Singasari in verband gebracht wordt durven wij ook om andere redenen geenszins te onderschrijven.

Het jaartal van deze veronderstelde komst, 1210, is toch altijd nog 12 jaren vroeger dan dat van die machtsovergang (1222), die zich, de Pararaton kan het getuigen, eerder als een overrompeling heeft gekenmerkt dan als een „tanen'' van Kadiri's macht.

Weltevreden Oct. 1925.

EENIGE OPMERKINGEN

betreffende den Serat Mintaraga

door

BOEDIHARDJA.

In zijn vergelijking van Zang IV van den Wiwaha-djarwa met het oud-javaansche origineel (Bijdragen Konink. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië 1911, 66, pag. 237-245) maakte de heer Kats de opmerking, dat ,,het wel de moeite loont eens na te gaan, wat de nieuw-javaansche bewerker zoo al van het origineel maakt, in welke punten hij zich afwijkingen veroorlooft en hoe hij zich redt uit de moeilijkheid, wanneer een oud-javaansch woord door hem niet wordt begrepen.''

Het nut van dergelijke vergelijkingen kan inderdaad nooit genoeg gewaardeerd worden.

Zoo is bijvoorbeeld door de vergelijking van den lakon Kangsa met het Hariwangsa (door Prof. Dr. Hazeu in Bijdr. Konink. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië VIe Volgreeks 5e deel pag. 352-370) de verklaring gevonden, waarom aan Kangsa's worstelaar in den lakon de naam Soeratimantra wordt toegekend.

Vooral bij de bestudeering van de javaansche letterkunde levert het raadplegen van oud-javaansche bronnen onschatbare uitkomsten op. Het volgende moge een staaltje daarvan zijn.

In het Kawi-Javaansch Woordenboek van Winter vinden wij het woord ,,Batarerija'' opgegeven als een naam van Batara Goeroe d.i. Siwa. Zonder kennis te dragen van den tekst van den oud-javaanschen Arjoena-wiwaha zouden wij in de verste verte niet kunnen gissen, hoe die misvatting is ontstaan. Het woord ,,Batarerija'' — of liever gezegd ,,de woorden'', daar batarerija een samentrekking is van de woorden batara en irja — komt voor in strophe 3 zang I van den Arjoena-wiwaha. Deze strophe luidt:

Jöng ning Méru kidul kutanya, ma-
harep sumyuhang indralaya,
mwéh molih wara-wiryya tan pejaha
déning déwayaksâsura,
nghing yan manusha çakti yatna juga
kona ling bhatarériya:
rékânitya hinem watek reshi kabéh
ring swargga harohara.

d.i. volgens Prof. Kern:

> Aan den zuidelijken voet van den Meroe was zijn burg (n.l. van Niwatakawaça). Hij had het voornemen Indra's verblijf te verwoesten, en had ten gevolge eener hem verleende gunst de macht, dat hij niet gedood kon worden door goden, Yaksha's of Titanen; slechts indien er een menschenkind van buitengewone kracht was, moest hij wel op zijn hoede wezen. Zoo sprak de Opperheer indertijd. Daarom werd er door het gansche Rshidom in den hemel steeds met onrust beraadslaagd.

Klaarblijkelijk is dat woord ,,iriya'' door Winter's voorlichter, een Kawi-kenner (!), als een eigennaam opgevat; en daar onze Kawi-kenner uit het zinsverband kon opmaken, dat met Bhatarériya bedoeld wordt de Oppergod, Bhatara Goeroe, was voor hem geen andere konklusie logischer dan dat ,,Iriya'' een andere benaming was voor goeroe.

In zijn ,,Aanteekeningen van Kawistudiën'' verklaarde Prof. Kern het woord ,,iriya'' met: ,,daar, toen, indertijd''. Wij behoeven slechts te denken aan de madoereesche woorden ,,réja, aréja, djaréja'' om de gevolgtrekking te maken, dat wij het oud-javaansche woord ,,iriya'' moe-

ten opvatten in den zin van: ,,daar, ginds, die'' e.d.

Verder nog zijn bovenbedoelde vergelijkingen van waarde om de verhouding van een nieuw-javaansch werk tot zijn Kawi-origineel te kunnen vaststellen.

Om nu niet enkel bij woorden te blijven zullen wij een paar strophen uit den Serat Mintaraga — dit is de populaire naam van den Wiwaha-djarwa — vergelijken met den Wiwaha-kawi. Voor deze vergelijking koos ik Zang II strophen 1—10 en wel om tevens aan de hand daarvan eenige opmerkingen ten beste te geven aangaande de hemelnimf Tilottama. Bedoelde strophen van den Serat Mintaraga komen overeen met strophen 7—9 van Zang I van den Arjoena-wiwaha.

Zooals wij weten, handelt de Wiwaha over Arjoena's strijd op last van god Indra tegen den demonenvorst Niwatakawaça, die voornemens was Indra's verblijf te verwoesten. Bekend met Niwatakawaça's plan overwoog Indra, wien hij het verslaan van den gevaarlijken vijand moest opdragen. Zijn keuze viel op Arjoena, die juist ,,tapa'' verrichtte om overwinnaar te zijn in den oorlog (jaya ring rana). Doch alvorens Arjoena met de gewichtige taak te belasten, wilde Indra eerst zekerheid bekomen of het den tapadoener ernst was met zijn kluizenaarsleven, waarom Indra besloot zijn hemelnimfen op Arjoena af te zenden om diens standvastigheid te beproeven.

Zeven widyadari's werden voor dat doel uitverkoren, waaronder Tilottama en Soeprabha, die zelfs godin Ratih in schoonheid overtroffen.

In bovenbedoelde strophen wordt de schoonheid van de twee hemelnimfen bezongen. Ter verkrijging van een overzichtelijke vergelijking en ten einde overeenkomstige punten en afwijkingen beter te doen uitkomen lijkt het mij gewenscht, bovenbedoelde strophen van het oud-javaansche en het nieuw-javaansche gedicht hieronder in tekst en vertaling te doen volgen, terwijl woorden, die — al dan niet met een geringe afwijking — zoowel in den Serat Mintaraga als in den Arjoena-wiwaha voorkomen, duidelijkheidshalve worden gespatiëerd. Verder veroorloof ik mij, hier — hoewel een vertaling van het onderwerpelijke oud-javaansche fragment in Prof. Kern's Kawistudiën te vinden is — mijn eigen vertaling te volgen. [1])

Strophen 7—9 van Zang I van den Arjoena-wiwaha.

7) Laksmining suraloka sampun ayaçangrencam tapa mwang brata, akweh sang pinilih pitung siki tikang antuk ning okir mulat, rwékang adi Tilottama pamekas ing kocap lawan Suprabha, tapwan marma tuhun leheng-lehenga rupa hyang Ratih.

8) Tambényan liningir inamer déning watek déwata, sampurna pwa ya mapradaksina taya muja mider pin tiga, hyang Brahma dumadak caturmuka Bhataréndrâmahakwéhmata, érang minggeka kociwâmbekira yatkalanya nunggwing wuri.

9) Yéka rakwa kinon hyang Indra sedeng amwit kapwa tâmursita, om putri silihengkwa rumta sakareng waswas manahnyârjuna, strinyékang inucap manohara Subhadra mwang Ratnolupuy, tan sora pwa tekap nika daçagunan rupanya déntânaku.

Vertaling.

7) Van de schoonheden des hemels, die zich befaamd hebben gemaakt door het verstoren van zelfdwang en gelofte, werden er zeven in aantal gekozen. Deze waren uit edelgesteente gebeeldhouwd, waaronder twee de voornaamste waren, nl. Tilottama, het toppunt van vermaardheid, en Soeprabha.

8) Terstond nadat zij gefatsoeneerd waren, werden zij door de goden gekoesterd. Zoodra zij volmaakt waren, gingen

1) Ter wille van de uniformiteit wordt bij het schrijven van fragmenten uit oud-javaansche werken door schrijver dezes immer de wetenschappelijke spelling verkozen.

zij, zich met de rechterzijde naar de goden keerende en dezen lovende, driemaal rond. Eensklaps werd god Brahma vierhoofdig en god Indra verveelvoudigde zijn oogen: zich schamende het gelaat te wenden, waren zij toch niet voldaan in hun zin als de nimfen zich achter hen bevonden.

9) Deze nimfen kregen van god Indra een opdracht; terwijl zij eerbiedig afscheid vroegen, sprak hij: „O, dames! leent mij voor een wijl uw bevalligheden en beproeft het hart van Arjoena. Zijn vrouwen, die vermaard zijn in bekoorlijkheid, zijn Soebhadra en Ratna Oeloepoey; doch uw edelheid, mijn dochters, doet niet voor de hunne onder, al ware hun schoonheid ook vertienvoudigd."

Strophen 1-10 van Zang II van den Serat Mintaraga.

1) Mangkana sang batarèndra, sampoen anjipta ing galih, kang prajoga tinedaha, nrentjana tapaniréki, sang Parta tapanéki, kang sajoga ngrentjanékoe, isining soeroloka, widadari pitoeng siki, déning widadari pipitoe poenika.

2) Antoeking sami akarja, para déwa soeranadi, wonten déné kang kinarja, apan moelat kang kinardi, tegesing moelat nenggih, sosotya kang adi loehoeng, sampoening sami dadya, widyadari pitoeng siki, ingkang lewih warnané kakalih ika.

3) Sang Soepraba wastanira, sang Retna Wilotaméki, poenika kakalihira, tan prabéda ingkang warni, lawan batari Ratih, widadari rong sikikoe, ngoeni kala kinarya, sosotya ingkang kinardi, pan dén joga dadi widadari sapta.

4) Sareng dadya kinen taja, tegesé taja anenggih, pangigeling widadarja, déwata kabéh joen hoening, jata sami ningali, pangigel widadarikoe, angideri sagara, agoeng mider ping tigéki, sami awismaja déwata toemingal.

5) Tegesé sami wismaja, sama kasmaran ing galih, déwata denya toemingal, pangigeling widadari, hyang Brahma dadak nenggih, tjatoer moeka papak waoe, sang hyang Héndra andadak, mata papat dénnja ngéksi, sakwéh déwata mata néng ngajoen titiga.

6) Ana ta lotjanaira, ing kéri kanan njatoenggil, moenggwing djoedjoeloek kang satoenggal, karananè mangkanéki, wijaré aningali, sarta lan katjarjanipoen, sagoeng para déwata, waoe ika aningali, ija maring pangigeling widadarya.

7) Sampoening sami ataja, waoe ingkang widadari, angandika sang hijang Hendra, mring widadari saptéki, héh nini Soeprabéki, lan nini Wilotamékoe, miwah sira sadaja, ija nini widadari, ingsoen babo anjilih raras roemira.

8) Miwah ta ing ngajoenira, lan sira mijanga nini, mring patapané sang Ardjoena, sira awasna jekti, tapabratané mangkin, sang Ardjoena dénnja nengkoeng, lan jen sira kadoega, bantjananen pisan nini, ja sang Parta ikoe garwané sakawan.

9) Déné kang kotjap titiga, kang lewih ajoeniréki, ija sang Retna Soembadra, kalih sang Manoharéki, tiga Retna Haloepi, éwa samana saéstoe, nipoen pada kasoran, déning warnanira nini, pan kadasagoena ajoening manoesa.

10) Ija masa ngasorena, ing ngajoené widadari, amoewoes malih hyang Héndra, mring sang Soepraba aris,....................

Vertaling.

1) God Indra overwoog, wien hij het best mocht belasten met het verstoren van het kluizenaarsleven, den zelfdwang van Parta. Wie dit verstoren naar behooren konden verrichten, waren de bewoonsters van den hemel, zeven widadari's. Deze zeven widadari's nu

2) waren het produkt van het werk der gezamenlijke goden in het hemelrijk. Het stof, waaruit zij vervaardigd waren, was moelat (beteekent zeer puik edelsteen). Nadat zij volmaakt waren, waren van de zeven widadari's twee de voornaamste in schoonheid.

3) Zij heetten Soepraba en Ratna Wilotama. Deze twee waren in lieftalligheid geen

mindere van godin Ratih. Dat waren de twee widadari's. Nadat zij vervaardigd waren, gemaakt uit edelgesteente, waren zij door de joga (wonderkracht) zeven widadari's geworden.

4) Nadat zij gereed waren, moesten zij taja verrichten. Taja beteekent het dansen der widadari's. Alle goden wenschten er naar te zien. Toen zij nu de widadari's zagen dansen, den oceaan rondgaande, driemaal ging het rond, waren alle goden wismaja.

5) Zij waren allen wismaja, dit beteekent: zij werden allen door minneleed gekweld. Terwijl de goden naar het dansen der widadari's keken, werd god Brahma eensklaps vierhoofdig en god Indra keek met vier oogen. Alle goden kregen vóór aan het gelaat drie oogen.

6) Aan de slapen links en rechts elk een oog, aan het voorhoofd een. De reden daarvan was, omdat zij, alle goden, hun oogen te wijd openden, en omdat zij verwonderd waren, toen zij de widadari's zagen dansen.

7) Nadat zij gedanst hadden, zij, de widadari's, sprak god Indra tot de zeven widadari's: Hé, kindlief Soepraba en kindlief Wilotama, en gij alle widadari's! Och, leent mij uw schoonheden

8) en uw bevalligheden, en gaat gij, kinderen, naar het kluizenaarsverblijf van Parta. Slaat zijn zelfdwang en gelofte, de meditatie van Ardjoena, nauwkeurig gade. En indien gij wilt, beproeft hem tevens. Die Parta heeft vier vrouwen.

9) Drie van dezen zijn vermaard in schoonheid, nl. Retna Soembadra, ten tweede Manohara, en ten derde Retna Haloepi. En toch doen zij in werkelijkheid in schoonheid voor u onder; want al werd de schoonheid van een menschelijk wezen vertienvoudigd,

10) toch zou ze de schoonheid van een widadari bij lange na niet overtreffen. Voorts sprak god Indra tot Soepraba.......

Het lijdt geen twijfel, dat de Serat Mintaraga rechtstreeks ontsproten is uit den Arjoena-wiwaha. Hierop wijzen de veelvuldige woorden uit het oud-javaansche gedicht, die — al dan niet met een geringe afwijking — in het nieuw-javaansche gedicht voorkomen.

Bij een vergelijking van bovenstaande fragmenten vallen ons al dadelijk op de langdradigheid van het nieuw-javaansche en de beknopte doch kernachtige stijl van het Kawi-stuk. Wat in één zin behoorlijk zou kunnen worden uitgedrukt, vindt men in het nieuw-javaansche stuk weergegeven in meerdere volzinnen.

Niet weinig storend zijn verder de doorloopende herhalingen. Dit is niet alleen het geval in boven aangehaalde strophen, doch ook op andere plaatsen toont de tekst van den Serat Mintaraga ettelijke niets zeggende, voor den lezer hinderlijke, onnoodige herhalingen. In zijn boven aangehaalde vergelijking merkte de heer Kats hieraangaande op, naar aanleiding van strophen 2—8, welker inhoud men in het oud-javaansche gedicht terug vindt in slechst 4½ pada: „Het bovenstaande kan dienen als voorbeeld van de wijze, waarop de nieuw-javaansche bewerker in vele gevallen gemeend heeft den ouden tekst te moeten aanvullen en uitbreiden door telkens terugkeerende herhalingen in dezelfde of hoogstens in eenigszins verschillende bewoordingen. Dat de indruk, die het origineel in zijn soberheid maakt, door deze wijdloopige behandeling zeer verzwakt wordt, behoeft wel niet nader te worden aangetoond.''

Maar is de Wiwaha-djarwa (Serat Mintaraga) een getrouwe vertaling dan wel een vrije bewerking van den Wiwaha-Kawi? Deze vraag is niet te beantwoorden met een bloot „ja'' of „neen''. Gaan wij alleen af op de veelvuldige overeenkomstige woorden en zinsdeelen, dan zijn wij geneigd aan te nemen, dat het nieuw-javaansche gedicht een vertaling is van het oud-javaansche. Bij een nauwkeurige vergelijking van de twee gedichten echter moeten wij die meening al heel gauw prijs geven. Mijns inziens is het eerste gedicht

evenmin een getrouwe vertaling als een vrije bewerking van het tweede. De verhaaltrant van den Serat Mintaraga toch wijkt niet gering af van den Arjoena-wiwaha, terwijl zijn inhoud op meerdere plaatsen ook geen geringe verschillen toont met die van het Kawi-gedicht.

Bepalen wij ons in onze beschouwing slechts tot boven aangehaalde strophen, zoo zien wij toch, dat trots zoovele overeenkomsten de Serat Mintaraga een gansch andere lezing geeft dan de Arjoena-wiwaha, en hoe het eerste gedicht van het tweede afwijkt èn in stijl èn in verhaaltrant. Ter verkrijging van een goed overzicht worden hieronder de afwijkende lezingen van de twee fragmenten naast elkaar geplaatst.

a) Arjoena-wiwaha: De hemelnimfen hebben zich reeds befaamd gemaakt in het verstoren van zelfdwang en gelofte. Van hen werden er zeven gekozen om Arjoena te beproeven.
S. Mintaraga: De bewoonsters van den hemel, zeven hemelnimfen, konden het verstoren van Parta's zelfdwang naar behooren verrichten.

b) Arjoena-wiwaha: De zeven hemelnimfen waren uit edelgesteente gebeeldhouwd. Door wien, wordt niet vermeld.
S. Mintaraga: De zeven hemelnimfen waren de vrucht van het werk der gezamenlijke goden van het hemelrijk. Zij waren uit zeer puik edelsteen vervaardigd. Nadat zij vervaardigd werden, waren zij door de kracht van de „joga'' hemelnimfen geworden.

c) Arjoena-wiwaha: Zoodra de hemelnimfen volmaakt waren, gingen zij, zich met de rechterzijde naar de goden keerende en dezen lovende, driemaal rond.
S. Mintaraga: Nadat de hemelnimfen volmaakt waren, gingen zij op last van de goden, driemaal den oceaan rondgaande, dansen.

d) Arjoena-wiwaha vermeldt niet of de goden verliefd raakten op de hemelnimfen.
S. Mintaraga legt er de nadruk op, dat alle goden door minneleed gekweld werden (wismaja), toen zij de hemelnimfen zagen dansen.

e) Arjoena-wiwaha: God Brahma werd eensklaps vierhoofdig en god Indra verveelvuldige zijn oogen.
S. Mintaraga: God Brahma werd eensklaps vierhoofdig, god Indra werd vieroogig en alle andere goden werden drieoogig enz.

f) Arjoena-wiwaha heeft als reden van de metamorphose der goden: „de goden schaamden zich het gelaat te wenden, doch waren intusschen niet voldaan in hun zin, dewijl zij de hemelnimfen niet konden zien, indien deze zich achter hen bevonden.''
S. Mintaraga: De reden daarvan was, omdat de goden hun oogen te wijd openden en omdat zij verwonderd waren, toen zij de hemelnimfen zagen dansen.

g) Arjoena-wiwaha: Indra gelastte de hemelnimfen het hart van Arjoena te beproeven.
S. Mintaraga: Indra gelastte de hemelnimfen het kluizenaarsleven van Arjoena nauwkeurig gade te slaan, en indien zij het willen Arjoena tevens te beproeven.

h) Arjoena-wiwaha: De vrouwen van Arjoena, die vermaard zijn in bekoorlijkheid, zijn Soebhadra en Ratna Oeloepoey. Het aantal van Arjoena's vrouwen wordt niet vermeld.
S. Mintaraga: Arjoena heeft vier vrouwen, waaronder drie vermaard in schoonheid, nl. Retna Soembadra, Manohara en Retna Haloepi.

i) Arjoena-wiwaha: De élite der hemelnimfen werd gevormd door Tilottama en Soeprabha. (Tilottama steeds vooraan).
S. Mintaraga heeft een andere volgorde; eerst Soepraba, daarna Wilotama.

j) S. Mintaraga doet het dansen der widyadari's voorvallen kort voordat deze door Indra uitgezonden werden. Dit is een dwaling.

Gezien bovenstaande verschilpunten kan de Serat Mintaraga geen getrouwe vertaling van den Arjoena-wiwaha heeten. Wel wijzen de veelvuldige aangehaalde woorden uit het Kawigedicht op een direkte verhouding van het eerste tot het tweede, doch in gewone omstandigheden zou een vertaler zich in zulk een klein bestek als boven aangehaald fragment niet zooveel tegenstrijdige afwijkingen veroorloven. Een vrije bewerking van den Arjoena-wiwaha had de schrijver van den Serat Mintaraga echter niet in het minst gewild. In het onderstaande zullen wij trachten dit duidelijk te maken.

Dat de Serat Mintaraga rechtstreeks uit den Arjoena-wiwaha ontsproten is, is, zooals wij uit het bovenstaande kunnen opmaken, boven allen twijfel verheven. Vergelijken wij de twee fragmenten zin voor zin, dan komen wij tot de konklusie, dat de schrijver inderdaad gewild had geen bewerking doch een vertaling van den Arjoena-wiwaha te scheppen; ja zelfs meer dan een bloote vertaling, daar hij bovendien zich nog verdienstelijk wilde maken met het toelichten en uitbreiden van naar zijn meening den lezer duistere of minder duidelijke punten. Beschouwen wij uit dit standpunt het nieuw-javaansche stuk, dan laat het zich begrijpen, waarom naast zooveel overeenkomstige woorden zooveel afwijkingen in het gedicht voorkomen, en waarom dit in omvang zooveel grooter is dan het Kawi-origineel.

De woorden uit het Kawi-origineel, die in den Serat Mintaraga voorkomen, zijn namelijk woorden, die volgens den schrijver òf alledaagsch zijn en zonder meer konden worden overgenomen, òf deftig klinken, die de schrijver graag in zijn gedicht behield om er een gewichtig aanzijn aan te geven. Dit laatste argument moest de schrijver onder andere gehad hebben voor het behouden van de woorden „moelat" en „taja". Bij gebreke van nooten worden de noodig geachte toelichtingen in den tekst opgenomen en het is te begrijpen, dat hierdoor de Mintaraga niet weinig in omvang is toegenomen en schijnbaar meer inhoudt dan zijn Kawi-origineel.

Intusschen echter had de schrijver het naar zijn meening zoo deftige woord „taja" verkeerd opgevat. Dit woord, dat niets anders is dan een samentrekking van de doodgewone woorden „ta" en „ja" beschouwde de schrijver als een hoogst gewichtig woord en hij verklaarde het met: „het dansen der widadari's" (strophe 4: Sareng dadya kinén taja, tegesé taja anenggih, pangigeling widadarya).

Ook uit andere vergissingen blijkt, dat de schrijver niet goed vertrouwd was met het Oud-Javaansch (Kawi). Van het oudjavaansche woord „manohara" (Arj. W. strophe 9), dat „bekoorlijk" beteekent, maakte de schrijver een eigennaam, en wel den naam van een van Arjoena's vrouwen (Serat Mintaraga strophe 9). Het woord „waswas" uit het Kawigedicht (strophe 9), dat „beproeven" beteekent, verandert in den Serat Mintaraga in „wawas", d.i. gadeslaan, bespieden (strophe 8).

Hebben aan den eenen kant de aangebrachte toelichtingen er toe geleid, dat de stijl van den Serat Mintaraga langdradig is, aan den anderen kant hebben de misvattingen van Kawi-woorden er toe bijgedragen dat het nieuw-javaansche gedicht den inhoud van zijn Kawi-origineel niet goed weergeeft. In ons betoog echter doet de onvolledige Kawi-kennis van den schrijver weinig ter zake. De schrijver beoogde geen „vrije bewerking", maar een „getrouwe vertaling" van den Arjoena-wiwaha. Het is zijn zucht naar volledigheid, die er toe heeft geleid, dat in zijn gedicht afwijkingen en onnoodige herhalingen voorkomen; het is zijn streven om een getrouwe vertaling te geven en duistere punten toe te lichten, dat gemaakt heeft, dat zijn gedicht én wat betreft den inhoud én in verhaaltrant én in stijl zoo zeer verschilt van het Kawi-

origineel. Het is zijn ijver om een getrouwe vertaling te maken, doch g e e n vrije bewerking te scheppen, die hem gedreven heeft die fouten te maken niet alleen, maar erger nog tegen de regelen der ,,tembang-kunst'' te zondigen, waardoor zijn gedicht zoowel literair als wetenschappelijk weinig meer is dan een wanprodukt.

Men behoeft geen javaansch taalkundige te zijn om te kunnen oordeelen, dat de taal van den Serat Mintaraga stroef, onharmonisch is; men behoeft geen Ranggawarsita te zijn, ja zelfs niet eens middelmatig poëtisch aangelegd te zijn om den Serat Mintaraga te kwalificeeren als een ,,tembang-doesoen''.

In zijn ijver een volledige, getrouwe vertaling tot stand te brengen negeerde de schrijver de moeilijkheden van de g o e r o e l a g o e (regelen betreffende de rijm), en meende hij aan de eischen daarvan te kunnen voldoen door zijn toevlucht te nemen tot de stopwoorden: iki, poeniki, neki, réki, iréki, ika, poenika, ija, mangké, mangko, mangkin, nenggih, anenggih, ikoe, poenikoe e.d.

Van dergelijke stopwoorden wordt wel is waar door pseudo-tembang-samenstellers en vooral door ordinaire dichters uit de desa's gretig gebruik gemaakt, doch in een behoorlijke tembang mogen die stopwoorden niet dan bij hooge uitzondering, en in een letterkundig gedicht volstrekt niet voorkomen.

Mocht het bezwaar van de g o e r o e l a g o e ondervangen worden door het bezigen van stopwoorden, dan had de goeroelagoe niets meer te beteekenen en kon ze ook evengoed vervallen, maar dan is het maken van tembangs ook geen kunst meer. Immers vereischt de goeroelagoe dat de pada op een i-klank eindigt, dan kiest men al naar gelang van omstandigheden en den eisch van de g o e r o e w i l a n g a n (regelen betreffende den rijmvoet) een der stopwoorden: iki, poeniki, mangkin, néki, réki, iréki, e.d. Moet de pada eindigen op een oe-klank, dan doet men zijn keuze uit de woorden: ikoe, poenikoe, jekoe, waoe, ipoen, e.d. Moet de pada uitgaan op een a-klank, dan een der woorden: ika, poenika, jéka, ira, e.d. Vereischt de pada een o-klank dan een der woorden: mangko, mangkono, kono, e.d.

Aan de hand van een strophe van den Serat Mintaraga zal het bovenstaande duidelijk gemaakt worden. Het betreft hier de tembang s i n o m (een mantjapat-soort), waarvan de formule van de goeroelagoe en goeroewilangan is: 8a-8i-8a-8i 7i-8oe-7a-8i-12a. Voor ons doel kiezen wij de eerste strophe, welke luidt:

Mangkana bataréndra, (8 voeten eindigende op een a-klank)
sampun anjipta ing galih, (8 voeten eindigende op i-klank)
kang prajoga tinedaha, (8 voeten eindigende op een a-klank)
ngrentjana tapaniréki, (8 voeten eindigende op een i-klank)
sang Parta tapanéki, (7 voeten eindigende op een i-klank)
kang sajoga ngrentjanékoe, (8 voeten eindigende op een oe-klank)
isining soeraloka (7 voeten eindigende op een a-klank)
widadari pitoen siki, (8 voeten eindigende op een i-klank)
dening widadari pipitoe poenika, (12 voeten eindigende op een a-klank).

In deze strophe (9 regels) treffen wij niet minder dan 4 stopwoorden aan, n.l. in de 4e regel: ,,iréki'', 5e regel: ,,néki'', 6e regel: ,,ikoe'' en 9e regel: ,,poenika''. Deze woorden kunnen weggelaten worden, zonder dat taalkundig de minste afbreuk wordt gedaan aan de betrokken zinnen. Zonder stopwoord luidt de 4e regel: ,,ngrentjana tapané, of tapanya, of tapanira'' (tapaniréki is een samentrekking van tapanira en iki). Bij weglating van het stopwoord echter wordt er niet voldaan aan de vereischten van de goeroelagoe en goeroewilangan, daar de 4e regel sinom 8 voeten moet tellen en eindigen moet op een i-klank.

Het is niet aan te nemen, dat de woordenschat van den schrijver van dien aard is, dat hij buiten noodzaak stopwoorden bezigde: zijn kennis van klassieke woorden bewijst het tegendeel. De opzet van zijn werk evenwel bracht te veel eischen met zich mede en noodzaakte hem de goeroelagoe als een kwestie van ondergeschikt belang te beschouwen.

Had de schrijver zich niet zooveel eischen gesteld, dan zou hij wellicht minder vergissingen begaan hebben en zou hij ook minder dan 9 strophen noodig gehad hebben om de 3 strophen van het oud-javaansche gedicht weer te geven; want de tembang mantjapat vormt niet in het minst een beletsel om zich kernachtig uit te drukken.

Hieronder laat ik mijn vertaling van het Kawi-fragment in tembang mantjapat-vorm (ik verkies de tembang sinom om dezelfde te hebben als de Serat Mintaraga) volgen, waaruit blijken zal, dat een volledige weergave van den inhoud der 3 strophen van het Kawi-gedicht volstrekt geen negental strophen vereischt.

1) Mangkana sang Bataréndra, sampoen njipta djroning galih, kang prajoga tinoedinga, ngrentjana sang anggoeng téki, pénining soeranadi, kaloka bangkit wéh koewoer, moeroengken tapa brata, pitoe kwéhnya kang pinilih, asalira sosotya inoekir samya.

2) Kalih mangka toetoenggoelnya, jéko Tilotama toewin, sang Soepraba namanira, éndahing paras angenting, marma kang warni kasoeb, ngasorken hyang Ratih toehoe, ing ngoeni sasampoenya, kang widadari kinardi, samya moedja ngloehoerken para déwata.

3) Ri sedengira amoedja, nengenken déwata sami, sinambi mider ping tiga, samana hyang Brahma noeli, malih tjatoer kang rai, hyang Indra amata séwoe, mrih toewoek ing paningal, nadyan loemoeh méngo nanging, tyas koetjiwa njingkoera kang widadarya.

4) Ingandikan amwit noelya, hyang Indra manabda aris, doeh nini njilih warnanta, Ardjoena godanen moegi, kisroeh koewoer ing galih, garwanya kang kalok ajoe, Oeloepi mwang Soebadra, nging tikela sadési, tongah tangéh ngasorkan joening warnanta.

Boven hebben wij de opmerking gemaakt, dat de Serat Mintaraga literair weinig meer is dan een wanprodukt. Deze opmerking is gemaakt niet alleen naar aanleiding van de ettelijke stopwoorden, die er in voorkomen, maar ook omdat een versierde tembangstijl in den Serat Mintaraga ontbreekt. Wij hebben hier n.l. de door javaansche dichters hooggeroemde p o e r w a k a n t i op het oog, een soort van alliteratie of stafrijm.

Het gebruik van p o e r w a k a n t i in de tembang moet reeds uit ouden tijd dateeren. De oud-javaansche dichter Prapantja, schrijver van de Nagarakretagama (lofdicht op koning Hajam Woeroek uit 1287 Saka of 1365 A°D.), maakte er kwistig gebruik van. In Zang L strophe II van de Nagarakretagama lezen wij o.a.:

Médran tang bala balabar huwus manengkö,
lawan syandana madan angrapet rangköt,
kédran tang wana wanaranya kagyat awri,
awreg paksi nika mapaksa mura kégu.

En in Zang XCVI strophe I lezen wij:

Prapanca cacah panca, pracacad pocapan ceced,
prapöngpöng pipi pucché prem, pracongcong cet paceh-paceh.

De IIe strophe van denzelfden Zang luidt:

Tan tatatita tan tuten, tan tetes tan tut ing tutur,
titik tantri taténg tatwa, tuhun tamtam titir titih.

In de werken van Ranggawarsita en Mangkoenagara IV treft men, zoowel in hun wijsgeerige als in hun populaire geschriften, een veelvuldig gebruik van poer-

wakanti aan. Hieronder volgen eenige poerwakanti-fragmenten uit hun bekendste werken:

Fragment uit Serat Sana-soenoe door Ranggawarsita (tembang Midjil):

Kalabaning laba angélebi
labaning kalangon,
ngalang-alang ngalaja langené,
ilangena ajwa angenani,
ngoengoen monenga ring,
riringa réh aroem.

Aroem-aroem pangoengroeming ragi,
ragan-ragan agron,
angraketi rikat pangroeketé,
jén woes kagem agemen kang gemi,
goemoenitèng sari,
sari sarira moer.

Moerwating rat ngimarat moerwani,
saniskareng katon,
katongtoning ati titikané,
kana kéné konang angenani,
ring dilda raéni,
jén panggah kapanggoeh.

Jén tan panggoeh panggahen ing ati,
titaning patemon,
temenana nganam toemanemé,
amonaha manah angkara tis,
tataning oetami, toemampijéng wahjoe.

Fragment uit Serat Paliatma door Mangkoenagara IV (tembang Dandang goela):

Wanti wanti woelanging soedarmi,
darma tama temen tinoemana,
manoengsa mangka sembahé,
maring byang maha-agoeng,
ingkang anggoeng asih doemadi,
dadining srat tjinitra,
ditya manis noedjoe,
limalas ingkang tjandrama,
sasi soera taoen dal sangkaléng warsi,
dewa troes moelang poetra.

Franment uit de befaamde Serat Wedatama van Mangkoenagara IV (tembang Pangkoer):

Moengkoer mingkar ing angkara,
akarana karenan mardi siwi,
sinawoeng resmining kidoeng,
sinoeba sinoekarta,
mrih kertarta pakartining ngelmoe loehoeng,
kang toemrap ing tanah djawa,
agama ageming adji.

Djinedjer ing wéda tama,
mrih tan kemba pakembenging pamboedi,
mangka nadyan toewa pikoen,
jén tan mikani rasa,
jekti sepa asepi lir sepah samoen,
samangsanè pakoempoelan,
gonjak ganjoek nlelingsemi.

Na bovenstaande uitwijding zullen wij overgaan tot een nadere beschouwing over den naam van de hemelnimf Tilottama, welke naam in het nieuw-javaansche gedicht verbasterd is tot ,,Wilotama''. Waarschijnlijk is de vergissing ontstaan, doordat de schrijver het letterteeken voor de de T aanzag voor een W. Dit is zeer mogelijk, daar zoowel in het oud- als in het nieuw-javaansche schrift de T niet heel veel verschilt van de W. Ook in de wajang zegt men ,,Wilotama'' in stede van ,,Tilottama''. Ik vermeet me echter niet te beweren, dat zulks in navolging van den Serat Mintaraga is gedaan.

Hoe of het ook zij, een feit is het echter, dat de geschiedenis van Tilottama's herkomst den schrijver van den Serat Mintaraga onbekend moet zijn. Immers, Tilottama dankte haar naam aan haar herkomst, zoodat bij bekendheid daarmee de schrijver haar naam zeer zeker niet veranderd zou hebben.

Zooals wij boven zagen, wordt er in beide gedichten gewag van gemaakt, dat Tilottama uit edelsteen was gebeeldhouwd. In het oud-javaansche Adiparwa wordt Tilottama's herkomst nogal uitvoerig beschreven, nl. op pag. 194 e. v., waarin vermeld wordt onder welke omstandigheden en met wat voor oogmerk

die hemelnimf werd geschapen. In het kort kunnen wij den inhoud weergeven als volgt:

,,Ten gevolge van een door god Brahma verleende gunst voerden de daitya's Soenda en Oepasoenda de heerschappij over de tribhoewana (drie werelden). Ook de swargaloka, het verblijf der goden, bleef niet gespaard voor hun tirannie. Hierover ten zeerste bedroefd smeekten de goden god Brahma om een gunst, opdat zij verlost werden van de twee daitya's.

,,Op last van god Brahma werd door Wiswakarma uit edelgesteenten een vrouw van betooverende bekoorlijkheid gewrocht. Zij kreeg den naam Tilottama en werd door de goden naar het verblijf van Soenda en Oepasoenda gezonden met de bedoeling, om tweedracht te stichten tusschen de twee daitya's. Het toeleg gelukte, want Soenda en Oepasoenda geraakten beiden verliefd op de hemelnimf. Al spoedig betwistte de een den ander zijn vermeende recht op Tilottama en het einde van het gevecht was, dat de twee daitya's elkander dood sloegen.''

Aldus luidt in grove trekken de geschiedenis van Soenda en Oepasoenda, wier tirannie den goden aanleiding had gegeven de hemelnimf te scheppen. Om nu te weten, waarom volgens het Adiparwa aan die hemelnimf de naam ,,Tilottama'' werd gegeven, is het noodig dat gedeelte van den tekst, dat daarop betrekking heeft, te citeeren. Dat gedeelte luidt:

,,Prihati tang sarwadéwata, matang yan panangkil ri bhatara Brahma, mapulung rahi sahanira, amintânugraha ri patya nikang ditya kalih. Mojar ta bhatara Brahma ri sang Wiçwakarma:

,,Anaku sang Wiçwakarma! Tâgawé kita atri uttama rupanya, sayoga kahyuna nikang daitya kaih! Ya ta sangkana ning patinya.''

Mangkana ling sang hyang Brahma. Prayatna ta sang Wiçwakarma. Inalap nira ta ratna nikang sarwabhawa, saka tilaçata dé nirângalap, inimpenakennate-mahan ta ya striratna. Inaranan ta sang ratna Tilottama. Apan saka satila dé ning gumawé. Kinon ta sang Tilottamâmaré kahanan ikang daitya. Manembah ta sira mapradaksina ri bhatara Brahma. Kapuhan dé ning hayu sang Tilottama, ginawé nira tang muka patang siki, lor, kidul, kulwan, wétan, yatanyan tan anghélânolih, tuminghal i rupa sang Tilottama, an mapradaksina. Mangkana ta sang hyang Indra hela-hela tinghal nira, ginawé nira tang déwata kabéh, kapwa sahasra, tatapinya tan wareg juga tumon, nguniwéh tang nétra sahasra, tatapinya tan wareg juga tumon, nguniwéh tang déwata kabéh, kapwa Tilottama wisaya ning matanya'' ....

In het Nederlandsch luidt het bovenstaande:

,,Alle goden waren bedroefd, waarom zij hun opwachting bij god Brahma maakten en allen met neergewend gelaat hem om een gunst smeekten, opdat de twee daitya's dood gingen. God Brahma sprak tot Wiçwakarma:

,,Mijn zoon Wiçwakarma! Maak een vrouw met een schoon uiterlijk, zoo schoon, dat de twee daitya's haar begeeren. Die zal de aanleiding van hun dood zijn.''

Zoo sprak god Brahma. Wiçwakarma was op alles bedacht. Hij nam edelsteenen uit alle oorden der wereld; bij honderden kleine stukjes (tilaçata) nam hij; die werden bij elkaar gezameld en daaruit ontstond een ,,juweel van een vrouw'' (striratna). Zij werd Tilottama geheeten. Immers uit kleine stukjes (satila) werd zij gewrocht. Tilottama kreeg den last naar het verblijf van de daitya's te gaan. Zij maakte een sembah en zich met haar rechter zijde naar god Brahma keerende ging zij rond. Getroffen door Tilottama's bekoorlijkheid verviervoudigde god Brahma zijn hoofd, een naar het Noorden, een naar het Zuiden, een

naar het Westen en een naar het Oosten gericht, opdat hij zijn hoofd niet behoefde te wenden om naar het gelaat van Tilottama te kunnen kijken, terwijl zij rondging. God Indra puilde zijn oogen uit en schiep zich duizend oogen; toch kreeg hij nog geen voldoening van het zien; zoo ook alle dewata's: Tilottama vormde het voorwerp van al hun oogen."

Uit het vorenstaande zien wij, dat Tilottama haar naam te danken had aan het feit, dat zij uit kleine stukjes edelsteenen was gewrocht. Het woord ,,tilottama" is gevormd uit de woorden ,,tila" en ,,uttama" (Sanskriet), die respektievelijk beteekenen ,,een heel klein stukje" (of: zaad van de sesam-plant) en ,,uitmuntend."

Nogmaals zeggen wij, dat de schrijver van den Serat Mintaraga onbekend moest zijn met de geschiedenis van Tilottama's herkomst, daar hij anders haar naam niet zou veranderd hebben in ,,Wilotama".

JAVAANSCHE CULTUURBEWEGING.

EEN PASAR DERMA.

In de laatst verschenen Taak-nummer van 7 October j.l. schrijft S. K. een en ander over het organiseeren van jaarlijksche Pasarfeesten waaraan wij onderstaande ontleenen:

Het inrichten van jaarmarkten en tentoonstellingen is op Java van zeer ouden datum; de Pasar Gambir, die te Batavia jaar in jaar uit gehouden wordt, is in oorsprong een inlandsche jaarmarkt, evenals de in oorsprong godsdienstige Moeloed-feesten te Solo en Jogja, waarbij de sakatan, z.g. tentoonstellingen van landbouw- en nijverheidsvoorwerpen, gehouden worden. De laatste jaren is de Pasar Gambir gereorganizeerd, en daardoor onder te sterken europeeschen invloed komen te staan; evenzoo zijn de jaarbeurs te Bandoeng en de jaarmarkt te Soerabaja, hoewel van jongeren datum, belangrijke jaarlijksche tentoonstellingen, waarbij europeesche import- dan wel exportgoederen de plaats der inheemsche voortbrengselen hebben ingenomen.

Niet te ontkennen valt, dat de promotors dier jaarlijksche tentoonstellingen, die meer een bepaald europeesch ekonomisch belang nastreven, ook wel eenige aandacht schenken aan de inlandsche nijverheid, doch in mindere mate aan den landbouw. Doch die belangstelling voor de inheemsche ambachten heeft ondanks den zeer bizonderen steun van de afdeeling Nijverheid van het Departement van L. N. H. nimmer dat effekt bereikt, dat men had mogen verwachten, omdat men van heinde en ver uit onzen archipel alles bijeen haalde, wat er maar er op nijverheidsgebied te krijgen viel. Het is meestal dan ook een min of meer curieuse verzameling van produkten, waarin elke selektie ontbreekt. *) De inlandsche landbouw wordt gemeenlijk geheel niet of slechts zeer stiefmoederlijk bedeeld; nog erger is het gesteld met hetgeen op die tentoonstellingen aan vermaak geboden wordt.

Ondanks het feit dat het grootste contingent bezoekers uit de inheemsche bevolking getrokken wordt, is het bedroevend wat hun geboden wordt. Wij willen niet spreken over de banale vertooningen der europeesche vermaken, al mogen degenen, die immer terecht klagen over het ontbreken van waardeering bij de inheemschen voor de europeesche kunsten, wel eens bedenken, dat op de verschillende jaarmarkten aan de inlandsche bevolking het slechtste voorgezet wordt van wat geboden kan worden. Dit geldt evenzeer van hetgeen aan inheemsche kunst ten beste gegeven wordt: een enkele uitzondering als te Pekalongan niet te na gesproken is dit een overgeeflijke fout onzer jaarmarkten.

Het banaalste der inlandsche vermaken, het dansen der ronggengs, dat zijn inheemsche dansmeisjes, krijgt men te „genieten"; verder mag de inheemsche massa zich verlustigen aan vuurwerk, zoeklicht en moderne europeesche........ dansen. Hoe hierover in inlandsche kringen gedacht wordt kan men begrijpen: niet slechts de massa, maar ook de inlandsche intellektueelen krijgen zoodoende geen hoogen dunk van ons cultuurvermogen en onzen goeden smaak.

Het Comité van de tentoonstelling op de Pasar Derma tot het stichten van een meisjesinternaat stelde zich van begin af aan op een ander en hooger plan. Hierin ligt de meer algemeene cultuurbeteekenis van deze zoo gelukkig geslaagde Pasar Derma.

Hoewel de kennelijke bedoeling was het verkrijgen van een klein stamkapitaal om tot een inlandsch meisjesinternaat te komen, wilde men aan het nuttige tevens het leerzame en aan het aangename tevens het schoone verbinden.

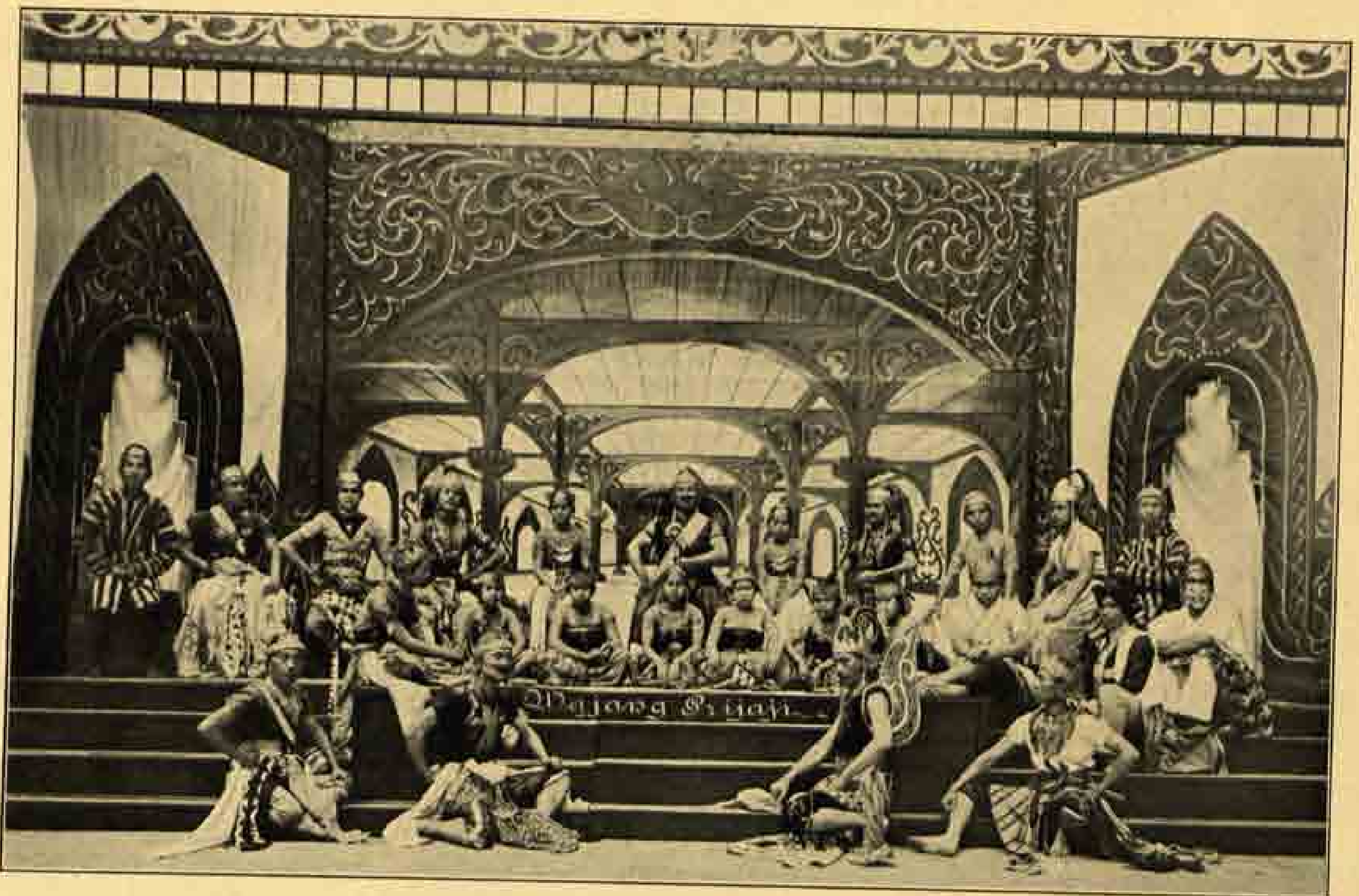
De tentoonstelling gaf hetgeen in de afdeeling Bandoeng aan landbouw- en nijverheidsprodukten te vinden is. Een daartoe ingestelde commissie, onder leiding van den landbouwleeraar R. Soeriakoesoema en den wedana van Tjiparaj, bracht uit het gewest Bandoeng een soort staalkaart van voortbrengselen en voorwerpen bijeen; daarnevens kwam het departement van Landbouw, Nijverheid en Handel om te laten zien, wat met goede voorlichting te bereiken viel. Wij overdrijven biet, indien we dit aanschouwelijk onderwijs bizonder geslaagd noemen.

Deze landbouw-inzending gaf een overzicht van hetgeen in het Preanger Regentschap afdeeling Bandoeng aan landbouwvoorlichting, onderwijsinrichtingen, blijvende proeftuinen en proefvelden bestaat. Onder andere zag men naast een houten Soenda-ploeg een dito ijzeren Hindoestan-ploeg van amerikaansch maaksel en een ijzeren Moeara-ploeg, europeesch maaksel, door het departement ingevoerd. Geschriften lagen uitgestald in de inheemsche taal, die gebruikelijk zijn bij het landbouw-onderwijs, inlichtingen werden verstrekt over de inlandsche cultures; terwijl kaarten, grafieken en foto's de wanden van de keurige tent versierden. De goede uitkomsten werden tentoongesteld bij tal van voortbrengselen der inheemschen, na de voorlichting van de plaatselijke landbouwkundigen.

De soendaneesche landbouwleeraar had daarnevens een tent ingericht, waarin godsdienstige gebruiken en gewoonten, die door den tani nog immer worden in acht genomen, tentoongesteld werden.

Het geheel kan als geslaagd worden beschouwd, al was de inlandsche nijverheid schaars op deze Pasar Derma vertegenwoordigd. Dergelijke regentschapstentoonstellingen

*) Een uitzondering maakte op de j.l. jaarbeurs de verzameling van japara'sch houtsnijwerk, die indertijd door de Japara'sche Kunstnijverheidsvereeniging ook op de tentoonstelling van javaansche bouwkunst en huisinrichting was ingezonden, die verbonden was aan het Congres van het Java Instituut te Jogja in December 1924.

De Wajang Prijaji
opgevoerd Pergiwi en Pergiwati tijdens de Pasar Derma in de kaboepaten te Bandoeng.

verdienen stellig meer aandacht, dan ze tot dusver hadden.

Daarnevens stonden tenten voor het eigenlijke derma-doel, die der priaji-vrouwen, die toonden, wat men met huisvlijt vermag. Hier zag men goede — maar ook veel slechte — europeesche invloeden die bij de inlandsche ambachten ingang gevonden hebben.

Bovenal echter getuigde het cultureele gedeelte, het zoogenaamde vermaak, dat geld in het laatje moest brengen, van fijnen en goeden smaak.

***

Toen in 1921 het Java-Instituut te Bandoeng een congres hield, heeft na afloop in „De Taak'' *) tusschen de heeren Z. Stokvis en Kiewiet de Jonge over de waarde der toen gegeven opvoering van Loetoeng Kasaroeng, een oude soendaneesche legende, die in moderne wijze ten tooneele werd gebracht, een diskussie plaats gehad. Men vond toen, dat het europeesche tooneeleffekt te veel haar intrede gedaan had. Wie de opvoeringen op het gerestaureerde openlucht-theater van Tjarios Soenan Boeroeng Baok en van de javaansche lakon Pergiwa Pergiwati heeft aanschouwd, moet tot de stellige erkenning komen, dat de opvoering van de Loetoeng Kasaroeng aan de aloude kunst nieuw leven gebracht heeft.

De Wajang Wong is nog van zeer jongen datum. Door Mangkoenagoro V voor het eerst in Midden-Java ingeleid, is zij in de Preanger door den vader van den huidigen regent van Bandoeng overgenomen. In Midden-Java is dit spel geliefd, en op de sekatan te Solo en Jogja, en tegenwoordig zelfs in een schouwburg te Solo wordt het geregeld door 't volk genoten, zoodat zelfs vaste tooneel-gezelschappen Midden-Java afreizen. In de kratons van Jogja en Solo wordt dit dansspel met muziek op hoog peil gehouden. Deze kunst is ook in de Preanger zeer bemind, hoewel zij daar tot dusver niet zoo beoefend werd.

Het Comité Wajang Prijaji, ingesteld tijdens de Pasar Derma, heeft, onder leiding van den hoofd-schoolopziener R. Sastra Atmadja, wonderen verricht. De regie was in de beproefde handen van den bekenden Aom Menin, een vermaarden wajangspeler uit de vroegere kaboepatan te Bandoeng.

Ook met de opvoering van Soenan Boeroeng Baok heeft de bekende akteur Raden Kartabrata weer getoond, in navolging van de opvoering van de Loetoeng Kasaroeng, dat vele oud-soendaneesche legenden zich bizonder leenen voor tooneelkreaties, die tot historische leering strekken en groote moreele kracht ten goede kunnen uitoefenen. Belangrijk in dit opzicht was ook, wat de moderne Kiai Soekamiskin thans voor het eerst introduceerde, een soort abel-spel, waarin deze Goeroe Hadji in middeleeuwschen tooneelstijl allerlei bijgeloof ten tooneele voerde, om tevens tal van personages te hekelen in de dessa welbekend, die den Islam misbruiken voor eigen belang. Hierbij sloot zich prachtig aan een optocht uit verschillende dessa's (Borongan), waarin de soendaneesche geest zich in welgeslaagden humor uitte.

Jong Java gaf, naast een enkele, helaas westersch getinte, tooneelvoorstelling, zeer fraaie javaansche dansen en soendaneesche muziekuitvoeringen. Doch de Wajang Priaji was cultureel wel het belangrijkste, de opvoering van de midden-javaansche lakon Pergiwa Pergiwati was een groot en zuiver aesthetisch genot. Dit zuivere midden-javaansche tooneelstuk is in het welluidend Soendaneesch omgewerkt. Van beteekenis was, dat thans in plaats van midden-javaansche soendaneesche dansen en zangen op muziek op zeer gelukkige wijze ten tooneele gebracht werden.

Hier werd iets eigens gegeven. Voor wie aan den bedwongen toon der midden-javaansche Wajang Wong gewend is, was het in den beginne wat minder stijlvol, doch eenmaal opgenomen in den soendaneeschen volksgeest is dit spel van drie avonden wel van meer bewegelijken aard, doch daarom niet een minder hoogstaande kunstprestatie.

Ter afwisseling boden gymnastiekvoorstellingen van de soendaneesche jeugd veel genot. Ook wat deze kinderen aan nijverheidshandwerk te bezichtigen gaven geeft vertrouwen in de toekomst.

Zoo is de Pasar Derma een merkwaardig verschijnsel geweest van de bewustwording van de vrouw in de indische samenleving, de vrouw van haar sociale taak bewust, met het streven, om naast den man haar maatschappelijke taak te vervullen, hier met het direkte doel een klein kapitaal te vergaren voor het inlandsche meisjes-internaat. Doch daarnevens heeft men getoond, dat geld maken en feestvieren niet in den weg behoeven te staan om nuttige voorlichting te verschaffen en aan het volk cultureel genot te bieden, beter dan tot dusver door jaarlijksche pasars en jaarmarkten geboden werd. De organisators van deze Pasar Derma, in het bizonder de ijverige secretaris R. Kd. Sastranagara, mogen tevreden zijn met de bereikte rezultaten

*) Jaarg. IV No. 46 (25 Juni 1921) en No. 47 (2 Juli 1921).

JAVAANSCH KUNSTLEVEN.

Wat de Kratonmuren bewaren.

EUROPEESCHE BELANGSTELLING EN HULP.

Binnen de Solosche en Jogjasche kratonmuren, in de hoog omheinde verblijven der Javaansche adellijken, is het Javaansche kunstleven de eeuwen door bewaard gebleven, wat er ook in het open land en het open Javaansche leven er omheen, plaatsgreep.

Aanvankelijk beschut en omhuld als een zeer hooge en heilige schat, welke voor de oogen van oningewijden, de blikken van het vulgus, onbereikbaar moest blijven, werd dat kunstleven het bizondere, aparte eigendom van den adelstand, het hof, den zelfbesturenden vorst. Los er van en onbeïnvloed, niet opnieuw geïnspireerd, vrijwel nimmer ververscht of verjongd, bleef de verpopulariseering van de eigenlijke, de echte Javaansche kunst, onder de desabevolking van Midden-Java wel bestaan. Doch in den loop der tijden werd zij een gedurig zwakkere afschaduwing van datgene, wat de kratonmuren op het gebied van zang, instrumentale muziek en dans bewaarden. Bij de vrij zeldzame gelegenheden, dat vertooningen en uitvoeringen plaats hadden in niet-strikt intiemen kring, hurkte het volk zeer eerbiedig en zeer van-verre rond het schouwtooneel neer, slechts glimpjes en vage klanken vangend van datgene, wat den Javaanschen en Europeeschen gasten werd geboden.

Hoever de Javaansche kunst in de desa inmiddels is afgeweken van het Javaansche kunstleven in de adellijke woningen en het binnenste van het vorstelijke verblijf, is den deelnemers aan het jongste congres van het Java-Instituut te Jogjakarta, gehouden Kerstmis 1924, duidelijk gebleken. Menig Europeaan die, vaak terecht, slechts een critisch misprijzen voor de volksuitingen ervan kon overhebben, zweeg — overrompeld, ingepalmd en enthousiast geworden — bij hetgeen toen in de buitenzaal van het verblijf van den rijksbestuurder van Jogja en in den dalem van den Pakoe Alam werd vertoond. En we kunnen gerust vaststellen, daartoe gerechtigd door uitlatingen van prijaji's uit de gouvernements landen, dat ook voor menig Javaansch congressist het vertoonde een openbaring was.

Het moet hem toen gegaan zijn, als later door den ir. Maclaine Pont, den opgraver van Modjopahit's hoofdstad nabij Modjokerto-Djombang, op een lezing over zijn ontdekkingen werd gezegd met betrekking tot den Javaanschen huizenbouw. Wat hij aan de oppervlakte had gebracht aan gipsen en steenen modellen van woningen, fragmenten van beeldjes en reliëfs waarop Modjopahit's huizen voorkwamen, deelen van daken, pilaren, verbindingen en huisinrichtingen, toonden aan, dat de Javaan zelf huizen heeft kunnen bouwen, huizen die volkomen afwijken van vele der ondoelmatige, onhygiënische woningen, die hij thans bewoont. Huizen, die in verschillend opzicht beantwoorden aan onze moderne begrippen van volkshuisvesting. ,,Dit'', aldus toen ir. Maclaine Pont, ,,moet den Javaan een grooten moreelen steun geven om niet bij de pakken neer te zitten.''

Nu de Westerling hem zijn historie, zijn vroegere vaardigheid in het een of ander, dat ook het huidige Javaansche leven behoeft, heeft blootgelegd, grijpe hij moedig in de eeuwen terug om naar het model der oude eigen scheppingen nieuwe dingen te creëeren, die beantwoorden aan de eischen, welke het moderne leven is gaan stellen.

Zoo moet het den Javaan op de kunstavonden in Jogja's adellijke wereld ook een moreele steun geweest zijn, de oude Hindoe-Javaansche zang-, speel- en dans-kunst bewaard, gecultiveerd, levend te zien!

***

De laatste jaren is de Javaansche kunst ook in de anderen zin naar buiten en naar voren getreden, nl. in Westersche richting.

Oud als 't belang van het Westen op Java, is de belangstelling van vertegenwoordigers van het Europeesche kunstleven voor dat der Javanen. We behoeven geen namen op te halen, den lezer de boeken voor te leggen, waaruit die belangstelling, zich bij den Westerling gewoonlijk omzettend in studie, blijkt. Doch die belangstelling en studie, hoe verdienstelijk ook, kristalliseerde de vrijwel nimmer praktische resultaten uit. Tot voor eenige jaren de eerste resultaten van een langdurig studie van mevrouw Hofland bekend werden.

Mevrouw Hofland, echtgenoote van den administrateur der s.f. Gesieken, den heer J. J. Holland, is een Weensche, een bekende en gewaardeerde musicienne en componiste ook in 't Europeesche kunstenaarmilieu. Zij begon zeventien jaar geleden in den dalem van den Pakoe Alam te Jogjakarta haar speurende studies van de gamelan.

De Pakoe Alam hield zich bizonder bezig met de ontwikkeling van de gamelanmuziek en de gamelaninstrumenten. Hij bleek een warm voorstander van de pogingen van mevrouw Hofland, om de Javaansche muziek over te brengen op Westersche instrumenten, bizonder de piano.

Samen begonnen ze op vaste bijeenkomsten ten huize van prins Pakoe Alam de gamelanmelodieën te bestudeeren. Iedere week, 's Maandags en Donderdagsochtends, liet de

Pakoe Alam onder zijn persoonlijke leiding de gamelaninstrumenten bespelen en de oude helden-verhalen zingen en reciteeren. Mevrouw Hofland schreef de melodieën in Westersch notenschrift op en stelde de panaroesans samen, nu en dan met eenige ornamenteering en parafrazeering naar Westersch muzikaal inzicht en gevoel.

Zoo ontstonden belangrijke verzamelingen gamelan- en zang-melodieën, welke zij gedurende het spelen en zingen opschreef en later min of meer bewerkte.

Mevrouw Hofland wekte ook belangstelling van de Javaansche zang- en gamelanmuziek in Europa, niet een schwärmerisch, ongefundeerd „aanvoelen" van „Oostersche kunst", weinig meer dan een likkerig zich vermeien in bizarre on-Westersche en tevens on-Oostersche fantaisieën, maar een op kennis van instrument en muziek gebaseerde belangstelling, die trachtte door te dringen in het eigene der Javaansche vocale en instrumentale kunst om haar ook verstandelijk te kunnen genieten.

Ze zond modellen van Javaansche muziekinstrumenten naar Oostenrijk, liet de samenstelling der metalen gongs en schilden onderzoeken en ontleden, trachtte het bespelen der instrumenten in regels vast te leggen, zocht naar een notenschrift, in samenwerking met den heer Djojodipoera, architect, teekenaar en uitstekend kenner van den Javaanschen dans.

***

Twee en een half jaar geleden kwam te Jogjakarta de heer Walter Spies, een jong artiest met zeer opmerkelijke gaven. Hij werd dirigent van de kratonkapel, woonde ten huize van den heer Djojodipoero, en hield zich, behalve met zijn de aandacht trekkende schilderkunst, uitsluitend met de studie van het Javaansche kunstleven bezig.

Wat er hem in de eerste maanden der kennismaking van bekend werd, boeide zoozeer zijn aandacht, dat hij besloot een uitgebreide studie van de Javaansche zang en instrumentale kunst te ondernemen. Praktisch zette hij zich daartoe allereerst **tot het zelf leeren bespelen van de gamelan**-instrumenten.

De heer Spies kwam spoedig in connectie met mevrouw Hofland, die het idee opperde, tezamen op twee piano's zoo volledig mogelijk de heele gamelan-orkestmuziek over te nemen en weer te geven.

Al dadelijk moest men daarbij eenige instrumenten uitschakelen. Allereerst de groote gongs, die op hun diepe, doorklinkende bastonen de gamelan-melodieën dragen, zonder ze te overstemmen. Vervolgens de kendang, de „trom", een instrument dat niet alleen rhythmen, maar ook tonen heeft. Moderner Javaansche muziekwerken hebben zelfs „kendang"-partijen. Een goed kendang-speler kan vijf en twintig à dertig klanken geven, afhankelijk van de wijze van aanslag: met vingerkootje — eerste of tweede — en plaats van aanslag op het gespannen trommelvlies.

Gedrieën ging men in de Pakoe-Alaman aan den slag. Men stelde voor twee piano's de na te bootsen gamelan-muziek samen, en speelde ze daarna op de twee instrumenten den Prins Pakoe Alam voor.

De heer Spies intusschen voelde zich persoonlijk minder tot deze imitatie aangetrokken. Hij erkende de onmogelijkheid om instrumenten en spelers naar Europa over te brengen, of daar gamelan en bespeling zoodanig te ontwikkelen, dat de excecutanten de Javaansche spelers zouden evenaren. Hij was dus wel genoodzaakt om, de juistheid van mevrouw Hofland's pogingen en resultaten in dit opzicht erkennend, de nabootsing zoo constant mogelijk na te streven.

Op de eene piano werden overgebracht de cantus firmus, de gambang-figuraties, kleinere gongs, kempoel, kenong en ketoek.

Op de andere de bonangs en haar variaties als die noodig zijn, de gender, die bij het zingen van liederen naar voren treedt.

Ter verduidelijking zij medegedeeld, dat quatre-mains-spel op één piano niet mogelijk bleek, aangezien de gamelantonen te veel in dezelfde octaven liggen, zoodat de handen bij quatre-mains-spel onmogelijk de toetsen zouden kunnen bereiken.

***

Het behoeft geen betoog, dat deze overbrenging van de gamelantonen op de piano's slechts een benadering van de werkelijkheid was. Ten eerste, omdat de gamelan-instrumenten vrijwel alle metalen dat ze voor ons oor, dus ten opzichte van ons Westersch gestemde instrument: de piano, onzuiver, zwevend klinkende intervallen geven. Ten tweede, omdat de gamelan-instrumenten vrijwel allen metalen slag-instrumenten zijn, welke, ofschoon de piano ook een slaginstrument is, verschillen van de piano, waarbij immers snaren, geen bekkens, schilden of platen worden beslagen. Die eigenaardige toonkleur, welke den gamelan zijn voornaamste bekoring en persoonlijk karakter geeft, kan de piano nimmer voortbrengen of benaderen.

Een stap tot verbetering is enkele weken geleden gezet door het „**Javaansch-stemmen**" van **twee piano's**, waarop de voor ons oor onzuiver, zwevend klinkende intervallen werden verkregen, waardoor het mogelijk werd een uittreksel van gamelanorkest partijen zonder meer uit te voeren—altijd met weglating van kendang en groote-gong.

De eerste resultaten waren even verrassend als bemoedigend. We woonden bij, hoe mevrouw Hofland en de heer Spies een gedeelte van een orkeststuk inzetten en plotseling ophielden, waarop de Pakoe Alam de gamelan-spelers liet invallen. Het klopte volkomen. Vervolgens zongen de Javaansche zangeressen zonder eenige afwijking of onrust eenige liederen, begeleid door de op de piano's gespeelde gamelanmuziek.

Voor een volledig gamelan-orkest, dat nog rebab (viool), soeling (fluit) en tjelempoeng (cither) omvat, zou een derde piano noodig zijn.

Bij dit Javaansch-stemmen der piano

dient men in 't oog te houden, dat de Javaansche indeeling van het octaaf een andere is dan de onze. Dat van den Javaan heeft vijf gelijke deelen, het onze twaalf! (ieder een toon). We kunnen van onze twaalf halve tonen zes heele maken, doch daarmee is het verschil met het Javaansche aantal niet weggenomen.

Bovendien heeft de Javaan nog een andere toonschaal, die ook op Bali (mr. J. Kunst), in Siam en Voor-Indië bestaat. Het octaaf is hierbij verdeeld in zeven niet gelijke deelen, behalve in Siam, waar de deelen wel aan elkaar gelijk zijn. Ze komen overeen met onzen mineur-toonaard, het octaaf van e tot e zonder de zwarte toetsen op de piano. (Tusschen 1 en 2 en 5 en 6 een halve toon, overigens heele).

Deze toonaard heet de pelok, de andere die van de verdeeling van het octaaf in vijf gelijke deelen, de salendro. Beter dan ze te vergelijken met onze ,,mineur'' en ,,majeur'', zou men kunnen zeggen: de eerste is als maanlicht, als men de tweede met zonneschijn vergelijkt.

***

Terugkeerend tot den arbeid van den heer Spies, het volgende:

Zooals we zeiden begon hij zelf de gamelan-instrumenten te leeren bespelen. Hij ving aan met de saron, vervolgens bonang en gambang. Intusschen schreef hij volledige partituren uit voor alle instrumenten in Westersch notenschrift. Voor het spelen-van-blad op Javaansch gestemde piano's geeft dit schrift de juiste tonen weer, zonder dat eenig voorteeken behoeft te worden gebruikt. ,,Pelok'' ligt op de (zeven) witte toetsen, ,,salendro'' op de (vijf) zwarte. Men behoeft slechts boven het stuk aan te geven, wat 't is: pelok of salendro, opdat de speler weet, waar hij de geschreven noten moet aanslaan: op de witte of de zwarte toetsen.

Voorloopig heeft de heer Spies een twintingtal Javaansche liederen, gamelan-orkest stukken enz. opgeschreven, die elk een eigen compositie-vorm hebben, welke we zouden kunnen vergelijken met de onze, zooals rondo, scherzo, menuette, enz.

Het aantal ,,stukken'' in elken muziekvorm is legio.

Het groote werk is echter: het leeren bespelen van den kendang en vooral het opschrijven van zijn rhythmen en tonen! De heer Spies is echter begonnen en laat niet af. Hij oefent zich hardnekkig in het lenig en losmaken van de vingerkootjes, het vinden van de goede aanslagplaats op het trommelvel, en ving reeds met het opschrijven van het hoofdrhythme aan. Hij zegt, hierin te moeten slagen, omdat hij in tegenstelling met vele vroegere onderzoekers der Javaansche muziek, meent, dat de kendang een der **voornaamste, zoo niet het voornaamste instrument in het Javaansche orkest is.**

Met bizondere zorgen en aandacht schrijven mevrouw Hofland en de heer Spies de gezangen op. Zij vormen een studie op zichzelf. De heer Spies heeft de belangwekkende theorieën over de Javaansche zangkunst opgebouwd, die onder belangstellenden ongetwijfeld groote belangstelling, zoo niet opzien, zullen wekken.

De Javaansche melodie is instrumentaal. De stem der zangers en zangeressen wordt door zangmethoden tot een instrument gemaakt. Men zingt verschillende woorden en beteekenissen op één melodie. De heer Spies vraagt zich af, of het mogelijk zal zijn een instrument te bouwen, dat het timbre van het Javaansche zangstem nabij komt, b.v. een soort hobo of hobo d'amour.

Er zijn gamelanstukken, waarbij later een zangpartij is ontstaan. Er zijn ook liederen, waarbij men een begeleiding met gamelanorkestmuziek heeft gevormd. Dit blijkt uit de rhythmische indeeling. Die liederen werden door de gamelanbegeleiding als in een keurslijf gestoken, waardoor ze iets gewrongens en stijfs kregen, vergeleken bij de eerstgenoemde.

De heer Spies gaat ook de theorie aanpakken. Hij wil een Javaansche harmonie- en contra-puntleer schrijven, om Europa een beeld te geven van de principepen der groote muziekleer. Opmerkelijk zijn de vele punten van overeenkomst ondanks een van elkander onderling onafhankelijken ontwikkelingsgang. B.v. de logische melodievoering eischt bij den Javaan denzelfden bouw als dien in de muziek van het Westen.

***

Tenslotte nog een belangrijk punt: het voordeel van den arbeid dezer twee Europeesche musici voor de Javaansche muziek.

Mevrouw Hofland heeft met den heer Djojodipoero een — bekroond — notenschrift samengesteld, dat echter voor een groot deel op Westersche principepen is opgebouwd.

Door zelf de instrumenten te bespelen, heeft de heer Spies de noodzakelijkheid gevoeld van een notenschrift, dat hem bij het zoeken en vinden der ,,toetsen'' steunde. Hij ondervond, hoe onvoldoende het eigen Javaansche notenschrift daartoe was. De meeste gamelanspelers leeren alle partituren, honderden en honderden, uit het hoofd.

De heer Walter Spies vond dezer dagen een notenschrift, dat hem een voorstelling geeft van de bewegingen, welke hij heeft te maken met het hamertje op de reeks bekkens of schilden vóór hem. Hij gebruikt de Javaansche verticale notenbalken.

Deze week had hij het succes, dat de gamelanstudenten van de Jogjasche Javaansche muziekschool onmiddellijk zijn notenschrift begrepen en een opgeschreven melodie speelden!

Intusschen heeft de heer Djojodipoero in denzelfden zin zelf ook een notenschrift samengesteld en aan het Jogjasche conservatorium aangeboden.

Uit het voorgaande blijkt in groote lijnen, welk een belangrijk werk er op het oogenblik door Prins Pakoe Alam, mevrouw Hofland en de heeren Spies en Djojodipoero, te Jogjakarta wordt verricht in het belang der Javaansche toon- en zangkunst.

Doch ook dat ,,wat de kratonmuren en de

hoog omheinde prinselijke verblijven van Solo en Jogja de eeuwen door beschutten en bewaarden" en water thans wordt ontwikkeld, verjongd en uitgediept, meer aandacht, belangstelling en erkenning verdient, dan die uit de geringe oplagen van de werken over de Javaansche toon- en zangkunst blijkt, of uit de simpele woorden, waarmee menigeen die de gamelan en den Javaanschen zang niet kent of begrijpt zijn opinie erover geeft.

(„De Locomotief")

BOEKBESPREKINGEN.

INDIEN, door Helmuth von Glasenapp. In „Der Indische Kulturkreis in Einzeldarstellungen, herausgegeben von Karl Döhring." Georg Müller Verlag, München 1925. 124 pag. 248 platen.

De eerste gedachte, die mij bij het openslaan van dit boek bekroop was: „zulk een boek over Java!". Inderdaad, daaraan is behoefte, zeker even zooveel behoefte als aan dit boek over Indië. Prof. Glasenapp zegt het in zijn voorrede: „Mangel an Anschauung und an Kenntnis der Realien sind mir oft bei Seminarübungen und in Gesprächen entgegengetreten." en hetzelfde kan, niettegenstaande een driehonderdjarige bemoeienis met Java, in Holland nog immer gezegd worden.

Het voorbeeld is gegeven en een voortreffelijk voorbeeld. In een honderd pagina's tekst geeft Glasenapp dat, wat men noodzakelijk weten moet als men iets dieper wil doordringen in de cultuur van Indië dan de Reisbureau's en Hotels mogelijk maken en dat toch weer teveel is om van een leek als kennis geeischt te kunnen worden. Critisch geschift vindt men het nu overzichtelijk en bereikbaar voor zich liggen, waar men het ieder oogenblik kan naslaan. En in een schier eindelooze reeks platen wordt het gelezene toegelicht.

Het boek is in twee deelen verdeeld; het eerste handelt over Volk en Cultuur en het tweede over Landen en Steden. Na een korte samenvatting van de feiten betreffende ligging, bevolking, talen, geeft Glasenapp iets uitvoeriger inlichtingen over de godsdiensten, voorafgegaan door een korte beschouwing over het Animisme. Wij betreuren het eenigszins dat de schrijver hiermede den gebruikelijken weg volgt en met den lichtelijk misleidenden naam Animisme de „religiöse Vorstellungsinhalt aller Völker auf der niedrigsten Kulturstufe" aanduidt. Liever hadden wij gezien dat hij deze schoone gelegenheid had aangegrepen om ook onder het ontwikkelde leekenpubliek de nieuwere ideeën en voorstellingen omtrent de splitsing dezer voorstellingen in Animisme en Prae-animisme ingang te doen vinden.

Dat de behandeling van het Hindoeisme bij Glasenapp in goede handen is spreekt natuurlijk bij den schrijver van „Der Hinduismus" vanzelf en hetzelfde geldt van de andere godsdiensten, als het Boeddhisme en, in het bijzonder, het Djainisme. Parsisme, Jodendom, Christendom en evenzeer de Islam vinden een niet minder goede behandeling.

Dan volgt een overzicht over de geschiedenis, waarmede het eerste deel sluit, terwijl als appendix eenige noodzakelijke toelichtingen bij de afbeeldingen worden gegeven. In het tweede deel wordt het „unbedingt Wichtigste" over landen en steden medegedeeld, nochtans genoeg ter voorloopige orientatie, wat dan ook het doel is van dit boek. De rijkdom aan afbeeldingsmateriaal is zeer groot en, de typografisch uitnemend verzorgde platen doorbladerend, verkrijgt men een indruk van wat het huidige Indië aan verscheidenheid van volkstypen, bouwstijlen, oudheden, kleinkunst, doch ook aan natuurtafereelen kan laten zien. En dat is een kennismaking op deze wijze overwaard, temeer, daar de begeleidende tekst een kleine encyclopaedie bevat van al het wetenswaardige. Moge het boek in zijn doel, het kweeken van meerdere belangstelling in en meerdere kennis van de bewoners van het machtige Indische Rijk ten volle slagen; naast het boek van Prof. Dr. Döhring over Siam vormt het een veelbelovend begin der serie „Der Indische Kulturkreis."

W. F. S.

THE INDIAN THEACHERS IN CHINA, door Phanindra Nath Bose. Triplicane, Madras. 1923.

Phanindra Nath Bose heeft in dit aardige boekje, dat ook voor de studenten der javaansche oudheden van nut is, verzameld wat uit chineesche en andere bronnen bekend was omtrent het leven en de reizen van indische priesters en monniken, die de verre reis naar China ondernamen om daar de weldaden van het geloof te brengen of te bevestigen. Het gaat hier natuurlijk om het Boeddhisme. In het eerste hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de betrekkelijke literatuur, waarna achtereenvolgens de brengers van het Boeddhisme in China worden herdacht en de over hen bekende bijzonderheden kort worden weergegeven. Zoo lezen wij van den keizer Ming-Ti, die de dertien gezanten naar Indië zond, welke hem boeddhistische boeken en monniken medebrachten, hetgeen omstreeks het jaar 60 A. D. zou geschied zijn. Voorts van verschillende andere indische monniken, die de voetstappen hunner voorgangers drukten, als Koemardjiwa, die eerst in het door de onderzoekingen van de laatste decenniën zoo beroemd geworden Centraal-Azie werkte en daarna zich voor het Boeddhisme in China door de vertaling van meer dan 100 boeddhistische werken verdienstelijk maakte. Dan begint zich een sterke invloed te laten gelden van uit Ki-Pin, Kasjmir en wast de stroom van monniken, die in China de even snel wassende boeddhistische literatuur door vertalingen trachtten bij te houden, voortdurend. Daarbij verschijnt een man ten tooneele, wiens naam door de overlevering met dien van Java verbonden is.

Het is Goenawarman, eveneens uit Ki-Pin afkomstig, doch over zee het beloofde land benaderend en onderweg Java tot het Boeddhisme bekeerend. Tevoren was dit eiland reeds door een ander Boeddhist bezocht, ditmaal een Chinees, Fa-Hian geheeten, die ons in zijn gedenkschriften vertelt er in hoofdzaak Hindoeisten (niet-boeddhisten) aangetroffen te hebben (414 A. D.). Zooals bekend is, wordt de schriftsoort van de oudste op Java gevonden Sanskrit-inscrip-

ties, die evenmin boeddhistisch zijn, ook ongeveer op dezen tijd geschat. Kort daarop moet Goenawarman hier verschenen zijn en ons boekje vertelt er bijzonderheden over, die het ontleent aan het werk van Chavannes in T'oung Pao 1904.

Hoewel een zoon uit het koningshuis van Kasjmir en voor den troon bestemd, heeft Goenawarman op dertigjarigen leeftijd besloten het Boeddhisme te gaan prediken. Na eerst op Ceylon werkzaam te zijn geweest, kwam hij op Java, waar, aldus de legende, de moeder van de koningin droomde dat een monnik in een snelle boot het eiland naderde. De koning gebood dat Goenawarman, want zoo heette deze monnik, overal in zijn rijk gerespecteerd worden, dat er, overeenkomstig Boeddha's leer, geen levende wezens meer zouden gedood worden en dat de armen groote giften zouden krijgen. Nu verspreidde de faam van zijn daden zich over de oostelijke wereld en spoedig drong deze tot China door, waar de keizer den monnik wenschte te zien en te hooren. In 431 verscheen hij daar aan het hof.

Doch laten wij het hierbij. Het boekje vertelt nog verder van de lotgevallen der indische monniken in China tot in de 11de eeuw toe.

Wie belang stelt in de verspreiding van het Boeddhisme gedurende het eerste duizendtal jaren, vindt er de feiten en de litteratuur voor een eventueele verdere studie.

W. F. S.

Babad Tanah Djawi, goebahanipoen L. van Ryckevorsel, Directeur Normaalschool Moentilan, kabantoe R. D. S. Hadiwidjana, Goeroe Kweekschool Moentilan. Tjap-tjapan ping pindo. Serat kanggé moerid ing normaalschool toewin goeroe ing pamoelangan angka II. Pangetjapan J. B. Wolters, Groningen, Den Haag, Weltevreden, 1925 (109 blz.).

Deze Geschiedenis van Java is de tweede, herziene en vermeerderde uitgave van een handboekje voor het onderwijs, dat in 1923 is verschenen, nadat in 1921 op een vergadering van directeuren van normaalscholen te Jogja de wenschelijkheid van een spoedige uitgave van voor die scholen geschikte leerboeken uitgesproken was. De Heer H. A. Surink, die aan de eerste uitgave heeft medegewerkt, deed dit aan de tweede uitgave niet meer.

Het boek is verdeeld in drie afdeelingen: I de geschiedenis van Java van den Hindoetijd af tot den ondergang van Madjapahit, van de 2e of 3e tot de 16e eeuw (18 blz.), II de geschiedenis van de opkomst der Moslimsche rijken en de komst der Europeanen af tot de verbrokkeling van Mataram en de ineenstorting van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie, 1500—1799 (47 blz.) en III de geschiedenis van de ineenstorting van de Oost-Indische Compagnie af tot heden, 1800—1924 (37 blz.). Het geeft, zooals te verwachten is, de gangbare voorstelling der geschiedkundige ontwikkeling, gelijk men zich die gevormd heeft uit boeken als de Babad Tanah Djawi van mevr. Fruin-Mees; de kleine onjuistheden, die populaire historieschrijvers bijna nooit geheel schijnen te kunnen vermijden, ontbreken dan ook niet. Het kan niet in de bedoeling liggen deze zwakke punten in het werk hier één voor één aan te wijzen; slechts op enkele plaatsen in het eerste deel worde de aandacht gevestigd, omdat dit zeker de meeste belangstelling zal genieten, als een van de weinige tot nu toe verschenen samenvattingen van de oude geschiedenis van Java.

Wat op deze plaatsen vooral is aan te merken, is dat daar als feit wordt voorgesteld, wat hoogstens als een zeer stoute veronderstelling met alle voorbehoud vermeld had kunnen worden. Zoo wordt de opschuiving van het Westen naar het Oosten van de plekken, waar overblijfselen van Hindoeïstische of Hindoeïstisch-Javaansche beschaving gevonden zijn, toegeschreven aan verhuizingen van de dragers dier beschavingen, die, uit hun woonsteden verdreven door ziekten of natuurrampen, Oostwaarts vluchtten. Reeds op blz. 6 leest men (de Javaansche tekst is hier voor het gemak vertaald): „In het begin van de 6e eeuw kwamen er nieuwe Hindoes op West-Java. Daar kregen ze te lijden van ziekten, waarom ze verhuisden naar het Oosten, naar Midden-Java." Op blz. 7 vindt men verder: „Waarschijnlijk is het rijk Mataram verwoest door een uitbarsting van de Merapi (Merbaboe), zoodat de meeste inwoners naar het Oosten vluchtten."

Het is duidelijk dat dit slechts veronderstellingen zijn, gemaakt om de gapingen in onze kennis te verklaren. Hiartegenover kan men andere gissingen uiten, waarvoor evenveel, zoo niet meer te zeggen valt. Het is, om een voorbeeld te noemen, lang niet onwaarschijnlijk, dat de vindplaatsen der oudheden, overblijfselen van Hindoeïstische of Hindoeïstisch-Javaansche beschaving, slechts die streken aanwijzen, welke middelpunten van vorstelijk of ander bestuur waren, zoodat met de verplaatsing van zulk een middelpunt om de een of andere politieke of dynastieke reden voor ons het vinden van oudheden ophoudt. Dit zou goed overeenkomen met den immers zoo vaak van vorsten en vorstenhoven vervulden geest van de oud-Javaansche kunst en letterkunde, zooals wij die kennen; men zou er de gevolgtrekking uit kunnen maken, dat de (waarschijnlijk meer oud-inheemsch gebleven) volksopvatting althans uit de oudere kunst en letterkunde niet gekend kan worden. Het komt echter vooralsnog misplaatst voor dergelijke hypothesen als feiten in een leerboek op te nemen.

Ook in de zinsneden die over de godsdienstgeschiedenis handelen komen eenige minder gelukkige uitdrukkingen voor. Zoo vindt men op blz. 8 en 9: „In Indië ontstond er toen strijd tusschen de Boeddhisten en de Hindoeïsten. Ten slotte werden de Boeddhisten overwonnen, daarop vluchtten zij naar Zuid-Ceylon, Achter-Indië, Tibet, China en Japan", een voorstelling van de verspreiding van het Boeddhisme in deze laatste landen, die al te simplistisch lijkt. Het verschil tusschen Mahāyāna en Hinayāna wordt hier geheel verwaarloosd.

Aan een dergelijk euvel lijdt een bewering als de volgende (eveneens op blz. 9): „De Hindoeïsten nu waren niet allen gelijk in hunne vereering. Sommigen aanbaden in het bijzonder Sjiwa, dat waren de Sjiwaieten (in Midden-Java), anderen vereerden vooral Wisjnoe, dat waren de Wisjnoeïeten (in West-Java)." Het is duidelijk dat deze gewestelijke verdeeling van de Hindoeïstische religies, die slechts berust op de ons gespaard gebleven oudheden, de zaak wel zeer eenvoudig voorstelt.

Een vreemde onnauwkeurigheid bevat ten slotte het zinnetje op blz. 18, waar men leest dat ten tijde van Kertaradjasa Djajawardhana van Madjapahit (kort voor en na het jaar 1300) de Chineezen behalve andere handelswaren ook koffie op Java kwamen inkoopen. Dit zou onervaren lezers allicht tot de gevolgtrekking kunnen leiden, dat in dien tijd de koffiekultuur op Java of in de omliggende landen reeds bestond, terwijl op blz. 58 toch verteld wordt, dat in het begin van de 18e eeuw de V. O. C. die kultuur op Java invoerde.

Hoewel, dat is duidelijk, in het algemeen van een schoolboekje niet in de eerste plaats nieuwe of vernieuwende gedachten te verwachten zijn, stelt het toch eenigszins te leur

in dit werkje zoo weinig te vinden van wat beschavingsgeschiedenis genoemd kan worden. Dit zou men als een algemeen bezwaar tegen den opzet van het werk kunnen aanvoeren. In de eerste afdeeling, die van zelf weer de meeste aandacht tot zich trekt, vindt men slechts terloops melding gemaakt van oud-inheemsche beschavingselementen, zooals op blz. 5, waar men leest: „Het is niet bekend hoe lang het rijk Taroemanagara bestond en hoe het te gronde ging. De Hindoes daar veranderden de zeden en de leefwijze van de inheemschen niet, omdat zij immers niet iets wenschten te onderwijzen, en de inheemschen hadden ook nog niet den zin om de Hindoes na te volgen in hun kundigheid. Maar toch was er zeker een vooruitgang in kennis, namelijk op het gebied van het batikken en het verven van lijnwaad." Van de groote en vermoedelijk met den tijd zelfs toenemende beteekenis, die het oud-imheemsche gedurende de geheele oud-Javaansche periode der geschiedenis gehad heeft, vindt men nergens met den noodigen nadruk melding gemaakt.

Een ander algemeen bezwaar, dat men tegen dit boekje zoowel als tegen de werken, waaruit het is samengesteld kan aanvoeren, is dat ten aanzien van de latere geschiedenis (afdeelingen II en III) zoo weinig aandacht wordt geschonken aan de inheemsche Javaansche bronnen (de babads), en dat daardoor die periode tot nu toe feitelijk slechts Compagnie's en Koloniale, geen Javaansche geschiedschrijving kent. Dit blijkt al uit de scheiding, die om en bij het jaar 1800 gemaakt wordt, in overeenstemming met de indeeling der West-Europeesche geschiedenis; het is echter de vraag, of dit jaartal voor de Javaansche geschiedenis ook van zooveel belang is. Men zou met recht kunnen beweren dat het eind van den Java-oorlog een veel belangrijker punt is in de ontwikkeling van den tegenwoordigen toestand in dit land.

Het is, wel is waar, niet te ontkennen dat de babads geen volgens Westersche methoden samengestelde geschiedboeken zijn, en dat het vaak moeilijk wezen zal er betrouwbare gegevens aan te ontleenen; dit mag echter geen reden zijn deze bronnen in zulk een mate te verwaarloozen als tot nu toe veelal geschied is. Het voorbeeld van Prof. H. Djajadiningrat's bewerking van de Sadjarah Banten is daar om te bewijzen, dat een onderzoek der plaatselijke inheemsche bronnen op zijn minst de moeite loont.

Maar, zooals reeds gezegd is, van een schoolboek zooals dit zal men zeker op het laatste punt geen vernieuwing mogen verwachten. Het is reeds te loven dat dit werkje, geheel in het Javaansch, zij het dan ook in niet overal even fraai ngoko opgesteld, uitgegeven is kunnen worden. Gezien de geringe tijdsruimte tusschen den eersten en den tweeden druk is het niet onwaarschijnlijk dat binnenkort een derde druk noodig zal zijn; van die gelegenheid zal dan gebruik gemaakt kunnen worden om onnauwkeurigheden te verbeteren en gapingen aan te vullen. Het feit, dat de firma Wolters in haar serie Javaansche leerboeken ook een Javaansche geschiedenis heeft willen opnemen, stemt intusschen reeds tot voldoening; vooral doordat ook de oude geschiedenis behandeld is, verdient het werkje de aandacht. Moge door dit boekje de geschiedkundige belangstelling voor het Javaansche land, waar zij reeds bestaat, worden geprikkeld, waar zij nog niet aanwezig is, worden opgewekt.

DR. TH. PIGEAUD.
